

18280
51

10

LISTY

filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK ČTVRTÝ.

SEŠIT I.—II.

V PRAZE.

[illegible]

[illegible]

Obsah sešitu I–II.

Pojednání

Úvahy a zprávy

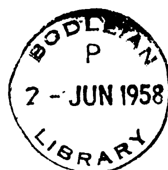
LISTY
filologické a paedagogické.

Vydávají se
nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři
J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK ČTVRTÝ.

V PRAZE.
Tiskem dra. Edvarda Grégra.
1877.

BODLEIAN
P
2 - JUN 1958
LIBRARY

Obsah čtvrtého ročníku.

Pojednání.

Úvahy a zprávy.

Strana

O řeči lidské a božské.*)

Když jsem převzav čestný úkol přednášky v této veřejné a slavnostní schůzi král. české společnosti nauk přemýšlel, který předmět bych měl voliti, bylo mi třeba přihlížeti jednak k důstojnosti vědecké společnosti naší, jednak však také k tomu, aby předmět byl takový, kterýž by v krátké době vyměřené dostatečně mohl se vyložiti. I vidělo se mi po delší úvaze voliti rozpravu, kteráž prosím aby se pokládala za příspěvek k historickým studiím o jazyku řeckém. Z hojné látky pak, kteráž badatelům v tomto oboru se naskytuje, jest nemálo zajímavý a též důležitý rozdíl řeči božské a lidské, jenž v básních Homerových se připomíná.

V básních Homerových naskytují se čtyři místa, [1]) na nichž básník o rozdílu řeči božské a lidské se zmiňuje, a sice o rozdílu *slovníku* božského a lidského.

Il. α 402 a násl. Achilleus připomíná matce své Thetidě, že kdysi, když Here, Poseidon a Pallas Athene proti Zevovi se spikli a ho svázati chtěli, Thetis Zevovi rychle na pomoc přivolala do Olympu *Storukého*, jejž *Briarea* nazývají bohové, lidé pak všichni *Aigaiona*.

Il. β 811 a násl.:

Před městem Troií jest příkrý kopec v rovině opodále města, kterýž lidé *Batieia* jmenují, nesmrtelní pak *rovem mnohoskočné Myriny*.

Il. ξ 286 a násl.:

Hypnos vylezl na jedli převysokou, která na Idě do výše strměla; tam seděl ve větvích se skrývaje ptáku podoben jsa horskému, jemuž *chalkis* říkají bohové, lidé pak *kymindis*.

Il. υ 73 a násl. v theomachii:

proti Hefaistovi postavil se veliký hlubokovířící tok (potamos), jenž u bohů slove *Xanthos*, u lidí *Skamandros*.

K těmto čtyřem místům, na kterýchž výslovně se praví, kterak touž věc neb osobu bohové nazývají a kterak lidé, při-

---

*) Podávám zde přednášku, kterouž jsem v slavnostní veřejné schůzi král. české společnosti nauk dne 9. května t. r. měl. Formu přednášky zachovávám nezměněnou; ale na konci přidávám poznamenání a doplňky, v nichž obsažen filologický apparat, kterýž věci této se týká. *J. Kv.*

družují se dvě místa v Odyssei,[2]) kde básník pouze dí, jak *bohové* věc nazývají; o *lidském* slově pak není zmínky.

Totiž Od. *κ* 305:

Hermes dal Odysseovi, aby ho Kirke neočarovala, bylinu, kterouž vytáhl ze země, a okázal mu její podobu: „kořen byl černý, mléku pak podobný květ; *moly* jí říkají bohové, a těžko ji vykopati mužům smrtelným, bohové však všecko mohou.“

Od. *μ* 61 vypravuje Odysseus o skalách nebezpečných, kterýmiž ani holubice, nosící Zevovi ambrosii, nemohou proletěti všechny bez pohromy, nýbrž jedna vždy zahyne a Zeus musí počet doplňovati. O těch skalách praví básník:

„Planktai těmto říkají bohové blažení.“

O vlastním významu a o příčině vzniku těchto výroků spor byl již za starodávna a jest i nyní. Zbytečno by ovšem bylo tázati se, odkud básník věděl, jak bohové některým věcem říkají. Na základě básní Homerových jest odpověď snadna, že *Musa* i *toto* básníku sdělila, jako básník od Musy ví, co bohové na Olympu konali, jak se radili a jak se mezi sebou svářili.[3])

Ale jiná otázka není zbytečná, nýbrž nutná a na tu odpovídají jiní jinak. Čím to je, že slova *Briareos*, *chalkis*, *Xanthos* do slovníku božského, abych opět výrazu toho užil, patří? jakou to vlastností a způsobilostí liší se od slov lidských *Aigaion*, *kymindis*, *Skamandros*?

I soudili někteří, že božská slova jsou vlastně kněžská, že jsou to zbytky řeči hieratické.[4]) Jiní pravili, že za slova božská pokládána ta, jichž vzdělaní lidé užívali, slova lidská pak že jsou slova lidu sprostějšího.[5])

Ale takové výklady nepostačovaly nikomu leda těm, od nichž pošly.[6])

Nejobyčejnější výklad byl a jest posud, že božská slova jsou *starší*, lidská *pozdější*.[7]) I zdá se ovšem a priori býti na snadě myšlénka, bylo-li v řeči jméno dvojí některých věcí, že slova *starožitná* a starožitností svou méně jasná a spolu stářím ctihodná bohům věčným se přičítala, mladá slova pak našemu lidskému pokolení krátkověkému.

Ale co a priori pravdě podobným a přirozeným se zdá, nebývá vždy pravdivé. Povaha slov samých, která básník uvádí, nenasvědčuje této a priori položené domněnce, nýbrž vede nás k výkladu *právě opáčnému*.

Nebo slova božská *Βριάρεως*, *χαλκίς*, *Ξάνθος* a výraz *σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης* nemají žádného starožitného rázu, a srovnáme-li je v příčině etymologické *průhlednosti* se slovy lidskými *Αἰγαίων*, *κύμινδις*, *Σκάμανδρος*, *Βατίεια*, jeví se u božských slov etymologická *jasnost a srozumitelnost*; lidských slov pak vlastní význam jest *méně na jevě*. Ze čtyř těch slov jsou dvě *posud* záhadná (*κύμινδις*, *Σκάμανδρος*) a byla zajisté starým také záhadná; druhých dvou původ a význam jest *nám*

jasný (*Αἰγαίων* a *Βατίεια*), ale i tato slova jsou na *první* pohled (— a *ten* u starých etymologů rozhodoval —) méně průzračná.

Poněvadž věc sama k rozpravě etymologické vybízí a nutí, prosím ctěné shromáždění, aby krátkou exkursi etymologickou podniknouti si neobtěžovalo.

Βριάρεως znamená *silného* obra; adjectivum *βριαρός*, od něhož slovo pochází, též u Homera se vyskytuje.

Ale jménu *Αἰγαίων* staří snad nerozuměli. My ovšem nyní víme, že jméno to pochází od verba *ἀΐσσω* a že znamená „řítícího se, valícího se“; my víme, že tento storuký obr (dle báje syn Poseidonův) jest personifikací moře ne klidného, nýbrž spoustou vody své se řítícího a na břehy dorážejícího. Téhož původu jest jméno *Αἰγαί*, [8]) jméno ostrova *Αἴγινα*, slovo *αἰγιαλός*. [9])

Ale starým Hellenům výklad takový nebyl na snadě, a pomýšleli-li oni (jako u slova *αἰγίς* později se stalo) na *αἴξ* (koza), bylo jim *Αἰγαίων* slovem nesrozumitelným. [10])

Kterého ptáka Homer slovy *χαλκίς* a *κύμινδις* mínil, nelze na jisto postaviti. Plinius H. N. 10, 8, 10 nazývá ptáka toho nocturnus accipiter a zdá se, že to byl pták jestřábovitý. [11]) Než buď tomu jakkoliv, jisto jest, že jméno ptáka toho *χαλκίς* naznačovalo barvu mědi (*χαλκός*) podobnou, jakož také ryba jakási podobné barvy *χαλκίς* sloula (Aristot. Epicharm) a též ještěrka s pruhy červenými na hřbetě.

Ale lidské jméno *κύμινδις* bylo za věku Homerova právě tak záhadné, jako nám posud jest; nebo se slovem *κῦμα* (vlna mořská) nemůže pták tento nic míti společného. [12])

Ξάνθος znamená řeku barvy žlutavé, nebo adj. *ξανθός* (ved. çčándras) jest flavus. Také řeka v Lykii, jejíž jméno nyní Essenide jest, a kterouž Peršané nazývali „Sirbe“ (barvy pískové) sloula *Ξάνθος*. — Ale co znamená *Σκάμανδρος*? Savelsberg míní (Kuhn's Ztschr. 16, 63 ff.), že skupení *σκ* (kteréž u Homera v tomto slově nikdy posice nepůsobí), není nic než naznačení zvuku *sch*, vzniklého z původního *s*, jako v staré němčině ze *slahan* vzniklo sclahan. I vykládá slovně jméno boha řeky *Σκάμανδρος* „Flachmann“, ježto řeka ta teče rovinou, a porovnává jména *Σάμος*, *Σάμη* a j. — Než výklad tento, ačkoli Savelsberg důmyslně a methodicky jej odůvodniti se snaží, není nikterak zjištěn. Ale dejme tomu, že pravý jest, co si měli *Řekové* počíti? Ti neznali *této* methody etymologické a *Σκάμανδρος* jim bylo zhola nesrozumitelné.

Konečně *Batieia*, jméno pahorku osamělého u Troie (nyní Garlik), znamená „místo trním porostlé“ (*βάτος*, *βατία* trní); ale božský výraz *σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης* jest významnější a jasnější. Myrine Amazonka byla dle pověsti zde pohřbena.

Takový tedy jest v příčině etymologické jasnosti poměr mezi slovy božskými a lidskými. Není žádného důkazu, že na př.

1*

slovo *χαλκίς* bylo starobylé n. zastaralé naproti slovu *κύμινδις*, ba naopak aspoň s větší pravděpodobností mohlo by se souditi, že slovo temné a proto snad velmi zkomolené a porušené až k nepoznání *κύμινδις* jest starší.

Než i kdybychom zřeknouce se dobrovolně této výhody za pravé položili, že chalkis jest starší slovo: jak mnedle měli lidé věku homerského *věděti*, byla-li slova chalkis a kymindis vedlé sebe, že chalkis skutečně jest starší? Myslím, že taková otázka jim ani nemohla na mysl přijíti, jakož na př. také *našemu lidu* nepřichází přemýšleti, které slovo starší „sosna či borovice", „chrpa či modráček", „šeřík či bez"?

Lid náš etymologisuje rád [13]) (jako i u Hellenů a j. [14]) prostonárodní etymologie se naskytuje), ale *takováto* otázka o větším či menším stáří slov za příklad uvedených nevstoupí lidu na mysl a nemůže vstoupiti, poněvadž i kdyby mu přišlo o tom přemýšleti, zhola žádných prostředků k rozhodnutí a rozřešení nemá.

Uvážíme-li bedlivě tuto zřejmou protivu etymologické jasnosti a záhadnosti, naskytuje se nám takořka sama sebou příčina, z kteréž se pokládala onano slova za božská, tato za lidská. Jako bohové lepší jsou a dokonalejší a mocnější než lidé, jako krmě a nápoj jich jest lepší, [15]) tak přirozeným způsobem i mluva jich lepší než lidská. Která slova pak jsou lepší a dokonalejší a bohům slušnější, ta, která jsou jasná a významná, či ta, jichž původ a původní význam jest zakalen a zatemněn? Zajisté člověk věku homerského, položil-li si otázku tuto, nebyl na rozpacích, jak by odpověděl.

Na snadě jest porovnati slovo jasné, které původní svou podobu věrně zachovalo, s penízem neotřeným a lesklým, slovo běžné pak a právě proto opotřebované a porušené s penízem, jenž jda z ruky do ruky jasnosti ražení svého pozbyl, tak že hodnota jeho, kdyby jinak nebyla známa, ze zevnějšku často by se nepoznala.

Vykládám tedy, že božská slova jsou jasná a srozumitelná a významná, lidská pak temná a nesrozumitelná. A výklad tento není nový, nýbrž *prastarý*. Proklos novoplatonský filosof a Eustathios soudili (a zajisté dle starších vykladatelů) totéž. [16])

Ale ještě mnohem důležitější jest nám, že dva z nejslavnějších hellenských spisovatelů o rozdílu božských a lidských slov nejinak soudili, Pindaros a Platon. — A kdo byl mezi Helleny způsobilejší, aby o věcech básnických platně soudil, než největší onen básník melický, jenž právě tak miláčkem Mus byl jako Homeros? — A kdo byl způsobilejší k tomu než Platon, onen filosof, jenž s důmyslností filosofickou spojoval básnický vzlet fantasie a o němž říci lze, že by byl zajisté velikým básníkem se stal, kdyby nebyl volil nastoupiti na dráhu filosofického badání? [17])

Nuže Pindar v zlomku prosodií (*εἰς Δῆλον*) vítá svatý ostrov Delos, rodiště Apollona a Artemidy, těmito slovy:

„Vítej mi dcero moře, země širé nepohnutelný zázraku, kterouž smrtelníci Dalos nazývají, blažení pak v Olympu dalekozářící tmavé země hvězdu.“ [18])

Ostrov Delos měl také jméno Asteria. Jméno Delos není sice bezvýznamné (*δῆλος* zřejmý, jasný), ale k výkladu báje o bohyni Leto a dětech jejích ne hrubě vhodné. [19]) Druhé jméno pak Asteria, pocházejíc od *ἀστήρ, ἄστρον* hvězda, znamená *stkvoucí jako hvězda* a básník, aby význam tento jasněji vytkl, praví, že blažení v Olympu ostrov ten dalekozářící hvězdou tmavé země nazývají.

Platon pak v rozmluvě Faidru [20]) vykládá, že duše naše, když před tímto životem v nebeské výši žila, byla opeřena a okřídlena, a když pak nehodou postižena a peří zbavena byvši na zem spadla a v lidské tělo vešla, tu že touží zase tam se povznésti, kde dříve byla, ale že nemůže se vznésti, dokud nenabude zase peří a perutí; k nabytí toho pak že láska (Eros) jí nápomocna, ta že působí nové obrůstání. I praví pak v kap. 32. žertovně napodobuje způsob Homerův: „Tento stav (totiž milostnou touhu) nazývají lidé *Eros*, ale jak bohové jemu říkají, to až uslyšíš, pro mládí své ovšem bezpochyby se smáti budeš. Sdělují pak, tuším, někteří z Homeridů z tajných básní dva verše o Erotu, z nichž jeden jest velice zpupný a ne právě hrubě metrický (*ἔμμετρον*). Pějí pak takto:

„Jej smrtelníci Erota nazývají, nesmrtelní pak *Pterota* pro nutnost peroplodnou.“ [21])

Není pochybnosti, že Platon o Homeridech jen žertem se zmiňuje a že *sám* tyto verše složil [22]) a *sám* naproti lidskému, temnému slovu Eros položil jméno *Pteros*, které se srovnává s allegorickým jeho výkladem o duši a o touze její do nebe se povznésti. Eros u bohů slove Pteros, poněvadž láska nové opeření duše působí a tím duši nápomocna jest, aby zase tam se povznesla, odkud přišla. Toto žertovné napodobení Homerova způsobu jest zřejmým svědectvím, že Platon božský ráz slov *Βριάρεως, χαλκίς* atd. shledával v jasnosti, významnosti, přiměřenosti.

A že nepodkládáme touto rozpravou Platonovi, nač nepomýšlel, patrno z Kratyla, kde zmínku čině o Homerovi praví: „Na jevě jest, že bohové zajisté slov užívají přirozenou povahou svou správných a přiměřených.“ [23])

Druhá otázka pak jest, utvořil-li básník sám slova, která bohům přičítá, či byla-li již před ním slova božská, ale méně běžná. Nesrovnávám se s výkladem těch, [24]) kteří slova ta za smyšlenku básníkovu pokládají, ale co Bernhardy praví, „že Homerova *pravdymilovnost* nedovoluje pomýšleti na libovolné smyšlenky a okrasy s rhetorickým účelem“, není dostatečným dů-

vodem. Nebo *básnická fikce není lež;* básnická fikce, je-li dobrá — a o té dobrotě nerozhoduje *ethika*[25]), — za zásluhu a zdařilou stránku se pokládá, a zajisté i u Homera ledacos se nalezá, co se nezakládá na pověsti běžné v lidu, nýbrž co skladatelé Homerových básní sami teprv utvořili mimo báji.

S podivením pak jest, že ti, kteří tvrdí, že básník sám slova božská (potud neznámá) vytvořil, nedovolávají se islandské Eddy. Ale bezpochyby jim sbírka ta neznáma byla, ač již G. Hermann na ni ukázal.[26])

Ve sbírce Eddě jest báseň Alvîssmâl, kteráž obsahuje řadu otázek Thôrrových a odpovědí trpaslíka Alvîssa (t. j. vševěda). Alvîss žádá o dceru Thôrrovu; tento pak praví, že mu ji dá jen tehdáž, jestliže mu ze všech devíti světů řekne, co chce věděti. Alvîss praví, že všech devatero světů zná. I táže se Thôrr, jak se *země* jmenuje v každém světě, pak nebe, měsíc, slunce, oblaky, vítr, vzduch, moře, oheň, les, noc, osení a konečně öl čili pivo.[27])

Na př. v 18. sloce táže se Thôrr

„Řekni ty mně to, Alvîsse, mně se, trpaslíku, zdá, že všechny osudy lidí znáš, jak se mraky nazývají dešťonosné v každém světě?“

I odpovídá Alvîss v 19. sloce:

Ský se nazývají u lidí,
ale skûrvân u bohů,
vanové jim říkají vindflot,
obři ûrvân,
asové vedhrmegin
a v pekle říkají *hialm hulidhs.*[28])

V 34. sloce táže se Thôrr:

Řekni ty mně to, Alvîsse,
Mně se, trpaslíku, zdá, že všechny
osudy lidí znáš,
jak se *pivo* jmenuje, které synové
lidí pijí,
v každém světě.

A Alvîss odpovídá:

Öl se jmenuje u lidí,
ale u asů *biórr,*
vanové říkají *veig,*
obři *hreina lög,*
v pekle *miödh,*
synové Sutungovi říkají *sumbl.*[29])

Není tu ovšem devět odpovědí, jakož bychom očekávali vzhledem k počtu devíti světů, nýbrž jen šest; i dovolovala sloka jen 6 odpovědí.

V Eddě tedy nejen bohové jiná mají jména věcí než lidé, nýbrž také jiné bytosti jiných světů, obři, trpaslíci, vanové, obyvatelé podsvětí č. pekla mají svá slova zvláštní. Tato nejsou z cizích jazyků, nýbrž vedlé obyčejných jmen jsou synonyma a básnické výrazy a parafrase *téhož* jazyka nordického, a obyčejně tyto varianty ani nepocházejí z různých nářečí téhož jazyka. Toto nordické provedení myšlenky, která u Homera v jednoduché podobě se jeví, toto předpokládání zvláštní mluvy v každém z devíti světů jest, jakož i Simrock soudí, nucené a strojené, a lze to přičítati jen libovůli a smyšlénce básníkově, nikterak pak víře a pověsti prostonárodní. [30])

Ale co v Eddě jest umělé, ba i strojené, to nemusí býti téhož původu u Homera. Mohu pak několika důkazy stvrditi, že idea o rozdíle řeči božské a lidské vznikla v lidu samém a kolovala, až se jí některý pěvec epický ujal. Vzniklať tato idea u lidu hellenského z těchto praemiss:

1. Jako bohové mají zvláštní krmi ambrosii, zvláštní nápoj nektar, místo krve zvláštní šťávu *ichor*, zvláštní příbytek na Olympu: proč by neměli své vlastní mluvy?

2. Tato mluva bohův musí býti lepší lidské.

3. V řeči pozoruje se, že některé věci dvojí mají jméno.

Souhrnem těchto praemiss vznikla idea, že slova *Βριάρεως*, *χαλκίς* atd. jsouce jasnější než *Αἰγαίων*, *κύμινδις*, jsou božská.

Proti domněnce pak o libovolné fikci mám hlavně tyto důvody:

a) Básníci homerští by nám nepodávali jen těchto skrovninkých zbytků z řeči bohů, kdyby idea ta byla libovolným jich výmyslem; tak můžeme souditi zvláště srovnáme-li Eddu. [31])

b) Proč by básníci byli utvořili na př. právě slovo *χαλκίς* pro předmět nepatrný? proč nevymyslili raději důležitějších slov? proč nám na př. nepraví, jak bohové sami sobě mezi sebou říkali?

c) Jméno božské *Ξάνθος* naskytuje se netoliko jednou jako ostatní, nýbrž *vícekrát* a sice mimo 20. zpěv Iliady, v kterémž se rozdíl onen připomíná, také v 6. 14. zpěvu, pak v 21. 24. I jest alternativa:

Buď Ilias od jednoho básníka složena jest, nebo vznikla sbírkou starobylých epických skládání kratších (jako jsou na př. srbské hrdinské písně), která skládání pocházejí od rozličných básníků.

Položíme-li za pravé mínění unitarské, proč pak básník užívaje božského jména Xanthos, kteréž prý sám utvořil, v 6. a 14. zpěvu nedal ani slůvkem na jevo božský původ slova toho a *teprv* v 20. zpěvu praví, že bohové říkají Xanthos, lidé pak Skamandros?

Pocházejí-li však různé části Iliady od různých básníků, kteréž mínění za pravé pokládám, tedy nemohl si skladatel 20.

zpěvu sám první utvořiti a vymysliti jméno Xanthos, ježto skladatelé zpěvu 6. a 14., částí to zajisté ne mladších, jména toho také užívají. Ten jest tuším nejdůležitější důkaz; nebo co u *rozličných* pěvců *stejně* se vyskytuje, pochází *z téhož zřídla společného*, t. j. *z pověsti a víry prostonárodní.*

Na konci této úvahy pak ještě jedno poznamenání!

Simrock v překladě Eddy praví: „Ueberraschend bleibt immer, dass griechischer und deutscher Glaube darin übereinstimmen, einen Unterschied göttlicher und menschlicher Sprache anzunehmen, wovon bei keinem andern Volke ein Beispiel nachzuweisen ist.“ Toto tvrzení není správné. Neznám posud příkladů slovanských n. litevských, ale sanskritské příklady mi sdělil prof. Ludwig, a sice

Çatapatha Br. Adhyâya I. Brahm. 4. 4.

„Kůže antilopy, na níž zrna rýžová se slupují, slove u lidí *čarma*, u bohů *çarma.*“ *Čarma* jest z kořene *kar* stáhnouti, *çarma* z kořene çar znamená *ochranu*. I doložil prof. Ludwig, že božské slovo *çarma* musilo Indům býti mnohem jasnější, než *čarma*. Je-li tomu tak, jest to v nejlepší shodě s výkladem řeckých slov božských.

Druhý příklad:

III, 2, 23 Asurové křičí znamenajíce, že bohové hlasu se zmocnili, „he alavah“ místo „he arayah“. *He arayah* jest jasné = he nepřátelé (jsou zde). *He alavah* nemá významu.

Poznamenání a doplňky.

¹) A 402 sqq.:

ὧχ᾽ ἑκατόγχειρον καλέσασ᾽ ἐς μακρόν Ὄλυμπον,
ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες
Αἰγαίων᾽ · ὁ γὰρ αὖτε βίῃ οὗ πατρὸς ἀμείνων.

B 811 sqq.:

ἔστι δέ τις προπάροιθε πόλιος αἰπεῖα κολώνη,
ἐν πεδίῳ ἀπάνευθε, περίδρομος ἔνθα καὶ ἔνθα,
τὴν ἤτοι ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσιν,
ἀθάνατοι δέ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης.

Myrina byla z Amazonek, kteréž nepřátelsky do Troady přitrhly. O nepřátelských vpádech Amazonek do Malé Asie zmínka se činí v Iliadě 3, 189 a 6, 186. Mohyla nepřítelkyně Myriny nebyla stromy posázena (srv. Il. 6, 419 a násl.), nýbrž trním porostlá. *Βατίεια* znamená místo trnité. *Πολύσκαρθμος Μυρίνη* (mnohoskočná Myr.) vztahuje se ku hbitosti pohybů v bitvě, jakož i scholiasta podotýká: *πολυκινήτου, ταχείας, διὰ τὸ πολλὰ ἐνεργεῖν αὐτὴν ἐν τῷ πολέμῳ · σκαρθμὸς γὰρ ἡ τῶν ποδῶν κίνησις. Μύρινα δὲ Ἀμαζόνος ὄνομα.*

Ξ. 286 sqq.:

ἔνθ' Ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ἰδέσθαι,
εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἣ τότ' ἐν Ἴδῃ
μακροτάτη πεφυυῖα δι' ἠέρος αἰθέρ' ἵκανεν·
ἔνθ' ἧστ' ὄζοισιν πεπυκασμένος εἰλατίνοισιν,
ὄρνιθι λιγυρῇ ἐναλίγκιος, ἥν τ' ἐν ὄρεσσι
χαλκίδα κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ κύμινδιν.

Υ 73 sq.:

ἄντα δ' ἄρ' Ἡφαίστοιο (totiž ἔστη) μέγας ποταμὸς βαθυδίνης,
ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

[2]) κ 302 a násl.:

ὣς ἄρα φωνήσας πόρε φάρμακον ἀργειφόντης
ἐκ γαίης ἐρύσας, καί μοι φύσιν αὐτοῦ ἔδειξεν.
ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος·
μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί. χαλεπὸν δέ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι γε θνητοῖσι· θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται.

μ 61:

Πλαγκτὰς δή τοι τάς γε θεοὶ μάκαρες καλέουσιν.

[3]) Vždyť básník sám naznačuje častěji, že pěje vnuknutím Musy. Na začátku Iliady vzývá Musu, aby pěla hněv zhoubný Peleovce Achilla. Podobně na zač. Odyssey ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον. Musa udílí libý zpěv, jako slepému Demodokovi δίδου ἡδεῖαν ἀοιδήν (θ 64).

[4]) Tak soudil Goettling ve vydání básní Hesiodových (1831) v pozn. k Theog. 831: „Hic deorum sermo est antiquissima Graecorum lingua, Pelasgica (nam Pelasgi δῖοι sunt), pertinens illa ad res sacras. Hoc evincit Steph. Byz. locus v. Ἴμβρος et Myrina urbs Pelasgorum, v. Steph. Byz. Ἡφαιστία.“ Tato druhá věta vynechána ve 2. vyd. (1843). — Též Funcke (Zimmermann's Ztschft. 1839. XII. Nro. 152 p. 1223 f.) pokládal božská slova za hieratická. — Mínění to již před tím (1829) Lobeck byl zavrhl (Aglaophamus p. 858 sqq.), taktéž Naegelsbach (die homer. Theologie, Nürnberg 1840, p. 179): „Unser Hauptargument also gegen die hieratische Natur dieser angeblichen Göttersprache ist der Mangel eines hieratischen Elements im homerischen Leben überhaupt, aus dessen Abwesenheit allein der politische Kultus zu erklären ist, von welchem jetzt geredet werden muss. Wir geben ihm diesen Namen, weil im Interesse des Gemeinwesens der Fürst die sacra nicht blos anordnen (Od. ν, 171 ff.), sondern ohne Zuziehung von Priestern ausserhalb der Tempel und Haine auch selbst verwalten kann, wie Agamemnon das Opfer vor Beginn der Schlacht Il. β, 411 ff.“ atd.

[5]) Ernesti (viz citat v Nauckově pojednání, Neue Jahrbb. f. Phil. VIII. Supplementband, 549. Not. 4): „Mihi sic videtur: quae Eruditioribus usitata fuerint nomina, Diis tributa; quae Vulgo magis trita, Hominibus.“

[6]) Jiné výklady o rozdíle řeči božské a lidské (než ty, kteréž v pozn. 4 a 5 se připomínají) učinili Lobeck, Bernhardy, Nägelsbach, Nauck. Lobeck (Aglaophamus 858 sqq.) tvrdí, že jména těch slov, jichž pouze božské jméno se připomíná (μῶλυ a Πλαγκταί) jsou nová, teprv od básníka samého utvořená; na základě pak této „téměř nutné lži“ (rozuměj: že básník svá vlastní slova bohům podložil), že později, bylo-li pro nějakou věc dvojí jméno, jedno za božské pokládáno. Na str. 863 pak praví Lobeck vhodně: Quemadmodum igitur Plato Amoris nomen significantius manifesto diis tribuit, ita etiam e ceteris

exemplis apparet divina vocabula tum ornatiora esse humanis tum rebus ipsis accommodatiora, Xanthi potissimum et Chalcidis Briareique."

Bernhardy (griech. Literaturgesch. v 1. vyd. str. 156) tvrdí proti Lobeckovi, že Homerova pravdomluvnost (Wahrhaftigkeit) nedovoluje předpokládati libovolné smyšlenky a okrasy. Ostatně soudil Bernhardy, že slova božská jsou starožitná. — Podobně také Naegelsbach (hom. Theol. 179) soudil.

Nauck „de nominibus ab Homero ad deorum sermonem revocatis quid iudicandum esse videatur" (Neue Jahrbb. für Phil. u. Paed. VIII. Suppl. z roku 1842, str. 548—552) uchýlil se od mínění předchůdců svých tím, že (jako již Lobeck *μῶλυ* a *Πλαγκταί*) božská slova za nově od básníka utvořená pokládal. Str. 549: „An vero illa, quae, quo modo a superis vocata fuerint, memorantur, humano aliquo nomine nullo vocantur — *μῶλυ* illud et *Πλάγκτας* (Nauck mění obecný přízvuk tohoto slova) dico — esse novata nemo negavit, affirmarunt multi; haec, quae ab hominum sermone, qualis is cunque est, manifesto sevocata deprehenduntur et sejugata, nova esse negabimus?" A na str. 550: „Brevi praecidam: Quaecunque apud Homerum in ora deorum derivantur vocabula, ea omnia poetae sunt ingenio ficta, inventa, excogitata." Na str. 551 pak: Nam ubi ea vocabula, quae vulgari essent sermone trita, viderentur aut quotidiana nimis aut parum aut nihil significantia, in eorum locum vere divino ille spiritu citatus ea substituit vates, quae designarent res, quales essent, quorum ne nunc quidem est ad intelligendum difficilis nec obscurata sententia: ut acutum illud Platonis sit, quod ait in Cratylo, deos quidem congruentia rebus dicere nomina, quae non sint temere imposita, sed ab ipsa natura profecta." Výklad tento z části, ale jen z části, jest pravý. Za mylnou pokládám domněnku, že slova božská jsou nově od básníka utvořená, dříve lidu neznámá.

Ameis chtěl (v poznam. k Od. *κ* 305) rozličné výklady v jedno spojiti: „Unbekannte alterthümliche, dabei zugleich gewähltere und für die Sache geeignetere Ausdrücke statt der gewöhnlichen und gangbaren pflegt die homerische Zeit nach ihrem Charakter den Göttern beizulegen." Ale tato přílišná opatrnost nemá zde zdárného výsledku. Zde nutno jest rozhodnouti se! Aut — aut!

Divně počíná si v této věci Bergk (Griech. Literaturgeschichte I. Band. 1872). Na str. 112 a 113 praví v textu: „Wenn man in der Göttersprache, welche die ältere Poesie von der menschlichen unterscheidet, ehrwürdige Reste der pelasgischen Sprache zu finden glaubt, so ist dies Täuschung . . . Man nimmt hier nichts Fremdartiges, nicht einmal entschieden Alterthümliches wahr." Ale pod textem praví v poznamenání 165 k těmto slovům: „*Θεῶν διάλεκτος* ist nicht etwa, wie Manche geglaubt haben, lediglich auf die Erfindung der Dichter zurückzuführen. Es war dies offenbar ein alter typischer Brauch der griechischen Poesie, den Homer und seine Nachfolger von den Vorgängern überkamen. Die zahlreichen Doppelnamen, die sich besonders in der griechischen Mythologie fanden, waren dieser Vorstellung günstig; manche dieser Ausdrücke stammen aus den Kreisen der Priester und priesterlicher Sänger, welche dunkle und veraltete Worte, ungewohnte Wendungen und verkürzte Formen liebten, wie z. B. Il. XIV, 241 der Vogelname *χαλκίς* auf die Götter, *κύμινδις* auf die Menschen zurückgeführt wird. Im ganzen haben die alten Erklärer Homer's Recht, wenn sie behaupten, den Göttern werde das ältere, seltenere Wort zugeschrieben, s. Schol. Il. 20, 74, denn was Proclus zu Plato's Cratylus 38 sagt, die wohllautenden und kürzeren Namen würden den Göttern zugetheilt, ist nicht zutreffend" atd.

[1]) Scholiasta k Il. *υ* 74 *τῶν διωνύμων τὸ μὲν προγενέστερον ὄνομα εἰς θεοὺς ἀναφέρει ὁ ποιητής, τὸ δὲ μεταγενέστερον εἰς ἀνθρώπους.* — V novější době soudili taktéž Forcellini (s. v. Scamander), Camerarius,

Goettling (ad Hes. Theog. 831), také Bernhardy. Též Naegelsbach (die hom. Theol. str. 179) praví: „Ohne ein Urtheil über den pelasgischen Ursprung dieser Alterthümer zu wagen, jedoch mit bestimmtester Verwerfung eines hieratischen Charakters derselben, für welchen sich bei dem Dichter der Boden nicht findet, bekennen auch wir uns zu dem Glauben Bernhardy's, hauptsächlich gestützt auf das von Lobeck p. 861 etwas zu schnell beseitigte Hesiodische Fragment XLII (bei Goettling III p. 206): *τὴν πρὶν Ἀβαντίδα κίκλησκον θεοὶ αἰὲν ἐόντες, τὴν τότ' ἐπώνυμον Εὔβοιαν βοὸς ὠνόμασεν Ζεύς*, welches doch jedenfalls, da das Verhältniss der Abanten als der ältesten Eingesessenen zu dem jüngeren Namen bekannt ist, den Werth eines Zeugnisses für eine schon in sehr alter Zeit geltende Vorstellung von den Doppelnamen hat und wenigstens der Analogie nach übereinstimmt mit Schol. A D zu Il. *ν* 74.

[8]) V Aigách jest sídlo vládce mořského Poseidaona; viz Il. *ν* 20 a násl.:

τρὶς μὲν ὀρέξατ' ἰών, τὸ δὲ τέτρατον ἵκετο τέκμωρ,
Αἰγάς · ἔνθα δέ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης,
χρύσεα, μαρμαίροντα τετεύχαται, ἄφθιτα αἰεί.

A Odyss. *ε* 380 sq.:

ὣς ἄρα φωνήσας ἵμασεν καλλίτριχας ἵππους,
ἵκετο δ' εἰς Αἰγάς, ὅθι οἱ κλυτὰ δώματ' ἔασιν.

[9]) O *αἰγιαλός* (břeh) srv. Curtiovy „Grundzüge der griech. Etym." 4. vyd. str. 180. — Jak velice kořen *αἰγ* rozšířen v místních jménech řeckých, vyložil Arn. Curtius Ionien 18, 50.

[10]) Kvíčala, příspěvky mythologické v Listech těchto 1874. I, 1, 34 a násl. (Amaltheia a aigis).

[11]) Arist. Hist. anim. 9, 12: *ἡ χαλκὶς ὀλιγάκις μὲν φαίνεται, οἰκεῖ γὰρ ὄρη · κύμινδιν δὲ καλοῦσιν Ἴωνες αὐτήν.*

[12]) Básník výslovně praví, že pták tento jest **h o r s k ý** (srv. též Aristotelovo místo v pozn. 11). Ostatně i různá quantita slov *κῦμα, κύμινδις* dokazuje různost obou slov.

[13]) Veliké množství etymologií prostonárodních koluje v lidu našem; hojně jich jest také v Hájkově kronice. Německé příklady uvádí Förstemann „über deutsche Volksetymologie" (v časopise Kuhnově I, 1 a násl.).

[14]) Kvíčala, příspěvky mythol. v Listech fil. I, 34 (Afrodite). Příklady prostonárodní etymologie naskytují se už u Homera. Jméno Odysseus vykládá se z *ὀδύσσασθαι* rozhněvati se (Hněvsa). Viz Odyss. *τ* 406 sqq.:

γαμβρὸς ἐμὸς θύγατέρ τε, τίθεσθ' ὄνομ', ὅττι κεν εἴπω.
πολλοῖσιν γὰρ ἐγώ γε ὀδυσσάμενος τόδ' ἱκάνω,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶν ἀνὰ χθόνα πουλυβότειραν ·
τῷ δ' Ὀδυσεὺς ὄνομ' ἔστω ἐπώνυμον.

Narážka na tento původ etymologický shledává se zajisté také v Odyss. *τ* 273 sqq.:

ἀτὰρ ἐρίηρας ἑταίρους
ὤλεσε καὶ νῆα γλαφυρὴν ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
Θρινακίης ἄπο νῆσον ἰών · ὀδύσαντο γὰρ αὐτῷ
Ζεύς τε καὶ Ἠέλιος · τοῦ γὰρ βόας ἔκταν ἑταῖροι.

A Odyss. *α* 60 sqq.:

οὔ νύ τ' Ὀδυσσεὺς
Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ; τί νύ οἱ τόσον ὠ δ ύ σ α ο, Ζεῦ;

[15]) Bohové nepožívají chleba a nepijí vína; jejich pokrmem jest ambrosia, nápojem nektar. Il. ε 341:

οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον.

Víle Kalypse předkládají služky ambrosii a nektar, ale Odysseus u ní meškající požívá lidské krmě a lidského nápoje, Odyss. ε 196 a násl.:

νύμφη δ' ἐτίθει πάρα πᾶσαν ἐδωδήν,
ἔσθειν καὶ πίνειν, οἷα βροτοὶ ἄνδρες ἔδουσιν.

Proto také nemají bohové krve lidské, nýbrž jejich tělem probíhá ichor, krev nesmrtelná; srv. Il. ε 339 sq.:

ῥέε δ' ἄμβροτον αἷμα θεοῖο,
ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν ·

Také hlas bohů jest mohútnějši než lidský. Ares a Poseidon křičí v bitvě jako devět neb deset tisíc mužů (srv. Il. ε 860 a ξ 148).

[16]) Proklos k Polit. 397 *τὰ νοερώτερα καὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποκειμένων τελέως ἀντεχόμενα πραγμάτων καὶ κατὰ τὸν αἰσθητὸν τύπον εὐπρεπέστερά τε καὶ εὐφωνότερα τῶν θεῶν ἔκγονα τίθεσθαι.* — Eustathios p. 124: *τὸ μὲν ὅλως κρεῖττον τῶν ὀνομάτων θεοῖς δίδωσιν ἡ ποίησις, ὡς θειότερον.*

[17]) O básnickém vzletu svědčí zvláště dvě rozmluvy Platonovy, Faidros a Symposion. Mnohé rozmluvy Platonovy pak vynikají dramatickou živostí a půvabností. Dle zpráv starověkých Platon od básnictví, kteréž v mládi pěstoval, k filosofii se obrátil. — Ostatně jsou slova má reminiscencí z Ciceronova spisu de officiis. Cicero praví, že by Platon v řečnictví byl vynikl, kdyby byl chtěl je pěstovati: Equidem et Platonem existimo, si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissime et copiosissime potuisse dicere (Off. cap. I.)

[18]) Pindar fragm. prosod. 64. 65. (Bergk):

Χαῖρ', ὦ θεοδμάτα, λιπαροπλοκάμου
παίδεσσι Λατοῦς ἱμεροέστατον ἔρνος,
πόντου θύγατερ, χθονὸς εὐρείας ἀκίνητον τέρας, ἅντε βροτοί
Δᾶλον κικλήσκοισιν, μάκαρες δ' ἐν Ὀλύμπῳ τηλέφαντον κυανέας
χθονὸς ἄστρον.

[19]) Vyskytl se ovšem výklad, že ostrov ten nazývá se Delos proto, že jest posvátným rodištěm boha Apollona t. j. Slunce, skrze kteréhož *πάντα γίγνεται δῆλα*, vše jasným, zřejmým se stává. Ale jaký to výklad!

[20]) Kap. 26 a násl.

[21]) Plat. Faidr. p. 252 B.

τὸν δ' ἤτοι θνητοὶ μὲν Ἔρωτα καλοῦσι ποτηνόν,
ἀθάνατοι δὲ Πτέρωτα διὰ πτεροφύτορ' ἀνάγκην.

Obyčejné čtení *πτερόφοιτον ἀνάγκην* musí se zavrhnouti. Celá allegorie Platonova dokazuje, že zde musí býti epitheton, kteréž by nové zplození peří znamenalo. Musí se dle nepatrnějších rukopisů čísti *πτεροφύτορ'*, jako Bekker a Buttmann čtou. Ostatně mnohé rukopisy a mezi nimi nejlepší (Bodleianus) mají čtení *πτερόφυτον*, kteráž chyba prozrazuje pravé čtení.

[22]) Tak soudí na př. Stallbaum. Jinak soudil Lobeck (Aglaophamus 861): „Deinde hos versus non a Platone confictos puto, qui cum a poetica minime alienus et in omni genere dicendi potentissimus esset, haud dubie meliores finxisset, sed ex alio poeta sumtos et leni quadam mutatione ad praesentem causam accommodatos. Nam cum ille (ut exemplum ponam) hoc modo scripsisset: *Τὸν δ' ἤτοι θνητοὶ μὲν Ἔρωτα*

καλοῦσι ποτηνόν, Ἀθάνατοι δ' Ἀλαῶπα δι' ἠλεόφοιτον ἀνάγκην, Plato, qui iam multa de alis dixerat, Πτέρωτα et πτερόφοιτον substituit, distichumque ita a se concinnatum ὑβριστικόν καὶ οὐ σφόδρα ἔμμετρον vocat, quorum prius de sententia valet, alterum de modulatione versuum."

[23]) Plat. Kratyl. 391 E δῆλον γὰρ δὴ ὅτι οἵ γε θεοὶ αὐτὰ καλοῦσι πρὸς ὀρθότητα, ἅπερ ἐστὶ φύσει ὀνόματα.

[24]) To zvláště Nauck tvrdil.

[25]) Už Gorgias o tragické illusi soudil správně. Srov. Athenaia VII, 372: „Γοργίας τὴν τραγῳδίαν εἶπεν ἀπάτην, ἣν ὅ τε ἀπατήσας δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος."

[26]) Hermann de histor. graec. primordiis p. IV (Opusc. II 197); „Quo factum est, ut poetarum sermo, quod ad nomina attinet, prorsus a communi sermone diversus esset; quem propterea deorum, ut illum hominum linguam dicebant; id quod etiam Islandiae incolas fecisse monuerunt interpretes ad Iliad. α 403."

[27]) Známek *ö*, *th*, *dh* užívám, poněvadž není v tiskárně příslušných zvláštních písmen.

[28]) Skŷ = mračno. — Skûrvân se vykládá spes pluviae (skûr = dešť, prška). Kdyby se čtlo skûrvan, znamenalo by terra imbrium. — Vindflot = vehiculum venti; ûrvân = pluvia. — Vedhrmegin = vis tempestatis, neb dle jiného výkladu locus tempestatis. — Hiâlm hulidhs = přílba zahaleného. (Výrazem tím naráží se na báje o přílbě, kteráž člověka neviditelným činí.)

[29]) Veig = pivo. — Hreina lög vykládá se = purus liquor. — Miödh, srv. μέθυ, med. — Sumbl = compotatio, potus (κατ' ἐξοχήν; srv. pivo).

[30]) Simrock, die Edda (Stuttgart 1864) str. 436: „Wenn es aber einem glaubensvollen Volke natürlich scheint, von mehreren der Sprache zu Gebote stehenden Namen der Dinge den ältesten(?) und würdigsten den Göttern beizulegen, so hat die Annahme einer besonderen Sprache für jede Classe mythischer Wesen schon etwas Gezwungenes, das wir nur der Willkür des Dichters, nicht mehr dem einfachen Volksglauben zuschreiben mögen. Was dazu verleiten konnte, ist die Annahme der neun Himmelswelten, in welchen der Zwerg Str. 9 wie Wafthrudnir Str. 43 bewandert zu sein vorgibt. Bei der Durchführung im einzelnen musste aber der Dichter zu Nothbehelfen, wie die schon gerügten, greifen; und doch konnte er schon des zu kurzen Masses wegen nicht alle neun Welten zugleich berücksichtigen, und auch für diejenigen, welche darin Raum fanden, reichten theils die vorhandenen Synonymen nicht immer aus, theils konnte es bei der Vertheilung an dieselben nicht ohne Willkür zugehen."

[31]) V Eddě jest právě idea o rozdíle řečí v rozdílných světech mnohem šíře a s patrnou zálibou provedena.

Jan Kvíčala.

Příspěvky ku poznání filosofických názorů Protagorových.

Napsal J. Král.

O filosofických názorech Protagorových v novější době mnoho napsáno i v jednotlivých pojednáních [1]) i při výkladu Platonova dialogu Theaiteta, výhradného to skorem pramene ku poznání filosofie jeho. Avšak, ač základy učení jeho nám dosti důkladně známy jsou, přec o podrobnostech veliká neshoda panuje mezi učenci. Z té příčiny míním podati tuto výklad dvou míst z XII. hlavy Platonova Theaiteta doufaje přispěti takto aspoň poněkud k rozřešení otázek dosud záhadných a k výkladu dialogu samého.

Vyložíme však dříve v stručném nárysu učení Protagorovo, spouštějíce prozatím veškeré záhady ony se zřetele.

Protagoras, vycházeje z učení Herakleitova o stálém toku všech věcí, vyhlásil za základ učení svého větu, že vše se hýbe (*πάντα κινεῖται*); při stálém tomto pohybu, jenž, jak uvidíme, jest netoliko pohybem v prostoru, nýbrž i jakousi změnou, nemůže býti ovšem řeči o trvalém, neměnném *bytí* (*εἶναι*) kterékoliv věci; v přírodě panuje pouze stálé *vznikání*, stálý přechod jedné věci v druhou (sr. Pl. Theait. p. 152 D *ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα, ἃ δή φαμεν εἶναι οὐκ ὀρθῶς προςαγορεύοντες· ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτ' οὐδέν, ἀεὶ δὲ γίγνεται*; sr. 153 A, 157 A—B, 177 C). Ale kdežto u Herakleita každá věc jest toliko obměnou původního praohně, jenž stále se proudě přechází z jedné protivy ve druhou, povstávají dle Protagora vespolným působením dvou věcí (předmětu a podmětu) na sebe jen pocity na podmětu a vlastnosti na předmětu, jež rovně jako věci ty samy pohybem a měnou jich se mění. Praví totiž Protagoras, že pohyb každé věci jest buď činný, buď trpný, přiváděje každou věc, setkáli se s jinou, v stav jakési činnosti neb trpnosti; jeden pohyb má *δύναμις τοῦ ποιεῖν*, druhý *τοῦ πάσχειν*, jedna věc jest *τὸ ποιοῦν*, druhá *τὸ πάσχον* (156 A). Ale pohybům těm nepřísluší vlastnosti tyto absolutně t. j. každý

---

[1]) *Nägelsbach:* Explicationes et emendationes Platonicae. Nürnberg 1836. *Joh. Frei:* Quaestiones Protagoreae. Bonn 1845. *Weber:* Quaestiones Protagoreae. Marburg 1849. *Anne J. Vitringa* Disquisitio de Protagorae vita et philosophia. Groningae 1852, *M. Schanz:* Beiträge zur vorsokratischen Philosophie aus Plato. Göttingen 1867. *M. Wohlrab* v Jahrb. für Philologie und Paedagogik. Sv. 97 (1868) str. 27 nn. *H. Schmidt* tamtéž r. 1873 str. 209—215, a 1870 str. 515 nn., mimo to v „Beiträge zur Erklärung Platonischer Dialoge“ Wittenberg 1874 str. 218—225. *David Peipers* Die Erkenntnisstheorie des Plato mit besonderer Rücksicht auf den Platonischen Theätet. Leipzig 1874 str. 276—336.

pohyb není stále činným aneb trpným, nýbrž, setkajíli se dva pohyby, jest na povaze věcí, jimž přísluší, který z nich stane se činným, který trpným. Tak na př. pohyb oka, setkáli se s předmětem nějakým, stává se trpným, pohyb viděného předmětu činným. Jestli však oko samo viděno jest okem jiným, stává se pohyb jeho trpným, pohyb druhého oka činným. Setkáním těch dvou pohybů vznikne na straně věci trpné nějaký pocit (*αἴσθησις*, na př. *ὄψις*, *γεῦσις*), na straně věci činné vjem pocitu příslušný (*αἰσθητόν*, na př. *χρῶμα*, *γλυκύτης*) a ústroj smyslový vnímá na předmětu určitou nějakou vlastnost. Vlastnost tedy, jakož i pocit není nic trvalého, s předmětem nerozlučně sloučeného, nýbrž trvá potud, pokud působí na sebe pohyby podmětu (ústroje smyslového) a předmětu jej dráždícího, a mění se, změníli se podmět anebo předmět a tím i pohyby jejich. Pocity i vlastnosti věcí jsou pojmy od sebe odvislé, korrelativní (p. 160 A). Poněvadž pak, vnímajíce věc nějakou vnímáme pouze *soubor* vlastností jejích rozličnými smysly svými, tyto pak vlastnosti její jen tehdáž vznikají, jsouli kým vnímány: nemají věci objektivní platnosti, nýbrž každá věc jest jen potud, pokud kdo ji vnímá a taková pro každého, jakou se mu býti jeví. Avšak Protagoras, převed veškerou činnost duševní na dojmy smyslné, vyhlásil *všecky* stavy duševní za pouhé pocity [1]) i vyřkl, že každé poznání člověka jest subjektivní, *člověk že jest měřítkem všech věcí* (*πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος*). Objektivní pravdy dle Protagora není; každému jest pravdou to, co se mu pravdou zdá.

Vyloživše takto stručně učení Protagorovo, chceme blíže vzíti v úvahu dvě místa z Platonova Theaiteta, z nichž jedno jest samým základem učení jeho, druhé pak blíže vykládá povstávání pocitů a vlastností věcí.

---

[1]) Učení Protagorovo o subjektivnosti pocitů i novější psychologií stvrzené a výrok jeho, že vnímáme pouze vlastnosti věcí, jsou pravdivy. Avšak Protagoras rozšířil neprávem větu tuto o subjektivnosti vnímání smyslného, jen v jisté míře platnou, klada (p. 156 B) i jiné stavy duševní, jako *ἡδοναί, λῦπαι, ἐπιθυμίαι* dle výslovného svědectví Platonova na stejný stupeň s pocity. Že vůbec vyhlásil celou činnost duševní a veškeré poznání za pouhé vnímání smyslné, nepřímo vyplývá i z Theaiteta samého. Když projeví Theaitetes mínění své, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, praví Sokrates, že pronesl výrok totožný se známou větou Protagorovou, „všeho mírou jest člověk." Ale větu tuto, jež v jiné podobě i zní, že *τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ ἐστὶν ἐπιστήμη* (sr. 158 E), lze jen tenkráte pokládati za totožnou s výměrem Theaitetovým, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, jestli *všecky* stavy duševní, zahrnuté výrazem *τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ*, jsou *αἰσθήσεις*. Úsudek kladný, že *αἴσθησις* jest *ἐπιστήμη*, nemohl by se prostě obrátiti v úsudek *ἐπιστήμη ἐστὶν αἴσθησις*, kdyby Protagoras nepokládal všecky stavy duševní, jimiž k poznání přicházíme, tedy i myšlení, za pouhý jakýs pocit. S tím souhlasí i výrok Diogena Laert. IX. 8. 51 *ἔλεγε δὲ μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις, καθὰ Πλάτων φησὶν ἐν Θεαιτήτῳ*, ač Diogenes to za zřejmý výrok Platonův vydává, co jenom nutně z dialogu toho vyplývá.

156 A. ἀρχὴ δέ, ἐξ ἧς καὶ ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν, πάντα ἤρτηται, ἥδε αὐτῶν, ὡς τὸ πᾶν κίνησις ἦν καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν. Řádný výklad základní této věty Protagorova učení spočívá na správném pojetí imperfekta ἦν. Heindorf soudí, že položeno tu jakýmsi způsobem attickým za praesens. Tomu Stallbaum rozhodně a právem se opírá i vykládá (podobně i Schanz a Zeller) imperfektum to za *subjektivní* (jako v známém příkladě z Plat. Faidra 230 A: ἆρ' οὐ τόδε ἦν τὸ δένδρον), takže by věta ta totožná byla s větou τὸ πᾶν κίνησίς ἐστι. Poukazuje dále k tomu, že Platon myšlénku tu vyřkl už v p. 152 D slovy ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα, ἃ δή φαμεν εἶναι . . . . Samo o sobě také užití imperfekta, v řečtině dosti husté, neposkytovalo by příčiny k nějakým námitkám. Avšak dobře, tuším, Schmidt (Beiträge str. 219) k tomu ukazuje, že věta v p. 152 D *není* totožná s větou τὸ πᾶν κίνησίς ἐστι (čemuž by pak ἦν smyslem se rovnalo); neboť tam toliko vyrčeno jest, že vše pohybem *vzniká*, ne že vše pohyb *jest*. Větu τὸ πᾶν κίνησις ἦν Platon označuje dále za princip, na kterém zavisí všecko, i to, o čem dříve řeč byla (ἀρχὴ δέ, ἐξ ἧς καὶ ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν πάντα ἤρτηται); že tedy vše pohybem vzniká, jest výsledkem principu, τὸ πᾶν κίνησις ἦν, i není totožno s principem samým. Nad to, kdyby byl Platon chtěl naznačiti, že už o principu učení Protagorova mluvil, i jej tuto pouze opakuje, byl by zajisté mnohem lépe se vyjádřil napíše: ἀρχὴ δέ, ἐξ ἧς . . . πάντα ἤρτηται, ἥδε αὐτῶν ἦν, ὡς τὸ πᾶν, κίνησίς ἐστι. Z těch důvodů domnívám se, že správné jest mínění Vitringovo, Schmidtovo a vůbec těch, kdož imperf. to za *pravé* pokládají, a že tedy základní věta učení Protagorova zněla: vesmír (τὸ πᾶν [1]) *byl* pohyb a více nic, nyní však jím více *není*, podobně as jako ve známém výroku Anaxagorově ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν naznačena jest *původní* směsice látek, již Rozum (νοῦς) *později* spořádal v jednotlivé věci.

Jde ovšem o to, jak větu tuto vysvětliti jest, a v tom Schmidt nezdá se mi jíti pravou cestou. Nastává předně otázka, jak si pohyb ten mysliti jest, zda jako pohyb čistý, či jako pohyb tkvící na jistých substratech; podruhé, jak přivésti jest tuto základní větu Protagorovu ve shodu s nezvratným jeho učením, že ve světě vše stále se hýbe a proudí. Neboť *byloli* vše pohyb, musíme souditi, že jím více není, a že tedy nesouhlasí základní věta Protagorova s jinými zřejmými výroky jeho. Či chtěl Platon, jak soudí Peipers na str. 281, imperf.

---

[1]) Tak zajisté přeložiti jest τὸ πᾶν tu i na jiných] místech u Platona; nerovnáť se zhola výrazu τὰ πάντα (jako ku př. 182 C κινεῖται καὶ ῥεῖ τὰ πάντα, 180 D, 181 D, 181 B, C), jak soudí Schanz.

tím naznačiti, že vesmír na počátku pohyb *byl* a jím dosud *jest?* Takého významu pouhé imperf. míti nemůže.

K jasnějšímu názoru o věci té přijdeme uvážíce předkem, zda mohl Protagoras mysliti si za původ všeho čistý pohyb, netkvící na žádném substratu, a pak oceníce dobře význam slov *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν*. Že Protagoras nemohl si mysliti pohyb *čistý*, nepřímo vysvítá z celého Theaiteta. Na mnoha místech (ku př. při výkladě dojmů zrakových a chuťových) mluví o setkávání dvou předmětů jakýmisi pohyby nadaných (ku př. oka a předmětu viděného), vykládaje třením těchto pohybův i povstávání pocitů na jedné, i povstávání určitých vlastností na druhé straně. (Sr. mimo místa uvedená 182 C, 181 D, 180 D, 181 B, C, kde všude užito výrazu *πάντα*; hlavně pak p. 157 A: *ἐν δὲ τῇ π ρ ὸ ς ἄ λ λ η λ α ὁμιλίᾳ πάντα γίγνεται καὶ παντοῖα ἀ π ὸ τ ῆ ς κ ι ν ή σ ε ω ς*, kde zřejmě od sebe jsou odloučeny i pohyb sám i věci, na nichž tkví.) Ze všech výroků Platonových patrno, byť to i nikde zřejmě vysloveno nebylo, že pohyb ten není čistý, nýbrž že lpí na jistých *substratech beze vší jakosti* a že těmto substrátům pro ten okamžik, kdy vstoupí ve vespolné působení se smyslem člověka, jistých vlastností se teprve dostává. Protagoras, neuznav jsoucnosti takých substratů, byl by se zamotal ve spory, jež mu ujíti nemohly. Neboť vznikáli zhola vše setkáváním dvou čistých pohybů, nelpících na žádné věci, již v pohyb uvádějí, kterak Protagoras může mluviti o setkání se oka a předmětu viděného, jazyka a předmětu ochutnávaného atd., třeba by se jim dostávalo určitých vlastností a pocitů teprve působením obou pohybů jejich? Protagoras dle přirozeného vývoje filosofie řecké musil uznati nějakou látku ve světě, ono „něco", na němž tkví pocity i vlastnosti. K tak dalekosáhlé abstrakci čistého pohybu a ku popření vší látky nedospěli ani nejabstraktnější fysikové, Eleané a Pythagorští; onino nepokládali své *ὄν* za netělesné, a i tito představovali si jednotlivé věci ve světě *tělesně*, ač je odvozovali z podstaty *netělesné*, z čísel. — K tomu přistupuje svědectví svědka dosti spolehlivého Sexta Empeirika, jenž ve svém spise *Πυῤῥωνείων ὑποθέσεων* I 32 ed. Lips. 1842 zřejmě praví: *φησὶν οὖν ὁ ἀνὴρ τ ὴ ν ὕ λ η ν ῥ ε υ σ τ ὴ ν ε ἶ ν α ι, ῥεούσης δὲ αὐτῆς συνεχῶς προσθέσεις ἀντὶ τῶν ἀποφορήσεων γίγνεσθαι*, ač ovšem pravdě podobno jest, že výraz *ὕλη* přičísti jest fraseologii filosofů pozdějších. V tom mínění i všickni novější badatelé se shodují, až na jediného Peipersa, jenž se k mínění Freiovu a Vitringovu kloní. Není těžko vyvrátiti důvodů, jež uvádí pro tvrzení své, ač na str. 336 sám vysvětliti si nemůže, kterak Protagoras si mysliti mohl pouhý pohyb bez věci pohybované. O výrazu *κίνησις* promluveno bude později. Peipers shledává důvod pro své tvrzení ve slovech Platonových, jež předcházejí bližšímu výkladu filosofie Protagorovy. Sokrates bojí se, aby nezaslechl ho při výkladu učení Protagorova nikdo

z nezasvěcených, kteří uznávají jen to za skutečně jsoucí, co mohou nahmatati, *πράξεις δὲ καὶ γενέσεις καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδέχονται ὡς ἐν οὐσίας μέρει.* Káráli tedy Protagoras atomisty — ti zajisté jsou míněni — pro jich materialismus, nemohl prý sám uznati látku nějakou, třebas i neviditelnou. Ale Protagoras mohl se nesrovnávati s atomisty pro jich *neobmezený* materialismus (*οἱ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὗ ἂν δύνωνται ἀπρὶξ τοῖν χεροῖν λαβέσθαι*), kdežto on sám uznával vedlé látky i věci netělesné (*αἰσθήσεις* a *αἰσθητά*) za skutečné. Demokritos zajisté vykládal veškeré dojmy smyslné zcela mechanickými, *tělesnými* postupy (ku př. dojem zrakový výtokem atomů z věci v její podobě se prýštících a do oka vnikajících); dle Protagora vznikají pouze *vlastnosti* a *pocity* zcela netělesnými výjevy a na ústroj smyslový a předmět se takořka věsíce činí onen vnímajícím, tento vnímaným. Není závažné, že Platon nevytýká Protagorovi nedůslednosti, vyvraceje názory jeho, proto, že vedlé pocitův a vlastností subjektivně jsoucích musil také uznati substraty nějaké objektivně platné. Jsouť v učení Protagorově ještě jiné spory, jichž on buď nemohl tehdáž proniknouti, neb jichž pominul. Ostatně se mu jednalo v prvé řadě o vyvrácení výměru Theaitetova, že *ἐπιστήμη* jest *αἴσθησις*, i vyvrací učení Protagorovo jen potud, pokud toho potřebuje k účelu svému.

Avšak slova Platonova výše uvedená zmiňují se o *pouhém* pohybu, ne o nějakých substratech se hýbajících! Kdybychom ovšem vykládali slova ta v přísném jich smyslu, nemohli bychom je nikdy přivésti ve shodu s ostatními výroky. Neboť ať už béřeme dle Schmidta slova *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν* za výrok ku podmětu *τὸ πᾶν* (vesmír byl pohyb a mimo pohyb ničím jiným) — vazba ta zdá se mi býti případnější —, aneb ať je pokládáme za větu samostatnou doplňujíce výrok *ἦν* (vesmír byl pohyb, a mimo pohyb nebylo ničeho), neděje se přece ve slovech těch o nějaké látce hýbající se ani zmínky. Protagoras zajisté vyjádřil se abstraktněji (podobně jako Diogenes Laert. ve větě výše uvedené *ἔφη δὲ τὴν ψυχὴν μηδὲν εἶναι παρὰ τὰς αἰσθήσεις* za správnější: duše jest *bytost* mající pouhé pocity), místo co by byl řekl: na počátku všecky věci (substraty) jevily jen jakýsi pohyb, nemajíce ani žádných pocitův ani vlastností; těch nabyly teprve tehdy, kdy počaly pohyby jich na sebe působiti. Poněvadž tedy na počátku všeho substraty ty pouze se hýbaly, jich pohyby však nevstupovaly ve vespolný styk a tudíž se jim nedostávalo ani žádných vlastností ani pocitů, byť i jen pro tu dobu, po kterou by vespolné působení jich trvalo: Protagoras pravil, klada důraz na tento pohyb, *nejevící dosud žádného působení* plozením jednak pocitů, jednak vlastností, že vesmír na počátku byl pouhým pohybem. Míní tedy Protagoras slovem *ἄλλο* ne snad látku chtěje říci, že mimo pohyb nic jiného, tedy ani žádné látky nebylo, nýbrž pocity a

vlastnosti substratů, jež vznikaly teprve později, když počaly pohyby substratů ve vespolný styk vstupovati. Značí tudíž vlastně věta *τὸ πᾶν κίνησις ἦν: vesmír byl (na počátku) soubor jakýchsi látek, jež sice pohyb měly, avšak žádné jakosti.* Protagoras mohl se tak abstraktně vyjádřiti tím spíše, poněvadž dle něho vnímáme pouze *vlastnosti* věcí. Substraty bez vlastností vnímati nemůžeme; ty mají, jak dí Schanz, pro nás jenom jakousi jsoucnost latentní, dokud se jim nedostane určitých nějakých vlastností. Poněvadž pak příčinou vlastností i pocitů jsou pohyby těchto substratů, substraty pak samy jenom neviditelným základem, na nichž lpí pocity i vlastnosti pohybem povstalé, Protagoras mohl pominouti jich tím spíše a položiti na pohyb sám o sobě hlavní důraz.

Schmidt, bera *ἦν* ve smyslu vlastního imperfekta, nevykládá přece slov těch dobře řka, že možno jest slovem *κίνησις* mysliti si pohyb něčeho hýbajícího se, jestli ve větě té přijmeme slova *καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν* za výrok. Dále praví: „Denn wenn das jetzt als ein gegliederter und geordneter Stoff vor uns liegende All ursprünglich nichts als Bewegung war, so kann damit auch gesagt sein, dass das ursprüngliche All mit dem jetzigen nur die Bewegung theilte, übrigens aber ein noch formloser Stoff, noch keine geordnete Welt, noch kein *κόσμος* war.“ (Sr. i str. 224.) Protagoras nemohl uznati žádný objektivně jsoucí svět. Dle něho jest svět pouze subjektivní; každý tvoří si svět sám uváděje smysly své ve vzájemné působení s látkou onou bez jakosti a vnímaje ji pak jako věci, nadané určitými vlastnostmi. Dle zaručených zpráv nemůže býti ani zmínky o nějakém trvalém uspořádání této látky v jednotlivé věci, které by pak musily míti nějaké stále určité vlastnosti, kdyby neměly býti pouhou beztvarnou látkou. [1]

Z toho, co tuto dosud vyloženo jest, patrno následující:

1. Protagoras pokládal vesmír za soubor substratů neurčité jakosti stále se pohybujících a vysvětloval vespolným stykem pohybů jich povstávání i pocitův i vlastností.

---

[1]) I dále jest výklad Schmidtův nejasný. Praví na str. 224: „Durch die gegenseitige Reibung der beiden Urbewegungen an einander entsteht zwar unendlich vieles (*ἄπειρα*) d. h. alle die zahllosen und das geordnete und gegliederte All bildenden Dinge, *aber doch nur zwei diesen Dingen inwohnende wesentliche Qualitäten;* die Wahrnehmung in den lebenden Wesen und namentlich im Menschen, und das Wahrnehmbare in der ihn umgebenden Welt“, což jest výkladem slov Platonových: *ἐκ δὲ τῆς τούτων ὁμιλίας τε καὶ τρίψεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πλήθει μὲν ἄπειρα, δίδυμα δέ, τὸ μὲν αἰσθητόν, τὸ δὲ αἴσθησις.* Tím zajisté vloženo do slov Platonových mnohem více, než co v nich může obsaženo býti.

2. Musil přiřknouti substratům oněm i přes učení své o neobmezené subjektivnosti jsoucnost *objektivní*, ač člověk nikdy nevnímá jich samých, nýbrž jen skupinu jich vlastností.

3. Uznával, že v jisté době pohyby tyto na sebe *nepůsobily* a teprve *v určité* jakés době ve styk vešly.

Tento třetí bod mohl by ovšem vzbuditi leckterou pochybnost. Neboť jak lze si mysliti, že síla hýbací v látce tkvící kdy byla klidna? Že nemožno jest, aby jaká síla kdy v klidu byla a že tedy mluviti nelze o jakési době, kdy pohyby ty na se působiti počaly, to Protagoras právě tak málo uvážil, jako Empedokles tvrdě, že síla odpudivá (*νεῖκος*) nepůsobila v původní směsici živlů, ač v ní utajena byla, a že počala teprve později od sebe odlučovati živly láskou (silou přitažlivou) v jednotu spojené a tak podnět dala ku směšování se živlů v jednotlivé věci. Tak i Demokritos se domníval, že hýbací síla atomů, jich tíže, počala teprve v jisté době působiti a že tím přivedla atomy ve vír a k vespolnému shlukování.

Vyloživše takto mínění své o sporných těchto slovech, chceme, prve než k výkladu druhého místa ještě záhadnějšího přikročíme, vytknouti i to, že Protagoras myslil si as pohyb substratů těch netoliko *místně* v prostoru, nýbrž i *jako měnu* (Sr. Theait. 181 C). Uznání pohybu v prostoru nutno bylo, měloli se vysvětliti, kterak jednotlivé substraty mohou vejíti ve vespolný styk. Avšak Protagoras i *změnu* substratův uznával, jakož patrno z výroků jeho (p. 159 a 160 A), že, změnili se podmět vnímající nebo předmět vnímaný, změní se pocity a vlastnosti vzniklé ze setkání jejich. Jest tedy změna pocitův i vlastností podmíněna změnou substratů. Že však substraty tyto nemohou se měniti jsouce beze vší jakosti, Protagoras snad ani nepovážil.[1])

Že nemohl si měnu onu představovati jako měnu bílého v černé a pod., jak soudí Platon p. 182 D, jest patrno, uvážímeli, že změna jedné vlastnosti v druhou *podmíněna* jest změnou věcí samých, jichž pohyby na vzájem na sebe působí.

156 C, D. *Βούλεται γὰρ δὴ λέγειν, ὡς ταῦτα πάντα μέν, ὥςπερ λέγομεν, κινεῖται, τάχος δὲ καὶ βραδυτὴς ἔνι τῇ κινήσει αὐτῶν · ὅσον μὲν οὖν βραδύ, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει καὶ οὕτω δὴ γεννᾷ,*

---

[1]) K rozřešení této záhady dobře posloužilo by nám uvedené místo Sextovo, kde praví, že při toku látky (*ὕλης*) stále *προσθέσεις ἀντὶ τῶν ἀποφορήσεων γίγνονται.* Což bylo by pak více na snadě, než domnívati se, že Protagoras v *quantitativní* změně toho neb onoho substratu aneb ve zvláštním spořádání dílů jeho shledával příčinu, proč i vlastnosti i pocity se mění? Možno však, že Sextus čerpal tu jen z Platonova Theaitéta a že tedy slova ta jsou výsledkem vlastního jeho přemýšlení o věci té.

τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δὴ [βραδύτερά ἐστιν · ὅσον δὲ αὖ ταχύ, πρὸς τὰ πόρρωθεν τὴν κίνησιν ἴσχει καὶ οὕτω γεννᾷ, τά δὲ γεννώμενα οὕτω δὴ] θάττω ἐστί · φέρεται γάρ καὶ ἐν φορᾷ αὐτῶν ἡ κίνησις πέφυκεν · ἐπειδὰν οὖν ὄμμα καὶ ἄλλο τι τῶν τούτῳ ξυμμέτρων πλησιάσαν γεννήσῃ τὴν λευκότητά τε καὶ αἴσθησιν αὐτῇ ξύμφυτον, ἃ οὐκ ἄν ποτε ἐγένετο ἑκατέρου ἐκείνων πρὸς ἄλλο ἐλθόντος, τότε δὴ μεταξὺ φερομένων τῆς μὲν ὄψεως πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς δὲ λευκότητος πρὸς τοῦ συναποτίκτοντος τὸ χρῶμα, ὁ μὲν ὀφθαλμὸς ἄρα ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο καὶ ὁρᾷ δή τότε καὶ ἐγένετο οὔτι ὄψις, ἀλλὰ ὀφθαλμὸς ὁρῶν, τὸ δὲ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη καὶ ἐγένετο οὐ λευκότης αὖ, ἀλλὰ λευκόν, εἴτε ξύλον εἴτε λίθος εἴτε ὁτιοῦν ξυνέβη χρῆμα χρωσθῆναι τῷ τοιούτῳ χρώματι.

V tomto odstavci vykládá Platon postup vidění. K tomuto místu příslušná nacházejí se p. 159 D, kde povstávání pocitů chuťových a p. 182 C, kde postup jakéhokoliv vnímání smyslného se vykládá. Ač temnému místu tomu dosti vykladatelů se dostalo, přece uspokojivý výklad dosud nikým podán nebyl: stěžujeť řádný výklad slov Platonových hlavně nejistota textu. Stallbaum, Wohlrab, Nägelsbach, Schanz, Zeller, Peipers, každý jinak o něm soudí, Virtringa i Schmidt ho pomíjejí, Frei a Weber nedosti jasně se vyslovují. — Slova v závorkách uzavřená nevyskýtají se v žádném rukopise; jsouť konjekturou Jana Cornaria (eclogae in dialogos Platonis omnes ed J. F. Fischer Lips. 1771 p. 23), již první Stefanus ve svém vydání v text přijal; za ním otiskována ve všech vydáních (Herrmann označil místo to aspoň za porušené), až Voegelin, Campbell a Wohlrab vyloučili ji ve svých vydáních z textu. I jest nám rozhodnouti prve otázku, zda vložiti jest slova podobného smyslu v text Platonův, než přejdeme k samému výkladu místa toho. Posoudíme nejprve výklad Wohlrabův a Peipersův, poněvadž se zakládají na čtení rukopisném, abychom poznali, zda na základě jeho výklad jaký možný jest. Pravíme tuto hned, že bez konjektury slova ta všelikému výkladu, prostému pochybností a závad, tvrdošíjně vzdorují.

Wohlrab tedy praví takto: Pohyb činný a trpný, jichž setkáním rodí se (*γεννῶνται*) na straně podmětu pocity, na straně předmětu vlastnosti, a tak i věci, jimž přísluší a jež plodí pocity i vlastnosti (*τὰ γεννῶντα*), jest vždycky *liknavý* (*βραδύς*), pohyb věcí plozených (*τὰ γεννώμενα* t. j. *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά*) vždy *rychlý* (*ταχύς*). Rozumí tedy patrně, ač výslovně nikde toho nepraví, neurčitým výrazem „*ὅσον μέν*“ *τὰ γεννῶντα* a uznává korrelaci částice *μὲν* za *ὅσον* s částicí *δέ* ve slovech *τὰ δὲ γεννώμενα*. Dle dalšího výkladu jeho pohyb ku př. oka a předmětu jemu směrného omezuje se na *též* místo (*ἐν τῷ αὐτῷ τὴν κίνησιν ἴσχει* sc. *τὰ γεννῶντα*) nejsa *prostorným*, nýbrž jen jakousi *měnou* a proto

slove *liknavým*. Setkáním těchto liknavých pohybů věci činné (viděného předmětu) a věci trpné (oka) vyluzuje se z oka pocit zrakový (*ὄψις*) a z předmětu vjem tomuto pocitu příslušný (*αἰσθητόν;* ku př. *λευκότης*). Na to vystřídá se mezi okem a předmětem jakýs *rychlý pohyb* (*φορά*) a tím oko stává se vidoucím a předmět nabývá jisté určité vlastnosti stávaje se ku př. *bílým*. — Nehledímeli ani k tomu, že výklad Wohlrabův dosti jest povrchní a nesnázím spíše se uhýbá, než je odstraňuje, naskýtají se, přijmemeli jej, také obtíže, že je nelze ve prospěch tohoto výkladu přehlednouti. Dle Wohlraba přikládá Protagoras věcem plodícím pohyb liknavý, plozeným rychlý, oněm pohyb záležející pouze v jakési měně, těmto pohyb v prostoru, naznačený výrazem *φορά*. Avšak pocity a vlastnosti věcí dle výslovného svědectví Platonova vznikají teprve *setkáním* a *třením* těchto pohybů (sr. 156 A *ἐκ δὲ τῆς τούτων ὁμιλίας τε καὶ τρίψεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πλήθει μὲν ἄπειρα*...) Jsouli však pohyby oka i věci viděné liknavé, *od věci samé se nevzdalujíce*, kterak může býti řeč o jakém jich setkání a dokonce tření? Setkati by se mohly jen tenkráte, kdy smysl i věc bezprostředně se dotýkati musí, aby dojem i vlastnost věci vznikla, jako ku př. při chuti a hmatu. Při zraku, sluchu a čichu nemusí se však obě věci bezprostředně setkati, jak zkušenost učí a Protagoras uznává, nýbrž přiblížiti se jen tak daleko k sobě, aby pohyby jich mohly na sebe působiti, t. j. aby věc vnímaná byla smyslu směrna (*σύμμετρος*). Neobyčejná rychlost, s jakou vznikají pocity zrakové, sluchové a čichové, nutila Protagora k tomu, aby uznal různou povahu pohybů při těchto pocitech s jedné, a při pocitech hmatových a chuťových s druhé strany. Což bylo více na snadě, než domnívati se, že v prvém případě neobmezují se pohyby obou věcí spolupůsobících na nejbližší okolí jich, nýbrž takřka z věcí se prýští a do jisté dálky se nesou, v druhém pak, že od věcí se nevzdalují a ty že tedy bezprostředně k sobě se dostati musí, máli jaký dojem povstati? Pak mohl ovšem právem a vhodně ony pohyby a věci *rychlými*, tyto *liknavými* nazvati. Ostatně by pohyb věcí těch nemohl spočívati jen v jakési měně, nýbrž musil by býti i pohybem v prostoru, měllí by býti pohybem dokonalým, jak Platon důmyslně p. 181 C. n. soudí. K čemu jest dále onen rychlý pohyb mezi okem a předmětem? Jak si jej máme mysliti?

Avšak slova ta, jak jsou zachována v rukopisech, nejsou ani bez závad grammatických. Velmi neurčitý byl by výraz *ὅσον μέν*, kdyby jím byl Platon chtěl naznačiti *τὰ γεννῶντα*, a celá vazba byla by strojená a nepřirozená. Po *ὅσον μέν* čekáme nutně nějaké *ὅσον δέ*, aneb výraz jemu rovný (ku př. *τὰ δὲ ταχέα*), jenž by uváděl druhou část myšlénky první protivnou. Kdyby jím Platon byl chtěl naznačiti *τὰ γεννῶντα*, byl by zajisté aspoň řekl: *τὸ μὲν οὖν βραδύ... καὶ οὕτω δὴ γεννᾷ*

atd., ač i tak myšlénka dosti by byla nejasná. Kdybychom *ὅσον μέν* kladli na roveň s výrazem *τὰ γεννῶντα*, Platon spojoval by mimo to ve slovech *ταῦτα πάντα κινεῖται* věci zcela různé (substraty i věci pohybem jich zplozené) *v jeden celek*, pokládaje je takořka za sobě rovné a přiděloval by jedné části celku toho (věcem plodícím) pohyb liknavý, druhé (věcem plozeným) rychlý. Jinak tomu jest, jestliže slovy *ὅσον μέν* atd. rozumíme *jen substraty* liknavé a doplněným *ὅσον δέ* atd. rychlé. I tu ovšem Platon věci plodící a plozené v jeden celek shrnuje, ale nestaví naproti sobě *liknavé* věci *plodící* a *rychlé plozené* jako sobě rovné části celku toho, nýbrž na jedné straně rychlé substraty a pocity i vlastnosti z nich zplozené, rovněž rychlé, na druhé substraty i zplozené věci liknavé. I tu tedy slovy *ταῦτα πάντα κινεῖται* obé se rozumí, jen že se podřizují věci plozené plodícím a jich pohyb pokládá se proto buď za rychlý buď za liknavý, poněvadž i pohyby jich substratů jsou buď rychlými buď liknavými.

Podivný jest dále i výklad slov: *ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει.* Míníť Wohlrab, že *τὰ πλησιάζοντα* jsou *τὰ γεννώμενα*, jak patrno z poznámky ve vydání jeho str. 86: „si quid igitur videmus, et oculus et res, quae videtur, tardum motum habent, quod eodem loco moventur et res accedentes (*τὰ πλησιάζοντα*) *exspectant; oculus enim* exspectat, dum visus ei affertur, res autem, quae videtur, exspectat dum color quidam ei affertur, id quod uno eodemque temporis momento fit." Ale mohou slova *πρὸς τὰ πλησιάζοντα* atd. znamenati res accedentes exspectant? A jak mlhavý byl by to výraz, jak myšlénka sama podivná! Příslovce *οὕτω δὴ* při slovech *γεννᾷ* a *γεννώμενα* jsou dle toho výkladu nejméně zbytečna. Neboť jestli *všecka γεννῶντα* jsou liknavá a *všecka γεννώμενα* rychlá, k čemu říkati „věci *takto* plozené" a „věci *takto* plodící," když nemohou *jinak* ploditi a plozeny býti?

I David Peipers v uvedeném spise svém str. 297—313 nepotkal se dle mého mínění se zdarem při výkladě místa toho. I on drží se rukopisného čtení vymítaje jen nepohodlné ono druhé *οὕτω δή* stojící za slovy *τὰ γεννώμενα*. Jakkoli však máme vyloučení těchto dvou slůvek z textu za rovně povážlivé, jako rozšíření textu Platonova, rádi bychom uznali konjekturu tu, kdyby slova ta i takto připouštěla výklad jen poněkud přirozený. Peipers sice výkladem svým odstranil leckteré slabé stránky výkladu Wohlrabova výše naznačené, podal však výklad, jenž svou strojeností při bližším uvážení málo přesvědčuje. I dle něho jsou *všecka τὰ γεννῶντα* liknavá a *τὰ γεννώμενα* rychlá. Setkajíli se pohyby předmětu a podmětu, vzniknou třením jich na místě, kde se trou, *αἰσθήσεις* i *αἰσθητά*, jež pak v okamžiku, kdy vznikla, od bodu toho rychle se odrazí, a to pocit k podmětu, vlastnost k předmětu. I béře Peipers „*πρός*" ve významu

„na straně,“ jen že prý při vznikání těch pocitů, kde oba předměty plodící dále od sebe jsou vzdáleny, nabývá tato předložka i významu „*ku*“. Tak ku př. při vznikání dojmu zrakového vzniknou prý *ὄψις* a *ποιότης* v bodě, kde pohyby se setkají, jen že *ὄψις* na straně oka a *ποιότης* na straně předmětu, a hned po svém vzniku k oku a předmětu viděnému letmo se odrazí a pak kolem nich krouží. Avšak tyto *dva* významy zároveň nemůže jedna předložka nikdy spojovati, ať nedím ani o tom, že nikde u Platona naznačeno není, že by obě *γεννώμενα* vznikala *v bodě*, kde pohyby se setkají. Musili bychom se rozhodnouti pro jeden nebo druhý význam. Než výklad jeho, *proč τὰ γεννῶντα* slovou liknavá, zhola příčí se slovům Platonovým. Poněvadž pohyby ty, jak výše proti Wohlrabovi podotčeno, sebe se dotknouti musí, majíli co zploditi, uznává Peipers, že ne proto *τὰ γεννῶντα* nazývají se liknavými, ježto pohyby jich od nich se nevzdalují. I od předmětu i od podmětu musí vycházeti jakési proudy; ale věci plodící slovou liknavými proto, že tyto proudy plodivými se stávají teprv tehdáž, když se dostanou v bezprostřední blízkost, a tehdáž teprv, při *setkání* jich, povstává jakýsi pohyb plodivý [1]); naproti tomu *τὰ γεννώμενα* v okamžiku přenesou se z bodu, kde povstaly, na předmět a podmět a nazývají se rychlými, protože musí uraziti mnohem delší dráhu, nežli pohyby plodivé, jež vystřídají se v malé oné mezeře, která zbývá mezi proudy z oka a předmětu se prýštícími. Ale tu mimoděk Peipers něco do textu Platonova vnáší, čeho v něm není. Ty proudy čili vlny, které od předmětu a podmětu vycházejí, jsou přece *také* jakési pohyby a přece vzniká prý v tom okamžiku, kdy jsou sobě velmi blízko, *pohyb nový*, plodivý, jenž prostor mezi nimi vyplní. O nějakém takém *novém* pohybu plodivém není nikde u Platona ani zmínky; spíše jsou oba paprsky pohybové od podmětu a předmětu vycházející ony plodivé pohyby samy. Proč třeba nového jakéhos pohybu ku vzniku pocitův a vlastností? Nemohou-li naraziti oba ty proudy bezprostředně na sebe a tím nárazem zploditi *τὰ γεννώμενα?* Proč nechávají mezi sebou mezery, již teprve vyplniti musí pohyb nový, *třetí?* A jak může povstati taký odraz (*φορά*) pocitu a vlastnosti při dojmu chuťovém a hmatovém, kde předmět i podmět dotýkají se bezprostředně? Pak ani nemohou *τὰ γεν-*

[1]) Str. 304. Plato denkt, indem er von einer Langsamkeit der erzeugenden Faktoren spricht, nur an den Moment, wo die beiden Strömungen, die einander symmetrisch eine bestimmte Art von Wahrnehmung zu erzeugen geeignet sind, in unmittelbare Nähe von einander gekommen sind. Erst in diesem Moment, *wo nur noch eine kurze Strecke zwischen beiden liegt*, *beginnt die Bewegung, welche Erzeugung heisst*. Weil sie zwischen einander nahe befindlichen (*πλησιάζοντα*) oder einander nahe gekommenen Dingen (*πλησιάζοντα*) und also auf einem Platze vor sich geht, *heisst sie langsam*.

νώμενα uraziti větší dráhu, než pohyb plodivý, i není příčiny, proč by onen hledíc ku délce dráhy jeho nazýval se rychlým, tento pak liknavým. Jak mohl konečně Protagoras pohyby podmětu a předmětu nazývati liknavými, když přec od předmětů se vzdáliti musí, na nichž lpí? Proto, že na sebe teprve v blízkosti *působí?* A jak chce Peipers vpraviti myšlénku tu ve slova „*ὅσον μὲν οὖν βραδύ, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ πρὸς τὰ πλησιάζοντα τὴν κίνησιν ἴσχει?*“ Nemámeli *ἐν τῷ αὐτῷ* vyložiti „na témže místě, kde předmět sám jest,“ nýbrž o bodu, který jest *mimo* předmět, musíme vysvětliti *κίνησις* za onen pohyb třetí plodivý, mezi oběma pohyby předmětu a podmětu se střídající, o němž jak praveno nikde zmínky není; *τὰ πλησιάζοντα* musila by pak znamenati oba ony proudy od předmětu vycházející. Že výklad taký příliš jest strojený, pozná každý na prvý pohled.

Nám zdá se, že na tomto místě rukopisy záhy vzaly porušení. Scholiasta ovšem nečetl jistě více, než co jest v nynějších rukopisech; avšak zdá se, že četl *méně*, že nečetl ani slov: *θᾶττω ἐστί*. Praví ť k místu tomu takto: *ὅσον μὲν οὖν βραδύ· οἷον ὡς τὸ ἁπτὸν καὶ γευστόν· παρέλιπε δὲ ὄψιν καὶ ἀκοὴν ταχέως γιγνόμενα· διά δὲ τὸ ἐναργῆ αὐτὰ εἶναι παρέλιπε. εξῆς δὲ ὅταν λέγῃ· τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δή ἐς τὸ δή ὑποστικτέον· οὕτω γὰρ δή λέγει, τουτέστι τὰ βραδέα, ἅπερ εἰσὶ γευστὰ καὶ ἁπτά.* Konec zprávy té musíme vyhlásiti buď za čirý nesmysl, aneb s Heindorfem uznati, že aspoň slov *θᾶττω ἐστί* více nečetl. Neboť jak mohl navrhovati, ať už vykládal slova *τὰ δὲ γεννώμενα οὕτω δή* jakkoliv, po těchto slovech *bod?* Co by pak znamenala slova *θᾶττω ἐστί?*

Soudím, že marno jest rukopisné čtení zastávati. Protagoras *musil* uznati jedny věci a plody jich za liknavé, druhé za rychlé. Jest tedy doplněk Cornariův, třeba by nepodával *slov* Platonových, *smyslem* dobrý a pro celé místo nezbytný. Protagoras patrně připisuje jedněm věcem pohyb *ἐν τῷ αὐτῷ*, pohyb působící pouze na *τὰ πλησιάζοντα* (na věci bezprostřední blízkosti). Druhý člen myšlénky musil obsahovati *protivu* k těmto dvěma výrokům. Druhé věci musí býti rychlé, jich pohyb nesmí se obmezovati na jedno místo, nýbrž postupovati prostorem.

Obtíže činí ještě slova *φέρεται γὰρ καὶ ἐν φορᾷ αὐτῶν ἡ κίνησις πέφυκεν*. Podmětem věty *φέρεται γὰρ* může býti buď *τὰ γεννώμενα* aneb *τὰ ταχέα* (substraty rychlým pohybem nadané). Kdož doplněk Cornariův zavrhují, pokládají ovšem za podmět k *φέρεται* „*τὰ γεννώμενα.*“ Pak by přídavek ten vysvětloval, proč věci plozené za rychlé se pokládají. Shledali jsme však, že nelze dojíti bez doplňku Cornariova uspokojivého výkladu. Dle učení Protagorova přiděluje se některým pocitům a vlastnostem *liknavý* pohyb; nemůže tedy *φέρεται* řečeno býti o rychlém jakémsi pohybu věcí plozených, poněvadž tento pohyb,

φορά, připisuje se, jak z p. 159 D vyplývá, i pocitům a vlastnostem *liknavým*. Přijmemeli přídavek Cornariův, pak nemůže *φέρεται* míti za podmět *τὰ γεννώμενα*, nýbrž *τὰ ταχέα* (věci *rychle* plodící). Těmto tedy přičítá se pohyb *rychlý*, jenž *prostorem se nese;* celá věta *φέρεται γὰρ* atd. odpovídala by výrazu *ἐν τῷ αὐτῷ τὴν κίνησιν ἴσχει* v prvé části celého souvětí obsaženému. Pravíli však Wohlrab, že *φέρεσθαι* užívá se v celém Theaitetu jen o pohybu věcí *plozených*, ne plodících, přehlíží slova p. 152 E *καὶ ἡμῖν οὕτω μέλαν τε καὶ λευκὸν καὶ ὁτιοῦν ἄλλο χρῶμα ἐκ τῆς προςβολῆς τῶν ὀμμάτων πρὸς τὴν προσήκουσαν φορὰν φανεῖται γεγενημένον*, kde *φορά* nemůže býti položeno o pohybu pocitu a vlastnosti, nýbrž, jak vyplývá z předešlých slov *ἐκ τῆς προςβολῆς τῶν ὀμμάτων* (vlastně *τῆς κινήσεως τῶν ὀμμάτων*) o pohybu věci *plodící* (předmětu). Slova *φέρεσθαι* užívá tedy Platon nejen o pohybu pocitův a vlastností, nýbrž o každém pohybu *nesoucím se prostorem*, tedy i o pohybu věcí, jež z větší vzdálenosti na sebe působí a proto rychlými se zovou. *Φέρεται* musí tedy míti za podmět doplněné neurčité *ὅσον δὲ;* že k tomuto singuláru vztahuje se plural *αὐτῶν*, výkladu nevadí. Platon mohl užiti tuto výrazu toho *κατὰ σύνεσιν*. Ostatně ani nevíme, jak vlastně zněla slova Platonova z textu vypadlá. Možná, že za neurčité *ὅσον δέ* položen tu byl určitější nějaký výraz ku př. *τὰ ταχέα*. Platon ovšem dí: „*věci (substraty)* rychlé se prostorem nesou", i praví o věcech těch, co vlastně o *pohybu* jich říci měl; neboť nejde o to, zda věci ty se pohybují prostorem pomalu či rychle, nýbrž zda *pohyb* jich od nich se vzdaluje či na nich stále lpěti zůstává. Avšak právě tak nazývá i věci samy liknavými aneb rychlými, ač by vlastně pouze *pohyb* nazvati měl, liknavým a rychlým nehledě k tomu, zda samy v prostoru se pohybují rychle či pomalu. [1])

Že takovéto doplnění textu není ani tak odvážné, jako kterákoliv konjektura nemající diplomatického základu, každý připustí, uvážíli, že opisovač mohl snadno se přehlednouti při slovech *τά γεννώμενα οὕτω δὴ dvakrát* se opakujících a vynechati celou řadu slov mezi nimi stojící. Doplněk Cornariův, třeba jen, jak dí Wohlrab, učiněn jest ze snahy po přísném

---

[1]) Kdybychom taký výklad připustiti nechtěli, pak nezbývalo by, leč za podmět ku *φέρεται* pokládati *ἡ κίνησις αὐτῶν*, čímž vznikla by nesnesitelná tautologie, anebo vyhlásiti celou tuto větu *φέρεται — πέφυκεν* za interpolaci. Interpolaci takou mohl učiniti velmi snadno nějaký čtenář Platona, jenž měl před očima už text necelý, jak ho rukopisy podávají, chtěje vysvětliti, *proč τὰ γεννώμενα θάττω* jsou a shledav, že se jim v následujícím výkladu, jakož i v p. 159 D připisuje rychlý jakýs pohyb, naznačený výrazem *φορά*. Že *φέρεται* nemůže se táhnouti k slovům *τά γεννώμενα*, poznal už *Ast*, ale opravuje místo to konjekturou velmi smělou.

parallelismu v dikci Platonově, na tomto místě jest šťastným a *nutným* opravením textu Platonova.

O další výklad na základě konjektury Cornariovy pokusil se *Schanz;* výklad jeho zdá se mi však nesprávný, poněvadž pohyb pocitu a případné věci čitelné zhola ztotožňujeme s pohybem věci činné a trpné. Setkajíli se oko — praví — a předmět nějaký, musí předmět míti *způsobilost* pro jakous barvu (ku př. *λευκότης*, bělost [1]) a oko mohútnost nějakým způsobem pohybu této věci reagovati, čili nějakou *ὄψις*. Setkajíli se tyto dva pohyby (*ὄψις* a *λευκότης*) z oka a předmětu se prýštící, stane se oko vidoucím a předmět nabývá určité barvy. Podobně jest i s jinými dojmy smyslnými. — Podlé tohoto výkladu jsou tedy *τὰ γεννῶντα* ústroj smyslový a předmět jemu směrný, pohyby jich *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά, τὰ γεννώμενα* pak ústroj pocit mající a předmět nějakou vlastností opatřený (ku př. *ὀφθαλμὸς ὁρῶν, γλῶσσα γλυκὺ αἰσθανομένη* a *λευκόν τί, γλυκύ τι* a pod.) Podle Schanze *tají* v sobě ústroj smyslový mohútnost nějakým způsobem vnímati a předmět mohútnost nějakým spůsobem vnímán býti, kteréž se ihned z nich vyluzují, jakmile obé se setká. Avšak uvážímeli bedlivě slova Platonova, *αἰσθήσεις* a *αἰσθητά* nejsou nic v ústroji a předmětu lpícího (sr. 153 E *καὶ ὃ δὴ ἕκαστον εἶναί φαμεν χρῶμα οὔτε τὸ προςβάλλον οὔτε τὸ προςβαλλόμενον ἔσται, ἀλλὰ μεταξύ τι ἑκάστῳ ἴδιον γεγονός*), nýbrž vznikají teprve tenkráte, když se setká pohyb ústroje s pohybem předmětu jemu směrného. Nejsou tedy *pohyby* jich, nýbrž *τὰ γεννώμενα* sama (sr. zřejmá slova Platonova p. 150 B, 156 D, 159 C), i nelze je zhola smísiti s pohyby, jichž setkáním teprve se rodí.

Ze slov Platonových patrno, že setkáním se oka a předmětu vzbudí se na straně onoho pocit zrakový, na straně tohoto nějaká vlastnost a že těmto oběma věcem připisuje se pohyb v prostoru, naznačený výrazem *φορά*. Nastává tedy otázka, jakým spůsobem si pohyb tento mysliti jest, i jedná se hlavně o výklad slov: *τότε δὴ μεταξὺ φερομένων τῆς μὲν ὄψεως πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς δὲ λευκότητος πρὸς τοῦ συναποτίκτοντος τὸ χρῶμα*, a zvláště o význam předložky *πρός*. Stallbaum i Wohlrab vykládají ji latinským *ex*, jen že prvý spojuje ji přímo s *φερομένων*, druhý doplňuje ku slovům *τῆς μὲν ὄψεως* part. *οὔσης*, dokládaje se místa p. 159 E *ἡ αἴσθησις πρὸς τοῦ πάσχοντος οὖσα*. Dle výkladu jich měl by tedy pocit příčinu v očích a bělost v předmětu, a setkáním obou pohybů by se z nich jen vyvolávaly. Ale, jak už výše podotčeno, není barva něco v předmětu a pocit něco v oku tkvícího, nýbrž vzniká teprve setkáním pohybů *zároveň*. Ostatně nelze k *τῆς μὲν ὄψεως* a *τῆς μὲν λευκότητος* z grammatických příčin doplniti

[1]) Vykládá tedy *αἴσθησις* a *αἰσθητόν* ve smyslu jiném.

οὔσης; musil by tu býti aspoň člen opakován *τῆς μὲν ὄψεως τῆς πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν* (*οὔσης*). Nägelsbachův výklad (*πρός* = ku), jak výše vyloženo, nehodí se při všech dojmech smyslových.

Ke správnému výkladu přispějí nám slova Platona v p. 159 D, E *ἐγέννησε γὰρ δὴ ἐκ τῶν προωμολογημένων τό τε ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον γλυκύτητά τε καὶ αἴσθησιν, ἅμα φερόμενα ἀμφότερα, καὶ ἡ μὲν αἴσθησις πρὸς τοῦ πάσχοντος οὖσα αἰσθανομένην τὴν γλῶσσαν ἀπειργάσατο, ἡ δὲ γλυκύτης πρὸς τοῦ οἴνου περὶ αὐτὸν φερομένη γλυκὺν τὸν οἶνον τῇ ὑγιαινούσῃ γλώσσῃ ἐποίησε καὶ εἶναι καὶ φαίνεσθαι.* Z místa toho vyplývá, že pocit i věc čitelná od substratů svých se nevzdalují, ježto tuto ústroj a předmět bezprostředně se dotýkají. Poněvadž však Platon nikde na jevo nedal, že by vnímání zrakové něčím se lišilo od chuťového až na rychlost při svém vznikání, můžeme právem se domnívati, že Protagoras si myslil postupy obojího vnímání zcela stejným způsobem. — Všem závadám se vyhneme, vyložímeli *πρός*, jak už Peipers k tomu poukázal, ve významu „se strany, na straně," jak často se vyskýtá [1]), posuzujeli se poloha nějaké věci se strany protivné. Předložka ta, jež původně značila vycházení od něčeho, pak teprve klidné trvání u něčeho, hledímeli se strany opáčné, a tedy i v tomto významu část původní své platnosti tají, jest i tuto vhodna; neboť Platon mohl právem místo, kde pocity a vlastnosti se vznášejí, určiti při korrelativnosti jich se strany druhé věci, jež na prvou působí. Poloha vlastnosti, již oko vnímá, určena se strany oka, poloha pocitu, jenž vlastnosti té odpovídá, se strany předmětu vlastností tou opatřeného. Znamenají tedy slova *ἅμα φερομένων ἀμφοτέρων* atd. „mezi tím, co se obé vznáší, a to pocit na straně oka, vlastnosť na straně předmětu." Výraz *φέρεσθαι* značí ovšem *rychlý* nějaký pohyb, jakési míhání pocitu i vlastnosti na straně obou věcí plodících. Aby se však nezdálo, že pocit a vlastnosť *tkví* v ústrojí smyslovém anebo v předmětu, přidává výslovně Platon, že obé *φέρεται μεταξύ* (t. j. v prostoře mezi ústrojem a předmětem, jen že každé na jiné straně); sr. 182 A *φέρεται μεταξὺ τοῦ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος*, kteréž místo brání nám pokládati *μεταξύ* za časové určení part. *φερομένων*, jak soudí Peipers. Jestiť obé,

---

[1]) Často při udávání stran světa. Ku př. Her. 3 101 *οἰκέουσι πρὸς νότον ἄνεμον.* Pl. Krit. 112 C (tu čte se ovšem i dativ) Xen. An. 4. 3. 26 *ἐκέλευσε τοὺς μὲν λοχαγοὺς πρὸς τῶν Καρδούχων ἰέναι, οὐραγοὺς δὲ καταστήσασθαι πρὸς τοῦ ποταμοῦ.* Hom. Il. κ 428 n. Her 2. 154. Her. 8. 87 *νηῦς πρὸς τῶν πολεμίων μάλιστα ἐτύγχατε ἐοῦσα.* S tímto významem místním souvisí i přenesený význam ve rčeních, jako: *πρός τινος εἶναι,* na něčí straně býti; ku př. Her. 1. 124 *Ἀπο στάντες ἀπ' ἐκείνου καὶ γενόμενοι πρὸς σέο* a j.

jak výše podotčeno, něco od smyslu i předmětu zcela různého, s ním nesouvisícího.

Poněvadž pak dále Platon při výkladě dojmu chuťového praví, že sladkosť *kolem vína krouží* (159 D, E *ἡ δὲ γλυκύτης πρὸς τοῦ οἴνου (οὖσα) περὶ αὐτὸν φερομένη* a později *ἐγεννησάτην ὅ τε τοιοῦτος Σωκράτης καὶ ἡ τοῦ οἴνου πόσις, περὶ μὲν τὴν γλῶσσαν αἴσθησιν πικρότητος, περὶ δὲ τὸν οἶνον γιγνομένην καὶ φερομένην πικρότητα*) a poněvadž, jak praveno, není příčiny, proč bychom si vznik různých dojmů jinak představovali, až na rozdíl liknavého a rychlého pohybu výslovně připomenutý: můžeme právem souditi, že Protagoras pohyb pocitu a vlastnosti myslil si jako *rychlé kroužení* kolem ústroje a předmětu jej dráždícího. Tím stává se, že ústroj kolkolem se naplní, obhalí pocitem, předmět vlastností (sr. mimo místa uvedená 156 E *ὁ μὲν ὀφθαλμὸς ἄρα ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο* a to *τὸ δὲ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη*).

Dle tohoto výkladu jest při kterémkoli vnímání smyslném různiti následující fase:

1. setká se ústroj smyslový a předmět schopný ho podrážditi, předmět jemu směrný (ku př. oko a předmět případně vzdálený). Tímto setkáním pohyb oka i ústroj sám stane se trpným (*πάσχον*) a pohyb věci jej dráždící i věc sama činnou (*ποιοῦν*).

2. Sražením se a třením obou pohybů vznikne na straně věci trpné (ústroje smyslového) nějaký pocit (*αἴσθησις*; ku př. *ὄψις, γεῦσις*), na straně věci činné (předmětu) něco čitelného (*αἰσθητόν*) čili vlastnost (*ποιότης: λευκότης, γλυκύτης*).

3. Tyto pocity i vlastnosti krouží kolem ústroje i předmětu a to pocit na straně ústroje, vlastnost na straně předmětu. Jakmile pocit obhalí, naplní kolkolem ústroj (ku př. pocit zrakový — *ὄψις* — oko: *ὁ ὀφθαλμὸς — ὄψεως ἔμπλεως ἐγένετο*) a vlastnost předmět (*τὸ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα λευκότητος περιεπλήσθη*), stane se podmět *αἰσθανόμενος* a předmět *ποιόν τι* (ku př. *λευκόν τι* a pod.).

V tomto třetím stupni vývoje dojmu smyslového vzniká opět úkon nový, ne však více pocit ani vlastnost, nýbrž tyto obhalují pouze ústroj i věc, i působí, že onen něco vnímá, této pak nějaké vlastnosti se dostává. Sr. p. 156 E *ὁ μὲν ὀφθαλμὸς — ἐγένετο οὔτι ὄψις, ἀλλὰ ὀφθαλμὸς ὁρῶν* a *τὸ ξυγγενῆσαν τὸ χρῶμα... ἐγένετο οὐ λευκότης αὖ* — jež v druhé fasi vznikla — *ἀλλὰ λευκόν*. Sr. i 159 E a 182 A, B.

Horatiana.

Hor. carm. II, 4, 7—12:

arsit Atrides medio in triumpho
virgine rapta,
barbarae postquam cecidere turmae
Thessalo victore et ademptus Hector
tradidit fessis leviora tolli
Pergama Grais.

Peerlkamp vylučuje, jak známo, třetí sloku této básně „barbarae — Grais.“ S ním i Gruppe, jeden z nejhorlivějších stoupenců jeho, souhlasí v Minou p. 113, protože prý tato sloka jen „eine seitwärts liegende Ausführung enthält und ohne jeden poetischen Reiz ist“; avšak na str. 395, kde jedná o počtu slok v odách Horatiových, vyjadřuje se právě naopak řka: „Peerlkamp's Ausscheidung der dritten Strophe halte ich für fehltreffend; die Strophe kann nicht fehlen und macht eine Schönheit aus.“ Později Gruppe, jak se zdá, kloní se k mínění Lehrsovu, jenž pokládá celou tuto báseň za podvrženou; konečně pak, odporuje si po čtvrté, soudí, že přivedl báseň v pravou podobu prvotní vyloučiv sloku třetí a čtvrtou. (Sr. H. Schütz, Krit. Anhang jeho vydání Horatiových od a epod p. 344).

Že nemožno jest připojiti sloku pátou k druhé, dokázal Schütz na místě uvedeném. Hledě ku zvláštní destruktivní methodě, jaké se Peerlkamp, Lehrs a Gruppe přidržují, nedotýkal bych se místa toho, kdyby Heřman Schütz, učenec o kritiku a exegesi básní Horatiových zasloužilý, nesouhlasil na str. 343 svého vydání s míněním Peerlkampovým o sloce třetí.

Důvody jeho jsou i grammatické i věcné. Co se prvých týče, Schütz pokládá nejprve výraz *ademptus Hector* za nedostatečný, protože prý pohřešujeme dativu osoby, kteréž Hektor vyrván byl. Nauck uvádí sice za analogii Hor. carm. II, 9, 10: *tu semper urgues flebilibus modis Mysten ademptum;* avšak Schütz soudí — a ne zcela neprávem —, že toto místo nemůže býti srovnáváno s místem naším, protože v carm. II, 9, 10 jest nutno doplniti dativ z podmětu. Nicméně námitky Schützovy a Peerlkampovy nejsou docela odůvodněny, ponévadž lze snadno doplniti potřebný dativ *(Troianis)* ze slov předchozích: *barbarae postquam cecidere turmae.*

Avšak není třeba doplňovati dativ; častěji užívá se pouhého *adimere* bez dativu osoby o smrti. Srv. Ovid. Pont. I, 9, 41.; Plaut. Epid. III, 2, 27; Ter. And. IV, 2, 14. Že netřeba výslovně položiti dativ osoby, kteréž smrt někoho odnímá, nýbrž že dativ takový doplniti lze ze souvislosti celého místa, toho důkazem jest také slovo *eripere.* Srv. Ovid. Met. I, 358 *Quid tibi, si sine me fatis erepta fuisses?* Val. Flacc. Argon. III,

316 *Primis coniunx ereptus in annis Cuncta trahis.* Juv. X, 127 *Saevus et illum Exitus eripuit, quem mirabantur Athenae Torrentem et pleni moderantem theatri* (= Demosthenem) Curt. Ruf. VI, 10, 33 *ego in ipso robore aetatis eripior.* Stat. Theb. VIII, 431; Curt. III, 5, 5; Plin. N. H. I praef. §. 27 operibus fato ademptis. — Proto i výrazův *ademptus*, *ereptus* a pod. užíváno bývá téměř absolutně ve významu *exstinctus*.

Grammatický jest i druhý domnělý důvod Schützův, resp. Peerlkampův, že *leviora tolli* řečeno jest nelatinsky za *faciliora tolli*. Ovšem *levis* není zhola totéž, co *facilis;* avšak spojeno jsouc s *tollere* nepůsobí obtíží, jak dobře připomíná Nauck. Obě slova zakládají se na též metafoře (snadno zvednouti, odstraniti, rušiti). Kdyby bylo užito místo *tollere* jiného slovesa, na př. *delere* aneb *excidere* aneb jiného podobného, námitka Peerlkampova byla by oprávněna.

Co se věci samé týče, souvislost myšlének „když Neoptolemus Troje dobyl a smrt Hektorova (Achillem způsobená) snažším učinila pád Troje" jest dle mínění Schützova beze smyslu. Kdyby souvislost myšlének byla vskutku taká, nerozpakovali bychom se ani v nejmenším, přisvědčiti z úplna Schützovi. Avšak co nás nutí rozuměti výrazem *Thessalus victor* právě Neoptolema? Což nemůže to býti *Achilles*, jak většina vydavatelů soudí, souhlasíc v tom s Porphyrionem? [1]) Ovšem smrt Hektorova nebyla bezprostřední příčinou pádu Troje; byla však zajisté důležitým momentem, ba mohli bychom skorem tvrditi, právě obratem ve válce trojské, jímž osud Troje byl rozhodnut. Že výrazem *Thessalus victor* rozuměti jest Achilla, dokazuje mimo jiná místa právě ono, které Schütz uvedl v Hor. carm. I, 10, 15; tu *Thessali ignes* řečeno o strážných ohněch v táboře Achillově, jak s dostatek vysvítá z vypravování Homerova v Il. ω, 334 násl., kteréž beze vší pochyby tanulo Horatiovi tuto na mysli. I jinde užívá se často přídavných jmen *Thessalicus* a *Thessalus* spojených s jinými podstatnými o *Achillovi*, nikdy o *Neoptolemovi*. Sr. Ovid. Trist. III, 3, 30 *Thessalus axis* = *Achillis axis;* podobně Stat. silvae II, 7, 55 *Thessalus currus*, Propert. II, 22, 30 *tela Thessala*. Sen. Troad. 182 *dux Thessalicus* (= *Achilles*), ibid. 326 *navalia* o loďstvu Achillově; Claud. in nupt. Mar. et Honor. 19. *Thessalici crines* atd. V Ovid. Am. II, 8, 11 užito jest podstatného jména *Thessalus* zhola za *Achilles*.

Přijmouce to za pravé, nebudeme směti souditi, že souvislost myšlének mezi koncem sloky druhé a slokou třetí jest

---

[1]) *poterat accipi Neoptolemo, qui interfuit excidio Troiae; sed cum subiciat* **et ademptus Hector** *ad* **Achillem** *revocavit omnem excidii Troiae causam.*

tak zhola beze smyslu, jak Schütz se domnívá. Ovšem nechceme upírati, že přechod od smrti Hektorovy až k triumfu Agamemnonovu jest poněkud příkrý. Avšak jednak jisté náhlé přechody dovoleny jsou obrazivosti básníka, hlavně lyrického, jednak nesmíme činiti básníka lepším, než vskutku jest. A jestliže *interdum bonus dormitat Homerus*, smíme tím spíše předpokládati podobné vady a nedostatky u Horatia, jenž není právě básníkem genialním.

Carm. II, 4, 23 a 24.

cuius octavum trepidavit aetas
claudere lustrum.

Schütz poznamenal k tomuto místu: „Da v. 23. Horaz sich vierzigjährig nennt, so fällt das Gedicht ohne Zweifel in das Jahr 25 v. Chr.“ Poněkud obezřeleji vyjádřil se Nauck: „Nach diesem Schluss *scheint* das Gedicht 25 v. Chr. verfasst zu sein.“ Verše zhora uvedené mohou ovšem beze vší pochyby poučiti nás o době, kdy báseň ta složena jest; avšak zajisté ne tou měrou a s takou jistotou, jak se obyčejně soudívá Zhola „*beze vší pochyby*“, jak Schütz míní, věc ta přece není. Především nepochopuji, jak se souditi může z verše 23., že Horatiovi, když báseň tu psal, bylo právě čtyřicet let. Slova *cuius octavum trepidavit aetas claudere lustrum* naznačují tuším pouze tolik, že minulo osmé lustrum, tedy čtyřicátý rok života Horatiova [1]; avšak ani v nejmenším z nich nejde na jevo, že se to stalo právě onoho roku, kdy Horatius báseň tu složil. Ovšem jest to možno; ale rovněž tak upříti nelze, že báseň mohla býti složena v některém z let po uplynutí osmého lustra nejblíže příštích. Nesmíme si však mezeru mezi časem, kdy báseň sepsána jest, a rokem, kteréhož osmé lustrum uplynulo, představovati příliš velikou. Ale zajisté třeba jest posunouti rok, kdy báseň sepsána, blíže k osmému lustru už uplynulému, než k devátému nejblíže příštímu.

Dále jest uvážiti i toto. Schütz, Nauck a ostatní, kteří opírajíce se o v. 23. soudí, že báseň složena jest roku 25. př. Kr., počítají, jak se zdá, tak, že od roku, kteréhož Horatius narozen jest, tedy od roku 65., odčítají plných osm luster, tedy dle svého jednostranného mínění číslo 40. Jak nejistý jest menšitel, už výše bylo vyloženo; avšak podobně jest i s menšencem. Horatius, jak známo, narodil se 8. prosince r. 65. př. Kr. Proto chtějíce vypočísti rok, kdy báseň složena jest, můžeme stěží v počet vzíti rok 65.; musíme tuto, jako vůbec při podobných počtech přibližných, vzíti za menšitele bez rozpaků rok 64. Kdybychom přísně dbali toho, co ze slov Schützových vyplývá, báseň ta byla by musila složena býti vlastně mezi 8.—12. pro-

---

[1]) Význam slovesa *trepidare* naznačil dobře už Mitscherlich slovy: *Trepidare de cursu aetatis, de fuga temporis.*

sincem roku 25. př. Kr. Neboť osmé lustrum končí se 7. prosincem r. 25. př. Kr.; bylali tedy báseň složena ještě r. 25., zbývají pouze dny naznačené. Myslím, že bylo stěží úmyslem Schützovým i ostatních vydavatelův, určiti dobu, kdy báseň složena jest, tak přesně.

Učiníme tedy dle mínění mého dobře, jestliže určujíce dobu sepsání básně této jakož i jiných mnohých, nebudeme chtíti nabyti úplné a nezvratné jistoty, nýbrž jestliže spokojíme se pouhou pravděpodobností tvrdíce, že báseň sepsána jest asi r. 24. neb 23. př. Kr.

Carm. II, 6.

Většina vydavatelův určujíc čas, kdy báseň tato složena jest, přihlíží, jak známo, i ku slovům *Cantabrum indoctum iuga ferre nostra* (sr. Schützův úvod k této básni). Avšak Nauck pochybuje o oprávněnosti tohoto faktoru a vyjadřuje pochybnost svou takto: „Aber ebenso wenig lässt sich daraus, dass die Cantabrer zuerst 29 besiegt wurden, 26 rebellirten und 20 völlig unterlagen, auf die Abfassungszeit zwischen 26 und 20 schliessen; denn *indoctus iuga ferre nostra* v. 2. besagt wenig mehr als *invictus*, oder 11, 1 *bellicosus*.“ Námitka Nauckova byla by jen tenkráte oprávněna, kdyby v textu prostě stálo: *indoctum iuga ferre*; neboť tento výraz značil by skutečně skorem totéž, co *bellicosus* aneb i *invictus*. Avšak ze slov *iuga* **nostra** souditi můžeme nezvratně, že Římané pokusili se jho na šíji Cantabrů vložiti *(iugum imponebant)* a že je téměř *iuga ferre docebant*; čili jinak řečeno: slova *Cantabrum indoctum iuga ferre nostra* mohou právem pokládati se za základ k ustanovení doby, kdy báseň ta složena jest.

Carm. II, 6, 7.

sit modus lasso maris et viarum
militiaeque.

Schütz ad h. l. pokládá konjekturu Peerlkampovu, *domus* na místě *modus*, za pěknou a pozoruhodnou. Nehledímeli k tomu, že auktorita rukopisův i scholiastů svědčí proti každé takové konjektuře, připomenul právem už Gruppe v Minou p. 129 pozn., že se mu čtení *domus* za *modus* od Peerlkampa navržené nezdá býti nutným, ba ani lepším; „es wäre“, prý, „nur eine Wiederholung von *sedes*.“ A skutečně *domus* netoliko by se neneslo pěkně, nýbrž bylo by i nanejvýš prosaickým. *Domus* znamenajíc dům žádalo by lokálu *Tiburi* ve slovech předchozích; majíc obecný význam *sídlo*, *obydlí*, bylo by rozvláčným opakováním výrazu *sedes*. Mimo to není ani pravdě podobno, že písař by byl změnil slovo domus sobě srozumitelnější ve slovo *modus* méně obyčejné. Pravdě podobnějším byl by právě případ opáčný.

Co se týče genetivů *maris et viarum militiaeque*, Schütz soudí, že závisí na *lasso*, Nauck na *modus*. Tvrzení Schützovo jest dle mého mínění lepší; avšak třeba je pozměniti v ten smysl, že genetivy *maris*, *viarum* a *militiae* patří smyslem i k výrazu *modus*. Dle Naucka bylo by vyložiti *domus* obecným významem *mdlý*, *umdlený*, *ochablý*, kdežto přece zde má slovo to i specialnější význam *sytý*. O spojování genetivu s *lassus* (genetivus relationis) sr. Holtze, syntaxis prisc. script. lat. I, 331, Dräger, hist. Syntax. str. 443, Forbiger Verg. Aen. I, 178 *fessi viarum*.

Carm. II, 6, 18.

. . . . . . *et amicus Aulon*
fertili Baccho minimum Falernis
invidet uvis.

„*amicus fertili Baccho* ist kaum aufrecht zu erhalten, da man den Bacchus doch nicht geschmackvoll *fertilis* nennen kann. Dagegen giebt *fertilis Baccho* = *fecundus vino* auch handschriftlich gut bezeugt, einen so klaren Sinn, dass man kaum etwas anderes erwarten kann. Peerlkamp, welcher *fertili Baccho* behält, entscheidet sich für Heinsius' Conjektur *amictus* statt *amicus;* allein Bentley's *apricus* ist ungleich schöner. Martial XIII, 125 nennt denselben Aulon *felix vitibus*, dem *fertilis Baccho* völlig entsprechend." Tak praví Schütz přidávaje se hlavně k mínění Bentleyovu. Jednajíce o tomto místě vskutku obtížném, musíme po přednosti k tomu zření míti, zda výraz *fertilis Bacchus* možný jest či nic. Neboť kdyby dokázáno bylo, že možný není, a že třeba psáti *fertilis Baccho* = *fecundus vino*, následovalo by z toho nutně, že jest zavrhnouti i čtení *amicus* a nahraditi je nějakým jiným slovem případným; neboť pak slovo to k ničemu by se nevztahovalo a neposkytovalo by smyslu. — Především konstatujeme, že nejlepší rukopisy A, B, některé rukopisy podřízenější γ, π, τ, μ a Porphyrio mají čtení *fertili Baccho;* naproti tomu rukopisy F, λ, A_2 poskytují čtení *fertilis Baccho.* Vnějšími důvody jest tedy prvé čtení *fertili Baccho* lépe zaručeno, než čtení druhé. Co se týče sama spojení slov *fertilis Bacchus*, myslím, že lze je podržeti. *Fertilis* má totiž dvojí význam; obyčejnější „*úrodný*" (synon. s *fecundus*, *ferax*) a kausativní *plododárný*, *úrodným činící*. Prvý význam na tomto místě zhola jest vyloučiti, poněvadž *fertilis* spojeno jsouc s jménem *Bacchus* bylo by beze smyslu a vkusu. Jinak jest s významem kausativním přídavného jména *fertilis* = *fertilitatis dator*, jejž přijímají mimo jiné Mitscherlich, Orelli a Nauck. Analogie sice adj. *nobilis* (= nobilitans Hor. carm. I, 1, 5) od Naucka uvedená, nedokazuje mnoho, poněvadž *palma* může slouti právě proto *nobilis* (ušlechtilá), poněvadž vítězům olympijským i ratolesti palmové odměnou udíleny byly.

Avšak *fertilis* vyskýtá se v kausativním významu *fertile reddens* aneb *fertilitatem tribuens* na místech následujících: Ovid. Met. V, 642 *geminos dea fertilis (= Ceres) angues Curribus admovit* a Tib. I, 7, 22 *Qualis et arentes cum findis Sirius agros Fertilis Nilus abundet aqua.* Sr. Pl. Nat. hist. XVIII, 6 *maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt.* Výborné analogie k takovéto měně významu poskytuje *largus a) bohatý, hojný, mnohý* Verg. Georg. I, 23. Hor. carm. IV, 2, 55 *imbres*, Sat. II, 5, 86 *cadaver unctum oleo largo*, Sat. I, 8, 44, *ignis* atd. *b) hojně udělující, štědrý.* Sr. Cic. de of. II, 16, 55 *duo genera largorum .... alteri prodigi .... alteri liberales.* Hor. carm. IV, 1, 18 *largi muneribus riserit aemuli*, kteréžto čtení právem kladeno bývá ode všech skorem vydavatelův nad druhé čtení, ablativ *largis* patřící k *muneribus*. Zcela týmž způsobem jako *fertilis* užíváno bývá i řeckého *εὔκαρπος*, jež spojeno jsouc s *γαῖα*, *χθών*, *θέρος* (Sof. Aj. 656) *στάχυς* a j. značí „úrodný," ve významu úrodným činící, plododárný ve spojení s *Διόνυσος* a *Δημήτηρ* (sr. Preller, Griechische Mythologie str. 584 a 631, 3. vyd.). Tak řečeno bývá i *πολύκαρπος* a *καρποφόρος* o Demetře jako *dárkyni plodů*, ač obyčejně značí úrodný (na př. *Λιβύη* Pind. P. IV, 6; *ἄρουραι*, *πεδία* a pod.).

Poněvadž pak *fertilis Bacchus* totéž znamená, co *εὔκαρπος Διόνυσος*, ba snad jest i napodobením výrazu řeckého, třeba dle mínění mého podržeti slova ta v textu.

Jeli tomu tak, není podstatné příčiny, proč bychom *amicus* všemi rukopisy zaručené měnili. Ostatně už Bentley dobře naznačil význam adj. *amicus* = *gratus*, *půvabný*, *příjemný*, *milý*, i srovnal jej se slovy v Claud. Rapt. Proserp. II, 108 *quercus amica Jovi.* Tak i u Horatia carm. II, 17, 2 *nec amicum est mihi te prius obire Maecenas.* Cic. ad Att. XII, 15 *secundum te nihil est mihi amicius solitudine.* Verg. Aen. II, 255 *per amica silentia lunae.*

Z toho, že u Mart. XIII, 125 čteme *Aulon felix vitibus*, nenásleduje, jak zdá se souditi Schütz, že i na tomto místě musí státi *fertilis Baccho;* neboť i *amicus fertili Baccho* neznačí rovněž nic více, než že Aulon jest bohat vínem.

Carm. II, 6, 19 a 20.

.... *minimum Falernis*
invidet uvis.

Schütz míní, že *minimum* as sotva jest správné. „Es heisst *mindestens* und Horaz würde sagen: wenn nicht andere, so beneidet er doch mindestens die Falerner Traube. Es muss wohl *minime* hergestellt werden, da das sonst überlieferte *nimium* unmöglich ist." Poznámka Schützova není tu nikterak vhodná; neboť jako akkusativy *ceterum*, *plerumque*, *plurimum*, *multum*,

paulum, *nimium* zastupují adverbia, tak může je zastupovati i *minimum*. Sr. Cic. ad fam. I, 9, 11 *praemiis, quae apud me minimum valent* = nejméně = zcela nic. Hor. Epist. II, 1, 72.

Carm. II, 7, 11 a 12.

cum fracta virtus et minaces
turpe solum tetigere mento.

Nauck: *fracta* nämlich *est*; Schütz: „bei *fracta* ist nicht *est* zu ergänzen, sondern die gebrochene Tapferkeit und der Trotz stürzten zu Boden. *minaces* ist nur concret für *minae* und durch die Personificirung erklärt sich *mento*.“ Výklad Nauckův pokládati jest bez rozpaků za lepší; neboť ať vykládáme *minaces* jakkoliv — strojený výklad Schützův stěží jest asi správný — jest přece *tetigere mento* výrokem. Vztah tohoto výroku k podmětu *fracta virtus* byl by i pro obrazotvornost nejživější příliš smělým.

Carm. II, 8 *Ad Barinen.*

Báseň tato věnována jest jakési propuštěnce Barině. Poněvadž však *Barine* dle mínění většiny vydavatelů není žádné jméno, povstaly mnohé spory o pravém jméně této dívky i vznikl značný počet návrhův a oprav. Pokládám za zbytečné zmiňovati se tuto o všech těchto pokusech vypátrati pravdu (jsou uvedeny dílem u Bentleye a Schütze na m. u.). Připomínám pouze, že Schütz za nejlepší má konjekturu Meinekovu *Carine* (karská pištkyně jako Lyde a j.) anebo *Peerlkampovu Barcine* (jméno perské, m. j. i milenky Alexandra Velikého dle Justina XI, 2); Orelli a Nauck zastávají se čtení *Barine*.

Myslím, že není podstatné příčiny ku konjektuře, nýbrž že lze jména *Barine* hájiti, že však třeba vysvětliti je jinak, než jak činí Orelli a Nauck. Orelli praví: „Valde haeserunt viri docti in hoc nomine nec Graeco neque Latino; βαρῖνος quidem est piscis genus. Verum cum ex aliis quoque nationibus permultae libertae quaestum corporis Romae exercerent, quidni tales peregrinae sua nomina retinuerint, praesertim cum huius certe sonus gratissimus sit?“ V tom shodujeme se s Orellim úplně, že peregrinae libertae, jichž počet byl za dob Horatiových v Římě zajisté značný, podržovaly původní jméno své a že taková jména cizí byla Římanům právě tak nesrozumitelná, jako jsou nám; avšak tím výkladu jména toho není pomoženo.

Nauck sice vyznává, že jméno *Barine* nikde se nevyskytá; avšak jest prý případným. „Er wäre,“ praví „zu βάρος nach der Analogie von ἄλγος ἀλγεινός ebenso richtig gebildet, als nach *leviculus* ein Name *Gravicula*. Dass Βαρεινή die erste Silbe lang zeigte, würde theils durch das in der Aussprache sich so leicht verdoppelnde ρ, theils durch den Eigennamen erklär-

lich sein: III, 4, 9." Dle Naucka tedy *Barine* utvořeno jest z řeckého *βάρος*, jak *ἀλγεινός* z *ἄλγος*. Jakkoliv nelze pochybovati, že adjektivní tvar *βαρεινός* možný jest, přece lze namítnouti proti mínění Nauckovu mimo jiné, že řecký jazyk vskutku nevytvořil žádného adjektiva *βαρεινός* a že tedy nemá základu ani jméno vlastní od adjektiva řeckého odvozené. Dále nelze pominouti rozdílu quantity slova *Bᾰρος* a *Bārine* tak snadno, jak činí Nauck. Ovšem měna quantity v tomtéž jméně vyskýtá se často (Carm. III, 4, 9 Ăpulo a Āpuliae, podobno řeckému *Ἄρες Ἄρες*; srv. mimo to příklady od Schütze k Hor. carm. I, 18, 9 a III, 4, 9 uvedené). Avšak, tuším, třeba činiti rozdíl mezi vlastními jmény pravými, jako Apulia, Ares a j., a mezi takými jmény vymyšlenými, jež odvozena jsou za jistým účelem od slov jiných. Tato přece musila by míti quantitu toho slova, od kterého odvozena jsou. Jméno *Barine* z *βᾰρος* utvořené musilo by jeviti i quantitu jeho v slabice kmenové.

Konečně musilo by také jméno jinak nikde se nevyskýtající, ale *„případné"*, míti jistý význam, v tomto zvláštním případě vtipnou nějakou narážku. Co znamená tedy *Barine?* Ani jeden význam substantiva *βάρος* (tíže, břímě, tíseň, hoře) a adjektiva *βαρύς* (těžký, silný, hluboký, mocný) neposkytl by jména *„případného."* Rovněž tak nepomohou nám významy latinského *gravis*, jež odpovídá řeckému *βαρύς*. Mimo významy uvedené, které *gravis* má společně s *βαρύς*, vyskýtá se gravis ještě ve významech *přísný, ctihodný, vážný;* jméno však od těchto pojmův odvozené slušelo by dívce také, jaká líčena jest v básni, jen dle analogie známého *lucus a non lucendo.*

To jsou důvody, pro kteréž soudím, že výklad Nauckův není správný.

Mimo hojné konjektury od rozličných učencův už učiněné, mohli bychom připadnouti i na perské jméno *Barsine*. Toto jméno má jedna dcera Dariova u Arr. An. VII, 4, 6 (sr. i Paus. IX, 7, 2), dle Plut. Eum. 1. dcera Artabazova. Tato moje domněnka zasluhovala by přednosti před konjekturou Meineckovou *Barcine*, od Schütze odporučenou, už proto, že *Barine* z *Barsine* povstati mohlo. Sr. Curt. Stud. I. p. 248.

Avšak zdá se mi pravdě podobnější, že *Barine* odvoditi lze od jména Apulského města *Baria* (*Barium*, teď Bari u moře adriatského), kteréhož Horatius zpomíná v Sat. I, 5, 97: *Bari moenia piscosi* a Strabo VI, 3, 283. *Barinus* a ženský tvar jeho *Barina* (řecky *Barine*) bylo by utvořeno příponou *-ino*, jako *Clusinus* od *Clusium*, *Canusinus* od *Canusium*, *Caudinus*, *Latinus*, *Capitolinus* a j. v. Jméno to bylo by utvořeno dle obdoby jmen *Lyde*, *Lydia*, *Sybaris* (carm. I, 8, 1), *Ligurinus*, *Delia*, *Lesbia*, *Perusius*, *Acerranus*, *Albanus*, *Norbanus* a j., kteráž také pocházejí od jmen měst aneb zemí. Sr. Marquardt, röm. Privatälterthümer I, p. 12. Za příklady jmen otrokův a

propuštěnců, kteráž pocházejí od jmen italských měst a krajin, uvádím: *Albanus*, (Wilmanns, Exempla inscriptionum Latinarum in usum praecipue academicum, Berol. 1873, inscr. 1378 b, 2513, 2762 c), *Bruttianus* (ibid. 2873), *Falernus* (1329), *Latina* (ibid. 473), *Puteolanus* (ibid. 2325), *Romana* (ibid. 473, 2707), *Sabina* (ibid. 2673), *Sabinus* (314 a často jindy), *Tarentius* (1388).

Konečně mohli bychom odvoditi jméno *Barine*, kdyby bylo na jisto postaveno, od slova *Barus*, kteréž vyskýtá se v některých rukopisech v Sat. I, 4, 110 *(Barus inops)*, podobně jako odvozeno jest *Tranquillina* od *Tranquillus* (Orelli, inscr. 969), *Longina* (Suet. Dom. I, 1, *Domitia Longina*), *Medullina* (srv. Suet. Claud. 26, *Livia Medullina;* Liv. IV, 25, 5; V, 32, 1), *Faustinus* (Wilmanns inscr. 2642), *Firminus* (buď od *Firmius* inscr. 1501 nebo od *Firmus* inscr. 180 a častěji) inscr. 1643, *Rufinus* inscr. 1418, *Saturninus* inscr. 1375, 1388, *Saturnina* 2132, *Secundinus* inscr. 2605, *Secundina* inscr. 199.

Všecky tyto pokusy výkladu tuto podané nechť jsou pouze dokladem, že možno jest podržeti jméno *Barine* rukopisy nejlépe zaručené a že konjektury dosud učiněné jsou nejméně řečeno, zbytečny.

Carm. II, 8, 17.

adde quod pubes tibi crescit omnis,
servitus crescit nova.

Schütz poznamenal k tomuto místu: „*pubes* und *servitus crescit* abstrakt: „die Zahl deiner Anbeter nimmt immer zu.“ Unger's Conj. *gliscit* st. *crescit* ist mindestens unnöthig.“ Že konjektura Ungerova tuto uvedená jest zbytečna, v tom shodujeme se se Schützem; nesouhlasíme však zcela s jeho výkladem slov *pubes tibi crescit omnis* atd. Myšlénka: „die Zahl deiner Anbeter nimmt immer zu“ netají se toliko v těchto slovech, nýbrž ve smyslu celé sloky. Že ctitelů Barininých přibývá, není vysloveno ani slovesem *crescere* — neb tomuto významu jeho, ovšem obyčejnému, odporuje *omnis* [1]) — ani slovem *nova*, poněvadž předešlí ctitelé mohli opustiti Barinu, a počet dřívější takto pouze mohl býti nahrazen, ne rozmnožen. Že ctitelů přibývá, vyjádřeno oběma členy sloky: Mládež dorůstající prahne po Barině a předešlí ctitelé jí neopouštějí.

Carm. II, 9, 1 pokládá Schütz *hispidos* za prolepsi k *agros*, kdežto Nauck zřejmě podotýká: „*hispidos* = *horridos stipula demptis aristis*, *frutice foliis viduato:* also nicht proleptisch.“

1) Dle mého mínění jest to i důvod, proč konjektura *gliscit* jest netoliko zbytečna, nýbrž i zhola *nemožna*.

Dle výkladu Nauckova rozuměti jest slovy *hispidos agros* pole v oné době roční, kdy žně ukončeny jsou a keře listí svého zbaveny, tedy pole v době dešťové, pole na podzim. Smysl slov: *„non semper imbres nubibus hispidos Manant in agros“* byl by užší než dle výkladu druhého, dle něhož vyložiti jest *hispidi* prolepticky k *agri*. Že výše ceniti jest výklad Schützův, myšlénky následující dokazují s dostatek: „ne *stále* (usque) zuří bouře na moři kaspickém, ne po celý rok (= *mensis per omnis*) lpí tuhý led na nivách armenských, aniž zápasí doubravy garganské s aquilonem, a jasany potrácejí listí,“ nýbrž — snadno doplníme si tuto myšlénku protivnou — jen v *jisté* době roční. Nestaví se tu tedy naproti sobě zjevy přírodní v jisté době roku obyčejné proti možným výjimkám, nýbrž zvláštnosti jedné doby roční proti zvláštnostem doby jiné. Stěží asi mysliti můžeme, že básník chtěl myšlénku v prvé větě omeziti a říci: ne po celou jeseň prší, nýbrž — neboť jen této protivy lze se domysliti při tomto výkladě — jsou také na podzim krásné dni. Takovému výkladu tohoto místa i tendence celé básně odporuje. Valgius jest zarmoucen smrtí milovaného „Mysta a lká a naříká“ bez přestání. Básník chce ho odvrátiti od toho trápení: Pláč a nářek má býti výjimkou v životě lidském, dni veselé pravidlem; neboť tak jest i v přírodě. I ta ukazuje jen v jistých dobách tvářnost zasmušilou, jindy jest však veselá a přívětivá. Při výkladu Nauckově vznikla by myšlénka právě opáčná; neboť krásné dny v podzimní době dešťové jsou zajisté jen výjimkou, ne pravidlem.

Carm. II, 9, 22 *volvere vertices.* Tak čte Bentley, O. Keller, Schütz, Grysar a j.; Ch. Aubertin [1]) přidává se k Dillenburgerovi a Orellimu, *volvere vortices.* Toto čtení poslednější, jež podává ostatně jen cod. ω, Nauck právem zavrhl, poněvadž *„volvere vortices* für *minores* zu gross ist.“ Avšak Nauck zřekl se dle mého mínění čtení *volvere* podávaného odnejvíce a nejlepších rukopisů, a přijal *vertere,* jež jen o codex *y* se opírá, bez platných důvodů. Než, nehledíme-li ani k tomu, nelze odporučovati čtení *vertere vertices* už proto, že pak samohláska *e* opakuje se v *sedmi* posledních slabikách verše *šestkrát.* Proto, tuším, není příčiny, proč bychom se uchylovali od čtení *volvere,* rukopisy nejlépe zaručeného, kteréž dává smysl místu tomu zcela vhodný.

Carm. II, 10, 6. Nauck interpunguje dle Bentleye za *tutus:* „diligit tutus, caret etc.,“ kdežto ostatní vydavatelé kladou čárku *před tutus* a tudíž slovo to táhnou ku *caret.* Důvody, jež Nauck uvádí pro své mínění, nespočívají na pravdě, nýbrž vznikly ze známé snahy Nauckovy právem kárané, uváděti jednot-

---

[1]) O. Horatii Flacci opera. Nouvelle édition d'après le texte et le commentaire d'Orelli et Dillenburger (1854) renfermant des arguments analytiques et historiques etc. Paris 1874.

livé myšlénky básně v souměr a všemožné způsoby parallelismu „Das vor *tutus* gesetzte Komma widerstreitet“, prý, „der Caesur, wie dem Sinne; es zerstört die Anapher *caret caret;* es vernichtet die Concinnität, in welcher *sordidus* und *sobrius* phonetisch und rhythmisch correspondirende Parallelglieder sind.“ Zdali dosavadní interpunkce vadí v skutku caesuře i smyslu, ohledáme později. Přihlédněme k ostatním námitkám Nauckovým. Čím jsme nuceni, můžeme se ptáti nejprve, pokládati *caret* — *caret* za anaforu? Což táž slova nemohou opakovati se nijak jinak než jako anafora? Abychom uvedli prvý příklad z vydání Nauckova, proč čte Nauck carm. I, 1, v. 21 a 22: **nunc** *viridi membra sub arbuto,* **Stratus nunc** *ad aquae lene caput sacrae* a ne s Bentleyem, Kellerem a j. **nunc** *viridi membra sub arbuto Stratus,* **nunc** *ad aquae* atd.?

Nauck má tu jiný důvod, avšak rovněž tak závažný: „Wird das Komma, welches hier hinter *arbuto* steht, hinter *stratus* gesetzt, so geht die poetische Rundung verloren, und *stratus* erhält zu viel Gewicht.“ Avšak Nauck neřekl, co rozumí slovy „poetische Rundung“ a nepodal důkazu, že slovo nějaké má větší důraz, stojíc na konci věty, než na začátku. Srv. Carm. II, 13, 28 dle Naucka: *dura fugae, mala dura fugae.*

Kdybychom měli takovéto vidy slovné a p. za závažné při kritice a výkladu, mohli bychom užiti téhož důvodu i proti Nauckovi, tvrdíce, že interpunkcí po *tutus* ruší se chiasmus „*tutus caret . . . caret sobrius.*“

Tak jest v podstatě i s následujícím. *Sordidus* a *sobrius* jsou členy parallelní foneticky a rhythmicky si odpovídající i tehdáž, jestliže klademe čárku *před tutus.* Nijak však nemůžeme, tuším, žádati souměru tak přílišného, aby oba členy „*caret . . . tecti*“ a „*caret — aula*“ měly také týž počet slabik.

Jsou tedy vlastně z důvodů Nauckových pouze dva, kteréž zasluhují povahou svou povšimnutí; jeden jest metrický, druhý týká se smyslu místa toho. Co se prvého týče, nepochopuji, proč by čárka před *tutus* položená vadila caesuře. Vždyť máme příkladů dosti, ve kterýchž i silnější interpunkce po třetí slabice menšího verše sapfického zhola nevadí caesuře. Sr. II, 10, 17. Submovet; Non si || male atd. a v. 18. Sic erit; quondam || cithara atd. II, 8, 5. Crederem. Sed tu || simul I, 2, 30 Juppiter? Tandem || venias atd.; I, 10, 5; I, 12, 3, 23, 26, 27 a j. v.

Co se konečně smyslu týče, vhodnější jest dle mého mínění vztahovati *tutus* k následujícímu *caret.* Neboť básníkovi tu o to jde, aby dokázal, jak *jistý* prospěch plyne ze života dle pravidel zlaté prostřední cesty *(aura mediocritas)* spořádaného,

ne však, aby kladl důraz na opatrné počínání při volbě této zlaté cesty prostřední.

Carm. II, 10, 9. Bentley, Schütz a jiní vydavatelé čtou *saepius*, kdežto jiní, mezi nimi i Nauck, pokládají za lepší čtení *saevius*. Ačkoliv čtení prvnější opírá se o auktoritu lepších rukopisů, zdá se mi tuto čtení *saevius* přece vhodnějším. Neboť ať se domníváme, že *ingens pinus* zastupuje tu vysoké mohútné stromy vůbec proti rostlinám slabším a něžnějším, jak vykládá Nauck, aneb ať raději na *ingens* důraz klademe srovnávajíce mohútnou *sosnu (ingens pinus)* s jinými stromy téhož druhu ne tak velikými a mocnými: přece v obou případech platí týž zákon fysický, že předměty, jež spíše vzdorovati mohou, nebývají zachváceny vichrem, avšak tím větší škodu trpí, jakmile je vichr zachvátí. Místo z Herodota VII, 10 uvedené Peerlkampem a Schützem *ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα ἀεὶ καὶ δένδρεα τὰ τοιαῦτα ἀποσκήπτει τὰ βέλεα*, nemůže nijak svědčiti pro čtení *saepius* na místě našem; ne sice z té příčiny, kterou Nauck uvádí, jakoby *τὰ μέγιστα* znamenalo *maxima quaeque*, nýbrž proto, že na místě Herodotově není řeč o *vichru*, nýbrž o *blescích* a že na místě tomto nemůžeme vztahovati *saepius* k slovům *feriuntque summos fulgura montes*, jež od *saepius* oddělena jsou slovy *et celsae graviore casu decidunt turres*. Konečně podotýkám k tomuto místu, že poznámka Nauckova: „denn *et* reiht Gleichartiges und Zusammengehöriges an, *que* bringt Neues und Verschiedenes“ nesouhlasí s obyčejným užíváním těchto částic. Sr. Zumptovu lat. Gramm. (13 vyd.) §. 333, Meiring §. 978, Schulz §. 222, Schmidt, lat. Gramm. (4 Aufl.) §. 388; mimo to *Menge*, Repetitorium der lat. Grammatik und Stilistik §. 359, Ellendt §. 343, 2.

Carm. II, 11, 1 násl. O Scythech, kterých zpomíná se ve v. 1—3., poznamenal Schütz, „dass es ungenau, um nicht zu sagen, unsinnig sei, die Scythen seien von Hirpinus getrennt *Hadria obiecto;* denn jenseits dieses Meeres wohnten Griechen und Illyrier, nicht Scythen. So konnte nur ein Stümper [1]) sprechen, wenn nicht, was dort nicht der Fall war, die Scythen einen Einfall in Italien über das Hadriatische Meer beabsichtigten. Conjekturen scheinen wenig zu helfen.“ V přídavku kritickém str. 345 rád by pokládal první a druhou sloku básně té za podvrženou pro slova *divitus obiecto Hadria* a *cani capilli* ve v. 15.

Obtíže, kteréž mnohým spůsobil uvedený výraz *cani capilli* vzhledem ku slovům *levis iuventas* (v. 6), odstranil Jul.

---

[1]) Takové a podobné přílišné výrazy pokárali právem v recensích vydání Schützova *Petschenig* „Zeitschrift für österr. Gymnasien 1875 str. 744 nn.“ a *Nauck* ve Fleck. Jahrb. f. Phil. 1875 str. 761 nn. *A. du Mesnul* ve Fleck. Jahr. 1875 str. 551 nn. málo věci této dbá.

Bartsch ve Fleckeis. Jahrb. 1873, str. 250 nn. Domnívá se totiž, že *retro* u *fugere* (v. 5.) neznamená směr *kam*, nýbrž že jest položeno na otázku *kde*. *Slova „retro fugit levis iuventus et decor“* prý znamenají: „Jugend und Schönheit sind hinter uns auf der Flucht; d. h. sie haben uns längst verlassen.“ I výraz *cani capilli* nesmíme vykládati příliš doslovně, soudíce, že řeč jest o *„starcích“*, jak Schütz činí v krit. příd. str. 345. Dle římských názorův o *iuventus* i *iuvenis* může míti vlas šedý, jako měl ku př. Horatius. Co se pak týče Scythů [1]), Horatius právem mohl říci, že od Italie odděleni jsou *Hadria obiecto*. Uvažme jen, že netoliko dle Herodota IV, 99 (sr. poznámku Steinovu k místu tomu) říše scytská na březích Istru začínala, nýbrž že i Římané za časů Horatiových i později nazývali rozličné národy při ústí Istru (Gety, Sarmaty atd.) obecným jménem *Scythy*. Sr. Ovid. Trist. III, 2, 1 *Ergo erat in fatis Scythiam quoque visere nostris* a III, 3, 5 *Quum mihi nunc animum . . inter Sauromatas Getasque putes* ibid. V, 1, 21 *Ister Scythicus*, Vergil. Georg. III, 461, počítá scytský národ Gelonů k Thrakům, Sr. Plin. Nat. hist. IV, 12, 18 a 25 a j. v. Rádi připouštíme, že myšlénka sama nenese se v básni, hlavně v básni lyrické, příliš pěkně; avšak proto přece není ještě *nesmyslná*.

Carm. II, 12. Tato báseň, jež poskytla příčiny k mnohým pojednáním i opravám, působí vykladatelům veliké obtíže. A skutečně jsou i celá skladba a tendence básně i jednotlivosti v ní tak povážlivé, že nelze pokládati kritiku a výklad její za ukončený. Maecenas si přeje, aby Horatius oslavil činy Oktavianovy epickou básní. Básník vzpírá se této žádosti (v. 1—8) a vyzývá sám Maecenata, aby činy Oktavianovy v prose *(pedestribus historiis)* vyložil. Sám prý není schopen básnění epického; jeho Musa káže mu opěvovati pouze vnady Licymniiny. To jest krátká souvislost myšlének básně té dle obyčejných výkladů; třeba toliko připomenouti, že Licymnií rozumí se Terentia, milenka a snoubenka Maecenatova a později choť jeho. Že Horatius odpírá přání Maecenatovu, aby oslavil činy Oktavianovy básní epickou, není s podivením. Vždyť totéž Horatius činí Agrippovi carm. I, 6, jen že spůsobem přívětivějším, čili, řekli bychom, více diplomatickým. Velmi podivno však jest, že k témuž pobádá osobu, jež k němu s žádostí tou se obrátila. A k tomu ještě výraz *pedestres historiae! Pedester* bývá vykládáno ode všech vykladatelů významem *„prosaický,“* bylo by tudíž *pedestres historiae vypravování prosaické*. Jaké však mohlo by býti toto *prosaické vypravování?* Patrně nelze tím rozuměti nějaké obyčejné vypravování, nýbrž *prosaické dílo historické*. Víme ovšem, že Maecenas básnil, ba že někdy se pokoušel i o prosu; že by

[1]) Sr. *Krebs* Antibarbarus 5. vyd. od Allgayera, Frankfurt a/M 1876 str. 641.

se byl však zaměstnával i dějepisectvím, o tom nic nám známo není, co by bylo opravňovalo Horatia k takovému vyzvání. Sr. výklad o literární činnosti Maecenatově v Teufflově Gesch. der röm. Lit. §. 207, 6. Servius k Verg. Georg. II, 42 byl by měl příležitost zmíniti se o historiografických studiích Maecenatových, kdyby o tom bylo bývalo starověku co známo.

Než dále! Horatius tak jest nadšen tělesnými i duševními přednostmi Terentiinými, že touží a pokládá se za schopna opěvovati jenom ji; naproti tomu Maecenas má vypravovati v prose činy Oktavianovy, ač přece — jakož právem se domnívati můžeme — ještě více musil nadšen býti vnadami milenky a snoubenky své a ač k tomu sám básník byl a to, jak zbylé zlomky básní jeho dokazují, básník lyrický. [1]) Horatius tedy má opěvovati v básni lyrické vnady milenky cizí, milenec pak sám, ač jest básníkem lyrickým, má vykládati činy Oktavianovy řečí nevázanou! Logika to v skutku podivná. Myslím, že i nejrozhodnější odpůrcové Peerlkampa a stoupenců jeho připustiti musí, že takového něco nelze přičítati Horatiovi.

Veškeré pokusy rozřešiti obtíže tyto musí vycházeti od sloky třetí. Abych se nedotýkal všelikých domněnek, kterýmiž se hledělo vyložiti, jak tato sloka souvisí s předcházející (sr. Schütze k t. m.) připomínám ihned, že dle mého mínění báseň ta podává dobrý smysl jen tenkráte, vykládámeli sloku třetí dle návrhu Lehrsova, nevztahujíce myšlénku v ní obsaženou k Maecenatovi, nýbrž k Horatiovi. Lehrs totiž navrhuje toto čtení: *neve pedestribus dici carminibus proelia Caesaris, Maecenas, iubeas.*

Ovšem naskýtá se ještě otázka, zda schvalovati jest i *konjektury* Lehrsem navržené. Tomu sotva lze přisvědčiti; hlavně změna slova *historiis* v *carminibus* jest příliš násilná a k tomu i zbytečná. *Pedester* může ovšem vyloženo býti jen tím významem, v jakém jej Horatius pojímá; Sat. II, 6, 17 *musa pedestris* a ars. poët. 95 *sermo pedester* = *humilis*, ars poet. 229; aneb *sermones per humus repentes* Ep. II. 1, 250 = *bez vzletu, nízké*, aneb i významem, v jakém i my slova *prosaický* užíváme, o suchoparné poesii beze vzletu a nadšení. *Pedester* ve vlastním významu *prosaický* proti řeči vázané přišlo vlastně v obyčej teprve později [2]). *Historiae pedestres* značilo by tedy *báseň výpravnou, epos beze vzletu.* Smysl sloky třetí byl by tedy tento: nekaž mi, abych opěvoval činy Caesarovy epopejí, jež by neměla vzletu, poněvadž nemám schopností k tomuto druhu básnictví.

---

[1]) U Sen. Epist. 101, 11 glyconeje; u Seut. vit. Hor. hendekasyllaby; u Diomed. III. pag. 514 galliamby. Sr. Teuffel, Literaturg. §. 207, 6.

[2]) Sr. *Krebs* Antibarb. str. 842 sub v. *pedester* a *Heinichen*, Theorie des lat. Stils Leipzig 1842, str. 57.

Mimochodem podotýkám, že Schütz přidávaje se ostatně k výkladům obyčejným, navrhuje psáti *tune* na místě *tuque* ve v. 9. a pojímati celou myšlénku jako otázku tohoto smyslu: „wirst *du* nicht besser Caesar's Schlachten in Prosa erzählen?" Avšak abychom mohli vložiti taký smysl v otázku, na niž čekáme odpovědi zajisté *kladné*, musila by zníti otázka ta: *nonne tu* atd? I co se týče osobnosti *Licymnie*, lze s obyčejnými výklady stěží jen souhlasiti. Novější vykladatelé soudí, že *Licymnii* míněna jest Terentia Maecenatova a to ne jako choť, nýbrž jako milenka a snoubenka jeho. Starší vykladatelé (ku př. Pavel Fr. A.. Nitsch, Vorlesungen über die klass. Dichter der Römer I svazek, Lipsko 1792, str. 347) shledávají v ní propuštěnku a milenku Horatiovu. Výklad tento přes námitky proti němu činěné přece zdá se mi býti lepším. Mohli bychom jej doložiti tím, že krásky, kteréž Horatius slaví v básních svých, náležejí k propuštěnkám. [1]) V této básni ukazuje k tomu hlavně sloka pátá, ve kteréž líčí se půvabný tanec Licymniin o slavnosti Dianině, jež byla po přednosti slavností otrokův a otrokyň. [2])

Jest i přirozenější, slova *mutui amores* ve v. 15. vztahovati k Licymnii a k oné osobě, kteráž je vyslovuje (tedy k Horatiovi), než k té, k níž se mluví, poněvadž by to jinak musilo býti nějak naznačeno. A konečně, ptáme se, od koho vyšlo poprvé mínění to, že Licymnia jest Terentia? Od scholasty Acrona k Hor. Sat. I, 2, 64, kde jméno *Villius* vyloženo jest následujícím způsobem: „*Semper incerta nomina pro certis, ut alibi.* Me dulcis dominae musa Licymniae *pro* Terentiae, et Maltinus tunicis demissis ambulat *pro* Maecenas: *et hic* Villius in Fausta *id est:* Annius in Fausta: eodem numero syllabarum commutationem nominum fecit." Ovšem jest pravda, že básníci uvádějí často osoby jmény vymyšlenými (dosti důkazů poskytují jména *Lesbia, Delia, Cynthia* a j.); avšak ve většině těch případů jest obtížno, vypátrati z takého jména vymyšleného pravou osobu, neníli po ruce jiných důkazů. Často i jména pravá pokládána bývají za vymyšlená. Tak na uvedeném místě Acronově jest domněnka, že *Villius* jest *Annius*, jistě mylná, protože *Annius Milo* byl *chotěm Faustiným.* A přece ze smyslu celého místa plyne, že jest řeč o *cizoložníku;* poněvadž pak i *Fausta* nazvána jest pravým jménem, není příčiny k domněnce, že by jméno *Villius* bylo vymyšleno. Dle výborného výkladu Bentleyova k Hor. Sat. I, 2, 65 rozuměti jest jménem *Villius* přítele Annia Milona, s kterýmž míněním i Krüger (v sedmém vy-

[1]) Sr. *Walckenaer* Historie de la vie et des poësies d'Horace Tom. I, str. 97—105, *S. Karsten* Q. Horatius Flaccus, ein Blick auf sein Leben, seine Studien und Dichtungen, deutsch v. Mor. Schwach, Leipzig und Heidelberg 1863, str. 87.

[2]) *Preller*, röm. Myth. str. 283 a Schütz k t. m.

dání) právem se snáší. Tak nejista jest i poznámka scholiasty Acrona, že v Sat. I, 2, 25 rozuměti jest jménem *Maltinus* [1]) Maecenata. Sr. Madwig Opusc. I str. 63 a Krügera k t. m. Právě tím, že Horatius na tomto místě dle mínění některých uvádí Maecenata jménem vymyšleným, scholiasta snad sveden jest k domněnce, že jménem *Licymnia* rozuměti jest Terentii; domněnka ta zdála se mu snad proto pravdě podobnější, protože Terentia pocházela z rodu licinijského (gens Licinia) a že shledával důvod tvrzení svého v podobnosti obou jmen.

Avšak s tímto míněním, že Licymnií rozuměti jest milenku Horatiovu, neshoduje se, jak dobře podotýká Schütz, v. 21. a násl.; neboť pak bychom musili „unsinniger weise annehmen, dass Horaz und Maecenas eine gemeinsame Geliebte gehabt haben.“ Snad bylo by lze odpomoci této nesnázi lehkou emendací textu. Já navrhoval bych toto čtení:

> **Non quae** *obtinuit dives Achemenes*
> *aut pinguis Phrygiae Mygdoniaś opes*
> *permutare veli***m** *crine Licymniae* atd.

Carm. II, 12, 2 *dirum Hannibalem.* Rukopisy i vydání kolísají mezi čtením *dirus* a *durus* [2]). *Dirus* a *durus*, podotýká Doerderlein Synon. I, p. 46 [3]) „treffen im Sprachgebrauch in dem Begriffe der Hartherzigkeit zusammen. Doch scheint *dirus* einen mehr *offensiven* Charakter zu haben; wer hart genug ist einem Anderen zu schaden, *durus* einen mehr *defensiven*, wer hart genug ist, sich nicht erbitten zu lassen.“ Srv. i Grysar, Theorie des lat. Stils str. 226. Beze vší pochyby více přísluší Hannibalovi vlastnosť označená slovem *dirus*, než slovem *durus*. Sr. Hor. Carm. III, 6, 36 *Hannibalemque dirum* a IV, 4, 42 *dirus Afer* (= Hannibal), kde rukopisy sice kolísají mezi čtením *dirus* a *durus*, vydavatelé však právem za lepší pokládají *dirus*. Srv. Hor. Carm. IV, 8, 16 Hannibalis minae. Poznámka Nauckova, že *durus* dochází výkladu charakteristikou u Liv. XXI. 4, nic nedokazuje; neboť na místě Liviově řeč jest o *durities Hannibalis* (o otužilosti ve snášení klopot) jako o *pochvalné* vlastnosti. Srv. Liv. ibid. §. 9 *tantas viri virtutes* atd. Není pravdě podobno, že by byl Horatius zmínil se na tomto místě o této chvalné vlastnosti Hannibalově, kdežto jinde jako pravý vlastenec římský nezmiňuje se právě o chvalných stránkách povahy jeho. Srv. Carm. IV, 4, 49 *perfidus Hannibal*, Epod. 16, 8 *parentibus abominatus Hannibal.*

---

1) Sv. Keller k t. m.

2) Také kolísání mezi oběma těmito slovy vyskýtá se často v rukopisech jiných spisovatelů. Sr. Forbiger k Verg. Aen. XII, 199 a ibid. 924, kde totéž připomíná se i o Siliovi Ital. XVII, 488.

3) Doederlein má dirus za vedlejší tvar k *durus*, což jest zcela chybné. Sr. Vaníček, etym. Wörterb., str. 73 a 79.

Srv. i ostatní místa u Bentleye, díl II, str. 349 sub v. *Hannibal.*

Co se týče konečně domnělé protivy slova *durus* k *mollibus modis*, jíž Bentley a Nauck zastávají čtení *durus*, lze proti tomu namítnouti toto: slova *optari mollibus modis* nemají vztahována býti pouze k Hannibalovi, nýbrž i k *longa bella Numantiae* a k *Siculum mare Poeno purpureum sanguine.* Právě domnělý *durus Hannibal* jest uprostřed i ohradil se takořka sám proti antithetu od Bentleye a Naucka sobě udělenému. Carm. IV, 1, 6 *mollibus iam durum imperiis*, což Nauck uvádí za analogii, nemůže přece srovnáváno býti s místem naším.

Carm. II, 12, 7 násl.

Telluris iuvenes, unde periculum
fulgens contremuit domus
Saturni veteris.

Schütz právem tvrdí, že zavrhnouti jest vazbu slov *unde periculum* ve významu „*a quibus imminens*“ aneb, jak Nauck vykládá, *quorum periculum* aneb „*a quibus exortum periculum.*“ Příklady od Naucka carm. I, 12, 17 a III, 11, 38 uvedenými zhola nelze ospravedlniti tuto vazbu. Neboť v carm. I, 12, 17 *unde nihil maius generatur ipso* stojí *unde* za *ex quo* aneb *a quo* a závisí na *generatur.* Tak i carm. III, 11, 38 „*surge, ne longus tibi somnus, unde non times, detur*“ doplniti jest sloveso *dare* = *surge, ne longus tibi detur somnus ab homine, a quo ne tibi somnus detur non times.* I místa ku Carm. I, 12, 17 od Naucka uvedená Sat. I, 6, 12 *contra Laevinum, Valeri genus, unde superbus Tarquinius regno pulsus fugit* a Sat. II, 6, 21 dosvědčují pouze, že *unde*, jakož i jiná příslovce místná může se vztahovati i k osobám, o čemž nikdo nepochybuje. Nikterak však nedokazují místa ta, že *unde periculum* grammaticky rovno jest výrazu *a quibus exortum* aneb *a quibus imminens periculum* = *τὸν ἐντεῦθεν* (aneb *ἐκ τούτων*) *κίνδυνον.* Nemožnost také vazby dala příčinu ku konjekturám, Lehrsově *per aethera* a Ungerově *piaculum* za *periculum.* Oba návrhy ty právem zavrhl Schütz; avšak nelze odporučiti ani i Schützovu konjekturu *periclitans*, na nejvýš prosaickou. Myslím, že ponechati jest slova *periculum*, avšak že třeba učiniti vazbu *unde periculum* jiným způsobem možnou. Domnívám se tudíž, že ve v. 8. čísti jest za *fulgens surgens* a že vztahovati jest tento akk. neutr. k *periculum; unde* (= *a quibus* = a Telluris iuvenibus) *periculum surgens* atd.: „nebezpečenstvím od nich vznikajícím starý dům Saturnův se otřásl.“ Srv. *surgere* v podobných vazbách. Verg. Aen. IX, 667 *pugna aspera surgit* Val. Flac. IV, 455, Vergil. Aen. X, 814 *irae surgunt* Val.

Flac. II, 165 *dolor iraque surgit* Ovid. Am. I, 1, 27 *surgit opus*, Verg. Aen. VI, 104 „*Non ulla laborum . . . nova mi facies inopinave surgit*. „O *nebezpečenství* tím případněji mohlo býti užito slova *surgere*, poněvadž nebezpečenství od synů Země *(Telluris iuvenes)* vychází a namířeno jest na sídlo Saturnovo *(Saturni domus)*, slovesa pak *surgere* se užívá právě jako českého *vznikati, povstávati*, o pohybu zdola nahoru. *Domus Saturni* nepotřebuje na tomto místě přídavku jako *fulgens*, poněvadž tu nejde o tuto jeho vlastnosť.

V Záhřebě. *František Maixner.*

O některých zvláštnostech v užívání epithet u tragiků řeckých.

Napsal J. Král.

Hojné a zvláštní užívání epithet u básníků tragických nemálo působí k tomu, že sloh jejich značně se liší i od mluvy nevázané i od mluvy básníkův epických, ba i některých lyrických, a nabývá neobyčejného vzletu a smělosti. Jest tedy už k důkladnějšímu seznání slohu básníků těch žádoucno vytknouti způsob, jakým epithet užíváno bývá. Avšak i se stránky syntaktické poskytují leckterá z nich tolik obtíží při výkladě tragoedií řeckých, že soustavný výklad o předmětě tom není zbytečný. Mnohá epitheta ovšem syntakticky ve vydáních a slovnících dobře jsou už vyložena; leckde však přestávají vykladatelé na výkladě zhola mechanickém, srovnávajíce a mísíce spolu epitheta, jež syntaktickou povahou svou daleko jsou rozdílna, ale podobají se sobě buď slovotvorným uzpůsobením aneb jen na oko. Že tvrzení to není bez podstaty, bylo by lze doložiti kommentary i nejlepších vykladatelův. Úlohou pak lexikografů není slova vykládati, nýbrž jen případně překládati a jednotlivé významy jich v určitý pořad uváděti. Z těch příčin obral jsem si za úkol podati syntaktický výklad některých epithet. [1]) Pominu ovšem těch, jež jsou řádně vyložena a sestavena jinde (hlavně epithet pleonasticky užívaných, jichž hojný výběr aspoň ze Sofoklea sestavil Schmidt ve spise svém: „de ubertate orationis Sophocleae“); i nechci

[1]) Ač už Bernhardy, Syntax str. 427. ukázal na potřebu práce také, pojednal dosud, pokud vím, o předmětě tom jen Jan Schmidt ve spise: „De epithetis compositis in tragoedia graeca usurpatis. Diss. inaug. Berolini 1865“, ale velmi nesoustavně, mechanicky a leckdy mylně.

ani dotýkati se otázky, jakým způsobem liší se v užívání epithet tragikové od básníkův epických.

Práce tato má přispěti ku přirozenému výkladu epithet těchto a dovoditi, že i nejsmělejší obraty všech tří mistrů tragoedie řecké, až na skrovné výjimky povstalé analogií, vysvětliti možno logicky.[1])

A.

Tragikové řečtí, hlavně pak Aischylos, velikou měrou libovali si v užívání metafory, a zvláštní odrůdy její, personifikace. Náležel by tedy výklad o epithetech tajících v sobě metaforu nebo personifikaci vlastně v pojednání o metaforách obyčejných v mluvě básníků tragických. Že však výklad leckterých epithet smělejších zakládá se právě na metafoře a velmi zhusta-i na personifikaci, nebude tuším od místa, vyčísti jednotlivé způsoby personifikace, jež se vyskytují při epithetech.

1. Často vzniká personifikace tím, že vlastnosti osob tělesné i duševné se přenášejí

a) na jednotlivé *údy těla* jejich nebo na věci jim náležející. Dosahujíť básníci takovými personifikacemi i větší plastičnosti i živosti výrazu, přičiňujíce epitheton právě k oné věci osobě jisté přislušící neb k onomu výkonu jejímu, na níž vlastnost její nejvíce se jeví. Z týchž příčin vznikly i personifikace, jež níže vytčeny budou. Na př. A. Hik. 911 n. *ἐλευθερόστομος γλῶσσα* (*ἐλευθερόστομος* jest vlastně člověk sám, tato však vlastnost jeho přikládá se jazyku, jehož pomocí člověk na jevo ji dává). Prom. 320 n. *ὑψήγορος γλῶσσα*. Ag. 1359 *γλῶσσα θρασύστομος*.[2]) — Eum. 582 *ξιφουλκῷ χερί*. Hepta 764 (Oidipus) *πατροφόνῳ χερὶ τῶν κυρσοτέκνων ὀμμάτων ἐπλάγχθη* Aj. 10 *χεὶρ ξιφοκτόνος*. Pers. 201 *σὺν θυηπόλῳ χερὶ βωμὸν προςέστην*. Choef. 379 *βροτῶν τλήμονι καὶ πανούργῳ χειρί*. Phoin. 1699 *πρόςθες τυφλὴν χεῖρ' ἐπὶ πρόςωπα δυστυχῆ* (slova Oidipova k Antigoně řečená: „přilož slepou ruku mou na nešťastný obličej dítek mých“), sr. IT. 796 *ὅμως σ' ἀ π ί σ τ ῳ περιβαλὼν β ρ α χ ί ο ν ι* ... — Phoin. 1536 n., Ion. 1041 *γεραιὸς πούς* (i jinde velmi často), Phoin. 809 *τετραβάμοσι χαλαῖς* (*τετραβάμων* jest vlastně Sfinx sama; přenesením této

---

[1]) V příkladech, jichž počet by ovšem bylo lze značně rozmnožiti, jsou verše Sofokleovy a Euripidovy citovány dle Naucka, Aischylovy dle Hermanna, fragmenty dle Nauckova díla „Tragicorum graecorum fragmenta“.

[2]) *στόμα* v podobných příkladech užito metonymicky ve významu „mluva, řeč“ jako na př. v O. K. 132 n. *τὸ τᾶς εὐφάμου στόμα φροντίδος ἱέντες*. Ajas 1110., O. K. 981., Sof. frg. 72 (z Akrisia) *ἄστομος* = *ὁ μὴ δυνάμενος λέγειν* (Hesychios). Tak i *γλῶσσα* Aj. 1118. a j. v. Znamenají tedy tato epitheta „bez obalu, drze mluvící“ atd.

vlastnosti její právě na ten úd těla, kde vlastnost ta se jeví, vzniká mimo to i plnost výrazu: „čtyrstupé drápy“). Podobně ve Foin. 1025 slují drápy její *ὠμόσιτοι*, poněvadž Sfinx právě spáry svými oběť svou sápajíc krvolačnost na jevo dává. — Ag. 856 *ἐν ὄμμασι ὀψικοίτοις βλάβας ἔχω* a j. v.

b) I na *věci* osobě náležející přenášejí se vlastnosti její. Srvn. na př. Perš. 238 *πότερα γὰρ τοξουλκὸς αἰχμὴ διὰ χερὸς σφιν ἐμπρέπει;* (šíp luk napínající). Choef. 357 *πεισίβροτον βάκτρον* (o žezle vládce lidem rozkazujícího). Foin. 817 *ἡ δὲ* (Iokaste) *ξύναιμον λέχος ἦλθε* (místo v sňatek s mužem sourodým, příbuzným). Ant. 999 *θᾶκον ὀρνιθοσκόπον*, Choef. 877 *δοίη τις ἀνδροκμῆτα πέλεκυν ὡς τάχος*, IT. 12 *τὸν καλλίνικον στέφανον Ἰλίου θέλων λαβεῖν* (věnec, jehož *vítězi* se dostává, sám sluje *vítězný*). Ion 210 (Athene) *γοργῶπιν πάλλουσαν ἴτυν* (štít). Pozoruhodny jsou následující příklady: Ag. 12. *εὖτ' ἂν δὲ νυκτίπλαγκτον ἔνδροσον τ' ἔχω εὐνὴν ὀνείροις οὐκ ἐπισκοπουμένην*, kde výraz *νυκτίπλαγκτος εὐνή* může značiti při výkladě nestrojeném pouze „lože v noci bloudící“. Aischylos tu směle vlastnost patřící hlídači, jenž ani v noci pokoje si dopřáti nesmí a stále obcházeti musí pátraje, zda by uhlídal věštný oheň Agamemnonův, přenáší na lože jeho; vzniká takou personifikací i účinné oxymoron, poněvadž hlídač zove stálé noční obcházení své ironicky ložem, odpočinkem. Hepta, 144 *ἀκροβόλων δ' ἐπάλξεων λιθὰς ἔρχεται* (dešť kamení padá s hradeb s výše střely metajících), kde se přenáší činnost bojovníků na hradby, na nichž stojíce bojují. Podobně If. A. 771 *δοριπόνοις ἀσπίσι*. — *Δοριπόνοι* (kopím se lopotící) jsou vlastně bojovníci; zde slují tak štíty jich. Vykládati *δοριπόνος* „speerbedrängt“ není možno. Směle slovou v I. A. 250 *ἅρματα μώνυχα*. Epitheton *μώνυχος* náležející ořům vůz táhnoucím přeneseno jest na vůz i nabývá tu významu „jednokopytníky tažený“.

2. Mnohem častěji přenášejí se vlastnosti člověka

a) na duši jeho, její mohútnosti a stavy, srv. Hepta 52 n. *σιδηρόφρων — θυμὸς ἀνδρείᾳ φλέγων ἔπνει*. If. A. 919 *ὑψηλόφρων θυμός*. A. Hik. 96 *δυςπαραβούλοισι φρεσίν*. Prom. 763 *κενόφρενα βουλεύματα*. Herakl. 387 *ὑπέρφρονα φρονήματα*. Pers. 143 *φροντὶς βαθύβουλος*. Foin. 1300 *τάλανες, ὅτι ποτ' μονόμαχον ἐπὶ φρέν' ἐλθέτην* (že přišli na myšlénku souboje). Choef. 616 *γυναικοβούλους τε μήτιδας φρενῶν*, sr. Med. 109 n. *μεγαλόσπλαγχνος ψυχή*, A. Hik. 746 *ἡβῶντα δ' εὐγλώσσῳ φρενί* a j. v. — Choef. 597 n. *Θεστιὰς* (Althaia, matka Meleagrova) *μήσατο πυρδαῆ τινα* (Hermann *πυρδαῆ τιν*) *πρόνοιαν* (smyslila záměr spáliti poleno, k němuž vázán byl život Meleagrův). *Πυρδαής* byla Althaia sama; avšak vlastnost náležející jí samé přikládá se záměru, jejž smyslila. Pers. 94 *δολόμητιν ἀπάταν θεοῦ*. Med. 176 *βαρύθυμος ὀργή*. Andr. 1042 *δύσφρονες λῦπαι*.

Pers. 56 τοξουλκῷ λήματι. Bakch. 139 ὠμοφάγος χάρις. Her. M 384 n. χαρμοναῖσιν ἀνδροβρῶσι δυσπράπεζοι (o koních Diomedových) E. Meleagros frg. 541 ἀνδροβρῶτας ἡδονάς. Prom. 864. νυκτιφρουρήτῳ θράσει (což schol. dobře vykládá νυκτὸς ἐπιτηρήσαντι).

b) Nebo vlastnosti člověka tělesné i duševné přenášejí se i na výkony nebo stavy jeho. Srv. na př. Hek. 66 σπεύσω βραδύπουν ἤλυσιν (krok) ἄρθρων προτιθεῖσα; βραδύπους přičiněno tu mocí personifikace k ἤλυσιν, ač vlastně sluší pouze Hekabě, jíž pohyb ten se přičítá. Or. 988 n. ποτανὸν μὲν δίωγμα πώλων τ ε θ ρ ι π π ο β ά μ ο ν ι σ τ ό λ ῳ (dráhou, jízdou) Πέλοψ ὅτε πελάγεσι διεδίφρευσε. Velmi smělé jest Eum. 367 ἡμετέραις ἐφόδοις μελανείμοσιν (černorouchý příchod náš). Ag. 80 τρίποδας μὲν ὁδοὺς στείχει (chůze člověka o třech nohách t. j. o berle kráčejícího nazývá se sama o berle chodící). Troad. 232 ταχύπουν ἴχνος ἐξανύων. If. A. 421 θηλύπουν βάσιν. I. A. 1042 χρυσεοσάνδαλον ἴχνος. — Prom. 957 n. σεμνόστομος μῦθος. Aj. 138 λόγος κακόθρους. I. A. 1001 λέσχας κακοστόμους. Hepta 155 κλύετε πανδίκους χειροτόνους λιτάς. Epitheton to vykládává se špatně: „Flehen mit ausgestreckten Händen"; slova ta značí prosby ruce vzpínající i přenáší se na výkon člověka to, co by mělo řečeno býti o něm samém. Tak i Prom. 1009 γυναικομίμοις ὑπτιάσμασιν χερῶν. Hepta 768 πικρογλώσσους ἀράς, Hek. 661 κακόγλωσσος βοή. Sof. El. 641 πολυγλώσσῳ βοῇ (kde navrhují Meinecke a Nauck bez příčiny παλιγλώσσῳ; πολύγλωσσος může zajisté znamenati mnohomluvný). Med. 525 στόμαργος γλωσσαλγία (štěbetavá hovořivost). Choef. 23 ὀξύχειρι σὺν κτύπῳ; příklad ten jest velmi zajímavý. Slova ta neznačí „hluk z ostře tepajících rukou (ὀξεῖς χεῖρες) vycházející", nýbrž vlastnosť tato (ὀξύχειρ) příslušná osobě hluk činící přenáší se na výkon její sám. Hepta 445 μυκτηροκόμποις πνεύμασι πληρούμενοι (φιμοί): uzdy potřísněné dechem (pěnou) z chřípí bujícím, ač μυκτηρόκομποι jsou vlastně ořové sami (chřípěmi, frkáním bujnosť svou na jevo dávající). Tak i El. 699 ὠκύπους ἀγών nesmí se vykládati ἀγὼν ὠκέων ποδῶν, nýbrž značí „rychlonohý závod". Srv. Sof. El. 861 χαλαργοῖς ἁμίλλαις. Aj. 935 ἀριστόχειρ ἀγών. O. K. 1061 ῥιμφάρματοι ἅμιλλαι. Podobně Hel. 386 τεθρίππους — ἁμίλλας (závody čtyrspřežné). Med. 557 εἰς ἅμιλλαν πολύτεκνον σπουδὴν ἔχων (závod mnohoplodný, snaha mnoho dětí ploditi). If. T 411 φιλόπλουτον ἅμιλλαν αὔξοντες μελάθροισι (množíce snahu bohatství milující ve prospěch domu t. j. s větší snahou hledíce dům svůj obohatiti). Srv. mimo to Ag. 140 n. σπευδομένα (Artemis) θυσίαν . . οὐ δεισήνορα. Οὐ δεισήνωρ jest vlastně Klytaimnestra, konající oběť tuto (zavraždění Agamemnona). H. M. 1272 ἢ τετρασκελῆ κενταυροπληθῆ πόλεμον οὐκ ἐξήνυσα, kde řečeno τετρασκελής, patřící bojujícím, o jich výkonu,

boji. Sr. Ion. 987 οἶσθα γηγενῆ μάχην (o boji s Giganty). Ag. 387 ναυβάτας ὁπλισμούς, Aisch. Hik. 1025 γάμον Αἰγυπτογενῆ. Pers. 898 nn. βασιλεῦ στρατιᾶς ἀγαθῆς καὶ Περσονόμου τιμῆς μεγάλης (důstojnost Peršany vládnoucí). Sr. IT. 776 ξενοφόνους τιμὰς ἔχω (mám úřad lidi vražditi).

3. Často povstává personifikace tím, že se věc nějaká pokládá za *původce* věcí, kteréž ji pouze provázejí. Tak na př. Trach. 609 ταυροσφάγος ἡμέρα „den býky zabíjející, obětní, místo“ „den, v který se obětuje“ jako by den ten sám oběti konal. Ag. 1560 κρεουργὸν ἦμαρ (vražedný den, kdy Atreus hnusné hody bratru přistrojil). Ag. 1128 θυσίαι πολυκανεῖς βοτῶν ποιονόμων. IT. 384 αὐτὴ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις. Prom. 531 n. θοίναις βουφόνοις. Často i to, co věc nějaká působí, přičítá se jí za vlastnost. Choef. 31 τορὸς φοῖτος ὀρθόθριξ. Sr. Sof. inc. 793 z Phot. 346 5 ὀρθοκέρως (Σοφοκλῆς); Pollux 2, 31 καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ὀρθοκέρως φρίκη οἷον ὀρθόθριξ. Přikládá se tu vlastnost člověka, jejíž příčinou šílenství jest, šílenství samu; není tedy třeba vykládati „šílenství působící“ (srv. lat. libera vina, pallida mors a pod.). Choef. 1065 παιδοβόροι μόχθοι (strázeň děti vraždící; strázeň povstalá tím, že Thyestes své dítky pojedl).[1] Prom. 134 θεμερῶπιν αἰδῶ. O. T. 188 εὐῶπα πέμψον ἀλκάν. Foin. 1336 οὐκ εὐπροσώποις φροιμίοις ἄρχει λόγου a j. v.

4. Velmi často však představují si básníci tragičtí pojmy abstraktné i konkretné jako bytosti živé nehledíce ani k tomu, — jako v příkladech výše uvedených — zda v nějakém poměru jsou s nějakou bytostí živou i nepřenášejíce pouze vlastnosti této na ně samy. Na př. Ag. 247 εὐαγγέλοισι ἐλπίσι. Med. 1010 δόξης ἐσφάλην εὐαγγέλου. Prom. 881 φρενοπληγεῖς μανίαι. Eum. 247 μόχθοις ἀνδροκμῆσι (muže vražednými) φυσιᾷ σπλάγχνον. Eum. 925 δενδροπήμων δὲ μὴ πνέοι βλάβα. Hepta. 673 ὠμοδακὴς ἵμερος. Pers. 917 πολύδακρυν ἰαχάν. Aj. 1186 πολυπλάγκτων ἐτέων ἀριθμός. Choef. 337 κελάδοις εὐφθογγοτέροις. Prom. 573 ὑπνοδόταν νόμον (zpěv). Fil. 187 n. ἀθυρόστομος ἀχώ. Aisch. Edonoi fr. 56 ταυρόφθογγοι μῖμοι (napodobení řvaní býčího). Epitheton ταυρόφθογγος zakládá se na vazbě ταῦρον φθέγγεσθαι (řvaním býka řváti) jako lat. vazby: saltare Cyclopa a j. v. Personifikace tuto vytčené nejeví se ani nám příliš smělými, poněvadž i my často, a to i v prose, zosobňujeme abstraktné pojmy, zvláště některé. Pěkné, ač ne příliš neobyčejné, jsou personifikace jako na př. v Ant. 1104 ποδώκεις βλάβαι. O. T. 418 δεινόπους ἀρά. O. T. 865 n. νόμοι ὑψίποδες. (Srv. Ant. 985 ὀρθόποδος ὑπὲρ πάγου). Smělejší

[1]) Dle obdob vazeb v oddílu D odst. 3. vyložených bylo by lze vyložiti výraz ten i pass. (μόχθοι τῷ παῖδας βιβρώσκειν πεποιημένοι), jen že by pak se psáti mělo παιδόβοροι.

personifikace jsou Fil. 1091 *σιτονόμος ἐλπίς*. (V slovníku Ellendtově a Genthově přeloženo dobře: cibum praebens). Hepta 829 n. *κακὰ αὐτοφόνα*. Hepta 869 *ἀντιφόνων θανάτων ἀραί*. Eum. 265 *ἀντίποιν᾽ ὡς τίνῃς ματροφόνου δύας*. Eum. 464 *ὀξυμηνίτους δίκας*. H. M. 889 *ὠμοβρῶτες ἀποινόδικαι δίκαι*. Ag. 1389 *φονολιβεῖ τύχᾳ* (neštěstím vraždou krápajícím) *φρὴν ἐπιμαίνεται*. Sof. inc. 673 *τίσις αἱματοῤῥόφος*. Sof. Tereus 530 *ποικιλομήτιδες ἆται*, Choef. 518 *νυκτίπλαγκτα δείματα* (hrůzy v noci bloudící). Choef. 738 *νυκτίπλαγκτα ὄρθια κελεύσματα* (o nočním kvílení dítěte). Eum. 927 *φλογμὸς ὀμματοστερής*. Smělé a naduté jest místo v Hepta 892 n. *δαικτὴρ γόος αὐτοστόνος, αὐτοπήμων, δαϊόφρων, οὐ φιλογαθής, ἐτύμως δακρυχέων*. Že se personifikují i konkretné pojmy zhusta, netřeba připomínati. Z mnoha příkladů buďtež tu vytčeny na př. Eum. 22 *Κωρυκὶς πέτρα φίλορνις*, Ag. 393 *λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες*. Prom. 303 *τὴν σιδηρομήτορα ἐλθεῖν ἐς αἶαν* (*ἐτόλμησας*). Prom. 360 *ἄγρυπνον βέλος*. Trach. 1032 *ἀνεπίφθονον ἔγχος*. Andr. 1138 *βωμοῦ κενώσας δεξίμηλον ἐσχάραν*. Trach. 188 *ἐν βουθερεῖ λειμῶνι* (na louce skot slunící, vyhřívající; na níž skot se pase a vyhřívá [1]), epitheton odvozené od slovesa *θέρω* vyhřívati).

5. Na základě personifikace jest i vysvětliti vazby jako *δίπαις θρῆνος, τριπάρθενον ζεῦγος* a p. *Δίπαις* a podobné složeniny znamenají vlastně *ὁ δύο παῖδας ἔχων* (srv. na př. A. Hik. 304 *Βῆλον δίπαιδα*. A. Hik. 306 *ἀδελφὸς δ᾽ ἐστὶ πεντηκοντάπαις*). Tak jest i v Choef. 330 *δίπαις δὲ σ᾽ ὅδ᾽ ἐπιτύμβιος θρῆνος ἀναστενάζει* epith. *δίπαις* possessivní znamenajíc „žal dvě dítky mající, jímající" (srv. časté podobné vazby s časoslovem *ἔχειν*, jako A. Hik. 364 *φόβος μ᾽ ἔχει φρένας*. O. T. 1477 *τέρψιν, ἥ σ᾽ εἶχε*. Fil. 646 *ὅτου σε χρεία καὶ πόθος μάλιστ᾽ ἔχει*. Fil. 686 *θαῦμ᾽ ἔχει με* a hojné podobné vazby u Homera). Ne tak smělé jsou vazby Eur. Foin. 1618 *εὔτεκνος ξυνωρίς*. Eur. Erech. frg. 59 *τριπάρθενον ζεῦγος*, jež vyložiti jest právě tak, jako *τρίπωλον ἅρμα* (Eur. Andr. 277) a j., spřežení, pojímající dobré dítky, tři panny, spřežení dobrých dítek atd. Smělejšími činí také výrazy vlastně metafora v slově *ζεῦγος, ξυνωρίς*, velmi oblíbená u básníků tragických.

---

[1]) Výklady scholiastů: *ὑπὸ βοῶν θεριζομένῳ τοῖς ὀδοῦσι, τουτέστι βοῦς τρέφοντι* aneb *ἐν ᾧ βόες θέρους ὥρᾳ νέμονται* jsou bludné; nicméně není třeba uchylovati se ku konjekturám Nauckovým (*βουβότῳ* nebo *βουνόμῳ*). Význam výše udaný jest i možný i správný. Sporný jest výklad slov *ἱππομανῆ λειμῶνα* Aj. 144. Etymologicky nejsprávnější byl by význam *ὁ τοὺς ἵππους μαίνων* koně v šílenství (bujnosť) uvádějící, kdyby nebyl taký výraz příliš smělý. Tu zdá se, že dobře soudí Wolf odvozuje slovo to od časoslova *ἱππομανέω* (dle obdoby slovesa *ὑλομανέω* a j.): „plný koní".

B.

Často personifikace vzniká tím, že se pojem nějaký naznačuje synekdochicky jménem abstraktním položeným místo konkretního. Tak na př. v Aj. 64. ve výraze *εὔκερως ἄγρα* značí *ἄγρα* „zvířata ukořistěná,“ o nichž právem bylo lze užiti epitheta *εὔκερως*. Srv. mimo to Pers. 106 n. *ἱππιοχάρμας κλόνους* (bojovná tíseň, bojovný dav). Pers. 12 n. *ἰσχὺς Ἀσιατογενής* (voj aigyptorodý).

Častá jest taká personifikace u jmen *παρουσία* a *ὁμιλία* užitých synekdochicky za výrazy *οἱ παρόντες*, *οἱ ὁμιλοῦντες*. Srv. Aj. 872. *ἡμῶν γε ναὸς κοινόπλουν ὁμιλίαν*. Alk. 606. *ἀνδρῶν Φεραίων εὐμενὴς παρουσία*. S. El. 1104 *ἡμῶν κοινόπουν — παρουσίαν* a j. v. Podobná jsou i rčení v Bakch. 117. *θηλυγενὴς ὄχλος* A. Hik. 30. *ἑσμὸς Ἀσιατογενής*. Prom. 805. *μουνῶπα στρατόν*. E. El. 725. *χρυσόμαλλον — ποίμναν* a. j. v. V těchto a podobných příkladech řečeno *o celku*, co platí o každém jednotlivém členu celku toho. Vazba takořka opáčná vzniká, přikládá-li se epitheton, souboru osob neb věcí patřící, *jednotlivým* členům souboru toho. Srv. O. K. 717 n. *τῶν ἑκατομπόδων Νηρῄδων ἀκόλουθος*. Epitheton *ἑκατόμπους* vztahuje se *k celému sboru* Nereoven a není řečeno o každé jednotlivé z nich, jak by se mohlo na prvý pohled zdáti. Ovšem jest výraz „stonohý sbor Neroven“ smělý, avšak jest jej vyložiti — jak dobře vykladatelé připomínají — tím, že Sofokles nechtěl pouze naznačiti *množství* Nereoven, nýbrž i, přijav slovo *πούς* ve složeninu pohyb, jejž Nereovny konají, kolem lodi kroužíce. Jest tedy prvou částí složeniny naznačen hojný počet Nereoven, druhou pak úkon, který provádějí. [1])

---

[1]) Tak i výraz H. M. 883 n. *ἑκατογκεφάλοις ὄφεων ἰαχήμασι*, jenž vykládán bývá hypallagou, předpokládal by výraz *ἑκατογκέφαλοι ὄφεις*, jejž týmž způsobem by vyložiti bylo. Neboť lze i tohoto epitheta užiti sice o souboru hadů na hlavě Gorgonině, ne však o jednom každém z nich.

K výrazu tomu přirovnávají dle Elmsleye Nauck a jiní vykladatelé výraz v O. K. 17. *πυκνόπτεροι ἀηδόνες*, kladouce ho na roveň s výrazem *πυκναὶ ἀηδόνες πτεροῦσσαι*. Avšak *πυκνόπτερος*, jako jiné složeniny possesivné, může míti pouze význam *ὁ πυκνὰ πτέρα ἔχων*; nemohouť býti ve složeninách řeckých, jak už dobře připomíná Lobeck (parerga ad Phryn. p. 600) obě části souřadné, nýbrž musí býti jedna druhé grammaticky i smyslem podřaděna. Značí tedy toto epitheton „hustokřídlí“ i jest pouhé epitheton ornans, jakých u tragiků dosti se vyskýtá a to i v dialogu, hlavně v klidném, ač ve skrovnější míře, než u básníků epických.

C.

Při výrazech složených ze substantiva a závislého na něm genitivu bývá často epitheton grammaticky spojeno se substantivem řídícím, ač by *logicky* spojeno býti mělo spíše se jménem v genitivě stojícím. Jest to tak zvaná *ὑπαλλαγὴ ἐπιθέτων*. Tak ve známém příkladě ze Sof. Ant. v. 793 řečeno prý *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* místo *νεῖκος ἀνδρῶν ξυναίμων*. Nám ovšem také vazby nejsou už obyčejné; než jakkoli jsou někdy dosti smělé, lze je vysvětliti způsobem přirozeným a logicky možným a není třeba přestati na výkladě zhola mechanickém. Chceme zde uvésti několik příkladů také hypallagy poměrně nedosti časté, postupujíce od případů snadnějších k obtížnějším.

1. Někdy není ani třeba uchylovati se k výkladu hypallagou; na př. E. El. v. 449. n. *τρέφεν Ἑλλάδι φῶς Θέτιδος εἰνάλιον γόνον* není řečeno místo *Θέτιδος εἰναλίας γόνον*. Achilles jsa synem *Nereovny* právem může zván býti rozencem *mořským*. V Hel. v. 1504 n. *εὐαεῖς ἀνέμων — πνοάς* (libodeché větrů vánky) možno táhnouti zcela přirozeně *εὐαεῖς* ku *πνοάς*. I ve Fil. v. 1123 n. *πολιᾶς πόντου θινός* nebývá vykládáno dobře. Nauck na př. (k v. 1124) praví: „Nach Homer *θῖν' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς* erwartete man *πολιοῦ πόντου*; aber *πόντου θινός* bildet *einen* Begriff, wozu dann *πολιᾶς* tritt, wie *λεύκιπποι Καδμείων ἀγυιαί, γραῖαι ὄσσων πηγαί, λευκοπήχεις κτύποι χερῶν* u. a." i poukazuje k O. T. v. 869. *θνατὰ φύσις ἀνέρων*. Analogie Nauckem uvedené třeba vyložiti způsobem jiným, jenž níže vysvětlen bude. Avšak i výklad slov: *πολιᾶς πόντου θινός* jest zbytečný; neboť jako *πόντος*, tak i *θίς* (bahno, písek mořský s bahnem smíšený) může slouti šedým. Srv. Ant. 589 *κυλίνδει βυσσόθεν κελαινὰν θῖνα*. — V Bacch. v. 867 n. *ὡς νεβρὸς χλοεραῖς ἐμπαίζουσα λείμακος ἡδοναῖς* není položeno *χλοεραῖς λείμακος ἡδοναῖς* za *χλοεροῦ λείμακος ἡδοναῖς*, nýbrž *ἡδοναί* samy (metonymicky „kvítka, rostlinstvo luhů radosť vzbuzující") slují *χλοεραί* („bujné luhů radosti"). Podobné příklady, kde není třeba uchylovati se k výkladu hypallagou, jsou i tyto: IA 1266 *παῦσαί τε λέκτρων ἁρπαγὰς Ἑλληνικὰς* (na Hellenech spáchané; adj. to zastupuje obj. gen.), kdež netřeba s Elmsleyem čísti *Ἑλληνικῶν*. Alk. 600, *νέκυς ἀλόχου ἀρτιθανής* (plný výraz podobný homerskému *νέκυες κατατεθνηῶτες*). Pers. v. 28 n. *δεινοὶ δὲ μάχην ψυχῆς εὐτλήμονι δόξῃ* (neohroženou duše odhodlaností). Choef. v. 587 *ὑπέρτολμον ἀνδρὸς φρόνημα*. V obou těchto příkladech přidává se epitheton vhodně a pěkně ku jménu značícímu mohútnosť duševní, na níž po přednosti jeví se vlastnosť epithetem naznačená. Vůbec třeba vždy na paměti míti, že básníci takého spojení neužívali z libovůle, nýbrž že z pravidla — ač leckde taký způsob mluvení našemu se příčí — pokládali

spojení také za vhodnější a účinnější. Foin. 870. αἱ αἱματωποὶ δεργμάτων διαφθοραί (krvavá očí zhouba). Ant. 863. ματρῷαι λέκτρων ἆται (matčino poblouzení strany sňatku). S. El. 1390. τοὐμὸν φρενῶν ὄνειρον. S. El. 162 n. Διὸς εὔφρονι βήματι (?) μολόντα τάνδε γᾶν Ὀρέσταν (výklad slov těch jest sporný, avšak hypallagy tu není). S. El. 1071 n. τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ φύλοπις οὐκέτ' ἐξισοῦται φιλοτασίῳ διαίτᾳ (dvojitý sester svár, svár oběma sestrami vzbuzený), kde Nauck špatně vykládá, řka: „Da Sofokles dem τὰ μὲν ἐκ δόμων νοσεῖ parallel setzt τὰ δὲ πρὸς τέκνων διπλῆ, so lässt er zu διπλῆ φύλοπις den Gegensatz τέκνων ergänzen und setzt διπλῆ φύλοπις τέκνων für φύλοπις διπλῶν τέκνων." Níže jest vyloženo, jak třeba vysvětliti výrazy Hepta 662. ἀνδροῖν ὁμαίμοιν θάνατος αὐτοκτόνος, Foin. 1062. αἷμα λιθοβόλον δράκοντος a j. v.

2. Snadný jest výklad takých zdánlivých hypallag, kde genitiv na substantivu hlavním visící jest definitivný. Neboť substantivum tvoří tu se svým genitivem pojem *jeden*, vyjádřený ovšem výrazem složitým, a epitheton klade se v tomto složitém výraze logicky zcela správně k substantivu hlavnímu. Srv. příklady: Prom. 91. πανόπτην κύκλον ἡλίου (výraz κύκλος ἡλίου hlavně s adj. λαμπρός velmi často vyskýtá se u všech tří básníků trag.) Trach 993. Κηναία κρηπὶς βωμῶν. IA. 1263. Τροίας κλεινὸν βάθρον. Aj. 860. πατρῷον ἑστίας βάθρον. Ant. 974. ἀλαστόροισι ὀμμάτων κύκλοις. IT. 1464. n. πέπλων εὐπήνους (lepotkané) ὑφάς. Trach. 656. πολύκωπον ὄχημα ναός. Prom. 469. λινόπτερα — ναυτίλων ὀχήματα. IT. 1050. καὶ μὴν νεώς γε πίτυλος (remigium) εὐήρης πάρα. Troad. 1. ἁλμυρὸν βάθος πόντου. Trach. 817. n. ὄγκον γὰρ ἄλλως ὀνόματος τί δεῖ τρέφειν μητρῷον, ἥτις μηδὲν ὡς τεκοῦσα δρᾷ (pýcha jména mateřského). Hel. 205. Κάστορός τε συγγόνου τε διδυμογενὲς ἄγαλμα (ἄγαλμα jako v Ant. 1115. νύμφας ἄγαλμα, E. Hik. 370.) a j. v.

3. Kde substantivum hlavní jest jméno obecné značící soubor více osob neb věcí, mohlo se epitheton přičiniti rovněž tak k subst. hlavnímu jako ku genitivu, jenž se subst. tím jsa spojen naznačuje, z jakých členů záleží soubor onen; na př. Trach. 1058. γηγενὴς στρατὸς Γιγάντων (byli-li jednotliví Giganti γηγενεῖς, bylo jím i vojsko z nich se skládající, srv. výše uvedené personifikace γηγενῆ μάχην, τεθριπποβάμων στόλος. μούνωψ στρατός a pod.). Tak i v Iph. A. 1059 θίασος ἱπποβότης (či ἱπποβάτας?) Κενταύρων H. M. 925 χορός καλλίμορφος τέκνων. IT. 273 n. τὸν εὐγενῆ πεντήκοντα Νηρῇδων χορόν. Troad. 564. n. καράτομος ἐρημία νεανίδων, kde ἐρημία položeno synekdochicky („opuštěné dívky") a j. v.

4. Hypallagy tuto uvedené nepříčí se příliš ani našemu způsobu mluvení. Avšak tragikové řečtí libovali si i v obratech

smělejších. Ve slovech na př. Ant. 793. *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* (sourodý mužů svár) přenáší se vlastnost patřící osobě nebo věci, naznačené substantinem v genitivu stojícím, na věc, naznačenou substantivem hlavním, i vzniká takým spůsobem metafora a často i personifikace u tragiků, jak jsme viděli, velmi oblíbená. Liší se tedy tyto vazby jen tím od vazeb v prvém oddíle uvedených a personifikací vysvětlených (jako na př. *ὀξύχειρ κτύπος, ἀριστόχειρ ἀγών* a j. v.), že genitivem přidaným naznačena jest osoba neb věc, jejíž vlastnost přenáší se na výkony její, stavy neb věci jí příslušné. Jak málo odchylují se také vazby obyčejně hypallagou vykládané od prosté personifikace, dosvědčují následující příklady, jež od prosté personifikace se různí přidaným pouze gen. osoby, jejíž vlastnost se přenáší, a tvoří tudíž jakýsi nenáhlý přechod k smělejším hypallagám. IT. 444 n. *λαιμοτόμῳ δεσποίνας χερί.* Ion 213. n. *ἐν Διὸς ἑκηβόλοισι χερσί* a příklad výše uvedený Pers. 94. *δολόμητιν ἀπάταν θεοῦ.* Tak i příklad z Antig. Sof. 793. *νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον* rovnal by se zhola příkladům výše vytčeným, kdyby scházel genitiv *ἀνδρῶν.* Netřeba tedy ani tuto uchylovati se k výkladu, jakého se na př. drží Nauck na místě zpomenutém, řka, že obě jména (*νεῖκος* a *ἀνδρῶν*) *jeden* pojem tvoří, k němuž epitheton se přidává. Tento výklad vhodný jest tam, kde spojení obou jmen skutečně jest velmi úzké, avšak v příkladech podobných lze se bez něho obejíti. [1]) Ovšem nutno jest, aby metafora takto povstalá byla logicky možna, jako v příkladě právě uvedeném. Nelze ovšem upříti, že tragikové, pouštějíce své obrazivosti příliš uzdu, připouštěli dle takých hypallag logicky možných i hypallagy méně správné, vedeni jsouce pouhou analogií, i vysvitne to z jednoho aspoň příkladu níže vytčeného. Avšak ku př. v příkladě v Ag. 50. *ἐκπατίοις ἄλγεσι παίδων* není hypallage možna (za *ἐκπατίων ἄλγεσι παίδων,* jak vykládá na př. Schmidt: De epith. comp., str. 22.), nýbrž *ἐκπατίοις* znamená, jak správně nyní se vykládá, „z pravé dráhy vybočující, nesmírný (žal pro mláďata)." — Příklady podobných hypallag jsou: Ag. 1477. n. *ὁμοσπόροις ἐπιῤῥοαῖσιν αἱμάτων.* Aj. 8. *κυνὸς Λακαίνης — εὔρινος βάσις* (vyžle slídný krok). Trach. 527, *ἀμφινείκητον ὄμμα νύμφας* (výraz pěkný, protože právě krásný *obličej* nevěstin svár vzbuzoval). Sr. Jon 1261. *ὦ ταυρόμορφον ὄμμα Κηφισοῦ πατρός.* Her. M. 450. *γραίας ὄσσων πηγάς.* Choef. 1067. *ἀνδρὸς βασίλεια πάθη.* IA. 233. *τὰν γυναικεῖον ὄψιν ὀμμάτων,* Foin. 1351. *λευκοπήχεις κτύπους χεροῖν,* k čemuž schol. poznamenal: *λ. ἂν λέγοι τοὺς διὰ τῶν λευκοπήχεων χει-*

---

[1]) Že na př. výraz *νεῖκος ξύναιμον* (i bez genitivu *ἀνδρῶν*) u tragiků by možný byl, dosvědčuje mimo personifikace vytčené i příklad z Choef. 193 n. *ἀλλ' ἦν σαφηνῆ τόνδ' ἀποπτύσαι π λ ό κ ο ν, εἴπερ γ' ἀπ' ἐχθροῦ κρατὸς ἦν τετμημένος, ἢ ξ υ γ γ ε ν ὴ ς ὢ ν* (sc. *πλόκος*) atd.

ρῶν, ἵνα ἐκ τοῦ ποιοῦντος τὸ ποιούμενον λέγῃ, —Eur. Hel. 342. *τέθριππα Ἁλίου κέλευθα.* I tu vlastně Helios jest *τέθριππος*, avšak vlastnost tato přenáší se na dráhu, kterou koná, takže slova ta značí „dráha slunce, po níž jezdí čtverospřeží." Srv. s tím výraz, už výše v poznámce Nauckově uvedený, *λεύκιπποι Καδμείων ἀγυιαί.* Pind. Pyth. 9. 146. „třídy, po nichž jezdí bílí ořové." Ještě smělejší jest Her. M. 881. *ἅρμασι δ' ἐνδίδωσι κέντρον ὡς ἐπὶ λώβᾳ Νυκτὸς Γοργὼν ἑκατογκεφάλοις ὄφεων ἰαχήμασιν, Λύσσα μαρμαρωπός*, kde slují zvuky, z množství hadů (*ὄφεις*) na sta hlav čítajícího pošlé, stohlavé (ze sta hlav vycházející). [1]) K Her. M. 396 n. *χρυσέων πετάλων ἄπο μηλοφόρον χερὶ καρπὸν ἀμέρξων*, praví někteří vykladatelé (srv. na př. pozn. k místu tomu ve vydání Pflugově a Klotzově), že adj. *χρύσεος* a *μηλοφόρος* místa svá zaměnila, ježto *χρύσεος* smyslem ku *καρπός*, *μηλοφόρος* ku *πέταλα* náleží. Taká obměna však naprosto jest nemožna. Tu zajisté vhodná jest konjektura Wackefieldova *χρύσεον π. ά. μηλοφόρων χ. κ. ἀμέρξων*, ač by-pleonastický výraz *μηλοφόρος καρπός* několika analogiemi (srv. na př. Sof. Aj. L. frg. 10. *παρδαληφόρον δέρος* = *παρδαλέη*) bylo lze doložiti. — Ze všech příkladů hypallag mně známých nalezl jsem pouze jeden příklad, kde, jak se zdá, působila více analogie, než logická správnost. Jsou to slova v Eum. v. 710. *πρωτοκτόνοισι προςτροπαῖς Ἰξίονος.* Ixion právem zváti se může *πρωτοκτόνος*, ne však jeho *προςτροπαί. Πρωτοκτόνος* nabývá tu významu „při první vraždě konaný" (prosby Ixiona při první vraždě konané).

D.

Velmi zhusta vyskýtají se epitheta, jichž význam vyložiti jest na základě vazby akkusativu vnitřního předmětu. Výklad taký ovšem už i v novějších vydáních a slovnících u leckterých podán jest; nicméně sestavíme je tuto v několik oddělení, poněvadž dosud mnohá epitheta taká vykládána bývají způsobem nepřípadným. Rozdělujíce je říditi se hodláme prvou odvislou částí složeniny.

1. Prvá část složeniny jsouc příslovkou neb jménem příslovku zastupujícím *určuje* pouze zevrubněji jádro epitheta; jsou tedy taká epitheta *určovací.* — Na př. Eur. Foin. 314. *πολυέλικτον ἀδονὰν ἐκεῖσε καὶ τὸ δεῦρο περιχορεύουσα* atd. (*ἑλίσσειν ἀδονάν* tančením působiti rozkoš. [2]) E. El. 1172. *μητρὸς*

---

[1]) Aristofanes posmíval se takým smělým hypallagám, jak lze na př. poznati z Míru 154 *ἀλλ' ἄγε, Πήγασε, χώρει χαίρων χρυσοχάλινον πάταγον ψαλίων διακινήσας φαιδροῖς ὠσίν*, kde scholiasta poznamenal: *καὶ τάδε ἐκ τοῦ Βελλεροφόντου* (Euripidova dramata).

[2]) Že *ἑλίσσειν* užívá se v intransitivním významu, patrno z příkladů If. A. 215 *πρὸς ἅρμα τέτρωρον-ἑλίσσων περὶ νίκας*, Or. 1292. *ἀλλ' αἱ μὲν ἐνθάδ', αἱ δ' ἐκεῖ εἱλίσσετε* a j. v.

νεοφόνοις ἐν αἵμασι πεφυρμένοι βαίνουσι — (*[φένειν] φονεύειν αἷμα* vražděním krev proliti. [1]) IT. 144 *δυςθρηνήτοις θρήνοις*. Trach. 50. *πανδάκρυτα ὀδύρματα*. Choef. 293. *παμφθάρτῳ μόρῳ*. —. Choef. 420. *ἀπριγδόπληκτα χερὸς ὀρέγματα*. Trach. 505. *πάμπληκτα ἄεθλ' ἀγώνων* (*πλήσσειν ἄεθλα* = *τῷ πλήσσειν ἄεθλα* (*ἀγῶνας*) *ἀγωνίζεσθαι*). Někteří lexikografové vykládají *πάμπληκτος* aktivně „hiebaustheilend." Avšak aktivní význam mají adjectiva verbalia jen těch sloves, která jsou vůbec intransitivná (*μενετός, δυνατός, θνητός, ῥυτός, χαρτός* a j. v.), aneb u kterých aktivní význam předpokládati možno (jako *πεμπτός, ὕποπτος, λωβητός*). Srv. o tom Kvíčalovy Beiträge zur Kritik und Erklärung des Sophokles, str. 32. Ovšem vyskýtají se přece po sporu adj. verbalia aktivního významu, ač na transitivním významu sloves se zakládají; na př. Ag. 1438. *κράτος δ' ἰσόψυχον ἐκ γυναικῶν κ α ρ δ ι ό δ η κ τ ο ν* (srdce užírající) *ἐμοὶ κρατύνεις*, kde pro prvou část složeniny *předmět* v sobě tající nelze pokládati za základ tvarů těch intransitivní význam slovesa. Avšak *πάμπληκτα ἄεθλα* a podobné příklady jest aspoň *zbytečno* vykládati způsobem tímto. Spíše možno aktivně vyložiti v O. Kr. 193 *παλίσσυτον δράμημα νωτίσαι πάτρας* a j. v.

2. Hojnější jsou také složeniny, jichž prvá část tají v sobě dativ *původce, příčiny* neb *nástroje*. Někdy jádro složeniny jest téhož kmene, jako jméno, k němuž epitheton přičiněno jest. Na př. výraz v Andr. 652. n. *οὗ π ε σ ή μ α τ α πλεῖσθ' Ἑλλάδος πέπτωκε δ ο ρ ι π ε τ ῆ νεκρῶν* zakládá se na vazbě *δορὶ πέσημα πίπτειν*; tuto mimo plnost trojím opakováním pojmu *πίπτειν* povstalou kladeno i *πεσήματα νεκρῶν* synekdochicky za *νεκροὶ πεπτωκότες*. [2]) Aisch. Prom. 863. *θηλυκτόνῳ Ἄρει δαμέντων* (*κτείνειν Ἄρη* = *τῷ κτείνειν θάνατον ποιεῖν*; značí tedy výraz ten *θάνατος ὑπὸ γυναικῶν ἐκταμένος, πεποιημένος*). A. Hik. 956. *δορυκανεῖ μόρῳ*. Hel. 354. n. *ξιφόκτονον δίωγμα λαιμορύτον σφαγᾶς αὐτοσίδαρον ἔσω πελάσω διὰ σαρκὸς ἅμιλλαν* (*δίωγμα σφαγᾶς* atd. = *σφαγὴ ξίφει πεποιημένη*), Podobně vyložiti jest i veliký počet epithet složených se slovy podobného významu jako *κτείνειν*; na př. Ag. 1496. *ξιφοδηλήτῳ θανάτῳ* (*θάνατος τῷ ξίφει δεδηλημένος*; *θάνατον δηλεῖσθαι* = *τῷ δηλεῖσθαι θάνατον ποιεῖν*). Choef. 715. *ξιφοδηλήτοισιν ἀγῶσιν*. Eum. 489. n. *παιδότρωτα πάθεα*. Foin. 1062 n. *δράκοντος αἷμα λιθόβολον καθειργάσω* (*αἷμα* = *θάνατον λίθῳ βάλλειν*, jako *βάλλειν φόνον, ἕλκος* a pod.).

---

[1]) Že všecky vazby také jsou zároveň i brachylogické, netřeba připomínati.

[2]) I místo ve Foin. 293. *γονυπετεῖς ἕδρας προσπίτνω* jest vyložiti akk. tímto; vazba *πίπτειν ἕδραν* má obdoby ve vazbě *προσπίτνειν ἕδραν* a pod.

E. Faeth. frg. XV. 781. v. 65. *πυρίβολοι πλαγαί*. Srv. mimo to: Hepta 148. *πολεμόκραντον τέλος*. Hepta 185. *ἁρματόκτυπον ὄτοβον* (v obou případech dat. nástroje). Ag. 905. *φήμη δημόθρους*. Ag. 1374. *θημόθρους ἀράς*. Prom. 148. *ἀδαμαντοδέτοις λύμαις* (hana vazbou ocelí, pouty ocelovými spůsobená). A. Myrmid. frg. 127. *δοριλυμάντους Δαναῶν μόχθους*. Prom. 579. n. *οἰστρηλάτῳ δείματι* (oestro percitus, Wellauer). Sof. El. 837. *χρυσοδέτοις ἕρκεσι*; (vazba v Ant. 945 *ἐν χαλκοδέτοις αὐλαῖς* spočívá na akkusativu *vnějšího* předmětu.) Pers. 922. *ἀλίτυπα βάρη*. Aj. 631. *χερόπληκτοι δ' ἐν στέρνοισι πεσοῦνται δοῦποι*. Ant. 36. *φόνος δημόλευστος*. A. Hik. 598. *φυγῇ δημηλάτῳ*. Aj. 253. *λιθόλευστος Ἄρης*. (V slovníku Ellendtově a Gentově dobře přeloženo: lapidum coniectione effectus). [1])

3. Prvá část složeniny tají v sobě akkusativ *vnějšího* předmětu, kdežto druhá část složeniny spojena jest s jménem, k němuž epitheton patří, vazbou akkusativu *vnitřního* předmětu. Srv. na př. If. T. 1200. *κηλὶς μητρόκτονος* (*κηλὶς τῷ μητέρα κτείνειν πεποιημένη*). Or. 833, 1649. *μητρόκτονον αἷμα*. Hepta 662. *ἀνδροῖν ὁμαίμοιν θάνατος αὐτόκτονος*. Kykl. 127. *Βορὰ ἀνθρωπόκτονος*. Bakch. 139. *αἷμα τραγόκτονον*. Eum. 280. *πρὸς ἑστίᾳ θεοῦ Φοίβου καθαρμοῖς ἠλάθη χοιροκτόνοις*. Tak i Her. M. 1201. *αἷμα παιδόφονον* (vražda zavražděním dítek spůsobená). Ant. 1022 *ἀνδρόφθορον αἷμα* (krev zavražděním muže prolitá. V slovníku Ellendtově čteme překlad „quod hominis mortui est,“ čímž vystižen sice smysl, ne však vazba grammatická). Eur. Aug. frg. 268. *σκῦλα βροτόφθορα* (*σκῦλα τῷ βρότους φθείρειν παρεσκευασμένα*). Podobně vysvětliti jest i epitheta: Eur. Hik. 604. *στερνοτυπεῖς κτύποι*. Andr. 399 n. *σφαγὰς μὲν Ἕκτορος τροχηλάτους* (vláčením spůsobenou smrť). Ant. 849. *ἕργμα* (žalář) *τυμβόχωστον τάφου* (*τῷ τύμβον χωννύναι ἕργμα πεποιημένον*). Nauck vykládá nedůkladně: „die *nach Art* eines Grabhügels gewölbte Steingruft.“ Ag. 1480. *πάχνᾳ* (jiním, ssedlou krví) *κουροβόρῳ* (*τῷ κούρους βιβρώσκειν πεποιημένῃ*). I epitheton *βούθυτος*, hlavně u Aischyla a Euripida se vyskytající, vyložiti jest tímto způsobem. Na př. Choef. 258 *βουθύτοις ἐν ἤμασι*. E. Hel. 1474. *Λακαίνᾳ γᾷ βούθυτον ἁμέραν ὁ Διὸς εἶπε σέβειν γόνος*. Základem vazby té jest vazba *θύειν ἡμέραν* „obětmi den slaviti“ uzpůsobená dle obdoby vazeb *θύειν σωτήρια, γενέθλια, Ἡράκλεια* a p. Srv. Aj. 712. *πάνθυτα θέσμια*. Trach. 756. *πολυθύτους σφαγάς*. Aisch. Hepta 161. n. *φιλοθύτων δέ τοι πόλιος ὀργίων μνήστορες ἔστε μοι*; *φιλόθυτα ὄργια* = *ὄργια φίλως* (milo)

---

1) Epitheta složená s *-φονος*, *-κτονος* a pod. mají dle příkladů tuto i dříve uvedených buď význam passivní buď aktivní. Měla by se různiti i přízvukem; mají-li význam passivní, bývají **proparoxytona**, mají-li aktivní, **paroxytona** (srv. Krügerovu gram. str. 202.).

τεθυμένα. Špatně vykládává se: „opferfroh.“ Smělejší jest ještě Ion 664. *βουθύτῳ σὺν ἡδονῇ* (*τῷ θύειν ἡδονὴν παρασκευάζειν*) A. Hik. 676. *δαφνηφόροις βουθύτοισι τιμαῖς*. Iph. A. 185. *πολύθυτον ἄλσος* (háj mnohými obětmi slavený, v němž mnoho se obětuje). Smělý jest zajisté výraz Fil. 714. *ὅς μηδ' οἰνοχύτου πώματος ἥσθη δεκέτει χρόνῳ*. I tu za základ třeba míti vazbu akkusativu vnitřního předmětu *τῷ οἶνον χεῖν πῶμα* (doušek) *παρέχειν*, tedy „doušek nalitím vína zjednaný.“ Zcela stejně, ač méně směle, řečeno jest i Kykl. 66. *κρήναις παρ' ὑδροχύτοις*. Výraz Eur. inc. 884 *πῶμα ὑδρηχόον* vyložiti jest aktivně (srv. *οἰνοχόος* a pod.) nápoj vodu lijící = poskytující, nápoj vody. Možná, že při takých smělých epithetech působila už analogie epithet podobných, ač ne tak odvážně tvořených. Aktivně *οἰνόχυτον πῶμα* (doušek, nápoj víno lijící) a podobné výrazy není radno vyložiti z příčiny výše udané, možno-li uchýliti se k výkladu jinému. U *pozdějších* básníků vyskýtá se ovšem *οἰνόχυτος* nesprávně ve významu aktivním; srv. Nonnos Dionys. 13, 256. *Διόνυσος οἰνόχυτος*, Dion. 33, 74. *Ἥβη οἰνόχυτος* (= *οἰνόχοος*). S výrazem *αἱμορραγὴς φλέψ*, s nímž Nauck výrazy ty srovnává, nemají dle mého mínění podobnosti. Ve Fil. 825. *αἱμορραγὴς φλέψ* znamená zajisté „žíla krev vylévající“ (srv. u Sof. inc. 666. *Ἀρραγὲς ὄμμα οὐ δακρῦον* (z Hesychia) a vazby *δακρύων νάματα ῥηγνύναι, χῶρος ῥήγνυσι πηγάς* a pod.). Zajímavý jest výraz Pers. 818. *πέλανος αἱματοσφαγής* zakládající se rovněž na výraze *τῷ σφάζειν αἷμα πέλανον ποιεῖν*, jen že i v prvé části složeniny netají se akkusativ předmětu vnějšího, nýbrž opět vnitřního (*αἷμα σφάζειν*, zabitím krev proliti). Častým užíváním obratů *αἷμα σφάζειν* a pod. zapomnělo se skorem na vlastní význam akkusativu *αἷμα*, tak že výraz ten vůbec kladen bývá ve smyslu „krev proliti.“

Walter a Griselda.

I.

V Boccacciovu Decameronu čte se na posledním místě (X, 10) povídka obsahu následujícího: Markrabě Gualtiero pojme za manželku Griseldu, dceru svého poddaného; chce zkusiti její lásku a povahu; proto vůbec tvrdě s ní nakládá; pak odejme jí syna, jenž se jim narodí, a praví, že jej usmrtil, poněvadž prý vasalové jeho nechtěli by býti poddáni tomu, kdo se narodil z poddané; taktéž učiní, když se potom dcera narodila; později dá Griseldě list propustný a pošle ji nazpátek k otci; a konečně

jí poručí, aby zase na dvůr jeho přišla a vzala na sebe služebný úřad hospodyně při nové markrabyni, kterou právě chce pojíti za manželku; Griselda ve všem jeví trpělivost a poslušnost; v nevěstě a nastávající markrabyni vrací se dcera a potom i syn a ovšem i tajená dosud láska Gualtierova.

Povídka tato prý na příběhu skutečném se zakládá; čte se ve dvou kronikách toloských, které jej kladou do poč. XI nebo XII stol.[1])

Petrarca četl Decameron nedlouho před smrtí svou a ve psaní k Boccacciovi poznamenal, že před mnohými lety takovýto příběh slyšel vypravovati; sám pak zalíbil si povídku tuto tak, že ji r. 1373 vzdělal jazykem latinským, a od té doby šíří se ve starších literaturách evropských na všecky strany dílem ve své původní podobě povídkové, dílem ve vzdělání dramatickém.

Do němčiny přeložil ji Heinr. Steinhöwel (lékař v Ulmu, nar. ok. 1420 † 1482) a sice z latinského vzdělání Petrarkova; překlad ten vyšel tiskem v Ulmu (u Zainera) 1473 přivěšen k jinému překladu Steinhöwlovu (von etlichen frowen = de praeclaris mulieribus, od Boccaccia). Jiné staré tisky německé této povídky jsou z r. 1471 (v Augšb. u Zainera), 1472 (v Augšb. u Baemlera) atd.[2])

V polovici XV. stol. vyskytuje se již také přeložení české. Z jaké předlohy učiněno jest, není dosud zjištěno; bezpochyby buď z latinské, nebo z německé, dosti možná, že z německého vzdělání Steinhöwlova. Nehodláme se spouštěti zde do vyšetřování hlubšího a poukazujeme jenom mimochodem k jedné okolnosti, že totiž *Steinhöwel byl pramen známý překladatelům českým.*

Hlavní jeho dílo jest „Aesop“, t. j. svod bájek a povídek, v němž obsaženy jsou

1. Vita Esopi totiž báječný životopis Aesopův (řecky od mnicha Maxima Planuda XIV. stol., lat. překlad od Rimicia);
2. Romulovy parafrase bájek Phaedrových (4 knihy, v každé 20 bájek);
3. Extravagantes Esopi antique (17 bájek);
4. Avianus (27 bájek);
5. Esopi fabule nove translationis Rimicii (17 bájek ze řecké sbírky Planudovy v latinském překladu Rimiciově);
6. Ex Adelphonso (15 povídek z Disciplina clericalis, kterou sestavil na poč. XII stol. Petrus Alphonsi v Arragonii); a
7. z Poggiových facetií (8 povídek; Poggio, tajemník papežský, žil 1380—1459 a sepsal „Facetia“ = sbírku povídek a anekdot obsahu většinou lascivního); ve vydání 1508 a j. přidány k tomu ještě

[1]) Liebrecht: Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen str. 253.
[2]) Keller: Decameron von H. Steinhöwel 673 sl.

8. bájky a povídky Šeb. Branta.[1])

Tento Steinhöwlův „Aesop" má veskrze text latinský a za ním překlad německý. Tiskem vyšel poprvé v Ulmu mezi l. 1474 a 1482 a jest nad míru důležit jakožto pramen, z něhož pak čerpala bájková a povídková literatura západoevropská.[2]) Také český překlad učiněn jest záhy[3]) a zakládá se, jak na jisto dokázati lze, na Steinhöwlově překladě německém. Dokazuje se to nejen celkovým obsahem a srovnáním látky, ale zvláště mnohými věcmi jednotlivými a vedlejšími: kdekoli se totiž Steinhöwel odchyluje od parallelního textu latinského, tam i český překlad tutéž odchylku mívá, ano český překladatel následuje Steinhöwla doslovně i tam, kde tento mluví jménem svým, omlouvaje se na příklad, že ten nebo jiný kus do svého svodu přijal nebo nepřijal.

Z toho vysvítá, co nahoře praveno, že totiž Steinhöwel byl pramen známý překladatelům českým. Ale nenásleduje z toho, že by i česká povídka o Waltrovi a Griseldě byla přeložena z jeho překladu německého; v té příčině bylo by třeba rozšířiti následující srovnání textův tak, aby i text rukopisu musejního a vydání ulmské (z r. 1473, které se výslovně vydává za překlad Steinhöwlův) do něho pojaty byly. *J. Gebauer.*

II.

V rukopisné literatuře *české* známy dosud tři exempláře *Kryzeldy.*

Jeden (A) zachován ve vzácném rukopise musejním sign. 4. D. 4 (z r. 1459), ostatní dva jsou v Praze v knihovně kláštera křižovnického. Starší z nich (B) spadá písmem svým do století 15. Kodex papírový (4°), v němž se nalézá, obsahuje více kusův, zejména též povídku o Bryzeldě a rytíři Rudolfovi ve 14 kapitolách. Dle tohoto rukopisu J. F. Fetterle dal upraviti l. 1818 švabachové vydání: „Kryzelda a Bryzelda, aneb pravá odměna vznešené ctnosti, též slušná kruté nepravosti pomsta. Vybráno z rukopisu starožitného, skorem tři sta a padesát let ustavičně chovaného v knihovně řádu kříže s červenou hvězdou." — Kryzelda zajímá tu 20 stran (8°). Na prvé čteme tento nápis: „Podivný osud jedné velmi pokorné a chudé panny, která mnohé zármutky pokorně snášela, až od Boha zase milostivě potěšena byla." Na konci pak naznačen účel povídky naší

[1]) Oesterley: Steinhöwels Aesop 1873; Keller l. c. 677 sl.

[2]) Na př. již r. 1484 vyšlo vzdělání francouzské a opakováno v následujících 50 letech aspoň desetkráte, a tak i jinde; sr. Oesterley, l. c. 3; téhož Romulus XVII.

[3]) První tisk jeho kladou do l. 1480—1489; po tom ještě několik vydání následovalo. Dobrovský Gesch. d. böhm. Spr. u. Lit. [2] 296; Jungmann, Hist. lit. [2]III, 106; Hanka, ČČMus. 1848, I. 337 sl.; Oesterley, l. c. 3.

těmito slovy: „Toto jest proto psáno, aby byl příklad dán netoliko jiným ženám, ale také i mužům, aby víru obojí drželi u manželství, jakožkoli nesnadně může taková žena nalezena býti, na kteréž by taková věra a trpělivosť v takových těžkých půtkách shledána byla. Zvláště aby každý vzal dobrý příklad na té dobré a poctivé ženě, jakož jesti ona tak smrtedlného člověka milovala věrně a svou vůli s jeho vůlí sjednala ve všem, aby též člověk v štěstí i v neštěstí i v protivenství pána Boha, svého milého stvořitele, nade všecky věci miloval a svou vůli s jeho vůlí sjednal, v nižádném protivenství proti němu nereptal, a tak svůj život aby dokonal.“

Mladší rukopis křižovnický (C) psán jest r. 1520; (8°, sign. IV. F. 3). Z rukopisu toho vydána l. 1827 od V. Hanky „Pověsť o Valterovi a Griseldě“ (18 str. 8°) spolu s povídkami „o Stojmírovi a Brunsvíkovi.“ Jazyk proměnili Fetterle i Hanka a nahradili zastaralé tvary, vazby a výrazy novočeskými.

Při obou rukopisech křižovnických jsem shledal, že B jest textem prvotnějším; C jest pouhým jeho přepracováním a zkrácením.

Co do původu jejich lze pak tvrditi, že vzdělavatel staršího textu byl mužem povahy mnohem jemnější a mysli daleko ušlechtilejší, nežli skladatel C.

Podávám obsah povídky dle rukopisu B. Vetkal jsem v něj vlastní slova rukopisu z toho úmyslu, abych v poznámkách pod textem položených mohl snáze upozorňovati na důležitější odchylky a charakteristické rozdíly obou rukopisů českých B a C a textu německého dle tisku Baemlerova (1472).

Valterus, znamenitý a mocný markrabě ve Vlaších [1]), jsa mlád a neženat, obíral se lovením zvěře a ptákův, ale vlády si nevšímal. To se zemanům nelíbilo, pročež jednu chvíli sebravše se šli k němu a prosili ho, aby se oženil [2]), a on jim to slíbil.

I byla nedaleko jedna malá víska chudých lidí, mezi nimiž nejchudším byl Janikola. „Ten měl jednu dcerku, jménem Kryzeldu, velmi pěknou a poctivých mravů. [3]) Ta jesti byla u veliké chudobě chována nevědúci o nižádné zlé rozkoši; ale majeci mysl mužskou o stařinu otcovu v svém panenském věku skrytě pečlivou, svému starému otci posluhovala v jeho potřebě. Veliká často stáda ovčiček jest pásla a budečkou se živila; druhdy jemu zelíčka navařila a sprostné krmičky připravovala i všecku potřebu jemu jednala.“ [4])

---

[1]) Ve vydání u Baemlera popisuje se šíře krajina panství Valterova.

[2]) Řeč zemanů je v B širší a uhlazenější, než v C. — U Bml. úvod řeči jejich širší. Ostatně se řeč celá co do smyslu úplně shoduje s českou.

[3]) C dí o ní: „Kterážto nebyla ani velmi pěkná, ani velmi škaredá.“

[4]) Bml.: und hůt auch der wenigē schaff ires vaters auf der wayde, unn die zeit mit spynnen dē tagen v treybē de. An dē haimgang sāmelt sy krewter vn ves sy das gelück bescheret, das ward ir nachtmal. Sy lag auff herrten betten etc. — „Veliká často..... jednala“ v C není.

„Na tu pannu markrabě Valter často tudy jezdě vzhlédal, čistou láskou jat její ctnosti oblíboval a na mysli měl, ažby se kdy ženiti chtěl, aby žádné jiné nepojal, nežli ji.“ [1])

Čas svatby přišel, ale o nevěstě nebylo nic slyšáno. Tu markrabě připraviv se vyjede jako proti své nevěstě a družina všechna s ním. Jel k té dříve řečené vésce. Kryzelda nic nevědouc, jako o ní markrabě myslí, — nesouci vodu z daleké studnice, v ty časy, jak vcházeti chtěla v dům otcovský, zočí družinu proti sobě jako k nějaké nové nevěstě přicházeti.[2]) Dověděv se od ní, že Janikola doma jest, „kázal jej k sobě.“ I dí jemu v soukromí: „Janikolo, vím, že mne miluješ; vím též, že jsi člověk věrný, a mám za to, že to vše učiníš, což mi jesti libo. Tedy táži se tebe, chcešli mě za svého zetě míti?“ [3]) Udivený stařec ovšem milerád svolení dal a Valter kázav Kryzeldě předstoupiti, učinil k ní touž otázku. Panna volnou k tomu býti se pravila, a jemu jak sobě toho výslovně přál, slib učinila, že nechť s ní kdy cokoli učiní, ke všemu svou vůli dá a vším spokojena bude. Načež Valter všemu lidu ji jako nevěstu svou představil a „ihned přikázal, aby družky s ní její prostičkou kytli[4]) a ostatní roucha svlékly a v nový krásný šat jí oblékly. Což když ony hned ochotně té urozené panně učinily, obklíčivše ji, vlasy její krásně pročesaly i hlavu korunkou drahou ozdobily, z perel udělanou, tak že ji lidé právě ledva poznali.“ [5])

Po té Valter ve skvostném průvodě s ní na markraběcí síň jel, „kdež svatba držána a radovánky za dlouhý čas rozličné provozeny byly.“ [6])

Ženitba ta našemu markrabí se zdařila, „že v domu svém plného pokoje požíval. Zevnitř ode všech velikou měl lásku k sobě, protože jemu pán Bůh tak poctivou a moudrou manželku zjednal a pak také, že Kryzelda netoliko domácí hospodářství ale i vně správu obecní vedla, a když markrabě doma nebylo,

---

[1]) Bml.: nit in vnordēlichen gelüsten, sund' daz er mercket ir jüngliche tag, die schōne ihres leibes, ir gůt syten, die dem gemeinē volck vnwissend warend.“

[2]) Toť asi smysl poněkud nejasného místa v B. Zcela jinak vypravuje Bml.: „Grysel was vnwissend aller der sachen die gegen ir beschache vnd berait ir hauss, dz sy mit andernn junckfrawen auch auss möchte geen ze sechen ires herrē gemachel, als sy wasser het geholt von ainem verren průnen vnd haym eylet, begegnet ir der walther mit seinē volck etc.“

[3]) Bml. téměř doslovně. — V C zní slova Valterova mnohem drsněji a pánovitěji: „Víš-li, že jsem já pán tvůj a ty mne máš poslušen býti a ve všem mou vůli naplniti etc.“

[4]) C „škaredou suknici.“

[5]) V Bml. ani o česání vlasů ani o korunce není řeči, než že „ir hend mit gold vnn gestain wolgezyert.“

[6]) Bml. „Also ward die hochzeyt unn der aller frölichest tag volēdet in kurczer zeyt.“

po vší zemi mír a pokoj jednala, moudré odpovědi dávala a spravedlivě vše soudila."

Nemnoho času pominulo a Kryzelda porodila dcerku, kteráž když byla odkojena a odchována, „chtěl markrabě slibu své věrné manželky zkusiti." [11]) Zavolav ji tedy do komory, pravil k ní, že „pánům a zemanům od té doby, jakž počala dítě pod srdcem nositi, v nelibku upadla, jelikož se jim protivno zdá poddánu býti sedlské ženě." Protož „chtě sobě jich lásky zachovati, že s tím dítětem učiniti musí, ne což jemu, ale což jiným libo jest." [12])

Jedné pak noci k ní služebníka svého poslal, [13]) aby jí dítě odňal. „A ta dobrá Kryzelda jinému rozuměti nemohla, než že to dítě má otráveno býti, a tak ani které slzy vypustíc, ani kterého vzdychání, [14]) vzala to děťátko, vzezřela na ně a líbala je; pak poznamenavší je znamením svatého kříže, dala tomu služebníkovi," aby s ním naložil dle vůle Valterovy.

Ten pak přikázal jemu, by to dítě přinesl jeho sestře do Bononě; [15]) „té aby je poručil, by ona se vší pilností o ně péči měla a je odchovala i ctnostem učila, zvláště aby nižádnému nepravila, čí dcera jest." [16])

Po čtyrech zase létech [17]) porodila markrabina syna převelmi krásného. A když tomu dítěti minula dvě léta, opět markrabě chtě své manželky zkoušeti, objevil jí, že s tímto synem tolikéž učiniti musí jako s dcerkou učinil, by jenom zemany ukojil, kteří prý ustavičně na to repcí, že byl Kryzeldy pojal za ženu. [18])

„K té řeči odpověděla Kryzelda: Tak jak jsem dříve řekla, též i nyní pravím. Já pane můj nemohu nic jiného chtíti neb nechtíti, než co ty chceš; ani s těmi dětmi jinak poroučeti, toliko práci s nimi míti. Vy jste jich i můj pán, učiňtež z svého, což se vám líbí." [19]) Neb jako jsem chudička z svého domečku do

---

[11]) Bml. dokládá: „ob das aber loeblich sey gewesen, will ich die gelehrten lassen vrtailen."

[12]) Odpověď Kryzeldina zní u Bml. téměř doslovně tak jako v B.

[13]) U Bml. služebník omlouvá se obšírnými slovy.

[14]) Bml.: „das doch an ainer ammen überhert wäre ze hören, ich geschweig an einer müter."

[15]) Bml.: die aines grafen vō paffnucz haussfrawe was etc.

[16]) Bml.: dokládá ještě: Der knecht volpracht mit fleyss die gepot nach allem willē seines herren.

[17]) C po třech létech.

[18]) B uvádí tu vlastní slova Valterova; ne tak rkp. C, v němž zde oratio obliqua a jen ku posledu recta.

[19]) Tato Kryzeldina slova v C vynechána jsou, i následující jen zkrátka uvedena.

vašeho hradu vešla a z svého roucha svlečena byla,[20]) tak jsem i své vůle odpadla a jí se odřekla.“[21])

Odevzdavši se takto do vůle Valterovy vedla sobě ubohá paní i tehdá mužně, když jí chlapeček měl býti vzat.[22]) I tu „na synáčka pohleděvši jej líbala, jiného žádného znamení truchlivosti na sobě neukazovala.[23]) Dala jej tomu služebníku proséci jeho, aby jen nedával ho ptákům neb zvěři snísti.“[24])

Valter „se převelmi divil té ženské síle, a kdyby jí byl dříve tak neznal dobře, že velmi své děti milovala, mohl by byl domnění míti, že by to z ukrutnosti srdce pocházelo; ale ona nic nemilovala, jedině muže svého.“[25]) Také to dítě bylo do Bononě odneseno.

„Mělot již právem toho pokušení dosti býti,[26]) z něhož na své manželce věru takovou shledával. Ale ještě vždy patřil pilně znamenaje, zdali by se v čem proti němu zprotivila;[27]) a nemohl toho v ničemž znamenati, jediné žeť byla jemu ochotnější a služebnější nežli prve i také věrnější, tak že jedna vůle byla a jeden úmysl obojích.

Zatím počala o markrabí nedobrá pověsť mezi lidmi se trousiti, že by toho želel, že kdy tak prostičkou dívku za ženu pojal, a že jest proto její děti zmordovati kázal, aby nižádný nezvědel, kam jsou se poděly. A tak jakož se prve všem dobře líbil, tak se tímto činem všem zohyzdil.“[28])

„Mezi tím dvanácte let přešlo, co první dcerka jemu se byla narodila, a tu přec ještě ten markrabě Valterus chtěl více té dobré své manželky zkoušeti.[29]) I poslal do Říma ku papeži s listy svými,[30]) aby mu ráčil toho milostivě dopustiti, by

---

[20]) C: A svou hubenou suknici před chaloupkou otce svého svlékla (sic).

[21]) Celý ten hovor Valtera s Kryzeldou jest téměř doslovně u Baemlera.

[22]) U Bml. posel Valterův se šíře omlouvá.

[23]) Bml.: wie aber das gemüt wäre, waiss ich nit.

[24]) Bml.: Se hin, sprach sy, vnd thů dz du gehaiszē bist wordē, doch so bitt ich dich ains, ob es gesein mag, dz die zarten gelid des adelichen Kindes wöllest behüttē vor dē willden tieren vnd den vogelen, das sy es nit erzerren.

[25]) Vynecháno v C.

[26]) Bml.: Aber es sint etlich, wenn sy angefachen, die künnē kain end han, sunder sůchē sy fürbass, wie hert ir fürgenōmen sach würt erfundē.

[27]) To opět není v rkp. C; co pak následuje, je skráceno v něm.

[28]) V C schází. Bml.: Doch mocht ī d' vnwille des volkes wider in nit bewegē. Er belaib in dē fürnemen ze versůchen fürbas hertiklicher seinenn trewen gemachel.

[29]) U Bml. věta: a tu přece.... zkoušeti“ chybí.

[30]) Jiný smysl u Bml.: sandt der herr potē gen Rome, die sich erzaigen solten mit briefen, als ob sy von dem babst gegeben wären.

se s ní rozvésti, a Kryzeldy odbuda jiné sobě pojíti mohl.“ [31]) Čehož na sv. otci dosáhnuv ubohé Kryzeldě oznámil a rozkázal, aby dům jeho opustila a nic jiného sobě nebrala než jedinou košili a sukni. A tak bosýma nohama, prostovlasá, slova necekajíc, ode všech litována brala se šlechetná Kryzelda k staříčkému svému otci [32]) a sloužila jemu nyní jako dříve.[33])

Když pak za několik dní se rozhlásilo, že nevěsta z města Salucie [34]) již do země jede,[35]) tu Valter poslal pro Kryzeldu [36]) a dí k ní: Kryzeldo, zejtra má ta moje panna nevěsta k obědu již sem přijeti, protož rád bych ji poctivě přivítal i družinu její, ježto s ní přijede; při tom aby také i moji lidé pořadem ssazeni byli, každý totiž vedlé svého důstojenství. Ale nemám zde žádného, ježto by toho uměl pěkněji tebe pořádati a zjednati. Toběť tedy já to na péči skládám a poroučím, by si to na starosť vzala, na to se neohledujíc, že v chudý jsi oblečena oblek. Tyť mé obyčeje a obřady nejlépe znáš.[37]) I počala tedy i hned v chatrném oděvu svém jako jiná dívka stolice připravovati, stoly krýti, lože stláti, a jiným, co každý činiti by měl, přimlouvati.

Mezi tím ta panna krásná a její bratr hrabě, mládenec výtečný, k městu se blížili a všecken lid běžel jim vstříc, staří mladí, divíce se jejich kráse a obyčeji. Musilať i Kryzelda „na

---

31) Bml. k tomu dokládá: Der rûff ward als bald auss gepraitt inz gancz volck, vnd was kainer des reychen volckes, dem es nit leicht wäre ze gelauben. — Zcela jinak než B vypravuje C: Pôtom pak když jest šlo dceři jeho na čtrnácté léto a pacholeti na desáté, pustil jest markrabě hlas, že by mu toho líto bylo, že by z tak chudého a sedlského rodu ženu pojal, a že by ona byla příčina zmordování dětí jeho, neb se každý domníval, že by ty děti dávno zhynuly. Vyšel jest také hlas mezi lidi, že markrabě má listy a odpuštění od papeže, že můž Kryzeldy odbýti a jinou sobě urozenou manželku pojíti.

32) C uvádí vlastní slova Janikoly, jenž laskavě svou dceru přivítal.

33) Bml. vypravuje: Když stařec viděl dceru přicházet u prostřed davu, vynašed šaty její vetché běžel jí vstříc a oblekl ji. Všickni, kdož s ní přišli, plačíce se rozloučili. Praví pak Bml. dále: Sy het auch kainē vnmût vmb das verlieren des vorigenn stats, wann sy was vor hin in reichtumb alleweg aines armen vnd diemütigen gaistes gewesen.

34) V C nejmenuje se žádné město.

35) Bml. vypravuje, kterak hrabě pafnucký (a nikoli jak v rkp. B. Bononský) překrásnou tu děvu a jejího bratra se skvělým komonstvem do Saluce provázel. Na potom Bml. dí: Der grafe vō pafnucz ward nachnen, vnn ward yederman sagen von der newen hochzeyt. Also v'stûnd der walther von ainem vor reyter, auff welchen tag der grafe mit den Kindē gen Salucz solte kommen. An dem andernn tag vor ee er kā, da sandt der Walther nach der Grysel etc.

36) C uvádí slova sluhy ku Kryzeldě poslaného, čehož v rkp. B není.

37) C: Z jitra bohdá mají mi mou pannu přinésti. Toběť poroučím, aby s jinými děvkami v kuchyni opatrovala, dokudž svatba trvati bude, což třeba bude.

požádání Valterovo spolu v kočár sednouti a proti té domnělé nevěstě vstříc vyjeti; což ona velmi veselou tváří učinit se nezpěčovala. I sjela spolu až na místo hlavního sjezdu“,[38]) kdež ji a všecky ostatní pokorně přivítala.

„Když pak uvedeni byli jak hosté tak dvořstvo na hrad Valterův, Kryzelda měla již všecko pěkně připraveno a k stolu pohotově, a to tak moudře a rozšafně, že se divili všickni její opatrnosti a obyčejům řkouce: odkud by se vzala tato moudrost a ochotnost pod takovými šerednými šaty? I počali Kryzeldu velmi chváliti, i tu pannu i toho panice mladého; ale ona nemohla jich chvály syta býti.“ [39])

Tehdy když již k stolu měli sedati, markrabě nechtěje déle milé své Kryzeldy trýzniti, dí k ní: „Dosti mi jest již oznámena tvá věra, má milá jedinká Kryzeldo, aniž mním, by pod nebem jiné bylo, která by byla na všem světě takového protivenství trpěla jako ty.“ [40])

A objav ji vyjevil, že domnělá tato nevěsta vlastní její dcerka a onen mládenec syn jejich jest. Velikou nad tím radostí počala Kryzelda plakati a své dítky srdečně objímati. Byl ten den veselejší, nežli onen, když jsou svatbu měli. A tak mnoho let u pokoji a v radosti jsou spolu bydlili.

Potom markrabě svého Janikolu testě, jehožto prve nedbal, neb se lidem tak zdálo, aby to mohl zjednati, což jest byl umyslel, vzal k sobě domů a poctivě jeho choval, maje ho i dcerku jeho vždy u veliké poctivosti a svým dítkám se raduje. A zjednal po sobě syna svého markrabí, potom jsa živ nedlouho v dobré starosti umřel.“ [41])

B. Spiess.

---

[38]) C nevypravuje nic o tom, že by Kryzelda musila nevěstě vstříc vyjeti; než: „i vyšla jest také Gryzelda z kuchyně ušišmaná a v ztrhané suknici a s ochotnou tvaří přivítala jest novou nevěstu“ atd. — Podobně dle Bml. nevyjela Kryzelda vstříc, leč vítala doma.

[39]) C vypravuje jen, že Kryzelda všecky hosti přivítala a že všickni její moudrosti se divili.

[40]) Bml.: das kain man vnder dem himel von seinem weib nye grösser lieb vnd stätigkeyt enpfundē hab.

[41]) C dodává: A hody měli slavné za mnoho dní jsouce v velikém veselí. A tak markrabě s svou milou paní Kryzeldou v bázni Boží živi byli, v milosti a lásce přebývajíce a svými dětmi utěšení majíce. Syna svého potom na místě svém ustanovil a dceru vdal bohatě a sstaravše ve cti potom zemřeli a Bohu se dostali — V Bml. zní konec takto: Also lebten sy alle viere vil iar in ainikeyt vnn grossen freudē und name da zu im seinen alten schwäher, den er vor v'lassen hat, darumb dz er seinē willen mocht volpringen mit d' frawen, vnd hielt in in eren. Sein tochter gab er in grosser ere einem margrafē, d' sun belyb erbe des landes vnn lebet in säligkeyt.

Fysiologus, symbolická báje o zvířatech.

Napsal dr. J. Gebauer.

Zvířecké báje tendenční, t. j. takové, jejichžto obsah béře se ve smyslu poučujícím a vykládá se na poučenou pro člověka, jsou hlavně dvoje: v jedněch vypravuje se zvířecký příběh, ve druhých vylíčí se nějaká vlastnost nebo nějaký zvyk zvířete; v prvých zvířata jednají a moralka vysvítá nám z jejich skutkův čili z vypravovaného zvířeckého příběhu, v druhých pak nějaká vlastnost nebo nějaký zvyk zvířete se vylíčí a k tomu dodává se výklad, co poučného je v této vlastnosti pro člověka, jaké poučení v ní pro člověka se vyznamenává, tedy výklad takořka symbolický, symbolická interpretace vlastností a zvyků zvířecích pro poučení člověka.

Na př. ve známé bájce o vlku a beránku vypravován jest celý příběh (pijí u potoka, hádají se pro skalenou vodu, vlk roztrhá beránka); řeči a skutky obou hrdin srovnávají se ovšem se známými jejich povahami, avšak naučení jdoucí z té bájky nevysvítá nám z nějaké interpretace těchto povah, nýbrž z vypravovaného příběhu. Jinak jest na př. ve staročeské Radě Zvířat, kde také táž obě zvířata člověku radí. O vlku praví se tam, že jest zvíře zlodějské a žravé, a to prý znamená pro člověka, aby nekradl a žravý přílišně nebyl [1]; a o beránku, že jest tichý a trpělivý, a to zase prý znamená, že také člověk má býti tichý a trpělivý. [2]

Ke druhu prvému patří bájky čili apology aesopské; druhý druh je tak zvaný fysiologus.

Φυσιολόγος byl v literatuře řecké kniha nějaká, která vypravovala o zvířatech, jejich vlastnostech a zvycích. Nezachovala se mezi památkami staořeckými, ale dlužno ji předpokládati dle svědectví pozdějších. Tak na př. sv. Epiphanios (IV stol., v. doleji) napsal kommentář *εἰς τὸν φυσιολόγον* a častěji cituje z něho slovy: *ὁ φυσιολόγος εἶπε* a p.; sv. Eustathios Antiošský († 360) pojal do svého výkladu o stvoření světa také vypravování o zvířatech [3] taková a podobná, jako jsou u Epiphania, a vzatá zajisté také z nějakého fysiologu; syrská „Historia animalium XXXII in S. S. memoratorum“ také cituje slovy „physiologus dicit“. [4])

Z citatů takto zachovaných poznává se obsah neznámého jinak fysiologu řeckého aspoň poněkud: bylo to vypravování

---

[1]) RZv. (= Rada Zvířat, vyd. 1814; vydání staršího nemohl jsem užiti při této práci) str. 14 a 16.

[2]) tamt. 32 a 35.

[3]) Opera omnia, Lugduni 1629; Commentarius in Hexaëmeron, interprete Leone Allatio, str. 20—46.

[4]) Physiologus Syrus, seu Historia animalium XXXII in S. S. memoratorum, syriace. Vyd. s překl. lat. Olaus Gerh. Tychsen, Rostochii 1795.

o zvířatech, a sice o zvířatech skutečných i smyšlených a o povahách, vlastnostech a zvycích jejich taktéž skutečných i smyšlených; vypravování o zvířatech asi taková, jaká roztroušena jsou v Pliniově Historia naturalis, ano velmi mnoho věcí těchto, které má Plinius, nalézáme i v nejstarších citatech z fysiologu.

To byl fysiologus takořka původní; z něho pak vytvořil se během času fysiologus poučovací, jenž podával naučení druhým ze způsobů jmenovaných nahoře, totiž symbolickou interpretací vylíčených vlastností a zvyků zvířecích. Poučování jeho týká se dílem theoretických článků náboženských, dílem (a to zvláště ve skladbách pozdějších) směřuje k životu skutečnému a světu tomuto vůbec, a jest tedy dílem theoretické, dílem praktické. [1])

Tyto pak fysiology poučovací mají svou literaturu a měly značný vliv na staré básnictví didaktické vůbec a zvláště i na české.

Co se týká literatury, nejstarší, pokud povědomo, fysiologus poučovací pochází od sv. Epiphania (biskupa v Constantii na Cypru, v 1. pol. IV. stol.) a nadepsán jest *Εἰς τὸν φυσιολόγον* [2]); Eustathios má ve svém hexaëmeru také některou symbolisaci, ale velmi zřídka.

Jiný, latinský fysiologus z rukopisu kotvického (Göttweih) z XI. stol. vydal G. Heider. [3])

Z fysiologů staroněmeckých uveřejnil Hoffmann dva ze stol. XI. a XII. [4]) a Massmann a Karajan po jednom ze stol. XII. [5])

---

[1]) Doleji u jednorožce (Monoceros) podány pro příklad symbolické výklady oboje.

[2]) S. Epiphanii Opera omnia, Coloniae Agripp. 1617. Physiologus, řecky s lat. překladem od Consala Ponce de Leon, str. 317—336, má tyto kapitoly: Leo, Urus, Elephas, Cervus, Aquila, Vultur, Pelicanus, Perdix, Turtur, Phoenix, Pavo, Serpens, Formica, Vulpes, Noctua, Apis, Rana, Charadrius, Picus, Ciconia.

[3]) Physiologus, nach einer Handschrift des XI. Jahrhunderts, v Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, 1850, str. 541—582; jeho obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Onager, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta, Cervus, Capra, Vulpes, Castor, Formica, Ericeus, Aquila, Pelicanus, Nycticorax, Fulica, Perdrix, Assida, Upupa, Caradrius, Phoenix.

[4]) 1. Fundgruben I. 17—22, ze stol. XI.; obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Onager, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta.

2. ib. 22—37, ze stol. XII.; obsah: Leo, Panthera, Unicornis, Ydra, Syrene, Hyena, Fulica, Onager, Simia, Elephas, Autula, Serra, Vipera, Lacerta, Cervus, Capra, Vulpes, Castor, Formica, Ericeus, Aquila, Pelicanus, Nycticorax, Fulica (po druhé, ale s jiným výkladem), Perdix, Assida, Upupa, Caradrius, Phoenix.

[5]) Massmann, Deutsche Gedichte des XII. Jhdts., 1837, str. 311 až 325; obsah skoro tentýž, jako v Hoffmannovu druhém. Také Karajanův ve Sprachdenkmale des XII. Jhdts. 1846 má táže zvířata a v témže pořádku.

Také fysiologus starosrbský asi ze XVI. stol. je znám vydáním V. Jagiće. [1])

Ve fysiolozích těchto mluví vždy jen skladatel, uvodí zvíře za zvířetem, poví, jaká je kterého povaha nebo vlastnost nebo jaký zvyk, a připojí symbolickou interpretaci pro křesťana a člověka.

V literatuře české neznáme skladby, která by této formě tak hověla a vůbec fysiologům prvé jmenovaným tak se podobala, jako se ony podobají vespolek; ale ovšem jsou skladby staročeské, v nichžto více méně patrný je vliv fysiologů poučovacích.

Sem patří především Rada Zvířat. [2]) V jejích prvních třech knihách jdou parallelně vedlé sebe část prosaická a část veršovaná, a jako přívěsek k tomu jest na konci „Krátké opakování“ takořka částí třetí.

Část prosaická vetkána jest do veršované tak, že před každou radou (s výjimkami nemnohými) jde prosa, která větším dílem skoro totéž obsahuje, co následující verše. Prosu tuto mohli bychom bez újmy, ano k prospěchu básně vyníti, a kdybychom tak učinili a vyňaté kusy prosaické sestavili, měli bychom hotový český fysiologus, formalně docela podobný fysiologům nahoře jmenovaným a i obsahem na mnoze s nimi souvisící.

V části veršované (knihy I.—III.) jsou, co se tkne obsahu, větším dílem tytéž reminiscence, které i v části prosaické se vyskytují; ale forma jest jiná, než ve fysiolozích: jednotlivá zví-

---

[1]) Slovo o věštechъ chodeštichъ i leteštichъ: bratie, sie o věštechъ sichъ blagovesti archaggelъ Urilъ Joannu bogoslovcu. V Književniku III, 1 (1866) str. 124—129; obsah: slovo caru lavu zverskomu, slovo o zubru, slovo za slona, slovo za orla cara leteštimъ pticamъ, slovo za grъlicu, slovo o dětelu, slovo za popunca (upupa), slovo za goluba, slovo o enъdropu (enъdropъ estъ vъ mori voevoda ribamъ vasemъ . . .), o inorogu, o estъsupu (vultur) i drugomê vipê (γύψ), o strъko-kamilu (struthiocamelus), o elenu, slovo o jaspide, o strъcê, o slaviju, o lastovici, o jarebici, o chinei vъ mori (= ὁ ἐχῖνος, Eustath. 20), za vlъka, za žerava, o zmii, za vola, za pajuna, o lisici, o lastovici (opět), o žabi sušnoji žabi vodênoj, o pčeli.

[2]) Rada Zvířat k člověku, kterých by povah přirození jich měl následovati a kterých se vystříhati v spravování života dobrého. Tišt. v Plzni 1528, v Praze 1578, pak 1628 a v Praze 1814 (1815). Obsah dle vydání z r. 1814: přístup; kniha I. lev, nedvěd, vlk, pes, liška, opice (s ní také kuna, sobol, veveřice), beránek, kozel, zajíc, svině, kráva (tele, vůl, býk), kůň (velbloud, osel), kočka, myš (sysel), slon, jelen (laně, srna), bobr (vydra), rys (jezvec), jednorožec, ježek (ježatá svině), krtice (žába zemní); kniha II. orel, jestřáb (raroh, krahulec, sokol), luňák, krkavec, noh, pštros (sup), sova (vejr, netopejr, kalous), páv, kohout, holub, hrdlička, čáp, husa, pelikán, jeřáb, fenix, labuť, ptactvo drobné (slavík, lašťovice, žežhulka, skřivan, strnad, dedek, křepelice, vrána); kniha III. včely (brouci), vši (blechy, komáři, mouchy), hadi, ryby (žáby vodní, raci); na konci „Krátké opakování povah a obyčejů všech zvířat a ptactva v těchto knížkách položených, k čemu člověka vedou a od čeho odvodí“, to jest opakování všech (43) rad, každé ve dvou, některých ve čtyřech a šesti verších.

řata zde totiž předstupují před člověka, sama mu oznamují své vlastnosti a zvyky a sama z nich pro něho vybírají a přednášejí naučení; kromě toho pak jsou jednotlivé rady třeba nedostatečně, ale přece spojeny v jednotu nějakou, dílem uvozujícími slovy skladatelovými, dílem a hlavně tím, že člověk, který jest cílem jednotlivých rad a tedy střediskem celé básně, v básni také vystupuje a k radám jednotlivým odpovídá. Pro tyto rozdíly formalní nelze veršovanou část Rady Zvířat pokládati za stejný druh s fysiology; ale ovšem patrný a nepopíratelný jest v ní veliký vliv fysiologův poučovacích: jsouť v ní některé věci z fysiologův přímo vzaté, jiné pak zakládají se na symbolické interpretaci takové, jakou právě se vyznamenávají fysiology.

Podobně patrný je vliv fysiologů ve třetí části Rady Zvířat, v Krátkém opakování; podoby obsahové vynikají tu ve větách krátkých (jsoutě tu jednotlivé rady stlačeny do veršů dvou, někdy čtyř a jen jedna v šesti) ovšem méně, nežli v obšírných radách knihy I. až III. (v prose i ve verších).

Jiná skladba staročeská, v nížto patrný je vliv fysiologů poučovacích, jest báseň, kterou Fr. Palacký z rukopisu z konce XIV. stol. v Třeboni opsal.[1]) Obsahuje 72 strofy z pravidla šestiveršové. V prvním verši každé strofy je na místě prvním jméno zvířete (a podlé toho seřazeny jsou strofy pořadem abecedním), pak pověděna krátce nějaká jeho vlastnost a k tomu připojeno naučení pro člověka. Vliv fysiologův poučovacích jeví se tu nejpatrněji ve formě: pověděna jest nejprve vlastnost zvířete a na ni zapjato poučení pro člověka. V obsahu však jest podob málo: reminiscencí, které by ukazovaly do známých fysiologů poučovacích, jest poměrně velmi málo (více je tu podob s Novou Radou), a mnohdy není viděti, jakouto symbolickou interpretací souvisí poučení dané s vlastností zvířete dříve pověděnou.[2])

Také ve Smilově Nové Radě vliv fysiologů poučovacích se projevuje. Rady jednotlivých zvířat zakládají se tu jako ve fysiolozích na mnoze na symbolické interpretaci nějakých skutečných nebo smyšlených vlastností jejich, ačkoli se vlastnosti ty nejmenují (leda výjimkou, jako u bobra a rysa), ano v některých radách nalézáme patrné reminiscence z fysiologů poučovacích.

---

[1]) Vytištěna v ČČMus. 1875, str. 127—133 pod názvem „Physiologus".

[2]) Často připadá poučení na vlastnost, jako pěsť na oko; na př.
Hus ta má měkké peřie: Blaze tomu, komuž dobře věřie . . .
Střiežkovi král dějí: Toběť pro závisť nepřejí . . .
Jelen těžké rohy nosí: A nejeden toho prosí, jehož má doma dosti . . .
Kuroptva jest snadna jieti: Zdá mi sě, že budeš mieti to, po němžto nynie stojíš . . .
Někdy lepší a pravý smysl snad porušeným textem je zastíněn.

Mimo to pak zajisté i v jiných ještě památkách staročeských tu i tam vliv poučovacích fysiologů zjevným se činí a vzhledem k tomu možno trvám říci, poznati obsah fysiologů že jest dosti důležito, zvláště pro porozumění starších skladeb didaktických [1]); tím pak nabývají oprávnění řádky následující, v nichžto pořadem abecedním a ve stručných větách podán jest výtah z fysiologů nahoře jmenovaných. Pod čarou ukazováno ku zřejmým podobám ve skladbách českých, nejvíce v Nové Radě a Radě Zvířat.

Antholops n. Autula; Cervus dama; Rupes (quasi rupicapra); Urus; zubr. [2])

Má rohy jako pily; jimi řeže i stromy; chodí pit do Eufratu; tu však zaplete se do roští, křičí a přivolá tím lovce. Eustath. [3]) 36; Epiph. 318 (Urus); srb. 125 (zubr); kotv. 564 (Autula); sthn.[1] 20; sthn.[2] 27; sthn.[3] 316; syr. 36 (Cervus Dama, Rupes).

Aper (kanec).

---

[1]) Upozorněn kritikou V. Jagićovou (Archiv für slav. Philologie 2, 382) přesvědčil jsem se obšírnějším ohledáním věci a zejména z fysiologů starších (Epiphaniova, Eustathiova a syrského), že v Nové Radě Smilově více jest reminiscencí a podob s fysiologem, nežli jsem jich před tím viděl (Sborník věd. V. str. 30 a 31; Nová Rada 1876 str. 5).

[2]) Některá zvířata ve fysiolozích uvozují se jmény rozličnými; někdy zase táž věc o zvířatech několika se připomíná. Proto i v tomto seznamě některá záhlaví po jménech několika mají.

[3]) Skratky zde a dále uváděné znamenají skladby již častěji jmenované, totiž:

Epiph. = fysiologus sv. Epiphania (tišt. 1617);
Eustath. = hexaëmeron sv. Eustathia (tišt. 1629);
Kotv. = fysiologus lat. z rkp. kotvického (vyd. Heider 1850);
NR. = Smilovu Novou Radu (1876);
RZv. = Radu Zvířat (1814);
srb. = fysiologus srbský (vyd. Jagić 1866);
sthn.[1] a *sthn.*[2] = fysiologus starohornoněmecký prvý a druhý (vyd. Hoffmann, Fundgr. I.);
sthn.[3] = fysiol. sthněm. (vyd. Massmann 1837);
syr. = fysiologus syrský (vyd. Tychsen 1795). —
Mimo to ukazuje skratek
Cyr. = do „Čtverohranáče" (rkp. kn. univers. pražské 17. E. 12), t. j. do českého překladu latinské skladby Cyrilla Guidenouského, nazvané Quadripartitus apologeticus alias Speculum sapientiae. Jest to skladba tendenční, v nížto zvířata (několikrát i bytosti jiné) přednášejí naučení a řeči o čtyřech hlavních ctnostech (opatrnosti, velikomyslnosti, spravedlnosti a skromnosti) a protivných jim hříších (neopatrnosti, pýše, lakomství a neskromnosti). Dle toho dělí se skladba celá na čtyři knihy a každá kniha má zase několik kapitol („řečí" n. „příslovi"). Každá kapitola je celek pro sebe a výklady, jež tu zvířata činí o ctnosti a hříchu, upomínají na mnoze na fysiology prve jmenované a patrně projevují vliv jejich. Jiný český překlad téže skladby („Zrcadlo múdrosti") jest od Konáče a vyšel tiskem 1516 (zpráva o něm od Hanky v Rozboru 686 sl.).

Když se chystá k boji, brousí si zuby o stromy. [1]) Eustath. 35.

Apis (včela).

Jest postavy malé, ale plod její jest základ veškeré sladkosti. Epiph. 333. — Pčela jestь božija, plodь eje čudanъ jestь vъ očju, trudo jeje prosvêštajetь se. Srb. 129.

Aquila (orel).

Vzlétá vysoko a spouští se na kořist; mívá dvě mláďata; jedno z nich zapuzuje, to pak Ossifraga přijme a odchová. Když druhé mládě odroste, vezme je orel na výlet; jestli při tom pevně hledí do slunce a statně křídly tepe do vzduchu, nechá ho; jinak zapudí je jako zvrhlé. [2]) Eustath. 26. — Ve sto letech stárne a mdlejí mu křídla a zrak; vzletí do žhoucího vzduchu slunečního; tu zapálí se mu křídla i oči; pak hned třikráte se koupe a tím omládne. Eustath. 27; syr. 82; kotv. 574; sthn.[2] 33; sthn.[3] 321. — Var.: Ve stém roce slepne a zobák se mu křiví; vzletí a sedne na skálu, potopí se ve vodě, pak obrátí se k slunci, mhla padá mu s očí a mladost se vrací. Epiph. 321; podobně srb. 125.

Asida v. Fulica a Struthio.

Asinus

jest tardus, rerum recordans. [3]) Eustath. 39.

Aspis v. Balaena.

Assida v. Struthio.

Autula v. Antholops.

Balaena n. Cetus, Aspis, Golo (velryba).

Když má hlad, vydychne vůni a polýká malé ryby, jež se tím přilákaly. Cf. Panthera a Pardalis. — Stojíc v moři podobá se ostrovu [4]); snese všecko beze hnutí, i když plavci na ni vy-

---

[1]) V RZv. jednorožec na skále roh si ostří, když má podstoupiti boj se slonem (str. 87).

[2]) V RZv.:

Já letím nejvejš až k nebi, K slunci, jejž každý velebí . . .
Jsemť letu převysokého A zraku velmi ostrého,
Z vysoka svůj pokrm uzřím, Co nejrychleji jej pozhřím,
Popadnu co se mně hodí . . .
Pobudouc málo na zemi Hned se zase nesu k nebi . . .
Jsem také zraku bystrého, Že do blesku slunečného
Bez úrazu zraku hledím, I své děti k tomu cvičím,
Aby tak svůj zrak ostřily . . . (str. 105, 106; podobně 101, 102).

Věci ty vykládají se dále ve smyslu nábožném, aby i člověk k nebi se vznášel a děti své k témuž vedl. V NR. rada orlova také větším dílem (str. 47—59) nábožnosti se týká.

[3]) Snad na této vlastnosti zakládá se i NR. tam, kde osel radí, aby král bral si výstrahu z těch, kteří klesli před ním:

. . . by sě-uměl vystřiehati po těch jenž jsú napřed sešli . . .
Na oslať to vědie všady, žeť nikakež nejde tady,
kdež vidí klesajíc jiné . . . (str. 101).

[4]) V RZv.: Jenž (velryb) . . jako hora v moři stojí (str. 237).

stoupí, koly zatloukají a loď přivazují; ale když si na ní rozdělají oheň, potopí se i s nimi. Eustath. 20; syr. 162; Cyr. 1, 8.

Basiliscus.

Otravuje i pouhým pohledem. [1]) Urodí se, když několik ještěrek jedovatých se zavře; tu požírají se vespolek a která zůstane naposled a tedy jed všechněch v sobě drží, jest basilišek. Eustath. 44.

Bos.

Je vytrvalý, dobromyslný a zbožný. [2]) Eustath. 39; srb. 128. Cyrillus spatřuje v jeho přežívání podobu s přemítáním na mysli a symbol rozvážnosti. Cyr. 1, 11; 1, 12.

Camelus

je pamětliv křivdy. [3]) Eustath. 39.

Cancer (rak).

Živí se ustřicemi. Nemůželi ji rozluštiti, dá ji na slunce, a když se otevřela sama, klade kamének do skuliny, aby se nemohla zase zavříti. Eustath. 20.

Canis.

Velmi se spřátelí; pána neopouští a třeba s ním i zabiti se dá; někdy projeví vražedlníky pána svého. [4]) Eustath. 39.

Capra (kamzík).

Miluje hory; v jejich údolích se pase; z daleka rozezná lidi, jsouli to lovci či lidé jiní. Kotv. 569; sthn.[2] 30; sthn.[3] 318.

Caradrius v. Charadrius.

---

[1]) V RZv.: Mnozí (hadi) tak prudkého jedu jsou, že pohleděním člověka nakazí (str. 223).

A jak mnoho rozdílností, Tak jest při nás mnoho zlostí;
Někteří v zezření raní, Pojednou života zbaví .. (str. 228).

[2]) S povahou takovou shoduje se rada volkova v NR., kdež odporoučí vytrvalost v předsevzetí dobrém (str. 97).

[3]) V NR. činí velbloud řeč velmi múdrú a odporoučí mezi jiným aby král zastával se těch, kteří trpí křivdu od jiných:

... Přistav své srdce k tomu, kdež sě stala žalost komu,
chudej vdově neb sirotku; majíli protivnú puotku,
že kto křivě sahá na ně, měj nad nimi slitovánie,
nemóžešli hned pomstiti, slušieť s nimi žalostiti
těše je ochotně mile. Ktožkoli trpie násilé,
neliknuj sě, di rád k tomu, neb lépe jest jíti do domu,
kdež pláčí, lkají a kvielé, než kdež kvas jest a násilé (str. 147).

V Paňčatantra I, 16 šakal vyhlásí velblouda za krále spravedlnosti; u Cyrilla 4, 7 vymlouvá dvěma žárlivým býkům jejich vášeň.

[4]) V NR. pes ve smyslu podobném radí:

... Králi radím tobě, měj své věrné vždy při sobě,
najviec kdež jsi pohostinu, ať se tvoji k tobě vinú,
jenž o tvé dobré pečují, a cožkolivěk učijí,
úklad nebo který skutek, proňž by tobě přišel smutek,
svú to snažností uhradie, tomuť dojíti nedadie.
A když spíš na svém pokoji, ať jsú věrní stráže tvoji .. (str. 123).

V RZv. v prose též připomenuto, že pes pro pána svého i hrdlo ztratí (str. 18).

Castor (bobr).

Ze stroje jeho připravují lék (castoreum); proto bývá hledán a chytán; jeli pronásledován a nemůželi uniknouti, tedy testiculos evellit et venatoribus projicit; a jeli potom pronásledován opět, tedy lehne si na znak a venator videns testiculis orbatum ab eo discedit. [1]) Eustath. 40; syr. 31; kotv. 571; sthn.[2] 31; sthn.[3] 319.

Cervus (jelen).

Stárne v 50 letech; když cítí starobu, jde a dychne do doupěte hadího, vtáhne hada do sebe [2]) a napije se; tím je omlazen na dalších 50 let; nepodařili se mu však, aby se napil do tří hodin, zemře. Eustath. 36; Epiphan. 320. — Var.: Hada z doupěte vykope neb vytopí, polkne jej a pak ve vodě se pohrouzí a omládne. Srb. 126. — Var.: Jsou dva druhy jelenův; jeden hada sní a jda k vodě vyvrhne jed, ale přece ztratí rohy a srst; druhý hada zabije a odejde na hory na pastvu. Kotv. 368, sthn.[2] 30, sthn.[3] 318.

Cervus Dama v. Antholops.

Cetus v. Balaena.

Charadrius.

Je celý bílý; jeho mrva hojí slepotu; předvídá osud nemocných [3]): odvrátí se totiž od toho, který se neuzdraví, a podívají se na sebe s tím, který má naději na uzdravení. Eustath. 40; Epiph. 334. — Var.: Z nemocného, na něhož se podívá, vytáhne nemoc a vzlétna s ní ke slunci upálí ji. Syr. 88. — Var.: Položí ústa na ústa nemocného, dechem vtáhne do sebe jeho nemoc, vzlétne s ní ke slunci a tu se očistí. Kotv. 580, sthn.[2] 36, sthn.[3] 324.

Ciconia (čáp).

---

[1]) V RZv.: Má kůže se tobě dobře hodí,
I ze mne se pro tebe lékařství rodí... (str. 81); — v prose: stroj jeho velmi užitečný jest také k mnohým věcem, protož když ho lapiti chtějí, sám sebe klešti (str. 80).

[2]) Dle výkl. RZv. (str. 222) jest had přirození studeného a přileza k člověku, když spí, po horkosti ducha (= dechu) leze, chtě se ohříti, až i člověku v břicho vleze. Také žádné zvíře není, jehož (sic) by lsti a nakažení se uvarovati mohlo, neb i silného slona tak přemáhá (cf. Draco). Ve verších:
Někdy tak blízko přilezem, Že do tvého břicha vlezem,
Tam se rádi ohříváme, Neb život studený máme,
I v tom svou zlost provodíce A tebe zahubit chtíce... (str. 227). —
V Paňčatantra III. 10 chřadne královic maje hada v životě svém.

[3]) V RZv. je podobným prorokem krkavec; křikem svým předpovídá lidem smrt, když učije smrad umrlce, a ví smrt každého člověka... (122) —
Takéť někdy prorokuji A smrt lidem oznamuji.
Učiji umrlčí smrad... (124). —

Avis castissima; děti živí rodiče, když sestárli [1]), a při letu je podporují. Eustath. 28, Epiph. 336.

C o l u m b a (holub).

Nepřijímají do svého spolku druha nového, leda jeli ohnivého vzezření; když letí hejnem, jestřáb na ně se neodváží, ale ovšem když se některý odtrhne. [2]) Syr. 137; pod. srb. 126. — Columbae libidinosae žijí v Indii na stromě Peridexion, kdež sladké ovoce; drak slídí po nich, ale marně. Eustath. 29.

C o r n i x (vrána).

Miluje dítky své; manželé jsou si věrni a umřeli jeden, druhý nevstupuje v manželství nové. [3]) Eustath. 39, syr. 130.

C o r v u s.

Ve Čtverohranáči častěji se uvodí a vždy se mu přikládá zvláštní moudrost a učenost; na př. Cyr. 1, 1; 1, 3; 1, 15; 1, 20; 2, 28; 3, 6 atd.

C r o c o d i l u s.

Roztrhá manželku svou, když mu je nevěrna. Eustath. 22. Viz též Hydra.

D e l p h i n u s v. Serra.

D o r c a s v. Capra.

D r a c o.

Veliký; odváží se i na slona a ssaje mu krev. Eustath. 38. — Mívá boj s ichneumonem. Eustath. 42. V jiných var. jmenován při této vlastnosti krokodil a had místo draka. [4]) Syr. 47—48.

---

[1]) V RZv.: Také čáp, když jest stár, chován bývá od svých dětí, neb jeho nos tak mu stupí, že nic nemůže sobě uloviti . . (162) —

. . . na bohu toho vysloužím, Že když se sstarám a soužím,
Děti mé pak mne chovají, Do smrti mne opatrují . . . (164). —

Mimo to připomíná se v RZv. o čápovi, že hubí křehotavé žáby a škodlivé hady a štíry, a vybírá se z toho naučení, aby ti, kdo mají moc v rukách, trestali rušitele pokoje a škůdce lidu (164, 245). Interpretace tato v jiných fysiolozích se nám nenaskytla, ale patrno jest, že se srovnává s obyčejnými výklady jejich, odchylujíc se leda v tom, že naučení její míří méně k náboženství theoretickému a více k životu praktickému, k politické správě zemské. V tom shoduje se zde RZv. s NR.: tam praví čáp, že král nejvíce má dbáti na to, aby popravcové (justiciarii) bezpráví nečinili, stěžuje si na to, že popravcové i z nevinných násilně vydírají a vinné propouštějí a že poprava (soud) svěřuje se i lidem takovým, kteří by sami nejvýše viseti měli (115 sl.) atd. Podobně i jinde NR. a RZv. tím vynikají a od fysiologů nahoře jmenovaných se liší, že si hledí rad pro život praktický více, nežli tyto.

[2]) V RZv.:

Neb my se spolu držíme, V houfích velikých letíme,
Neb máme nepřátel dosti, Potřebí nám opatrnosti . . . (155).

V Paňčatantra IV. 9 činí tak velbloudi, aby se lev na ně neodvážil; jeden pak svévolník, který ode stáda se odtrhne, stane se kořistí lvovou. U Cyrilla přemlouvá holubice medvěda, aby byl povahy milosrdné, a v NR. radí holub, aby král byl milostiv chudině.

[3]) Srov. Turtur.

[4]) RZv. had:

I o slona se pokusím, Krev mu pije jeho umdlím,
A tak poraziv slona hrubého Zabím jej . . . (228). —

E c h i n u s (jež mořský).

Předvídá bouři mořskou; aby jí vzdoroval, přimkne se do kamení. Eustath. 20, srb. 128 (o chinei vъ mori). — Jiné v. Erinaceus.

E l e p h a s.

Odpočívaje opírá se o strom; lidé chytají jej podřežíce strom takový, slon se skácí a nemůže vstáti; také mu strojí jámy, aby do nich upadl; chycenému slonu jiní pomáhají. Eustath. 38, srb. 125. — Není vilný; když přijde čas plodu, jde na východní stranu, k ráji; tu ochutná samice kořenů mandragory a dá i samci, a když má poroditi, vejde do vody až po břicho a samec ji střeže, aby byli bezpečni před nepřítelem drakem. [1]) Epiph. 319, kotv. 562, sthn.[1] 20, sthn.[2] 26, sthn.[3] 315, srb. 125.

E q u u s

ardenti libidine incitatur. Eustath. 39.

E r i c i u s v. Erinaceus.

E r i n a c e u s (ježek).

Vyleze na vinný keř, otrhá zrna s hroznu, lehna do nich napíchá je na sebe a přinese mladým. Eustath. 41, syr. 69, kotv. 573, sthn.[2] 33, sthn.[3] 321. — Var.: jablka místo vína. [2]) Syr. 71.

E r o d i u s v. Fulica.

F o r m i c a (mravenec).

Každý nese zrno a kdo jde prázden, nebéře zrna od druhého; zrna schovaná rozkousají v polou, aby neklíčila; čichem rozeznávají klasy ječmenové a pšeničné a volí pšenici. Epiph. 330, syr. 79 sl., kotv. 572, sthn.[2] 32, sthn.[3] 320. Odporoučí starati se o budoucnost. Cyr. 1, 4.

F u l i c a n. A s i d a, E r o d i u s, H e r o d i u s (slípka vodní).

Je pták chytrý; nežere maso; málo lítá a na jednom místě se zdržuje. Syr. 99, kotv. 577, sthn.[2] 34, sthn.[3] 322.

---

[1]) V RZv.: (Slon) jest k člověku přívětivý; když člověk s drakem bojuje, tehda člověku pomůž a brání ho . . . (70, podobně 73). Mimo to praví se v RZv. o slonu také, že nenávidí nečisté svině a jeda byliny pozdvihuje je k nebi jakoby bohu díky čině, a s tím shoduje se i nábožný obsah rad, které slon přednáší v NR. (o nábožnosti křesťanské a bohabojném vychování dítek). Ve Čtverohranáči hyzdí smilstvie v rozmluvě s ještěrem. Cyr. 4, 10.

[2]) Nabodá na sebe jablka RZv. (91, 93). Mimo to má RZv., že ježek zásobí se na celý rok (91); s tím srov. NR.:

. . . Což máš svých tvrzí všady, tvrdá města, k tomu hrady,
dobudiž na ně za času, aby měl dosti soli k masu,
vína, k tomu také chleba, tohoť jest každému třeba,
i rozličnú k tomu špíži, neb když zima sě přiblíží,
již musíš o tom živ býti, nebudeť viec lzě dobyti (127).

Sr. též Formica.

G a l l u s.

Ve Čtverohranáči poznává proměny nebeské a má světlo důvtipu. Cyr. 2, 15; 2, 28.

G o l o v. Balaena.

G r u s (jeřáb).

Mají zvláštního vůdce, když letí, a strážce, když spí; tento hlídaje stojí na jedné noze, v druhé drží kámen; kdyby dřímal, vypadl by kámen a zbudil by jej.[1]) Eustath. 28, srb. 128.

G r y p s n. S t r u t h i o c a m e l u s (noh).

Unese i lva, jako orel zajíce. Eustath. 40. — Unese i mladého slona anebo koně i s jezdcem.[2]) Indové loví jej takto: pevnými řetězy spřáhnou voly s vozem a vůz naloží kamením; noh přiletí, zabodne drápy do volův tak, že nemůže jich vytáhnouti; lovci utlukou jej. Stráví i hřebíky. Syr. 151—154.

H a l c y o n (pták mořský).

Když sedí na hnízdě a když krmí mladé (sedm a sedm dní), je moře ticho. Eustath. 28.

H e r o d i u s v. Fulica.

H i p p o p o t a m u s.

Chytá se do nalícené bedny. Eustath. 22.

---

1) V RZv.:

My slavní ptáci řeřábi I ostatní všickni drábi
Litáme společně v řadu, Jedni z předu, druzí z zadu,
A žádný se nevytrhá, Zřízení starších ostříhá.
Pakli se kdo stranou uhne, Ihned jej první okřikne,
Neb ten, který napřed letí, Na zadní musí křičeti,
Aby všickni v řadu stáli, Nikam jinam nelétali . . . (179 a podobně 176) —
Když se položíme v noci, Někteří z nás jsou ponocní;
Ti nespí nad námi stojíc A našich vojsk ostříhajíc . . (180 a podobně 177, kde mimo to i dodáno, že jedenkaždý z ponocných vezme kamének mezi pazoury a od země zdvihne jej na jedné toliko noze stoje, jestli by sen jej obtěžoval a kamének mu vypadl, aby jeho nepilnost v ponocování od zvuku kaménka známa byla). Výklad na to podaný jest, aby člověk, jenž jest vůdcí, to jest ouředníkem a zvláště duchovním, bděl a ostříhal stáda sobě poručeného (178, 180). S tímto pak pojetím a výkladem bedlivosti řeřábovy jakož i s kázní jeho, kterou zachovává, když houfně se stěhuje, shoduje se, co týž rádce v NR. přednáší (77 sl.): aby král pilně dohlížel na zemské úřady a soudy, aby vyháněl soudce křivé a lakomé atd.

2) V RZv.:

Není tak silného ptáka, Aby vzal s koněm sedláka,
Jako já se oň pokusím, Jej jak luňák kuře nosím;
Vynesu vzhůru i vola, Nic mé síle neodolá . . . (128, 126).

V NR. naráží se na tento způsob nohův ve verších:

Když přemóžeš nepřítele, toť já tobě radím cele,
nesmlúvej sě s ním na poli, což praví, nevěř jemu nikoli,
vždy jej nes do svého domu; a nauč své děti tomu,
dávaje jim z toho vnadu, ať též umějí za mladu . . . (155).

V jednom rukopise NRady (v knihovně musejní 3. F. 18.) vyobrazen jest noh an letě unáší rytíře.

Hirundo.

Po zimě vyskytne se vesela ve vzduchu. Syr. 140. — Má nepřátelství s hadem a přátelství se člověkem; had totiž poslal z korábu Noemova sršně, aby vyzkoumal, čí krev je nejsladší; lastovice čekala a když se sršeň vrátil, otázala se ho, jakou odpověď přináší; sršeň pravil, že nejsladší krev je člověčí, a lastovice utrhla mu hlavu. Srb. 127.

Hyaena.

Je zvíře nečisté, poněvadž mění své pohlaví, jsouc nějakou dobu samcem a jindy samicí. Syr. 21, kotv. 560, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314; poněkud jinak Eustath. 39.

Hydra n. Hydrus, Hydris, Andrion, Canis marinus.

Je nepřítel krokodila; když tento spí, vleze do otevřené tlamy jeho a rozkouše vnitřnosti. Eustath. 20, kotv. 558, sthn.[1] 19, sthn.[3] 314, syr. 170. Ve Čtverohranáči činí krokodilovi totéž pták škrofil (strophilus) 3, 3.

Ibis.

Neplove a nevchází do hluboké vody; pase se na březích řek a pramenův. Eustath. a syr. 102.

Ichneumon.

Má nepřítele hada (var. krokodila); aby od něho nebyl pokousán, pomaže se blátem. [1]) Syr. 47; tak i Plinius, Eustathius a j. (syr. 48).

Lacerta n. Lacertus, Lacertes, Saura (ještěrka).

Sestárnouc oslepne; najde si bílou zeď k východní straně a v ní otvor; do toho vstoupí a působením vycházejícího slunce prohlédnou její oči zase. Eustath. 41, syr. 62, kotv. 567, sthn.[1] 21, sthn.[2] 29, sthn.[3] 318.

Leo.

Zamétá stopu svoji ocasem, aby ho lovci nevyslídili; když spí, přece bdí očima otevřenýma; lvice rodí mláďata mrtvá, až třetí den dychne na ně lev a oživí je. Eustath. 34, Epiph. 317, kotv. 552, sthn.[1] 17, sthn.[2] 22, sthn.[3] 311, srb. 124. — Povrhuje pokrmy, které zbyly; lvíče rodíc se roztrhuje život matčin. Eustath. 34. — Sežere člověka, ale ne také hlavu; hledě na její obličej pláče a potom pohřbí ji. Srb. 125.

Lupus.

Nenajdeli zvěře pro svůj hlad, vzhledne k nebi a volá: bože, tys mě stvořil a neřekls mi, abych jedl trávu, ale abych se živil zvěří [2]); a bůh pošle mu zvěř. Srb. 128.

---

[1]) V RZv. lasice nají se routy, aby se ubránila hadu, kterému routa je protivná.

[2]) V RZv.:
Tak jest mně to bůh uložil, Abych se krádeží kde mohu živil,
I loupežem zjevně dral, Kdybych se k stádu přidral . . . (16).

L u s c i n i a.

Do půlnoci jeden spí a druhý bdí; od půlnoci naopak. Srb. 127.

M o n o c e r o s n. U n i c o r n i s (jednorožec).

Nelze ho chytiti, leda na lůno panenské; tu ulehne a chycen bývá. Eustath. 40, kotv. 556, sthn.[1] 18, sthn.[2] 24, sthn.[3] 313. — Rohem nabodá zvířata.[1]) Srb. 126.

M y r m e c o l e o n.

Je s předu lev a ze zadu mravenec; otec je masažravec a matka býložravá, dítě pak zahyne hladem nemohouc žráti ani maso ani byliny. Syr. 76; tak i Eustathius, Pseudo-Hieronymus, arabský přírodop. Damiri, syr. 76—77.

N o c t u a (sova).

Více miluje tmu a noc, nežli světlo a den. Epiph. 332,

---

[1]) V RZv.:

I o slona smím se pokusiti A rohem jej tuze protasiti (89, 87) . . .
Ano já jsúc lité zvíře Zklamáno bývám v této míře:
Když v panenském lůně lehnu, Tvrdě usnu, aniž se hnu;
Pak bývám od lovců zklamán, Zastřelen neb ostny proklán (89, 88) . . .

Na tom zakládá se v RZv. dále rada, že člověk varovati se má ženské převrhlé chytrosti, a s výkladem tím srovnává se, co jednorožec v NR. praví:

. . . Měj sě vždy čistě i krásně v skutku, v mysli, v každém diele,
zvláště čistotú na těle. Toho drahého poklada
pilně chovaj, toť má rada; ktož panenstvie jednú zbude,
věčně jeho nenabude (157) —

a srovnávají se s tím dále verše o jednorožci v básni třeboňské:

Jednorožec jest vášně také, nelze ho jieti nikake,
jedno panny mohú oklamati. Protož věz, že sě máš ostřiehati,
nevždy věř, což mluvie lidé, nevěř těm zvláště, kto sě nestydie
(ČČM. 1875, 127).

Pro příklad následuje zde také, k jakému poučení theoretickému symbolický výklad o tomto báječném zvířeti se užíval; čte se o významu jeho ve fysiologu kotvickém:

Sic et dominus noster Jesus Christus spiritualis unicornis, de quo David dicit: Et dilectus sicut filius unicornium (ps. 28, 6). Et rursum: Exaltabitur sicut unicornis cornu meum (ps. 91, 11). Et Zacharias: Suscitavit eum in nobis, cornu salutis in domo David. Et in Deuteronomio Moyses benedicens tribu Joseph dicit: Filius primitius meus; tauri species ejus, cornua rhinocerotis cornua ejus (Deut. 33, 17). Quod autem unum cornu habet, significat hoc, quod Christus dicit: Ego et pater unus sumus (Jo. 10, 30). Caput autem Christi Deus. Acerrimum autem quod dicit eum, id est, quem neque principatus, neque potestates, non throni nec dominationes intelligere potuerunt, nec infernus tenere valuit. Kotv. 556. — Srovnej s obojím Š t í t n é h o, Nauč. křesť. (vyd. Vrťátkova str. 8): O panenstvo předóstojné! kterú chválú móžeš býti vychváleno, nevěděť, v němž panna bohu sě slíbila najvyššiemu; a jehož nebe nemóž obklíčiti, ten k nám přišel skrze pannu, byv v svatém životě jejie. Aj toť přebystrý jednorožec z daleké púště okrotl v lónu dievky svaté, ctnost panenstvie jejie oblibuje. Libť jest bohu, ktož, jemu sě chtě slíbiti, i drží proň panenstvo čisté atd.

syr. 114, sthn.[2] 34, sthn.[3] 322. — Ve dne je slepa, v noci vidí. [1]) Eustath. 32.

Nycticorax v. Noctua.

Onager (osel divoký).

Řve dnem i nocí, když nastane rovnodennost. Kotv. 561 (dle sthn.[2] 26: 5. a 21. března; dle sthn.[3] 20. března).

Onocentaurus.

Je shora podoby člověčí, dole oslí; povahy divoké. Kotv. 559, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314.

Palumbes (doupnák).

Odvádí mláďata od hnízda na místo jiné, aby je uchránil před lovci; lovce mate tím, že poletuje před ním, aby mláďata mezitím ż nebezpečenství unikla. Syr. 24.

Panthera.

Je barvy krásné, nepřítel draka; po jídle spí tři dni; pak zařve a vydá vůni, kterou všecka zvířata se přilákají; jenom drak nepřijde a schoulí se ve svém doupěti, jako by byl mrtev. [2]) Eustath. 38; kotv. 553; sthn.[1] 18, sthn.[2] 23, sthn.[3] 312. Cf. Pardalis a Balaena.

Pardalis.

Zápachem svým láká k sobě zvířata. Eustath. 37. Cf. Panthera a Balaena.

Pavo.

Je krásný a raduje se svojí krásou; ale pohlédna na nohy své běduje. [3]) Epiph. 324, srb. 128.

---

[1]) V RZv. sova a družina její představují se člověku jako milovní noci a jako bratří a tovaryši

. . . Těch, kteří po noci křičí,
Když se ožerou, opijí Jiné ze spaní budějí (138);

na takovém pak pojetí a výkladu povahy soviny zakládá se i rada, kterou přednáší sova v NR.:

aby dočekaje noci ukradl sě jim všem s uočí,
vezdy sě od hluka dále s svými zvláštními u mále
při takovém temném času. Tak poživeš svého kvasu,
když sě vešken svět uklidí, prostranně beze všech lidí
v přepití sděje svú vóli. Potom, cožť sě zlíbí koli,
tu vše učiníš bez studu, když lidé při tom nebudú (123).

[2]) V RZv. rys:

Neb z úst mých vůně vychází, Jenž činí draku nesnázi,
Ujde před ní do své jeskyně, Tam zlostí a hořem zhyne.
Ale jiná zvěř mne ráda následuje, Když z mých úst vůni učije,
Všecka má u mne pohodlí, Se mnou v tovaryšství bydlí (85, 83).

V básni třeboňské

Panter má to přirozenie, že všecko nynie stvořenie
léci sě ot jeho ducha (= dechu) . . . (ČČM. 1875, 130)

[3]) V RZv.:

Ještě mi víc toto škodí, K ponížení mne přivodí,
Že když ocas svůj rozložím, Pak pohled na nohy vložím,
Uhlédám je velmi mrzké, Neforemné a nehezké;
Ihned se za ně zastydím, Ocas hned po zadu sklidím . . . (144, 142).

P e l e c a n u s, P e l i c a n u s.

Miluje svá mláďata; tato však poodrostouce bijí (koušÍ) rodiče své do obličeje, rodiče pak za to zabijí (zakousnou) je; potom želejí jich a třetí den přijde matka, otevře si bok, pokropí je svou krví a tím je oživí. Syr. 110, Eustath. 24, kotv. 575, sthn.[2] 34, sthn.[3] 322. — Var.: matka je zabije a otec vzkřísí. Epiph. 323. — Var.: Matka i otec vzkřísí je svojí krví. [1]) Pseudo-Hieron. (syr. 112).

P e r d i x (koroptev).

Ukradne vejce cizí a vysedí je, mláďata pak opustí ji a uletí každé k rodičům svým. Eustath. (syr. 122), Epiph. 323, kotv. 578, sthn.[2] 35, sthn.[3] 323, srb. 128.

P h o e n i x.

Je velký jako páv; na hlavě má korunu a peří svítící; žije v Indii a dosahuje 500 let; když toho věku dožije, vznese se vysoko k nebesům, zří do vycházejícího slunce, sedne do hnízda z vonného chrastí, spálí se paprsky slunečními a všecek shoří na prach; z prachu pak vyvine se červ, z toho ptáče a z něho zase foenix. Eustath. 25, kotv. 581. — Var.: Když dožije svého věku, letí na Libanon sebrat vonného koření a odtud na oltář, jejž heliopolští kněží připravili, zapálí se a shoří na popel; den po tom nalezne kněz v popelu červa, z toho je druhý den ptáče a třetí den velký pták, který přijma požehnání od kněze odletí. [2]) Syr. 94. — Podobně Epiph. 325, sthn.[2] 36, sthu.[3] 324.

P i c u s (datel).

Klvá do stromův a poslouchá; jeli strom dutý, naštípne jej a osadí. Epiph. 335, srb. 126.

Z toho naučení:

Abys ty se toho držel, Ani se pejchy přidržel,
Až by tě bůh kdy obdařil A jakou slávou ozdobil,
Buďto krásou, silou, zbožím . . . (ib.).

Jinak v NR.; tam páv, ovšem také ve shodě s krásou svojí, odporoučí králi zevní nádheru v rouše a vnitřní lesk ve ctnostech.

[1]) V RZv. vypravuje se, že pelikán požírá hady a štíry, ti pak za to dáví mláďata jeho.

A když je umrlé najdu, Těžkou žalost míti budu,
Sám svůj život těžce raním, Až z něho i krev vycedím;
S tou já své dítky poliji, Tak je zase obživuji . . . (173, 171).

[2]) V RZv.:

Já se velmi divně rodím A sám od sebe se plodím.
Já i tisíc let vytrvám, A když pak potom sestarám,
Že čas nastane mé smrti, I stesknu si živu býti,
Nanosím dříví drobného, Suchého, pěkně vonného,
Na to já se svrchu vsadím, Oheň křídlami si rožžím,
A tu se zas na prach spálím, Třetí den znovu zas zrodím.
Prvním dnem se červ udělá Z pozůstalého popela,
Potom z červa ptáček malý, Třetího dne pták dospělý.
A tak zaletím jak prve A živ budu let tolikė (184, 182).

Rana.

Žába zemní snáší teplo i zimu i dešť i bouři, vodní pak zaleze, jeli teplo veliké nebo zima veliká atd. Epiph. 333, srb. 129. Mluví mnoho, ale bez rozmyslu. [1]) Cyr. 1, 15; 2, 16.

Rupes n. Rupicapra v. Antholops.

Salamandra solaris v. Lacerta.

Salamandra vulgaris.

Vydává ze sebe takovou zimu, že uhasí oheň. Eustath. 43, syr. 66. Podobně Plinius, Damiri a j. (syr. 66—67).

Saura v. Lacerta.

Serpens.

Sestárna postí se 40 dní; když zhubne, protáhne se úzkou štěrbinou, svlékne starou kůži a je zase mlád; když jde pit, vystříkne jed jinde; člověka nahého bojí se, na oděného žene útokem (dle Epiph. naopak); když na něj učiněn útok, vydává celé tělo v nebezpečí a jen hlavu uschová. [2]) Eustath. 43, syr. 55—59, Epiph. 326—329, sthn.[1] 21, sthn.[2] 29, sthn.[3] 317; srb. 128. Podobně Chrysostomus, Pseudohieronymus, Damiri a j. (syr. 55—59). — Viz též Draco a Vipera.

Serra n. Delphinus.

Má dlouhá křídla; když spatří plovoucí loď plachtovou, rozepne křídla i ocas a napodobujíc ji plove s ní o závod (var.: jí naproti) až do unavení. Syr. 172, Eustath. (syr. 173), kotv. 565, sthn.[1] 21, sthn.[2] 28, sthn.[3] 316.

Simia (opice).

Je podoba ďáblova; má hlavu a nemá ocas, je ošklivá s předu a ze zadu ještě horší. [3]) Sthn.[2] 26, sthn.[3] 315.

Sirena.

Žije na moři; shora podoba lidská, dole husí (var.: shora ženská, dole pták); hlasem zpěvným přiláká a uspí plavce, pak jej roztrhá. Syr. 144, kotv. 559, sthn.[1] 19, sthn.[2] 25, sthn.[3] 314. U starých spisovatelů parallel mnoho (syr. 144).

Strix (kalous).

Je shora kůň a dole člověk. Syr. 144.

---

[1]) V RZv. čáp hubí žáby křehotavé; viz napřed Ciconia.

[2]) Dle RZv. had se obnovuje, svléká kůži starou a v nové kůži nabude vší síly své a tak omládne (225); pak dále:

My tu opatrnost máme, Všeho těla zanedbáme,
Ač je kdo tepe a hubí, Když bychom hlavy ukryli,
Neb se zase obživíme, Když lékařství okusíme (230).

[3]) V RZv.: přiběhne ošklivá opice . . (28); —
já všetečná opice . . . (30); —
Ani jest člověkem, ani zvíře, Spíš se k potvoře přimíře,
Téměř jako nahá bývá, Aniž zadek přikryt mívá,
Hanebná, beze cti atd. (33).

V NR. „všetečná“ opice odporoučí všelikaké umění, čáry, dělání zlata atd. (135).

S t r u t h i o (pštros).

Nelítá, ale běhá; nohy má jako velbloud; když snáší vejce, řídí se dle běhu hvězd a zahrabe je do písku; pak zapomene na ně a mláďata vylíhnou se sama teplým pískem. [1]) Kotv. 579, sthn.[2] 35, sthn.[3] 323. — Var.: Snáší vejce do vody, sedí na vodě a hledí na vejce; kdyby pohleděl jinam, vejce by se zkazila; jiná zvěř přichází a vejce kazí. Srb. 126 (strъkokamilъ).

S t r u t h i o c a m e l u s v. Gryps a Struthio.

T a r a n d u s.

Podoben volu; mění barvu jako chamaeleon. Eustath. 36.

T u r t u r (hrdlička).

Samec a samička vždy jsou pospolu; rozdělíli je smrt, tedy zbylý druh až do konce života svého ve vdovství zůstane. [2]) Eustath. 30; Epiph. 324; srb. 125; Basilius Vel. (syr. 133). — Bydlí v místech pustých a nemiluje společnosti mnohých. Syr. 132. — Srov. Cornix.

U d o v. Noctua.

U n i c o r n i s v. Monoceros.

U p u p a (dudek).

Děti opatrují stárnoucí rodiče. Syr. 116. — Var.: Mladí opatrují staré, až se jim vrátí bývalá jarost. Eustath. 30. — Var.: K stáru oslepne; děti pomaží matce oči a sedí na ní, až prohlédne. Sthn.[2] 35, sthn.[3] 324. — Var.: Když mláďata vylétnou z hnízda, staří oškubou si peří, sednou nazi do hnízda, děti přinášejí jim pokrm a opatrují je, až jim nové peří naroste. Srb. 126 (popunacъ). — Podobně kotv. 580, Aelianus a j. (syr. 117—118).

---

[1]) V RZv. pštros
Od země se málo vznese, Nebo těžké maso nese.
Jak brzy svá vejce snese, Ihned je do písku vnese,
Zakopav je zapomene, Kde je schoval, nezpomene,
Než až se vyléhnou mladí, Teprv je najde a vodí (135, 132).

[2]) V RZv.:
Když svého manžela ztratím, Tak velice po něm toužím,
Že víc žádného nepoznám, Vždy smutná, plačtivá létám.
Nesedám již na zeleném, Ale vždy na dřevě suchém;
Ani vody čisté piji, Prve ji nohou zkaluji,
Tím oznamuji svůj smutek I své siroby zármutek (158, 156).

A tutéž interpretaci povahy hrdliččiny nalézáme v její řeči v NR:
trój stav nám jest zde ukázán; ktož tiem jedním nenie svázán,
manželstvím, vdovstvím, čistotú, nikakž k věčnému životu
ani k spasení má čáky. Ktož jest koli člověk taký,
že tak bydlí bez zákona a v tom svój život dokoná,
ten bez zákona zahyne a věčně pekla nemine.
Toť chci naučenie dáti, rač v tom povolání státi,
jsili k manželskému řádu povolán, měj v tom mú radu,
bydliž, jakž ten zákon káže, boží vóli nad svú váže;
budeli to v božím chtění, že tvój stav jinak promění,
budiž do smrti v čistotě, viec neptaje jiné chotě,
všeho sě veselé vzdále, v čistém vdovství boha chvále (109).

Urus v. Antholops.

Vespertilio (netopýr).

Ve spaní drží se jeden druhého a když jednomu něco se děje, procitnou všichni. Eustath. 32.

Vipera (zmije).

Samice zakousne samce a mláďata rozkouší pak matku a jsou vinna smrtí matčinou i otcovou. Syr. 51, Eustath. 43, Cyr. 3, 25. Podobně kotvic. 565, sthn.[1] 21 a Plinius, Aelianus, Pseudo-Hieronymus, Damiri (syr. 51—52). — Var.: samice ukousne samci hlavu. Sthn.[2] 28, sthn.[3] 317. — Ve fysiolozích sthněmeckých v jedno spojeno jest, co jinde se čte rozděleno pod Serpens a Vipera.

Vulpes (liška).

Když nic nemůže ukořistiti, lehne si na znak a staví se mrtva; ptáci přiletí a ona chytá je. Eustath. 41, Epiph. 331, syr. 43, kotv. 570, sthn.[2] 31, sthn.[3] 319, srb. 128, a j. (syr. 43—44). Cyr. 1, 5.

Vultur (sup).

Dosahuje věku 100 let; počíná větrem. Eustath. 27. — Samice letí do Indie a přinese si kámen εὐτόκιον (kámen kulatý, dutý, v němž zase kámen jiný); na něm sedíc snáší vejce bez bolesti. Eustath. 27, syr. 106 a poněkud jinak srb. 126. — Postí se třeba 40 dní, ale když nalezne, pohltí zase na tolik času potravy.[1]) Epiph. 322, srb. 126. — Na hlavě má pero svítící. Srb. 126.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

Podávají Ign. B. Mašek a J. Gebauer.

IX.[2]) Rkr. podává na str. 21/3—4 větu:

tako *bieſe* zdíetí díetkam í zenā . . .,

která se čte ve v. 31. *Záboje.*

---

[1]) Dle RZv. sup bývá živ za sto let, poněvadž brání životu svému tloustnouti; i své děti nosem štípe, aby jich těla masem neobrostla a aby dlouho jako on živy byly (132). —

Jáť jsem sup této povahy, Můj život jest v světě dlouhý,
Neb jemu tlustosti bráním. I své děti tomu učím,
Častokrát je tepu nosem, Aby neobrostly masem,
Aby dlouho živy byly, Za sto let život prodlily . . . (134).

V NR. radí sup k vydírání, jako vlk, a napomíná krále, aby zejména odúmrti sháněl a třeba podvodně na sebe stahoval (83).

[2]) V. Listy filologické 1876, str. 274 sl.

Vydavatelé a vykladači Rukopisu, tuto větu transskribujíce, na dvě strany se rozstupují.

1. Vyznačenou skupinu písmen *bíeſe* za jediné slovo *bieše*, totiž za 3. os. jedn. imperfekta slovesa *býti* čte Hanka, překládaje v Edit. princ. „takto bylo dělati dítkám i ženám", Jungmann ve Slovesnosti 1820, str. 315, V. Al. Svoboda 1829, Šafařík v Poč. stč. mluvn. §. 94 a Jos. Jireček v Nákr. stč. mluvn. §. 318.

2. Naproti tomu *bíeſe* ve dvě slova *bě* + *sě*, totiž v 3. os. jedn. aoristu slovesa *býti* a zvratné zájmeno *sě* dělí Výbor I, str. 12, Thunovo vydání str. 56, Čelakovský v Čítací knize pro 5. a 6. gymn. třídu 1851, str. 1, Kořínek ve svých vydáních, Vrťátko v popisu fotograf. vydání na str. 24, J. Jireček v Anthologii I² a I³, Gebauer ve Sborn. IV. str. 86 a N. Někrasov v Крал. Рук. 1872, str. 89. —

Kterému čtení náleží přednosť?

Psaná forma *bíeſe* svědčí pro imperf. *bieše*. Skupina písmen *bíeſe* nalézá se totiž z RKr. mimo naše místo jedenáctkrát: 5/4, 8/3, 9/32, 11/27—28, 14/24—25, 18/11, 18/13, 20/24, 21/13, 21/20 a 22/13; na všech těchto místech značí se jí 3. os. jedn. imperf. *bieše*. Mimo to koncovka 3. os. jedn. impf. *še* píše se v RKr. skoro vždy = *ſe*, zvratné pak zájmeno *sě*, jež v RKr. ovšem velmi často se naskýtá, jeví se ve formě *ſíe*. Tento usus našeho písaře jest patrný v psaných formách: kolebaſeſíe 10/13 = koliebáše sě Jel. 123, chmuraſeſíe 12/13 = chmuráše sě Jsl. 234, blízíſeſíe 16/33 = blížíše sě Čest. 140, wratíſeſíe 21/23 = vrátíše sě Záb. 63; ano když písař omylem napsal: holedbaſíeſíe 14/7 = holedbáše sě Čest. 5, tedy skalením první *ſíe* proměnil na *ſe* (Listy filolog. III, str. 181). —

Syntakticky i první i druhé čtení obhájiti se může; v obou případech značí infinitiv nutnosť, sr. Záb. v. 32, 36, 179 atd.; dativem při čtení prvním znamenán podmět, jenž něco konati musí, při čtení druhém předmět, jemuž stav slovesem vyjádřený se dostává za podíl.

I lexikálně oboje čtení doloženo jest; bieše sdieti dietkám i ženám — zakládá se na frasi „sdieti něco = učiniti něco", sr. Kruvoj sdieše hoře Čest. 30, a sje sdieše Vojmír Čest. 168, noc temná konec bojem sdieše Jsl. 177. Druhé pak čtení odnáší se ku rčení neosobnému: sděje se mi nějak = stane se mi nějak, sr. Lučanóm velmi sě zle sdě. Dal. kap. 20. Patrno, že každé čtení jiný smysl zavírá. ‚Tako bieše sdieti dietkám i ženám' znamená: Tak musely činiti dítky i ženy; tu jsou tedy dítky a ženy, ač mimo svou vůli, podmětem činnosti; ‚tako bě sě sdieti dietkám i ženám' = tak muselo se díti dítkám i ženám, při čemž se ony chovají passivně.

Věta, o niž nám jde, *sama o sobě* oba výklady připouští, proto také vydavatelé textu ten aneb onen výklad volili. Uvážíce

ji však *v souvislosti s předvětím*, nakloníme se ku čtení druhému: *bě sě*. Vede k tomu nade vše patrná srovnalosť předvětí a závětí:

i *kak sě sdě* v cuzej vlasti ot jutra po večer,
tako bě *sě sdieti* dietkám i ženám...

Pro označení stejného stavu v cizině i otčině zajisté dobře užito v obou větách téhož slovesa *sdieti sě* s korrelativným: *kako* — *tako*. Čtením prvním tato srovnalosť se ruší.

Vzhledem k tomu spíše připustíme odchylku od způsobu psaní, jehož písař Rukopisu jinak důsledně šetřil.

I. M.

X. V témže zpěvu *Zábojově* čteme 21/19—21/20:

tamo pokríſta ſw͞ceſta ſíe roſkoſē...

Slovo *roſkoſē* dvojako vykládáno.

Hanka v Edit. princ. na str. 79 překládá: *i vraceli se rozkošem*. Toto čtení přijato bylo též ve vydání z r. 1829, od Jungmanna ve slovníku III, 885, ve vydání Thunově, ve Výboru a v Jirečkově Anthologii I[2] a I[3]. — Forma psaná se tomu čtení neprotiví; jasná souhláska *z* předpony *roz-* psána tu tak, jak se dle zákona o spodobování souhlásek před temným *k* skutečně vyslovuje, totiž foneticky. Písař našeho Rukopisu sice předponu *roz-* před *k* píše etymologicky: rozkacen, rozklada, rozkotatí, rozkwetla, rozkuetauſí, avšak jinak neštítívá se psaní fonetického: mnoſtuíe 5/22 atd., muſtuo 22/10, muſka 21/17, 18, neboſce 28/8, rsíechcí 23/24, rsechce 23/30, wzmuſte 5/16, wſpíeraníe 9/30 atd. — Co se pak podnebného *š* týká (ve slově rozkošem), to v RKr. vždy se píše prostým znakem ſ nebo s: Benes 6/29, duſa 18/3, duſe 23/18, duſu 23/18, íunoſe 27/14, íunosu 28/24, íunoſí 27/1 atd. —

Forma psaná tedy nepřekáží čísti *roſkoſē* = rozkošem, což jest dativ množný jména *rozkoš*, a to dativ tvaroslovně docela správný.

Syntakticky značil by tento dativ cíl, k němuž se oba jinoši ubírali, byl by to tedy dativ cíle, a to dativ prostý, bez předložky. Za takový jej také považuje Jungmann (překládaje ve slovn. III, str. 885: ‚sie giengen ihren Vergnügungen nach‘) i J. Jireček v Nákr. §. 313. — Ačkoli pak prostého dativu cíle některé příklady v staré češtině se nalézají (Zikmund, Skl. §. 70, J. Jireček, Nákr. §. 313, Bartoš, Časop. Mat. Mor. II, str. 39, Miklosich, Vergleich. Syntax, S. 578, Kott, českoněm. slovn. str. 211), nemyslím, že by naše místo smělo k nim počteno býti. Odporuje smysl věty: ‚vracesta sě rozkošem‘ celé situaci. Představme si jen: Nepřítel vedral se do vlasti, krutě v ní vládl, ničil rodinný život, zděděné náboženství; smutno bylo ve vlasti. V této smutné době poroby zajisté nebylo rozkoší a oba jino-

chové zajisté v nich se tak nekochávali, aby pocvičivše se v úkrytu lesa, jich zase jako obyčejného svého zaměstnávání vyhledávali. Ani výkladem Jungmannovým l. c. „sie giengen ihren Vergnügungen nach, um nemlich nicht die Aufmerksamkeit der Feinde auf sich zu ziehen“ — nelze tohoto čtení uhájiti. Není zajisté člověku, zvláště pak člověku přirozenému možno, aby na dlouho pravý svůj cit zakrýval líčenou radostí a kratochvílí.

Pochopíme již, proč V. Al. Svoboda a Thun, ač oba do textu českého přijali čtení: rozkošem, v překladu od významu dativu odbočivše, nad míru volně překládali: Kehrten heim von dort in Freuden (Svob. str. 75), kehrten hin mit Lust zurück (Thun, S. 59). A podobně vedli si i překladatelé v Polyglottě z r. 1852.

Není tedy divu, že o vhodnější výklad našeho místa již před r. 1837, kdy III. díl slovníka Jungmannova vyšel, pokusy se dály. Končí totiž Jungmann nahoře uvedený svůj výklad slovy: „ita puto“ (t. j. dat. plur.), „non vero instrumentalem masculinum“. Veřejně, pokud vím, pronesl tento výklad poprvé J. Pr. Koubek v Časopise Česk. Musea 1838, str. 391: „Navracovali se *rozkosem* (instr. sg.) čili *úkosem*, t. j. oubočím, jinou postranní úkosnou cestou, nežli kterou byli do lesa přišli, aby jinudy jdouce, nemohli uzřeni a ve svých záměrách od cizinských dranců vybádáni býti.“ —

Tento výklad Koubkův přijal Nebeský [1]) (Rukop. Kral. 1853, str. 154), Hattala, Kořínek, Vrťátko, Někrasov a v posledním vydání Hanka. —

Že psanou formu *roſkoſē* možno čísti: rozkosem, o tom dle toho, co o fonetickém psaní výše bylo řečeno, pochybnosti býti nemůže. Ale složené slovo rozkosem, jež odnáší se k nominativu *rozkos*, *-a*, není v literatuře české, pokud ji známe, doloženo a proto třeba významu jeho odjinud dobývati a dokázati, že k místu našemu se hodí.

Význam ten možno stanoviti z četných jmen příbuzných jak českých tak jinoslovanských. Jungmann uvádí v slovníku vedlé českého jména *kosa* = směr příčný (na kosu, kosou) slovenské *kos*, na př. kosem přestřihnouti, Palk.; pás v souhvězdí Oriona šikmo postavený sluje lidu našemu *kosy* (muž. i žen. rodu); nástroj žecí *kosa* asi též od šikmého směru jméno má; *kositi* dle Jungm. = pole na kosu, kosem vláčeti, us.; *kosmo* stříhati, Jungm. us. = oblique; *kosířem* na někoho hleděti, Lomn. = Jem. von der Seite, schief ansehen; *ukosli* = declinaverunt, Psalt. Mus.; *na pokos* stříhnouti sukno = od rohu k rohu, Jungm. us. — V polském jazyku dle Linde žije slovo *ukos* = die Schräge; na

[1]) Někrasov v textu a ve slovníku forem: rozkosem, ve slovníku významův. rozkoš; Čelakovsky v Čítací knize pro 5. a 6. gymn. třídu, 1851: rozkošem.

ukos, z ukosa, ukosem, ukośnie, ukośno = schräge, von der Seite. V horní lužičtině dle Pfuhla: kosa = die schräge Lage, na kosu. V srbštině *koco* = oblique (Karadž.), косомъ sing. instr. Miklos. Lex. Mon. serb. Stará bulharština zná *коcвенъ* = obliquus; коснѫти, прикоснѫти = tangere také sem náleží (Miklos. Lex.). V ruštině pak mimo *косо* = oblique, *коситься* = křiviti se, *косорукій* = křivoruký, *косоглазый*, *косокій* = šilhavý — potkáváme se dokonce i s naším rozkosem ve formě ruštině přiměřené. Vykládá totiž Někrasov (Краледв. Рукоп. ст. 157) rozkosem = úkosem, по русски: *раскóсомъ*. Mimo to zná ruština i přídavné jméno раскосый = имѣющій глаза направляемые въ разныя стороны. Академ. Слов. 1847.

Z uvedených slov českých i jinoslovanských vysvítá, že *kos* nebo *kosa* značí směr šikmý, totiž takový, který k jisté základné nejde parallelně ani kolmo, nýbrž od ní se odchyluje v úhlu buď ostrém nebo tupém. Dvě čáry k sobě kosem jdoucí na jednu stranu se sbíhají, konvergují a setkávají, na stranu protivnou se rozcházejí, divergují. Ono sbíhání mohlo by se značiti slovy: skos, skosem, skosno; čeština ho ovšem nemá, avšak v stbulh. naskýtá se subst. verbale съкоснѫтиѥ = tactus [1]; rozbíhání pak obou směrův znamená se slovem rozkos, rozkosem, kteréž dle svědectví Někrasova v ruštině posud žije a s nímž i přídavné раскосый dobře se shoduje.

A tento smysl hodí se k našemu místu velmi případně. Záboj praví ve své allegorii, že dva synové v úkrytu lesa ve zbrani se cvičili a pak domů se vraceli. Aby pak tato tajná jejich k boji příprava při společném z lesa vycházení nebyla nepříteli zjevna, ubírali se z cvičiště rozkosem, totiž tak, že z jednoho místa vyšedše od sebe odrazili a ubírali se *směry divergujícími*. Z lesa vystoupil potom každý na jiném místě. — Zábojova allegorie jest obrazem, v němž poroba vlasti, přípravy k boji i osvobození vlasti se líčí; jednání obou synův jest pro muže u Záboje shromážděné vzorem; uradivše se

„vystúpichu z úvala rózno,
veśdě ke vsěm dřevóm,
ke všem stranám brachu sě lěsem."

Jako zde množství se rozchází *rózno*, na všechny strany, tak v allegorii bratři odcházejí také rózno, čili vzhledem ke dvěma *rozkosem*. Tato shoda jest v naší příčině velmi důležita. —

Syntakticky má konečně instrumental rozkosem dostatečnou analogii ve slovech stejného smyslu: Jaroslav . . ot ramene *šúrem* kyčlu protče, RKr. Jsl. 282; saně šly *ševerem* = na stranu, saně se *šnejdrem* daly, choditi *šikem*, *šikou* orati (dvoje formace

[1] V pol. skosisty, skośny = abhängig, abschüssig (Linde) jest asi předl. s = de.

rodu jako u kos a kosa), Jungm. Instrumentalem tu označen způsob směru na otázku: kudy? Výklad Koubkův co do formy správný dlužno tedy pozměniti co do smyslu.

I. M.

XI. *Záboj:* v. 172—173.

Udolav po krutém zápasu Luděka, vyzývá Záboj své bojovníky, aby hned na pronásledování nepřátel se dali; velí

‚Ze všěch údolí sěmó sveďte koně!
Koni řehci veśken ten lěs!‘

Ježto však Slavoj připomíná, že dříve třeba zaražené, ale posud ne úplně poražené nepřátele na útěk obrátiti, rozráží Záboj řady jejich. Tu teprv dává se nepřítel na útěk:

‚Třas je hnáše z bojišče,
Strach z hrdl jich vyráže skřeky,
Koni řehce veśken lěs.‘

Věty: Koni řehci veśken ten lěs — Koni řehce veśken lěs — nepůsobily překladatelům nesnází nižádných. Převáděli je totiž buď doslovně, jako Hanka v Edit. princ.:

Koňmi řechci weškeu les —
Koňmi řechce weškeu les,

a V. Al. Svoboda 1829: Wiehre rings von Rossen, Wald; buď počínali si volněji:

V. Al. Svoboda 1819:

Laut ertön' der Wald von Rossgewieher, —
Horch, im Walde Rossgewieher.

Thun: Wiehern soll's im ganzen Walde, —
Und da wiehert's rings im Wald. —

Podobně si vedli i ostatní překladatelé.

I nebylo by příčiny o těchto větách rozjímati, kdyby J. Baudouin de Courtenay, nyní professor university Kazaňské, podávaje v Kuhnových Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, VIII Band 1876, S. 234 úvahu o Jirečkově Nákresu staročeské mluvnice, vzhledem k §. 338 nebyl poznamenal: „In *koni řehci veškeu lěs* (die pferde wiehern durch den ganzen wald) kann ich keinen instrumentalis des mittels (§. 338), ja einen instrum. überhaupt nicht finden.“ Vlastního výkladu Baudouin zřejmě nepodává. Ale z přiloženého německého překladu domýšlím se, že *koni* má za nomin. plur., *veśken lěs* za akk. sg., *řehci* pak za 3. os. plur. praes., v kterémž případě bylo psáti: *řehcí* anebo dle zákona v RKr. velikou většinou panujícího *řehcú*. Možná, že Baudouin k tomuto výkladu byl sveden poznámkou Někrasova, Краледв. Рукон. 1872, 158[2]: „Rsiechci... Юнгманнъ читаетъ: koni řechcu wšecken ten les; Ганка въ изд. 1819 перевелъ:

konmi řechci weśken les. Послѣднее — вѣрнее." A skutečně cituje se v Jungmannově Slovn. III, 811[1] s. v. řehotám nedopatřením: „koni řechcú všecken ten les. Edit. princ. 88." Ta však má: koni rsiechci uefken tenles —

Ale připustíme-li i na chvíli čtení: koni (nom. pl.) řehcí nebo řehcú (3. os. pl. praes.) veśken ten lěs (akk. sing.), nepřekonatelné obtíže způsobí akk. lěs = durch den Wald; neboť místo, kterým řehtání se rozléhá, muselo by vyjádřeno býti instrumentalem: lěsem. Druhé pak místo: koni řehce veśken lěs — dokonce se protiví tomuto nepřirozenému výkladu.

Forma psaná těchto veršův jest dle fotografie:

Koní rsíechcí uefken ten les — 23/24—25
Koní rsechce uefken les — 23/30.

Myslím, že jest jen jediný výklad těchto vět možný, a to ten, na kterém se zakládá překlad Hankův. *Lěs* jest v obou větách podmětem, *řehci* v první větě imperat. 3. osoby sing. slovesa řehtati, V/2, *řehce* v druhé praes. 3. os. sing., *koni* pak v obou větách instrum. plur.

Tvaroslovně jest instr. plur. *koni* utvořen úplně správně dle měkkých a-kmenův mužských, ku kterým se jméno *kóň* v RKr. rozhodně hlásí. Neboť formy: sg. gen. *koně* (koníe) 19/14, 19/24, 19/29, 27/3, pl. nom. *koni* (koní) 13/4, 24/13, dat. *koniem* (koniē) 9/1, akk. *koně* (koníe) 8/4, 16/17, 16/26, 19/6, 19/12, 19/21, 23/24, 23/31, 24/1, lok. *koniech* (koníech) 11/1 a nepochybný instr. pl. *koni* (koní) 23/31: s koni za vrahy přese vsě vlasti, Záb. 184 — patrně poukazují k měkkým a-kmenům mužským. Jenom pl. vok. *konie* (koníe) 23/32, Záb. 185 utvořen dle mužských i-kmenův.

Majíce syntaktickou platnosť tohoto instrumentalu vyšetřiti, uvažme několik příkladův, sebraných z rozličných dob literatury české: Aj, řičie lěs řvániem iz úvała, RKr. Čest. 184; hlučí domové královští musikou, Komen. dle Jungm.; dupotem se ozývá planina, stráň i les, Jindř. Marek (Slepého krále smrť); ozvěťež se nářkem hory, doly, Kollár, Slávy Dcera, II, 1 atd. — Více příkladův tohoto instrum. u sloves zvuku podává Zikm. Skl. §. 112. 1, zvláště pak Fr. Bartoš v Čas. Mat. Mor. I, 196—197 a v rozpravě o instrumentale r. 1874, str. 54—55.

Z polštiny uvádím dle Linde I, 184[2]: Brzmieć czym = von etwas wiederhallen, na př. Wieże psalmami brzmiały; lasy brzmią rozkosznym pieniem; chwałą boską brzmi na wieczne lata wielki krąg świata.

Příkladův z jiných slovanských jazykův po ruce nemám; myslím však, že jsou.

V latině bývá u sloves sonare, resonare, fremere a p. ablativ: resonant late plangoribus aedes, Virg. Aen. XII, 607: resonat latratibus aether, Ovid. Metam. III, 231; omnia passim

mulierum puerorumque ploratibus sonant, Liv. XXIX, 17; agri festis ululatibus fremunt, Ovid. Metam. III, 528 atd.

Uvažuje tyto doklady, myslím, že instrumentalem v češtině a polštině, ablativem v latině značí se ta věc, od níž stav slovesem vyjádřený pochází, původ svůj má, dle Miklos. „das Bewirkende"; tedy v Čestm. 184 les řičí proto, že z úvalu vycházelo řvání, ryk bojujících. To jest patrno také z vět: *Od* naříkání a pláče všudy se rozléhalo, Komen.; rozlíhá se les *od* zpívání, Kadlinský, Zdor. (dle Jungm.). Předložka *od* značí tu věc, od níž jakýsi stav původ má. Je to tedy instrum. původu. —

To předeslavše, obrátíme se již k našim větám: *koni* řehci veśken ten lěs, *koni* řehce veśken lěs. Zvláštnosť jejich záleží v tom, že místo jména zvuku položeno jest jméno živé bytosti, jež ten zvuk vydává; tedy místo: řehtáním koní řehtej les — praví se v naší krásné básni: koni řehci veśken ten lěs, čili dle Hanky novočesky: koňmi řechci weškeu les. Je to zajisté pěkná metonymie, jejíž sílu dobře cítíme. Jinde v češtině nenaskytl se mi sice příklad takové metonymie u sloves zvuku, ale soudím, že bychom dobře rozuměli básníkovi, kdyby na př. zapěl: Háj zazníval slavíky — místo — háj zazníval tlukotem slavíkův.

Případně uvádí Fr. Bartoš v rozpravě o instrum. příklad z polštiny, totiž ze Słowackého (Anhelli, str. 35, vyd. Paříž.): Chata jego ocieniona szeroką jabłonią i pełna gniazd gołębich i śpiewająca *od świerzczów* ustronna była i spokojna (= chýže — zpívající od cvrčkův čili cvrčky). Metonymie jest táž jako v našem Záboji, jenom místo instrumentalu tu položen jeho zástupce, genit. s předl. *od*.

Že však římským básníkům metonymie úplně se naší rovnající nebyla nikterak smělou, patrno z těchto dokladův: Hinc laetas urbes pueris florere videmus frundiferasque *novis avibus* canere undique silvas, Lucret. de rer. nat. I, 256; at mecum *raucis*, tua dum vestigia lustro, sole sub ardenti resonant arbusta *cicadis*, Virg. Eclog. II, 12—13; avia tum resonant *avibus* virgulta *canoris*, Virg. Georg. II, 328. —

I. Mašek.

XII. *ze vsja* (*vśa*) *lesa.*

Tento výraz čte se v RK. dvakráte, totiž v Čestmíru v. 179 (dle rozdělení Kořínkova):

Strach i jim by *ze vsja lesa* —

a v Jelenu v. 28 Sletujú sě tlupy bystrých krahujcev

29 *ze vsja lesa* sěmo na sěn dub.

V rukopise samém čte se druhé místo na stránce předposlední a řádku předposledním (28/30) a podobá se, že se stala nějaká přeprava na místě tomto; ale přece dle všeho bude čtení

ze vsja nejpodobnější. [1]) Místo prvé čte se v rkp. 17/25 a je tam docela zřetelně *zewſia* = *ze vsja*.

Jde tu o grammatický tvar genitivu *ze vsja*; ten jest jinde „neslýchaný“ [2]) místo pravidelného *všěho*.

Šafařík [3]) vykládá jej chybnou analogií čili přeskočením ze sklonění zájmenného do substantivního skloňování *a*-kmenův: *veś* gen. *vsja* jako *člověč* gen. *člověča*; a výklad ten je tím podobnější, čím více se mu nalezne případův obdobných.

Že ve slovanštině vůbec mnohá slova ze sklonění zájmenného přestoupila k substantivnímu sklonění *a*-kmenův, je známo [4]); na př. stb. *mъnogъ* instr. sg. *mъnozêmь* (dle *têmь*) i *mъnogomь* (dle *rabъmь* n. *rabomь*). Pro náš případ hodí se však zejména některé analogie starosrbské, jako: *po onê srênê*, *na oni-zi slobodštini* a p. [5]) Genitivy *šta* místo *čega* jsou v srbštině velmi často [6]); pokládá se tu ovšem *šta* za nominativ jakoby beze sklonění vzatý do genitivu, ale snad by se mysliti mohlo i na výklad takový, jakým Šafařík *vsja* m. *všěho* vysvětluje.

Čelakovský [7]) uvádí také dativ *ke vsju sboru*, ale není nám známo, odkud ten doklad pochází. Na prvém proužku RKralodvorského (2/2) čte se —*ſiu ludu;* ale o tom nelze dokázati, že by to byl dativ = *vsju ludu*. Ovšem byl by dativ *vsju* dokladem analogickým pro genitiv *vsja* a bylo by jej vykládati způsobem týmž, jako gen. *vsja*.

J. Gebauer.

Různé poznámky, jak překládáme latinské imperfektum.

Není řeči, která by míru trvání a způsob ukončení jednotlivých dějů časoslovními tvary svými lépe a podrobněji vyznačiti mohla, než se to v češtině děje. Nejen že čtyry tak řečené vidy u časoslova českého rozeznáváme, totiž vid ukončený, trvací, opětovací a opakovací, jak Čelakovský vidy tyto nazval, nejen

[1]) Srov. Vrťátkovo vyd. fotogr.. úvod str. 28; Slovo o rasurách ve Sborníku vědeckém II. §. 6; I. B. Maškův Popis korrektur a rasur v Listech filol. 1876, 184.

[2]) Miklosich, Gramm. III. 402 a III² 367.

[3]) Počátkové stč. ml. str. 56.

[4]) Srov. též obdoby latinské: aliae pecudis, nulli consilii . . . Listy filol. 1874, 146.

[5]) Daničić, Hist. oblika, 185.

[6]) Daničić, ib.; mnoho příkladů mají Novakovićovy hádanky (Zagonetke, str. 247 a 259: *bez čega* a *bez šta*, *u čega* a *u šta*).

[7]) Čtení o srov. ml. slov. str. 225.

že máme tvary k označení ukončení děje trvacího a opětovaného jakož i jeho jednodobosti, jazyk nepřestávaje na tom, měří takřka i děje jednotlivými k jedné třídě náležejícími časoslovy vyznačené. Tak na př. čteme v Dobrovského Lehrgebäude der böhmischen Sprache na stránce 133.: Da *psáno jest* dem lat. scribitur nicht ganz entspricht, so wählt man, wo der Sinn die iterative oder frequentative Bedeutung zulässt, das Hilfszeitwort *bývám:* souzeni býváme, judicamur. Neberouce ohled na způsoby, jimiž se passivum v češtině tvoří, od Dobrovského v následujících řádkách vyložené, držme se prozatím tohoto „psáno jest,“ které řeckému *γέγραπται* a lat. scriptum est odpovídá, a srovnejme je na př. s „veden jest.“ Tvar *vedu* jest právě tak trvací jako tvar *píši*, a přece *psáno jest* nikdy lat. *scribitur* nahraditi nemůže, ježto *veden jsem* latinskému ducor v náležitém spojení odpovídati může, na př. řekneme-li: tyto děti dobře jsou vedeny (instituuntur). Co jest toho příčinou? Nic jiného, než že čeština nejen jednotlivé vidy při časoslovu rozeznává, nýbrž i trvání každého takřka děje v oboru jednotlivých vidů zvláště určuje a takřka měří. *Vedu, vedl jsem* značí děj sám v sobě déle trvající; taktéž i *píši* co čas přítomný, ježto *psal jsem* ne vždy latinskému *scribebam* odpovídá, nýbrž velmi často tolik jest co *scripsi;* na př. řekneme-li: já jsem mu psal = já jsem mu poslal psaní, poněvadž se děj „psaní“ často jako na krátce trvající objevuje jakoby *napsati.* Vážení takovýchto rozdílů je důležito zvláště, když formou českou máme vyjádřiti latinské imperfektum.

Latinské imperfektum představuje děj minulý v jeho trvání. S ním shoduje se v tom zcela náš minulý čas vidu trvacího. Oba tyto časové tvary vyjadřují původně trvání děje v minulosti; opětování však jen potud, pokud vůbec opětování děje také trváním jest, ano mnohé trvání jen v opětování se jeví. Minulého času vidu opětovacího ovšem velmi zhusta za náhradu latinského imperfekta užíváme, avšak nesmíme nikdy zapomínati, že náš vid opětovací jistou řadu několika dějů stejných vyznačuje, ježto imperfektum latinské trvání téhož děje znamená. Co do vidu vícedobého může se jen tolik říci, že se i toho k překládání latinského imperfekta užívá (dicebat = říkával); proto se však latinské imperfektum minulému času vidu vícedobého ještě nevyrovná, což latinské „soleo“ dostatečně dokazuje; můžemeť i my často místo vidu vícedobého užiti vidu trvacího; tak na př. často slýcháme „on u nás někdy učíval,“ avšak také „on u nás někdy učil.“ Indikativu minulého času vidu trvacího odpovídá tedy v celku indikativ latinského imperfekta.

1. Že minulý čas vidu trvacího opětování vyjadřovati může, a v skutku také tak jako latinská imperfekta vyjadřuje, vidíme již z pouhého překladu. Anseres Romae publice *alebantur* in Capitolio. Husy v Římě na obecné útraty *krmily se*, na Kapi-

toliu. *Alebantur* není nic více než naše *krmily se* tvar to, jímž vyznačen děj, při němž ne tak na opětování jednotlivého svým časem opět znova nastupujícího krmení, nýbrž na nějaký takřka nepřerušovaný stav myslíme, v nějž ono opětování se rozplývá; jestiť *krmily se* pak tolik co *byly chovány*. Vícedobé *krmívaly se*, jímž bychom zde také překládati mohli, jest forma jen češtině vlastní, jížto Latiník nemá. — Amazones, si qui mares nascerentur, interficiebant; virgines non lanificio, sed armis *exercebant*. Amazonky, narodilo-li se dítko mužského pohlaví, zabíjely je, panny ne tkaním vlny, nýbrž ve zbrani *cvičily*. V *interficiebant* a v opětovacím *zabíjely* jasně jeví se ponětí pouhého opětování, poněvadž si pro krátkosť jednotlivého děje toho druhu delší jeho trvání jen ve způsobu opětování představiti můžeme. Za to však v *exercebant* ponětí opětování, ačkoliv v něm obsaženo, tak jasně nevystupuje, poněvadž již jednotlivé cvičení jest trvací, tím více jeho opětování.

2. Jak známo, imperfektem označuje se též děj, který dlouhý neb poměrně delší čas trval, čímž se nechce říci, žeby událosť i tisíce let vyplňující nemohla také perfektem býti vyjádřena. Neníť zajisté ani imperfektum pro delší ani perfektum pro krátký neb kratší děj formou výlučnou. Potřeba-li vyjádřiti prostou nedokončenost děje v minulosti, anebo má-li se vytknouti, že děj vzhledem k jinému ději ještě trval, tedy ukončen nebyl, nechť pak ve skutečnosti později ukončen byl nebo nebyl, nutno vždy užívati imperfekta, i kdyby děj sebe kratší byl. Jedná-li se naproti tomu o vytknutí děje beze všeho vztahu k jinému ději minulému, mohu imperfekta i perfekta užívati. Imperfektem vyjadřujeme pak děj ten v jeho vyvíjení a neobmezeném jeho trvání, jakožto něco stavu podobného, spojujíce takto ponětí délky zcela přirozeným způsobem s *ponětím* trvání nebo stavu. Athenae multa saecula literarum et artium gloria *florebant*. Perfektem však označujeme týž děj bez ohledu na jeho vyvíjení v minulosti jako pouhé faktum, kterého se u vypravování toliko dotýkáme: Athenae *floruerunt*. Onde vmýšlíme se v minulosť a představujeme si Athény takřka v době jich květu trvajícího; tuto hledíme na celou onu dobu jako na celek již ukončený. Skutečné trvání květu bylo ovšem stejné, ať řekneme *florebant* nebo *floruerunt*; jako tato tak ona forma vyjadřuje děj ve skutečnosti stejně dlouhý, jen že nám ono imperfektum představuje děj v jeho vyvíjení čili neukončeném, tudíž neobmezeném trvání jakožto stav nějaký. V češtině jest i *florebant* i *floruerunt* = *kvetly*, a všecky snahy, přeložiti toto perfektum zde jinak, byly by marné.

S tím, co posud praveno, zcela souhlasí, že spisovatelé latinští od časoslov, která již sama sebou nějaký stav nebo něco stavu podobného vyznamenávají, brzo imperfekta, brzo perfekta užívají. Majores nostri, patres conscripti, neque consilii, neque

audacia umquam *eguere*, neque illis superbia *obstabat*, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. Sall. C. LI., 37. Item bellis Punicis omnibus cum saepe Carthaginienses et in pace et per indutias multa nefaria facinora fecissent nunquam ipsi per occasionem talia *fecere:* magis, quid se dignum foret, quam quid in illos jure fieri posset, quaerebant. Sall. Cat. LI. 6.

3. Trochu jinak má se věc ohledem k otázce, možno-li perfektem vyjádřiti také takový děj minulý, jenž se nám jeví ne snad v delším toliko stavu podobném, takořka v nepřerušovaném trvání, nýbrž ve zřejmém přerušovaném opětování svém.

V té příčině pamatovati sluší, *a)* že děj přerušovaně opětovaný jako v latině tak i v češtině lze v jistých případech vyjádřiti tak, jakoby se nebyl opětoval, t. j. jako děj neopětovaný; *b)* že opětování nejen formou časoslovní (zde imperfektem), nýbrž i jinými způsoby naznačiti se dá a také naznačuje; *c)* že tímto způsobem možno sice vyznačiti i děj, který se ve skutečnosti opětoval, často perfektem, že však perfektum samo o sobě nikdy děj v jeho opětování představiti nemůže, vyjadřujíc i děj v skutku opětovaný toliko co jediný, ukončený celek.

Ad a) *Sokrates říkával* nebo *řekl, že všickni v tom, co vědí, dosti jsou výmluvnými.* — „*Říkával*" vyjadřuje opětování děje, obyčej Sokratův; kdo však užije perfekta „*řekl*", dotýká se jakoby jen jednoho takového výroku Sokratova, poněvadž mu vzhledem k účelu, jehož dosáhnouti chce doložením tohoto výroku, nic na tom nezáleží, byl-li výrok ten opětován čili nic. Tedy také v latině: *Socrates dicebat* nebo *dixit omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.* Místo *skákali* slýcháme často *skočili si, poskočili si,* místo *hřešil* neb *hřešíval* toliko *zhřešil* atp.

Ad b). Pravíme: *Cyrus podmaňoval národy.* Avšak také: *Cyrus mnohé národy podmanil.* Že podmanění jednotlivých národů se opakovalo, viděti z přidaného „mnohé"; že však perfektum jen jediný děj vytýká, jde právě z toho, že Cyrus ty všecky mnohé národy jen *jednou* podmaniti mohl. — „*Všickni ho pozdravovali*" jest stejnoznamné takořka s tvrzením: *každý ho pozdravil;* k opětování skutečnému poukazuje v poslednějším projádření slovo *každý.* — *Padali v pravo i v levo, z předu i zádu.* Tak mluví ten, který bitvu líčí; komu však záleží jen na výsledku, řekne: „padlo jich dvanácte tisícův", kdež pak ovšem padání jednotlivců vyjádřeno není. Zcela tak i v latině *subigebat*, *salutabant*, *cadebant* atd. nahraditi možno perfekty *subegit*, *salutaverunt*, *ceciderunt*, jestli ponětí opětování naznačeno způsobem jiným.

Ad c) Z toho, co posud praveno, jest zřejmo, že tam, kde nedokončenost děje buď prostou buď relativní vytknouti netřeba, perfektum místo imperfekta klásti často jest dovoleno, poněvadž

s jedné strany perfektum ničehož neujímá přirozené děje délce, s druhé pak strany děj opětovaný nezřídka bývá pronášen jako neopětovaný, ano i opětování samo naznačováno bývá ne vždy formou časoslovní, nýbrž i způsoby jinými. Ale poněvadž perfektum samo o sobě vyznamenává vždy jen děj jediný sám o sobě a nikdy jeho opětování, rozumí se samo sebou, že k vytknutí děje přerušeně opětovaného — vyjímaje případ v a) vytknutý — vždy potřebí bude imperfekta, není-li opětování naznačeno jinak (t. j. mimo formu časoslovní). Ano i tentokráte, když by toto ponětí v skutku i jinak než tvarem časoslovním vytknouti se dalo, imperfektum bude nezbytné, bude-li nám vyjádřiti *posloupné* opětování děje nějakého v čase nebo prostoru. O někom, kdo dříve pozdravoval, potom však zdvořilosti té zanechal, neřekneme: Pozdravil, nyní však nepozdravuje. Týmže způsobem i v latině nelze v tom případu říci „salutavit", nýbrž jen „salutabat eum (pozdravoval ho)." — Také když říci chci, že někde kameny lítaly tak, že jeden po druhém padl brzo s té, brzo s oné strany, v latině vždy říci musím „undique lapides cadebant," poněvadž jen takto posloupnosť dějů opětovaných vyjádřiti mohu. „Ceciderunt" nechalo by nerozhodnuto, padaly-li jeden po druhém, nebo spadly-li pojednou.

Pozn. Vůbec začátečníkům do latiny překládajícím pamatovati sluší, že nejlépe pochodí, když každý minulý čas vyvíjecí latinsky překládati budou imperfektem; imperfektem nepochybí, perfektem snadno.

4. Českého „imperfekta" [1]) užíváme velmi často ve smyslu latinského perfekta. Bývá to

a) u časoslov pohybu (t. j. jak pohybování něčím, tak pohybování sebou s místa na místo). Tak jest „otec šel, jel do města" tolik co „odešel, odjel do města"; *vedl* mne do svého pokoje; = *odvedl, uvedl* mne do svého pokoje; *vezl*, neb *nesl* to na trh = *odvezl* neb *zanesl* to na trh; *putoval* do Říma = *vydal* se na pouť do Říma. Oni pak uslyševše krále, *jeli* (profecti sunt): a aj hvězda, kterouž byli viděli na východu slunce, předcházela je (Br. Mat. 2, 9.) — Tedy propustiv zástup, *šel* (venit) domů Ježíš, i přistoupili k němu učedlníci jeho řkouce: (Br. Mat. 13, 36). — Což uslyševše zástupové *šli* za ním (secutae sunt) pěšky z měst (Br. Mat. 14, 13). — Tehdy odpověděv Petr, řekl mu: Aj, my opustili jsme všecky věci a *šli* jsme za tebou (secuti sumus te) (Br. Mat. 19, 27). — I vešli do Kafarnaum, a hned v sobotu *šed* (ingressus) do školy, učil. (Br. Mat. 1, 21). — Uzřev pak Ježíše zdaleka, *běžel* (cucurrit) a poklonil se jemu. (Br. Mark. 5, 6). — I *vedli* (ducunt), jej až na místo Golgata, to jest popravné místo (Br. Mark. 15, 22).

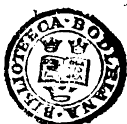
---

[1]) Spisovatel pro krátkosť jmenuje tak perfektum sloves děje imperfektivního.

— Dí jim: Pojďte a vizte. I *šli* (venerunt) a viděli, kde bydlil (Br. Jan 1, 40). — A hned ráno, uradivše se biskupové s staršími a s zákonníky i se vším shromážděním, svázavše Ježíše, *vedli* jej (abduxerunt) a dali Pilátovi (Br. Mark. 15, 1). — I dí jim: Nalévejtež již a neste vrchnímu zprávci svadby. I *nesli* (tulerunt) (Br. Jan 2, 8).

b) U časoslov: *ptáti se, tázati se, praviti, kázati* (poroučeti), *prositi, žádati.* Představujemeť si tu děj nehledíc k jeho trvání, tak že se nám aoristickým býti zdá. Tak se to má i při jiných časoslovech a často jest *viděl jsem* = *uviděl, spatřil jsem, slyšel jsem* = *zaslechl jsem. pozoroval jsem* = *zpozoroval jsem* (srovnej řecké ἔφην, ἔλεγον, jež se zhusta aoristicky objevují). I chodili někteří z našich k hrobu a nalèzli tak, jak *pravily* (εἶπον, dixerunt); ale jeho *neviděli* (οὐκ εἶδον, non viderunt) (Br. Luk. 24, 24). — I slyšeli (ἤκουσαν, audierunt) ho učedlníci mluvícího a šli za Ježíšem (Br. Jan 1, 37). — Tedy zastaviv se Ježíš, *kázal* (εἶπεν, jussit) ho zavolati. I zavolali toho slepého. (Br. Mark. 10, 49). — Mistře, aj ten fík, kterémuž si *zlořečil* (ἣν κατηράσω, quam exsecratus es) uschl (Br. Mark. 11, 21). — I vyjel Chýram z Týru, aby viděl ta města, kteráž mu *daroval* Šalomoun, ale nelíbila se jemu (I. Král 9, 12). — A když již byl večer, přišed Josef z Arimatie, počestná osoba úřadná — — — směle všel k Pilátovi a *prosil* (ᾐτήσατο, petiit) za tělo Ježíšovo (Br. Mark. 15, 42—43).

c) Avšak nejen při časoslovích způsobu pod a) a b) vytčeného, nýbrž všeobecně při všech časoslovích — nejen trvacích, nýbrž i opětovacích a vícedobých — pamatovati sluší, že jejich minulého času přečasto užíváme ve smyslu latinského perfekta, a sice vždy tenkráte, když jimi děj minulý vyjadřujeme se stanoviska přítomnosti a bez ohledu na nějaký děj minulý jiný. — Dostaneme-li na své pozvání odpověď: „již jsem jedl," zaslechli jsme *perfektum prosté č. logické,* nikoliv imperfektum ve smyslu latinském, poněvadž se ve větě oné nechce *vyvíjení* děje označovati, nýbrž *děj sám.* Tak i ten, který vypravuje, jakou krmi včera *jedl,* pouhým aoristem mluví. — A vzav kalich a díky učiniv dal jim: a *pili* z něho všickni (biberunt, ἔπιον) (Br. Mark. 14, 22—23). — Odpověděl jim Ježíš a řekl: Amen, amen pravím vám, hledáte mne, ne proto, že jste divy viděli, ale že jste *jedli* (edistis, ἐφάγετε) chleby a nasyceni jste. (Br. Jan 6, 26). — Otcové vaši *jedli* (comederunt, ἔφαγον) mannu na poušti a zemřeli. (Br. Jan 6, 49). — Poněvadž zemské věci *mluvil jsem* (dixi; εἶπον) vám, a nevěříte, kterak budu-li vám praviti nebeské, uvěříte. (Br. Jan 3, 12). — Nebo tak *miloval* (dilexit, ἠγάπησεν) svět, že syna svého jednorozeného dal (Br. Jan 3, 16). — A oni vyšedše *kázali* (praedicaverunt, ἐκήρυξαν). (Br. Mark. 16, 20). — Zdaliž jsi ty větší nežli

otec náš Jakob, kterýž nám dal tuto studnici, a sám z ní *pil* (bibit, ἔπιε) i synové jeho i dobytek jeho (Br. Jan 4, 12). — Kralovala (regnavit, ἐβασίλευσεν) pak smrt od Adama až do Mojžíše, také i nad těmi, kteříž *nehřešili* (non peccaverunt) ku podobenství přestoupení Adamova (Řím. 5, 14). — Nebo všickni z toho, což jim zbývalo, *metali* (miserunt); ale tato z své chudoby všecko, což měla, uvrhla všecku živnost svou. (Br. Mark. 12, 44). — A když oni jedli vzav Ježíš chléb, a dobrořečiv, *lámal* a *dával* (fregit et dedit, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν) jim, řka: Vezměte, jezte: to jest tělo mé. (Br. Mark. 14, 22). — A slovo tělem učiněno jest a *přebývalo* (habitavit ἐσκήνωσεν) mezi námi. (Br. Jan 1, 14.) — Ale jakož psáno jest: čeho oko *nevídalo* (non vidit, οὐκ εἶδε), ani ucho *neslýchalo* (non audivit, οὐκ ἤκουσε), ani na srdce lidské nevstoupilo, co připravil Bůh těm, kteří jej milují. (Br. I. Kor. 2, 9.)

5. Vše, co jsme vyložili pod 4. o užívání českého „imperfekta" v rodě činném, má platnost i v passivu. Tehdy Ježíš *veden jest* (subductus fuit, ἀνήχθη) na poušť od Ducha, aby pokoušín byl od ďábla. (Br. Mat. 4, 1.) — I stalo se, že ten žebrák umřel a *nesen jest* (ἐγένετο .... ἀπενεχθῆναι αὐτόν) od andělův do lůna Abrahamova. (Br. Luk. 16, 22.) — Hlas v Rama *slyšán jest* (audita est, ἠκούσθη), naříkání a pláč a kvílení mnohé. (Br. Mat. 2, 18.) — I řekli Židé: Čtyřiceti a šest let *dělán jest* (exstructum est, ᾠκοδομήθη) chrám tento, a ty ve třech dnech vzděláš jej? (Br. Jan 2, 20.) — Kterýž *vidín jest* (visus est, ὤφθη) po mnohé dni od těch, jenž spolu s ním byli přišli z Galilee do Jeruzaléma. (Br. Sk. ap. 13, 31.) — Slyšeli jste, že *říkáno jest* (dictum est, ἐρρέθη): Nezabiješ. (Br. Mat. 5, 21.) — Od věků *není slýcháno* (non est auditum, οὐκ ἠκούσθη), aby kdo otevřel oči slepého narozeného. (Br. Jan 9, 32.) — Do té (kaplice) jsem obzvlášť uveden a *pobízín*, abych hleděl, že tu pěknější než kde náboženství. (Lab. světa 18, 13).

Ve 3. osobě jednot. a množ. č. vynechává se často *jest*, *jsou*. Po vyslyšení těch *uvažována* opět v radě všecka ta věc: a vyhlášeno poddaným, poněvadž sobě lásky a milosti vyšších svých vážiti buď nechtí neb neumějí, aby tedy zuřivosti odvykali (Lab. sv. 32, 13.) — Protož někteří tu hned před očima mýma do ohně *metáni*, jiní do vody *házíni*, jiní *věšeni*, *stínáni*, na kříž *rozbíjeni*, kleštěmi *trháni*, *řezáni*, *bodeni*, *sekáni*, *pečeni* na roštích (Lab. sv.). — Ale málo jsem prospěl, kromě že na mne škaredě *vzhlédáno*, úštípkami *házeno*, a někteří i zabiti mne hrozili. (Lab. sv. 8, 5.)

Pozn. 1. Že v takových větách dle povahy mluvy biblické a vůbec starší mnohem přirozenější jest přimysliti *jest* a *jsou* nežli *byl* a *byli* atd., uzná každý, kdo na tvary časoslovní ve starších spisech pilněji pozor měl, i kdyby příklady svrchu

uvedené dosti toho nedosvědčovaly. To potvrzuje také příklad následující: Odkudž nejen vodou vždycky na nás a přes nás do povětří *stříkáno*, ale my ani státi ani ležeti nemohouce, z boku na bok *jsme přemítáni*, jednak na nohy, jednak na hlavu *staveni*. (Lab. sv. 9, 16). — Zde zřejmo, že k poslednímu *staveni* patří předcházející *jsme*, ze kteréhož si také pro *stříkáno* přimysliti třeba *jest*.

Pozn. 2. Minulý čas trpný se „*jsem*“ jest pravidelně aoristický, a to nejen od časoslov skonalých, nýbrž i od neskonalých (trvacích, opětovacích a vícedobých). Toho důkaz dá se ovšem jen počítáním provésti, když totiž kdo biblí čta pozoruje, jak zřídka minulý trpný se *jsem* od časoslov neskonalých v latině a řečtině imperfektem, a naopak, kolikráte týž trpný čas minulý s *byl jsem* od časoslov neskonalých v překladu řeckém aoristem, v latinském perfektem vyjádřen jest, ačkoliv, jak podotčeno, i minulý s *byl* od časoslov neskonalých právě tak aoristicky se objeviti může, jako minulý vyvíjecí činný. Pronášeje však toto své mínění (že totiž trpný minulý vyvíjecí se *jsem* pravidelně jest aoristický, jako v příkladě nahoře uvedeném: *slyšán jest* = ἠκούσθη), nechci ho nikterak někomu vnucovati, mluvě o něm schválně jen zde v poznámce, aby snad důležitosť a důkladnosť věci samé nezdála se zlehčena proplítáním pouhých domněnek. Přes to však přese všecko nechci se vyhýbati námitce, která se zde bezděky naskýtá. Řekne mnohý: Jak má býti jedna a táž forma spolu vyvíjecí i aoristická? Námitka to zajisté vážná. Avšak na prostranné a široké rozměry časoslova československého nemůžeme — ač chceme-li o svém časoslově vůbec mluviti — přikládati úzké míry klassické. Co říci o formách *byl jsem chodil*, *byl jsem vídal* a podobných plusquamperfektech? Nejsou vyvíjecími? A nemusí při tom každé plusquamperfektum také ukončenosť děje vytýkati? — Právě tak se to má s vyvíjecími přechodníky perfekta *chodiv*, *napomínav*, *jednav* a p. Ukončenosť vyvíjení není nijak ponětím nemožným.

Říci o takových formách, že vyjadřují ukončení bez ohledu na své vyvíjení, nebylo by zevrubné. Něco podobného tvrditi dá se na nejvýš o formách končicích, které sice nestírají přirozenou míru děje a jeho opakování (*najezditi se*, *zotvírati*), avšak nevyjadřují jeho vyvíjení. Že formy *dáváno jest*, *mrskán jsem* a p. vskutku jsou vyvíjecí, vidíme zvláště z dokladů takových, kde časoslovo *jsem* vynecháno (viz. pozn. 1.) a pouhé *byl* právě tak přimysliti se dá, jako pouhé *jsem*. Mimo to — poněvadž se tohoto minulého vyvíjecího skoro výhradně užívá jen o dějích v skutku ukončených, nikoliv však k vyjádření jich prosté nebo potažné neukončenosti — formy času tohoto již samy sebou nám představují děj v jeho skutečném ukončení, na kteréž tedy jen ještě ono *jsem* zvláště poukazuje.

Latina a řečtina, jak praveno, nejsou nám zde měřítkem

jediným. My máme více forem časoslovních pro rozličné vidy dějové, musíme tedy pro ty, kterých v jazycích klassických není, míti svá vlastní pojmenování a své vlastní výměry a především své vlastní přesvědčení, ač nechceme-li jim nerozuměti a tudíž také o nich nemluviti. *Karel Kunz.*

O předložkách v, nad, pod, před.

Napsal Fr. Bartoš.

O předložce v.

Předložka *v* (někdy *u*, zvláště před retnicemi) pójí se s akkusativem a s lokalem.

I. S akkusativem předložka *v* určuje

1. Místo, v jehož nitro pohyb se děje, jež jest cílem pohybu (opp. předložka *z*).

a) Činem hmotným:

V dědiny vráti se byvšie blahosť (Anth. I. 11.). — V dřevo vrazi mlat (Anth. I. 13.). — Bóh ti bujarosť da u vše údy (Anth. I. 2.). — Kto sě chtějú se mnú bíti, těm v ohradu sěmo jíti (Anth. I. 29.). — Otvedechu zmilitka u kamenný hrádek (Anth. I. 30.). — Spade, ach spade v chladnú vodicu (Anth. I. 30.). — Nabierá vody v kovaná vědra (Anth. I. 30.). — Orel vstúpi v oblaky (Anth. I. 32.). — Tvá duše musí jíti u peklo (Výb. I. 222.). — V koráby vešli (Kat. v. 75). — Rytieř jide v chrám (Kat. 1167.). — Mistři v hromadu pospěchu (Kat. 1461.). — Přemysl vdruži v zemi otku (Dal. 5. 16.). — Káza všem v les vjíti (Dal. 44. 46.). — Tu Cidlina v Labe vchodí (Dal. 56. 32.) — Švábi sě v Chrudim sebrachu (Dal. 100. 33.). — Vítek v město vnide (Dal. 103. 20.). — Maria Magdalena v duom všedši jeho svaté nohy mazala (Pass. 186.). — Vzemše húbu v uocet omočichu (Pass. 307.). — Čeledín v duom vběhna vece (Pass. 791.). — Sv. Blažeje súdce v žalář vsadil (Pass. 203.). — Naše bohy v jezero uvrhli (Pass. 204.). — Navrátí vás u vaše bydliště (Pass. 484.). — Potom v horúcí pec uvržen (Pass. 903.). — Uvrhl jeho u věži (Let. 66.). — Běžel jsem v kout (Lab. 25.). — Šel pod zem až v temnosti (K. Poh. II. 98.). — Jdi s tím v čerty do pekla (K. Poh. II. 243.).

Pozn. Střídnou předložkou jest v téže příčině *do* s genitivem.

b) Činem pomyslným:

A již teď púščieš sluhu svého u pokoj (Anth. I. 77.). — I měl vyvržen býti v psotu a v biedu (Anth. I. 166.). — V ne-

moc upadli (Pass. 763.). — V boží hněv upadneme (Pass. 833.). — Komuž věřu, pojmu v radu (Dal. 63. 28.). — Vydali nás nepřátelům v moc (Žal. 32.). — Radili se mezi sebú, kterak by zemi u pokoj a řád uvedli (Let. 118.). — Chcu sě v kněžstvo uvázati (Dal. 63. 33.). — Říměné uvázachu sě v město (Pass. 422.). — Tehdy sě v tu vlasť uvieže (Výb. I. 137.) — Uvázali sě v hrad (Let. 115.). — Pyšně si vede a v paty ho zebe (Mudr. 98.).

2. Směr vůbec, jmenovitě pak

a) ve spojení se slovesy činnosti nepřátelské:

Obráti se zástup pohanský týlem v předek (Anth. I. 45.). — I vyrazi Záboj v před, i vyrazi Slavoj v bok jim (Anth. I. 12.). — V šíř i v šíř liutý ostřiež rozepě svoje křiedle (Výb. I. 17.). — Drva v přieč zasazená (Výb. I. 21.) — Po tvém slově pojdem v pravo v levo, buď v před buď v zad u vše pótky liuté (Výb. I. 29.). — Tataré sě hnuchu v pravú stranu (Výb. I. 46.). — Kněz kropil svěcenou vodou v pravo v levo (K. Poh. 721.). — Záboj hořúciema očima v Luděk měři (Výb. I. 15.). — I hna Srpoš v Spytibora (Výb. I. 40.). — Srpoš v chladnú zemju padé (Výb. I. 40.). — Uderi těžným mlatem u prsy (Anth. I. 15.). — Křepce v hèlm mu vrazi ránu (Anth. I. 29.). — Někdy sě vladař v mě vpeří a mě svú holí udeří v pleci nebo v hlavu (Anth. I. 95.). — Jedni v týl druzí v bok Němcóm jidu (Dal. 68. 19.). — Kdo lehce uvěří, hned se v leb udeří (Mudr. 251.).

Pozn. Střídnými předložkami bývají tu *na* s akkusativem a *do* s genitivem.

b) Ve spojení se slovesy: bíti, tlouci, hleděti a p.:

Nesměchu se bíti v čelo (Výb. I. 13.). — Jal se bíti v železná vrata (Star. Skl. V. 31.). — Bouchal se v prsa (Us.). — Potluče v okénečko (Kat. 872.). — Vzezie v nebe (Kat. 1563.). — Nechajte mne, dietky, ať v nebesa mohu hleděti (Pass. 995.). — Vždy v nebe hledí (Pass. 1000.).

Pozn. Střídnými předložkami bývají tu *na* s akkusativem a *do* s genitivem.

c) Ve spojení se slovesy: věřiti, nadíti se, doufati:

Lid v buoh věřící spasen jest (Pass. 808.). — To uslyševše mnoho jich v Jezukrista jsú věřili (Pass. 1022.). — Nevěřichu veň (Výb. I. 7.). — Ktož v mě věří, neumře na věky. Věříš-li v to? (Anth. I. 79.). — Naděli sě veň cti (Dal. předml. 5.). — V lučišče mé ufati budú (Výb. I. 59.). — V bídě nezoufej, v boha doufej (Mudr. 12.).

d) Ve spojení se slovesy dáti se a pustiti se na označenou děje nastupujícího:

Dal se v počítání (Lab. 45.). — Dají se v skoky (Lab. 73.). — Biskup znovu v mluvení se dal (Žer. L. I. 19.). —

Lidé v pláč a kvílení se vydali (Prot. 33.). — Poutníci dali se v smlouvání (Pref. 5.). — Pustili se v běh za ním (Us.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem.

e) Ve spojení se slovesy: vejíti, padnouti, vzíti, uvésti na označenou nastupujícího stavu passivného:

V posměch vešel (Tov. 40.). — Vešlo v přísloví (Prot. 73.). — Místa svatá v skázu a zapomenutí přišla (Pref. 398.). — Hostivít s bratrem Mstibojem v mír všel (Háj. 56.). — Dětmar v krátkém času všel jest v známosť knížeti Boleslavovi (Háj. 85.). — Jak se tam dostanete, již v zapomenutí všem známým přijdete (Mitr. 137.). — Přišlo v zvyk nemalý, že někteří pánův poddané sobě vyjednávají (Žer. Sn. 37.). — V nenávisť padl (Prot. 207.). — Nižádnému z vás nepadaj v pochybení (Troj. 163.). — Zvláště dal se nám v podezření, když od nás v noci do hor odšel. (Har. II. 68.). — V nenávisť jsú jeho vzali (Výb. I. 926.). — Kněží vzali ho u velikou nenávisť (Let. 436.). — Král vzal Pražany u velikú nenávisť (Let. 317.). — Škaredé v nenávisť brali (Lab. 48.). — To slovo vzato u velikou ošklivosť (Blah. Gram. 57.). — Vzal jsem ho v podezření (Lab. 65.). — Tak jest ta věc v uvážení vzata (Žer. II. 168.) — Konsulovi svůj příchod v známosť uvésti jsme dali (Har. II. 28.). — Sebe i mne v posměch uvésti se neštítí (Žer. L. I. 23.). — Drahomíra Václava v ošklivosť uvoditi se snažila (Prot. 7.).

3. Účel, ku kterému děj slovesný se nese:

V boj, Ctmíře, vedi mé sbory (Anth. I. 16.). — Žena muže v diélo porobila (Dal. 14. 24.). — Kostus dal dceru v učení u vysoké (Kat. 97.). — Kto nenávidí duše svojie v sem světě, v život věčen střeže ju (Výb. I. 7.). — V službu se přikázal jemu (Výb. I. 160.). — Králi sjeli se v radu (Troj. 285.). — Bylo jim to ot kněze v pokánie přijieti (Dal. 90. 20.). — Dám za svú duši v kněží modlitvu a ve mši svého zbožie třetinu (Výb. I. 250.). — Království jejich jest vojákům v loupež dáno (Har. II. 261.). — Ty daktyle posýlají do Konstantinopole samému velikému pánu v dar (Har. II. 234.). — Najvyšší sudí pánóm se sstoupiti káže v potaz (Všeh. 16.). — Tu pobízejí v zápas (Mitr. 67.).

Pozn. Střídnými předložkami bývají tu *do* s genitivem a *na* s akkusativem.

4. Účin a výsledek plynoucí z děje slovesného, způsobu, jaké co následkem děje slovesného nabývá:

Helm se rozskoči v dva kusy (Anth. I. 29.). — Děvečka v prach se rozsypala (Suš. Pís 774.). — Slad se mele ve mlýně v hrubší mouku (Anth. II. 419.). — Ratolesť zrostla jest u veliké dřevo (Výb. II. 497.). — Ten kámen se potom v drobné kusy rozpadne (Troj. 56.). — Dub rozkládá sě v suky (Výb. I. 26.). — Sstoupili se v kolo (Žer. L. I. 20.). — Páni se rozcházeli v kolo (K. Poh. 182.). — Vstúpili jsme v jednotu (Tov. 5.). —

Všickni máme v jednotu býti (Arch. I. 52.). — Dietě vzniklo v člověka sličného (Kat. 3378.). — Pyrhus v kusy ji rozseká (Troj. 413.). — Tu sě prvý boj v hromadu srazi (Anth. I. 23.). — Sstoupili se páni v hromadu (Žer. L. 1. 35.). — Nalit Uhřie v setniny sě shluku (Výb. I. 46.). — Súžichu sě v ostrú hranu, shluče sě tu množstvie v jedné sílu (Výb. I. 47.). — V třie prúdy sě rozstúpi ves tábor (Výb. I. 48.). — Noc sě proměníše v jutro šero (Anth. I. 26.). — Udatstvo sě v strach proměni (Anth. I. 46.). — Týraná příliš trpělivost měnívá se v popudlivost (Mudr. 111.). — Ježíš obrátil vodu u víno (Štít. Nauč. 37.). — Prach jsi a v prach sě obrátíš (Pass. 714.).

(Dokončení.)

O změně učiva a cvičiva ve třídě I. a II. gymnasijní. [1]

Od K. Koblížka.

Věty vedlejší patří do třídy druhé. Aby však žáci již ve tř. I. porozuměli vazbám vyskýtajícím se v knihách cvičebných, bude potřebí, rozebrati některé snadnější druhy vět vedlejších již ve třídě této. Nejpohodlnější a zároveň nejúčinnější u variaci tvarů konjunktivných jsou věty 1. finalné (poznatelny jsouce po částici *aby)*, 2. konsekutivné (poznatelny jsouce po částici *že*, *tak že*), a vidíme-li ve větě temporalné pohodlný prostředek obracení vět příkladných, 3. i temporalné (poznatelny jsouce [jen] po částicích *když*, *až*). Věty relativné k těmto přirozeně přistupují na procvičenou indikativných tvarů časů relativných.

Ježto pak zde vazba latinská od české se odchyluje ve slovese, dlužno žákům vyložiti: 1. je-li účel přítomný nebo budoucí, vyjadřete jej v latině konjunktivem praesentis, je-li minulý, konjunktivem imperfecti; 2. ve větě konsekutivné zřete toliko k dokonavosti a nedokonavosti časoslova; 3. ve větě temporalné tolikéž zření mějte k dokonavosti a nedokonavosti časoslova; tvar časoslova dokonavého minulý vyjadřete latině tvarem conjunctivi plusquamperfecti, tvar časoslova nedokonavého tvarem conjunctivi imperfecti, tvar časoslova dokonavého budoucí tvarem indicativi futuri exacti.

Ostatní druhy vět vedlejších mějtež pak vhodné své místo ve druhém semestru sekundy. Na tu dobu odložena budiž i vazba accusativi cum infinitivo, vazba gerundivná, vazba participii futuri activi. Neboť dospěvše tam žáci jeví ducha chápavějšího a mocnější paměť, aby s náležitým prospěchem porozuměti mohli způ-

---

[1]) Pro nedostatek místa podáváme z rozpravy obšírnější jenom výňatek. Red.

sobům a rozdílům vazeb. Cvičebná kniha F. O. Novotného pro druhou třídu zásadě té ovšem jistou měrou hoví, ale jsou tam vazby tyto jako opakováním těchže vazeb ve primě již probraných. Tím nestala se úleva primanům, alebrž sekundanům, jakož samo sebou se rozumí, skoro zbytečná.

Předložkám sluší více důležitosti přikládati, než ve mluvnicích a cvičebných knihách našich shledáváme.

Dobře jest seznamovati s nimi žáka zenenáhla a podávati po jedné nebo po dvou ve cvičeních postupem ode sklonby substantivné počínajíc, ale na konci aspoň ve třech cvičeních na místě vhodném hromadně místa jim dáti v rozličných významech. Lépe jest, pustiti předložku docela, nežli udati bez poznámky jen holý význam její, jenž druhdy společen jest dvěma nebo i třem předložkám jiným; tak na př. znamenají předložky *propter*, *juxta*, *secundum* všudy prostě „*podlé*, *vedlé*“, *pone*, *post*, *pro* prostě „*za*“, *ante*, *coram*, *pro* prostě „*před*“ a j.

Při takových předložkách sluší, aby rozdíly jich v užívání poznamenány a náležitě vysvětleny byly alespoň ve knihách cvičebných; ve mluvnicích stručnějších arciť taková toho potřeba se nejeví, poněvadž vedlé nich cvičebné knihy na to jsou. Tato malá částka, ouhrnná nauka o předložkách, byla by sekundě vzata a primě přidána; za to však mnohem větší část učiva nesnadnějšího připadla by z primy do sekundy. —

Která látka by do primy slušela a jak by postupovati bylo, vyloženo v řádcích následujících:

1. Od časoslova budiž počato: indic. praes. act. a pass. Ve cvičivu českém přihlíženo budiž toliko k nedokonavým tvarům časoslovným.

2. Sklonba substantivná prosta všech nepravidelností jakýchkoliv (pluralia tantum, odchylky sklonebné jmen filius, filia, deus, dea a j.). — Ve cvičivu sklonebném pilně hleděno budiž aspoň ve sklonbách prvních k tomu, aby více než dva nebo tři druhy skloneb českých ve příkladech se nesbíhaly, poněvadž na více než na tolik nelze připraviti žáky důkladně a bezpečně v hodině české a před vyučováním latinským beze ztráty času na učivo latinské vyměřeného.

3. Jak o předložkách soudím, dotknul jsem shora.

4. Po druhé deklinaci substantivné sklonba adjektiva trojvýchodného I. a II. deklinace. Tolikéž sklonba adjektiv III. skl. po sklonbě subst. III.

5. Po čtvrté a páté sklonbě subst. následujž tvorba i sklonba komparativná a superlativná rozdělena jsouc dle adjektiv II. a III. skl. Komparativy v -entior náležejí do třídy II. Superlativy šesti adjektiv v -limus ostaňtež v primě.

6. Tvorbě a sklonbě adverbií dobře sluší místo po kompar. a superl. adjektivných.

7. Sklonba zájmen ať jde za sebou mimo zájmena neurčitá,

jimž náleží místo ve třídě druhé, protože příbuzností významů svých slabému duchu žákův nesnadno na paměť jdou. Totéž platí o zájmenech adjektivných unus, solus atd. V sekundě známost jich nepřijde pozdě.

8. Číslovkám nejlepší místo se hodí po perfektovém tvaru časoslovném za příčinou volby příhodných příkladův.

9. Pomocnému slovesu *sum* a. složeninám jeho přirozené jest místo vykázáno v primě před imperfektem. Kniha p. Novotného v sekundě nazbyt je opakuje; stačilo by jen ve příkladech hleděti k tomu, aby se ony tvary opakovaly a v paměti udržovaly.

10. Časoslovo.

I. Konjugace časoslova pravidelného s perf. v -avi;

II. konjugace časoslova pravidelného s perf. v -ui a -vi;

III. konjugace časoslova dopouštějící toliko snadné tvorby perf., v níž ani reduplikace ani podstatné proměny kmenové se nevyskytují. Proměnu samohlásek *a* a *e* v *i* v kompositech netřeba za podstatnou pokládati. Na procvičenou pravidelné tvorby perfektové dosti by bylo časoslov, jichž kmeny se končí souhláskami retnými a hrdelnými. K nim pak přidružiti kmeny otevřené jako minu-o, ru-o atd., nebylo by žákům na obtíž.

IV. konjugace časoslova dopouštějící jen tvorby perfekt. v —ivi, leda by venio a složeniny jeho pro hustou jich potřebu ve příkladech k nim přistoupily.

11. S prospěchem tuším jest, děliti ve cvičeních rod činný od rodu trpného od imperfekta počínajíc a indikativy od konjunktivů. Však indikativy a konjunktivy všech konjugací po jednom od sebe dílně probírati a tak i učivo pořádati, nezdá se býti s úsporou ani času ani učiva, anobrž slušelo by indikativy praesentis a imperfecti všech konjugací pojednou vzíti, pak indikativy futuri I. a II. konjugace zároveň, tolikéž pak indikativy perfecti, plusquamperfecti a futuri exacti všech konjugací pohromadě. Konjunktivy venkoncem pospolu ve cvičeních probírati aniž po konjugacích děliti není nesnadno; upevníť se ustavičným a přísným pomýšlením na rozdíl spony konjunktivné conj. I. od ostatních v žácích forma konjunktivná. Tak učil jsem tvarům těm v primě s prospěchem, jen škoda, že cvičivo tím pořadem nebylo po hotově. To platiž pro rod činný i trpný stejně. Časoslova III. konjugace na -io nebuďtež odlučována od stejnorodých.

Takto slouče tvorbu stejnou v jedno nabyl bych jednak času na utvrzení známostí tvarných jednak místa na cvičivo zvláštní, ve kterém jako na opakovanou všecky ty tvary smíšeny by byly. Na opakovanou celých částí mluvnických jako po zájmenech rozličného druhu, po tvarech indikativných i konjunktivných aktivných a passivných, po předložkách a j. zvláštní cvičivo uspořádati dobře jest, jako vidíme ve knize p. Novotného.

12. Infinitivům, supinu, participiím a imperativům nesluší místo příhodné mezi cvičivem o tvarech indikativných.

Participium fut. act., gerundium a gerundivum mějtež na konci knihy pro primu místo jen skrovné, aby známostí jich zákonu zadost učiněno bylo; žádati nemůžeme, aby priman vazbám jich rozuměl, pročež důkladnější o nich pojednání a cvičivo necháno budiž do sekundy a to na konec knihy pro sekundu určené, jelikož vazba jich žádá důkladnějších známostí časoslova a věty vedlejší. Tam náleží také ze příčin týchž vazba accusativi cum infinitivo a to jen proto, že v tertii žáci již zhusta s vazbou tou se potkávají v auktoru, jinak by část ta po zákonu tertianovi teprv slušela tak jako vazba jmen místních.

Deponens rozhodně do primy se nehodí, leda by skladatel knihy cvičebné omezil se na deponentia ta, kterýchž význam deponentní s deponentním užíváním časoslov českých se shodoval, ku př. vagor toulám se, vereor ostýchám se, proficiscor odebírám se. Že pak jich po skrovnu jest, lépe jest pustiti je v primě docela. —

Jak v rozdělení učiva pro třídu první po přednosti ku cvičebné knize páně Patočkově jsem hleděl a změny ponavrhl, tak prohlédati chci v ustanovení látky pro třídu druhou ku cvičebné knize p. Novotného. Arciť chová i kniha p. Novotného pro I. třídu v sobě věci, kterým místa dopřáti by bylo teprve v sekundě: odchylky sklonebné dea, filia, domus, rus, vazbu jmen měst, zájmena adjektivná, neurčitá i souvztažná, deponentia, gerundium a gerundivum snadnější vazby, konjunktiv opisný, tvar zkrácený fuere, accus. c. infinitivo — ale že podávaje nástin tento za rozšířený důvod posudku svého o cvič. knize páně Patočkově měl jsem hlavně knihu tu na zřeteli, beru pro třídu druhou knihu p. Novotného na zřetel, jelikož kniha p. Patočkova pro třídu I. jí byla přizpůsobena:

Postup učiva nepravidelného v knize p. Novotného pro třídu druhou jest celkem velmi dobrý. Co jsme v primě buď jako nadbytkem, buď jako nesnadné do třídy II. poodložili, shledáváme již vřaděno na svých místech mezi cvičivem druhé třídě náležejícím. V díle prvém, sahajícím od stránky páté až po třicátou šestou a jednajícím o nepravidelnostech jmen, pominouti sluší §. 21. o latinských jménech přídavných, jež my příslovci pronášíme; jestiť to vazba žáku třídy IV. ne snadno na mysl jdoucí. Jak o předložkách mním, které v díle tom zahrnuty jsou, již známo jest.

Z dílu II., jednajícího o nepravidelnostech a zvláštnostech sloves, vypadne §. 30 „Opakování složenin s esse“ a §. 46 o nesnadném a sekundanovi skutečně nepotřebném „opsaném infinitivu a konjunktivu futuri“.

Z dílu III. nauka „o spojkách souřadných“ nemajíc do sebe zvláštnosti žádné a nad to z příkladův předešlých známa jsouc, dobře vypustiti se dá. §. 55 O „zájmenech vztažných s konjunktivem“ ve větách účelných, sousledných, příčinných a připouštěcích omeziti by bylo na příklady, ve kte-

rých jazyk český znak konjunktivný „*by*“ má. Což ostane z toho kvartanovi, když již sekunda toho známosti žádá? — Nauka o infinitivu podmětném a předmětném v §. 56 není nevyhnutelně potřebna, ana shoduje se úplně s naukou českou. Arciže když učitel místo české věty „klamati boha i lidi jest bezbožno“ dá překládati hochu českému touž větu po způsobu německém „klam*ání* boha a lidí jest bezbožné“, musí stať taková zvlášť a opatrně pojednávána býti! Bylo přestati na infinitivu esse s akkusativem jmenným jako: Býti chytrým a moudrým není totéž. Vazba nominativi cum infinitivo tuším také pro sekundana potřebna není, byť ji příštím rokem v auktoru shledal. Tam jest na výklad její času dosti.

V díle IV. §. 631 o „participii děje trvacího“ jest ve cvičebné knize německé velmi důležit, v knize české však docela nazbyt. Důležitější jest téhož paragrafu díl druhý a třetí.

Díl V. „Důležitější části nauky o pádech“ odpadnouti může všecek, jelikož naukou tou látka mluvnická v tertii počíná. V tertii ani ve kvartě látky mluvnické není mnoho, pročež mohli bychom s dobrým svědomím ještě i sekundě učiva ubrati, kdyby nebylo platné obavy, že při čtení auktora bylo by moc co vykládati, než by na mnohou věc v hodině grammatické došlo. Když však pustíme ze sekundy do tertie a kvarty, čeho k četbě prostějších vět v tertii potřebí nevyhnutelno není a co v sekundě přese všecku námahu učitelovu i žákovu zážívno dokonale není, jednak primanovi ulevíme jednak sekundanovi uvolníme neukládajíce do tertie a kvarty nic více než zákonem jim ustanoveno jest.

Co z knihy p. Novotného pro II. třídu na vypuštěnou dávám, činí dohromady asi patnáct listů a jest asi čtvrtinou všeho učiva v sekundě. Když vypuštěné části z ročníku prvého — míním jenom onu část nesnadnější tvorby tvarů perfektových a supinových, nikoliv všecko to, co my na vypuštěnou z primy dali, v knize však p. Novotného na opakovanou podáno jest — do ročníku druhého přeložíme, učiní čili vyplní sotva více než *pět* listů, čímž by i primanovi i sekundanovi uleveno bylo o deset listů peprného učiva. Nemíním tudíž v tom smyslu ubírati učiva ve třídách nižších, nýbrž chci odstraniti všecky závady rychlého postupu ve pravidelném i nepravidelném tvarosloví, nezavadě ani dosti málo o princip zákona. Vímť předobře, čeho nedocvičíme ve třídách nižších, to že zůstane nedoděláno i ve třídách nejvyšších. Chci, aby drobné dítky duchem nevyspělé méně se učíce více se naučily a bez nepřekonatelné umořující námahy učivo snadno zažívaly.

Na konec dokládám, kdybychom chtěli jak náleží zpracovati učivo vložené do některé cvičebné knihy pro třídu I., že by nám v. sekundě zaháleti bylo aneb ducha mořiti věcmi, které zralejšího ducha žádají. A není-liž proti mysli žádati po prima-

novi se všech stran požadavky hojnými svíraném, co sekundanovi na opakovanou jako za hříčku podávám?

V tertii a kvartě jest učivo přirozeností svou tak přesně normováno, že ani ubírati ani rozhojňovati látky nesluší.

Dodatek

k úvaze „O vychování v domě otcovském"

(v „Listech fil." III, str. 279 a násl.)

K vysvětlení toho, čeho se sl. redakce v poznámce na str. 295 dotýká, připomínám toto:

Měl jsem v úmyslu poznámky připojiti jen k takovým místům spisu Larasova, kteráž se dotýkají vyučování veřejného, a tu ovšem bylo mi se zmíniti též o tom, schvaluji-li, aby řečtině počalo se učiti teprve ve IV. třídě. Že jsem toho neučinil, stalo se proto, že neměl jsem se za oprávněna na základě svých ještě ne velkých zkušeností prohlásiti se o věci, za niž se přimlouvají větší a v té příčině snad specielní zkušenosti mající znalci školství, jako na př. spisovatel brožury loni v Linci vyšlé a v zásadě, jak se mi zdálo, i c. kr. zemská školní rada, navrhujíc z jiné ovšem příčiny, by mluvnici řecké se žáci učili v V. třídě. V. Listy filolog. II. 193 a 197. [1])

Já pro svou osobu souhlasím s míněním sl. redakce; neboť uče řečtině ve třídě IV. převelikou většinou pouze z prostředně nadaných žáků sestávající došel jsem přesvědčení, že v takovém případě jest i při dosavadním rozdělení učiva na dvě léta dosti nesnadno, by žáci celou látku náležitě strávili. Kdyby měli kvartáni celému tvarosloví se naučiti, musela by se v prvním běhu probrati látka, nyní pro tercii určená, a v druhém běhu, čemu dosud po celý rok ve kvartě učíme. Že by učitel dosáhl aspoň podobného výsledku jako při dosavadním rozvrhu, o tom pochybuji. Kdyby řečtině vyměřeno bylo týdně 8 hodin, měl by učitel látku pro II. běh určenou probrati a procvičiti za 150 hodin. (Počítám dle letošního kalendáře.) Z těchto 150

[1]) Redakce přijala sice zprávu podanou od p. V. Slavíka, „o některých změnách škol středních, jež navrhuje c. k. zemská školní rada česká" (Listy fil. II, 192—197); ale ačkoli redakce žádného poznamenání nepřičinila, nesmí se toto mlčení za schválení pokládati. Redakce by toho litovala, kdyby mezi filology mínění se šířilo, že by odložením řečtiny do oddělení vyššího (rozuměj do V. třídy) nevzešlo tomuto předmětu nijaké skrácení, nýbrž jen soustředění. Není příliš nesnadno, mylnost tohoto mínění dokázati i důkazem positivným i důkazem takovéto „soustředění" ad absurdum přivádějícím. *Pozn. red.*

hodin odpadne aspoň 7 hodin na opravy desíti úloh a 5 hodin na pět školních prací a jich opravu, dávaly-li by se práce ty pouze na půl hodiny. Za velmi užitečná a též velmi potřebná zvláště před písemnými pracemi pokládám extemporalia z tvarů slovesných, dle nichž nejlépe učitel může se orientovati, znají-li již všichni žáci probraná slovesa aneb kde mu třeba ještě jednotlivosti objasniti a procvičiti, by se mohl nadíti dobrého výsledku při zkoušce písemné. Dejme tomu, že by taková extemporalia se dávala každých 14 dní třeba jen na čtvrt hodiny, bude na ně a jich korrekturu třeba 5 hodin. Opakování probrané látky před extemporaliemi a písemnými pracemi muselo by aspoň jednou za 14 dní se díti, což by za celý běh vyžadovalo 10 hodin ku zkoušení z významů, kdyby se dělo čtyřikrát za týden a trvalo-li by čtvrt hodiny, bylo by zapotřebí 20 hodin a vezměme třeba jen 15 hodin. Zbude tedy ze 150 hodin 108 hodin, z nichž učitel nutně spotřebuje 40 hodin, by žákům tvary sloves plynných, polohláskových, adjektivum verbalné s jeho vazbami, tvary sloves v *μι* a sloves V—VIII. třídy, nehledě k slovesům a tvarům řídčeji se vyskytujícím, náležitě vyložil a se žáky tak procvičil, aby se jim již ve škole naučili. K tomu by zajisté potom u větší ještě míře hleděti bylo než nyní. [1]) Zbylo by tedy na překládání z cvičebné knihy pouze 68 hodin, v nichžto by učitel měl probrati třeba jen většinu vět, ze 34 cvičení knihy Lepařovy, nevšímaje si milých žákům osvěžujících souvislých článečků. Na každé cvičení potřeboval by aspoň 2 hodin, tak že by, připočteme-li k oněm 68 hodinám 7 hodin, jichž je třeba k opravě úloh vzatých obyčejně též ze cvičebné knihy, učitel jakž takž s učivem hotov býti mohl. Avšak musel by míti žáky nadanější a bylo by mu takové úlohy z cvičebné knihy ukládati, že by sotva asi vyhověl nařízení o nepřetěžování žákův a nesměl by se dáti zdržovati, když by byli někteří žáci ještě něčemu důkladně neporozuměli, ku př. dosti nesnadnému užívání rozličných časův slovesa *ἵστημι*. Pro první běh, kde žáci v nový jazyk počínají teprve se uváděti, nebyly by poměry číselné příznivější, třeba by odpadly písemné práce, neboť bylo by projíti okolo 80 cvičení ovšem poměrně kratších a učivo mnohem ještě rozmanitější. Jak nesnadno by však potom bylo při žácích udržovati chuť k tomuto předmětu, když už při nynějším rozvrhu učiva jest veliké opatrnosti zapotřebí, aby na př. žáci IV. třídy, slyšíce téměř každou hodinu o novém slovese a jeho zvláštnostech, nebyli množstvím a převelkou rozmanitostí forem zastrašeni a popleteni! Proto nesouhlasím s Larasem, by řečtině teprve

[1]) Z tohoto rozpočtu nesmí se však souditi, jako bych mínil, že by učiteli bylo v jisté hodiny po celou hodinu přednášeti a se žáky jen ve formách se cvičiti. Budeť zajisté cvičení tato někdy unavující střídati s překládáním z cvičebné knihy. Jen pro přehled shrnuji dobu k onomu cíli potřebnou v počet hodin.

ve IV. třídě se učilo. Je to ovšem jen mé subjektivné mínění, o jehož mylnosti by mne přesvědčiti mohla jen prakticky dokázaná možnost a prospěšnost podobné změny.

K mínění Larasovu o pracování úloh v jazyku mateřském bez konceptu (v. L. fil. III. 285.) mohl jsem také připomenouti, že na veřejném ústavě by se to díti mohlo všeobecně jen při pracích školních, při nichž možno učiteli poněkud kontrolovati, pokračují-li žáci při vypracování daného themata naznačeným způsobem. Pro domácí práce lze to raditi jen lepším žákům, od nichž může učitel očekávati, že náležitě thema promyslí a myšlenky své v duchu pečlivě sestavené již bez nutných oprav sepsati dovedou Žák povrchně pracující a často napsané již opravující vykaž se konceptem! *Dr. Jos. Novák.*

Úvahy a zprávy.

Život Řekův a Římanův. Líčí Fr. Velišský, professor akad. gymnasia v Praze. V Praze, nákladem spisovatelovým 1875. 8⁰. XVI a 520 str.

Výkladu o soukromém životě Řekův a Římanů dostalo se v posledním padesátiletí v literaturách cizozemských, hlavně pak německé, tolika povolaných i nadaných pracovníků, že všecky důležité stránky jeho až do podrobnosti propátrány a pokud možno najisto postaveny jsou ve velkém množství monografií i děl souborných. Všickni klassikové starověcí pročteni za tím účelem s pílí vzornou a vybráno z nich, co vhodného. Archaeologům nezbývá než pravost badání dřívějších zkoumati a buď je potvrzovati, buď opravovati. Záleží tudíž zásluha spisovatele, píšícího souborné dílo o látce takové, hlavně v tom, aby užije svědomitě novověkých pramenů vybral věci příhodné a slil je v celek soustavný. Dle povahy věci každé takové dílo musí tedy více méně opírati se o díla předchozí, a samostatnost spisovatelova přestávati musí na tom, aby dovedl s dobrým úsudkem rozeznati liché od pravého. K podstatnějším novotám a důležitým opravám, mají-li býti opatřeny náležitými doklady, není hrubě místa v díle, obsahujícím tolik látky, a třeba vyložiti je v pojednáních zvláštních. —

Takový ráz díla souborného má také dílo p. prof. Velišského. Pan spisovatel odhodlav se psáti dílo stejnojmenné s dílem Guhlovým a Konerovým (Das Leben der Griechen und Römer), ale maje v úmyslu stručně a úplněji vyložiti celý soukromý život

obou těchto národů, ba pojíti v dílo své i výklad o vojenství a válečnictví starověkém, užil k účelu svému hlavně děl souborných přihlédaje k pramenům specialnějším, kde díla tato zdála se mu příliš stručnými. Zakládá se tedy dílo přítomné hlavně na důležitých dílech Beckrových (Gallus a Charikles), Marquardtově (III., 2, IV. V. díl jeho římských starožitností), Hermannově (Griechische Privataltertbümer), Forbigerově (Hellas und Rom), Schoemannově (Griech. Alterthümer a archaeologickém slovníku Richově). Z pramenů specialnějších užito mimo díla semo tamo po knize v poznámkách uváděná Friedlaendra (Sittengeschichte Roms, hlavně při výkladě o slavnostech a hrách římských), Rüstowa a Koechlyho (Das Kriegswesen der Griechen) pro výklad o vojenství, Friedreicha (Realien zur Ilias und Odyssee, Erlangen, 2. vyd. 1856), Momsena (Geschichte des römischen Münzwesens), Böckha (Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfusse und Masse des Alterthums), díla Overbeckova (Pompeji), Krausova (Agonistik der Hellenen a Olympia oder die Darstellung der olympischen Spiele), Rüstowa (die Kriegführung Caesars), některých pojednání o otázce divadelní, o knihovnictví řeckém a římském a j. v. Slovníku Darembergova a Sagliova (Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris, 1874), dosud neúplného, užito v míře praskrovné, (snad jen při výkladu a starých assech římských str. 301 a na str. 229, pozn. 1.), ač jest v úvodě citován; naproti tomu přejato hojně látky z díla Guhlova a Konerova, jež lépe bylo položiti při výčtu pramenů na místo slovníku právě jmenovaného. Tak na př. celý výklad o lodích řeckých a římských (až na poznámky o velikosti a plavbě lodí antických, sebrané z rozličných míst, hlavně ze spisu Friedlaendrova) vzat jest z díla Konerova a doplněn semo tamo přídavky z Friedreicha, Forbigera a j. Pojednání Graserova: „De veterum re navali“ na str. 317 v poznámce uvedeného jen prostřednictvím díla Konerova užito i nemusilo ani zejména uváděno býti.

Kdo pozorně dílo pročítá, tomu nemůže ovšem ujíti, odkud která část vzata jest; opírajíť se některé zhola o pramen jeden (jako na př. výklad her římských o dílo Friedlaendrovo, výklad o knězích římských o dílo Marquardtovo, výklad o gymnastice řecké o dílo Krausovo, výklad o zřízení vojska řeckého o dílo Rüstowa a Koechlyho; výklad o otrocích římských vyňat z Beckerova Galla, o otrocích a obchodě řeckém z Hermanna, o vychování spartském ze Schoemanna), jsouce jen rozhojněny semo tamo poznámkami hlavně z jiných děl souborných výše vytčených, pak textem k obrázkům se vztahujícím a odtud čerpaným, odkud obraz vyňat jest. Pracněji sestaveny jsou hlavně výklad o knihovnictví řeckém a římském, o zbroji řecké, o vyučování řeckém, o penězích antických a j. v. —

Jest nás daleko, abychom takovéto uzpůsobení celého díla snad pokládali za vadu; zmínili jsme se však o něm obšírněji,

poněvadž vyznati musíme, že bychom dle úvodu p. spisovatelova čekali mnohem více. Praví p. spisovatel v úvodě, že i v jednotlivostech pracoval častěji samostatně [1]), t. j., rozumíme-li dobře, že vynesl na jevo něco *nového;* a dále, že měl zření ku pramenům, t. j. dle celého kontextu slov úvodních ku zprávám starověkým, a to zajisté v míře obsáhlé, neboť staví tyto prameny na místo první mezi prameny vytčenými. Samostatných věcí, pokud jsme seznati mohli porovnávajíce dílo toto s pomůckami užitými, jest v celém díle velmi málo; ba nebojíme se, že se uchýlíme daleko od pravdy, vyřkneme-li, že jsou to skoro jenom ty věci, které p. spisovatel již dříve podal buď v recensi díla Guhlova a Konerova (v Zeitschrift für oest. Gymn. 1873, str. 745 až 755), buď v archaeologických článcích v Listech filologických a paed. uveřejněných. Tak o poměru cavaedia k atriu, o foru, o délce sariss. falangitů makedonských; samostatný jest i plán villy Pliniovy na str. 111). Výklad obrazu na vase nalezené u Ruva v jižní Italii a nyní chované v Neapolském museu, jejž dle slov svých (str. 472, pozn.) p. spisovatel podává dle vlastních zápiskův učiněných na své cestě italské, neliší se v podstatných věcech od výkladů už podaných (Srv. na př. výklad vasy té v Panofkových Bilder antiken Lebens). P. spisovatel odchyluje se od běžných podání jen tím, že vykládá jinak účel stínidla, jež dívka nad hlavou mrtvoly Ofeltovy drží, jakož učinil už v recensi díla Konerova výše zpomenuté (na str. 752).

Ovšem zapříti nelze, že p. spisovatel nenásleduje slepě toho neb onoho pramene a nevypisuje tedy bez úsudku; že ku př. na leckterých místech to mínění proti onomu zavrhuje. Lze-li však pokládati takové počínání, nutné pro každého, kdo se odhodlá psáti nějaké dílo souborné, již za samostatné pracování v jednotlivostech? Či máme rozuměti výrazu „samostatně“ pouze o poměru díla tohoto k dílu Konerovu, jež ovšem nijak nebylo pramenem výhradním? Pak by bylo třeba uznati, že stilisace slov těchto v úvodě jest aspoň „velmi nejasná.“

Po celém díle roztroušeno jest veliké množství citatů z nejrůznějších spisovatelů řeckých a římských. Bylo by pošetilé, kdyby kdo, jenž zná práce vykonané již v archaeologii, se domníval, že všecky citaty nebo značná jich část pochází od pana spisovatele samého. Podnikal by práci zbytečnou, kdo by vypisoval citaty nyní sám z klassiků, moha užiti citatů již sebraných v dílech spolehlivých. Ale vypíše-li kdo citat z díla cizího, nemůže tvrditi, že sám k pramenům přihlížel, leda by přičinil k citatům už sebraným nové, starších lepší a případnější. Pan

[1]) Čtemeť na IX. str. úvodu: „že však i v jednotlivostech pracoval jsem samostatně, a že pokud toho potřeba se jevila a možno bylo, přihlížel jsem k pramenům, o tom podám důkaz znalému čtenáři bohdá častěji.“

spisovatel ovšem leckde přičinil citaty hlavně z děl, jichž mu užívati bylo při pracích předchozích výše zpomenutých; avšak citatů těchto původních proti nesmírnému jich množství v díle celém jest tak po skrovnu, že věru mizí, zvláště když nevychází z nich nic, co by objasňovalo nějakou stránku života antického jen poněkud více. I tu tedy bylo by dobře uvésti slova úvodu v míru náležitou. — Není-li však žádnou hanou nikomu užívati citatů od jiného sebraných k účelu svému, jest zajisté nezbytnou jeho povinností, přesvědčiti se i o pravosti citatu a počínati si při přepisování jich s opatrností tím větší, čím snáze může každý upadnouti v omyl buď pouhým přepsáním, buď přehlédnutím neb neporozuměním. Jest tedy vždycky radno, prve než se citat napíše, nahlédnouti do klassika samého, poněvadž dosti malým zaměněním myšlénky citat vypsaný snadno státi se může nevhodným. P. spisovatel ovšem v té příčině tvrdí na téže straně úvodu, že přihlížel k pramenům, *pokud třeba bylo*, ba že i většinu literatury staré sem náležící si osvojil, možno-li tak souditi ze slov, že přese vši dobrou vůli prameny (t. j. klassiky starověké) nemohl dosud obsáhnouti úplně. I nelze ovšem neuznati, že p. spisovatel často na př. do Homera nahlédl vypisuje k citatům v díle Friedreichově uvedeným řecký text, anebo překládaje (ač někdy volně) místa z Homera [1]), Petronia, Thukydida, Cicerona, Herodota, z Xenophontova Oikonomika a j. v.

Avšak až na tyto výminky jevilo se p. spisovateli v míře *velmi* skrovné potřebným nahlédati ve spisy citované, a tak vloudily se leckdy v citaty jeho chyby, jež nelze nikterak počísti za tiskové. Nemohli jsme ovšem hledati všech citatů při takovém množství jich, ale z těch, ve které jsme nahlédli, anebo kde jsme jdouce po stopě jich v dílech cizích přišli k domnění o nějaké nesprávnosti, leckteré utvrdily nás v tomto mínění. Tak na př. pan spisovatel uvádí na str. 352. ku zprávě, že herec Polos dostal za dva dni jeden talent, tento citat:

Dem. X. p. 848, t. j., jak každý souditi musí, Demosthenova řeč desátá pag. 848. Zpráva ta vyskýtá se však u Plutarcha, vitae X oratorum, Demosthenes p. 848; mělo tedy citováno býti Plut. vitae X or. Dem. p. 848.

Podobná nemilá a hrubá chyba jest i na str. 199 shora: „Ostatně nebyla hra ta (πεττεία), jak z Platona (*Republ.* p. 292) vysvítá, snadná.“ Citat ten vypsán jest z Beckra, Char. II. str. 303, má však zníti: *Politikos* p. 292. P. spisovatel patrně

---

[1]) Ve verších přeložených z Homera jsou některé metrické poklesky; na př. na str. 113:

jedno se ván*kem* rodí a jiné jeho *de*chem uzrává —

a níže:

rovněž *tak* i hrozen tu na hroznu a fík vedle fíku.

Na str. 323 jest šestiměr, jenž má jen pět stop:

ostrou blíž přistoup', by jalůvku ranou sklál atd.

se přehlédl překládaje řecký název díla, jakož často činí, na latinu, ač i to, že citována není kniha Politeie, i obsah celého onoho místa Beckrova, kde i *osoby* v dialogu tom vystupující se uvádějí, mohlo jej přivésti omylu na stopu.

Těch a podobných omylů p. spisovatel mohl snadno uniknouti, kdyby byl vypisoval citaty při sepisování svého díla buď opatrněji, buď nahlédal i do klassika samého.

Na str. 197 shora praví p. spisovatel: „Plato ve svých „Zákonech“ (I. p. 637) opití se při slavnostech boha vínodárce Dionysa za věc neslušnou nepokládá. Ve Spartě však a Kretě byly takovéto kvasy nicméně v obyčeji.“ — V Beckrově Charikleu II. p. 273 zní místo to takto: Plato, welcher Leg. I. p. 637 die attische Sitte ernstlich gegen den Spartaner vertheidigt hat, erklärt, IV, p. 775, dass an den Dionysien gestattet sein solle, sich zu betrinken; *πίνειν δὲ εἰς μέθην οὔτε ἄλλοθί που πρέπει πλὴν ἐν ταῖς τοῦ τὸν οἶνον δόντος θεοῦ ἑορταῖς οὔτ᾽ ἀσφαλές.* Patrně vypsán omylem prvý citat místo správného druhého, jak každý může se přesvědčiti, kdo přihlédne ke slovům Platonovým Leg. I. 637 [1]).

Na str. 483 p. spisovatel mluvě o konsekraci zmiňuje se o pověře lidu, jenž věřil, že orel, puštěný s vrcholu hranice, když zapálena byla, unáší duši zbožněného do nebes, i cituje k tomu Suet. Aug. 100. Tam však o *pohřbu* Augustově čteme jen toto: „nec defuit vir praetorius, qui se effigiem ejus cremati euntem in coelum vidisse juraret.“ Zde o orlu není řeči, celý pak citat vůbec se nehodí, protože pohřeb a konsekrace byly výkony zhola různé, jak vysvítá i z díla p. spisovatelova.

Na str. 287 dole praví p. spisovatel: Tak stála první kniha epigrammů Martialových u Tryfona pět denárů a Xenie dokonce jen čtyři sesterce (asi 30 kr.), ač prý mohl je i za dva prodávati (Mart. I. 118.). Avšak citat ten (recte I. 117.) hodí se jen k prvé části věty i měl býti položen za slovy: „pět denárů“ (Martial na m. uv. dí: „de primo dabit alterove milo Rasum pumice purpuraque Cultum denaris quinque tibi Martialem“). Ke druhé části věty sluší citat Mart. XIII, 3: Omnis in hoc gracili Xeniorum turba libello Constabit nummis quattuor empta tibi. Quattuor est nimium? poterit constare duobus, Et faciet lucrum bibliopola Tryphon.

Tak i na str. 283 sluší citat v pozn. 3. uvedený (Mart. IV. 10.) jen za slova „smazán“, nehodě se k tomu, co následuje. Chybný jest i citat na str. 259 shora, Mart. III, 72 místo 62. Vyskýtá se už v Gallu Beckrově, z něhož zpráva ta vzata.

---

[1]) Zníť místo to takto: *οὐδ᾽ ἔστι ὅστις ἂν ἀπαντῶν κωμάζοντί τινι μετά μέθης οὐκ ἂν τὴν μεγίστην δίκην εὐθὺς ἐπιθείη καὶ οὔτ᾽ ἂν Διονύσια πρόφασιν ἔχοντ᾽ αὐτὸν λύσαιτο, ὥσπερ ἐν ἁμάξαις εἶδόν ποτε παρ᾽ ὑμῖν ἐγώ.* Zde o nijakém schvalování zvyku toho se strany Platonovy není zmínky.

Z těchto ukázek patrno, že dílo toto, aspoň co se citatů týče, jest velmi nespolehlivým a že tedy v té příčině daleko stojí za cizími spisy vědeckými tohoto způsobu, kteréž bedlivosti při citování dbají. Bylo by tedy třeba řádných a důkladných oprav v díle tomto, aby oprávněna byla slova p. spisovatelova v úvodu pronešená, že dílo toto s podobnými v literaturách jiných aspoň věcně dobře měřiti se může. Při takové nespolehlivosti jeho nebude možno užívati ho jako pomůcky vědecké!

Jiné chybné citaty vznikly asi tiskem.

Opraviti jest:

Str. 365 Pl. N. H. 34. 9. 16 místo 34. 95. 16
„ 413 Ov. Met. XII, 321 „ Ovid. Met. XII.
„ 461 Ov. A. A. 1, 220 „ A. A. 214
„ 180 Il. V, 500 „ 50
„ 366 Hom. Il. XXIII 704 sld. místo Hom. XXIII, 704. sld.
„ 470 Il. XVII. 4 „ XVII
„ 418 Il. XXIII, 393 „ 3931
„ 284 poopraviti jest Luk. εἰκ. κ. 9 v εἰκ. cap. 9 a na str. 359 Pl. Republ. 399 c, v Pl. Republ. III, 399 c. —

Mluvíce o citování nemůžeme zatajiti, že nesouhlasíme ani se způsobem, jakým p. spisovatel cituje literaturu novověkou. P. spisovatel uvádí ovšem většinu důležitých děl, kterých užil, v úvodě, jiná pak cituje příležitostně. Někdy uvádí prameny už v úvodu zpomenuté při příležitosti takovým způsobem, jakoby pouze *ta* jednotlivost, ku kteréž citat se vztahuje, vyňata byla z díla toho, ač vyňata jest věc celá nebo velká část její. Tak na př. p. spisovatel uvádí na str. 376 v pozn. Friedlaender (Darstellungen a. d. Sittengeschichte Roms II, 377, citat, pokud jsme shledali, chybný), dokládaje jím zmínku o otěžníku C. Appulejovi Dioklovi. A přec bylo dílo Friedlaendrovo skoro *výhradním* pramenem k výkladu her a slavností římských. Nebyloli lépe vůbec necitovati, když zůstala bez citatu i *veliká většina* jiných věcí téže důležitosti z díla toho přejatých? Aneb nebylo lépe uváděti před každým oddílem díla užitá, jako to činí Hermann, Becker, Marquardt a jiní? Takový výčet pramenů byl by každému čtenáři vodítkem, kde hledati mu jest zevrubnější zprávy o té neb oné stránce života antického.

V citování pramenů starověkých jeví se jakási nesouměrnost. V některých částech díla citováno je při věcech sebe nepatrnějších, někde citatů zhola není aneb jest jich jen po skrovnu; věci stejné váhy někde doloženy jsou, někde ne. Aby v díle vládla souměrnost, bylo třeba říditi se v příčině té jistým řádem a citovati buď všude, buď jen při věcech sporných aneb důležitých. — Docela však nemůžeme schvalovati, uvádí-li p. spisovatel výroky bez citatu (jako na př. na str. 17. z Diona Chrysostoma, na str. 225. z Xenoph. Oik.) aneb uvádí-li slova cizí

znaménky uvozovacími, nenaznačiv, odkud vzata jsou, jako na str. 242 dole (z Marquardta IV. 5. 1. 90) neb na str. 354. Lépe bylo vyjádřiti myšlénky ty buď svými slovy aneb přičiniti zevrubný citat.

Co se obrazů týká, praví p. spisovatel v úvodě, že volil vesměs takové, jež zdály se býti nejvhodnější a *nejsprávnější*, jsa v tom podporován autopsií, již na cestách svých v Italii a Malé Asii si zjednal. Nechceme se o to příti, pokud třeba jest *autopsie* k sestavení takového díla souborného; že však i bez autopsie o této nebo podobné látce s úspěchem psáti lze, dokázal prof. Niederle, z jehož rukopisu právě prvá část tohoto díla, jejíž sepsání by nejspíše autopsie žádalo, z velké části vyňata jest. Ostatně místo své cesty do Malé Asie větším právem p. spisovatel mohl připomenouti cestu, kterou, nemýlíme li se, podnikl podporou Svatoboru za účelem návštěvy sbírek berlínských, pařížských a londýnských. My i tu odvažujeme se p. spisovatele opraviti míníce, že p. spisovatel, jako často se stává, volil po přednosti obrazy ty, jež snáze mohl si opatřiti. Či pokládá p. spisovatel sám na př. obraz 84. (lví brána v Mykenách) vzatý ze slovníku Richova, jenž skorem z pouhých kontur se skládá, za věrnější obrazů na př. v Reberově díle (Kunstgeschichte des Alterthums) anebo v dílech jiných? Anebo nebylo by lze nahraditi leckteré titěrné a nejasné obrazy z téhož slovníku jinými zřetelnějšími (srv. na př. obr. 86, 154, 155 a j.)?

V celém díle jest celkem 550 obrazů, vyňatých většinou z díla Richova, Overbeckova (Pompeji) a 4. vyd. díla Guhlova a Konerova. Sedm jich vzato jest také z díla Reberova (Kunstgeschichte des Alterthums, Leipzig O. Weigel, 1871: jsou to obr. č. 26, 27, 28, 31, 45, 83, 156); aspoň řezby obrazů těch v obou dílech shodují se až na čárku. Mělo tedy i těchto řezeb cizích v úvodě zpomenuto býti, aby snad někdo se nedomníval, že řezby ty jsou domácí. „Mimo to (praví p. Vel. v předmluvě str. X) . . . jsem dal konečně dle dobrých vzorů **značný** (!) počet i zde [1]) řezati.“ Řezeb na jisto cizích jest v celém díle *527;* zbývají tedy *23* obrazy aspoň nám neznámé. Z těchto 23 na jisto jsou v Praze zhotoveny obrazy č. 73, 87, 93, 94, 134, 171, samé to plány domů, vill, fora — jimiž by se asi řezbářství naše příliš honositi nemohlo. Toliko obrazce 339 a 340 představující assy starořímské, zdělané dle výkresů v slovníku Sagliově, jsou umělejší. Obrazce 496, 497, 509, 510 a 511 jsou *vysázeny.* Které ze zbývajících *desíti* řezeb (jsou to obr. 8, 9, 33, 109a, 132, 152, 197, 217, 435, 437) jsou ještě ony, jež zhotoveny jsou v Praze dle dobrých vzorů, nebylo nám možno najisto rozsouditi při částečné nepřístupnosti obrazných památek archaeologických. Obraz 132 nachází se ovšem v slovníku Richově,

[1]) Rozuměj: v Praze.

obrazy 435 a 437 i v díle Overbeckově, ale řezby jich zdají se býti jinými. — Jest tedy z 550 obrazců do textu pojatých v Praze ryto toliko 6 obrazců obsahujících rozličné plány a *nanejvýše* 12 jiných umělejších; celkem tedy obnáší „značný" počet obrazů původních *nanejvýše* 18, to jest as 3% obrazců v celém díle obsažených. —

Posuzovali jsme posud dílo to přihlížejíce hlavně k poměru díla samého k úvodu a ukazujíce k tomu, kterak slova úvodu rázu celého díla naprosto odporují; obraťme se nyní blíže k dílu samému. —

Dílo sepsáno jest celkem stručně, i podává v objemu mnohem menším mnohem více látky, než stejnojmenné dílo Guhlovo a Konerovo. Někde ovšem přáli bychom si větší zevrubnosti. Tak na př. stať o předení, tkaní a pletení odbyta jest (str. 177) téměř několika slovy, ač přece o tkaní dočítáme se netoliko u Homera, nýbrž i u básníků římských velmi často. V díle zahrnujícím soukromé starožitnosti antické vůbec právem měla by býti vyložena tato důležitá část života národů těch už z příčin pouhé praktičnosti knihy důkladněji a to tím spíše, byloli věnováno věcem zajímavým sice, ale méně důležitým (jako na př. výčtu pokrmů římských) tak mnoho místa. A tak pohřešili jsme leckdes leccos, co by aspoň mělo připomenuto býti; tak na př. při výkladě o svatbě řecké zmínku o nymfagogovi, o anakalypteriích, při výkladě zápasů gymnických zmínku o efedrovi, ač toto poslední slovo leckdy se vyskýtá u spisovatelů řeckých ve významu metaforickém.

Ku konci úvahy chci zmíniti se o některých nesprávnostech, kteréž se mi při pročítání díla namanuly. — Jsou to as tyto:

Str. 16. a 17. Pan spisovatel překládá výraz Ζεὺς Ὀλύμπιος (o známé soše Feidiově) Zeus Olym*pij*ský; správné jest *olympský*. Neznamenáť zajisté výraz Ζεὺς Ὀλύμπιος sochu Zevovu v Olympii postavenou, nýbrž boha nejvyššího na Olympu sídlícího.

Str. 174. dole: „Za dob císařských užíváno bylo zvláštního roucha při jídle, zvaného synthesis, a boháči mívali ho vždy celé garnitury rozličných barev." O tom nikde se nedočítáme; synthesis (krátké to a pestré roucho, pro pohodlí při hostinách užívané, v životě veřejném pak jen při Saturnaliích) bývalo rozličných sice barev; že by však boháči římští byli měli celé garnitury takových oděvů různých barev, nedočetli jsme se nikde, pokud víme. Omyl povstal tuším špatným porozuměním textu Beckrovu (Gall. III 3. vyd. 160): „*In ganz anderem Sinne* bedeutet Synthesis auch eine vollständige Garderobe, gleichsam eine Garnitur Kleider atd."

Str. 221. „Platon, prý, chtěl tomu, aby v sňatek nevcházel muž před 30., dívka před 16. rokem." Výrok ten potud jest nesprávný, pokud Platon o věci té ve své Politeii a Zákonech

různě se vyslovil. Neboť v Zákonech VI, 772 dovoluje muži i po 25. roce se ženiti (srv. B. Ch. III. 290).

Str. 221. „Svatba řecká počínala prý obětí Zevu splniteli (*Ζεὺς τέλειος*) a Heře splnitelce (*Ἥρα τελεία*) a Artemidě atd.", a na str. 222.: „Z rána v den svatební konána byla veliká oběť (*προγάμια, προτέλεια*) atd." Jak ze souvislého kontextu celého místa patrno, pan spisovatel domnívá se, že konány *dvojí* oběti, jedna den před svatbou Diovi, Heře, Artemidě a jiným božstvům, mládí opatrujícím, v den pak svatby tak řečená *προτέλεια*. Avšak oběť božstvům těm konaná byla právě ona *προτέλεια* či *προγάμεια* i promluveno tu o jedné a též oběti ráno v den svatební konané jako o dvou výkonech různých. Srv. B. Char. III. 298 násl. a Hermann Privat. §. 31. 9.

Str. 223. Na místě uvedeném Il. III., 125 netká Laodike, dcera Priamova, skvostné ono roucho, nýbrž *Helena*, k níž Iris v podobě Laodiky přichází. Pan spisovatel díval se tu dle citatu Friedreichova v text, ale patrně nadmíru spěšně a povrchně; kdyby byl jen *dva* řádky četl, nebyl by se takového omylu dopustil. Chyba ta jest tím nemilejší, že každému, kdo obsah básní Homerových zná, ihned napadnouti musí. P. spisovatel touto i jinými podobnými chybami dříve vytčenými osvědčil velikou povrchnost při užívání pramenů svých, kterouž kdysi archaeologovi Konerovi v recensi díla jeho tak ostře vytýkal. A přece lze chyby povstalé právě nedůkladným nahlédáním do textu spíše odpustiti pouhému archaeologovi, než filologovi! Pan spisovatel, ač na str. IX úvodu neopominul připamatovati, „že dovedl vystříci se poklesků ve spisu německém (Konerově) ještě ve třetím vydání pozůstalých", nahradil to, co u Konera opravil, poklesky novými, podobnými a rovně tak hrubými.

Na str. 229. v pozn. zmiňuje se p. spisovatel o jakémsi anonymu Valerianovi. Správně má býti psáno Vale*s*ianus; sluje tak nejmenovaný spisovatel ten dle vydavatele svého Valesia (Valois); u Wattenbacha (Das Schriftwesen im Mittelalter, str. 157) správně psáno jest Valesianus. Jest to chyba tisku, či chtěl p. spisovatel Wattenbacha opraviti? Podobně i na str. 285 čísti jest *Sammonica Serena* za *Sammonia Severa* (sr. Script. hist. Aug. Gord. ml. 18, 2).

Str. 238 nahoře: „Nejčastěji byla v dobách republiky zavírána (svatba) *symbolickou koupí* (coëmptio); muž *zaplatil* za ženu (se svolením jejím) rodině její jistou cenu a tím v poručenství své ji převedl." Ve slovech těch jest spor; byla-li koupě ta symbolická (a takovou vskutku byla tuto i při jiných úkonech mancipace), nebylo třeba muži za ženu rodičům platiti. Srv. Marq. V. 1, 32 pozn. 51 a 37 pozn. 171.

Str. 239 dole má zníti za tabulae nuptiales, *patrimoniales*, dotales . . . . *matrimonales*. B. Gall. 3. vyd. 2, 30 a M. 5. 1. 46 pozn. 224.

Str. 288. „Nejznamenitější knihovnu založili Ptolemaiovci (Soter a Filadelfos) v Alexandrii, k nimž dle Strabona (p. 604) Aristoteles návod k soustavnému sbírání podal.“ Slova ta obsahují anachronismus. Aristoteles zemřel r. 322, Ptolemaios I. Soter, jenž knihovnu as k r. 295 neb 296 založil, vládl od smrti Alexandrovy až do r. 283. Strabon ovšem na místě uvedeném praví takto: *ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης (τὴν ἑαυτοῦ βιβλιοθήκην) Θεοφράστῳ παρέδωκεν, ᾧπερ καὶ τὴν σχολὴν ἀπέλιπε, πρῶτος ὧν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν.* Nechceme-li však viniti Strabona z hrubého anachronismu, nesmíme pojímati slova ta doslovně, nýbrž vyložiti sloveso *διδάξας* jen o nepřímém působení Aristotelově. Aristoteles sám as nepodal návodu králům aigyptským, nýbrž jeho knihovna, první toho času v Řecku, byla as Ptolemaiovcům *vzorem*, jímžto řídili se při pořádání knihovny své. Dle toho třeba tedy i slova páně spisovatelova poněkud opraviti.

St. 302: „a jako on (Solon) ustanovené Drakontem pokuty dobytkem placené kovem zaměnil, tak také vyskytují se za doby jejich (decemvirů) zákony (*lex Menenia Sestia* a obzvl. Julia Papiria r. 430) totéž ustanovující.“ Avšak zákon Meneniův a Sestiův byl právě protivou zákona Juliova a Papiriova. Normoval totiž dosud, jako lex Aternia Tarpeia o 2 leta starší pokuty dobytkem placené, nejsa téhož znění jako zákon druhý p. spisovatelem uvedený. (Sr. Mommsen, röm. Münzwesen str. 175.)

Str. 316. „Jména lodí řeckých (a snad také římských) byla vesměs rodu ženského.“ Že nazývaly se lodi římské i dle bytostí mužských, patrno z názvů uvedených u Marq. (III., 2, 395 pozn. 2275) a Forbiger (I. 3. 369 pozn. 119). *Grammaticky* ovšem i také názvy od bytostí mužských vzaté byly rodu ženského. (Srv. Centauro invehitur magna Verg. A. 5. 122). K tomu však p. spisovatel, jak se zdá, nepřihlížel i jest poznámka ta, ne-li nesprávná, aspoň nejasná.

St. 336. „Rex sacrorum — volen byl doživotně k návrhu pontifikův od pontifika vrchního v komiciích od tohoto svolaných (comitia calata)“ . . . Výrok ten není zcela správný. (Srv. Marq. IV. 263 pozn. 1599.) Pokud z neúplných zpráv souditi lze, volen byl sborem pontifikův a od vrchního pontifika v komiciích oněch pouze *inaugurován.*

Str. 349. „Kdo do tajemství kultu eleusinského chtěl býti zasvěcen, hlásil se u kněze, jemuž náleželo (řeč. *μυσταγωγός*).“ Mystagogem slul však občan v mysterie už zasvěcený, jenž občana za přijetí žádajícího, knězím představil. (Srv. Hermann Priv. §. 32 pozn. 23 *μυσταγωγός*: nicht *ἱερεύς*, wie Suidas II. p. 592, sondern gleichsam der Pathe, der Beistand und Begleiter des Einzuweihenden. Plut. Amat. c. 19. vergl. dess. Vit. Alc. c. 34,

wo *ἱερεῖς καὶ μυσταὶ καὶ μυσταγωγοί* ausdrücklich geschieden sind atd.“ Srv. Schoemann II. 384.)

Str. 438. Za rozhraní mezi třídou mladších (iuniores) a starších (seniores) ve vojště římském určuje se rok 46, místo správného 45.

Str. 444. „Nositel jeho (orla legie, aquilifer) jest *setník* první setniny (centurio primi pili, primipilus).“ Aquilifer a primipilus jsou dvě různé osoby. První setník *dohlížel* pouze na orla legie. Srv. Marq. III. 2, str. 264.

Str. 478 nahoře má státi, tuším, za *funeralis* cupressus buď *funebris* aneb *feralis*.

Str. 478. „funus publicum, funus censorium, poněvadž za republiky všechny podniky obecní censorové obstarávali.“ Nehledíme-li ani k tomu, že funus publicum není zhola rovno s funus censorium, jest výklad slov těch nesprávný. Pohřby takové obstarávali zajisté quaestoři, jakožto pokladníci státní. Slavný takový pohřeb proto as slul censorským, poněvadž se ho z pravidla jen nejvyšším úředníkům státním (na př. censorům) dostávalo. Srv. Marq. 5. 1. 356 pozn. 2267. — —

Po této úvaze třeba ještě zmíniti se o věci velmi nemilé, totiž o poměru díla tohoto k dílu zvěčnělého professora J. Niederle. Toto *θρυλούμενον ἀπόρρητον* vzbudilo pozornost všech, kteří filologické literatury naší si všímají, i nelze ovšem v této úvaze věc tu mlčením pominouti. Vyložíme na základě *skutečnosti* a přihlížejíce k vyjádřením *pana Velišského samého,* jak se věc má; budeme pak při tom co možná nejvíce šetřiti objektivnosti.

V literární pozůstalosti professora Jindřicha Niederle, muže činnosti neunavné a všestranného vzdělání filologického, nalezl se stenografický rukopis od něho pocházející, jenž má nadpis „Starožitnosti řecké a římské.“ [1])

Rukopis ten obsahuje 57 stenografovaných stran (mezi nimi dvě neúplné). Ovdovělá paní Niederlová, aby se poměr díla p. Velišského k tomuto rukopisu lépe mohl poznati, dala převésti tento rukopis ode tří stenografů na obyčejné písmo; tento přepis obnáší 137 stran obyčejného formatu. Rozdělení látky jest v této práci Niederlově toto:

A) Stavby Řekův a Římanův.
I. Stavby bohoslužebné: chrámy.
a) Chrámy řecké.
b) Římský chrám.

---

[1]) Jest to týž rukopis, o němž p. Velišský ve svém vyjádření č. I. se zmiňuje: (Prof. Niederle) postoupil mi rukopis, „mohl-li bych z něho něčeho potřebovati.“ Opět pak ve svém vyjádření č. II.: „ze stenografovaného rukopisu zvěčnělého kollegy Niederle na základě díla Guhlova a Konerova zdělaného a mně roku 1872 darovaného.“

II. Stavby veřejné.
a) Stavby k oslavení veřejných her zřízené.
1. Divadlo α) řecké, β) římské (také amfitheatr).
2. Hippodromos a stadion. — Circus a stadium římské.
b) Stavby, kteréž byly shromaždiště veřejného života Řekův a Římanův.
Palaistra a gymnasion Řekův.
Římské thermy (lázně).
Řecká agora a římské forum.
Stoa a basilika.
Místnosti úřední a shromaždiště lidu.
c) Stavby k praktickým potřebám zřízené.
Stavby ochranné. Zdi řecké a římské. Brány řecké a římské.
Věže řecké a římské.
Cesty a silnice řecké a římské.
Mosty řecké a římské.
Přístavy.
Římské stavby k odvádění i přivádění vody.
III. Stavby soukromé.
1. Příbytky živých. — Obydlí lidská.
Dům řecký.
Dům římský.
2. Příbytky mrtvých.
Hroby a pomníky řecké.

B) (Druhý díl).
I. Zařízení domácnosti.
Nářadí k sedění u Řekův a Římanův.
Nářadí k ležení.
Stoly.
Truhly a skříně.
Domácí nádobí.
Přístroje k topení a svícení.
II. Kroje a stroje.
Roucha spodní.
Roucha svrchní.
Látka rouch. Upravování a čištění oděvu.
Přikrytí hlavy a stroj vlasů.
Obuv.
Věci strojné (věnce, šperky . . .)

Z tohoto přehledu látky patrno, že práce Niederlova a p. Velišského jdou vedlé sebe až do str. 191. knihy od p. Velišského vydané. Výklad Niederlův jest do podrobna i stilisticky vypracován, o čemž ukázky na konci této úvahy podané nejlepšího důkazu poskytnou. Prof. Niederle, jehož filologická svědomitost a akribeia vůbec jsou známy, byl by ovšem práci svou, kdyby ji byl chtěl tiskem

vydati, značně změnil a rozšířil, a zvláště také obrazci [1]) opatřil, a byl by zajisté také se snažil nabyti zkušenosti autoptické nejen cestou do Italie, nýbrž i návštěvou důležitých sbírek pařížských a londýnských, za kterýmž účelem by se mu zajisté bylo podpory dostalo, zvláště od Svatoboru. Ale s druhé strany sluší přece dle mého zdání uznati, kdyby kdo práci Niederlovu, jak v rukopise jest, ovšem s některými [2]) případnými stilistickými změnami tiskem vydal, že by to památce Niederlově nebylo k hanbě a škodě. Ovšem naskytují se v práci té některé omyly, ale neshledali jsme v ní žádného omylu tak nemilého a závažného, jakých se p. Velišský nezřídka dopustil. Ostatně připomínáme, že p. Velišský v předmluvě sám uznává, že práce Niederlova jest důkladná...

Při výkladě o poměru knihy p. Velišského k práci Niederlově musíme přirozeným způsobem nejprve si povšimnouti toho, co p. *Velišský sám* o tomto poměru obecenstvu vykládá. V té příčině pak máme ne méně než *tři* vyjádření tohoto p. spisovatele před sebou, která tuto podáváme v chronologickém pořádku, aby čtenáři mohli je srovnati a náležitý úsudek si učiniti.

Číslo I. [3])

„Když jsem roku 1872 tak daleko dospěl, že se pomýšleti mohlo na provedení díla v nedaleké budoucnosti, dověděl jsem se, že záhy bohužel zemřelý přítel můj prof. Jindřich Niederle meškaje ještě v Klatovech spisem obsahu téhož se zanášel a dle díla „Das Leben der Griechen und Römer“ od Guhla a Konera od kněhkupectví tehdy Weidmannova v Berlíně vydaného knihu obrázkovou hlavně pro školy vzdělati chtěl, že však pro veliký náklad, jehož illustrace vyžadovaly a pro nepříznivé poměry nejprv od obrázkův a později od práce této vůbec upustil. Seznav pak práci mou postoupil mi rukopis, „mohl-li bych z něho něčeho potřebovati,“ a věnoval se, s činností úsilovnou dílu svému grammatickému.

Rukopis jeho obsahuje pouze pojednání o stavbách (mimo

---

[1]) V pozůstalosti Niederlově nalezeno několik obrazců, kteréž Niederle sám nakreslil. Mezi nimi vyniká zvláště pečlivě provedený obraz Forum Romanum. Z toho patrno, že by Niederle nebyl vydal práce své b e z o b r a z ů, kdyby se byl odhodlal k vydání jejímu. To podotýkáme vzhledem k starostlivým slovům p. Velišského v „Předmluvě“ (str. VII): „Jest to práce důkladná, ale příliš stručná, jež by bez obrazců nebyla toho užitku poskytla, jehož si zvěčnělý přál. Má snaha však byla podati dílo obrázkové“, atd.

[2]) Změn těchto nemusilo by právě býti mnoho. Neboť práce Niederlova jest v příčině formálné a stilistické do podrobna provedena, o čemž nejlépe svědčí ukázky, jež níže podáváme, zvláště ukázky úvodů k jednotlivým částem a přechodů. Tyto úvody a přechody p. Velišský s velikou vytrvalostí opisoval a přijímal za své; čehož příklady viz níže.

[3]) V předmluvě knihy „Život Řekův a Římanův“ str. VII a VIII.

dům) a některé stati o nářadí a oděvu. Jest to práce důkladná, ale příliš stručná, jež by bez obrazců nebyla toho užitku poskytla, jehož si zvěčnělý přál. Má snaha však byla ta, podati dílo obrázkové a netoliko školám prospěšné, na něž jsem ovšem především pomýšlel, nýbrž i každému vzdělanci vůbec potřebné. Zůstal jsem tudy při původním rozvrhu svém a pokračoval v práci, kteráž r. 1874 tou měrou hotova byla, že jsem roku nejblíže příštího k vydávání přikročiti mohl."

Číslo II. [1])

„Aby přítrž učiněna byla některým křivým míněním o díle mém „Život Řekův a Římanův" jakkolivěk rozšířeným, uznávám za nutno podati toto vysvětlení. Ze stenografovaného rukopisu zvěčnělého kollegy Niederle na základě díla Guhlova a Konerova vzdělaného a mně roku 1872 darovaného, jenž v celku asi 54 stránek tisku knihy mé obsahuje, užil jsem látky rozsahem za 40—44 stránek, a to od str. 1—75 a pak od str. 116—191, ovšem tak, že jsem, kde toho třeba bylo, vypustil, přílišnou stručnost rozhojnil a vyobrazeními jakož i textem k nim se vztahujícím opatřil. Jest tedy v díle mém za 40—44 stránek textu ze zmíněného rukopisu neb. kollegy Niederle, což na svědectví pravdy milerád a s náležitými díky připomínám."

Velišský.

Číslo III.[2])

„Výklady o stavbách bohoslužebných a veřejných, o hrobích, svrškách a krojích jsou *dílem mým* a toliko *menší* jich část vzata z rukopisu Niederlova (zdělaného na základě díla Guhlova a Konerova), jakož vysvítá z udaného poměru stránek, neboť připadá na rukopis Niederlův 40—44, na mých 66—68 [3]) (odečtou-li se obrazce) čili ze 106 plných stránek jest 40—44 z rukopisu Niederlova."

K těmto třem vyjádřením p. Velišského podáváme některá poznamenání, avšak jen taková, která obsahují fakta, aneb s fakty jsou v nejužším spojení. Jde nám jenom o *objektivný* výklad celé věci; pročež zdržujeme se subjektivné úvahy. Každý nechť si na základě fakt učiní úsudek, jaký se mu bude zdáti přiměřeným.

Ad I. Nevíme, jak p. Velišský slovům svým, která jsme

---

[1]) Na obálce „Listů fil. a paed." ročník III. seš. 4.

[2]) V příloze k 7. číslu letošního ročníku Světozora. Příčinou této obrany byla zpráva v příloze k č. 6. Světozora, a to, nemýlímeli se, od muže velmi váženého a na slovo vzatého podaná o knize p. Velišského. Srv. ostatně také odpověď panu Velišskému danou v příloze k 8. číslu Světozora.

[3]) P. Velišský snad chtěl napsati 62—66; nebo 40 + 66 = 106 a 44 + 62 = 106.

z jeho předmluvy uvedli, rozuměl [1]). Referent se domnívá (ale netvrdí s jistotou): 1. Že p. Velišský *zapomněl* v předmluvě se zmíniti, že práce Niederlovy použil a podlé obyčeje za to díky vzdáti. 2. Že v té části předmluvy, která začíná slovy „když jsem r. 1872“ a končí slovy „k vydávání přistoupiti mohl,“ jeví se jakási nemilá neobezřelost a neobratnost slohu. Tato „neobratnost slohu“ zůstává nemilou, ačkoli, jak p. Velišský praví, prof. Niederle jemu rukopis svůj „postoupil“ či „daroval“. Když Niederle rukopis p. Velišskému postoupil, „mohl-li by z něho něčeho potřebovati“ a p. Velišský rukopisu toho v skutku měrou výdatnou použil, nemají slova předmluvy tak *neobratně* býti stilisována, aby vedla k výkladu, že p. Velišský rukopisu toho užiti nemohl. Méně nemilé, ale ovšem také nevhodné, bylo by, kdyby p. Velišský o rukopise Niederlově *zcela byl mlčel*. Ostatně všickni, o jichž úsudku se refer. dověděl, filologové i nefilologové, mužové práv znalí i laikové v právnické vědě, rozuměli slovům těm tak, že p. Velišský nemohl potřebovati rukopisu, jejž mu prof. Niederle postoupil řka: „*mohl-li by z něho něčeho potřebovati*“ a že „tudy zůstal při původním rozvrhu svém a pokračoval v práci“, nedbaje rukopisu Niederlova. Tomuto výkladu slov p. Velišského nasvědčoval také zvyk tuším chvalitebný a vůbec známý (jejž zajisté také p. Velišský zná), že spisovatelé v předmluvě vzdávají díky těm, kteří jim ku složení díla jakýmkoli způsobem přispěli. Obyčejně, jak známo, se v této příčině dává na jevo raději poněkud větší vděčnost, než by často zrovna příspěvek literární zasluhoval. Zvláště tklivé a srdečné pak bývá poděkování, když mezitím nelítostná smrt uchvátila ty, jimž spisovatel díky zavázán jest. Poněvadž pak p. Velišský zvěčnělému kollegovi a příteli svému žádných díků nevzdal, soudilo se tím více, že slova jeho znamenají, že práce Niederlovy neužil a užiti nemohl. K tomu připomínáme *faktum*, k jehož uveřejnění splnomocněni jsme, že také vdova po prof. Niederlovi a všickni jeho příbuzní trpce byli dojati a zarmouceni, vykládajíce si slova p. Velišského v ten smysl, že ochotné nabídnutí rukopisu se strany prof. Niederle „mohl-li by prof. Velišský z něho *něčeho* potřebovati,“ bylo neplatné a že p. Velišský z tohoto rukopisu nemohl *ničeho* potřebovati. Ale když rukopis stenografický v pozůstalosti Niederlově nalezený záhy aspoň částečně přepsán byl, poznali příbuzní Niederlovi, že p. Velišský přece něčeho z rukopisu toho potřebovati mohl. P. Velišský pak sám asi po osmi měsících v lednu r. 1877 ve vyjádření č. II. naznačil, kolik asi z rukopisu toho převzal.

[1]) Co p. Vel. říci chtěl, musí ovšem on sám nejlépe věděti. Při té příležitosti redakce podotýká, že jako již častěji slušné odpovědi místa dopřála, tak také v této příčině říditi se chce zásadou „audiatur et altera pars,“ bude-li o to požádána a pokud ke skutečnému objasnění věci žádoucným se bude viděti. Ve snaze, aby se věc co možná nejvíce objasnila, shoduje se redakce s p. recensentem. *Pozn. red.*

Ad II. Pan Velišský, „aby přítrž učiněna byla některým křivým míněním o díle jeho Život Řeků a Římanů jakkolivěk rozšířeným“, uvedl ve známost všeobecnou, že z práce Niederlovy vzal 40—44 plných tištěných stránek a dodatečně „na svědectví pravdy milerád a s náležitými díky“ to připomenul. Přiznání toto, jakkoliv ovšem samo sebou jest důležité, mohlo by však býti v jisté příčině důkladnější. Důležitější věcí totiž, než že v knize p. Velišského jest za 40—44 stránek textu z práce Niederlovy, vidí se referentovi to, že práce Niederlova jest *základem* veliké části knihy p. Velišského, totiž od str. 1—191 (vyjma str. 76 až 116, v kteréž části p. Velišský jen něco málo z rukopisu Niederlova převzal); o tom viz Ad III. — Slovy „některým křivým míněním . . . . jakkolivěk rozšířeným“ vyrozumívá p. Velišský snad hlavně *to* křivé mínění, že on z rukopisu Niederlova nemohl ničeho potřebovati, ku kterémuž mínění předmluva jeho zavdala příčinu.

Ad III. Slova „výklady o stavbách . . . jsou *dílem mým* a toliko *menší* jich část vzata z rukopisu Niederlova“ pokládám za velmi nepodařená v příčině stilistické. Neboť když v knize p. Velišského ze 106 plných stránek připadá na práci Niederlovu 40 až 44 stránek a na výklad nepocházející od Niederle 62—66 stránek, jak se může jedním takořka dechem říci: „Výklady o stavbách . . . jsou *dílem mým*“ a „dvě pětiny těchto výkladů jsou dílem Niederlovým“? Ale i kdyby p. Velišský byl napsal: „jsou dílem *z větší části* mým“, mělo by se přece ještě připojiti: „hledí-li se totiž jen k počtu stránek“. Neboť nejde tu jen o to, *kolik stránek* p. spisovatel z práce Niederlovy převzal, nýbrž *jakým způsobem* vůbec té práce užil. Tu pak především sluší vytknouti, že p. Velišský podržel [1]) celý plán díla Niederlova. P. Velišský ovšem zapomněl v předmluvě se o tom zmíniti, ale my nepochybujeme, že také v této příčině aspoň prioritu prof. Niederle uznati musí. Pojednávati o jednotlivých stránkách života řeckého a římského pro velikou jich podobnost *zároveň*, tuto myšlénku měl prof. Niederle a provedl ji v práci své. Mámeť tu tato fakta: 1) Niederle uchýlil se od Guhla a Konera, kteří v první hlavní části vykládají o životě řeckém a v druhé o životě římském; on poznal, že vhodno jest, současně a zároveň vyložiti o chrámích a divadlech řeckých i římských, o agoře řecké a foru římském atd.

2. Rukopis Niederlův, v němž tento plán proveden jest, pochází z dob, kdy prof. Niederle meškal ještě v Klatovech, tedy z let 1866—1868.

---

[1]) Pravíme úmyslně „podržel“, ne „převzal,“ poněvadž p. Vel. v předmluvě praví, že úchylka od plánu Guhlova a Konerova jest jeho vlastní myšlénkou.

3. P. Velišský dověděl se (dle předmluvy své) r. 1872 o této práci Niederlově. Prof. Niederle pak „seznav práci jeho postoupil mu svůj rukopis“ r. 1872.

4. Předmluva p. Velišského psána v květnu r. 1876.

5. P. Velišský užil práce Niederlovy měrou tak vydatnou, že na př. i úvod celého díla „Člověk tvoří atd.“ i úvody a přechody k jednotlivým částem převzal.

Z toho všeho jest literární *priorita* Niederlova na jevě. Vznikl-li týž plán v duchu p. Velišského, tedy mohl poznamenati v předmluvě, že týž plán sice také se nalézá v práci Niederlově, že však on již dříve, než poznal rukopis Niederlův, přišel na touž myšlénku.

Dále však jest rukopis Niederlův *stručnější* (ale systematické) vypracování těch statí, kterých p. spisovatel až do str. 191. užil. Tento výklad Niederlův jest tedy *základem* celé té části (vyjma str. 76—116). P. Velišský rozšířil *hotový* text Niederlův textem k obrázkům se vztahujícím a výklady z jiných děl vědeckých vyňatými. Užil tedy jakési methody doplňovací čili, lépe řečeno *prokládací*, čehož ukázky níže per extensum podáme; zde pak uvádíme zcela stručně aspoň několik ukázek té methody prokládací. Vezměme za příklady § 5. 6. 7. 8. (str. 13—21 shora). Na str. 13 jsou z rukopisu Niederlova slova: „Dosud — pověděti“ (ř. 1—5), pak „2. chrámy dvojité — Erechtheion“ (ř. 8—15); na str. 14. jsou z rukopisu Niederlova „Mimo chrámy — žádné stopy“ (ř. 1—13), pak „chrám řecký neměl žádných oken — chrám Zeva [1]) v Olympii“ (ř. 18—35). Na str. 15. slova „Obrazy bohův. „Nejdůležitější“ (ř. 4 zdola — konec stránky). Str. 16 až ku slovům „jako mezníky, milníky atd.“ (ř. 1.—14), pak „Posléze odděleny jsou . . . . roucho“ (ř. 14—23),[2]) „které bylo lze svléci — sfinga“ (ř. 24—27), „zápasy Gigantův . . . Kentaurův“ (ř. 30—33), „Zeus pak jeho olympský — pěl o něm“ (ř. 36—37). Na str. 17 jsou z rukopisu Niederlova slova: „Seděl pak na spanilém stolci — ze slonoviny“ (ř. 1—4), „kadeře jeho“ (ř. 5), „i vousy — stojící“ (ř. 6—7), „v levici — kovem“ (ř. 8), „Socha — olympijského“ (ř. 9—12), „Obrazy bohův — přístřeším“ (ř. 16—19), „druhdy — vystaveny“ (ř. 19—21), „Před obrazem — stolec“ (ř. 25), „k obětem nekrvavým — nalézá“ (ř. 25—29), „přímo před tváří — z podstavce“ (ř. 29—34), „a vlastního . . . vedly“ (ř. 34—35), „Půda, . . . nazývalo se“ (ř. 36—38), „i chovány — prameny“ (ř. 38—40). — Na str. 18 „kameny — peribolu“ (ř. 1—4),

---

[1]) V Niederlově rukopisu psáno Diův; v ř. 26. scházejí slova „chrámem podnebesným.“

[2]) n. ř. 16 stojí u Velišského „po dlouhé době mistři Feidas, Myron, Polykleitos,“ v rukopisu Niederlově „po věcích mistři Myron, Feidas, Polykleitos.“

„zdělány — rozsáhlosti“ (ř. 4—5), „později pak — zřizovány“ (ř. 5—6), „nádherné . . Mnesikleem“ (ř. 7—12), „vyvedené — uprostřed“ (ř. 13—16), „Přední — třílodí“ (ř. 18—19), „k této — křídla“ (ř. 18—19), „Mezi obě křídla — schody“ (ř. 21—22), „po kteréž — věnovaným“ (ř. 23—25), „Prvé než jinam — sloupy co“ (ř. 30—36). — Na str. 19 jsou z rukopisu Niederlova slova „nejsouměrněji — Zdi a sloupy“ (ř. 1—6) „ano i — temnými [1]) barvami“ (ř. 6—11), „pomysleme si množství — již ve“ (ř. 15—20). Str. 20 celou zajímá obrazec. Na str. 21 jsou v této stati z rukopisu Niederlova slova od ř. 1 zhora — ř. 4.

Co mezitím jest, jsou buď obrazce, buď vysvětlení k obrazcům patřící, nebo některé přídavky z jiných spisů vzaté. Nechť čtenář učiní pokus a odstraní vše, co opsáno z rukopisu Niederlova! Co zbude pak v knize p. Velišského z textu na str. 13—21? Hromádka vět a přídavků, kteréž mezi sebou v žádném nejsou spojení. K tomu podotýkáme, že jsme tento příklad nevybrali schválně, nýbrž jak se nám právě při otevření knihy namanul.

Na základě tohoto faktického poměru můžeme říci, že p. Velišský v příloze k č. 7. Světozora *se zmýlil*, když napsal „výklady o stavbách bohoslužebných atd. . . . jsou *dílem mým*.“ Vzhledem k textu měl říci, že hotovou práci Niederlovu vzal za *základ*, a měl vyložiti, jakým spůsobem ji rozšířil a vůbec změnil. Měl-li však p. Velišský na mysli, že v Niederlově práci není *obrázků*, a že on *obrázky* ty odjinud musil si opatřiti, tu měl rozdíl mezi textem a obrázky vytknouti.

Abychom čtenářům věc tu náležitě objasnili, podáváme tuto několik ukázek, z nichž nejlépe poměr díla tohoto k rukopisu Niederlovu na jevo přichází.

Někdy opisoval p. spisovatel téměř slovo za slovem. O tom svědčí hlavně *úvod* celého díla a přechody od jedné stati ke druhé, jež téměř doslovně přejaty jsou z rukopisu Niederlova a u *statí těch, kde p. spisovateli rukopis Niederlův více po ruce nebyl, přestávají*.

Srovnejme na př. hned začátek spisu:

Práce p. Velišského.	**Rukopis Niederlův.**
Člověk tvoří uvědomělým duchem, jenž mrtvou hmotu oživuje a v ní se zjevuje.	Člověk od tvůrce svého tím nade vše jiné tvory postaven, že do hmoty, ze které povstal, vložena jiskra téhož ducha, kterýmž vznikl, jiskra ducha tvůrčího. Podoben jsa tvůrci svému tvoří i člověk, a od těch dob zná člověk sebe, co počal tvořiti ne na způsob zvířat veden pudem svým, ale veden duchem uvědomělým, veden obrazností svou. Člověk tvoří. Mrtvou látku spo-

[1]) V Niederlově rukopisu psáno „jasnými“.

Jest tedy zajímavo i důležito pro dějiny člověčenstva zkoumání i ohledávání všech takových výtvorů ducha jeho; jimi zajisté označeny jsou stupně, po kterých bralo se pokolení lidské k výši dokonalosti, jemu vyměřené. A jestli že který národ v tom zvláštní pozornosti zasluhuje, jest to zajisté národ hellenský, jehož nad jiné matka příroda obmyslila darem tím, že vzácné nadání své umělecké přivedl svrchovaně na jevo, že to, co v nitře ducha jeho vzešlo krásného, uměl ku podivu zpodobiti látkou vnější. Avšak vedle národa hellenského nesmíme s oka pustiti i druhý příbuzný jemu veliký národ římský, který dospěv k politické velikosti své od Hellenů počal se učiti, a přejal konečně neskonalé bohatství jejich vzdělání s tím dějinami jemu určeným úkolem, aby je sám též doplňoval a po celém světě, jemuž vládl, rozšiřoval. My zastavíme se u obou těchto národů a chtějíce líčiti nejdůležitější zjevy vnějšího života jejich zřetel obrátíme především k památkám jejich stavebním, kteréž nejen o těch života potřebách, za kterými byly zdělány, vydávají nám svědectví, ale i útvarem svým o životě národa vůbec, z něhož pošli jejich tvůrcové, nás poučují, a to tím snáze a zřejměji, protože poučování toto děje se smyslným názorem.

Ve stavitelství oba jmenovaní národové dosáhli úspěchů největších.

A ježto stavby jejich sloužily potřebám náboženským, života veřejného i soukromého, chceme pojednati 1. o stavbách bohoslužebných, 2. budovách veřejných (obecných) a 3. stavení soukromých.

dobuje, život do ní vdechuje, mysl svou celou v sobě zobrazuje a nehynoucí tak památku sobě zdělává. Jak zajímavo i důležito pro dějiny člověčenstva zkoumání i ohledávání takových výtvorův všech ducha lidského! Jimi zajisté označeny jsou stupně, po kterých bral se duch lidský k výši dokonalosti, kterouž mu tvůrce vyměřil. A jestliže který národ v ohledu tom zvláštní pozornosti zasluhuje, jest to zajisté přede vším národ hellenský, jehož nad jiné matka příroda obmyslila darem tím, že vzácné nadání své umělecké přivedl ke svrchované platnosti, že to, co uvnitř v duchu jeho vzešlo krásného, uměl i spodobiti látkou zevnější.

Avšak vedle národa hellenského nesmíme s oka spustiti i druhý příbuzný jěmu národ římský, kterýž dospěv k politické velikosti své od Hellenův jal se učiti a převzav konečně neskonalé bohatství jejich vzdělání vzal na sebe i úkol, aby po celém světě, jemuž vládl, sám je též doplňoval a rozšiřoval. My zastavíme se u národů těchto a pominouce jiných věcí, z nichž čerpáno bývá poznání národa, jako učení náboženství, zřízení státní, plody básnické, výsledky filosofického badání, zřetel obrátíme k památkám jeho stavebným, kteréž nejen o těchto života potřebách, za kterými zdělány byly, vydávají nám svědectví, ale i útvarem svým o životě národa vůbec, z něhož pošli jejich tvůrcové, nás poučují a to tím snáze, proto že poučování toto děje se smyslným názorem. Ve stavitelství oba jmenovaní národové dosáhli úspěchů největších. (Stavby Řekův jsou mimo četnost a rozmanitost svou i proto zvláště důležité, že svědectví písemná nedostačila by nikterak k poznání ducha tohoto národa.)

A ježto stavby jejich sloužily potřebám: 1. náboženským, 2. života veřejného, 3. života soukromého, chceme pojednati 1. o stavbách náboženských, 2. budovách veřejných (obecných) a 3. staveních soukromých.

Tak jako úvod, opsány jsou i přechody od jedné stati ke druhé téměř do *slova* (n. str. 27, 41, 65). Srovnejme na př. ještě *str. 129.*

Práce p. Velišského.	Rukopis Niederlův.
Vylíčivše nejdůležitější stavby řecké a římské obraťme se k těm národům samým a vizme, jaký byl život jejich, z jehožto potřeb stavby ony vznikly; i pozorujme ho doma i v poli, a projděme od kolébky až ke hrobu. I bude nám ovšem vrátiti se k stavbám vylíčeným, ale již jako ke známým, a vstoupíme opět do domu, navštívíme gymnasia i thermy, podíváme se do cirku i stadia, divadla i amfitheatru, budeme putovati ke chrámům i uchýlíme se posléz ke hrobům, avšak jen za tou příčinou, abychom na těch všech místech pozorovali Řeka i Římana uprostřed života.	**Vylíčivše nejdůležitější stavby řecké a římské obraťme se k národům těm samým a vizme, jaký byl i život jejich, z jehožto potřeb stavby ony vznikly, i pozorujme ho doma i v poli, a projděme od kolébky až k hrobu. I bude nám ovšem vrátiti se k stavbám vylíčeným, ale již jako k starým známým, s kterými se není třeba seznamovati blíže a vstoupíme opět do domu, ubereme se opět na náměstí, navštívíme gymnasia i thermy, podíváme se do okolu i honu, divadla i amfitheatru, budeme putovati ku chrámům, i uchýlíme se posléze opět k hrobům, avšak jen za tou příčinou, abychom na těch všech místech pozorovali Řeka i Římana uprostřed života.**
Tímto rozdělením látky snad jsme věci své neuškodili; neboť líčíce nejprvé stavby toliko jednu po druhé nabyli jsme jakéhosi soustavného přehledu tohoto oboru, jenž k poznání ducha jejich i potřeb života tak důležitý jest, a nyní bude nám tím snáze ohledávati způsob jejich života, ježto nebudeme museti přetrhovati líčení popisováním staveb, kteréž značnou část úkolu našeho zaujaly.	**Rozdělením tímto látky snad jsme věci své neuškodili; neboť líčíce nejprve toliko stavby jednu po druhé nabyli jsme jakéhosi soustavného přehledu, z kterého snáze nám lze posouditi to, co velikého oba národové v tomto oboru vykonali, kterýž k poznání ducha jejich i potřeb života tak důležitý jest, a nyní bude nám tím snáze ohledávati způsob jejich života, ježto nebudeme musiti líčení své přetrhovati popisováním staveb, kteréž tak značnou část našeho úkolu zaujímá.**

Že však i v pojednání samém zachována leckdy též methoda, t. j. že až na nepatrné doplňky opsán celý text Niederlův, toho stůj zde příklad vzatý ze str. 14 a násl.

Práce p. Velišského.	Rukopis Niederlův.
6. Chrám řecký, jehož rozličné tvary jsme právě poznali, neměl žádných oken [1]). Nebyloť jemu mnoho světla potřebí, jak patrno z toho, co jsme o jeho určení pověděli; nad to i tajemné to pološero, v kteréž věřící vstupovali, zajisté nemálo	**Chrám řecký neměl žádných oken. Nebyloť jemu mnoho světla potřebí, jak patrno jest z toho, co jsme svrchu o jeho určení pověděli; nad to i tajemné to pološero, ve kteréž věřící ctitelé vstupovali, zajisté nemálo přispívalo k oživení**

[1]) Avšak starodávný chrám řecký, z něhož později tvar břevnoví dorského vznikl, zajisté okna měl, jakož o tom metopy svědčí.

přispívalo k oživení citu náboženského; avšak bez světla všeho nemohl přece zůstati. U menších chrámů stačilo světlo dveřmi do vnitř vnikající, u větších chrámů zvláštního bylo k tomu potřebí zařízení střechy chrámové. Ponechán v ní totiž prostřed nad cellou větší otvor, tak že valná část její byla pod širým nebem; pročež se takový chrám nazýval chrámem podnebesným, *ναὸς ὕπαιθρος* [1]).

Práce p. Velišského. Str. 15.

Obrazy bohův a oltáře. Nejdůležitější ze všech příslušností chrámů byl ovšem obraz boha, jemuž místo a budova posvěcena byla; a bez obrazu neměl by chrám pro věřící žádného významu, tak jako ho nemá pouzdro bez klenotu. Ačkoliv obrazy nelze počísti mezi památky umění stavitelského, přece však učiníme zde krátkou o nich zmínku, ježto příhodnějšího místa k tomu není.

Obraz božstva býval za nejstarších časů zcela prostý, pouhý kámen aneb pouhé břevno, jinde zase živý strom postačil smyslnosti člověka bohu svému se klanějícího (tak na př. ve Spartě obraz Dioskurův záležel ze dvou břeven příčkou spojených a podobně jinde). Mnohé z obrazů těchto byly bez pochyby povětroně, ježto považovány byly za spadlé s nebe.

Ačkoliv podobné znaky (symboly) až do pozdějších časů se udržely ve své vážnosti a úctě, přece však záhy počali ze dřeva anebo z kamenů tvořiti podobu boha takovou, jakáž na mysli lidu věřícímu tanula. I vytvořena nejprvé hlava a vrchol těla s rukama k němu připjatýma, ostatek v prvotní podobě kolu neb sloupce čtyrhraného ponechán; takové jsou na př. známé ony hermovky (*Ἑρμαῖ*), sochy bohu Hermovi posvěcené, kteréž na veřejných místech stavěny byly a to k rozličným potřebám (jako mezníky, milníky atd.) a k okrase. Posléze odděleny jsou i údy od těla a vytvořeny obrazy podobné živému tělu lidskému, až

citu náboženského. Avšak bez světla všeho nemohl přece chrám ostati. U menších chrámů stačilo světlo, dveřmi do vnitra vnikající; však u větších chrámů zvláštního bylo k tomu potřebí zařízení střechy chrámové. V této ponechán uprostřed nad cellou větší otvor, tak že větší část celly byla pod širým nebem, pročež se takový chrám nazýval *ναὸς ὕπαιθρος* (hypaethros).

Rukopis Niederlův.

Obrazy bohův. Nejdůležitější ze všeho příslušenství chrámu byl ovšem obraz boha, jemuž místo i budova posvěcena byla; bez obrazu neměl by chrám žádného významu, tak jako ho nemá pouzdro bez klenotu. Ačkoliv obrazy nelze ovšem počísti mezi památky umění stavitelského, přece však učiníme zde krátkou o nich zmínku, ježto příhodnějšího místa k tomu není.

Obraz božstva býval za nejstarších časů zcela prostý, pouhý kámen, neb pouhé břevno, jinde zas živý strom postačil smyslnosti člověka bohu svému se klanějícího (tak ku př. ve Spartě obraz Dioskurův záležel ve dvou břevnech příčkou spojených a podobně jinde). Mnohé z obrazů těchto byly bezpochyby povětroně (meteory), ježto považovány byly za spadlé s nebe.

Jakkoliv podobné znaky (symboly) až do pozdějších časů udržely se ve své vážnosti i úctě, přece však záhy počato z kamenu neb dřeva beztvarného tvořiti podobu boha takovou, jakáž na mysli lidu věřícímu tanula. I vytvořena nejprv hlava a vrchol těla s rukama k němu připjatýma, ostatek v prvotné podobě kolu neb sloupce čtyrhraného ponechán. Takové jsou na příklad známé ony Hermy (*Ἑρμαῖ*), sochy to bohu Hermovi (kterého staří Pelasgové takto spodobovali) a jiným bohům posvěcené, kteréž na veřejných místech stavěli a to k rozličným potřebám (jako za mezníky, milníky atd.). Posléze odděleny jsou i údy od

[1]) K zařízení tomuto přispěla snad i nesnadnost větších rozsáhlých chrámů pokrovení a pak obdobná stavba obydlí soukromých.

konečně vyskytli se po dlouhé době mistři Feidias, Myron, Polykleitos a jiní, z nichž nejslavnější Feidias provedl díla krásy nedostihlé, v kterých v pravém slova smyslu božství splynulo s člověčenstvím; ze slavných děl jeho, kteréž vytvořil nejvíce z kovu a slonoviny, proslula socha Atheny v parthenonu athenském a nade všecky znamenitá socha boha nejvyššího v chrámu olympijském. Ona Athena obrovsky zpodobena byla stojíc na mohutném velmi uměle okrášleném podstavci; obličej a hrdlo, ruce i nohy velebné postavy té 26 řec. loket (39 pař. stop) vysoké byly ze slonoviny; roucho, dlouhý to chiton bez rukávů, které bylo lze svléci (jako u většiny starých soch) a ostatní části byly ze zlata; a nejen celá postava, nýbrž i jednotlivé části se zvláštní provedeny byly pečlivostí; nízkou přilbici její zdobila svrchu na kuželi sfinga, symbol nevyzpytatelné moudrosti a na oblině nohové, symboly to opět božské bdělosti a ostražitosti, práce polovypouklé; štít, na němž levice volně spočívala a pod nímž had Erichtonios, symbol zeměrodého lidu attického, bezpečně se skrýval, krášlily zápasy Gigantův na vnitřní a bitva Amazonek s Atheňany na vnější straně; ba i na pokraji trepek jejích zpodoben byl boj Kentaurův. Na pravici držela místo oštěpu, kterýž podepřen byl o levé rámě podle štítu, bohyni vítězství (Niku) šest stop vysokou, ana k ní jsouc obrácena zlatý věnec jí podávala. Zeus pak jeho olympijský [1]) byl převelebný ten a velemocný bůh nejvyšší, jak si jej Řekové myslili už od časů Homera, jenž pěl o něm (Il. 1.528—530):

Dí a tmavým obočím Kronovec přisvědče pokývl;
hned vlasy posvátné se dolů zakotoučely vládci
přes jeho božskou skráň; velikým zatřásl Olympem.

Seděl pak na spanilém stolci ze dřeva cedrového ebenem vykládaném a drahokamy i řezbami, podobně jako podstavek ozdobeném.

těla a vytvářeny obrazy podobné živému tělu lidskému, až konečně vyskytli se po věcích mistři Myron, Feidias, Polykleitos, z nichž nejslavnější Feidias provedl díla krásy nedostihlé, v kterých v pravém smyslu slova božství splynulo s člověčenstvím; ze slavných děl mistra tohoto, kteréž vytvářel nejvíce z kovu a slonoviny, proslula socha Atheny v Parthenonu athenském a nade všecky znamenitá socha boha nejvyššího v chrámu olympijském. Onano Athena obrovsky spodobena byla stojíc na mohútném veleuměle okrášleném podstavci; obličej a hrdlo, páže, ruce i nohy velebné postavy té 26 loket vysoké, byly ze slonoviny. Roucho, kteréž bylo lze svléci (jako u většiny starých soch a obrazů) a ostatní části byly ze zlata. Nejen celá postava, nýbrž i jednotlivé části se zvláštní provedeny byly pečlivostí; jako přilbice její ozdobena sfingo au jinou okrasou,

štít u její nohou zápasy Gigantův na vnitřní a bitvou Amazonek na zevnitřní straně ba i na pokraji trepek (sandálů, obuvi) její hojně zpodoben boj Kentaurův.

Zeus pak jeho Olympský [1]) byl v pravdě vtělený převelebný ten a velemocný bůh nejvyšší, jak si ho Řekové myslili již od časů Homerových, kterýž pěl o něm, Il., 1, 528 nn.

Seděl na spanilém stolci ze dřeva cedrového ebenem vykládaném a drahokamy i řezbami podobně jako podstavec ozdobeném. Obličej, v

[1]) V rukopise Niederlově tuto správně psáno Olympský.

Obličej, v němž svítily se oči z drahokamů, prsa a obnažené právě rámě, jakož i nohy byly ze slonoviny; plášť, jenž levou plec a spodní část těla halil, byl ze zlata pestře emailovaného; kadeře jeho, zeleně emailovanou ratolestí olivovou ověnčené, i vousy byly z ryzího zlata, a z téhož kovu byla i socha bohyně vítězství (Nike) na pravici jeho stojící a k němu obrácená s vítěznou páskou (ταινία) v rukou; v levici jeho strmělo žezlo rozličným kovem pobité a svrchu zlatým orlem ozdobené.

Socha i s podstavcem byla 42 stop vysoká. Jaký div, že svatyně s takovým otce bohův obrazem chloubou a radostí byla všech Řekův a že za nešťastného pokládán ten, kde nespatřil Zeva olympijského! — O mocném dojmu tohoto nejsvrchovanějšího díla plastiky řecké svědčí tato slova Diona Chrysostoma: „Kdo jsa sklíčen v mysli stane před tím obrazem, zapomene všeho, co život lidský tíží a trápí.“

němž svítily se oči z drahokamů, prsa a obnažený svrch těla, jakož i nohy byly ze slonoviny;

kadeř jeho i vousy ze zlata ryzího a z téhož kovu byla i socha bohyně vítězství (Niké), kterouž držela jeho pravice,

kdežto v levici strmělo žezlo z kovů rozličných složené. Roucho ostatní tělo pokrývající bylo ze zlata a květinami pestrými ozdobené.

Socha byla 40 stop (20 loket) vysoká, takže, kdyby byl se bůh pozdvihl, byl by střechu nad sebou roztříštil. Jaký div, že svatyně s takovým otce bohův obrazem, chloubou a radostí byla všech Řeků, a že za nešťastného pokládán ten, kdo nespatřil Dia olympijského.

Práce p. Velišského. Str. 38.

Amfitheatr.

15. Pomyslímeli si dvě stejná divadla bez jeviště tak k sobě přistavená, že strany čili rohy jejich (cornua) úplně se stýkají, a orchestr jejich tvoří plochu jedinou, povstane z nich amfitheatr (ἀμφιθέατρον); jest to tedy jakési dvojité divadlo, jež sloužilo Římanům k provádění štvanic (venationes) a zápasů šermířských (ludi gladiatorii). Zdá se, že Římané k novému tomuto druhu budov divadelních, kterého Řekové naprosto neznali, přivedeni byli neslýchaným a v pravdě nad míru odvážným podniknutím tribuna lidu Scribonia Curiona, kterýž r. 50. před Kr., chtěje lid římský neobyčejným způsobem si nakloniti, zbudovati dal (za peníze Caesarovy) dvě dřevěná divadla toliko na náramných hřídelích spočívající, kteráž dala se k sobě tak otočiti, že tvořila úplný amfitheatr. Dopoledne bývala divadla ta odvrácena od sebe i provozovány v nich hry divadelní; odpoledne však bývala s veškerým obecenstvem k sobě otočena, a

Rukopis Niederlův.

Amfitheatr.

Pomyslíme-li si dvě stejná divadla bez jeviště tak k sobě přistavená, že rohy jejich (cornua čili konce řad sedadel) úplně se stýkají, a orchestr jejich tvoří plochu jedinou, povstane z nich amfitheatr (amfitheatrum), to jest dvojité divadlo určené u Římanův k štvanicím a zápasům šermířským. Zdá se, že Římané k novému tomuto druhu budov divadelních, kterého Řekové naprosto neznali, přivedeni jsou neslýchaným a v pravdě nad míru odvážným podniknutím C. Curiona, kterýž r. 50. před Chr. chtěje lid římský neobyčejným způsobem si nakloniti, zbudovati dal (za peníze Caesarovy) dvě dřevěná divadla toliko na náramných hřídelech spočívající, kteráž dala se k sobě tak otočiti, že tvořila pak úplný amfitheatr. Dopoledne bývala divadla od sebe odvrácena, i provozovány v nich hry divadelní; odpoledne však bývala s veškerým obecenstvem k sobě otočena, a když jeviště odklidili, provozovány byly

když jeviště odklidili, provozovány byly v amfitheatru hry šermířské (Plin. XXXVI. 15., 117).

Práce p. Velišského. Str. 47.

Palaistra a gymnasion Řekův.

18. Palaistra a gymnasion činí jaksi přechod od staveb předešlých k těm, o nichž nám nyní jednati. V nich zajisté, jak již svrchu dotčeno, cvičili se již z mládí Řekové, aby v stadiích a hippodromech před tváří celého Řecka závodili o ratolest olivovou, největší to vyznamenání lidské. Avšak nejen ratolest olivová pudila je do těch cvičení, nýbrž všeobecné přesvědčení, že jen v palaistrách a gymnasiích neustálým a rozumným cvičením netoliko tělo síly a pružnosti nabývá, ale i duše se bystří a oživuje, a tak člověk k dokonalosti dospívá. V tomto přesvědčeni záleží důležitost těchto ústavů, důležitost to, kteráž je záhy učinila i shromaždištěm veřejného života Řekův. Do veselých prostor jejich přicházeli občané, aby se buď bavili pohledem na hry mládeže, aneb se jich i účastnili. Dle prvotního určení svého jsou palaistra a gymnasion prostory příhodně zřízené k tělocviku a hrám tělocvičným, pokud nešlo o provádění jich veřejné.

Palaistra (παλαίστρα, zápasiště) bylo původně místo, kdež chlapci se cvičili v zápase a bitectví. I musíme si palaistry za nejstarších časů mysliti velmi jednoduše zřízené, a to již proto, že náležely osobám soukromým; nejlépe hodilo se místo otevřené, blíž nějakého potoka a stromovím obklíčené. Teprvé později, když cvičení ona vždy více a více se rozhojňovala a umělecky zdokonalovala, rozšiřována byla za tou příčinou i zápasiště a k nim přistavovány i dvory s prostory otevřenými, z čehož vzniklo pak

gymnasion (γυμνάσιον) i stavebně i místně od palaistry rozdílné. V nejjednodušší podobě skládalo se z otevřeného dvora, síní sloupovou ověnčeného, v kterémž vykonávati se mohlo běhání a skákání, a z pří-

v amfitheatru takto utvořeném hry šermířské.

Rukopis Niederlův.

Palaistra a gymnasium Řekův.

Palaistra a gymnasium tvoří jaksi přechod od staveb předešlých k těm, o kterýchž nám nyní jednati. V nich zajisté, jak již svrchu dotčeno, cvičili se od mládí Řekové, aby v okolech a honech před tváří celého Řecka závodili o ratolesť olivovou, největší to vyznamenání lidské; avšak nejen ratolest olivová pudila je do těch cvičelišti, nýbrž všeobecné přesvědčení, že jen v gymnasiích neustálým a rozumným cvičením nejen tělo síly a pružnosti nabývá, ale i duše bystří se a oživuje, a tak člověk k dokonalosti dospívá. V tomto přesvědčení záleží důležitosť těchto ústavů, důležitosť to, kteráž je záhy učinila i shromaždištěm veřejného života Řeků; do veselých prostor jejich přicházeli i občané, aby buď bavili se pohledem na hry mládeže, aneb i účastnili se v nich. Dle prvotného určení svého jsou palaistra a gymnasium prostory přiměřeně zřízené k tělocviku a hrám tělocvičným (pokud nešlo o provádění jich veřejné), kteréž za starších časů od sebe poněkud se lišily.

a) Palaistra (παλαίστρα, zápasiště) bylo místo, kdež jinochové cvičili se v zápasu a bitectví. I musíme si palaistry za nejstarších časů mysliti velmi jednoduše zřízené a to již proto, že náležely osobám soukromým; nejlépe hodilo se místo otevřené, blíže nějakého potoka a stromovím obklíčené. Teprv později, když cvičení ona vždy více se rozšiřovala a umělecky zdokonalovala, rozšiřována byla za tou příčinou i zápasiště a k nim přistavovány dvory s prostory otevřenými, z čehož vzniklo

b) gymnasion (γυμνάσιον). V nejjednodušší podobě skládalo se z otevřeného dvora síní sloupovou ověnčeného, v kterémž vykonávati se mohlo běhání a skákání, a z přikrytých prostor k němu vnitř pří-

krytých prostor k němu vnitř přiléhajících, v kterých dálo se zápolení. Záhy však došlo gymnasion z příčin již svrchu dotčených znamenitého rozšíření a okrášlení atd.

Práce p. Velišského. Str. 125.

Na konci zbývá nám promluviti o pomnících, kteréž na oslavu některé o blaho obce zasloužilé osoby veřejně postaveny bývaly. I pomníků takových v užším smyslu (neboť v širším smyslu může každá budova býti památníkem) nejznamenitější jsou čestné sloupy a oblouky. Za nejstarší památku čestných sloupů, kteréž jsme též u Řeků shledali, považovati lze sloupy s vypodobněnými bodci lodními (sl. bodcové, columnae rostratae) k poctě vítězů v bitvách námořních. První postaven na foru římském G. Duiliovi na památku vítězství jeho nad Karthagiňany r. 261 př. Kr. a opatřen nápisem počet vzatých lodí a učiněnou kořist vyčítajícím. Nyní chová se v museu kapitolském (obr. 154). Z pozdějších sloupů nejslavnější jest posud zachovaný sloup Trajanův, krášlící forum téhož císaře. Jest s patou a hlavicí 92, s mohutným krychlovým podstavcem 109 ř. stop vysoký[1]) a sestává z balvanů mramorových závitkovitě stočených (odtud columna cochlys), jež ozdobeny jsou zdařilými vypuklinami představujícími výjevy z Trajanova tažení proti Dakům (s 2500 lidských podob). Hlavice jeho nesla druhdy na válcovitém, 8 stop vysokém podstavci pozlacenou spěžovou sochu císaře, nyní nese sochu sv. Petra. Až k tomuto podstavci vinou se vzhůru uvnitř sloupu točité schody, malými otvory v závitcích osvětlené. Nárys a průřez jeho znázorněny obr. 155. Podobný k němu jest též zachovaný (na náměstí Colonna stojící), 100 římských stop vysoký sloup císaře M. Aurelia Antonina, ozdobený podobnou řadou výjevů z tažení jeho proti Markomannům u vypuklinách méně dokonalých. Na vrchu

léhajících, v kterých odbývalo se zápolení. Záhy však došlo gymnasion z příčin již svrchu dotčených znamenitého rozšíření a okrášlení, atd.

Rukopis Niederlův.

Na konci zbývá nám promluviti o pomnících, kteréž na oslavu některé o blaho obce zasloužilé osoby veřejně postaveny byly. Z pomníků takových v užším smyslu (neboť v širším smyslu může každá budova býti památníkem) nejznamenitější jsou čestné sloupy a oblouky. Za nejstarší památku čestných sloupů, kteréž jsme též býti u Řekův shledali, považovati lze sloup nosovitý, columna rostrata, na foru římském, ozdobený nosy lodí zajatých v mořské bitvě s Karthagy r. 261 před Kr.

Pozdější sloup nejslavnější jest posud zachovaná columna Trajani, krášlící forum téhož císaře, vysoká 92′ s patou a hlavicí (nepočítajíc čtverhranný ozdobný podstavec 17′ vysoký). Sloup ten ozdoben jest dlouhou, 22 závitky oň se otáčející řadou reliefů představujících válečné tažení Trajanovo proti Dakům (s 2500 dokonalými lidskými figurami). Hlavice jeho nesla druhdy na válcovitém 8′ vysokém podstavci pozlacenou, bronzovou sochu císaře; nyní nese bronzovou sochu sv. Petra, k níž vinou se uvnitř sloupu točité schody (o 185 stupních).

Podobný k němu jest též zachovaný 100 římských stop vysoký sloup císaře Marka Aurelia Antonina, ozdobený podobnou řadou scen z tažení jeho proti Markomanům; na vrchu svém nese nyní sochu sv. Pavla na místě dřívější

[1]) Byla to dle votivního nápisu výška výběžku Quirinalu, jenž musil býti rozebrán, aby Trajan k vystavění fora svého místa nabyl.

svém nese nyní sochu sv. Pavla (na místě dřívější sochy císařovy), k níž též vedou uvnitř točité schody.

sochy císařovy, k níž též vedou uvnitř točité schody.

Někde ovšem, jakož výše pověděno, doplňován jest text Niederlův delšími poznámkami vyňatými z děl jiných. Celá stať obsahující tři stránky vložena jest na jednom místě (na str. 156 nn. o prostředcích k určování času). [1]

Že však všude jinde základem jest dílo Niederlovo, toho důkaz tuto podáváme, aby čtenář poznal, zda právem p. spisovatel může nazývati prvou část spisu svého jen tak prostě dílem svým.

Na str. 175 a násl. čteme toto:

Práce p. Velišského.

Co se tkne látky, byla roucha řecká i římská (vyjmouc kožená) tkaná a to v Řecku vlněná (u Dorův, jež všeobecně u mužských zdomácněla), nebo lněná (u Ionův, a to již v dobách herojských), u Římanův obojí, ač plátno dosti pozdě zobecnělo [2]. Toga však bývala vždy vlněná. Hustota i lehkost látky spravovala se, jak se rozumí, rozličným počasím ročním, i byla toga z látky silné nepostřižené (t. pinguis, densa) na zimu, jiná lehčí z látky postřižené (t. rasa) na leto; avšak i tato byla dosti těžká, proćež nazývá se „sudatrix“ (Juven.) Řekům slul letní oděv vůbec *θερίστριον*.

Mimo vlnu a len byla ženská roucha tkána ze zvláštní látky, zvané byssos, což značí někdy jakýsi druh bavlny, někdy zase jiné tkanivo. [3] Byssu podobná, zvláště jemná a téměř průhledná (k našim mušelínovým) podobná byla vlákna ze zvláštního lnu na ostrově Amorgu, odkud se *ἀμόργινα* nazývala.

Rukopis Niederlův.

Co se tkne látky, byla roucha řecká i římská (vyjmouc kožená), tkaná a sice v Řecku vlněná (u Dorův, jež všeobecně u mužských zdomácněla) neb lněná (u Ionův), u Římanů obojí (toga bývala vždy vlněná).

Hustota i lehkost látek spravovala se, jak se rozumí, rozličnými počasími ročními.

Mimo vlnu a len byla ženská roucha tkána též ze zvláštní látky, zvané byssos (snad jakési bavlny). Zvláště jemná a téměř průhledná (k našim mušelínovým podobná) byla vlákna ze zvláštního lnu na ostrově Amorgu, odkud se *ἀμόργινα* zvala.

---

[1]) Kde přidán jest obraz, tam někdy vložen bývá dosti obšírný výklad, jako ku př. na str. 171 obrazy togy i výklad o nich vyňat jest ze slovníku Richova. Opravňuje však vložení obrazců a sebe delšího textu k nim se vztahujícího ku tvrzení, že celá tato část jest dílem vlastním, když základ vzat jest z díla cizího?

[2]) Teprv počátkem třetího století po Kristu nosili Římané vůbec plátěné tuniky (tunicae linteae) a ještě později, jak se podobá, plátěné tuniky (košile) pod vlněnými. Ženy užívaly plátěných šatů zajisté už od dob republiky (Pl. H. N. 19, 1). Za dob Diokletianových byla výroba plátna velmi rozsáhlá; v ediktu jeho vytčeno aspoň 21 druhův.

[3]) Herodot užívá slova *βύσσος* o látce, jíž Egypťané mumie ovinovali (II. 86), kterážto ukázala se býti jemným plátnem, ač dříve pokládána za bavlnu. Bekker (recte Becker) Charikl. III. 187.

Jemná cizozemská, původně snad lněná, potom též bavlněná z Indie dovážená látka byl sindon (σινδών), jakož název svědčí.

Hedvábí teprvé později z Asie (od Číňanů, Seres, odtud sericum) dostalo se do Řecka a pak do Italie, kdež takové došlo obliby, že již za doby Varronovy (v 1. stol. př. Kr.) od žen užíváno bylo stoly z pouhého hedvábí, od času císařů pak nejen ženské ale i mužští nosili roucha polohedvábná (subserica) a později[1]) též zcela hedvábná (holoserica), jakkoliv velmi drahá byla; neboť ještě za Aureliana (v 3. stol.) placena bývala libra hedvábí librou (24 loty) zlata.

Hedvábí dováženo bylo buď jako tkanivo, buď častěji jako surovina (v závitkách βομβύκιον, odtud bombycinae vestes) z Asie do Evropy, kdež spřádáno a tkáno bylo; nejprve na Kou, kdež zhotovována byla ona nad míru jemná a průhledná roucha *εἵματα διαφανῆ*, Coae vestes (Hor. Sat. 1, 2, 100), jichž tanečnice ve fraškách (mimi) užívaly.

Z barev byla u Řeků nejobyčejnější barva bílá zvláště u rouch svrchních a svátečních, však i tmavé a pestré pláště i chitony nosili později též muži (obzvláště Ionové), any ženy již záhy rády odívaly se rouchy pestrými.[2]) Jen Sparťané nesměli (mimo červený plášť vojenský) pestrého roucha užívati.

Též u Římanův oblíbena byla barva bílá i byla především toga barvy bílé po zákoně, vyjmouc togu smutečnou (toga pulla, sordida) a tmavou togu otrokův a nižší vrstvy lidu z přirozené vlny hnědé a černé (turba pullata). Však za časů císařů počali i mužští, jakož již dříve ženské, nositi roucha

Hedvábí teprvé za pozdější doby z Asie dostalo se do Řecka a pak do Italie, kdež takové došlo obliby, že od času císařů nejen ženské, ale i mužští nosili roucha buď zcela hedvábná (holoserica) nebo polo hedvábná (subserica).

Na ostrově Kou zvláště pěstováno bylo hedbáví, odkud pocházela proslulá ona nad míru jemná a průhledná roucha (*εἵματα διαφανῆ*, Coae vestes H. S. I, 2, 101).

Z barev byla u Řeků nejobyčejnější bílá, zvláště u rouch svrchních; však i tmavé pláště nosili muži a ženy záhy rády odívaly se rouchy pestrými (z orientu).

Též u Římanů oblíbena byla barva bílá i byla především toga barvy bílé po zákoně, vyjmouc togu smutečnou (toga pulla, sordida) a tmavou togu otroků a nižší vrstvy lidu.

Však za času císařův počali i mužští, jako již dříve ženské, nositi togy.

---

[1]) Dle Aelia Lampridia teprvé Heliogabal „primus Romanorum holoserica veste usus fertur, cum iam subsericae in usu essent.“ (Citat schází; místo to čte se v. kap. 26.)

[2]) Nejzajímavější a nejpoučnější jsou v té příčině opět vásy z hrobů řeckých, na nichž zajisté oděv dle skutečnosti nápodoben byl. Uvedu některé vzory: žlutavý chiton a temné himation s bílým lemem; bílý chiton s rukávy a červené himation; červený chiton se žlutou obrubou; chiton mužský hnědý atd.

pestrá, buď jednobarevná, jako červená (vestes coccineae), zelená (prasinae), zelenavá (galbinae), žlutá (luteae) obzvláště pak barvy blankytné a nachové[1]) aneb (aspoň za doby Pliniovy) pestře vzorkovaná (Plin. H. N. XXXV. 11) a kostkovaná (vůbec versicoloria vestimenta). V barvě nachové ze šťávy rozličných lastur středozemského moře (murex a purpura) vyměšované, namáčela se vlna, z níž pak teprvé tkaniny se robily. Nejoblíbenější z rozmanitých barev nachových byla temná amethystová (též ianthinum, violaceum zvaná); ale nejdražší, ač nepříjemně páchnoucí, byl jasný tyrský nach z vlny dvakrát smáčené (bis tinctus, *δίβαφος*), od něhož stála libra 1000 denarů (340 zl.), desetkrát tolik, co od oné. Známo, že G. Jul. Caesar prvý vzal na sebe togu cele nachovou a po něm jen zvláštní hodnostové právo měli nositi ji; paním bývala roucha nachová s malými výjimkami vždy povolena. Avšak togou anebo pláštěm z pravého drahého nachu, jež napotom b l a t t a nazývali, nikdo nesměl se odívati, než císař.

a jiná roucha pestrá, z nichž zvláště vynikala roucha barvy nachové.

V barvě této ze šťávy rozličných lastur středozemního moře (murex a purpura) vyměšované, namáčela se vlna, z níž pak teprvé tkaniny se robily. Nejoblíbenější z barev nachových byla amethystová, hyacinthová

a nejdražší byl jasný nach příze dvakrát smáčené (bis tinctus, *δίβαφος*).

Známo, že Julius Caesar prvý vzal na sebe togu nachovou a po něm jen zvláštní hodnostové právo měli nositi ji.

Však pravým drahým purpurem nikdo nesměl se odívati než císař (odtud purpur symbolem jest moci královské).

Poznámky, jimiž text Niederlův od pana Velišského proložen jest, vyňaty jsou z Marquardta (díl V. 2.) a z třetího dílu Beckerova Galla a Chariklea. Tak ku př. poznámka prvá z Marq. V. 2. str. 95 a 97, výklad o hedbáví z Marq. 5. 2. 109, o látce sindon zvané z Beckerova Chariklea III., 189 atd.

Na konci úvahy třeba se zmíniti ještě o jedné věci. Pan Velišský s velikou vytrvalostí se zmiňuje o tom, že Niederle dílo své zdělal na základě díla Guhlova a Konerova. Máme *trojí* vyjádření p. Velišského a v *každém* z nich poznámka tato se opakuje. Musíme na obranu Niederlovu připomenouti, že dílo Niederlovo není snad pouhým volnějším překladem díla Guhlova a Konerova, nýbrž že Niederle látku dobře promyslil a spracoval ve formě nové a slohem vkusným a plynným. P. Velišský měl tím méně práva *vytýkati* Niederlovi tak důtklivě tuto povahu díla jeho, poněvadž i spis jeho opírá se zcela o spisy cizí, jsa pouhou sbírkou výkladů z jiných děl vyňatých vyjma některé nemnohé části. *Josef Král.*

Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Istraživanja prof. V. J a g i ć a. Prvi dio: *Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda.* (V XXXVII.

[1]) Na malbách pompejských objevují se velmi často tuniky a pally barvy blankytné a fialové.

svazku Radu Jihoslovanské akademie; o sobě v Záhřebě 1876, 8° 105 str.)

Prof. Jagić podjal se práce velmi záslužné, sebrati material pro historii národního básnictví slovanského, či vlastněji napsati tuto historii, a přítomný prvý díl její obsahuje historická svědectví o básnictví tomto. Svědectví shledaná jsou zajímava sama sebou; ale nad to důležita jsou jako podpora theorie, kterou tu Jagić vyslovuje hledě ku vzniku a vzrůstu slovanského básnictví národního, zvláště epického. Národní básnictví je projev nadání nebo daru přirozeného. Básnický dar je rozličný u národů rozličných, třeba příbuzných, jako bývá rozličný u rozličných individuí, třeba bratří, a jest rozličný nejen co do kvantity, ale i co do kvality; jeden národ vyniká nadáním pro básnictví epické, jiný, třeba nejbližší příbuzný, daru toho nemá; na př. u Francouzů severních kvetla ve stol. VI.—X. národní epika, na níž se zakládají četné epopeje (Chansons de Gestes) stol. XI.—XIII., kdežto Francouzové jižní básnictví lyrickému cele byli nakloněni a epopeji sotva jednu mají. Okolnosti působí příznivě i nepříznivě ve vývoj básnického daru a básnictví národního, ale nezměňují jeho kvality do úplna. Vše to vysvitne zřetelněji z následujícího výkladu, ve kterém podáváme skoro veskrze jen obsah, jak jej nalézáme v díle Jagićově, touž měrou poučném jako zajímavém.

Počátek zpěvu souvisí těsně s počátkem řeči; první řeč byla zaroveň první píseň. Proto vyskytují se slova původu stejného, znamenající však tu mluvení, tu zpívání; na př. skr. vadāmi a ř. *ἀϝείδω*, ono = mluvím, toto = zpívám.

Brzo však odloučil se zpěv od řeči jakožto potence mocnější.

Písně slovanské nejstarší byly lyrické náboženské. Tomu nasvědčuje věcí několik: zejména analogie nejstarších písní indických v rgvędu; dále obecné ve slovanštině názvy *pěti* a *píseň*, při kterých se vždycky rozumělo a dílem dosud rozumí skládání lyrické, kdežto pro skladby epické názvy jiné v obyčeji jsou, *pověst*, *bylina*, *slovo* a j.; a pak příbuznost slovanského *žrêti* n. *žьrêti* sacrificare a *žrьcь* n. *žьrьcь* = sacerdos, victimarius s lit. *gir-ti* = laudare k tomu poukazuje, že k úřadu kněžskému náleželo nejen obětovati, nýbrž i velebiti bohy, zajisté hymny nábožnými. — Mimo to pak nejstarší písně slovanské byly také „obřadné.“ Kdekoli se staré zvyky zachovaly, má každý moment života (narození, svatba, pohřeb, žně a p.) své písně „obřadné“, t. j. písně, které právě k tomuto momentu patří; a takové byly zajisté i za dob nejstarších, takových dlužno hledati mezi písněmi slovanskými nejstaršími.

Slovanův básnický dar uznán jest obecně, a to od pozorovatelů nejen domácích, ale i cizích. Ježto pak Slované i konservativností vynikají, soudíme právem, že již od dob pradávných

vyznamenávají se týmže nebo takovým duchem básnickým, jenž a jaký v nich žije podnes. Ale i přes to je hodno, ohlédnouti se, jsouli o téže věci také svědečtví nějaká a co praví.

Svědectví starších jest ovšem velmi málo. Větším dílem pak jsou napsána jen mimoděk a na mnoze ve smyslu nepřátelském. Tak zejména když bývá připomenuto, kterak nějaký text nábožný podlé melodie písně světské se zpívati má a počátek této se uvodí; na př. píseň chorv. Zdrava zvezdo morska (Ave maris stella) měla se zpívati jako: Hranila devojka tri sive sokole, píseň vánoční Gaudeamus pariter etc. „canitur sicut Elška, milá Eličko“ (Feifalik, Altb. Vers- u. Reimkunst, 2. 294) a p. Nebo když církev zapovídá svým zřízencům, zpívati písně světské (cantilenas mundanas, turpes, saeculares, vulgares, amatorias a p.); zápovědi takové opakují se ob čas ve stol. XIII. a násl. zvláště v dioecesích církve západní, kdežto církev východní v tom ohledě více má shovění. Anebo když se vyskytují nezvaní horlitelé proti národním zvykům a písním při nich slýchaným, ku zvykům, z nichžto se již jen místy některé ještě pamatují, jako na př. utápění Morany, sobótky (v Polsku) a kupalo (u Bělorusův).

Vedlé takovýchto svědectví nepřímých jsou ovšem i jiná, která o zpěvu slovanském mluví přímo a positivně. Některá neudávají, o kterýchto „Slovanech“ se rozuměti mají. Nejstarší z nich jest v VII. stol. zmínka u Theophylakta Simokatty o zajatých třech „Slovanech,“ při nichž nalezeny kithary, ale žádné zbraně, a kteří pravili, jejich kraj že nezná železa, život že je tam pokojný a že si hrají na lyry, poněvadž na trouby (válečné) neumějí. Nejasny jsou narážky na zpěvnost a hudebnost slovanskou u Ermenrika Augienského (ve stol. IX.) a Konstantina Porfyrogenety (ve stol. X.). Prvý zapovídá neslušné recitování žalmův jakoby na způsob „Slovana“ tančícího („Sclavi saltantis“); snad že Sclavi saltantes obcházeli po městech německých a při tancích i zpívali. U Konstantina pak je zmínka o „Slovanech“ na dvoře cařihradském, jichž úkolem bylo *τὰ ὄργανα φυσᾶν.*

Jiná svědectví táhnou se určitě ku Slovanským národům jednotlivým.

O Polácích vysvítá ze zpráv kronikářův, i že vůbec zpěvem se bavili, i poněkud jaké písně jejich byly. Nad smrtí Boleslava Chrabrého (3. dub. 1025) takový byl zármutek v Polsku, že dle Martina Galla „nulla cantilena puellaris resonabat in plateis“; dívčí zpěv byl tedy jinak obecným. Velkopolský kníže Přemyslav († 1283) usmrtil svou manželku Lukierdu; domníval se, že skutek jeho se nepronese, ale „deo efficiente publico et vulgari carmine in suum dedecus audiebat cantari, quod etiam in nostram usque aetatem constat pertigisse nostrique saeculi illud concinunt theatra“ (Długosz). Poznaňský biskup Ondřej slýchal ok. 1382 píseň, v níž král Kazimír dostával radu, aby vzal

Gdaňsk, chceli míti pokoj s Prusy. Stanislav Ciołek, nar. 1382, sbíral prý staré historické písně polské. Na těchto a takových svědectvích zakládají se někteří a učí, že Poláci měli kdysi národní epiku, jako Rusové a Srbové, ale že během času přestala. Ale Jagić výkladům takovým odporuje. Národní epika vyvíjí se u národu povahy klidné a objektivní, povaha polská naproti tomu byla a jest hybná a subjektivní; dle svědectví známých bylo u Poláků polonárodní básnictví drobné šlechty, které si rádo obíralo příběhy z domácí historie, ale nebylo u nich té epiky národní, která právě klidem a objektivností svou se vyznamenává.

O Češích jsou vzhledem k písním národním staré zprávy taktéž jen kusé a nahodilé. Kronika zbraslavská vypravuje, kterak při korunování kr. Václava II. r. 1297 lid všelijak se radoval: „hi tunc exaltant cantus, alii quoque saltant.., hic scit cantare, quidam carmen recitare“; kterak r. 1310 po hostině jakés „cantabant, clamabant, saltabant die quoque et nocte, plurimis himpnis dulcisonis et in tripudiis personabant“; kterak r. 1311 při korunování kr. Jana „turba Bohemorum canit hoc, quod scivit eorum lingua, sed ipsorum pars maxima tewtonicorum cantat teutonicum.“ V Desateru (Výbor 1. 236) praví se, že „ústa ořěrují ďáblu, když v noci zpievají o smilstvě piesni neslíčné a k tomu v čas nekázané; uši také ořěrujú, když raději poslůchajú zlých piesní, zlého pravenie, prázdné piščby i hudenie, a o svatej mši netbají.“ O jakýchto písních a básních staročeských tato a podobná svědectví mluví, není praveno výslovně. K otázce však, jaká byla česká poesie národní ve stol. XIII. a XIV., nelze odpověditi, že by byla bývala podstatně jiná, nežli jaká je dnes; obsah jednotlivých písní byl ovšem v rozličných dobách rozličný, ale ráz a povaha jejich celkem se nezměnily. V zachovaných zbytcích lyrických jeví se patrná podoba s lyrickými písněmi národními ve sbírkách novočeských, a jako národní básnictví české dosud skoro výhradně jest lyrické, tak bylo i v dobách starých. Jagić opírá se výkladu, že by národní epika, jakou vidíme u Rusův a Srbův, byla vzala svůj vznik v době praslovanské a byla kdysi bývala vlastností všeslovanskou a že by teprve během času Čechové a vůbec Slované západní ji byli ztratili. Mezi epikou srbskou a epikou ruskou jsou rozdíly, kterých nelze vysvětliti jinak nežli původem nikoli společným, praslovanským, nýbrž individuelně rozdílným: ruská epika vyvinula se, když Rusové byli již sebevědomým národem ruským, a podobně srbská. Neděje se tedy po právu, jestliže se národní epika takořka a priori přisuzuje Slovanům všem a jestliže o těch Slovanech, kteří se plody jejími vykázati nemohou, tedy zejména o Češích a vůbec o Slovanech západních se praví, že ji časem ztratili. Dle výkladu Jagićova nezanikla tedy epika v národním básnictví českém, nýbrž vůbec jí nebylo. Při tom však rozuměti

jest zajisté jenom epiku vyvinutou a dospělou na ten stupeň, na kterém ji vidíme u Rusův a Srbův, a nikoliv i epické písně jednotlivé. Tyto jsou prvopočátky epiky později rozvité a příklady jich nějaké byly trvám u národu každého; ale byly rozdíly kvalitativní i kvantitativní: bylyť tyto epické písně rozdílného rázu podlé rozdílné povahy národní, a byly tu hojnější tu řidší a vzácnější; a přišly nad to i rozdíly další u vývoji: někde nadešly okolnosti takové, že národ všecky své pověsti spracoval epicky a jejich příběhy sečlánkoval a cyklicky okolo společného centra seřadil, jinde pak nebylo k takovému sečlánkování ani dostatečného materialu ani příležitosti. Prvé vidíme u Rusův a Srbův, kde skvělý věk knížectví Kyjevského a junácký odpor Jihoslovanstva proti Turkům střediskу cyklův epických se staly; druhé pak shledáváme u Slovanů západních a zejména také u Čechův. Epické písně Rukopisu Královédvorského sem nepatří; nejsou to skladby prostonárodní, nýbrž pocházejí od skladatelův umělých, jako na př. skladatel Jaroslava se prozrazuje, že znal český překlad Millionu, že tedy čítal současné knihy a nepatřil do té vrstvy lidu, která je půdou poesie národní.

Ku svědectvím o staročeském básnění patří také zmínky o joculatorech a vagantech. Obojí pěstují umění básnické, ale básnictví národní na nich nezávisí. Joculatoři byli ve středověké Evropě dvojího rázu: quidam enim frequentant potationes publicas et lascivas congregationes, ut cantent ibi lascive cantilenas.... alii cantant gesta principum et vitas sanctorum (L. Gautier). V Čechách připomínají se ve XII. stol. Dobrata, joculator Vladislava II., a Kojata, joculator Soběslava II. Vaganti pak sluli ve středověku potulní studenti, kteří své veselí a svou bídu do písní přelévali; ve staré češtině jmenují se „žáci“ a narážky na ně jsou časté.

O národním básnictví R u s ů v jsou svědectví mnohá v ruských letopisech. V kronice Volyňské připomenut pod l. 1240 „slovútný pěvec“ Mitusa. Dále vypravuje se tamtéž, když Danilo a Vasilko jako vítězi nad Jatvjagy se vraceli, že jim zpívána „slavná píseň.“ Jinde čte se o boji knížete Jurije Vsevolodoviče s kn. Konstantinem Rostovským (1217) a tu jmenují se na straně Konstantinově Dobryňa zlatý pás a Aleksandr Popovič; tito bohatýři slaví se v národní epice ruské podnes a vysvítá z toho, že epická tradice sáhá až do jejich doby historické. Jiní bohatýři známých bylin (epických písní ruských), kteří taktéž letopisnými zprávami se potvrzují jako osoby historické, jsou Blud (v bylinách jen jeho vdova a jeho syn Choten Bludovič), Putjata (v letop. ok. r. 1100), Staver (v letop. 1118), bohatý kupec Sadko (r. 1167), Vasil Buslajevič (r. 1171), Jermak Timoféjevič, známý výbojce Sibíře (XVI. stol.). Národní báseň, nehledíc na rozdíly časové, skupila je všecky okolo Vladimíra Kyjevského († 1015). Naproti tomu o jiných bohatýrech epických

není zpráv v letopisech starých, na př. o slavném Ilji Muromci; v bylinách žije zajisté od nepaměti, ale zprávy „historické" o něm pocházejí teprv ze XVI. a XVII. stol.: tou dobou ukazují se totiž v Kyjevě jeho hrob a jeho ostatky.

Výslovných svědectví o národním básnictví u starých Rusův jest tedy po málu, jako vůbec, jako na př. u Polákův a Čechův; ale kdežto u těchto Slovanů západních mimo ona řídká svědectví je mlčení úplné, hlásí se za svědky o starobylosti epiky ruské bohatýři jmenovaní souhlasně v bylinách a letopisech a uvádění na obou stranách s vlastnostmi, známkami nebo skutky podobnými. Od stol. XVII. jsou však důkazy ještě určitější: sbírky ruských bylin. První učinil r. 1619 anglický kněz Richard James; jenž si za svého pobytu při poselství v Moskvě napsal šest bylin, které dosud se zachovaly; sbírky jiné následovaly potom a činí celou řadu sborníků, ze kterých jest nejbohatší a nejznámější od Kyrše Danilova (z konce XVII. nebo začátkem XVIII. stol.)

Jiným ještě a zvláštním svědectvím o starobylosti ruské epiky jest její reflex v germanských sagách. V královské knihovně stokholmské nalézá se v rukopise ze XIII. stol. starošvedská saga o Dietrichu bernském, sestavená (dle vyznání skladatelova) podlé vypravování lidí německých, dílem dle jejich písní. Nazývá se také Vilkina-saga, poněvadž hlavní obsah její týká se nordského krále Vilkina. Vypravuje pak saga tato, kterak mocný král „Villcinus" bojoval proti Polsku a Rusku a vybojoval Smolensk, Kyjev a Polock (Palltesk), naposled i „Holmgard", hlavní město Hertnitovo. Hertnit musil se poddati a uznati nad sebou moc Vilkinovu. Ale když tento umřel, pomstil se ruský Hertnit na jeho synu a nástupci Nordianovi; vybojoval zemi jeho a uznán jest pánem nad ním. Hertnit pak měl dva syny pravé, Osantrixa a Valdimara, a třetího nemanželského Iliju. Osantrixa učinil vladařem v zemi Vilkinově, Vladimara králem nad Ruskem a Polskem a Iliju jarlem (knížetem) v Řecku. Oxantrix a Valdimar měli pak mimo jiné války s Attilou a Dietrichem bernským, Ilija, „hrabě řecké země", pomáhal Valdimarovi a naposledy dobyl Attila Smalandu (Smolenska). Vypravování toto jest ovšem většinou temné; přece však jisto jest, že Valdimarem rozumí se tu Kyjevský kníže Vladimír, Holmgardem Novgorod (na jezeře Ilmeňském), „Ilias af Greka" že jest ruský Ilja Muromec, a že tedy celá Vilkina-saga je důkazem starobylosti ruské epiky, důkazem zajisté výmluvným a zajímavým. Němci obchodili s Rusy a přicházejíce na trhy do Velikého Novgorodu slýchali tu o knížeti Vladimíru a nejslavnějším jeho bohatýrovi Ilji Muromci; doma pak vypravovali o tom a o další sdružení bohatýrů ruských s pověstmi německými postarala se báseň.

Střed epiky ruské, jak již praveno, jest Kyjevský kníže Vladimír († 1015). Dle toho nadáli bychom se, že plody její

nalézají se zvláště ve vlastech, kde Kyjev vojevodí, čili v jižní Rusi; ale skutečnost poučuje nás o jiném: veškera národní poesie jihoruská čili maloruská neví téměř ani slova o Vladimíru a jeho bohatýrech, naopak poklady epiky ruské jsou majetkem výhradně velikoruským a zachovaly se v hojných zásobách daleko na severu a severovýchodě, okolo jezera ladožského atd. Věc ta je zajisté hodna podivu a vysvětlována všelijak. Vznikla i domněnka ethnografická, dle níž Velikorusové kdysi i na jižní Rusi bydleli, nynější pak Malorusové že přišli sem z krajin karpatských (Pogodin, Lavrovskij, Bezsonov); domněnka táž opírala se dále také o jazyk jihoruských letopisů, ve kterém její zastavatelé nenalézali žádných charakterních známek maloruských; ale přece neobstála a není jí potřebí pro výklad, proč Malorusové nemají epických písní o bohatýrech Vladimírových; věc vysvětluje se jinak a přirozeně: i Malorusové měli kdysi (před XIII. stol.) dumy čili epické písně, které se střediskem Vladimírem souvisely, ale za nešťastných poměrů potomních utuchla u nich poesie epická a zbuzena je k životu novému teprve ve stol. XVI. dumami kozáckými.

Že Malorusové měli svou epiku již před stol. XIII., toho důkazem je Slovo o pluku Igorevě (ze stol. XII. n. XIII., duma o nešťastné výpravě Igora Svjatoslaviče proti Polovcům a porážce jeho na řece Kajale r. 1185); neníť ono nic jiného, nežli „duma" čili maloruská „bylina." V něm svazky se střediskem Vladimírem, ačkoli jenom v narážkách, přece se vyskytují a svědčí, že bohatýři Vladimírovi žili kdysi také v epice maloruské; kdyby se bylo podobných památek zachovalo více, byly by v nich bezpochyby i důkazy tétéž věci hojnější. Zadonština (duma o památné bitvě na poli Kulikově na Donu, kterou 1380 svedl Dimitrij Donský s tatarským chanem Mamajem) jeví se jako nápodobení Slova. Že potom nastala přestávka, že stará tradice epická přerušena, toho příčina jest v nešťastných poměrech oněch časů, kdy jihoruský lid se všech stran byl utiskován. Ale epická síla jeho tím nezničena, od XVI. stol. jdou nová svědectví o jeho dumách. Obsah novověkých těchto dum jest ovšem jiný, jsou to dumy „kozácké"; vyměnil se tedy v epice maloruské obsah, ale forma a celý základ její zůstaly.

O Jihoslovanech je vzhledem k národnímu básnictví svědectví starších také jen po skrovnu. V l. 1325—1326 cestoval byzantinský letopisec Gregoras Nikephoros skrze Makedonii a Srbsko a v cestopise svém poznamenal, kterak Bulhaři svátek nějaký slavili tančením chora a že provázející jej Bulhaři a Srbové *μέλεσι τραγικοῖς* zpívali slávu „mužův" jemu neznámých. Ježto pak nejslavnější junáci písní srbských a bulharských v historii do doby pozdější připadají (Relja † 1343, Momčilo † ok. 1360, kraljević Marko † 1394, Vukašin a Uglješa † 1371, atd.), tedy „mužové," o kterých průvodci Nikephorovi zpívali, náleželi

době starší. Svědectví Nikephorovo dokazuje tedy, že epika jihoslovanská starší jest, nežli nynější junáci její, a že obsah její časem se vyměnil. Obsah starší se vytratil, poněvadž nebylo střediska, okolo něhož by se cyklicky sečlánkoval; do formy jeho vložil se obsah jiný a ten se udržel, neboť nalezlo se mu žádoucí středisko: Marko kraljević a idea boje s Turky. Pozdější svědkové o junáckých písních jihoslovanských mluví již o kraljevići Markovi, o Miloši Obilići atd.

Jiná svědectví o národních písních jihoslovanských vybírá Jagić z básníků dubrovnických a vůbec dalmatských. Literatura jejich vyrostla ovšem ze zárodků jiných a není výkvětem básnictví prostonárodního; ale všímala si tohoto a zachovala svědectví o něm ano i vzácné ukázky jeho. Petar Hektorović (na Hvaru 1487—1572) skládal eklogy rybářské dle vzorův italianských, ale pojal do nich i některé písně národní a mluví na jednom místě o písních národních, jež dělí na „bugaršćice" (které jsou obsahu vážného) a „písně" (obsahu lyrického). Jiří Baraković (1547—1628) přijal do své Vily Slovanské také jednu „bugaršćicu." Gundulić (1588—1638) zná technický výraz „bugariti" (= zpívati píseň epickou) a zná hrdiny písní junáckých Obiliće, Svilojeviće, Marka kraljeviće a j. Palmotić (1606—1657) píše jazykem, který prozrazuje známost písní národních, a zpomíná mnohých hrdin, kteří se slaví v jihoslovanských písních junáckých. I ku sbírání písní národních přikročeno již v XVII. stol. Jeden takový sborník zachoval se v Dubrovníku, dva jiné pocházejí z Perasta. Nejvíce pak v tom ohledě památným a zasloužilým se stal fra Andrija Kačić-Miošić (1690—1760): putoval mezi lidem, poslouchal jeho písně a sestavil dle nich svoji „pjesmaricu" čili „Razgovor ugodni naroda slovinskoga" (1756), kdež vypisuje takořka historii svého národa, dílem dle poznaných písní národních, dílem i dle vlastního náhledu (přiznává se, že některé písně korrigoval ve smyslu historickém, jinde pak vyplňoval, kde by byly mezery u přirovnání k historii). Nedlouho po tom připadá cestopis Fortisův (Viaggio in Dalmazia, v Ben. 1774), jenž přinesl některé ukázky z Kačićovy pjesmarice a kromě nich také pravou píseň národní, „Žalozpěv urozené Assan-aginice" (v orig. a překl.): ji přeložil Goethe a pojal Herder do své sbírky (nazvané později Stimmen der Völker in Liedern) a tím začíná se veliké pohnutí, způsobené v záp. Evropě poznáním národní poesie jihoslovanské, zvláště srbské. *J. Gebauer.*

Akcenti štampanih srpskoslovenskih knjiga crnogorskih i mletačkih. Istraživanje Stojana Novakovića (v *Glasniku srpskog učenog društva kn. XLIV.* i o sobě, v Bělehradě 1877, 8⁰ str. 152).

V nejstarších rukopisech cyrilských psána jsou slova v jednom a přestávek není leda tam, kde i v řeči mluvené jsou čili

kam připadá interpunkce. V rukopisech pozdějších jsou přestávky častější, ale nedělí se jimi text na slova čili „skupení etymologická,“ nýbrž, jak prof. Novaković pozoruje, na „skupení přízvuková,“ t. j. bývá psáno dohromady ve skupení jednom, co okolo jedné slabiky přízvučné se kupí, mnohdy slova dvě ano i tři, na př. dositosti, iposъmrъti. Za Stefana Lazareviće a Konstantina Filosofa (v 1. pol. XV. stoł.) stal se dále i krok ten, že slabiky přízvučné se označovaly; dělo se to znaménky řeckými a při všech nestejnostech, — které vznikly hlavně tím, že se z řečtiny vzala přízvuková znaménka všecka a s nimi také znaménko pro spiritus lenis a asper a že se jich užívalo bez důsledného rozdílu, — texty přece tolik získaly, že vždycky vytčena a vyznačena jest slabika, na níž je přízvuk. Takýmto pak označováním slabik přízvučných honosí se zejména staré tisky černohorské a benátské a dva z nich, žaltář, vytištěný na Cetyni 1495, a legendy o sv. Petce a o sv. Jiří, vytištěné v Benátkách 1536, vzal sobě Novaković za základ své práce, zajisté důležité a záslužné pro historii pravopisu a jazyka srbského. Žaltář poskytl mu přes pět tisíc a legendy přes osmnácte tisíc příkladů, kteréž tu všecky uvádí a se stránky přízvukové zevrubně ohledává. Výsledky některé shrnuje Novaković na konci rozpravy své; jsou to zejména tyto: 1. acutus znamená přízvuk hlavní bez ohledu na kvantitu slabiky, 2. gravis bývá na slabice poslední, 3. gravis zdvojený bývá pravidlem na slabikách dlouhých a takových, které vznikly stažením, 4. perispomenon bývá v týchže případech, kde zdvojený gravis, 5. spiritus je znaménko zbytečné a 6. přízvuk starosrbský drží se více slabik kořenných, nežli v srbštině nynější.

J. Gebauer.

Jiná nová práce téhož pilného a důkladného vzdělavatele literatury srbské je sbírka národních hádanek, jež nedávno vyšla nákladem nadace Čupićovy a pod titulem:

Srpske narodne zagonetke. Uredio i izdao Stojan Novaković. (Beograd i Pančevo 1877, 8⁰, str. XXIII. a 283.)

V předmluvě zpomíná p. sběratel, kdo před ním touto věcí se zanášeli. Myslí, že se k ní dosud málo hledělo, a to snad proto, že srbská literatura prostonárodní má plody jiné krásnější a vzácnější, které k sobě obracely zřetel sběratelův, zejména písně. Ale přece jest u Srbů v tom ohledě více vykonáno, zvláště nyní po sborníku Novakovićovu, nežli ledakdes jinde, na př. u nás, a přáli bychom, aby vzorná práce Novakovićova i u nás se stala podnětem a příkladem. Nejstarší sbírka, kterou N. uvádí, pochází z polovice století předešlého (v Pavićovu kalendáři na r. 1761, v Budíně); ale vlastní začátek učiněn přece teprve Vukem Karadžićem, který r. 1821 malou sbírku jich zároveň s pohádkami vytiskl a k tisku sbírky větší v posledních

letech svých se chystal, ale nedospěl. V posledních pak třech desítiletích vyskytlo se sbírek několik. K nejlepším patří sbírka F. Jukićova (v Bosanském prijatelju 1850 a 1861); pak sbírka ve „Vile," která za redakce Novakovićovy (1865—1868) také hádanky přijímala a přes 600 jich sebrala; dále Vuk Vrčević sebral jich přes 800 po Hercegovině; atd. Z těchto pak sbírek učinil Novaković sborník obecný, jenž přes 4500 hádanek národních obsahuje a v němž všecky kraje a strany území srbského jsou zastoupeny. Novaković dal si také záležeti na soustavném a přehledném rozdělení hojné své látky a roztřídil ji dle formy hádanek do tří dílů: do dílu prvého položil hádanky, které jmenuje „pravými" (na př. otec v kolébce a syn po domě chodí = oheň a kouř, les a pod lesem pole = vlasy a čelo, pečeně ze zlata a rožeň z masa = prsten na prstě, celý svět jsem pokryl a sestru Marici jsem nemohl = sníh a moře, atp.) a srovnal je abecedně dle příslušných řešení; v díle druhém jsou hádanky formy tázací a opět v pořádku abecedním; do dílu třetího zbyly některé, které nějakým příběhem pohádkovým se řeší — (na př. car uvrhne člověka do vězení a chce jej propustiti, až mu někdo předloží hádanku, již by rozřešiti nedovedl; dcera uvězněného chce otce vysvoboditi, zabije březí kobylu, vyjme z ní hříbě a odchovajíc je přijede na něm k carovi a praví, že přijela na „nezrozeném" atd.; car neuhodne, co by to znamenalo a musí tedy otce propustiti —) a některé hádanky početní. Totéž rozdělení nalézáme u Erbena (Prostonárodní písně a říkadla 1864; hádanky, všech 161 na str. 12—23, rozděleny jsou *a)* na „podobenství", *b)* „žert a dvojsmysl", formou otázky, a *c)* „z počtářství"), ale jinak jest ovšem převeliký rozdíl mezi sbírkou českou a srbskou. Zvláštní jest okolnost, že se Srbové hádankami baví jenom v jistém čase v roce, v Přímoří na př. a v některých krajinách hercegovských jen o masopustě, v Srbsku místy jen na bílou neděli, atd. *J. Gebauer.*

Spicilegium monumentorum archaelogicorum in terris quas Slavi australes incolunt repertorum. Zagrabiae 1876.

Jihoslovanská akademie v Záhřebě hodlá pod tímto titulem vydávati popisy památek starožitných, nalézaných na území nyní jihoslovanském, a seznamovati s nimi učence i neslovanské. S radostí vítáme toto v pravdě chvalitebné podniknutí, neboť jím vyhoví se potřebě známé a uznané ode dávna; i vzhledem k nám Jihoslovanům má cenu velikou, neboť věru bývali jsme a dosud býváme ve mnohých případech více znalí věcí vzdálených a cizích, nežli domoviny své vlastní a pokladů jejích, a to dílem za tou příčinou, že jen několika nemnohým bývá dopřáno, aby u samého pramene se poučovali, dílem proto, že výklady, podané o těchto věcech od učenců našich anebo cizích, uloženy jsou většinou v dílech jen z těžka přístupných.

Řečená *Monumenta archaeologica* vycházejí jako přídavek k Radu, organu akademie jihoslovanské; ale mají svou paginaci zvláštní a činiti budou také o sobě dílo zvláštní.[1])

Začátek učiněn ve XXXIV. svazku Radu, který přinesl *Inscriptiones, quae Zagrabiae in museo nationali asservantur.* Collegit socius academiae S. Ljubić. Nápisy tyto rozděleny jsou dle jazyka na latinské (str. 5—74) a řecké (str. 75—82) a přidány k nim *Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae, a Marco Marulo Spalatensi collectae et illustratae* (str. 83—102).

A. Nápisy latinské (všech 196) roztříděny dále takto: *a)* in lapide (75 nápisů); *b)* in tegulis 1. litteris prominentibus (31) a 2. litteris incisis (24, z nichžto čísla 14. až 24. mají lithografovaná facsimile); *c)* in lucernis (51); *d)* in clipeis (2); *e)* in laminis (3; nejdůležitější z nich, napsaný na desce olověné — tabula plumbea Traguriensis —, probrán je zevrubněji a podány i rozdílné o něm náhledy a rozdílná čtení, jež navrhují Detlefsen, de Rossi, Ljubić, Pardelli a Zangemeister); *f)* in fibulis gemmisve (8) a *g)* in fistulis (2).

Všecky tyto nápisy nalezeny jsou na území trojjediného království, nejhojněji v Sisku (staré Siscia), ve Splitě, Solině, Daruvaru, Osěku (st. Mursa) a Starém gradě (Citta vecchia) na Hvaru (*Φάρος*, Lessina). S podivením jest, že mezi nalezišti není také slavné Sirmium (nyn. Mitrovica), Cibala (nyn. Vinkovci) a Taurunum (nyn. Zemun); vysvětliti možno tuto okolnost tím, že některé věci přišly na zmar nevědomostí obyvatelův, jiné pak (a to měrou velikou) že se dostaly do musei a soukromých sbírek cizích (zvl. do Vídně a do Peště), jelikož museum Záhřebské teprv od nedávna jest a poněvadž úředníci, kterým nové nálezy se ohlašovaly, dílem jsouce cizinci dílem sloužíce prospěchu cizímu, velmi málo se starali o ústavy domácí.

Většinou vytištěny jsou tyto nápisy zde po prvé; asi 60 jich má již Th. Mommsen v *Corpus Inscriptionum latinarum* (ve 3. díle), ale udání a čtení Mommsenovo opravují se na mnoze vydáním Ljubićovým. Ljubić podává každý nápis velmi zevrubně a svědomitě, a kde přidává i výklad anebo čtení své, tu větším dílem má pravdu; jenom o některém čtení (zvláště nápisů na cihlách) myslí referent, že není správné (na př. na str. 45 č. 16, str. 46 č. 18, str. 49 č. 21 a str. 50 č. 23), a chce o tom promluviti jinde v rozpravě zvláštní.

B. Nápisy řecké jsou *a)* in lapide (9 nápisův), *b)* in tegula (1) a *c)* in lamina (1). Z nich nalezeno 6 ve Starém gradě na Hvaru, 2 na dalmatském ostrovu Isse a po jednom ve Splitě, Srěmu a Sisku, a uveřejňují se zde dílem po prvé (z nápisů na

---

[1]) Stalo se již v Radu jihosl. akademie, 38. str. 228 sl. *Red.*

kameně č. 6. a 8., pak nápis na cihle a na kovové desce, poslední dva s facsimilemi), dílem již před tím podány byly ve sbírce Boeckhově (Corpus Inscriptionum Graecarum, tom. II.) a Mommsenově (Corp. Inscr. Lat. III. č. 2227 = Ljubićovo č. 9, *a*).

Nápisy, které se tu vydávají po prvé, podány jsou bez výkladu a beze čtení. Při jiných je čtení transskribované, ale s mnohými chybami, zvláště v akcentuaci (na př. *πὸλεων, δὴμῳ, πὰντα, ἐπί τά ἱερὰ, μετά, θὲὸν, ἧμῶν, παντα, τοῦς, ἐν τῶ δεμοσίω.* m. *ΤΩΙ ΔΗΜΟΣΙΩΙ* atp.). Z poznámek, které vydavatel přičinil ku transskripcím Boeckhovým, jsou některé zbytečné, jiné nesprávné. Tak na př. poznamenáno na str. 71 ad inscr. 1. v pozn. 4.: „in lapide plane *τῶι*." Boeckh přepisuje *ΤΩΙ* — *τῷ* a to je zcela správné a nemá potřebí žádné poznámky, ježto *ι* adscriptum při transskripcích mění se v *ι* subscriptum. Poznámka 8. praví do konce: „in lapide *τῷι*", tedy *ι* adscriptum i subscriptum! Totéž platí o pozn. 5—9. Jiné poznámky jsou nad to i nesprávné. Tak na př. adnot. 5: „Hic etiam *δεμοσιῳι* perspicue", kdežto na nápise jest *ΔΗΜΟΣΙΩΙ*; taktéž adnot. 7: *δὴμοι*, kdežto na nápise je správné *ΔΗΜΩΙ*; adnot. 9 praví: „in lapide *βουλομένοι*" a nápis má *ΒΟΥΛΟΜΕΝΩΙ*; a taktéž nesprávná je adnot. 12: „in lapide *πωνεφετερων*," neboť správné je čtení Boeckhovo, jenž přitahuje *πων* ku slovu předcházejícímu a místo následujícího *E* (mívát tato litera vůbec velikou podobnost se *Σ*) čte *σ*, tedy *σφετέρων*. — Pečlivěji je transskribována „inscr. 7" na str. 78, ač i zde některá nesprávnost se vyskytuje; na př. *οὖ το* místo *οὖσι τὸ*, náp. *ΟΥΣΙΤΟ*.

Konečně bylo by také ledacos vytýkati latině, jakou sepsány jsou úvody a poznámky. Tak hned na počátku předmluvy čteme: e'o consilio, ut ad cultores quo ocyus perveniant.... místo prostého: quo ocius...; na str. 37.: de quarta unde sit nescitur.. místo: quarta unde sit nescimus n. non constat; na str. 11: sic dicta; na str. 16: Salonis rep. ann. 1866 in agro Joh. Drašković, a quo habitus nunc Zagrabiae in museo edidit Mommsen ad ectypon (docela nesrozumitelno); v předmluvě: adsensum laturi sint m. samého assentiri; tamtéž adinvenire m. invenire; na str. 11.: necdum effossae snad místo nuper effossae; na str. 7.: et adit m. addit; na str. 77.: visuntur místo cernuntur, atp. Také chyby pravopisné sem tam se nalézají. Tak na str. 5. v titulu in musaeo m. museo; na str. 9. insidet aequo, a tamtéž rota sub pedibus aequi; na str. 17. a 72. legge a leggendum; na str. 25. a 71. sine dubbio; na str. 76. a j. aquisitio, 37. a 41. tercius, 53 a 55 gimnasium, 56 in clypeis m. clipeis (a zde i výraz nesprávný jest, neboť jsou to nápisy na helmách a nikoli na štítech).

V přídavku, v němž obsaženy jsou „Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae, a Marco Marulo collectae et illustra-

tae“, popsáno je celkem 27 nápisův. Přídavek ten důležit jest pro nás Chorváty ve dvojím ohledě, jednak pro nápisy samy, jednak proto, že je sebral a vyložil Marko Marulić, jeden z nejstarších vlasteneckých básníků našich (na poč. XVI. stol.). Jak Ljubić v krátkém úvodě připomíná, Marulićův original nalézá se v Cod. Vatic. 5249 fol. 1—15. Jo. Luc. Traguriensis opsal tento kodex a dle opisu tohoto vydány tytéž nápisy v Inscriptiones Dalmaticae (v Ben. 1673) a Mommsenovu Corp. Inscr. Lat. (III). Na témž opise zakládá se také vydání Ljubićovo.

Na konec vyslovuji přání, aby Jihoslovanská akademie brzo nás potěšila pokračováním spicilegia.

V Záhřebě, 15. ledna 1877. *Fr. Maixner.*

Ve XXXVI. svazku Radu podává J. Ljubić zprávu o římských mincích, nalezených v Zemunu (staré Taurunum) 16. pros. 1876. Při kopání ve hloubce asi tří metrů nalezena hlíněná nádoba se značným množstvím zlatých mincí římských. Něco hned se rozebralo, ale přece většina (230 kusův) sprostředkováním úředním a hlavně gen. Mollinaryho a bana Mažuranića dostala se do musejní mincové sbírky záhřebské, která v tom ohledě zajisté patří ku sbírkám nejúplnějším a nejbohatším celé říše. J. Ljubić v řečené zprávě nejprve vyvrací mylné výklady, jaké se o nálezu zemunském záhy vyskytly (na př. v lipské Illustrirte Zeitung ze dne 22. ledna 1877), a pak popisuje mince a třídí. Dle jeho shledání jest jich 6 od Nerona, 8 od Vespasiana, 10 od Tita, 5 od Julie dcery Titovy, 190 od Domitiana, 10 od Domicie manželky Domitianovy, 3 od Nervy a 6 od Trajana. Krajní chronologické hranice jejich jsou tedy Nero a Trajan; neronské jsou bez letočtu, trajanské pak vesměs mají vročení 851 a. U. Roku 101 po Kr. byla výprava proti Dakům. Na těchto dvou datech (851 a. U. a 101 po Kr.) Ljubić zakládá dosti podobné domnění své, že tyto mince zakopány byly asi r. 100 po Kr.

Srovnáním s popisy Cohenovými (Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain etc., Paris 1859—68) vychází na jevo, že nález zemunský obsahuje 87 rozličných, druhů, z nichžto 25 nových, totiž Cohenovi nepovědomých.

Jednotlivé kusy váží 7·17—8·02 gramů (rakouský dukát váží 3·5 gr.) a dle Cohenova klíče byla by cena všech asi 19785 franků; ježto však mnohé kusy jsou druhů vzácnějších a dosud neznámých, některé snad unica, tedy cena nálezu daleko větší se objevuje.

Popis mincí je zevrubný a přidáno k němu dobré vyobrazení dvanácti nejzajímavějších mincí (avers i revers).

Kéž by takového obohacení našemu snaživému národnímu museu dostalo se častěji!

V Záhřebě, v lednu 1877. *Fr. Maixner.*

První čítanka francouzská pro realky a realná gymnasia československá. Sestavil a slovníčkem opatřil Vilém Appelt, professor na c. k. vyšší české realce v Praze. 1877.

Dosud nebylo francouzské čítanky pro školy české a musilo se užívati čítanek německých, tu Danicherovy, tu Plötzovy. Tomu bude nyní pomoženo knihou Appeltovou, zvláště až vyjde ještě druhý, více k literatuře hledící díl chrestomathický. První díl, určený pro třídy IV.—VI., činí samostatný celek a podává hojný výběr článků jak zábavných tak poučných ve 153 číslech a X oddílech postupně od lehčích k těžším sestavených. Jest tu hojnost vypravování větším dílem již odjinud známého v oddílu I., mravoučného, po většině novotou a stylistickou dokonalostí vynikajícího v oddílu VII., něco nejlepších bájek původních i přeložených (zvláště z Lessinga) prosou v oddílu II., veršem v oddílu X.; k oněm připojena tři krásná podobenství, jedno o sedmi prutech, druhé o milosrdném Samaritánu, třetí o přátelství. Popisy a pojednání oddílu III. jsou vzaty nejvíce z Danichera; jiné vypsány jsou z francouzských klassiků, zejména články dějepisné (IV.), zeměpisné (V.), přírodopisné (VI.) a Listy (IX.). Rozmluvy (VII.) přijaté nacházejí se téměř ve všech lepších čítankách francouzských, jakož i připojené mistrovské drama jednoaktové od Berquina o potrestané ješitnosti. Básnictví lyrické a epické je téměř všemi druhy zastoupeno v oddíle posledním, jenž nad jiné svědčí o vkusu a znalosti sběratelově. Viděti, že neprobíral se nadarmo čítankami, chrestomathiemi a encyklopediemi francouzskými, že uměl z nich vybrati kusy nejlepší a dovedl je sestaviti co nejlépe za vzorem asi Plötzovým, takže neznáme čítanky francouzské, která by v tom nad jeho předčila. Nad to přidal mimo některé vysvětlivky věcné také potřebný slovníček francouzsko-český, obsahující slova a obraty méně známé; nemámeť dosud ani jediného slovníka toho způsobu. Na konci dodán seznam všech obsažených článků s udáním pramene, kde toho třeba. Tím nahrazeno poněkud, co by se nám zdálo na újmu knihy, v níž nikde pod textem neudává se jméno autorovo. Chyb tiskových jest velmi málo a nejhrubší z nich jsou zádu opraveny. *Č. Bíl.*

Archiv für slavische Philologie. [1]) V prvním svazku (1876, str. 1—200) dílu druhého položena na prvním místě rozprava „Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literaturgeschichtlicher Einleitung“ od redaktora V. Jagiće (str. 1—109). Prvá část její, literarně historický úvod, staví nám před oči obraz staré kronikářské literatury srbské, nakreslený ovšem rukou znaleckou. Starší památky literatury staroslovanské v tomto oboru jsou překlady kronik řeckých (byzantinských). Nejdříve přeložena kronika Malalova (prý za bulh. knížete Simeona † 927),

[1]) V. Listy filol. 1876, 313. sl.

pak kronika Georgia Hamartola a kronika Konstantina Manassa (v pol. XIV. stol.); žádný z těch překladů nevyšel dosud tiskem; dále kronika Jana Zonara (ve skrácené podobě vydal Bodjanskij 1847), Simeona Metafrasta popis světa, úryvky z Josefa Flavia, atd. Překladatelé měli zálibu v tom, co se táhlo k náboženství a vynikalo obsahem podivným; byliť veskrze mniši. Také sem patří překlady historie trojanské (vyd. Jagić 1868 a Miklosich 1871) a pseudokallisthenské povídky o Alexandru Velikém (v trojí recensi a četných rukopisech, vyd. Jagić 1871).

Po překladatelích čekali bychom srbské kronikáře samostatné; ale okolnosti nepřály tomu a místo kronik, které by upomínaly na př. na ruského Nestora, stará literatura srbská má jen panegyrické životopisy, krátké letopisy a chronografy.

K památkám prvým patří trojí životopis Štěpána Nemanje, zakladatele srbské samostatnosti, jenž poslední dny své v klášteře chilandarském na Athosu trávil a klášterním jménem Simeon se nazýval († 1200); jeden životopis jeho sepsal nejstarší syn a nástupce jeho Štěpán Nemanjić Prvověnčený (vyd. Šafařík v Památkách písemnictví jihoslovanského 1851), druhý pochází od nejmladšího syna Nemanjova arcibiskupa Savy (vydal Šafařík tamt.), třetí jest od mnicha Domentijana (vyd. Daničić 1865). Život sv. Savy, syna Nemanjova, vypsali Domentijan a mnich odjinud neznámý Theodosius (vyd. Daničić 1860 a 1865). Arcibiskup Danil (ve 2. pol. XIII. a 1. pol. XIV. stol.) pokračoval parallelními takořka životopisy králův a arcibiskupův srbských (vyd. dílem Daničić 1866). Igumen kláštera Dečanského Dzamblak popsal život krále Uroše III., zakladatele téhož kláštera (vyd. Janko Šafařík v Glasniku 31). Konstantin Kostenski („filosof") sestavil životopis cara Štěpána Lazareviće († 1427, vyd. Jagić ve Glasniku 42). Mimo to patří sem i mnohé životy svatých.

Památky druhé třídy, krátké totiž letopisy, začínají se teprv od konce stol. XIV; mezi hojnými rukopisy z doby starší (před koncem XIV. stol.) nevyskytla se dosud žádná památka druhu tohoto a annaly z doby okolo r. 1400 neprojevují ničím, žeby se zakládaly na starších. O poznání a vydání jejich nejvíce zásluh si dobyl Šafařík, jenž jich valnou část sebral a vydal (ve svých Památkách pís. jihosl. 1851); za příkladem jeho povstali pak i sběratelé jiní a „Glasnik" učeného družstva v Bělehradě uveřejnil památek sem spadajících nejvíce. Jagić dělí je všecky na dvě třídy a udává i jejich podstatné rozdíly.

Památky druhu třetího jsou tak zvané chronografy, t. j. kronikářské kompilace, jež začínají vypravování své od stvoření světa. A. Popov pokládá chronografy ruské za vzdělání nějakého chronografu jihoslovanského; Jagić myslí naopak, že chronografy srbské jsou vzdělány z nějakého ruského.

Po této rozpravě následují tři ukázky vyňaté z letopisů (z univers. knihovny v Oděse).

Následující rozprava dr. Kl. Hankiewiczova „Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent“ (110—125) ukazuje, kterak přízvuk maloruský, který celkem není ustrnulý na některé odpočítané slabice, přece ve mnohých případech pravidlem nějakým se váže. Zajímavá jest tato poznámka Hankiewiczova: In der Volks- und Kunstpoesie herrscht bezüglich der Betonung die grösste Freiheit. Die Lieder haben oft weder eigentliche Versfüsse, noch gleiche Silbenzahl, sondern einen Rhythmus, von übrigens hohem Reiz, der durch den Accent hervorgebracht wird. Hierbei ist es aber keineswegs nothwendig, dass dieser Accent mit dem regelmässigen Wortaccent zusammenfällt; jedes Lied zeigt eine Menge von Fällen, wo dieses nicht geschieht, ja es liegt sogar etwas verlockendes darin, dasselbe Wort mit verschiedener Accentuation mehrmals zu gebrauchen, z. B.

Po rinku chodjať, *rúčeňki* lomjať,
ručéňki lomjať, radonku radjať . . .

A *sérdeňko* bъjetca,
de milij *serdéňko* . . . atp.

Známoť, že podobně také ve verších českých přízvuk slovný se přesmykuje na ty slabiky, na které ictus veršový připadá.

Potom následují Leskienovy poznámky o některých dialektických zvláštnostech dolnolužických, poznaných v Thaраeově knížce Enchiridion Vandalicum (z r. 1610). Leskien ukazuje, že dolní lužičtiňa již tenkráte měla *ź*, *ś* místo *ď*, *ť*, že starší dativ *-ovi* ještě se držel vedlé *-oji* (na př. Christussowi i Christussogi), v gen. množ. že bylo ještě *ruk* a *slov* (místo nynějšího ruk*ov*, slov*ov*) atd.

Dále podává Archiv pověsť o babylonské říši (od Veselovského, staroruské vzdělání pověsti byzantinské), příspěvek k výkladu Rukopisu Kralodvorského [1]), úvahy o Daničićově Historii

---

[1]) Jest to můj Příspěvek podaný v těchto Listech (1875 str. 101—114), jenž se zabývá výkladem známých souhlasných vět a věcí v Jaroslavu a českém Millionu. Vzdělání německé v Archivu für slav. Philologie je prací pana prof. dr. V. Jagiće; jemu také náleží zásluha, že opravil některá data literarně historická podlé badání nejnovějších (The book of Ser Marco Polo, by colonel Henry Yule, London 1875) a že k parallelním místům uvedeným z Millionů jinojazyčných přidal dvě velmi důležitá starofrancouzská.

Mimo to předeslal prof. Jagić úvodní poznámku, ve které připisuje mému výkladu značnou sílu důkaznou.

Jinak soudí pan ministr J. Jireček. V 1. sešitě Čas. Č. Mus. 1877 (vydaném na počátku května) ve článku nadepsaném „Báseň o pobití Tatarův a Million Marka Pavlova“ (str. 103—119) obírá se tímtéž předmětem, jako můj příspěvek nahoře jmenovaný, ale polemisuje proti výsledkům, ku kterým jsem já dospěl, a podává docela jiné, mezi nimi i ten, že souhlasné věty v Jaroslavu a v českém Millionu nepřešly z Millionu do Jaroslava, nýbrž naopak z Jaroslava do Millionu.

tvarův srbskochorvatských (1874) a téhož Kmenosloví (1876) a o Potebňových Zápiskách o ruské mluvnici (1874, od V. Jagiće), dále o Konst. Jirečkových Dějinách národa bulharského (1876, od M. Drinova, přel. z ČČMus.) a některé drobnosti. — Mezi těmito jsou další [1]) čtyři listy Dobrovského ku Grimmovi. Dobrovský vyslovuje zde po prvé (v listě z r. 1813) mínění své, že Dubraviova Theriobulia je překladem staročeské Rady Zvířat; omyl ten opakuje se potom několikrát, až Wocel (v ČČMus. 1855, 367—371) ukázal, že Theriobulia jest překlad Nové Rady páně Smilovy. Jinde (ve dvou listech z r. 1812) klade tutéž Radu Zvířat do stol. XV a shledává podobu mezi ní a dolnoněmeckým Sněmem zvířat, jejž podlé všeho znal jenom ze zprávy Kinderlingovy [2]). — Nehring otiskuje jeden list Rozmlúvánie duše s svědomím (od Štítného), chovaný v knihovně Vratislavské. — Na konci je seznam nově vyšlých periodických spisův a knih filologických. [3])

Nejnověji vyšel téhož Archivu ještě svazek druhý 1877, (str. 201—408), jenž obsahuje: Studien über das altslovenische Zographos-Evangelium (od Jagiće), Bemerkungen über den Vocalismus der mittelbulgarischen Denkmäler (od Leskiena), Ueber den Accent der Verba im Kleinrussischen (od Hankiewicze), Die Niederlage Bogdan Chmelnickis bei Beresteczko am Flusse Styr 1651 (od Petrowa a Žiteckého), Die Sage vom babylonischen Reich (od Veselovského), Alter des čechischen *h* für *g* a Reste des Local-Suffixes *-as* und *-ach* in deutschen Umbildungen slavischer Ortsnamen (od Jos. Jirečka), pak několik úvah a drobností.

Mimo to s jiné ještě strany byla mi sdělena soukromým dopisem námitka, že souhlasné věci v Jaroslavu a Millionu pocházejí snad z nějakého staršího pramene společného. Ve výkladě mém pamatováno i na tuto možnost (Listy filol. 1875 str. 111, ad C.); ale myslil jsem, že je to jenom možnost theoretická a že tu postačí poukázati k tomu, jak cestopis Marco Polův vznikl, i opominul jsem ukázati obzvláště na okolnosti a na svědectví positivní, ježto jsou proti námitce této.

Táž tedy věc vykládá se způsobem trojím a přijde na to, který výklad má důvody pevnější a pravdivější. *J. Gebauer.*

[1]) V. Listy filol. 1876, 319.

[2]) Kinderling, Gesch. der plattdt. Sprache (1800, str. 308) klade tuto skladbu do XV stol. a praví o ní: „Rathsversammlung der Thiere, 140 S., die eingeladenen Thiere geben ihren Rath zu der Regierung, aber so, dass die Eigenschaften eines jeden in seinem guten oder bösen Rathe hervorleuchten.“ Bruns vydal tuto skladbu s jinými pod názvem Romantische und andere Gedichte in altplattdeutscher Sprache (1798, na str. 135—140) a Feifalik myslil, že již Smil (1395) ji znal a při své Nové Radě užil (Studien III. 700; sr. Sborník vědecký, odbor hist.-fil., V. 31 sl.).

[3]) Při té příležitosti vyslovuje redaktor spravedlivou žádost, aby spisovatelé a vydavatelé jej podporovali a posýlali mu knihy své k takovémuto oznamování.

Výklady Jagićovy o evangelistáři zografském (pokračování, 201—269) týkají se jerův. Především vzato jest v úvahu spojení jerův se souhláskami *l*, *r*. V tom případě mívají staroslovanské památky třídy ruské jer z pravidla před *l*, *r*, přesné památky starobulharské naproti tomu mívají z pravidla jer za *l*, *r*, ale strany *ъ* a *ь* neprojevují rozdílu etymologicky žádaného; evangelium zografské pak i v této příčině jeví pravidelnost jakousi, zejména psáno důsledně *rъ* ve slovích (i jejich odvozeninách): vrъvь, vrъg-, vrъz-. vrъch-, vrъtъ, grъd-, drъzati, drъžati, žrъnovъ, žrъtva, zrъno, krъvь, po-krъveno (od kryti), krъma, krъs-, krъčagъ, mrъk-, mrъtvъ, sъmrъtь, prъsi, prъtъ, rъpъtъ, skvrъnitъ, skrъbь, smrъditъ, srъdьce, srъpъ, srъmъ, strъpьt-, tvrъdъ, trъgati, trъžište, trъpêti, crъkъvь, črъvь, črъpati, črъta, četvrъt-; *rь* ve slovích: brьnie, grьčьsky, drьkoli, iskrь, krьstъ (ale okrъstъ), skrьžьtъ, trьstь, trь (m. tri), chrьstъ; — *lъ* ve slovích: vlъna, dlъgъ, zlъčь, lъžь, mlъni, plъnъ, plъtь, slъnьce, stlъpъ, tlъkъ, tlъstъ; — *lь* ve slovích: blьštati, vlьkъ, vlьk-(vleku), klьn- (klęti), mlьčati, plьvati, slьza; — *rъ*, *lъ* i *rь*, *lь* vyskýtá se ve slovích brъvъno v. brьvъna, mrъzostь v. mrьzostь, prъvy v. prьvy, prъstъ v. prьsty, trъnie v. trьnie, mlъva v. mlьva, chlъmъ v. chlьmomъ. Na této důslednosti zakládá Jagić následující pravidla: 1. jer bývá vždycky za *l*, *r*, i když bychom dle etymologie je čekali před *l*, *r* (na př. *vlь*kъ = l + vocalis, ač v lit. v*il*kas = voc. + l); 2. kde zografské *l*, *r* + jer se shoduje s etymologickým *l*, *r* + voc., tam i kvalita průvodných samohlásek většinou se srovnává (totiž slovanské *ъ* odpovídá etymologickým samohláskám širokým, *ь* pak úzkým); 3. kde naopak jest etymologický pořádek voc. + *l*, *r*, tam má zografos skoro vždycky l, r + ъ. — Potom je řeč o jerech **na konci slova**. Na tomto místě jery svým časem zajisté se také vyslovovaly a evangelium zografské je vedlé evangelia Ostromírova jediná památka, která zde přesně rozeznává ъ a ь. Mezi doklady jsou také uvedeny: důsledný rozdíl mezi -*mь* v lokale a instrum. jedn. a -*mъ* v dativě množném (na př. vъ tomь, glasъmь veliemь proti goramъ, kъ nimъ); rozdíl mezi -*mь* v 1. os. sg. a *mъ* v 1. os. plur. (na př. vêmь proti vêmъ, imamь proti imamъ); důsledné -*tъ* ve 3. os. jedn. i množ. (estъ, sątъ, bystъ), kdežto starobulharské památky třídy ruské mívají -*tь*, které zde ovšem více má práva etymologického (srov. skr. ast*i*, sant*i* — ruskoslov. jest*ь*, sąt*ь* — a pannonskoslov. jest*ъ*, sąt*ъ*). Odchylky od pravidla vyskýtají se nejčastěji při předložce *vъ*, která i *vь* psána bývá; to pak větším dílem jen tam se shledává, kde následuje slabika měkká, na př. vь-čemь, vь-lêzъ. Za týchž okolností bývá také *vьz-* místo *vъz-* (na př. vьz-ide). — Pak jest úvaha o jerech **v příponách kmenotvorných**. Jagić uvádí přípony s *ъ* a s *ь*. V některých případech střídá se zde *ъ* a *ь*, a bývá to z pravidla účinek slabiky ná-

sledující. Zvláště pozoru hodna je v tom ohledě přípona -ьn-, jakož ukazují příklady vêrьni a vêrьny, podobьni a podobьno, ravьni a ravьno, slavьnê a slavьnychъ a mnohé jiné.

A. Leskien započal řadu výkladů svých o vokalismě jazyka středobulharského rozpravou o středobulharských střídnicích za starobulharské nosovky (269—288). Za tím účelem rozebírá doklady ze žaltáře Bolognského (1186—1196), Slěpčenské knigy (ze stol. XII), Paremejniku (XII—XIII stol.), apoštola Ochridského a některých památek jiných; nalézá jako pravidlo společné, že ѫ a ѧ souhlasí v písmě se stbulharským ѫ a ѧ ve slabikách nepodnebných, naproti tomu po podnebných ž, š, št, žd že psáno z pravidla ѫ (i za stbulh. ѧ), a po l, r, n a retných b, p, v, m + j že psáno z pravidla ѧ (i za stbulh. ѫ); a pátraje pak, jakou tyto litery ѫ a ѧ měly platnost fonetickou, shledává, že nezněly jako nosovky stbulharské (souhlasně s Miklosichem), nýbrž jako nynější střídnice jejich, totiž ѫ jako temné ŭ a ѧ jako e (dle Mikl. obě jako temné ъ), na př. mѫžь vysl. mŭž, mѧso vysl. meso. Hlavním důvodem jsou Leskienovi doklady, kde tytéž litery zastupují hlásku patrně nenosovou, na př. stѫza místo stb. stьza. Postup, jak se z bývalých nosovek vyvinuly střídnice pozdější, vykládá takto: ą po souhláskách podnebných proměnilo se v ę; potom proměnilo se ą v ŭ a ę v e.

Kl. Hankiewicz vykládá dále (289—296) pravidla maloruského přízvuku při slovese. Pozoru hodno jest, že při slovesích přízvuku nestálého přece jednak tvary praesentní a jednak infinitivní celkem se srovnávají; na př. píšu, píšeš . . . ., ale pisati, pisalъ . . . České odsouvání (píši proti p-sal atd.) ukazuje ku starším poměrům podobným.

Porážka, kterou kozácký hetman Bogdan Chmelnickij utrpěl od Poláků r. 1651, je předmětem dvou poměrně krátkých písní, jež vydal Kostomarov v příloze ku svému historickému vylíčení onoho příběhu. Nyní pak podává Archiv obšírnou píseň, jejížto text (ze XVII stol.) objevil Alexander Petrów a kterou veršem transskriboval P. Žiteckij.

Dva článečky Jirečkovy mají za předmět proměnu staročeského *g* v *h* (str. 333—336) a místní jména německá, která utvořena jsou ze starých lokalů slovanských na *-as* i *-ach* (336—337), na př. Tuřany něm. Turas ze stč. lok. plur. Turás, Hrušovany něm. Grussbach ze stč. lok. Grušovách.

Mezi úvahami a zprávami píše H. Zimmer o A. Leskienově srovnávacím výkladě deklinace litevskoslovanské a germanské (Die Decl. im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Lpz. 1876) a R. Hassencampových výzkumech strany příbuznosti jazyků litevskoslovanských a germanských (Ueber den Zusammenhang des lettosl. u. germ. Sprachstammes, Lpz. 1876),

kteréžto oba spisy jsou odpovědi na cennou otázku společnosti kn. Jabłonowského („Eine eingehende Erforschung des besonderen Verhältnisses, in welchem innerhalb der indogermanischen Gemeinschaft die Sprachen der litauisch-slavischen Gruppe zu den germanischen stehen"). Leskien nenalézá, že by řečené jazyky měly něco zvláštně společného v oboru deklinace, vyjma známé *m* za *bh* (na př. v dat. množ. skr. sūnu*bh*jas lat. acu*b*us — proti lit. sunu*m*s stb. synъ*m*ъ got. sunu*m*), Hassencamp pak potvrzuje známý výklad, že Litvoslované a Germani po odštěpení svém od společného kmene indoevropského činili jednotu národní. H. Zimmer podává při té příležitosti etymologii slova *člověk*. Dle toho výkladu jeví se nejstarší forma v ruském *čelovêkъ* a jest to složenina z *čelo* + *vêkъ*; druhý člen této složeniny jest věrný střídný tvar litevského *vaikas* (= Kind, Junge, Knabe); člen pak prvý *čelo-* je za původní **kala-*, za skr. *kula* (= 1. Heerde, Schwarm, Menge; 2. Geschlecht, Familie, Innung, Genossenschaft); bezpochyby prý *čelo* ve zřízení staroslovanském znamenalo jednotu státní, která vzešla z rodiny, a **kala-vaikas* čili *čelo-vêkъ* byl prý původně = ein Spross, Angehöriger des Stammes, ale během času rozšířil se význam slova toho a dostal objem nynější = homo. S *čelo-* souvisí také *čeljadь*. [1])

Litevštiny týkají se ještě dvě zprávy Jagićovy, totiž

[1]) Jinak vykládá totéž slovo člověkъ prof. A. Potebňa (ve Filolog. Zapiskách r. 1876, seš. II. str. 80 sl.) Pokládá je také za compositum čelo-vêkъ; ale odvozuje člen prvý čelo- od koř. kal a srovnává s ním cêlъ, got. hails (zdravý), skr. kalja (zdravý), ř. καλός; člen pak druhý vêkъ srovnává s lit. veka (síla), sln. věčan (robustus) nevěčen (debilis), rus. vêkъ (síla) a u-vêčье (zmrzačení, vlastně = bezsílí) a p.; a dle toho čelo-vêkъ, jakožto compositum possessivum = mající celou sílu, plnosilý, t. j. dospělý, muž.

Jiný výklad poslal Jednotě českých filologův člen její professor J. Pechánek r. 1873. Pokládá čelo-vêkъ také za složeninu a vêkъ za střídný výraz litevského vaikas (adolescens, juvenis); ale čelo- odvozuje od koř. kal, kterýž nalézá v lit. kelti (zdvihati), kalnas (hora), lat. culmen, excellere, řec. κάρα atd.; a polské człek (kteréž tu pokládáno za něco jiného nežli za staženinu místo człowiek) znamená prý tvora vynikajícího, pohlížejícího k nebesům.

Oba tyto starší výklady shodují se s výkladem Zimmrovým v tom, že pokládají človêkъ za složeninu z čelo- a vêkъ; Pechánkův pak ještě také v tom, že druhý člen té složeniny vêkъ spojuje s lit. vaikas. Strany členu prvního rozcházejí se.

Výklad páně Pechánkův byl mi pobudkou, že jsem se kdysi touže věcí zabýval. Souhlasil jsem, že čelo-vêkъ je compositum a druhý člen jeho vêkъ že jest lit. vaikas. Také střídný tvar staropruský se nalézá: waiks = Knecht a demin. wayklis = Sohn a woykello = Knecht (Nesselmann, Thesaurus linguae prussicae 1873; — syn a pacholek jsou tu pojmy příbuzné; s tím srov. stbh. otrokъ = puer i servus, něm. Knabe a Knappe). Ale pro člen prvý hledal jsem výkladu jiného. Zdá se mi, že by tu spíše mysliti bylo na čelo- = *kala-, jež je v skr. kala (Bournouf: semence, sperme; Wilson: semen virile) a ve složeninách skr. kala-hańsa (= kačer, houser, samec labutí;

o J. Karłowiczově rozpravě O języku litewskim (v Krak. 1875) a o Bezzenbergrově vydání některých starých památek (ze XVI stol., Göttingen 1874 a 1875). — Zevrubného posouzení dostalo se od Jagiće práci P. Žiteckého, totiž Očerku zvukovoj istorii malorusskago narěčija (v Kyjevě 1876).

W. Nehring podává zprávu o dvou památkách staropolských, nově objevených a vydaných od Wł. Wisłockého. Prvá památka jsou polské glossy z pol. XV stol. (Glossa super epistolas per annum dominicales, Krak. 1876) a důležitější druhá je zlomek rýmované legendy o sv. Alexiovi z r. 1454 (Legenda o św. Aleksym, Krak. 1876). Ze staré literatury polské nebyla známa dosud žádná legenda rýmovaná. Přítomný zlomek obsahuje 240 veršů a vydavatel vyslovil domnění, že jest to skladba nějakého polského básníka žebráka. Naproti tomu ukazuje Nehring, kterak polský zlomek souhlasí s jednou z osmi německých legend o sv. Alexiovi (u Massmanna legenda B), ale nevěří, že by skladatel polský byl pracoval přímo dle vzoru staroněmeckého, nýbrž má za to, že měl před sebou nějakou skladbu staročeskou, která s německou (B) souhlasila. Důvodem jest mu jednak ta okolnost, že pokud známo stará literatura polská nebyla pod vlivem německé, ale ovšem české, a jednak že zlomek polský má některé čechismy. Avšak onou staročeskou předlohou dle shledání Nehringova nebyla prý legenda, ku které patří známý staročeský zlomek, nýbrž nějaká staročeská skladba jiná, nyní neznámá. Nepodobná není tato domněnka Nehringova; bylyť legendy v literatuře staročeské předmětem velmi oblíbeným a tklivý příběh Alexiův, který si proklestil cestu do všech literatur Evropy středověké a i do národní epiky ruské vnikl, [1]) měl zajisté dosti síly v sobě, aby povzbudil skladatelův třeba několik. — Další zpráva Nehringova týká se staropolského Marchołta (rozmluvy Šalomouna a Morolta), jejž podlé dvou starých zlomků (tištěných) doplněných textem jiným ze

---

samo hańsa = husa n. labuť) a jehož kořenná slabika rozštěpena jest ve slovanštině v kol- (srov. koleno, pokolení, kolouch = srnec) a čel- (v čelo-věkъ, čeleď). Dle toho bylo by tedy čelo-věkъ = masculus infans nebo masculus homo, později pak rozšířením významu = vůbec homo. Podobné naznačení fysiologického pohlaví obsahují v sobě také obdobná composita jiná, na př. ř. *ἄνθρωπος* (souvislé s *ἀνήρ*, místo *ἀνδρ-ωπος*), něm. Manns-bild a Weibs-bild, angl. woman = anglosas. vif-man (ženská, doslovně: ženský člověk) atd. V srbštině znamená čovjek = 1. homo a 2. vir (nemože biti čovjek, dokle ga žena nekrsti; čoečki = viri; nema ženstva bez čoestva t. j. teško ženi bez čoeka. Vuk s. v.). *Gb.*

[1]) U Kirějevského 1848 (str. 23—31); u Bezsonova (Kalěki perechožije 1861, I. 97—154) je devět variant o sv. Alexii, božím člověku. Ostatní bohatá literatura této legendy naznačena jest ve vydání Massmannově; k tomu dodati jest, že dle Feifalikových Stud. 7. 72 byly o sv. Alexiovi v XVII stol. také polské a ruské dramatické hry a že také v literatuře bulharskoslovanské táž legenda se ujala (text vyd. St. Novaković, Starine 1874).

XVII stol. vydal Z. Celichowski (v Poznani 1876, nákladem bibliotheky hr. Działyńského v Kornice).

Potom následuje zpráva Jagićova o Nové Radě pana Smila Flašky z Pardubic (v Praze 1876) a od Nehringa zpráva o K. Szulcově popise starožitností Mikorzyńských (Autentyczność kamieni Mikorzyńskich zbadana na miejscu, v Pozn. 1876). V Mikorzyně v Poznaňsku nalezeny totiž r. 1856 dva kameny se vrytými runami a figurami, podobnými, jako v polovici století předešlého nalezeny jsou ve vsi Prilvici v Meklenbursko-Střelicku; o pravosti těchto pochybováno ode dávna; K. Szulz hájí pravost starožitností mikorzynských a implicite také prilvických; Nehring však vyslovuje pochybnosti své o mikorzynských a Jagić o mikorzynských i o prilvických.

Mezi drobnostmi jest pokus o etymologický výklad komp. vęštij-věčší od F. Prusíka, srovnání některých slov litevských a slovanských od Jagiće (mezi nimi lit. alpstu = omdleti a české lopoť, l. melůti = lháti a č. mýliti), zmínka o nosovkách v nářečí bulharském u Kosturu (na př. jenzik stb. językъ, mendro stb. mądrъ) od téhož, atd. *J. Gebauer.*

Zprávy osobní.

P. zemský školní inspektor Vácslav Svoboda dán byl na odpočinek i projeveno mu pochvalné uznání Jeho Veličenstva za dlouholetou neunavnou činnost.

I. Z gymnasií českých.

Na gymnasii v **Hradci Králové** stal se na místě p. Th. dr. Jana Marka výpomocným učitelem náboženství prof. theol. p. Ant. Pohl. — Na gymnasii v **Klatovech** povolán za supplujícího učitele klass. filologie p. Tomáš Frána a potvrzen skutečným učitelem p. Josef Ošťádal. — V **Praze** na akad. gymnasii nastoupil opět p. P. Jan Dorovín, katecheta ústavu, úřad svůj.

II. Z realních gymnasií českých.

Na c. k. prvním českém a realním gymnasii v **Praze** stal se theol. dr. Fr. Krásl na místě † p. katechety Mužíka výpomocným učitelem náboženství.

Oprava hrubších omylů ve IV. sešitu r. 1876.

Na str. 243. ř. 2. zdola čti *hledati* m. *hledali*. — Str. 244. ř. 18. *náš* m. *nás*. — Str. 245. b) ř. 20. *„budou. V pod. větách jest“* místo: *budou (v pod. větách) jest* — Str. 245. b) ř. 23. *v řečtině* m. *v češtině*. Str. 247. Pozn. 1. ř. 8. *že i* m. *že*. — Str. 249, 2. ř. 10. *chtěje* m. *chtějí*. — Str. 249, 2. ř. 15. *uznal* m. *uznav*. — Str. 250. Pozn. 1. ř. 16. *τέκοῦσαν* m. *τηκοῦσαν*. — Str. 251. p. 2. ř. 22. *interr.* m. *intur.* — Str. 252. II. 1. a) ř. 7. atd. příklad: *Gorg. 455 Af. ἴδωμεν* etc. nesluší tam, nýbrž k předch. I. 2. na též str. na ř. 2. shora. — Str. 252. Pozn. 1. ř. 3. čti: *o koních* m. *v koních*. — Str. 253. shora ř. 1. čti: *387 B. med.* m. *387 med.* — Str. 253. shora ř. 23. *právě jich i nabýváme* m. *právě jsme jich i nabyli*. — Str. 253. zdola ř. 2. *voεῖ* m. *vοῖε*.

De infinitivi usu Vergiliano.

Scripsit Franciscus Maixner, professor Zagrabiensis.

Sine ulla dubitatione confirmaverim eorum, qui in studiis grammaticis versentur, neminem esse, qui infinitivi pertractationem inter difficillimas grammaticas partes referendam neque de ulla fere re tam varias tamque inter se discrepantes prolatas esse sententias ignoret. Veteres enim grammatici et Graeci et Romani quamvis nonnullarum partium grammaticarum mira quadam scientia imbuti fuerint, infinitivi tamen naturae, ni fallor, prorsus imperiti atque rudes fuisse videntur. Singuli vero grammatici quid de infinitivo senserint, cum a multis viris doctis saepenumero summa cum diligentia explanatum atque explicatum sit,[1]) hoc loco plenius enarrare haud opus esse puto. Hoc tamen quam brevissime commemorare mihi liceat, Stoicos infinitivum solum verbum (*ῥῆμα*) esse censuisse, ceteris autem verbi formis *συμβαμάτων* vel *κατηγορημάτων* nomina indidisse, nisi forte Tryphonem, Aristarchi discipulum, excipis, qui Apollonio teste infinitivo substantivi quandam naturam tribuit eumque *ὄνομα ῥήματος* nuncupavit.[2]) Apollonius Dyscolus infinitivum modum et quasi *πρωτότυπον* (*γενικώτατον ῥῆμα*) omnium verbi flexionum statuit;[3]) quem virum silentio praeterire non potuimus, quia ceterorum grammaticorum plurimos eius vestigia secutos eumque in explicandis grammaticis praeceptis tamquam exemplar ante oculos habuisse inter omnes satis constat. Apud Romanos artem grammaticam minus floruisse, quis est qui nesciat? Illi quidem ut in multis aliis rebus — saepius haud prosperi — Graecorum imitatores fuerunt, ita graecam *ἀπαρέμφατον ἔγκλισιν* minus recte *infinitivum* nuncupantes,[4])

---

[1]) Cf. Schömann, Die Lehre von den Redetheilen nach den Alten, Berlin 1862, pag. 34 sq., id. Zur Lehre vom Infinitiv, in Fleckeiseni annalibus phil. 1869 pag. 209 sq. Lersch, Sprachphilosophie der Griechen und Römer, II. p. 93 sq., H. Steinthal, Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern; L. Lange, System der Syntax des Apoll. Dyskolos, Göttingen 1852; Jolly, Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen, München 1873 p. 12—37.

[2]) Cf. Apoll. Dyscol. de constr. I, 8; Schömann, Zur Lehre vom Infin. p. 212; Jolly op. cit. p. 16 sq. 24 et 25.

[3]) Lange op cit. p. 24; Schömann ibd. 210 sq. contra quem, quod ad Apollonii verba *ὄνομα ῥήματος* attinet, recte Jolly p. 20 sq. aliique disputant, quorum sententias Jolly in adnot. affert.

[4]) Jolly op. cit. p. 32 sq.

quae Graeci infinitivi praecepta statuerant, ad suum contulerunt usum neque suo Marte de infinitivi vi et natura quaesiverunt. Gravis tamen momenti grammaticos Priscianum, Donatum, alios, hanc ob causam commemorare libet, quod usque ad nostram fere aetatem auctoritate sua multum valuerunt et quasi fundamentum quoddam haberi possunt, quo usi et medii aevi et recentioris aetatis grammatici maxima ex parte disciplinas explanaverunt suas.

Per totum medium aevum uti reliquae artes litteraeque, ita grammatica quoque studia neglecta. Ineunte demum nova humanitatis quae vocatur studiorum artiumque aetate cum viri docti in exquirendis rebus grammaticis versari coepissent I. C. Scaliger, Sanctius, G. I. Vossius, Scioppius, alii,[5]) denuo in utramque partem disceptatum, infinitivus utrum inter verba referendus esset, an inter nomina,[6]) neque defuerunt, qui et nominis ei et verbi tribuerent partes eumque medii aliquid inter verbum et substantivum esse contenderent. Quae quidem quaestio ne his quidem nostris temporibus a viris doctissimis, qui vel ingeniosissime eam tractaverunt, plane cumulateque perfecta, sed, ut Venusini illius vatis candidissimi verbis utar, adhuc „sub iudice lis“ est.

Attamen comparativa quam vocant linguarum disciplina uti multas alias res vel obscurissimas aperte atque perspicue exposuit, ita hanc quoque magis illustravit novisque adminiculis adiuvit, neque dubium est, quin eam, qua late iam patet et in dies magis magisque diffunditur ultra suos quos occupat terminos, ad prosperum ut opinor finem perductura sit. Franciscus enim Boppius primus evasit, qui Indorum, Persarum, Graecorum, Romanorum, Germanorum linguis quam acutissime comparatis et infinitivorum formis perquisitis infinitivos non esse modos, sed veterum substantivorum casus quodam modo exstinctos demonstravit.[7]) Quibus Boppi argumentationibus excitati, novis armis in arenam descenderunt grammatici quaestionemque de infinitivo denuo tractantes vario promoverunt successu. Quo loco in primis dignus est, qui commemoretur Guil. Humboldt;[8]) qui Boppi

---

[5]) Cf. Hand, Lehrbuch des lat. Stils p. 16 et 473; Bernhardy, Encyclopaedie der Phil. p. 255 et 259; Fr. Haase, Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft, edidit Fr. Aug. Eckstein Leipzig 1874 I. p. 16, 23.

[6]) Jolly op. cit. p. 37—41.

[7]) In praestantissimo illo libro, qui inscribitur Conjugationssystem des Sanscrit, Lat., Pers., Griech. u. Germ. Frankfurt 1816.

[8]) In Schlegeli bibliotheca indica vol. II. anno 1824. Cf. Wilhalm, de infinitivi vi et natura p. 2; Jolly op. cit. p. 72 adnot.; Holtze, qui in Syntaxi priscorum scriptorum Lat. usque ad Terentium, vol. II. Lipsiae 1862 p. 24 satis leviter ne mentione quidem Boppi facta Guil. Humboldtium inter recentiores rem hanc acutissime investigasse dicit; quod quidem iudicium etiam apud Wilhelmum p. 2 incautius exscriptum exstat.

argumenta frustra impugnavit. Praeter Humboldtium M. Schmidt,[9]) Lindau,[10]) recentiore aetate H. Steinthal,[11]) A. Ludwig,[12]) alii exstiterunt, qui Boppi sententiam suo quisque more refellere conati sunt, Boppium autem A. Hoefer in libro, quem de infinitivo imprimis sanscrito conscripsit, defendit et quaestionem ad eundem fere finem atque ille deduxit.[13]) Boppius ipse, quantum potuit ratione habita eorum, quae aliunde, ut res dilucidaretur, prolata erant, sententiam suam accuratius uberiusque exposuit in grammatica comparativa.[14]) Cuius sententiae summam, partim additis quibusdam, partim commutatis, quae sibi mutanda esse videbantur, A. Schleicher, G. Curtius, Leo Meyer, B. Delbrück, E. Wilhelm, E. Herzog, J. Jolly, Fr. Miklosich, multi alii amplexi sunt, quorum opuscula luculentissima summoque ingenii acumine confecta hoc loco afferre haud opus esse videtur, quod ea omnibus, qui artes vere grammaticas vel primis gustaverint labris, notissima sunt quodque nobis alias saepissime rationis eorum habendae praebebitur occasio. Hoc tantum monendum, iis adversari viros doctos numero fortasse plures, qui historicam quae dicitur grammatices rationem[15]) potius comprobantes, infinitivi disciplinam simili fere modo tractant atque iam veteres Graeci grammatici tractaverunt.[16])

---

[9]) In commentatione, quae inscribitur Ueber d. Infinitiv, Ratibor 1826. Cf. Wilhelm, p. 2; Jolly p. 73 adnot.

[10]) Jolly p. 75.

[11]) Logik, Grammatik und Psychologie p. 268 sq.

[12]) Infinitiv im Veda. Prag 1871 § 47 et Agglutination oder Adaptation? Prag 1873.

[13]) A. Hoefer, Vom Infinitiv, besonders im Sanscrit, Berlin 1840; in quo opusculo p. 60 sq. quid de infinitivo senserit brevibus complexus, infinitivum aricae stirpis linguarum sanscritae, pracritae, graecae, oscae, latinae, goticae etc. nihil aliud esse dicit nisi substantivum verbale vimque eius primigeniam, ubi usus eius latius patere coepisset, ita paullatim auctam atque amplificatam esse, ut hodie meram verbi notionem abstractam quam dicunt significaret. Cf. Wilhelm p. 3.

[14]) Fr. Bopp, Vergl. Gramm. III. § 849–886, quam grammaticam Schweizer-Sidler in Kuhni annalibus ann. 1854, III. p. 357 sq. recensuit; Wilhelm pag. 3.; Jolly p. 78.

[15]) Cuius auctores inter Germanos J. Grimm, inter Slavos Šafařík haberi possunt.

[16]) Cf. Jolly p. 54—62. Ad hos ii potissimum numerandi sunt viri grammatici, qui nimis caute fortasse ludorum usui libros suos accommodant; quo pertinet innumerabilis grammaticarum copia et interpretationum scriptoribus et Graecis et Romanis adhibitarum, magnus quoque numerus librorum aliorum scriptorum, qui nulla fere ratione habita recentioris comparativae linguarum disciplinae composuerunt opuscula sua: Guil. Holtze-i non satis critice conscripta „Syntaxis priscorum scriptorum latinorum," Lipsiae 1862, eiusdem „Syntaxis Lucretianae lineamenta," Lipsiae 1868, accuratius quidem, sed eadem ratione ab A. Draegero conscripta Tacitea syntaxis (Syntax des Tacitus v. A. Draeger, Leipzig 1874), eiusdem syntaxis historica linguae Latinae (Histor. Syntax der latein. Sprache, Leipzig 1874). Cf. recen-

Verbi illae formae, quibus infinitivi nomen imponere consuevimus, in Latina quoque lingua quin nihil aliud sint quam substantivorum verbalium casus, ex iis, quae Bopp, Schweizer-Sidler,[17] A. Schleicher,[18] A. Hoefer,[19] Wilhelm,[20] E. Herzog,[21] Jolly, alii uberrime exposuerunt, inter quos etiam tales, qui quidem in derivanda infinitivi forma illis assentientes eadem vel simili progrediuntur via, in explicandis vero syntacticis rebus eam neglegunt,[22] vix quisquam dubitare queat. In quo haud opus est monere, in Romanorum lingua, qualis ad nos pervenerit, tres modo infinitivi formas esse, in activo genere alteram praesentis temporis, alteram perfecti, in passivo autem unam tantummodo, praesentis notionis. His quasi rudera quaedam accedunt infinitivi futuri activi generis nonnullae reliquiae, quae quidem progressa aetate obsoleverunt.[23]

Qui enim infinitivi futuri temporis activi (-urum, -am, -um esse), perfecti passivi (-um, -am, -um esse) usurpantur, non esse infinitivos, sed participia fut. act. et perfecti pass. cum

---

sionem H. Mergueti in „Jahresbericht über die Fortschritte der class. Alterthumswissenschaft," ed. Conr. Bursian, Berolini 1875. Ingeniosi quoque Schömanni commentationes Zur Lehre vom infinitiv in Fleckeiseni annalibus 1869 p. 209 sq. et ibd. 1870 p. 187. sq, ubi Miklosichi de acc. c. infin. disputationem examinat ponderatque, eodem fere logico-historico dixerim fundamento niti videntur.

[17]) In Boppi gramm. compar. recensione, Kuhni annal. II. ann. 1854 et in libello „lat. Elementar- und Formenlehre für Schulen." Halle 1869. Cf. Fleckeiseni ann. 16. ann. 1870. p. 211 sq.

[18]) Compendium § 230 p. 472 sq. (ed. II.).

[19]) Ueber den Infin. bes. im Sanskrit, Berlin 1840, quae quidem disputatio mihi non praesto fuit, sed tantum ex iis, quae Wilhelm in commentatione de infinitivi vi et natura p. 3 et Jolly locis compluribus attulerunt, nota est.

[20]) De infinitivi lat. vi et natura, Isenaci 1869, et uberius „de infinitivi linguarum sacr., bactr., pers., graec., osc., umbr., lat., goticae forma et usu." Isenaci 1873., quarum mihi solummodo prior patuit, altera tantum ex recensione H. Mergueti in Jahresbericht etc. ed. Conr. Bursian, Berolini 1875, et ex Jollyi libro nota est.

[21]) die syntax des infinitivs, in Fleckeiseni annalibus vol. 107. ann. 1873 pag. 1—33. Commentationem hanc recensuit H. Merguet in Jahresbericht etc. ed. Conr. Bursian I 6 p. 671 et 672.

[22]) Inter alios Schömann, qui quamquam in disputatione Zur lehre vom infinit. p. 231 adnotat: „auch er ist (scil. lat. infin.) nach der ansicht der sprachvergleicher ursprünglich eine locativform, und wenn dem so ist, was ich wenigstens *zu bezweifeln keinen triftigen grund finde,* so ergibt sich daraus etc.", tamen infinitivi usum prorsus alia explicat ratione.

[23]) Fr. Neue, Formenlehre der lat. Sprache, Berlin 1874 (edit. alt.) p. 541 nonnullas tales infinit. formas affert. Schleicher, Compend. p. 473 adnot. (edit. alt.) Cf. H. Merguet, die Entwickelung der lat. Formenbildung unter beständiger Berücksichtigung der vergleichenden Sprachforschung, Berlin 1870, p. 350, qui quidem in explicandis inf. formis aliam rationem sequitur. Cf. Liter. Centralbl. 1870 Nr. 19 et Corssen, Aussprache, Vokalismus etc. II, p. 1018 sq. (ed. alt.).

infinitivo esse coniuncta, breviter attigisse sufficiat; eodem modo qui infinitivus futuri pass. adhibetur (-tum iri), nihil aliud est, quam supinum in -um desinens cum infinitivo praesentis pass. eundi verbi coniunctum.

Praeter haec substantiva verbalia, quae κατ᾽ ἐξοχὴν infinitivos nuncupare solemus, non sunt neglegendae similes verbi formae, quae alia alio nomine a posteris grammaticis ornatae, veram tamen substantivorum verbalium originem prae se ferunt, supina puto et gerundia; quae quidem verbi formae quin in infinitivorum numerum referendae sint, nullum fere est dubium inter viros doctos, quin etiam confirmant firmisque ut opinor argumentis demonstrant, supinum in -tum quod cadit (quod quidem initio suo accusativus est substantivi verbali themate et suffixo -tu formati) inter veterrimos omniumque fere indoeuropaeae stirpis nationum communes infinitivos numerari posse.[24])

Sed ut redeam, unde degressus sum, ad Latinorum infinitivos veros, qui ad praesentis temporis activam notionem exprimendam adhibetur, origine dativus est in -asē exiens substantivorum verbalium praesentis thematis suffixo -as derivatorum. Eodem suffixo perfecti quoque thematis substantiva fiunt verbalia, quorum dativus postea infinitivi perfecti temporis generis activi partes agit.[25])

Infinitivus quoque praesentis temporis passivi generis, quamvis viri docti inter se dissentiant, quod ad formandi eius rationem pertinet, simili quodam modo dativus esse videtur.[26])

Horum nobis de infinitivi usu syntactico disputantibus ratio est habenda diligenter. Hoc enim modo haud raro vel diversissimus eius usus accuratius strictiusque, quam adhuc fiebat, explicari potest. Sed alia quoque gravis momenti res, ad quam animum attendamus, dignissima est. In omnibus enim vel veterrimis monumentis, quorum adhuc aliquam habemus notitiam, infinitivos usu tam vario tamque diverso receptos invenimus, ut nihilo fere a posterioribus muneribus distare videantur.[27])

---

[24]) E. Herzog, op. cit. p. 5 sq.; Schleicher, Comp. p. 460 sq. Jolly, op. c. p. 200 - 203, 231 sq.; Miklosich, Vergl. Syntax p. 874; de gerundiis cf. Jolly, p. 198 - 202, ibique alia quae huc pertinent opera.

[25]) Schleicher, Comp. §. 230, p. 469 et 472 sq.; Wilhelm op. cit. pag. 7.; E. Herzog op. c. p. 9.; Schweizer-Sidler, Formenlehre p. 66, 7.; Al. Vaniček Elementar-Grammatik d. lat. Spr. Leipzig 1873 p. 57.

[26]) Cf. L. Lange, Ueber die Bildung des lat. inf. praes. pass. in „Denkschriften d. Wiener k. k. Akademie der Wissenschaften der phil.-histor. Classe“ an. 1860 vol. X. p. 1—58; Schleicher, Comp. §. 230, p. 474 sq. Wilhelm p. 7, Jolly, p. 193 sq., L. Meyer, Vergleich. Gramm. der gr. u. lat. Spr. II. p. 123—125 (edit. I.); Merguet op. c. 248, Ernst Walder, der Inf. bei Plautus. Berlin 1874 p. 9, Schönberg in Kuhni annal. XVII. p. 153 sq.

[27]) Cf. Holtze, synt. prisc. sc. lat. Vol. II. p. 24 sq. et Draeger, hist. Synt. I, p. 302—306, qui quod ad vetustiorem, vel potius

Quae si consideraverimus, a primigenia infinitivi natura, cui ex illis, quae iam exposuimus, casus substantivorum verbalium vim inesse cognovimus, usque ad varium eius atque multiplicem usum, qualem in monumentis vel vetustissimis expressum videmus, saecula permulta praeteriisse nobis statuendum erit; quibus saeculis decurrentibus cum lingua omnino paullatim excolebatur atque mutabatur, tum infinitivi quoque usus latior factus magis magisque amplificabatur ita, ut post longissimam annorum seriem, unde esset ortus infinitivus, quae primaria eius esset indoles, prorsus omitteretur.[28]) Itaque infinitivo idem contigisse videmus, quod et verbis singulis et aliis nonnullis substantivorum flexionibus haud raro evenisse satis constat, ut oblitterata primaria forma usus quoque et significatio eorum progrediente aetate mutaretur.[29])

Infinitivi Latini omnes et veri et ii, quos latiore usurpamus sensu (supina, gerundia) ut in reliquis linguis fere omnibus [30]) cum illo coniunguntur casu, quem verbi thema, cui inest significatio, adhibere solet; quod quidem non pugnat cum eorum substantivi natura; nam aliis quoque substantivis, quorum naturam veram nemo negat neque negare potest, eosdem casus saepius adiungi scimus, quibuscum verba, e quibus orta sint, coniunguntur.[31])

---

comicorum — nam reliquso Naevium, Ennium, Catonem, Lucretium, Lucilium etc. prorsus neglegit — latinitatem attinet, Holtzei opere prorsus nititur.

[28]) Cf. Schweizer-Sidler in Kuhni ann. II. p. 357 sq., Wilhelm op. cit. p. 3. Jolly, p. 52 et 53.

[29]) Cf. falsas sive vulgares quae dicuntur singularum vocum etymologias. Cf. Förstemann in Kuhni ann. I. 1. sq. „über deutsche Volksetymologie.“ Max Müller, Vorlesungen II. Serie, p. 558 sq. (ed. altera, Leipzig 1870); K. G. Andresen, Ueber deutsche Volksetymologie.“ Heilbronn a/N 1877 (edit. alt.) J. Kvíčala, příspěvky mythol. in „listy fil. a paedag.“ I. p. 31 sq. — Ad substantivorum formas quod attinet, ne longus sim, Latinis quoque quondam casum localem fuisse, verum tamen posterioris aetatis scriptores, similitudine exitus adductos, eum partim pro ablativo, partim pro genetivo habuisse, satis constat. Cf. Plaut. Trin. 1027 *commeminit domi.* Draeger op. cit. p. 530 sq. Schleicher Comp. §. 254. Orationis partes, quas praepositiones appellare solemus, origine adverbia sunt. (Curtius, Chron. 259). Maxima pars adverbiorum nihil sane est quam nominum casus et tamen vix cuiquam posterorum Romanorum id iam in mente haesisse videtur. Cf. Frohwein de adverbiis Graecis (Curtius' Studien, I. Heft) p. 65 sq. ibique alia, quae huc spectant opera. Cf. Draeger op. cit. p. 92. H. Hübschmann, Zur Casuslehre, München 1875. p. 83. sq. ubi alia quoque, quae huc pertinent scripta, enumerata sunt.

[30]) Exceptionem quandam statuit E. Herzog op. c. p. 8.

[31]) Cf. Plaut Asin. V, 2, 70 *Quid tibi huc receptio ad te est hunc virum?* et saepius cf. Lorenz ad Plaut. Mostel. v. 34 et v. 6.; Sal. Cat. 32 *insidiae consuli;* Cic. de legg. I. 15, 42, *obtemperatio scriptis legibus.* Cf. Zumpt. lat. Gramm. (ed. XIII. ann. 1874.) §. 681, Meiring lat. Gramm. (ed. III.) §. 898. et adnot., ubi recte hunc substantivorum usum cum eodem gerundiorum et supini in *-um* cadentis usu conferendum esse adnotat. His adde similia. Ver. Aen. I, 21 *populum late regem,*

Haec de infinitivo omnino, antequam ad eius usum Vergilianum explicandum progrederer, praemittere statui; in quibus etsi nihil fere novi protuli, tamen cum artissime cum illis, quae iam disputaturus sum, cohaereant, neglegi non potuerunt, eoque minus omittenda erant, quia, quantum equidem scio, infinitivi apud singulos Romanorum scriptores usus nondum quo decet more examinatus neque eorum, quos comparativa linguarum disciplina protulit fructus, ratione satis habita explanatus est.[32])

Sed ne inopportunus videar pulcherrimae huius scientiae laudator utque ratione quadam procedat disputatio mea, primo capite de infinitivo agam absoluto, ita quidem, ut primum infinitivum historicum qui dicitur, deinde infinitivum, qui vulgo pro imperativo positus explicatur, adumbrem, denique infinitivum in exclamationibus et interrogationibus usurpatum absolvam; altero capite de infinitivo e substantivis et adiectivis nominibus apto, tertio de infinitivo e verbis pendente dicam.

Quibus absolutis de infinitivi usu substantivo nonnulla addam.

CAPUT I.

De infinitivi absoluti usu Vergiliano.

I. De infinitivo historico.

Infinitivus historicus, qui quidem absolutus est, quamquam apud Vergilium rarior obvenit — nam in omnibus libris, etiam si locos dubios adnumeras, vix tricies invenitur, — tamen quam diverse quamque varie explicetur a viris doctis, neminem sane fugiet, qui sententias eorum diversissimas perlegerit, vel tantum percurrerit, qui Vergilii opera interpretati sunt. Ut omnino alii et poetae et pedestris orationis scriptores, ita Vergilius quoque saepissime activo infinitivi genere utitur; passivum rarissime, vix

---

Hor. Od. III, 17, 9 *late tyrannus,* id. Ep. I, 11, 26 *late maris arbiter,* in quibus exemplis adverbium ad verbi notionem, quae in substantivis inest, referendum est. — Cf. graecas easdem res et exempla in Akeni Gramm. 201. Cf. G. Curtius zur Chronologie 224; E. Herzog op. c. p. 8. — Eadem fieri in linguis slavicis exposuit Miklosich gramm. comp. IV, 376, 845, 879 sq.

[32]) Qui viri docti de infinitivi lat. usu syntactico disseruerint, enumeravit E. Hübner, Grundriss zu Vorlesungen über die lat. Grammatik, Berlin 1876 p. 67 et 69. His tamen addendi sunt: Indebeton, de usu infinitivi Horatiano, Upsalae 1875, Bucht, de infinitivi usu apud Ovidium Upsalae 1875.

De infinitivi usu Vergiliano scripserunt Steltzer, über den Gebrauch des Infinitivs bei Vergil, Nordhausen 1875 et Jänicke, die sogenannten Graecismen im Infinitivgebrauche bei Vergil 1874. Hae commentationes nomine tantum mihi notae sunt; nam quamquam summopere studui, tamen mihi non contigit ut eas obtinerem.

quinquies usurpatum invenias. Georg. I. 200; Aen. VI, 557. VIII, 215. 492 sq; XII, 216.

Quod ad personam attinet, infinitivus historicus apud Vergilium fere semper post subiectum in tertia persona positum invenitur, prima persona duobus modo locis adhibetur: Verg. Aen. II. 685 et 686: *Nos pavidi trepidare metu* etc. Aen. III. 666.

Persona secunda nusquam reperitur. Quattuor exceptis locis, quos postea enumerabo, Vergilius hunc infinitivum absolutum semper 'in enuntiatis simplicibus usurpat;' in apodosi tantummodo quater: Aen. VI, 489. sq.; VIII, 213 sq.; X, 299; ibid. 457.

In enuntiatione relativa num infinitivus historicus apud Vergilium statuendus sit, in ambiguo est. Ille enim locus, quem unum iure quodam afferre possumus, Aen. XI, 821:

Adloquitur (scil. *Accam*) *fida ante alias quae sola Camillae,*
Quicum partiri curas, atque haec ita fatur

valde est dubius; veri simillimum est, quod Ribbeck Proleg. p. 85 exponit, locum hunc corruptum aut a poeta incohatum potius quam perfectum esse.

Post coniunctionem *cum* infinitivus historicus, qualis apud Livium et Tacitum saepius, semel apud Sallustium obvenit, apud Vergilium nullo invenitur loco[1]).

Quam legem alii scriptores sequi solent, ut fere nunquam unum infinitivum absolutum solum usurpent, hanc Vergilius minus tenuisse videtur, nam etsi complures exstant loci, quibus duo (Georg. I, 200; IV, 140; Aen II, 169, 755; Aen. III. 153, 666; IV, 421; VI, 557; VIII, 35, 492, 688; IX. 509, 538, 791; X, 288, 299; XII, 216) et plures (tres Georg. I, 383; Aen. II, 97, 685; V, 685; VI, 490 sq.; IX, 377, 538; quattuor uno loco Aen. IX, 789—92) obveniunt infinitivi historici, tamen haud raro unum infinitivum historicum adhibet: Georg. IV, 135; Aen. II, 132; III, 141; V, 655; VI, 199; VII, 775; X, 267, 883; XI, 141, 821.

Aliis temporibus finitis interrupti infinitivi historici, qualia exempla nonnulla e quibusdam aliis scriptoribus deprompta Draeger § 154, 1 affert, apud poetam nostrum nulli inveniuntur.

Sed satis dictum esto de infinitivi historici Vergiliano quasi externo usu. Superest, ut iam eius vim atque naturam exponamus. Qua in re facere non possumus, quin nonnulla quaedam, quae huc spectare videntur, praemittamus, ita tamen, ut aliqua ex parte, quae ab aliis dilatata sint, in breviorem contrahamus formam.

---

[1]) Cf. Sall. Jug. 98 *Jam dies consumptus erat, cum tamen barbari nihil remittere, atque noctem pro se rati, acrius instare.* Cf. Reisig, Vorles. p. 788., E. Hoffmann, die Construction der lat. Zeitpartikeln, 2. Aufl. Wien 1873, p. 155, 13; p. 163, 9. Zumpt §. 549. Anm.

Varia et fuisse et adhuc esse virorum doctorum iudicia de infinitivi huius indolis et naturae explicandae more vix quisquam affirmare dubitet. Nonnulli enim tempus aliquod finitum incipiendi, eveniendi, alius cuiusdam verbi, supplendum et infinitivum ipsum per ellipsin explicandum esse putaverunt. Quae explicandi ratio, et antequam ei Reisigius adversatus esset, longe usitatissima erat, et his nostris temporibus haud parvus est numerus eorum, qui eam comprobent, inter quos viri quoque docti, qui singulari linguarum scientia ornati recentiorem quam vocant studiorum grammaticorum rationem sive amplexi sunt sive fundamenta eius iecisse dici possunt[2]). Alii summo quidem iure reiecta ellipsi alio modo eum explicabant. Inter quos in primis dignus est, quem commemoremus, vir de grammatica Latina meritissimus, Reisigius ille, cuius iam supra mentionem feci, qui veterem illam et rudem per infinitivum hunc absolutum loquendi rationem apud Romanos e prompte et celeriter renuntiandi more, qualis militiae proprius esset, ortam, et inde ex artis finibus, e castris quasi militaribus paullatim latius fusam et dilatatam esse existimavit[3]). Sed quibus ad suam defendendam sententiam usus est armis vir doctissimus, nimis sunt hebetia vel potius nulla esse videntur.[4]) Vario certe modo Wagner in Quaestionibus Virgil. XXX. censuit „antiquissimis temporibus, verbo nondum per tempora modosque digesto, solo infinitivo usos esse; quam rationem loquendi esse balbutientis infantiae hodieque inveniri apud populos quosdam rudes et barbaros; retentam interdum illam quidem etiam cultioribus populis, nec in concitatiore solum, sed etiam in sedata oratione.“ Quam quidem sententiam ingeniosus Vergilianorum operum interpres amplecti non potuisset, nisi infinitivum veterrimam verbi formam, tamquam fundamentum ac solum putasset, e quo reliquae verbi flexiones ortae et quasi procreatae essent, vel ut aliis utamur verbis, Wagner eodem modo infinitivum explicat, quo iam Apollonius Dyscolus eum per-

---

[2]) In quibus E. Herzog disput. iam commemorata p. 21, et ut apud Jollyum op. c. p. 180 invenio, Aug. Schleicher in infinitivo absol. lituanico explicando.

[3]) Cf. Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft. p. 445. „Es ist dies eine rohe Art des Vortrages bei den Römern, es fragt sich, wie dieselbe entstanden sei. Es ist wahrscheinlich, dass dieser Stil ein Rapportstil gewesen ist, der sich zuerst bei der Armee bildete; in der Eile lässt sich so am leichtesten schreiben; später nahm er dann in der gewöhnlichen Sprache Platz bei historischer und auch komischer Darstellung und zwar fand der Gebrauch statt bei rasch aufeinander folgenden Begebenheiten, da die Construction selbst den Character der Eile hat.“ Cf. Kritzium, qui Reisigii praelectionibus minus religiose usus est, ad Sallustii Catilinam XVI, 2; XXII, 2; Jug. XV, 2 et eius imitatorem Fabrium ad eosdem locos.

[4]) Cf. Jolly p. 180 et 181, cui monendum erat, in slavicis quoque linguis similem infinitivi usum absolutum interdum obvenire. Cf. Miklosich op. c. p. 851.

tractavit; hoc tamen probe observavit, infinitivum historicum non solum in concitata, sed etiam in sedata oratione usurpari. Neque magnum neque tale, quod ad ipsam rei naturam spectet, discrimen est inter Wagneri hanc et aliam infinitivi absoluti explicandi rationem, cuius si non auctor,[5]) praecipuus tamen admirator Holtze habendus est, qui synt. prisc. script. lat. Vol. II, p. 29 recte quidem ab illa, qua vulgo per ellipsin explicatur infinitivus absolutus ratione, abhorret, sed nimis tamen leviter eum ac temere ex sola celeritate et festinatione illius explicat, qui facta vel res describere vult. Errat enim, qui putet, infinitivum hunc semper poni in describendis factis vel rebus, quae celeriter alia aliam excipiant. Nam Romanorum scriptores cum res celeriter factas describunt, non semper infinitivum ponunt historicum, sed etiam aliis verbi flexionibus utuntur, neque desunt exempla, e quibus vel clarissime apparet, infinitivum hunc haud raro usurpari in enarrandis rebus, quae nulla festinatione factae sint.[6]) Simili explicationi inter alios, quos omnes afferre longum est, Ferd. Schultz se applicat, qui infinitivum hunc absolutum e cogitatione, e φαντασία, quam Graeci vocant, acriter excitata ortum esse putat; quam ob rem narrationem quoque ipsam tam vividam fieri, ut et temporis et numeri et personae notio omittatur.[7]) Aliam explicationem, quae in nonnullis grammaticis scholis accomodatis saepissime legi solet, talem proponunt nonnulli viri docti, ut in narratione, cum actionum quasi series describatur, infinitivum pro imperfecto interdum poni huncque infinitivum appellari historicum doceant.[8]) Hoc quidem inter omnes constat, infinitivum historicum haud raro simili fere modo usurpari atque imperfectum, sed illa quasi per mutuationem facta explicandi ratio ut in aliis rebus ita in hac quoque summo reicienda est iure.

Infinitivum absolutum recte si explicare velis, eadem tibi via progrediendum est, qua in aliis rebus syntacticis explicandis, a forma eius. Infinitivus cum origine sua dativus substantivi verbalis sit, ut ex iis, quae paragrapho antecedente exposita sunt, intelleximus, absolutus eius usus e dativi vi primigenia quasi porro tendente explicandus est.[9]) Quod cum ita sit, infinitivum historicum initio in vividis, cum festinatione quadam currentibus narrationibus, usurpatum esse nemo non videt. Et profecto hic infinitivi historici usus apud omnes Romanorum scriptores longe frequentissimus est. Sed tamen tempore longe priore quam quo monu-

---

[5]) Eandem enim sententiam in vetustioribus quoque libris grammaticis invenias. Cf. Ferd. Schultz, Lat. Sprachl. edit. IV. p. 418.

[6]) Exempla Holtze ipse praebet op. cit. p. 30. Cf. Plaut. Merc. II, 1, 16, *oppido mihi illud videri mirum* etc. Cf. etiam Draegerum p. 303.

[7]) Schultz §. 323, 2 et adnot.

[8]) Cf. Meiring §. 744. Zumpt §. 599 not.

[9]) Cf. Jolly op. cit. p. 181.

menta vel veterrima, quae ad nostram pervenerunt aetatem, evasissent, usum eius paullatim latiorem factum esse veri simillimum est, ita quidem, ut in sedata quoque oratione usu reciperetur; quin etiam apud priscos scriptores haud exiguus huius infinitivi invenitur exemplorum numerus, e quibus eius quodammodo imperfectivus usus apparere videtur.[10]) His quam brevissime per transennam quasi praemissis Vergilianum iam eius usum explicabo.

Wagner in Quaest. Verg. XXX. hunc infinitivum absolutum Vergilianum in quinque distribuit partes, quarum prima illum amplectitur infinitivi histor. usum, quo in oratione sedata ponatur, altera illos excipit infinitivos, per quos vehementior quidam animi motus, pavor maxime et trepidatio prodatur. Tertio sunt genere — liceat mihi eius ipsius verbis uti, — qui indicant sedulitatem quamdam, assiduitatem, studium, celeritatem et instantem rei, quae agitur, fervorem. Quarto loco per infinitivum hunc interdum quod fieri soleat exprimi monet, quinto denique loco id, quod incipiat fieri. Hanc partitionem Alb. Forbiger minus caute potius, quam quo non a se ipso discederet, in adnotationibus luculentissimis non modo non impugnavit vel corrigere conatus est, sed sine ulla dubitatione amplexus est.[11]) Ladewicus quoque[12]) haud raro in explicandis locis nonnullis et praesertim in citandis exemplis levior est et minus accuratus.

Infinitivi historici usus quamquam ut apud alios vetustiores scriptores ita apud Vergilium quoque multiplex invenitur atque varius, duo tamen eius genera distinguere possumus. In alterum eos retulerim, quos Vergilius tum praesertim usurpat, cum rem perfectam tam vivide tamque alacriter narrat, ut sibi tamquam praesens ante oculos versari videatur. Huc referendi sunt ii potissimum loci, quibus infinitivus historicum excipit praesens aut narratio infinitivo absoluto incepta praesente historico continuatur ita, ut infinitivus eodem fere munere fungi dici possit, quo praesens historicum fungitur: Aen. I. 423 sq.; III, 666; X, 457; IX, 375 sq.; IX, 505; IX, 788 sq.; XI, 883 sq.; VIII, 688 sq., Georg. I, 383 sq.; Aen. IX, 789 sq.; X, 288; VI, 490 sq.

Haud raro infinitivus historicus et perfectum historicum quod vocant vices alternant. Aen. XI, 142:

---

[10]) Cf. Holtze op. cit. p. 30 sq., Draeger p. 302 et 303.

[11]) Cf. verba eius ad primum infinitivum absol., qui in Vergilii operibus occurrit Georg. I, 199: „de Infinitivi historici vel potius absoluti usu Vergiliano docte disputavit Wagner.“

[12]) Praesto mihi sunt novissimae editiones: Bucolicon et Georg. editio V. (1870), Aeneid. partis prioris editio VII (1874), alterius partis edit. VI, quam Car. Schaper instituit.

Arcades ad portas ruere et de more vetusto
Funereas rapuere faces etc.[13])

Cf. Aen. II, 685 sqq. IX, 538 sqq. VIII, 489—494.

Eodem fere modo atque praesens historicum infinitivus historicus his praeterea locis invenitur: Aen. X, 299:

Quae talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
Spumantisque rates arvis inferre Latinis
Donec rostra tenent etc."

Cf. Aen. V, 685 sq. III, 144.

Restat unus locus, de quo nonnulla habeo, quae dicam, Aen. II, 775: „*Tum sic adfari et curas his demere dictis.*" Recte quidem et Wagner et Forbiger contra Wunderum, qui e priore enuntiato „*visa est*" supplere voluit, monuerunt, illud videri non esse graecum δοκεῖν sed ὀφθῆναι; quae quidem verbi significatio hunc in locum non quadrat. *Adfari* et *demere* sunt infinitivi historici, quos documentum habere possumus, huiusce generis infinitivos in sedata quoque oratione poni solere. Idem versus iteratur Aen. III, 153 et VIII, 35.

Hoc non modo, ne quid infinitivi Vergiliani pertractationi deesse videretur, verum etiam ideo commemoravimus, quod eius saepissime non satis habetur ratio a viris doctis. Ita, ne longus sim, Ladewicus ne mentionem quidem eius facit, et Ern. Walder in commentatione, quam de infinitivi usu Plautino conscripsit (der Infinitiv bei Plautus, Berlin 1874), hunc infinitivi usum Plautinum, quamquam interdum invenitur, prorsus omisit. Haec enim tantum adnotavit p. 53: „Ueberall (?) wo er hier absolut gebraucht ist, auch wo er später sehr häufig vorkommt, sehen wir eine lebhafte Schilderung oder Erzählung, einen lebhaften Gedankengang, bei dem man die einzelnen Verhältnisse der Personen, der Zeit, des Modus nicht scharf und präcis ausdrückt (?), sondern sich mit dem Nennen des Hauptbegriffs begnügt, zumal wenn die genannten Verhältnisse anderweitig hinlänglich bezeichnet sind oder leicht hinzugedacht werden können." Qui sit narrationis vigor, ut unum modo exemplum afferam, Plaut. Merc. II, 1, 16: „*oppido mihi illud videri mirum,*" frustra quaero. Cf. Draeger, op. cit. p. 303 exempla inprimis e Terentio hausta.

Sed ut ad Vergilium redeamus, omnes illi loci, de quibus adhuc diximus, tales sunt, ut in infinitivo nihil inesse videatur, quod mori atque consuetudini, qua ceteri scriptores eum usurpare

[13]) Ladewicus ad h. l. adnotat: „Wie Verg. hier das perf. durch eine kopulative Partikel an den inf. absol. anschliesst, so Aen. III, 666 u. X, 457 das praes. hist." Addere potuit vir doctus Aen. XI, 883, ubi etiam infin. hist. particula copulativa *nec* coniungitur cum praesente historico.

solent, adversetur. Attamen infinitivus historicus Vergilianus multo fortasse frequentior nobis obversatur talis, qualis apud eius ipsius aetatis, quam auream vocare consuerunt, scriptores et apud eos, qui antea fuerunt, rarius usurpatus obvenit. Infinitivo enim absoluto Vergilius saepissime utitur, si quid, quod saepius fiebat, narrat, in talibus igitur enuntiatis, quibus res, quae iterabatur, describitur, ita ut simili vel potius eodem fungatur munere, quo imperfectum fungitur. Quem infinitivi historici usum sic explicaverim, ut eum postea demum evasisse dicam, quam infinitivus hist. in narratione alacri ac vivida receptus esset. Ut enim infinitivus praesens et praesentis et imperfecti vicibus fungitur, ita infinitivus quoque historicus finibus se suis haud continuisse, sed infinitivi vulgaris instar, per eius analogiam quam vocant, simili modo atque imperfectum ad enarrandas actiones, quae iterantur, translatus esse videtur. Talis infinitivi absoluti apud Vergilium haec inveniuntur exempla: Georg. IV, 134 sq., quo in loco poeta Corycii senis miram sedulitatem describens infinitivo historico ita utitur, ut et antecedant *(aequabat, onerabat)* et sequantur imperfecta:

Primus vere rosam atque autumno carpere poma et.... ille comam mollis iam tondebat hyacinthi.... Ergo apibus fetis idem atque examine multo primus abundare et spumantia cogere pressis mella favis etc.

Hoc in loco Ladewicus ad illam provocat adnotationem, quam ad Georg. I, 200 adhibuit; iure an secus id fecerit, quaeritur. Georg. I, 199 et 200: *Sic omnia fatis in peius ruere ac retro sublapsa referri, non aliter, quam* etc.

Ladewicus adnotat: „Der Gebrauch des Infin. absol. ist ein Zeichen, dass der Stoff, der mitzutheilende Gedanke den Schriftsteller für den Augenblick so überwältigt hat, dass er darüber die Form ausser Acht lässt. Daher wird der Infin. absolut. besonders dann gebraucht, wenn eine grossartige Erscheinung oder eine Masse von gleichzeitig sich dem Auge bietenden Gegenständen dem Schriftsteller plötzlich entgegentritt. Hier fesselt für den Augenblick der Gedanke an das ewige Naturgesetz, dass alles Irdische der Vergänglichkeit verfällt, den Dichter und mit ihm den Leser."

Sane mirum est, quod vir doctus infinitivum absolutum neglecta quasi forma legitima ortum esse censet. Nam quid sibi aliud verba illa volunt, quae in adnotationis huius initio posuit, quam poetam utendo infinitivo absoluto abhorruisse ab legitima dicendi ratione? Quasi infinitivus absolutus non sit legitima forma et per infinitivum historicum loquendi mos illegitima dicendi ratio. Quae sequuntur illius adnotationis verba duas confundunt ac permiscent res. Quid illa „res magna" (grossartige Erscheinung) significet, haud intellego; neque semper multitudine rerum (rectius actionum Handlungen dixeris) uno

eodemque loco occurrentium opus est, ut infin. absol. ponatur. Hoc in loco infinitivum absolutum hanc ob causam usurpari ex Ladewici adnotatione tibi persuadeas, quod illa aeterna lex „omnia ut in peius ruant, nisi assiduam iis curam adhibeas“ et poetae et lectoris animum ita afficit, ut ille — nam solum hoc concludi potest — formam legitimam neglexerit, lector neglecta non offendatur. Recte iam Wagner Quaest. Verg. XXX, 4 hunc locum inter eos refert, quibus „per infinitivum absolutum id interdum quod fieri solet, exprimitur“. Et profecto agitur de re, quae fieri solet; est enim sententia generalis, proverbium quodammodo, quo aeterna fati lex exponitur, omnia mortalia dilabi atque exstingui, nisi operam assiduam et curam iis impenderis.

Quae est autem illius, quod prius attuli, enuntiati natura, Georg. IV, 134 sq? num talis, ut poeta de actione loquatur, quae fieri solet? Minime. Loquitur de re, vel potius de actione, quae fiebat, quae saepius accidebat, nequaquam de re, quae fieri solet. Georg. I, 200 infinitivus abs. eadem vi positus est atque graecus aoristus, quem gnomicum vocant, sive perfectum consuetudinis, quale apud Romanorum et pedestris orationis scriptores et poetas satis usitatum est, quale Vergilius quoque haud raro adhibet[14]), Georg. IV, 134 sq. infinitivo historico actio proponitur, quae iam praeteriit et in praeterito tempore iterata est, ita ut ille infinitivus absolutus imperfecto respondeat. Quae si respiciamus, plane apparet, Ladewicum in explicando Georg. IV, 134 sq. nullo iure eorum fecisse mentionem, quae ad Georg. I, 200 adnotaverat. Wagner quidem, ut vidimus, naturam huius loci bene perspexit, attamen eum cum Georg. IV, 134, Aen. IV, 420, XI, 820 confudit, Forbiger autem, quamquam Wagnerum secutus est, Ladewici tamen adnotationem, prorsus a Wagneriana discrepantem, conferri iubet.

Idem Ladewicus peccasse videtur Aen. IV, 421 sq. Quo in loco Dido Annae sorori:

Miserae hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus

Ladewicus haec adnotat: „die absoluten Infin. *colere* und *credere* dienen hier zur Bezeichnung des Pflegens, wie auch Aen. VII, 15, Georg. I, 200, IV, 422.“ In qua adnotatione ter errasse videtur vir doctus. Primum breviter illud et satis obscure dictum „zur Bezeichnung des Pflegens“ sic quoque intellegi potest, quasi hoc loco actio exprimatur, quae fieri solet; quod quidem a contextu huius loco prorsus abhorret, quia agitur de actione praeterita, quae iterata est, ita ut toti enuntiationi idem insit sensus, qui ei inesset, si imperfectum positum esset. Deinde

[14]) Cf. Georg I. 49 et ad h. l. Forbigerum, qui multa exempla affert et Draegerum op. c. p. 229.

quae Ladewicus h. l. adnotavit, sive ea quo explicavi modo quique unus totius loci sensui recte accommodari potest, explicas, sive illud „zur Bezeichnung des Pflegens" sic intellegere vis, ut ei praesentis vel gnomici aoristi notio insit, omnino discrepant ab illis, quae ad Georg. I, 200 adnotata obveniunt, ita ut ei hunc locum quodammodo parem illi afferre nequaquam licuerit. Tum Lad. Georg. IV, 422 citat sane levissime. Hoc enim loco nullus invenitur infinitivus absolutus. Hoc L. propterea peccasse videtur, quod non modo non suo ut dicimus Marte exempla similia congessit, sed ne perquisivit quidem semper qua par erat diligentia exempla ab aliis adlata. Est enim locus ille non Georgicon, sed Aeneidis ipsius, ergo idem est locus, quem Ladewicus explicare conatur atque ille quem in adnotatione enumerat.

Minus recte Ladewicus, quae ad Georg. I, 200 adnotavit, alio quoque loco affert. Est enim is locus, quem iam p. 12 dubium esse diximus, Aen. XI, 821: *Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam, adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae, quicum partiri curas, atque haec ita fatur.* Ubi illud „*Quicum partiri curas*", si re vera infinitivus absolutus h. l. esse diximus, posset — quod quidem probabile non est — nihil aliud significaret, quam quicum curas partiebatur, partiri solebat.

Aen. VII, 15: *Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum vincla recusantum* cet., ubi infinitivum absolutum eodem modo positum esse statuerim atque „*exaudiebantur*". Eadem verba leguntur Aen. VI, 557. — Aen. II, 169: *Ex illo fluere ac rectro sublapsa referri spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens.*

Infinitivos historicos *fluere* et *referri* non eadem vi usurpatos esse puto, qua perfecta „*fractae* vires", „*aversa* deae mens", sed Kappesio assentior, qui II, p. 11 in verbis *fluere* et *referri* non prorsus evanescentis, sed sensim modo cadentis spei notionem inesse docet. Sensum enim huius loci hunc esse puto: Ex illo tempore, ex quo Ulixes Palladium corripuit, dea iis favere cessavit, vires fractae sunt, spes Troiae expugnandae magis magisque *evanescebat* (nam hoc significat illud *fluere* ac *retro referri*) h. e. Achivi paullatim sperare desinebant, se Troia potituros esse. Aen. II, 97 sq.:

hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
In volgum ambiguas et quaerere conscius arma.

Iam illud *semper* sine dubio docet, per infinitivos absolutos facta proponi, quae non semel, sed iterum atque saepius acciderint. Simili modo Vergilius infin. absol. adhibet Aen. VI, 199:

Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.

Prodire imperfecti sensu (*prodibant*) iteratum illum columbarum volatum indicat. Aen. III, 141. — Aen. XII, 216 sq.:

At vero Rutulis inpar ea pugna *v i d e r i*
Iamdudum et vario *m i s c e r i* *pectora metu* cet.

Infinitivis absolutis *videri* et *misceri* actiones exprimi imperfectas ac durantes, iam ex adiecto illo *iamdudum* satis apparet = *At vero Rutulis iamdudum ea pugna impar* *v i d e b a t u r* *et vario* *m i s c e b a n t u r* *pectora metu* etc.“ Idem munus infinitivo absoluto est Aen. V, 655:

At matres primo ancipites oculisque malignis
Ambiguae spectare rates miserum inter amorem
Praesentis terrae fatisque vocantia regna:
Cum dea se paribus per coelum sustulit alis etc.

ubi *spectare* eodem sensu positum est atque imperfectum *spectabant.* X, 267. Huc Aen. II, 132 sq. referendum esse puto:

Iamque dies infanda aderat; mihi sacra *p a r a r i*
Et salsae fruges et *c i r c u m t e m p o r a v i t t a e.*
Eripui, fateor, leto me et vincula rupi etc.

Ita Forbiger versus interpungit et Wagnerum Quaest. Verg. XXX, 1 secutus haec adnotat: „Ab infinitivo absoluto, qui vulgo historicus vocatur, saepe ita transiri ad verbum finitum, ut stimuletur exspectatio.“ Ex hac verborum interpunctione et ex adnotatione ipsa colligi potest, Forbigerum infinitivum absolutum *parari* eodem modo quo perfectum quod sequitur historicum *eripui* positum censere, minus recte quidem, ut meum est iudicium. Ex toto enim sententiarum contextu quisque sibi persuadere potest, omnem Sinonis narrationis vim in verbo *eripui* positam esse, ita ut non solum, quod iam C o n i n g t o n[15]) recte comparata verborum constructione simillima, Aen. III, 356 sq., censuit, logice, verum etiam, ut equidem volo, grammatice cum verbis antecedentibus quam artissime cohaerat. Itaque Ladewici verborum interpungendorum rationem:

Iamque dies infanda aderat, mihi sacra parari
Et salsae fruges et circum tempora vittae:
Eripui, fateor, leto me et vincula rupi

probaverim et illud „*eripui*“ asyndetice antecedenti enuntiato ea vi assertum putaverim, qua alias saepissime enuntiationes omisso „*cum*“ inverso quod dicitur, coniungi soleant[16]). Infinitivum igitur absolutum *parari* sensu eodem usurpatum censeo, quo imperfectum quod antecedit *aderat.*

---

[15]) Apud F o r b i g e r u m ad Aen. II, 132.
[16]) Cf. Em. H o f f m a n n, op. cit. p. 164.

II. De infinitivo, qui vulgo pro imperativo positus dicitur.

Apud Graecos infinitivum more absoluto haud raro ita poni, ut summa vi aliquid faciendum esse significet, vel ut minus accurate dicere solent, infinitivum pro imperativo pòni, inter omnes constat [1]). Idem infinitivi usus apud Romanos quoque utrum statuendus sit nec ne, viri docti adhuc certant. Alii enim summa ope demonstrare nituntur, a Romanis hunc infinitivi usum non esse alienum, alii eum omnino ab eis abiudicant [2]). In quorum sententiis enumerandis ne longus sim [3]), hoc tantum moneo, neque Holtzeum neque Draegerum huius infinitivi usus mentionem facere et eum ipsum virum doctum, qui inter omnes studiosissime eius susceperit patrocinium, Jollyum puto, unum tantummodo exemplum certum idque posterioris poetae Val. Flacci III, 412 [4]) afferre potuisse:

Ergo ubi puniceas oriens ascenderit undas,
Tu socios adhibere sacris armentaque magnis
Bima deis;

Negari quidem nequit, in omnibus fere indoeuropaeae stirpis linguis infinitivum absolutum imperativi vicibus interdum fungi [5]); id quoque sane concendendum est, in eis, quae e latina natae sint linguis Romanensibus quas vocamus, varium esse huius infinitivi usum (cf. Fr. Diez, Gramm. d. roman. Sprachen, III, p. 211, edit. III, Bonnae 1872); inde tamen nequaquam necessario sequi oportere putaverim, in Romanorum lingua litteris adhibita infinitivum vi imperativa usu receptum fuisse. Nam si reputemus id, quod vix cuiquam non probari opinor, linguas Romanenses (Francogallicam, Italicam, Hispanicam etc.) non e latina lingua, qualis in litteris usurpata esset, sed ex vulgaribus dialectis ortas esse Latinis [6]), veri simile quoque fiet, illum infinitivi usum imperativum in Romanenses recentiores linguas ex vulgari dictione translatum esse. In lingua enim latina, qualis in litteris ipsis adhibebatur, num infinitivus pro imperativo positus sit, ne acrius dicam valde est dubium. Si enim hoc modo Romani infinitivo usi essent, exemplaria certe in litterarum monu-

---

[1]) Cf. Curtius, Griech. Gramm. §. 577 (X. edit.), Jolly p. 215 sq.

[2]) Cf. E. Herzog op. cit. p. 21: „Einen imperativen infinitiv hat das latein nicht."

[3]) Cf. Forbigerum ad Aen. II, 350 et ad Aen. III, 405.

[4]) non 142, ut apud Jollyum falso exstat.

[5]) Cf. Delbrückium in Kuhni ann. XX, ubi Ludwigi librum „Infin. im Veda" recenset, p. 234 sq., Wilhelmum ap. Merguetum in rec. cit. p. 670, Jollyum p. 136 sq. 142, 158, 178. Praeter eas linguas, de quibus Jolly disputavit, confer slavicas apud Miklosichium op. cit. p. 850 et 851.

[6]) Cf. M. Müller, Vorlesungen, I, 233, II, 303, 51. Fr. Diez, op. c. I, p. 3 sq., (edit. IV, Bonn 1876).

mentis nonnulla quaedam exstarent. Nam ipse ille locus Val. Flacc. III, 412, quem viri docti ad hanc infinitivi Latini proprietatem demonstrandam afferre consueverunt, non talis videtur, qui nihil dubii relinquat. Quod enim Ribbeck de Aen. XI, 821 *quicum partiri curas* recte dixit, se quoque structuram credere absolutam, si absoluti infinitivi usum in enuntiato relativo videret confirmari, idem ego de loco supra laudato Val. Flacci dicere ausim; cum autem praeter hunc unum locum nullus inveniatur, qui iure quodam afferri possit, a vero haud multum aberrare videbor, si locum corruptum esse dixero. Fortasse locus ita emendari potest, ut pro *adhibere* scribatur *adhibeque*. Quod particula *que*, quam voci antecedenti *socios* (*sociosque*) adiunctam exspectamus, *adhibendi* verbo asserta est, id non obest, quo minus coniectura commendari possit, satis enim superque notum, a poetis particulam *que* aliis vocibus saepius adiungi, quam quo pertineat. Cf. Val. Flacc. III, 560: *nil umbra comaeque, Turbavitque sonus surgentis ad oscula Nymphae*, Hor. Carm. II, 19 ult. *ore pedes tetigitque crura*, id. carm. saec. 22 *ut cantus referatque ludos*, id. Sat. I, 6, 43; Ovid. Met. XII, 109, XIV, 30, Tib. I, 3, 56 etc. Cf. G. T. Krüger, lat. Gramm. p. 716, not. 2.

Rationem autem, cur a Romanis talis infinitivi usus non receptus esset (non, ut Jollyus dicit, elapsus sive amissus esset), eam puto, quam M. Schmidt et Jolly ipsi attulerunt, id ideo factum esse, quod Romani infinitivo suo historico multo latiorem quam reliquae aricae stirpis gentes concessissent locum[7]).

Ceterum Jolly ipse in enarrandis his rebus non satis sibi constare videtur. Pag. 182 allato illo Val. Flacci loco haec adnotat verba: „Doch ist mir auch an den übrigen einschlägigen Stellen (s. besond. Golenski) diese Erklärung wahrscheinlicher als die von einem Grammatiker dem andern nachgeschriebene weil gelehrt aussehende Behauptung von einer darin vorliegenden Nachahmung des Homer", continuat hisce: „es wäre doch in der That wunderbar, wenn er, in allen verwandten Sprachen vorkommend, dem Latein ganz fehlen sollte, tritt er doch gerade auch in den romanischen Tochtersprachen mit grosser Mächtigkeit hervor." Ex his viri docti verbis quisque iure concluserit, eius ipsius esse sententiam, talem infinitivi usum apud Romanos exstitisse; nihilo minus p. 158, ubi de eodem infinitivo Gotico disputat, a Latinis eum prorsus abiudicavit[8]), et verba ipsa quae sequuntur, secum pugnare videntur: „Wahrscheinlich ist der erst im Romanischen wieder hervorbrechende Infinitiv den Lateinern dadurch abhanden gekommen, dass sie dem infin. hist. grösseren

[7]) Jolly p. 182.
[8]) Jolly p. 158: „wäre nicht der dem Latein fremde Infinitiv im Got. ebenso zulässig als im Griech."

Spielraum gaben als irgend eine der verwandten Sprachen." Quibus verbis vir doctus infinitivum illum Romanis quasi elapsum esse et postea demum iterum in Romanis evasisse linguis concedit. Quo modo autem et quando id factum esse potuerit, vir doctus non exposuit. Si infinitivus ille Romanis elapsus esset, ut Jolly dicit, tempore id antiquissimo esse factum ponendum esset, sane prius quam Romani litteris operam dare coepissent, quia, si postea evanuisset, exempla certe nonnulla exstarent; qua autem ratione ille quasi intermortuus qui iam evanuisset infinitivus post longum temporis spatium iterum revixerit, perspicere nequeo.

Has ob causas e dialectis vulgaribus, non e Romanorum lingua litterata quam dicunt infinitivum imperativa vi in Romanenses linguas translatum, in litteris autem Romanos eum non usurpasse veri simile esse crediderim.

Ut iam ad Vergilium ipsum transeam, quattuor sunt loci, quibus nonnulli infinitivum pro imperativo positum esse contendunt. Recte id faciant an perperam, videamus. Sunt autem hi loci: Aen. II. 349, II. 707, III. 405, VII. 126, [Georg. III, 335].

Aen. II, 348 sq.: *Iuvenes, fortissima frustra*
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quae sit rebus fortuna, videtis.

Hanc lectionem omnes fere Vergilii operum editores amplexi sunt, unus Ladewicus in programmate Neostrel. a. 1853 e codice M.[9]) lectione *audendi* recepta infinitivum *sequi* more Homerico pro imperativo positum putat et totum locum ita distribuit: *Iuvenes, fortissima frustra*
Pectora, si vobis audéndi extrema cupido
Certa, sequi; quae sit etc.

Qua quidem sententia eum nondum decessisse, e novissima eius editione intellegimus; haec enim sunt verba, quae ad h. l. adnotat: „Der inf. steht nach homer. Weise im Sinne des imper. Ebenso ist *imponere* Aen. II, 707 und *velare* Aen. III, 405 aufzufassen, und Aen. VII, 126 ist es einfacher *sperare* für diesen imperativischen infin. anzusehen, als eine Abhängigkeit von *memento* anzunehmen. Von den späteren Dichtern hat Val. Fl. III, 412 diesen Gebrauch noch nachgeahmt: *tu socios adhibere sacris.*" In appendice autem p. 259 sententiam hanc uberius exposuit et defendere conatur: „Ich habe jetzt die von mir schon im Neustrel. Progr. 1853 p. 21—23 empfohlene Lesart des Med. *audendi* und die Erklärung des infin. *sequi* im Sinne des imper. wieder aufgenommen, da ich mich seitdem nur noch mehr von der Richtigkeit der Gründe, mit welchem Hofm. Peerlk. die andere Lesart *audentem* bekämpft, überzeugt habe.

[9]) Eandem lectionem exhibent codd. γ et α. Cf. Ribbeckium ad h. l.

Auch Kappes II, pag. 22—25, weist nach, wie wenig der Situation angemessen die Rede des Aen. wäre, wenn man dem gewöhnl. Texte folgt, und stimmt mir in der Fassung des infinit. bei, zieht aber *certa* zu *sequi: so folgt dem sicheren Loose.* Im Val. Flacc. III, 412 erklärt auch Thilo proleg. p. XXV ungeachtet des von Wagn. lect. Verg. p. 377, erhobenen Widerspruches den infin. im Sinne des imperat." Haec quidem argumenta non sunt, quae cuiquam persuadere possint, ut iis assentiatur. Nam quod potissimum Wagner dixit, talem infinitivum pro imperativo positum apud Romanos non inveniri, ne refellere quidem conatur Lad., neque ullum alius ante Vergilium auctoris locum afferre potuit; quos autem Vergilii laudat locos, omnes dubii, vel potius nullius esse pretii iam videbimus. Quorum primus, quo utitur exemplo, hic est:

Aen. II, 707: *Ergo age, care pater, cervici inponere nostrae.*

Haec verba poeta Aeneam facit loquentem ad patrem Anchisen, qui Iovis fulmine monitus, filii precibus ut secum pergeret, tandem concessit. Quid igitur Aeneas patri? quid pater filii cervici imponat? Sane nihil aliud quam se ipsum. *Inponere* si infinitivus esset, summo iure obiectum desideraretur. Nam activam huius verbi formam reflexiva significatione usurpari posse, vix putaverim. Lad. saltem nullum exemplum protulit. *Inponere* imperativum esse passivum, cui medii directi quod vocant vis subiecta sit — quale Romanis satis est usitatum [10]), — omnium fere editorum recte in unum congruunt sententiae. Itaque *inponere* idem valet atque *inpone te* (*ἐντίϑεσο*, setze dich auf meinen Rücken, lasse dich auf m. Rücken setzen, heben). Simillima est huius, quem iam afferam, loci ratio

Aen. III, 405: *Purpureo velare comas adopertus amictu.*

Si locos simillimos respicimus, quibus *velandi* vel eius similia *vinciendi*, *coronandi, nectendi,* alia verba eodem modo constructa obveniunt, dubium non est, quin *velare* imperativus sit passivus, qui *medii* fungatur munere. Praeter eum, quem Forbiger et alii afferunt locum Aen. III, 545: *capita velamur* [11]), conferri possunt loci simillimi Georg. III, 383 *velatur corpora setis,* Ovid. Met. V, 110 *velatur tempora vitta,* id. ibd. X, 432; Verg Aen. V, 269 *evincti tempora taenis* VIII, 286; VI, 281 *crinem vittis innexa* etc. [12]). Quaeramus, qualis sit tertius locus, quem L. ad suam confirmandam sententiam protulit,

Aen. VII, 126:

Tum sperare domos defessus ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.

---

[10]) Cf. *moveri, averti,* etc. Draeger op. c. pag. 124 sq.

[11]) Hanc lectionem Lad. quoque in textum recepit, quamquam nonnulli codices *velamus* exhibent

[12]) Draeger p. 336 sq. Forbig. index IV.

Quod quidem Lad.[13]) dicit, simplicius esse, si *sperare* infinitivum pro imperativo positum explices, quam si infinitivum ab imperativo *memento* pendere dicas, affirmare non ausim, sed cum apud Homerum ipsum, cuius morem potissimum secutus Lad. hunc infinitivi usum Vergilio vindicat, tales loci rariores obveniant, quibus et infinitivus pro imperativo positus et imperativus ipse promiscue usurpentur ita quidem ut infinitivus primum locum obtineat, non solum *simplicius*, ut Lad. dicit, verum etiam unice rectum esse mihi persuasum est, *sperare* ita explicare, ut eadem vi sit infinitivus, qua sunt qui sequuntur *locare* et *moliri* i. e. ut pendeat ab imperativo *memento*.

Ex illis, quae Forbiger ad Aen. III, 405 adnotat, ex Ladewici sententia *dare* quoque et *pascere* Georg. III, 335 infinitivos, quibus imperativi vis insit, esse intellego. Ubi Lad. hanc sententiam exposuerit, nescio, nisi forte in programmate illo Neostrel. (quod quidem mihi praesto non esse doleo) id fecit; sed cum neque illo ipso loco, quem supra commemoravi, neque Aen. II, 350, ubi cetera exempla, quibus infinitivos pro imperativo positos esse putat, enumerat, hoc adferat exemplum, sua sententia destitisse videtur. Et recte quidem destitit, nam *dare* et *pascere* et qui praecedunt infinitivi *potare, exquirere* a *iubendi* verbo v. 329 pendere in promptu est.

Itaque omnes locos, quos Ladew., ut illum infinitivi usum apud Romanos defenderet, ad Aen. II, 349 enumeravit, tales esse videmus, qui nemini persuadere possint, Vergilium illum infinitivi usum suum fecisse. Quae cum ita sint, haud difficulter illum quoque locum, unde exorsi sumus, absolvemus, Aen. II, 349.

Vir enim doctus eo potissimum ut *sequi* infinitivum pro imperativo positum esse censeat adductus esse videtur, quod cum „*audentem*" aptum ut ipse putat sensum non praebeat, *audendi* lectionem amplexus est. Sed in Scyllam incidit dum Charybdim evitare voluit. Sane legendum est *audentem*. Nam ut omittam, hanc lectionem multorum codicum[14]) et Orosii, qui Orig. I, 36, 20 eandem lectionem exhibet, auctoritate firmari, recte mihi Ribbeck et alii Servii verba attulisse videntur „Multi *audendi* legunt, multi *audenti*, sed neutrum procedit. Ergo *audentem* legendum est", e quibus si nihil aliud, hoc certe apparet, Servio illud *sequi* infinitivum pro imperativo positum esse posse nunquam in mentem venisse. Num rerum contextum talem esse necesse sit, qualem eum Ladew. esse oportere putat, valde dubito. Nonne sensum rerum contextui aptissimum praebent verba, si cum Wagnero aliisque *audentem*[15]) legimus et apodosin a sententia „*quae sit*" incipere statuamus? Ad Aeneae sane tran-

---

[13]) Cui infinitivi explicationi Car. Schaper quoque assentitur provocans ad illa quae ad Aen. II. 350 Ladewicus adnotavit.

[14]) Cf. Ribbeckium ad h. l.

[15]) scil. *me*, non ut nonnulli volunt *aliquem*.

quillam et gravem indolem aptissime convenire dixerim, si periculis demum expositis iuvenes cohortetur, ut secum in hostem ruant et moriantur. Quod autem Lad. in appendice p. 259 affert, se Hofm.-Peerlcampi argumentis magis etiam adductum esse, ut *audendi* lectioni faveret, sua ipsius inanitate corruit. Nam qualis ex Hofm.-Peerlcampi argumentationibus rerum nexus vel potius rerum commutatio sequatur, ipse ostendit, hunc verborum et versuum ordinem proponens:

Incipio: quae sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Di, quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi
Incensae sero, o iuvenes, fortissima frustra
Pectora! si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, moriamur et in media arma ruamus.

Quae adhuc exposuimus si paucis complectimur verbis, confirmare non dubito, apud Vergilium nullum esse locum, quo infinitivus pro imperativo positus obveniat.

III. De infinitivo in exclamatione et interrogatione usurpato.

Prorsus aliter, quam eorum summa est, quae de infinitivo pro imperativo posito disputavimus, res se habet, si quaeramus, num apud Romanos in interrogatione et exclamatione infinitivus, qualis non solum in linguis germanicis et litvanica, ut Jolly monet[1]), sed etiam in nonnullis slavicis dialectis[2]) reperitur, statuendus sit. Talis enim infinitivi absoluti usus et in prosa oratione et apud poetas Romanos frequentissimus est.[3]) Hoc tamen inter latinam et reliquas, quas commemoravi linguas, interest, quod in his subiectum nominativo, in illa accusativo exprimitur. Quod quidem nihil aliud esse, quam accommodationem quandam ad accusativi c. infin. constructionem in enuntiatis ex aliis pendentibus propterea adhibitam, ut discriminis aliquid esset inter infinitivum in exclamationibus et interrogationibus positum et infinitivum historicum Romanis sane usitatissimum, recte Jolly videtur observasse. Hic quoque infinitivi usus utrum per ellipsin ut nonnulli volunt, explicandus sit nec ne, quamquam viri docti adhuc inter se dissentiunt[4]), eorum tamen sententiam probo, qui

---

[1]) Cf. Jolly p. 159. 180. Grimm, Gramm. IV, 91.
[2]) Cf. Miklosich op. cit. p. 852.
[3]) Holtze p. 44 et p. 263, 264. Draeger p. 305 et 306.
[4]) Cf. Reisigii praelectiones p. 786 et 787: „Oft wird aber auch eine Infinitivconstruction elliptisch gesetzt in Fragen oder Ausrufungen mit den Partikeln *an, utrum — an, num, nonne, ne* etc. z. B. Verg. Aen. I, 37: *mene incepto desistere victam?* d. h. *mene credis desistere.*“ E. Herzog op. cit. 21: „Elliptisch ist der ausrufende und fragende infinitiv bei heftiger erregung. Plaut. Curc. 621: *servom antestari?* d. h. *du willst?* Ferd. Schultz §. 391 anm. haec verba facit: „Dieser acc. c.

eum ex ipsa infinitivi natura explicant[5]. — Draeger compluribus et priscorum scriptorum et Ciceronis, nonnullis Livii, et aliorum posterioris aetatis historicorum exemplis enumeratis, e quibus talis infinitivi absolutus usus perspici possit, e poetis Latinis duos modo locos profert Verg. Aen. I, 37 et Horat. sat. I, 9, 72, sed veri simile esse addit, plura exempla exstare talia. Et recte quidem. Nam Vergilius quidem et Horatius, quamquam rarius tali infinitivo utuntur, tamen eum aliis quoque locis, quam quos Draeger enumeravit, adhibent.

Apud Vergilium tres loci reperiuntur, quibus talis infinitivi usus statuendus est.

Aen. I, 27, ubi Juno indignabunda exclamat:

. . . Mene incepto desistere victam
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?

Praeter hunc locum, quem fere omnes afferunt, qui de infinitivo in exclamationibus et interrogationibus usurpato disputant, duo modo exempla exstant:[6] Aen. I, 97 et Aen. V, 615.

Quod quidem cum in soluta oratione tum apud poetas saepius *ut* cum coniunctivo in huius modi exclamationibus adhibetur, Vergilii nullum reperitur exemplum.

CAPUT II.

De infinitivi e substantivis et adiectivis nominibus pendentis usu Vergiliano.

I. De infinitivo e substantivis pendente.

Inter omnes constat, qui studiis grammaticis operam navant, infinitivum illum, qui cum nominibus substantivis, quibuscum gerundii genetivus coniungi soleat, haud raro inveniatur, a viris

---

infin. kann als abhängig von einem gedachten Verbum *sentiendi* oder *dicendi* betrachtet werden. *Te doctum hominem esse?* scil. *credibile est* (?), *putas* (?)," et tamen optime convertit: „*Du ein Gelehrter sein?*" Holtze, p. 44: „Hic *non* ex ellipsi, sed ex ipsa natura infinitivi, qui nihil nisi cogitationem exprimit, (?) explicandus est." Draeger, p. 305: „Der Infinitiv als Ausruf oder unwillige Frage, nicht als Ellipse zu erklären, steht schon bei den Komikern."

[5] Jolly p. 159, 178.

[6] Horatii Draeger Sat. I, 9, 73 affert: *hunccine solem tam nigrum surrexe mihi!* Quo cum loco conferri potest Epod. VIII, 1: *Rogare longo putidam te? Du kannst noch fragen?* Epod. XI, 11: *Contrane lucrum nil valere candidum tibi,* ubi Bentley, Holder, Nauck, Herm. Schütz, alii recte *contrane* in textum receperunt, non *contraque*, quod si legeremus, totum enuntiatum constructionem acc. c. infin. quoque e *querendi* verbo pendentem putare possemus. Sat. II, 4. 83 sq.:

Ten lapides varios lutulenta radere palma
Et Tyrias dare circa inluta toralia vestis.

Sat. II. 8, 67: *Tene . . . torquerier omni*
Sollicitudine districtum.

doctis vario certe ac prorsus discrepante modo explicari. Cuius rei testes non quidem omnium proferre singulorum virorum sententias libet, qui de hac re sive in libris grammaticis uberius disputaverunt, sive in scriptorum Latinorum editionibus adnotatiunculis quibusdam rem explicare studuerunt, sed praestantiores modo retulisse suffecerit. Quas varias sententias excepta illa, quam unam veram rectamque esse nobis persuasum est, suis comprehendit verbis Forbiger adnotatione brevi, quam ad Verg. Georg. I, 305 adiecit. Hoc enim loco cum *temporis* substantivo quattuor coniunguntur infinitivi:

Sed tamen et quernas glandes tum *stringere tempus*
Et lauri bacas oleamque cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia *ponere* *cervis*
Auritosque *sequi* *lepores, tum* *figere* *dammas;*
Stuppea torquentem cet.,

Forbiger: „In eiusmodi locis" inquit „non Graecismum statuendum, neque Infinitivum pro Gerundio positum esse, ut Corte ad Sall. Jug. 89, 3, Drakenb. ad Liv. III, 4, 9, Oudend. ad Caes. B. G. VIII, 44, Heind. ad Hor. Sat. II, 4, 1, Bremi ad. Nep. Lys. 3, 1 et Ages 3, 4, Schmid ad Hor. Ep. II, 3, 215, Herzog ad B. G. VII, 26 et 71, Benek. ad Just. XII, 7, 13, Zumpt. Gramm. §. 598 aliique censuèrunt (quibus nuper etiam Conington supra ad v. 213 se adiunxit, in aliis eiusmodi locis Infinitivum Nominativi, in aliis Genitivi vicem praestare ratus), sed etiam sensu prorsus differre duas illas constructiònes per Infinitivum et Gerundium, nunc satis notum. Constat enim, in illa Infinitivum Subiecti, verbum *esse* merae Copulae, Substantivum denique Praedicati munere fungi, in hac vero Substantivum esse Subiectum sententiae, a quo pendeat Genitivus Obiecti et verbum *esse* continere Praedicatum, ut v. c. *tempus est facere* significet: *facere est tempestivum* (zeitgemäss; nam *tempus* haud raro idem est quod *opportunum tempus*: Cf. Drak. ad Liv. VI, 18 etc.); sed *tempus est faciendi* (s. tempus faciendi . . . est) sit i. q. suppetit tempus ad faciendum. Similis ratio est locorum, ubi legimus *consilium cepit, iniit, cupido incessit facere* etc., in quibus non magis Infinitivus pro Genitivo Gerundii positus et a solo Substantivo aptus est, sed a Substantivo et Verbo simul pendet, quae coniuncta vim simplicis Verbi habent, cui Infinitivus Obiecti loco additur, cum *consilium cepit, iniit,* idem sit quod *decrevit, cupido incessit,* i. q. *cupivit* etc.; ut verissime docent Rosenhayn in Jahnii Annal. phil. et paed. 1826 II, p. 48, Kritz ad Sall. Cat. 30, 5, Fabri et Dietsch ad eiusd. Cat. 4, 1, Ramsh. §. 168, 4, not. 1 aliique Grammatici." Haec quidem Forbiger.

Ex eius verbis colligendum est, tres esse modos, quibus infinitivus ille, de quo agitur, explicetur. Quorum unus est

eorum, qui infinitivum hunc graeco more usurpatum putant, alter eorum, qui infinitivum pro gerundii genetivo positum censent, tertius denique nunc quoque usitatissimus, quem Forbiger ipse comprobat, ille est explicandi modus, ut infinitivus ipse sit subiectum, substantiva vero nomina (qualia sunt *tempus, consilium, mos*, alia) praedicata. Ut sit enumeratio accuratior, quartam adhuc afferam explicationem, quam in Kübleri commentatione (Berolini 1861), quam „de infinitivo apud Romanos poetas a nominibus adiectivis apto" conscripsit, invenio. Est sententia eiusdem Koenei, qui in libro de epicorum poetarum Romanorum sermone composito poetas saepius metri quadam necessitate coactos, infinitivum potius quam gerundium usurpasse censet.[1]) Quae quidem sententia adeo est levis parumque accurata, ut eam vix opus esse putem refellere. Haud rari enim sunt loci, quibus poetae, quamquam nulla erat metri necessitas, infinitivum tamen adhibuerunt. Ne alios afferam, confer Verg. Ecl. VIII, 88: *Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi*; Aen. VII, 443: *Cura tibi, divom effigies et templa tueri.*

Ex iis autem sententiis, quas Forbiger enumerat, illius tantum, quam extremam affert quamque ipse suam fecit, ratio est habenda diligentius, reliquae autem cum pauciores habeant sectatores, si non prorsus neglegendae sunt, tamen brevi eas refellere sufficit.

Quod Forbiger primum commemorat, infinitivum illum non esse graecismum, recte quidem memorat, sed qui sint potissimum illi viri, qui in eiusmodi locis graecismum statuant, non affert. Mihi enim, quamquam me non fugit esse quosdam, qui infinitivum ab adiectivis nominibus pendentem ad Graecorum consuetudinem formatum esse censeant, de graecismo statuendo in ea dicendi ratione, in qua nomina substantiva cum infinitivis coniunguntur, fere nihil praeter illud ipsum, quod Forbiger adnotavit, quodque Jolly paucissimis exposuit verbis, notum est. Neque enim in libris grammaticis uberioribus neque in commentationibus ad infinitivum explanandum destinatis illius explicationis mentio fit, ita ut eius refutatio quod in hac disputatione desideratur, vix cuiquam non probari putem.

Magis digna, quam spectemus, altera infinitivi huius explicandi ratio esse videtur, non quia recta sit, sed quod adhuc hac nostra aetate satis multi sunt, qui eam sequantur. Ergo infinitivum pro gerundii genetivo positum esse putant. Hanc infinitivi explicationem, quam plerumque in libris scholarum usui accom-

---

[1]) Koene, Ueber die Sprache der röm. Epiker, Münster, 1840, p. 15: „Die Participialformen auf *-ndus* sind in den meisten Fällen für das dactylische Versmass höchst schwerfällig oder beschränkend oder endlich gar nicht fügbar. Dies Alles hat die Epiker bestimmt, statt dieser Participialformen so häufig den viel bequemeren Infinitiv zu gebrauchen und oft gegen alle Gesetze der Prosa."

modatis legimus, minime quidem probamus, verum tamen intellegere nobis videmur, qua re multis probetur, sed in operibus ad litteras ipsas scientiamque promovendam destinatis [2]) tali explicationi, in qua et mens et ratio desideratur, non est locus.

Restat, ut quam Forbiger tertio loco affert sententiam respiciamus, infinitivum subiecti, verbum *esse* copulae, substantiva denique praedicati munere fungi. Quae quidem cum longe usitatissima [3]) explicatio sit, uberius est adumbranda. Negari quidem non potest, in hac infinitivi explicatione, nisi altius accuratiusque in eam penetres, inesse aliquid, quod te, ut ei assentiaris, adducere possit. Nonne enim, si quis illud Vergilianum exemplum (Georg I. 305) et alia similia proposuerit, primo obtutu infinitivos subiecta, substantivum *tempus* praedicatum esse contendet? Haud raro enim non solum apud recentiores poetas Latinos, ut Jolly putat [4]), verum etiam apud priscos iam infinitivi usus talis est, ut substantivi nominativi vicem interdum praestet. Id cum in nonnullis aliis quoque indoeuropaeae stirpis linguis videas [5]), minus recte cum E. Herzogio [6]) graecismum statuas [7]), quam potius infinitivi latini primigeniam dativi vim prius iam evanuisse dicas, quam litteris usi essent Romani, ita ut nominativi quoque munere fungi possit.

---

[2]) Cf. Holtze op. cit. p. 42, 9: Liberior est usus infinitivi, si non pro accusativo, sed pro alio casu vel praepositione c. casu iuncta accipiendus est, quod fieri potest post substantiva, post adiectiva, post verba.

a) post substantiva. Plaut. Truc. IV, 4, 24, „*nam rem facere, si velim, non est locus,*“ ubi sub parenthesi addidit *faciendi.* Id Poen. III, 3, 46, *Tu, si te dii amant, agere tuam rem occasiost* h. e. *agendi.*“ Et paulo infra: „Nam raro *tempus* iungitur infinitivo *pro gerundio*“ etc. — Cf. praeter illos, quos Forbiger ad Verg. Georg. I, 305 enumerat, Reisig p. 772 et 773 §. 440

[3]) Meiring §. 869; Madwig, gramm. lat. §. 398, Schultz §. 389, 3 etc.

[4]) Cf. Jolly p. 190 et 191, cuius verba: „Freilich finden sich die Constructionen, wozu auch der Infin. nach *nocet, laedit, prodest, obest* etc. gehört, fast nur bei späteren Dichtern“ minus accurata esse videbuntur, si exempla ab E. Herzogio p. 20 et Draegero p. 305 allata contuleris.

[5]) Jolly p. 142, 173; ad graecam linguam quantum attinet, cf. Albrecht „de accus. c. infin. etc.“ in Curtii Stud. IV, 1, p. 7.

[6]) E. Herzog p. 20: „Freilich kann man für das lateinische als solches aus diesen beispielen keine reinen schlüsse ziehen: denn wenn man zu diesen constructionen noch die rein substantive verwendung im altlateinischen nimt: *hic vereri perdidit* (Bacch. 158), *tuum amare* (Curc. 28), *totum insanum amare hoc est* (ibd. 180), ferner die zahlreichen fälle, in denen wie im griech. statt des acc. c. infin. der blosse infin. steht, zb. trin. 1129 *culpa caruisse arbitror*, so muss man geneigt sein solche ausdehnung und art des latein. infin. als graecismus zu fassen, der aus den griechischen vorbildern dieser dichter geflossen ist.“

[7]) Quamquam iure concedendum est, postea hunc infinitivi usum inde latiorem factum esse, cum scriptores nonnullarum disciplinarum, qualis est philosophia, uti materiam ita etiam nonnullas linguae proprietates e Graeco fonte hausissent. Cf. E. Herzog p. 20.

Non quidem meum esse puto, hoc iam loco omnes Vergilii locos enumerare, quibus infinitivus pro nominativo recte haberi potest; huius rei suo loco praebebitur occasio, sed tantum eiusmodi aliquot afferre sufficiat, quibus infinitivus subiectum, substantivum cum copula *esse* coniunctum praedicatum invenitur. Georg. IV, 178: *Grandaevis* o p p i d a *curae, et* m u n i r e *favos et daedala* f i n g e r e *tecta.* — Aen. IX, 606; VII, 266. *pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni,* ubi ut in loco simillimo Ovid. Met. IX, 291 *pars est meminisse doloris* infinitivus subiectum, *pars* praedicatum est. — Georg. III, 182: *Primus equi labor est animos atque arma videre bellantum.* Aen. II, 354: *Una salus nullam sperare salutem.*

Haec nominativi vis, quae in infinitivo haud raro inest, in eo magis etiam perspici potest, quod interdum pronomine demonstrativo vel substantivo accuratius explicatur. Cf. Aen. VI, 128: *Sed* r e v o c a r e *gradum superasque* e v a d e r e *ad auras,* h o c o p u s, h i c l a b o r e s t. Aen. X, 468: *sed famam* e x t e n d e r e *factis,* h o c v i r t u t i s o p u s.

Quae cum ita sint, quid mirum, quod tum quoque, cum alia substantiva, quibuscum gerundii genetivus coniungi solet, cum infinitivo obversantur coniuncta, eodem modo infinitivum subiectum, substantiva praedicata esse contendunt? Hoc eo probabilius videri potuit, quod eorum substantivorum, de quibus agitur, alia sua ipsa, quam vulgo habent, alia etsi non sua qua plerumque solent, significatione tamen paulum mutata, sane apta, ut illi quidem putant, praedicata esse possunt. Itaque *mos, consilium, potestas* cum infinitivis coniuncta recte sibi ita explicare visi sunt, ut subiectum infinitivo expressum sequantur praedicata substantivis notata. Cf. Verg. Aen. VII, 731: *sed haec lento mos est aptare flagello,* ibd. IX, 739: *hinc exire nulla potestas,* ibd. IX, 813: *nec respirare potestas.* In illorum, quorum antea altero loco mentionem feci, substantivorum numerum referenda sunt nonnulla abstracta, quibus interdum rerum concretarum vis subiecta est. Qualia sunt *cura, amor, cupido,* alia. Sua qua sunt vulgo significationis vi, minus apta essent praedicata; cum autem iis res ipsae notantur, quarum causa animo afficimur, nihil iam obstare videtur, quo minus esse possint. Si enim Ecl. I, 54: *Nec tamen interea raucae,* t u a c u r a *palumbes,* ibd. X, 22: *tua cura Lycoris,* Georg. III, 286, IV, 354; Aen. I, 678: *puer ire parat, mea* m a x i m a c u r a, multis aliis locis de iis dicitur, in quibus cura nostra posita est, quid obstat, quominus *curae* vox hac paululum mutata significatione praedicatum adhibeatur subiecto verbis expresso, et loci, quales sunt Georg. I, 51: *Ventos et varium caeli* p r a e d i s c e r e *morem cura sit;* Aen. I, 704: *quibus ordine longam* c u r a *penum* s t r u e r e *et flammis* a d o l e r e *Penatis.* Ecl. VIII, 88: *nec sit mihi* c u r a m e d e r i,

alii quidam similes ita explicentur, ut infinitivi subiecta, substantiva praedicata statuantur?

Eadem est ratio ceterorum nominum *amoris*, *cupidinis*. Aen. II, 10: *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros;* ibid. VI, 133 *si tanta cupido bis Stygios innare lacus, bis nigra videre Tartara* etc.

Si his, quae adhuc exposui, addam, illius sententiae sectatores infinitivi linguae germanicae usum similem aptam quam dicunt analogiam fortasse habuisse sibi videri, satis eis causae fuisse puto, quod illam infinitivi cum substantivis coniuncti explicandi rationem amplectantur.

Attamen rem si altius diligentiusque consideraverimus, prorsus aliter iudicabimus. Infinitivus, qui post substantiva nonnulla nomina ponitur, quibuscum genetivus gerundii coniungi solet, ex ipsius primigenia dativi vi explicandus est. [8]) Illi enim explicandi rationi, quam ab omnibus fere viris grammaticis acceptam esse commemoravimus, hoc obesse videtur, quod etiam *lubido cepit* et alia similia cum infinitivo construuntur. [9]) Cf. Ennii Med. exul. Fragm. 3:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Caelo atque terrae Medeai miserias

apud Cicer. Tusc. disp. III 26, 63. [10]) — Plaut. Capt. II, 1, 17: *Ut sine hisce arbitris atque vobis locum detis nobis loqui* [11]). Sal. Jug. 3, 4: *nisi forte quem inhonesta lubido tenet potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari* [12]).

Sed ut ad Vergilium ipsum transeam, tot tamque illustria ac firma exstant exempla, ut, si aliunde nulla allata essent, illa ipsa sufficerent, ut summo iure illam, de qua supra disputavimus,

---

[8]) Cf. Jolly p. 108: „denn während der Infin. nach Substantiven mit dem verbum subst. z. B. nach *libido, spes, potestas, votum, lex, pudor, timor, causa, facultas, impetus, labor est* und vielen ähnlichen zu verbreitet ist, um anders als aus der ureigenen Anlage des latein. Sprachbaues erklärt werden zu können, ist der Infin. nach Adiectiven etc.

[9]) Cf. E. Herzog, p. 20: „nach subst. phrasen des entschlusses und begehrens wie *consilium lubido occasio tempus est*, in welchen der fassung des infin. als subject das entgegensteht, dass auch *lubido cepit* mit dem infin. vorkommt."

[10]) Vahlen Enn. poes. reliqu. p. 127. — Holtze p. 42 sua (vel potius Reisigi) ratione infinitivum a substantivo et verbo coniunctim pendere putat.

[11]) Holtze p. 42, quamquam Brixius (ed. altera, 1870) ad vers. 209 haec adnotat „die Bücher haben *loquendi*" et *colloquendi* in textum recepit.

[12]) Editores fere omnes, Reisigii explicatione nixi, hunc infinitivum explicant. Cf. Jacobs (edit. sexta Berolini 1874) ad h. l. „der infin. von dem *lubido tenet* abhängig." Fabri ad Sal. Cat. 4, 1. Reisig op. cit. §. 440, p. 772 „aber bei *lubido tenet* dachte sich Sal. *cupit*. Cf. Forbigeri verba, quae supra attulimus.

explicationem reiciamus. Quae apud Vergilium cum infinitivo construuntur nomina substantiva, haec sunt: *amor, cupido, studium, cura, animus, labor, ira, virtus, potestas, copia, modus, mos, tempus, aetas, causa, fiducia, ius, fas.*

Amor. Aen. II, 10:

Sed si tantus amor *casus cognoscere nostros*
Et breviter Troiae supremum audire *laborem.*

Forbiger amoris vocem allatis Ecl. IX, 56, Aen. I, 171 bene per desiderium interpretatus, infinitivum ut explicet, ad illa, quae ad Georg. I, 305 adnotavit, nos revocat; quam si explicationem secuti *cognoscere, audire* subiecta esse putamus, *amor* paulo mutata significatione explicandus est, ut totius loci sensus his fere verbis reddi possit: „Si cognitio casuum nostrorum tantum desiderium (Gegenstand eines so grossen, so heissen Verlangens) est . . . incipiam.“ Quod quidem, si rem ipsam spectas, esse potest[13]), sed quid, si Aen. III, 298:

Obstupui miroque incensum[14]) *pectus* amore
Compellare *virum et casus cognoscere tantos,*
Progredior portu etc.

et Aen. VIII, 163:

Mihi mens iuvenali ardebat amore
Compellare *virum et dextrae* coniungere *dextram*

ablativum *amore* legimus cum infinitivo: quid, si Aen. XII, 282:

Sic omnis amor *unus habet* decernere *ferro.*

exhibetur? Forbiger quidem et hoc ipso et utroque illo loco ad illa provocat, quae iam saepius commemoravimus adnotata ad Georg. I. 305 et Aen. I, 704, sed ibi sane cautus ne verbo quidem rem ipsam tam difficilem explicare conatur.

Priusquam uberius exponamus, quo modo ex infinitivi primaria vi dativi omnia haec explicari possint, videamus, qualia sint ceterorum substantivorum, quae enumeravi, exempla.

Studium. Georg I, 21: *Dique deaeque omnes,* studium *quibus arva* tueri; ibd. II, 195: *Sin armenta magis* studium *vitulosque* tueri cet.

---

[13]) Cf. Hor. carm. IV, 1, 14, 18; Catull. 2, 5; Cic. Fam. 14, 2, 2 etc.

[14]) Forbiger haec adnotat: „Ceterum quatuor Codd. exhibent *incensus*, qua lectione probata Jahn. totum locum sic construendum esse censet:

. . . miroque incensus *pectus amore,*
Compellare virum et casus cognoscere tantos
Progredior, . . .

adversante tamen Wagnero, quem haud dubie male habet vox *amoris* ita absolute usurpata; nam in constructione *progredior compellare, agnoscere* non haerebit, puto, vir doct. cum etiam I, 527 *venimus populare* et alibi similia legamus.“ Qui sint illi quattuor codices, ad quos Forbigeri verba spectant, nescio, in Ribbeckii enim editione critica nullam variam lectionem h. l. invenis; sed etsi optimi codices praeberent *incensus*, non construi deberent verba uti Jahnius ea construit.

Sane aptissimum, ut nobis huius infinitivi vis et natura plana fiat, quod sequitur est exemplum, Georg. III, 179 sq.:

Sin a d b e l l a magis studium turmasque ferocis,
Aut Alphea rotis p r a e l a b i flumina Pisae
Et Iovis in luco currus a g i t a r e volantis:

ubi neque cum H e y n i o ellipsin *formare* (quod e versu 163 repetendum esset) statuere neque cum W a g n e r o, F o r b i g e r o, L a d e w i c o, aliis „*studium ad*" analogia similis dictionis „*studium conferre ad*" dictum esse probare possumus, sed illud *ad* eadem vi positum esse dicimus, qua saepius cum substantivis nonnullis nominibus, quae genetivus obiectivus qui dicitur sequi solet, praepositiones *in, erga* c. acc. ponuntur; quod eo probabilius est, quod adiectivum nomen *studiosus*, quod cum genetivo construitur, apud Varronem r. r. I, 17, 7, „*ad opus*" cum accusativo adiecta praepositione *ad*, apud Plaut. Mil. III, 1, 206: *Qui nisi adulterio, studiosus rei nulli aliaest improbus* cum dativo constructum esse videmus. Sed etsi „*studium ad*" per analogiam quandam ad „*studium conferre ad*" conformatum esset, tamen, quod nostra maxime refert, infinitivi qui sequuntur *praelabi, agitare* eadem vi positi sunt, qua „*ad bella turmasque ferocis*"; unde prima infinitivi vis dativi eiusque finalis plane perspici potest.

A n i m u s. Aen. IV, 639: *P e r f i c e r e est a n i m u s finemque i n p o n e r e curis Dardaniique rogum capitis permittere flammae.* X, 717; III, 60; XI, 324.

C u p i d o. Aen. VI, 133: *Si tanta cupido bis Stygios innare lacus bis nigra videre Tartara* etc. — Aen. II, 349.

C u r a. Ecl. VIII, 88: *nec sit mihi cura mederi;* Georg. I, 51; Aen. VI, 653; VII, 443; IX, 159; I, 704.

Forbigeri et aliorum quorundam explicationi, qui suo more *penum struere* nominativum subiecti esse censent, illud repugnat exemplum, quod ante attulimus, Aen. IX, 159 *Cura datur* c. inf., e quo colligi potest, et hunc et ceteros id genus locos ita esse explicandos, ut inter *curae* vocem et infinitivos alia statuenda sit relatio.

Aen. IX, 757: *Et, si continuo victorem ea cura subisset*
Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis.

Quod Forbiger animadvertit, infinitivos *rumpere* et *inmittere* voci *cura* per appositionem adiectos esse, sua quidem ratione recte animadvertit, inde tamen concludi non posse censeo, *rumpere, inmittere* esse nominativos. Pronomina enim demonstrativa et relativa cum saepenumero ita ponantur, ut genetivi obiectivi vel talium constructionum, quae eius obtinent locum, vice fungantur [15]), *ea cura* eadem vi dictum esse puto atque *eius rei cura;*

[15]) Caes. b. g. V, 19: *Hoc metu eos latius vagari prohibebat* (= *huius rei metu*), Cic. fin. II, 20 *hic dolor* (= *huius rei dolor*), Sal. Cat. 8, 5, Jug. 35, 6. Cf. Jacobs ad h. l. Schultz lat. gramm. § 312.

itaque infinitivi voci *cura* non ita appositi esse videntur, ut Forbiger eos appositos esse putat, sed eis res accuratius notari, in quibus curam poni oporteat, censeo, vel quod idem est, *rumpere* et *inmittere* h. l. nihil differre ab illis infinitivis, quorum antea adumbravi exempla complura. Cf. exemplum simillimum Aen. III, 60: *Omnibus idem animus scelerata excedere terra.* Simili fere significatione usurpatur

Labor. Aen. I, 76: *Tuus, o regina, quid optes explorare labor.*

Ne hoc quidem loco *explorare* subiectum, *tuus labor* praedicatum, sed *tuus* praedicatum, *labor* subiectum esse, a quo infinitivus *explorare* pendeat, potius censuerim. Georg. IV, 106: *Nec magnus prohibere labor* = netřeba veliké práce k zabránění.

Ira. Aen. II, 575: . . . *subit ira cadentem ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.*

Forbiger hoc loco a se ipso discedit, cum „*subit ira* h. e. impetus *ulciscendae patriae* ex ira ortus“ explicet et tamen ea, quae ad Georg. I, 305 adnotavit, conferri iubeat.

Virtus. Aen. X, 712: *Nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus* (a nikomu není odvahy, aby mu hněvivě šel vstříc).

Fiducia. Aen. X, 276 — Spes. Aen. V, 183 — Potestas. Aen. IV. 565; IX, 739; IX, 813; III, 670; VII, 591 — Copia Aen. IX, 483:

nec te sub tanta pericula missum
Adfari extremum miserae data copia matri?

Modus. Georg. II, 73:

Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.

Forbiger minus accurate, ut equidem puto, Statii Theb. XII, 573: *Nam quis erit saevire modus?* comparans utrumque locum non aliter explicandum putat atque illos, de quibus ad Georg. I, 305 disputavit, „non enim opus videri, ut infinitivum pro Genitivo Gerundii usurpatum censeamus, si per synesin aliquam *modus est* pro *solemus*, *quis modus erit?* pro *quando desinet?* positum accipiamus.“ Quae quidem explicatio sane durissima est. Si enim eiusmodi synesis adhiberi posset, quaelibet iam constructiones vel difficillimae sine ulla difficultate explicari possent. Sed circumlocutio ipsa, quam Forbiger in utroque loco aptam putat, minime commendari potest. Prorsus enim aliud est *modus est,* quod illo Vergiliano loco legitur, aliud *solemus,* quo verbo Forbiger id explicare conatur. Vergilius illo loco inoculationem arborum non esse simplicem exponit, sed ut ex sequentibus versibus apparet duplicem; quod utrum recte circumscribatur voce *solemus* necne, vix cuiquam dubium esse poterit. Neque illud Statii qua debuit diligentia atque cura explicatum est. Nam *quis modus erit* amplius patet quam *quando desinet. Modus* non solum

finem indicat seu terminum, verum etiam vim illius saevitiae. Cf. Hor. carm. I, 24, 1: *Quis desiderio sit pudor aut modus?* Mart. VIII, 64 *Sit ... modus rapinis?* etc.[16]) Quos vero Forbiger ad confirmandam sententiam suam Tibulli versus III, 2, 29, 30 laudat:

„*Lygdamus hic situs est; dolor huic et cura Neaerae*
Coniugis ereptae causa perire fuit"

sane quam maxime idonei sunt, quibus nostra de infinitivi natura sententia adiuvetur. Cf. Verg. Aen. II, 455 *et ad culpam causas dedit.* Terent. And. I, 1, 123 *causa ad obiurgandum,* id. Hec. IV, 4, 71 *cum fingis falsas causas ad discordiam.* Cf. Krebs. op. cit. p. 217.

Mos. Aen. I, 336: *Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram purpureoque alte suras vincire cothurno.* — VII, 731. Ge. III, 224.

Ius Aen. XII, 315: *mihi ius concurrere soli.*

Fas. Georg. I, 126: *Ne signare quidem....fas erat.* — Aen. I, 77; II, 157; V, 563; VIII, 397, 502; *nefas* Aen. VI, 391; opinioni eorum, qui infinitivos subiecta, *fas*, *nefas* praedicata esse censent, id obstare puto, quod *nefas* cum supino in -u quoque construitur (apud Vergilium III, 365); quae tamen iunctura vix disiungenda est ab illa. Cf. idem in ling. germ. *muoza* (fas) *ist ze handelonne* apud Joll. p. 159.

Causa. Aen. X, 90; *Quae causa fuit consurgere in arma*
Europamque Asiamque et foedera solvere furto?

„Causa consurgere pro causa consurgendi v. I, 704, IX, 739." Haec Forbiger, sed ut alias saepius, sic hoc quoque loco sibi ipsi minus constare videtur, altero loco adnotans „*causa consurgere* pro *causa consurgendi*", altero, ad quem revocat Aen. I, 704: „Hic non Infinitivum pro Gerundio positum, sed Infinitivum Nominativum Subiecti esse, vix est quod commemorem." Utramque explicationem falsam esse, quis est qui non videat? Constructio acc. c. inf., quam h. l. post „*quae causa est*" agnoscimus, sane inter inusitatiores numeranda est, quia et poetae et solutae orationis scriptores alias constructiones plerumque adhibent. Cf. Cic. Mil. XIX, 49: *Quae causa cur Romam properaret?* id amic. XIII, 48, Hor. Carm. I, 16, 19, Cic. rep. II, 34, 59 *Quo tum consilio praetermisso causa populo nata est duobus tribunis plebis per seditionem creatis, ut potentia senatus atque auctoritas minueretur.* id. Att. 8. 12. 1; Caes. b. c. III, 17, 1, Liv. V, 55. 5. Cf. W. Weissenborn ad h. l. Simili modo constructio acc. c. inf. post *invidiae* vocem Aen. IV, 349 usurpata est: *Quae tandem Ausonia Teucros considere terra*

---

[16]) Cf. Döderlein Lat. Synon. II, p. 204, IV, 360 adnot. Krebs, Antibarb. d. lat. Spr. ed. V. (edidit Allgayer, Frankf. a/M. 1876) p. 713.

invidia est? ubi etiam Forbiger sine ullo iure ad Georg. I. 305 revocat.

Transeamus iam ad *temporis* vocem, quae etiam apud prosae orationis scriptores haud raro cum infinitivo coniuncta occurrit, quamque Forbiger et alii firmissimum suae de hac re sententiae argumentum afferre solent. Quam vocem saepissime ita usurpari, ut *tempus* denotetur *opportunum* praeter illa, quae Forbiger Drakenborchium, Bremium, Kritzium secutus e Livio, Nepote, Sallustio ad Georg. I. 305 congessit, multa alia confirmant exempla.[17])

Prorsus me ignorare fateor, quo iure viri docti *tempus* ideo, quod ei *opportuni temporis* notio inesse possit, nonnunquam idem esse atque adiectivum *tempestivum* concluserint; id quidem affirmaverunt, non demonstraverunt. Quod si demonstrassent, nihil iam obstaret, quo minus eis non dico assentiremur sed assentiri possemus. Nam ut exemplo illo Vergiliano utar, *„quernas glandes tum stringere tempestivum"* non abhorret a Latine dicendi more. Id solum difficultatis obversatur, quod *tempus* etsi *opportuni temporis* significatione usurpetur, adiectivi tamen *tempestivum* munus praestare non posse videtur. *Tempus* enim est *tempus,* saepenumero etiam idem quod *opportunum tempus,* nunquam vero idem, quod adiectivum *tempestivum* vel *opportunum.* Romanos eius modi infinitivos non pro subiectis habuisse e talibus patet exemplis, qualia iam antea enumeravi complura Aen. III, 298, VIII, 163, IX, 483 cet. Contra dubium esse non potest, quin *temporis* notionis et infinitivorum, qui post hanc vocem poni soleant, prorsus alia ratio sit, quam quae est subiecti et praedicati, si locos respiciamus, uti *Terent.* Eun. IV, 1, 7 *„tempus non erat ad eam rem"*, *Liv.* XXX, 4 *„Scipio ad comparanda ea tempus habuit,"* et si in mentem nobis revocemus, haud raro etiam enuntiata *finalia* particula *ut* instructa post *temporis* vocem inveniri. *Tempus* est subiectum et infinitivus primam suam dativi eiusque finalis dativi vim exhibet. Quam ob rem *tempus est abire* non cum Meiringio (§ 869) aliisque „es ist an der Zeit wegzugehen" converterim, sed „Zeit ist es wegzugehen" [18]).

Ceterum vix monere opus est, apud Vergilium *tempus est* saepissime cum infinitivo constructum reperiri. Georg. I, 212; II, 542; IV, 283; Aen. VI, 45 *poscere fata tempus,* cuius loci sensum et grammaticam vim quamquam Forbiger bene reddidit verbis „i. e. ad poscenda fata" additis, tamen a se ipso quodammodo dissidens ad illam prorsus contrariam constructionis

---

[17]) Meiring, op. c. §. 969, Krebs, p. 1130, Klotz, lex. lat. s. v. *tempus* B, 1. b.

[18]) illud ipsum *wegzugehen* et *weggehen* etiam est casus finalis, cf. Jolly, p. 160 sq.

explicationem, quam ad Georg. I, 305 copiosius adumbravit, nos revocat.

Aen. X, 441: *tempus desistere pugnae*; ibd. X, 512: *tempus versis succurrere Teucris*, ibd. IX, 12 *nunc tempus equos, nunc poscere currus.*

Restat unus locus Aen. V, 638, quo constructionem acc. c. inf. agnosco. Locus enim hic est: „*Iam tempus agi res.*“ Cf. Cic. Att. IV, 6: *Sed iam tempus est me ipsum a me amari, quando ab aliis nullo modo possum.* Id. Tusc. I, 41, Nep. Datam. 11. Forbiger cum hunc Vergilii locum interpretetur verbis „iam opportuna adest occasio *rei gerendae*“ et tamen ad ea nos revocet, quae ad Georg. I, 305 adnotat, rem magis confudisse videtur quam explicasse.

Maximam horum nominum substantivorum partem Vergilius quamquam ita construit, ut ea gerundii [19]) quoque genetivus consequatur, infinitivi tamen constructionem longe praetulit; quod quidem iam inde patet, quod amplius quadraginta loci apud eum reperiuntur, quibus infinitivus, vix viginti quibus gerundii genetivus invenitur. Cuius rei causa in hoc posita est, quod Vergilius uti poetae fere omnes, ii praesertim, quorum carminum materia ex pristina antiquitate hausta est, et alias saepissime formis sive flexionibus et constructionibus syntacticis antiquioribus imprimis infinitivis usurpandis, quorum natura acri quadam gravitate ac vi emineat [20]), carminibus suis non solum antiquitatis ipsius verum etiam gravitatis cuiusdam simplicis quasi notam imprimere voluit. Quo in loco mentionem mihi inicere liceat, Horatium hunc post substantiva nomina infinitivi usum rarissime — nam vix tria vel quattuor exstant exempla — adhibuisse. Ceterum utramque constructionem sensu differre res est nota. Gerundii genetivus vocis illius, quacum coniungitur, sensum per se mancum ita complet, ut ambo unam efficiant notionem. Aen. I, 63 *studio visendi* (Schaulust), Georg V, 177 *amor habendi* (Habsucht), Aen. IX, 63 *rabies edendi* (Fressgier) cet. Infinitivus autem, ubi eum eiusdem nominibus substantivis coniunctus reperitur, nullo modo nisi ex primigenia dativi natura explicari poest [21]). Quae dativi vis infinitivi

---

[19]) De gerundiis lat. cf. G. Curtius, Grundzüge, p. 612 sq. (ed. IV.), Jolly, p. 198.

[20]) Cf. Jolly p. 172: „Im Wesen der alten casusartigen Infinitive liegt das Markige, Sinnesschwere, Knappe, daher sie denn auch in der Dichtersprache .... so beliebt sind;“ quod pertinet ad Vergilii antiquioris sermonis imitationem, cf. Goetze de productione syll. suppletoria l. l. in Curt. stud. I, 2, p. 144 sq.

[21]) Cf. eandem constructionem in linguis slavicis, cuius exempla Miklosich exhibet p. 856 multa: vlastь (potestas), palaeosl. marc. 2, 10: vlastь imatь otъpuštati grêhy (potestatem habere remittendi peccata); žędostь cupido, moštь potentia; nążda necessitas; pravo ius; sila vis etc.

ex substantivis apti in plurimis Vergilianorum exemplorum, quae adhuc enumerata sunt, perspicua est et manifesta. Quod enim Aen. VI, 45 legitur *poscere fata tempus* (scil. *est*), ita est explicandum, ut infinitivus *poscere* pendeat a *tempus est*, quasi reponsum sit interrogationi ad quid, ad quamnam rem tempus est? Quam ob rem qui *poscere fata tempus est* verbis „*ad poscenda fata*" interpretatur, recte interpretatur, quia infinitivi et substantivi illius talis est ratio, ut infinitivo finis denotetur, ad quem notiones substantivis expressae pertinent. Cf. Aen. IX, 484: *Adfari data copia matri*, infinitivo indicatur ad quamnam rem matri copia data sit, Aen. I, 520 autem „*Coram data copia fandi*" *copia fandi* unam notionem exprimit, velut si interrogemus, „*quae, qualis copia data est*"? Eadem est ratio ceterorum nominum substantivorum, de quibus antea disputavi: *Animus* enim, *studium, cura, labor, cupido, virtus est* cet., si cum infinitivo construuntur, animi agitationem et motum conversum esse indicant ad aliquam actionem; qui finis, ad quem illud studium spectat, infinitivo exprimitur. Itaque infinitivus simili fere munere fungi videtur atque gerundii dativus vel accusativus praepositione *ad* instructus. Cf. Aen. IV, 290. Genetivus gerundii cum hisce substantivis apud Vergilium invenitur:

Tempus. Georg. I, 523: *tempusque serendi.* Aen. IV, 293: *fandi tempora;* ibd. VII, 511: *tempus dea nacta nocendi.*

Finis. Aen. V, 384: *finis standi,* VI, 76: *Finem dedit ore loquendi.*

Via. Georg. I, 121: *ipse colendi Haud facilem esse viam voluit.*

Copia. Aen. I, 520: *Coram data copia fandi;* alia significatione — Aen. XI, 378: *semper tibi copia fandi* (Redefülle).

Penuria. Aen. VII, 112: *penuria edendi*[22]).

Modus. Georg. IV, 137: *modus orandi qui sit.*

Ars. Aen. VII, 338: *Mille nocendi artes.*

Signum. Aen. V, 590: *signa sequendi.*

Usus. Aen. XII, 896: *usum medendi.*

Spes. Georg. II, 137: *patriam antiquam spes ulla videndi.*

Causa, quae vox cum infinitivo constructa apud Vergilium

---

[22]) Ladew. ad h. l. adnotat: „*penuria edendi* ist dasselbe was Lucr. V, 1007 durch *penuria cibi* u. Horat. Sat. I, 1, 98 durch *penuria victus* ausdrückt; *edendi* ist part. fut. pass." Ladewico assentitur Forbiger; minus recte ut equidem puto; nam participiorum futuri passivi talis substantivus usus, ut *edendum* idem sit ac *cibus*, a latini sermonis consuetudine prorsus abhorret. *Penuriae* vox, a graeco πεῖνα vix remota (cf. Curtius, Grundz. p. 272) *desiderium* hoc loco denotare videtur; itaque a Coningtone recte Aen. VIII, 184 *amor edendi* allatum puto. Carendi enim significatio haud procul a desiderandi significatione abest. Cf. *egere, indigere* al. Cf. Hor. Pis. 154, Sat. I, 10, 11 etc.

uno tantum loco obvenit, alias semper cum gerundii gen. Aen. VI, 487: *veniendi discere causas;* ibd. I, 414: *veniendi poscere causas;* ibd. IV, 51: *causasque innecte morandi.*

Cupido. Georg. I, 37: *Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido.*

Amor. Georg. IV, 177: *innatus apes amor urguet habendi;* Aen. VIII, 327: *Et belli rabies et amor successit habendi;* ibd. VIII, 184: *et amor compressus edendi.*

Rabies. Aen. IX, 63: *rabies edendi.*

Studium. Georg. I, 387: *studio lavandi;* Aen. I, 63: *studio videndi.*

Cura. Georg. IV, 118: *cura colendi*[23]).

Gloria. Georg. IV, 205: *Tantus amor florum et generandi gloria mellis.*

Auctor. Aen. XII, 159: *Auctor ego audendi.*

Fictor. Aen. IX, 602: *fandi fictor Ulixes.*

II. De infinitivo ex adiectivis nominibus apto.

Uti post substantiva ita post adiectiva quoque nomina infinitivi usus apud Vergilium saepissime liberior, quam apud pedestres scriptores fieri solet, ac solutior est. Quod vero infinitivum ex substantivis aptum explicantes diximus, varias ac prorsus diversas esse eius explicandi rationes, idem de infinitivo ex adiectivis apto non eodem modo statuendum est. Nam omnes fere viri grammatici uno quasi ore inter se consentiunt, Romanorum scriptores in hoc liberiore infinitivi ex adiectivis pendentis usu Graecos esse imitatos.[1]) Apud antiquiores enim Romanorum scriptores hunc infinitivi usum nondum tam late patuisse quam postea apud aureae quae dicitur aetatis poetas, unusquisque sibi facile persuadere poterit, qui illam ut ita dicam sterilitatem exemplorum, quae Holtze p. 43 ex priscis Romanorum scriptoribus attulit, cum ubertate et copia infinitivorum ex adiectivis pendentium comparaverit, quae apud Küblerum e posteriorum poetarum

[23]) Quamquam cod. γ_1 *colenti* exhibet „*fortasse melius*" Ribb.

[1]) Cf. Reisig p. 782: „Um aber einen Zweck auszudrücken, wird nie ein Infinitiv gebraucht, wohl aber, um das Resultat einer Handlung darzustellen, wiewohl doch nur in Constructionen, die vom Griechischen abgeleitet sind und zuerst bei Dichtern, vorzüglich in Verbindung mit Adjectiven, z. B. *nobilis evehere*, ausgezeichnet, so dass er erhebt etc." Quamquam Reisig minus prospere hoc ipsum exemplum elegit, nam Hor. carm. I, 1, 6, unde depromptum videtur exemplum, non *evehere* e Bentleyi coniectura, sed *evehit* legendum est. — Meiring §. 742, adnot. 5: „Bei Dichtern werden nach griechischer Weise auch Adjective mit dem Infinitiv verbunden, zunächst solche, die den obigen Verbis (§. 742) entsprechen, wie *nescius facere (nescio), cupidus, avidus (cupio, aveo),* aber auch andere." — Schultz §. 384, Anm. 1., Zumpt §. 597 et 598 ed. V. (postea destitit) etc.

operibus enumerata sunt. Quod si reputemus et Graecos infinitivis, qui ex adiectivis nominibus pendeant, aptissime ac liberrime usos esse [2]) porro si addamus, Romanos omnino Graecarum litterarum fuisse imitatores, nemini sane mirum videbitur, quod Kübler suam, cuius iam antea p. 34 mentionem feci, commentationem ad hunc exitum perduxit: „His ita explicatis ut eorum quae disputavi summam faciam, probasse mihi videor, rationem infinitivi apud antiquiores quidem Romanorum poetas ex adiectivis apti non abhorrere a consuetudine ac natura sermonis latini, maiore autem licentia in eo genere posteriores inde ab Horatii maxime Vergiliique aetate usos esse. In qua re ita poetas illos versatos esse, demonstravi, ut verborum primum eorum, quibus subiici Latine infinitivus soleret, rationem sequerentur atque ad ea imprimis adiectiva infinitivos accomodarent, in quibus aut voluntatis aut potestatis efficiendi aliquid significatio esset; longius autem inde progressos, quum exornandae orationis illustrandaeque studio ducti in adverbiorum locum adiectiva saepe substituerent, ad haec ipsa infinitivos adiunxisse quibus notiones eorum definirent et circumscriberent, inventamque eam dicendi rationem *ad Graecorum postremo consuetudinem conformasse.*" Haec Kübleri sententia neque nova neque ab omni parte accurata est. Quod enim vir doctus monet, poetas in usurpandis infinitivis ita versatoss esse, ut verborum primum eorum, quibus subici infinitivus soleret, rationem sequerentur atque ad ea imprimis adiectiva infinitivos accomodarent, in quibus voluntatis aut potestatis efficiendi aliquid significatio esset, idem iam dudum Haase adnotatione 601 ad Reisigii praelectiones exposuit, ubi Reisigii graecissantem infinitivi ex adiectivis apti explicationem impugnavit. Eorum vero, quae sequuntur Kübleri verborum „longius autem inde progressos quum exornandae orationis illustrandaeque studio ducti in adverbiorum locum adiectiva saepe substituerent, ad haec ipsa infinitivos adiunxisse, quibus notiones eorum definirent et circumscriberent, inventamque eam dicendi rationem ad Graecorum consuetudinem conformasse," sunt quaedam, quae nobis probari non possunt. Quid enim ornatum sit in adiectivis nominibus, si praedicativa ratione usurpantur — sic enim rectius dixerim quam, quasi adverbia essent antiquiora, „in adverbiorum locum adiectiva substituta esse" — non intellego et quomodo hic praedicativus adiectivorum usus cum infinitivo cohaereat ex adiectivis apto, non satis in promptu est. Nam si causalis quidam nexus qui dicitur esset inter praedicativum adiectivorum usum et infinitivum ex adiectivis aptum, sane et prosae orationis scriptores infinitivum cum adiectivis coniungerent saepius. Praedicativus enim adiectivorum usus ab antiquissimis scriptoribus inde usque ad recentiores semper erat frequentissimus. (Cf. Draeger p. 324 sq.) Sed ne cavillemur

[2]) G. Curtius, Griech. Gramm. §. 562.

res has parvulas, ad totius commentationis tenorem et summam, quam in hoc positam esse intelleximus, Romanos hanc ipsam dicendi rationem non quidem a Graecis omnino sumpsisse, sed solum ad eorum exemplaria usum huius infinitivi amplificasse, Wilhelm quoque (apud Jollyum p. 188 adnot.) suam de hoc infinitivi usu sententiam accommodavit; minus recte ut equidem puto. Si enim ratio huius infinitivi a consuetudine ac natura sermonis latini ipsius non abhorret, ut Kübler non modo concedit, verum etiam firmis ut opinor exemplis demonstrat, cur non eadem ipsa latini sermonis vis, qua apud antiquiores poetas *occupatus, paratus, defessus, immemor*, atque etiam *aegrotus* (Plaut. Trin. v. 76) cum infinitivo iuncta essent, postea quoque hunc a vernaculo non alienum usum amplificare atque augere poterat? Ut praeteream, in aliis quoque linguis[3]) eundem infinitivi ex adiectivis nominibus pendentis usum saepissime obversari, nonne apud Romanos quoque id ipsum, quod adiectivis praepositione *ad* compositis (quae si cum substantivis nominibus iungantur, cum *dativo* vel *accusativo* praepositione *ad* instructo construi constat) infinitivus potissimum adiungitur,[4]) rationem quodammodo demonstrat, qua iam infinitivus ille ex adiectivis pendens explicandus sit? Sane non errabimus, si de hoc quoque infinitivi usu eandem defendemus sententiam, quam de infinitivo ex substantivis apto laudavimus, eam puto, infinitivi ex adiectivis apti usum non ex imitatione Graecorum ortum, sed ex ipsius dativi vi primaria uti progressum ita etiam amplificatum esse.

Quod ad Vergilianum infinitivi usum attinet, omnia fere exempla eiusmodi sunt, ut nihil obstet, quin ex infinitivi vi ac natura primigenia ipsa explicari possint. Etsi Vergilio infinitivus hic, ex adiectivis qui pendet nominibus, longe usitatior est quam qui eum antecesserunt poetis, id tamen animo libentissimo concedimus, quod Kübler p. 12 Vergilio et Horatio comparatis statuit, apud Vergilium pauciora occurrere infinitivorum exempla ex adiectivis aptorum;[5]) nequaquam autem eis viri docti verbis

---

[3]) Jolly p. 159. E slavicis linguis Miklosich p. 855 et 856 plurima congessit exempla quae optimae haberi possunt analogiae Latinae linguae: gorazdъ peritus; gotovъ paratus; dlъžьnъ obligatus, reus; dobrъ bonus; dostatъčьnъ sufficiens; dostoinъ dignus; žędostivъ cupidus; kъsьnъ tardus; lihъ περισσός; lьgъkъ levis, facilis; lênъ piger; lêpъ decens; moštьnъ potens; povinьnъ reus, obligatus; potrêbьnъ necessarius; pravьdьnъ iustus; radъ promptus; silьnъ potens; skorъ citus, etc.

[4]) Cf. Jahni adnot. apud Forbig. ad Verg. Ecl. V, 1: „Jahn. adnotat, sic etiam apud historicos Adiectivis *paratus, aptus, ferax* et similibus, praeterea autem apud pedestres scriptores non nisi Adiectivis cum praepositione *ad* compositis, infinitivum adiungi.“ Idem vir doctus Kritzium ad Sall. Jug. 46, 5; 49 3 et 52, 4 conferri iubet.

[5]) Et sane summo iure id affirmat vir doctus. Ob eam enim ipsam causam omnia Horatii opera perlegi, et poetam hisce adiectivis

assentiri possumus, quae p. 11 facit, apud Vergilium et Horatium tam longe iam patere infinitivorum ex adiectivis aptorum rationem, ut gerundio, supino in *-u* desinente, infinitivo promiscue usi sint. Quis enim sibi persuadere poterit, nullum discrimen esse inter Aen. IV, 564 *certa mori* et ibd. 554 *certus eundi?* quis concedit, idem esse Aen. III, 621 *nec visu facilis nec dictu affabilis ulli* atque Aen. VI, 49 *maiorque videri?* Interest sane inter has constructiones, uti nobis persuadebimus, cum de singulis locis disputabimus.

Iam videamus, e quibus adiectivis nominibus apud Vergilium pendeant infinitivi. Et primo quidem ea enumerare libet, quae quamquam sunt participia origine, adiectivorum tamen iam prorsus prae se ferunt naturam. Inter quae ante omnia afferendum est:

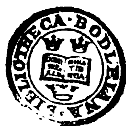
Paratus. Quod iam Haase ad Reisigii praelect. adnot. 601 commemoravit [6]) apud optimos prosae orationis scriptores huic adiectivo infinitivum subici solere, exemplorum magno numero confirmari potest; [7]) apud Vergilium quattuor locis cum infinitivo iunctum repetitur:

Ecl. VII, 5 *respondere parati.* Falso Forbiger ad h. l. adnotavit *respondere parati* positum esse pro *ad respondendum parati.* Sensum enim huius loci etsi bene reddidit, cum infinitivo idem fere exprimi dixit atque gerundii accusativo praepositione *ad* instructo, nullo tamen iure ideo ei dicere licuit infinitivum „positum esse pro gerundii accusativo c. *ad.*" Infinitivus h. l. pristinam suam dativi eiusque finalis dativi na-

infinitivum subiecisse inveni: audax Od. I, 3, 25; blandus Od. I, 12, 7; callidus Od. I, 10, 7, III, 11, 4; cautus Sat. I, 6, 51, catus Od. III, 12, 10; celer Od. I, 15, 18, III, 9, 23, III, 12, 11, IV, 6, 39, Sat. I, 3, 23; Epist. I, 20, 25; cereus Epist. II, 3, 161; dignus Od. III, 21, 63, Sat. I, 4, 3, 24; ibd. 10, 72; Epist. I, 10, 47, II, 3, 183, 282; indignus Epist. I, 3, 34, II, 3, 231; meritus Sat. I, 3, 120; immeritus Od. III, 2, 21; doctus carm. saec. 75; Od. IV, 24, 56; Sat. I, 10, 19; indoctus Od. II, 6, 2; docilis Od. I, 1, 18, Epist. I, 2, 64; dolosus Od. III, 35, 26; durus Sat. I, 4, 8; efficax Od. IV, 12, 20; firmus Epist. I, 17, 47; Sat. I, 4, 8; fortis Od. I, 37, 26, III, 3, 50, Sat. II, 7, 83, idoneus Epist. I, 16, 12, utilis Epist. II, 3, 204; impotens Od. I, 37, 10, nescius Sat. II, 3, 109, prudens Epod. 17, 47; nobilis I, 12, 25; impiger Od. IV, 14, 22; pernix Epist. II, 3, 165; solers Od. IV, 8, 8; segnis Od. III, 21, 22, pertinax Od. III, 29, 49, saevus Epist. I, 15, 30; lenis Od. I, 24, 17; carm. saec. 13; largus Od. IV, 12, 91, ridiculus Sat. II, 8, 23; verax carm. saec. 25; timidus Od. III, 19, 2, paratus Od. II, 17, 12; Epod. I, 3, XVII, 38, Epist. II, 1, 184; suetus Sat. I, 8, 17, adsuetus Sat. II, 2, 11.

[6]) Cf. verba eius „Bei manchen Adjectiven ist er sogar in der besten Prosa ganz gebräuchlich."

[7]) Cf. Caes. b. g. I, 44 ibique Fr. Kranerum; id. ibd. II, 3 *et obsides dare et imperata facere par.*, III, 9; id. b. c. I, 7 *defendere;* Cic. Quinc. II, 8 *id facere* Sal. Cat, 20, 15; Nep. Dat. 9, 4 etc. Cf. Krebs, op. cit. p. 822.

turam praestat. Eiusmodi solam rationem esse infinitivi et nominis adiectivi, cui subiectus sit infinitivus, inde iam colligi licet, quod adiectivum hoc praeter infinitivum tales tantum exhibet constructiones, quae consilium vel finem indicant, *ad* vel *in* c. accus. gerundii potissimum [8]) vel quod rarius est, dativum.[9]) Quae infinitivi *paratus* voci subiecti vis clare atque aperte cognoscitur apud Verg. Aen. II, 61:

atque in utrumque paratus
Seu versare dolos seu certae occumbere morti,

ubi infinitivos *versare* et *occumbere* non nisi eadem vi usurpatos explicare potes, qua „*in utrumque*" positum est.

Aen. V, 108 *pars et certare parati*, ibd. XII, 38 *sum adscire paratus*. Uti infinitivus, qui cum *paratus* coniungitur, explicandus est, ita quoque infinitivum voci *coniuratus* adiunctum explicabimus, qui Georg. I, 280 legitur: *Et coniuratos caelum rescindere fratres*. Quamquam huius vocis vis verbalis tanta est, ut exemplum hoc inter ea potius referamus, quae infinitivum e verbis pendentem exhibent.

Suetus. Aen. III, 541: *Sed tamen idem olim curru succedere sueti Quadrupedes et frena iugo concordia ferre.* Georg. III, 418, Aen. VII, 805 sq. Aen. V, 402, Aen. X, 364: *insuetos acies inferre pedestris.* Cum et *suescendi (adsuescendi)* verbum et adiectivum *suetus* et eius composita *(adsuetus, consuetus, desuetus)* praeter ablativum cum dativo haud raro et cum accusativo praepositione *ad* vel *in* ornato coniungantur eius rei, cui quis assuescit,[10]) infinitivus, qui eis subicitur, nihil habet insoliti, quod non ex primaria eius natura explicari possit. Quin etiam in optimo pedestri sermone reperitur infinitivus illi voci adiunctus. Cf. Cic. Tusc. II, 21, 49; Liv. IV, 31; V, 43; X, 35; XXIII, 40 cet.

Accedunt adiectiva nomina, quae facultatem quandam indicant.

Bonus. Ecl. V, I:

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus.

Bonus h. l. idem fere significare, quod *peritus*, recte interpretes commemorant. Quod Lad. ad hunc locum, ad Ecl. X, 32, ubi *peritus*, ad Georg. I, 284, ubi *felix*, ad Ecl. V, 54, ubi *dignus*, ad alios quosdam locos, quibus adiectivis adiectus est infinitivus, adnotat, Vergilium primum eis adiunxisse infinitivum,

---

[8]) Cf. Caes. b. c. I, 5 *ad pericula subeunda*, id. ibd. I 41, II 21 parva quadam significationis differentia, ut Doberenz ad Caes. b. g. I, 44, adnotat.

[9]) Verg. Aen. II, 334, Ovid. Pont. II, 2, 17, Liv. XXIII, 6 *castris ponendis*.

[10]) Cf. Krebs, op. cit. sub *assuescere, consuescere, desuetus, insuetus*. Verg. Aen. V, 815. Herzog, p. 20.

id ita potius explicaverim, illa aetate, qua Vergilius fuisset, infinitivos ex adiectivis, quae supra enumeravi, aptos primum apud Romanos in usum venisse. Ceterum et Lad. et Forbiger infinitivi hanc constructionem eiusdem graecae constructionis imitationem esse putant. Cf. Forbig. ad Verg. Ecl. IV, 54 et Lad. ad Verg. Ecl. V, 1.

Immo vero quod de infinitivi ex adiectivis pendentis usu omnino disputavimus, idem de hoc adiectivo valet. Varie certe hanc vocem apud omnium fere aetatum scriptores Romanos construi nemini ignotum. Inter quas varias huius adiectivi constructiones quamvis frequens sit ea, quae ablativo sine praepositione (rarius abl. c. *in*) rem denotat, cuius quis peritiam vel facultatem praestat, ex antiquiore tamen sermone nullum exemplum affertur. In quo quidem sermone antiquiore longe usitatior alia constructionis ratio est, eam dico, quae dativum vel accusativum cum praep. *ad* illius rei praebet, ad quam aliquid aptum sit. Cf. Cato r. r. VI, 2 *bonus ager oleto conserundo;* id. ibd. 26; 157, 4 *optima est ad huius modi volnus.* Apud Varronem r. r. legitur I, 9, 1 *terra bona, non bona ad aliquam rem.* Cf. Liv. IX, 19 *Quis ad tolerandum laborem melior?* Quint. XII, 10, 49. Hinc ordiundum esse puto, si infinitivi constructionem, quam Vergilium uno tantummodo loco adhibuisse supra vidimus, recte explicare velimus. Itaque *bonus calamos inflare levis* ita est explicandum, ut infinitivum indicare statuamus, ad quamnam rem ingenium pastoris illius aptum sit, vel ut aliis utamur verbis, ad quid facultas eius pertineat. Eodem modo loci reliqui explicandi sunt, in quibus alia adiectiva nomina facultatem quandam significantia cum infinitivo coniuncta obversantur. Huc pertinent: Praestans. Aen. VI, 164: *quo non praestantior alter aere ciere viros Martemque accendere cantu.* — Peritus Ecl. X, 32 *soli cantare periti Arcades.* Hoc adiectivum nomen cum genetivo, rarius cum ablativo eius rei construi, cuius quis peritus sit, vix opus est moneri. Infinitivum, quem Vergilius hoc loco exhibet non aliter quam supra demonstravi explicandum esse, iam inde apparere puto, quod constructio huius adiectivi cum accus. c. *ad* non prorsus abhorreat a latino sermone. Cic. de orat. I, 48, 112 quidem et Iustin. 31, 2, 2, quae exempla vulgo afferuntur, reicienda sunt (cf. F. Krebs l. l. p. 852); e Cic. vero pro Font. XIX, 43 manifesto apparet rationem adiectivorum facultatem vel peritiam quandam indicantium et rerum ipsarum talem esse posse, ut res, ad quam facultas spectet, accusativo praepositione *ad* instructo indicetur. *Quae si diligenter attendetis, profecto, iudices, virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem, ad usum ac disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque felicem, domi vobis ac liberis vestris retinere quam inimicissimis populo Romano nationibus et crudelissimis tradere et condemnare maletis.*

His adiectivis nominibus adseram:

Felix. Aen. IX, 772: *quo non felicior alter unguere tela manu ferrumque armare veneno.* Georg. I, 284: *Septuma post decumam felix et ponere vitem et prensos domitare boves et licia telae addere; nona fugae melior, contraria furtis.*

Forbiger ad Aen. IX, 772 minus accurate *felicior* idem esse ac *peritior* et Georg. I, 284 *felix ponere* pro *idoneus ad ponendum* positum esse adnotat. *Felix* utroque loco sua qua alias poni assolet significatione usurpatum est, hoc tantum discrimine interposito, quod ut multa alia et graeci et latini sermonis adiectiva altero loco passivam altero activam exhibet significationem. Quod enim Aen. IX, 772 legitur *quo non felicior alter unguere tela,* adiectivum *felix* passive usurpatum est (šťasten, jemuž štěstí přeje) i. e. significat, nemini telorum unctionem tam prospere succesisse quam illi ipsi. Alter, quem e Georg. I, 284 hausimus, locus ut Aen. IX, 31 (*auspicia*), Georg. I, 277 alii, activam prae se fert significationem „štěstí poskytující, příznivý, vhodný." Utroque autem loco infinitivus primigenia dativi vi explicandus est; indicat enim finem, ad quem felicitas ipsa refertur. Qui tertius Vergilii locus a R. Klotzio citatur (lex. sub voce *felix* 2, a) Aen. III, 321, sine ullo iure allatus est. Infinitivus enim *mori,* qui ibi legitur, non a *felix,* sed a voce *iussa* pendet.

Par. Ecl. VII, 5: *Et cantare pares.* Rem illam, qua quis *par* sit alteri, interdum in accusativo c. praep. *ad* poni e Liv. XXVI, 16 *homo par ad virtutem* intellegimus; infinitivus ergo, qui huic voci subicitur, non e graecae constructionis imitatione sed, quod haud dure fieri potest, ex suamet vi primaria explicandus est.

Idem in reliquis adiectivis nominibus, quibuscum apud Vergilium infinitivus coniungitur, valet. Eiusmodi adiectiva sunt:

Nescius. Georg. II, 467: *nescia fallere.* Georg. IV, 470: *Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.* Aen. XII, 527: *nescia vinci pectora.* X, 501: *Nescia mens ... servare modum rebus sublata secundis.* Avidus. Aen. XII, 290: *avidus confundere foedus.*

Infinitivum, qui ex his similibusque adiectivis, quae a verbis derivantur, pendet, omnes fere viri grammatici propterea positum esse credunt, quod verba ipsa, a quibus ducta sint adiectiva, cum infinitivo construantur, neque affirmare dubitant, poetas talibus inprimis adiectivis ante alia subiecisse infinitivum.[11]) Cum qua virorum doctorum sententia id iam pugnat, quod si exempla omnia, quae summa cum diligentia congessit Kübler, disquiramus, longe maximum esse numerum talium adiectivorum cum infinitivo

---

[11]) Cf. Haase ad Reisigii prael. adn. 601; Meiring §. 742, not. 5, Kübler op. cit. p. 42.

constructorum videbimus, quae a verbis d u c t a n o n s i n t. Quod autem dicunt, inter adiectiva illa et infinitivos ex eis pendentes esse quandam genetivi rationem (Genetivverhältniss),[12]) probare non possum. Quae si eorum ratio esset, scire me nego, cur constructio cum genetivo gerundii nonnullis eiusmodi adiectivis prorsus inusitata sit aut demum apud posteriores scriptores frequentior obveniat. Ita ut unum modo exemplum adferam, *nescius* ante Tacitum cum gerundii genetivo non invenitur. Tum alia quoque res mea quidem opinione haud spernenda est. Apud Terentium enim *avidus* praeter genetivum (ut Eun. 5, 4, 16 *cibi*) cum accusativo reperitur constructum c. praepositione *ad* Eun. 1, 2, 51 „*ad rem avidior.*" Talem huius adiectivi et rei ipsius rationem apud posteriores quoque scriptores non esse inusitatam, inde cognosci potest, quod Livius saepissime hoc adiectivum cum accusativo praepositione *in* vel *ad* instructo coniungit. Cf. Liv. IV, 54, 4 *a v i d i s s i m o a d e a populo.* VII, 23, 6 *a v i d i a d p u g n a m.* V, 20, 6 *avidissimas in direptiones manus.* XXII, 21, 2 Cf. Weissenborn ad h. l. Tacit. hist. II, 56. Ex his locis sine dubio apparet infinitivum, qui talibus adiectivis saepius subiciatur, non nisi sua vi ac natura explicandum esse.

D i g n u s. Ecl. V, 54: *Et puer ipse fuit cantari dignus.* ibd. V, 89: *et erat tum dignus amari.* Georg. III, 391: *si credere dignum est.* Aen. VI, 173. Nemini sane ignotum est, adiectiva *dignus indignus* apud veterrimos iam scriptores ita construi, ut illud, quo quis dignus sit, si verbo denotetur, coniunctivo enuntiati relativi aut particula *ut* c. coniunctivo exprimatur. Cf. Plaut. mil. IV, 4, 4: *non sum dignus prae te, ut figam palum in parietem.* Rud. II, 6, 38, Psend. II, 2, 17: *dignus qui liber sies.* Liv. XXII, 59 17: *indigni ut redimeremur.* id. XXIII, 42, 13, XXIV, 16, 19 Quint. VIII, 5, 12. XII, 11, 14 etc. Quod si respicio et constructionem illam coniunctivi enuntiati relativi fere solam esse usitatam in optima prosa oratione[13]) si considero, vix affirmare dubito, significationem finalem, quae eiusmodi enuntiatis insit, etiam ad hunc infinitivum explicandum transferendam esse, vel quod idem est, infinitivum huic quoque adiectivo subiectum e primaria dativi (eiusque finalis) vi explicari oportere. In exemplo, quod postremum attuli „*si credere dignum est*" noli *credere* pro subiecto, *dignum* pro praedicato habere, sed e rerum contextu subiectum supple *id* = je-li to hodno, aby se tomu věřilo (hodnověrno). Quod Kübler affert exemplum Verg. Aen. XI, 736, ubi *segnis* legitur, sine iure allatum est, non quidem quo id adiectivum cum

[12]) Cf. Ferd. Schultz lat. Gramm. §. 384, not. 1. Zumpt §. 598.

[13]) Haec constructio apud Verg. uno tantum loco reperitur Aen. VII, 654; cum supino coniunctum Aen. IX, 395.

infinitivo construi non possit (cf. Hor. carm. III, 21, 22 et alios locos, quos Forbiger ad Verg. Aen. XI, 736 enumerat), sed quod cum optimis codicibus Mγbcψ (cf. Ribbeckium ad h. l.) et Servio v. 738 imperativus *Exspectate* legendus est. Cf. Forb. ad h. l. qui in quarta editione infinitivi loco, quem antea amplexus erat, recte imperativum supposuit.

Magnus Aen. VI, 49: *maiorque videri.* Recte Wagner Quaest. XXX, p. 521 *videri* non infinitivum absolutum esse, sed a voce *magnus* pendere putat ut *niveus videri* apud Hor. carm. IV, 2, 59, *lubricus adspici* ibd. I, 19, 7; eum Ladew., Forbiger, Kübler, alii non sine iure secuti sunt.

Certus Aen. IV, 564: *certa mori.* Adiectivum *certus* origine sua est participium perf. pass. *cernendi* verbi [14]) et idem significat ac bohemicum *odhodlaný k něčemu;* infinitivi ergo vis primigenia in hac quoque iunctura manifesta. Ita ea quoque constructio explicanda est, si *certum est* cum infinitivo coniungitur, ut Aen. III, 686 *certum est dare lintea retro* et Aen. IX, 153 *Luce, palam, certum est circumdare muros.*

Idem adiectivum nomen cum Aen. IV, 554 cum gerundii genetivo constructum sit, Kübler, uti iam supra exposui, Vergilium gerundio et infinitivo post adiectiva nonnulla promiscue usum esse contendit. Quod quidem non unus Kübler affirmavit; in eundem errorem, ut alios [15]) silentio praeteream, Forbiger incidit, cum nullis aliis verbis additis ad Aen. IV, 554 adnotet: „*certus eundi* constructione poetis satis usitata, cuius etiam apud posteriores pedestris orationis scriptores exempla inveniuntur. Saepius cum infinitivo construitur." Prorsus false, ut mea quidem opinio fert, id viri docti affirmant. Nam si apud Vergilium infinitivus tam late pateret, ut eadem ratione atque gerundii genetivus usurparetur, sane genetivus gerundii ex adiectivis aptus non tam rarus esset; nam praeter hunc ipsum locum, de quo nunc agimus, unum modo tale exemplum exstat (Aen. X, 225 *fandi doctissima*).

Gerundii genetivum ex adiectivis nominibus pendentem si explicare volumus, eandem rationem adhibere debemus, quam in explicando gerundii genetivo ex substantivis apto secuti sumus. Ut enim gerundii genetivus ad substantivi nominis significationem accommodatur eamque ad unius quasi vocis significationem complet, non aliter ad adiectivum gerundii genetivus se applicat, ita ut utraque vox unam quodammodo notionem efficiat. *Certandi,*

---

[14]) Cf. Corssen, Aussprache etc. I, p. 474, id. krit. Beitr. 81; Curtius Grundz. p. 155.

[15]) Klotz lex. s. v. *certus* II, 1, Nipperdey ad Tac. Ann. XII, 66: „*certus* mit dem Genitiv eines Substantivs, des Gerundiums oder Gerundivs und dem Infinitiv öfter bei Tacitus *entschlossen zu etwas.* Er ist hierin der Dichtersprache gefolgt." Sequuntur haec eadem Vergilii exempla Aen. IV, 554, 564.

bellandi, imperandi etc. *cupidus bojechtivý, vládychtivý;* Aen. X, 225: *fandi doctissima* germanice optime reddideris *redegewandt.* Itaque *certus eundi* non idem est quod *certa mori;* hoc enim significare intelleximus *odhodlána jsouc zemříti,* illud autem fere idem est atque *certe sciens se profecturum esse.* Cf. Tac. Ann. IV, 34 *relinquendae vitae certus,* quod falso convertit Nipperdey *entschlossen zu sterben;* convertendum est *seines Todes sicher, sich dessen wohl bewusst (gewiss, überzeugt), dass er sein Leben verlieren werde.* id. ibd. I, 27 *exilii;* I, 12, 3 *matrimonii.* etc.

Aeneas quamquam bene sciebat obtemperandum sibi esse iussui divino et Africam reliquendam (cf. v. 287 sq), tamen Didonis dictis (304—330 et 365—387) consilio suo labefactus esse videtur. Cf. 390: *Linquens multa metu cunctantem et multa parantem Dicere* et 395: *Multa gemens magnoque animum labefactus amore;* neque, si consilium proficiscendi certum ac firmum fuisset, iterum iterumque monere eum opus fuisset, ut iter accelerаret (Cf. 556 sq); quam ob rem *certus eundi* si germanice reddas *fest entschlossen zu reisen,* ad totius loci naturam et Aeneae ipsius indolem sane instabilem et incertam minus apte convenire in promptu est.

Haec quidem de infinitivo e nominibus adiectivis apto. Cuius pertractationi ne quid deesse videatur, paucis mihi supini in *-u* desinentis usum Vergilianum, quantum ab adiectivis pendet, absolvere liceat.[16])

Ex iis supinis in *-u* cadentibus, quae in prosa oratione vulgo usurpantur, Vergilio usitatissima haec sunt:

Dictu. Georg. III 275, IV 554, Aen. I 439, II 174, 681, III 26, 365, 621, IV 182, 454, VII 64.

Visu. Aen. I 111, III 621, VI 277, VII 78, X 639, XII 252.

Fatu. Aen. XII 25, *relatu* Aen. IX 595. Pedestribus scriptoribus minus usitata sunt: *tactu* Georg. III 416, Aen. II 683, *victu* Aen. I 445, VIII 318.

Adiectiva autem, quibuscum apud Vergilium supina in *-u* construuntur, haec sunt:

Mirabilis. Georg. III 275, IV 554, Aen. I 439, II 174, 681, III 26, IV 182, VII 64: *mirabile dictu;* Aen. VII 78, X 637, XII 252: *mirabile visu.*

Terribilis. Aen. VI 277: *terribilis visu.*

Horrendus. Aen. IX 52: *horrendus visu,* Aen. IV 454; *horrendum dictu.*

Miserabilis. Aen. I 111: *miserabile visu.*

Malus. Georg. III 416: *mala tactu vipera.*

---

[16]) De huius supini vi ac natura cf. E. Herzog p. 21 et 22 Jolly p. 200—202.

Innoxius. Aen. II 683: *tactu innoxia.*
Facilis. Aen. I 445: *facilem victu;* Aen. II 621: *visu facilis nec dictu affabilis ulli.*
Asper. Aen. VIII 318: *asper victu.*
Mollis. Aen. XII 25: *haud mollia fatu.*
Dignus. Aen. IX 395: *digna atque indigna relatu.*
Nefas. Aen. III 365: *nefas dictu.*

(Commentatio continuabitur.)

Legendový příběh sv. Doroty v literatuře české a staročeská píseň ku sv. Dorotě.

Napsal dr. J. Gebauer.

Svatá Dorota podlé Bollandistův podstoupila smrt mučennickou za císaře Diocletiana roku, který nestejně se udává mezi 287 až 304; v martyrologiu svatého Aldhelma, biskupa saského v Anglicku † 719, zpomíná se již jako mučennice svatá; a z ostatků jejích tělo prý v Římě, hlava pak v Čechách (v Praze nebo na Karlovu Týně) se chová*). Památka její slaví se dne 6. února.

Mučennický její příběh, jak jej vylíčila tradice legendová, vyniká některými momenty — zvláště obrácením Theofila — nad podobné příběhy jiné a proto stal se skladatelům ve středověku a i v dobách novějších předmětem obzvláště oblíbeným; svědectvím toho jest hojnost skladeb o sv. Dorotě, jichžto sama literatura česká má několik.

Pramenem jim je všem tradice legendová, jejížto způsoby a varianty některé — zajisté ne všecky — obrážejí se ve sbornících v ohledě tomto známých a pověstných, zejména v Legenda aurea a povstalých podlé ní Passionalech, v Acta Sanctorum Bollandistův atd.

Připomeňme si v krátkosti, co se vypravuje o sv. Dorotě ve svodech těchto.

V Legenda aurea**). Římský senator Dorus a choť jeho Thea za pronásledování křesťanův opustí své modly a statky a stěhují se se dvěma dcerama — cum filiabus Christen et Callisten***) — do Caesareje v Cappadocii; zde narodí se jim dcera třetí a dostává na křtu jméno Dorothea, podlé jména otcova i matčina; když se z ní stala dívka krásná, ponukne ďábel knížete Fabricia, aby jí sobě žádal; slibuje veliké věno, ale Dorothea

*) Acta Sanctorum, Febr. I. 772 a 773.
**) Vyd. Graesse, 910—912.
***) Z řeckých Accus. Χρηστήν a Καλλίστην.

odmítá jej, poněvadž je zasnoubena Kristu; proto zuří Fabricius a dá ji uvrci do vroucího oleje, ale Dorothea vystoupí bez pohromy a mnozí pohané obrátí se na víru Kristovu; Fabricius myslí, že v tom jsou kouzla a čáry, a odsoudí Dorotheu na devět dní do vězení o hladu, ale andělé přinášejí jí pokrm a ona vyjde ze žaláře krásnější než byla; Fabricius dává jí pak na vůli, buď klaněti se bohům pohanským, buď mučenu býti, Dorothea však nazývá bohy Fabriciovy ďábly a modlí se, aby bůh ukázal moc svou, načež andělé rozbijí Fabriciovu modlu na sloupě postavenou, dæmoni křičí a mnozí pohané obracejí se ku Kristu; Dorothea potom mučena a polomrtva uvržena do žaláře, ale ráno vychází zase zdráva a krásna; Fabricius pošle pro obě sestry její, které ze strachu od Krista odpadly, aby Dorotheu přemluvily a obrátily, ale Dorothea přemluví je a Fabricius dá je upáliti; potom opět dává Dorothei voliti, aby buď bohům jeho obětovala a živa zůstala, buď život svůj ztratila, Dorothea však ráda všecko chce trpěti pro Krista, v jehož zahradě bude trhati růže a jablka; jest opět mučena, ale do rána zase uzdravena; vedou ji na popravu a písař Theofil s úsměškem požádá jí o růže ze zahrady ženicha jejího; Dorothea modlí se pak za ty, kdo zpomínati budou jejích muk, zejména za ženy rodící, a hlas s nebe oznamuje, že prosba její jest vyslyšena; pak zjeví se pachole v rouchu purpurovém, majíc v košíku tři růže a tři jablka, a Dorothea pošle je písaři Theofilovi; na to jest sťata; pachole přichází k Theofilovi a podává mu růže a jablka pravíc: tyto růže a jablka posýlá ti sestra má Dorothea ze zahrady svého ženicha; Theofil vyzná Krista jakožto boha mocného, jenž u mrazivém únoru ovoce zoří, utrpí za to smrt mučennickou a země skoro celá obrátí se ku Kristu.

Ve starších Passionalech českých rukopisných i tištěných týž příběh vypravován, ale stručněji a poněkud také jinak. Zejména není tu pověděno nic o Dorotiných rodičích a sestrách a také nic o jejím narození a dětství, Fabricius je tu soudcem v Cæsarei, modly na sloupě tu není a pacholík přináší Theofilovi košík růží, ne růže a jablka.

Bollandisté*) pak vypravují nejprve příběh sv. Doroty podlé jiných vypravovatelů starších, zejména také dle Legenda aurea s některými výtkami, a potom podávají vypravování své vlastní, pořízené prý dle tří rukopisů; v tomto taktéž nic není pověděno o Dorotiných rodičích a vypravuje se v kapitole první o dívce zbožné, ana nechce obětovati modlám a za to mučena jest od praefekta Sapricia, v kap. druhé o tom, jak ji přemlouvají sestry Criste a Calliste, a v kap. třetí o obrácení Theofila.

Na tradici takové — nepravím, že zrovna na té, jakou má Legenda aurea ve vydání Graessovu, nebo jakou mají Passio-

*) Acta SS., l. c. 771—776.

naly české, anebo jakou podávají Bollandisté, vždyť možná a bezpochyby že byly varianty ještě jiné a jiné, nyní neznámé — na tradici takové zakládají se také veškeré skladby české, mezi nimi zejména Legenda lvovská, píseň ku sv. Dorotě (Legenda pražská), Legendy v kancionalech (zvláště od Šim. Lomnického), prostonárodní Legenda moravská a prostonárodní Dramatické hry o sv. Dorotě.

I.

Legenda lvovská nazvána jest tak, poněvadž jediný dosud známý rukopis její chová se ve Lvově. Transskribovaný text její vydal Jos. Jireček*); týž klade složení jeho do prvé pol. stol. XIV., kdežto kodex z doby okolo r. 1400 pochází.

Vypravování její začíná se vzýváním pomoci boží a panny Marie. Pak následuje příběh vlastní a jeví nejvíce podoby s Legenda aurea. Odchylky jsou nemnohé a hlavně tyto: rodiče Dorotiny jsou Dorotheus a Theodora, sestry Křestejn a Kalistejn; Fabricius má „komnatu" a tu svou „modlu", andělé „tu komnatu i s modlami" zetrou; duši Dorotinu donesou andělé do nebe, sv. Dorota v nebi prosí Hospodina o růže a děťátko přinese Theofilovi v košíku tři růže a tři jablka. Na konci zavřeno vypravování prosbou o šťastné skonání a v nebesích přebývání.

Cena skladby té je skrovná. Skladatel jest ve slohu neobratný; do proudu vyprávění epického nemůže přijíti a neumí setrvati v něm, když jej šťastně nalezl, stále se přetrhuje, zvláště na začátku; mimo to také některé nesrovnalosti věcné se mu mohou vytýkati, na př. když tu o jedné a tu zase o mnohých modlách Fabriciových mluví, nebo když sv. Dorota prosí o růže pro Theofila a Theofilus pak růže a jablka dostává. Dobře se tedy oceňuje sám, když u vchodu žádá za shovění, nebudeli všecko dobře pověděno, poněvadž prý „písmu nerozumiem". Snad i ona odchylka, že Fabricius má modlu ve vypravování jeho v komnatě (caminata) a v Legenda aurea na sloupě (in columna), příčinu svou má v tom, že písmu dobře nerozuměl, ač nenalezl-li tutéž změnu již v tom medium, kterým tradice o sv. Dorotě do skladby jeho se dostala.

Strany media tohoto vyslovil Feifalik**) domněnku, že to nebyla skladba latinská, poněvadž skladatel český dle vlastního přiznání písmu nerozuměl, a také že to nebyla skladba česká, poněvadž dorotejská legenda v Passionalech českých vypravuje příběh kratší a chudší, a že to byla snad nějaká skladba německá, ačkoli nelze pověděti která. Argumentace tato má nedo-

*) V Čas. Č. Mus. 1859, 22—27; tamtéž 21—22 zpráva o rukopise chovaném ve knihovně univers. lvovské (4. E. 21).

**) Studien VII. 75—79.

statky velmi zřejmé. Z toho, že legenda dorotejská v Passionalech českých je stručnější, nenásleduje, že skladba naše nezakládá se na nějaké legendě české, vždyť mohlo býti mimo Passionaly také jiné vypravování české obšírnější a úplnější; že by pak ve slovích „písmu nerozumiem“ leželo i vyznání, že skladatel neuměl latinsky, toho také nelze tvrditi na jisto. Domněnka Feifalikova, že by skladba česká nemohla se zakládati na nějaké latinské, se tím vyvrací; ale bylli základ její skutečně latinský anebo jiný a který, toho nelze ukázati.

II.

Píseň ku sv. Dorotě bývá nazývána legendou pražskou pro rozdíl ode lvovské a podlé toho, že rukopisy její nalézají se v Praze. Básník obrací se apostroficky ku svaté Dorotě, volá o její pomoc k radosti věčné a rozjímá o jejím životě a mučennictví probíraje jednotlivé momenty od jejího narození až do smrti Theofilovy. Rodiče její jmenují se Theodorus a Theodora, Fabricius je králem, Theofilus zemským písařem a o sestrách není zmínky. Jinak nemá obsah její momentů zvláštních; že by však ničím se neodchyloval od textu latinského v Graessově Legenda aurea, jak tvrdil Feifalik*), s tím nebude nikdo souhlasiti, kdo obě skladby dle obsahu přirovná.

Jednotlivé momenty příběhu legendového nejsou tu vypravovány způsobem epickým, nýbrž připomínají se formou apostrofickou a za tím účelem, aby byly podkladem rozjímání lyrického. Proto myslím, že skladba tato nepráve počítána bývá k epickým místo k lyrickým a že ji dlužno pokládati za píseň*) ku sv. Dorotě, nikoli za legendu. S tím srovnává se také forma její strofická; není sice strofa pro báseň epickou nedovolena (příkladem je Beneš v RKrál.), ale pravidlem a většinou patří skladby strofické přece k lyrickým.

Jest pak strofa písně naší trojčlená o jedenácti verších; obě štoly předpěvu mají po verších čtyřech a dopěv má tři; v obou štolách má verš první 8 slabik, druhý a třetí po 7, čtvrtý pak 5; v dopěvu má verš první 8, druhý 7 a třetí 5 slabik. Strany rýmu není pozorovati pravidla; sem tam jsou rýmy dvojslabičné a někde žádné, většinou pak rýmují se jen slabiky poslední, což by svědčilo o rhythmu trochejském.

Cenou básnickou vyniká píseň naše u poměru k jiným skladbám svého času a způsobu dosti značně. Jednotlivé momenty v rozjímání připomínané postupují u pěkné míře a z formy apostrofické mluví k nám zvláštní cit vroucnosti. Stůjž zde také

*) Studien VII. 84.
**) Tak jmenuje ji také Feifalik l. c. 83.

úsudek Šafaříkův*): „Avšak ani básnických půvabů nejsou kusové tito**), mého dle zdání, naprosto a docela prázni, aspoň pro toho, u koho ještě cit pro přírodu, prostotu a pravdu docela neutuchnul, což arci při nynější rozumové přebroušenosti a vycvikanosti veliké částky čtenářstva velmi řídké jest. Mne aspoň ta s takovou nevyrovnanou prostotou, lepotou a něžností líčená síla víry v legendě o sv. Dorotě vždy patrně, jakoby jakousi magickou mocí dojala . . .“

Text její vydán jest tiskem dosud podlé dvou rukopisův.

1. Václav Hanka vytiskl ji pod titulem „Dorota Panna“ ve třetím dílku Starobylých Skládaní (1818, 122—128) z rukopisu knihovny kapitulní v Praze. Rukopis tento, sign. D. 84, je papírový v malém 4°; naše píseň nalézá se v něm na listech 89^b až 91^a a napsána je pěkným písmem asi ku konci stol. XIV. (Sdělení p. kust. A. Patery, jehož také opisu doleji užito při srovnání s rukopisy ostatními).

2. Text poněkud jiný nalezl Šafařík na foliovém listu pergamenovém, psaném ve 2. pol. XIV století a přilepeném na vnitřní straně přední desky rukopisu latinského Jacobi de Voragine homilia de Evangeliis Quadragesimæ (v pražské knihovně veřejné III. A. 15) a transskriboval i vytiskl jej v Čas. Česk. Mus. 1848, 2. 261—266.

Mimo to zachovala se naše píseň

3. v rukopise ještě jiném a písma staršího než je na dotčeném právě listě pergamenovém, totiž v kodexu papírovém 4° ze XIV stol. (v téže knihovně 17. F. 30). Obsahem kodexu tohoto, popsaného zevrubněji od. Jos. Jungmanna***), jsou modlitby a dílem nábožné písně; na konci pak na listě 178 a 179 čte se také naše píseň. Text odtud podávám doleji v opise i přepise.

4. Později přepracoval někdo tuto píseň a učinil z ní takořka jen výtah v osmi strofách čtyrveršových. Přepracování takové vytištěno je v kancionalech z r. 1642†), 1727††) a snad i v jiných. Od písně staré odchyluje se v obsahu hlavně tím, že Fabricius jest králem a příběh s Theofilem že docela jest vynechán; a odchyluje se ve formě hlavně jiným veršem: za strofy trojčlené jsou zde strofy čtyrveršové s verši veskrz osmislabičnými. S tím souvisí také veliký rozdíl v ceně; předělavatel vynechav Theofila vynechal z básně právě moment nejpěknější a přiváděje verše na míru osmi slabik byl nucen dílem nastavovati

*) v ČČMus. 1848, II. 260.

**) totiž Legenda o sv. Dorotě, Pláč sv. Marie, Hvězda mořská, Vzdechnutí k otci a Mistr Lepič.

***) Rozbor lit. staročeské str. 131 sl.

†) Písně nové historické, ... ze starobylých historií vybrané atd. V Praze 1642. Jest to dle Jungm. hist. lit. IV. 77. druhé rozmnožené vydání kancionalu Šimona Lomnického (vyd. první r. 1595, v. doleji).

††) Kancional český atd. V Praze 1727.

a prodlužovati kratší verše písně staré slovy a slůvky zbytečnými, dílem i jinak rušiti pěknou dikci skladby staré. Pro porovnání stůj zde tato píseň dle kancionalu z r. 1642:

Doroto panenko svatá
tvůj hod ctí církev křesťanská
ctnostmis byla ozdobená
a Kristu pánu snaubená.

Královského rodu byla,
všeckos zboží opustila,
v pokořes bohu slaužila,
čistotus jemu slíbila.

Fabricius král ukrutný,
křesťanům velmi protivný,
tvau krásu oblíbil sobě
a snaubce jest poslal k tobě,

slibujíc bohatství mnohé
zlato a kamení drahé,
aby jemu povolila,
Krista ženicha zapřela.

Ale ty, panno milostná,
pokorná, stálá a ctnostná,
králes sliby pohrdala,
v Kristovés víře trvala.

Nemoha se král pomstiti,
kázal pannu svážíc jíti
na popravu z města vésti,
potom pak i hlavu stíti.

Kriste ženichu panen ctných,
zachovej nás od příhod zlých,
uslyš za nás volené své
ctné panny, mučedlnice tvé.

Ty jsi spasení jistota,
dej by nás minula psota,
ať jako svatá Dorota
dojdem věčného života. Amen.

Podobné ale ve slovích poněkud přece jiné přepracování čte se v Kancionale vydaném v Praze 1864 (v dědictví sv.-jansk., str. 73—74): forma veršová je táž, příběh skrácený způsobem týmž (místo Fabricia krále je Apric vladař přeukrutný) a v posledních dvou strofách je prosba za přímluvu a slavořečení Krista pána. Začatek zní:

Doroto ty panno stálá! Tobě zní dnes naše chvála
Za tu krásu tvojí ctnosti, Za lesk čisté nevinnosti.
Slavného jsi rodu byla, Zboží, slávu opustila atd.

III.

Jiné „historické písně" čili legendy o sv. Dorotě nalézáme v pozdějších kancionalech. Mezi nimi zvláštní zmínky zasluhuje ta, kterou složil a r. 1595 v kancionale svém*) vytiskl Šimon Lomnický. Obsahuje sedmdesát osm strof čtyrveršových s verši osmislabičnými rhythmu trochejského a rýmovanými aa, bb. Poslední dvě strofy doslovně jsou stejny s koncem předělané písně ku sv. Dorotě, otištěné nahoře (II, 4). Pro ukázku kladu sem prvé dvě strofy:

Ctná panna svatá Dorota
bohomyslného života
byla rodu vznešeného,
dcera knížete římského.

Theodora otce měla,
jenž ji splodil vedlé těla
s Theodorau manželkau svau,
ctní rodičové dcerku ctnau.

*) Kancyonal aneb Písně nové historické .... z starobylých hystoryjí vybrané ... V Praze 1595; 2. vyd. 1642, 3tí 1808.

Příběh je dále vypravován ovšem velmi obšírně a začíná s vystěhováním rodičův z Říma; místo Fabricia jest vladař Saprycius jako v Acta Sanctorum, o sestrách Dorotiných není tu však ani zmínky. Lomnický v úvodě do kancionalu mezi prameny svými jmenuje zejména Ecclesiasticam Hystoriam, Lombardicam Hystoriam, Auream Legendam, Cronicam ab initio mundi a Passional. Tu i tam některé slovo upomíná také na skladby české starší, na př. od rodičův majíc jméno z otce a matky složeno... a v leg. lvovské: od otce i od mateře složeno Dorothea to jejie jméno; — očima k nebi patřila, takto se Bohu modlila: O pane! okažiž moc svau... a v leg. lvovské: očima k Bohu hledieše a ta mluvieci prosieše: Mój milý žádný Bože... pokaž nynie tuto moc svú...; — tu ji.. udicemi trhali... i její prsy panenské pochodněmi jsau pálili... až na poly mrtva byla... potom ji v žalář hodili... a v písni: udicěmi trháchu... ohnivými pochodněmi pálili prsi jejie... když bieše mrtva na poly, zavřěchuť ji v žaláři atp.; ale v celku je takovýchto podob jenom po skrovnu a samy sebou sotva stačí na důkaz, že by Lomnický byl užil také skladeb staročeských nahoře (II, 1. a 2.) jmenovaných.

IV.

Legenda moravská*) je plodem básnictví prostonárodního a velmi vzácný svého druhu příklad v literatuře Slovanů západních. Vypravování její je docela rázu prostonárodního a hlavnější v něm odchylky a zvláštnosti tyto: svaté dívky Doroty žádá král (nejmenovaný) za paní a píše pro ni listy; když jej Dorota odmítne, rozhněvá se, dá ji do vězení, odjede na vojnu a bojuje sedm let; Dorotka ve vězení nepije ani nejí; když odmítla krále po druhé, uvržena jest do pece, po odmítnutí třetím do vroucího oleje a po čtvrtém dá král udělati kolo (mučidlo), ale bůh na její prosbu hromem je rozlámal; vedena na smrt potká Eliáše a jemu má poslati ovoce; při stínání při první ráně katovi meč se rozlomil (var.: kat uzná svatost Dorotinu); děťátko přinese Eliaši důvěrcovi ovoce. Jedna z těchto odchylek vznikla bezpochyby pod vlivem legendy kateřinské. Je známo, že v legendách vůbec mnohé momenty se vyskytují stejné, ale v legendových příbězích svaté Doroty a sv. Kateřiny nalézáme podob a stejností mnohem více, nežli jinde. Obě jsou dívky urozené a krásné, obě pohrdají rukou velmožných ženichův a obě podstupují muka a smrt za svého ženicha Krista; když jsou zmučeny a uvězněny, léčí je pomoc božská a vycházejí ze žalářů krásnější, než byly před tím; svatou Dorotu přemlouvají sestry její, ale nedosahují účelu svého, nýbrž samy se obrátí a podstupují za to na hranici smrt mučennickou, a sv. Kateřinu přemlouvá padesát

*) Sušil, Moravské národní písně 7—9; od Slavkova.

mistrův a ti taktéž se obrátí a taktéž jsou upáleni; na prosbu sv. Doroty rozbijí andělé sloup a modlu na něm postavenou, na prosbu sv. Kateřiny rozbije hrom mučidlo schválně vymyšlené, a v obou případech obracejí se pohané na víru Kristovu; v legendě dorotejské obrátí se také Theofil písař, protonotarius regni, v legendě kateřinské učiní taktéž Porfyrius, první rádce císařův, oba utrpí za to smrt mučennickou a jsou příčinou obrácení jiných; obě mučennice modlí se před popravou za ty, kdo budou zpomínati jejich muk, a oběma slibuje hlas s nebe vyslyšení. Zřejmé podoby tyto sváděly pak k nápodobení ještě dalšímu a skladatel legendy moravské vetkal do příběhu svaté Doroty ještě moment jiný, který jinde ve variantách této legendy nebývá, ale v tradici o sv. Kateřině se připomíná, totiž kolo (mučidlo) pro sv. Dorotu uchystané a na prosbu její od boha hromem rozdrcené:

král dal kolo dělati, pannu na něm lámati.
Dorka boha prosila, aby ju zbavil kola.
Bůh se nad ní smiloval, hrom to kolo rozlámal.

V.

Konečně stal se legendový příběh svaté Doroty také předmětem prostonárodní dramatiky. Feifalik*) popisuje tyto hry, jak místy na Moravě se dějí; dne 6. února mládež přestrojí se, chodí dům od domu, představuje tu příběh sv. Doroty a béře za to dárky od hospodáře. Dle Naučného Slovníka (s. Dorota) děje prý se v některých krajích českých dosud taktéž a Reinsberg-Düringsfeld**) píše, že před časy („vor zwanzig Jahren“) hry takové v Čechách byly hojnější a zvláště že se dály v klášterech augustinských; nebude snad od místa připomenouti, že se sám rozpomínám na hru podobnou (z let čtyřicátých).

Feifalik podává deset takovýchto her dorotejských. Příběh legendový je v nich upraven podlé známých způsobů divadla starého. Tak na př. jedna***) z nich počíná se krátkou písní (o Dorotiných rodičích, 8 veršů), potom legat žádá pozornosti a ohlašuje předmět a pak se začne hra; na mučení odvádějí Dorotu za záclonu a stětí naznačeno spuštěním meče na šíji; když anděl přinese růže, rozhází Toufil svá lejstra po zemi (taktéž v legendě Lomnického) a podstoupí smrt mučennickou, a ku konci vezmou čerti krále, sednou si stranou a hrají karty o jeho duši; po hře zase krátká píseň (Dorota poslala Toufilovi růže, 6 veršů) a závěrná slova legatova.

Staročeskou píseň ku svaté Dorotě vytiskli, jak již připomenuto, Václ. Hanka z rkp. svatovítského z konce XIV. stol.

*) Volksschauspiele aus Mähren 81—83.
**) Festkalender aus Böhmen 1862, 45.
***) Volksschausp., 149—166.

a Šafařík dle rukopisu z 2. pol. XIV. stol.; zde pak podává se netištěný posud text z kodexu 17. F. 30. zdejší knihovny veřejné. Otiskuji jej jednak proto, že obsahem toho zasluhuje, aby také byl uveřejněn vedlé textu Hankova a Šafaříkova, jednak pro jazyk.

V ohledě jazykovém vyniká totiž celý kodex tím, že ve měkkých slabikách šetří velmi důsledně rozdílu mezi *e* a *ě* nebo *é* a *ie*. V češtině staré byl totiž rozdíl nejen mezi *ze* a *zě*, *se* a *sě*, *ce* a *cě*, nýbrž také mezi *ře* a *řě*, *že* a *žě*, *še* a *šě*, *če* a *čě*, ano také mezi *je* a *jě*, *ňe* a *ně* (t. j. *ňě*) atd., a ovšem i mezi dlouhými *řé* a *řie*, *žé* a *žie* atd.; a sice byl to rozdíl, což dlužno vytknouti především, etymologický a stará čeština jevila v té věci podivuhodnou shodu se slovanštinou ostatní a zejména se starobulharštinou: měly totiž ty slabiky (krátké) *ě* nebo (dlouhé) *ie*, kde stejný tvar starobulharský má nebo měl by *a*, *ê* (ѣ) neb *ę* jakož i kde česká slabika se dvojhláskou *ie* vznikla stažením, — a naproti tomu měly ty slabiky pouze *e* (krátké) nebo *é* (dlouhé), kde stejný tvar starobulharský má nebo měl by *e* neb *ь* anebo kde jest *e* vloženo jen pro blahozvuk.

Pravidlo toto nalezl jsem v nejstarší části Passionalu musejního (z konce stol. XIII nebo ze začátku XIV) a uchystal jsem si zevrubné vyložení a dokázání jeho ku příležitosti jiné; zde podotknu jen, že v řečeném Passionale pravidlo se jeví skoro bez výjimky (skutečných chyb proti pravidlu je sotva 1 : 1000), a pro ukázku uvedu některé příklady: v Pass. psáno na str. 283 ta duſſye vyslov duš*ě* stb. duš*a*, duſſyem 488 = duš*ie*m stb. duš*a*mъ, rziecz 282 = ř*ě*č stb. r*ê*čь, drziewie 294 = dř*ie*vie stb. dr*ê*vije, tyto duſſye 470 = duš*ě* stb. duš*ę*, ſtogiece 284 = stoj*ie*ce stb. stoj*ę*šte, ſbozie 330 a ſbozye 333 = zbož*ie* stb. -*ije*, nemozieſſe 287 a nemozyeſſe 314 = nemož*ie*še stb. nemož*aa*še, rzekl 276 = řekl stb. reklъ, rzecy 277 = řéci stb. rešti, ſſed 352 = š*e*d stb. šьdъ, duoſtogen 324 a duoſtoyen 299 = duostoj-*e*-n stb. dostojnъ; za morze = moř*e* 287 a s uoné strany morzie = moř*ě* 394, Nom. Acc. mieſtiſcze = městišč*e* 340 a polovici mieſtyſſczye postúpil = městišč*ě* 403, Nom. ſwuodcye = svuodc*ě* 298 a Voc. o wodce pravý = vódc*e* 306, Voc. milý knyeze = kněž*e* sacerdos 304 a knyezie i knyezye = kniež*ě* princeps 337 a 314; Accus. gei nalezše 373, tu gey přijal 352, vedli yey 421 = j*e*j eum, a Dat. fem. zvěř gyei (sv. Kornelii) nic neučinila 490, tu gyey hřiechy odpustil 334, vele sě giei modliti 377, to giey řekše 284 = j*iej* αὐτῇ; vzem ge (děťátko) na svoji rucě = j*e* id 349 a aby gie (poklady) chudým rozdal = j*ě* eos 427, inhed gye (knihy) kúpiv = j*ě* eas 409, nevěrná srdcě čímž gie viece lidie ctie, tiem viece pychají = j*ě* ea 426; naſſe kniežě = naš*e* 315, naſſye matka = naš*ě* 290, od waſſye nemoci = vaš*ie* 458, těla naſſye = naš*ě* 375, naſſie kosti = naš*ě* 400, bohy naſſye = naš*ě* 347; sg. Loc. vš*e*m a pl. Dat. vš*ě*m; toho svatého života popsánie sv. Ambrož potwrzuge a takto o ňem mluví = potvrzuje

confirmat 346 a potom sedm dní živ byl křesťan (pl. Gen.) u vieřě potwrzugie = potvrzujě confirmans ib.; což ta kaze to učiň = káže jubet 419 a slovo božie kazie umřěl = kážě praedicans 411, tyeze = tieže interrogat 467 a tyezye sě i tyezie sě = tiežě interrogans 303 a 304; ano dci mrze = mře moritur 472, umrze = umře morietur 315, neumrze = neumře non morietur 473 a jak sv. Apolinaris vnide, tak ta nemocná vmrzie = umřě mortua est 344; když to mateři pověděchu, s pláčem pobieze a řkúc = poběže, aor. k inf. běhnúti 293 a bieziechu = běžěchu, aor. k inf. běžěti 311; toť tělo mé, vstup wne (opraveno ze wnye) = v ňe in id 423 a wnye (kacieřě) = v ně in eos 413 i když na nye (Abdona a Sennena) žalováno = na ně αὐτῷ; svatého muzie = mužě 292, velikého placzie = pláčě 304, podlé obycziegie = obyčějě 347, okolo ohnye = ohně 405, a za muzem = mužem 451, placzem = pláčem 293, obycziegem = obyčějem 468, ohnem = ohňem 300; atd.

Totéž pravidlo nalézám také ve mnohých jiných rukopisech českých stol. XIVtého, mnohdy ovšem porušeno výjimkami, které jsou dílem odchylky písařovy, dílem pak ve proměně jazyka základ svůj mají; k nejsprávnějším pak v ohledě tomto rukopisům, pokud vím, patří také kodex nahoře jmenovaný, a píseň ku sv. Dorotě z něho vyňatá a zde otištěná jest tedy zároveň ukázkou pravidla onoho.

Text její podávám dvakráte, v opise věrném a přepise slovním (v. Listy filol. 1875, 167).

V opise není změněno nic mimo to, že text není psán v řádcích netržitých, nýbrž rozdělen dle veršův a strof. V poznámkách k němu připomínají se všecky poněkud důležité odchylky obou rukopisův ostatních, ze kterých Hanka a Šafařík transskribovali a které dle toho literami H a Š znamenám, a kladou se tam i všeliká připomenutí jiná, kterých se mi zdálo potřebí.

Přepis je způsobu poněkud jiného, než jaký je znám nebo jaké jsou známy a oblíbeny jinde ve staročeských transskripcích a mluvnicích. Pravidlo, o kterém právě byla řeč, vyžaduje kategoricky také opravy mnohých dosavadních tradicí mluvnice staročeské a opravy dosavadních způsobů transskribování; v takových případech odchyluji se od zvyklosti a hledím vyhověti pravidlu. Obsahem odchyluje se přepis od textu původního jen tam, kde podlé míry veršované nebo podlé smyslu jest patrno nebo podobno, že text rukopisu našeho je nesprávný a text rukopisů H a Š správnější; odchylky ty pak v přepise všecky jsou označeny dílem tiskem kursivním (co je přibráno), dílem tečkami (kde je něco vynecháno), a mimo to je o nich zmínka také v poznámkách.

I.

[*List 178ᵃ*] *D*orotho[1]) panno czyſta
twoy [2]) hod czty cyerkew ſwata
nebſty [3]) dyewka [4]) wyborna
bohem zwolena.
*C*zty kraſy [5]) y twe czyſtoty
nemoz zadny wypſaty
gymyzſty [6]) ozdobena.
cryſtu [7]) ſnubena.
*R*adugycz ſye [8]) ſchotem [9]) ſwym
pomozyz[10]) nam tam[11]) ſmutnym
k wyeczne radoſty.

II.

*T*eodoras otczye myela
teodora matka twa
ot nych gſucy porozena [12])
dorotu krſczena [13])
*K*raloweho rzadu [14]) byly
wſſe [15]) zbozye opuſtyly
wzdawſſe myeſta y hrady [16])
bohu ſluzyly
*W*kapadocy wlaſty wtey
w czezary w tom [17]) myeſtye
porodyly tye.

III.

*F*abrycyus kral vkrutny
krzeſtanom gſa protywny
twe geſt kraſy [18]) pozadal
yſnubcye zaſlal
*S*lybugye bohatſtwye mnohe
zlato kamenye drahé
. . . .
. . . .[19])

---

[1]) Dorotho H; O dorato Š; rkp. Š má veskrze dor*a*ta m. Dorota. [2]) twuoy H; tak také: nemuoz 6, ruozye 63, 84 H; Star. Skl. mají 6 místo uo. [3]) nebſy Š, neb gſy H. [4]) panna Š. [5]) Cznoſty twych Š, H, místo Czty kraſy. [6]) gymyz gſy H. [7]) Kryſtem Š. [8]) Radugyczy ſye Š, Radugyczy H (bez *sě*). [9]) ſchotem: podlé pravopisu kodexu našeho (i rukopisu Š) není jisto, máli se tu čísti cho*t*em či cho*ť*em (nikoli však cho*tě*m). [10]) ſpomozyz Š. [11]) zde Š, H. [12]) gymyz gſuczy zdyelena Š, od nych gſuczy ſtyelena H; *porozena* nehodí se do míry veršové.

I.

O Doroto, panno čistá,
tvój hod ctí cierkev svatá,
nebs ty dievka výborná,
bohem zvolená.
Cti, krásy i tvé čistoty
nemóž žádný vypsati,
jimižs ty ozdobena,
Kristu snúbená.
Radujíc*i* sě s chotem svým
pomoziž nám tam smutným
k věčné radosti.

II.

Theodoras otcě měla,
Theodora matka tvá,
ot nich jsúci *stělena*
Dorotús kršče̱na.
Králového řádu byli,
vše zbožie opustili,
vzdavše města i hrady
bohu slúžili.
V Kapadocii vlasti v tej,
v Caesarii v tom městě
porodili tě.

III.

Fabricius král ukrutný
křesťanóm jsa protivný
tvé jest krásy požádal
i snúbcě zaslal,
slibujě bohatstvie mnohé
zlato, kamenie drahé,
by jemu povolila,
Krista zapřěla.

---

[13]) doratuſſ krztena Š, Dorotus krzſtena H, t. j. křtena. [14]) rodu H. [15]) wſſak Š, H; *však* bylo by zde vzíti ve smyslu = nicméně, přece. [16]) hrady y domy Š; rozdawſſe domy y hrady H, a tu dlužno dvě slabiky stáhnouti a čísti: domy͡i; srov. v. 51 (bez mála͡až), 70 (i v ně͡uvěřila), 96 (pomnie͡umučenie), 112 (Theofilovi), 122 (Theofil). [17]) czezarea w tom Š, czeſarea tom H. [18]) twe te kraſy Š t. j. tvé te krásy; kraſy gyegye H. [19]) V rukopise našem jsou zde dva verše vynechány. Š má zde: by gemu povolyla kryſta zaprzyela, H podobně.

*A*le ty dyewka przyeczyſta [20])
vwyerzye [21]) gſucy ſtwrzena
kralem gſy zhrzyela [22])

IV.

*R*ozlytyl ſye pohan lyty [23])
wymyslyl [24]) tyezke muky
gymyz tye [25]) bez myloſty [26])
kazal muczyty
*B*ezſtudu dyewku ſwazawſſe
hanebnye obnazywſſe
byczowachu [27]) tak ſylnye
to ſwate tyelo. [28])
*T*ak gy przyewelmy [29]) tepyechu [30])
az potoczy teczyechu
[*list 178*ᵇ] te krwe newynne.

V.

*P*otom napadla rozbychu [31])
vdyczyemy trhachu
tyelo gegye przyeſwate
welycye zbyte
*O*hnywymy pochodnyemy
palyly prſy gegye [32])
bezmala [33]) az do ſkonczyenye [34])
pro gmeno bozye.
*K*dyz byeſſe [35]) mrtva napoly
zawrzyechut wzalarzy [36])
katowe lyty.

VI.

*D*ewyet dny w zalarzy byla
bezewſſeho pokrma
gſucz [37]) tak welmy zmuczena [38])
kryſtem zleczena

---

[20]) dyewko przyecznoſtna Ś, H. V rkp. našem je Nom. místo Voc.; srv. v bájce o lišce a džbánu: Liška! co to neseš? [21]) wyeru H. [22]) kralem zhrzala Š, královems zhrzyela H; rhythmus žádá, aby místo slovesa pomocného *jsi* bylo jen *s*; zhrzala je forma správnější, nežli zhrzěla. [23]) Rozlytyw Š, Roznyetyw H místo *rozlítil*; kral vkrutny H místo *pohan lítý*. [24]) zámyſlyl Š. [25]) gymyzto H místo jimiž tě; Štar. Skl. jimžto. [26]) bez meſſkanye Š. [27]) byczyewachu Š. Psané byczowachu beru zde za imperf. *bičováchu* podlé následujících imperf. *tepiechu* a *tečiechu* v. 42 a 43, a souhlasně s tím také *trháchu* v. 46. [28]) to tyelo ſwate Š, to tyelo ſlawne H. [29]) welmy Š. [30]) Tak welmy gye tepyechu H. [31]) napladla rozpyechu S, napadlo rozpyechu H. *Padlo* nebo *pjadlo* jest jako stb. *pęlo* utvořeno příponou *-dlo* ze kmene *pьn-* præs. *pьnq* česk. *pnu*; plur. *padla* (dle Jungm. *pádla*) tedy nástroj, na kterém mučeného rozpínali.

Ale ty dievka přěčistá
v vieřě jsúci stvrzena
králem*s* zhrzěla.

IV.

Rozlítil sě pohan lítý,
vymyslil těžké muky,
jimiž tě bez milosti
kázal mučiti;
Bez studu dievku svázavše,
hanebně obnaživše
bičováchu tak silně
to svaté tělo.
Tak ji přěvelmí tepiechu,
až potoci tečiechu
té krve nevinné.

V.

Potom na padla roz*pě*chu
udicěmi trháchu
tělo jejie přěsvaté
velicě zbité.
Ohnivými pochodněmi
pálili prsi jejie
bez mála až do skončěnie
pro jméno božie.
Když bieše mrtva na poly
zavřěchuť *ji* v žaláři
katové lítí.

VI.

Devět dní v žaláři byla
beze všeho pokrma,
jsúc tak velmi zmučena
Kristem zléčena.

K tomu pak hodí se také lépe sloveso *rozpěchu* nežli *rozbichu*. [32]) gyegye prſy H; Šafařík: prsy jejie. Psané prſy možno čísti *prsy* i *prsi*; transskribuji *prsi*, poněvadž slovo to v češtině staré pravidelně se skloňuje podlé ikmenů, na př. z ženských prsí (prſſy) v Pass. mus. 51, tvých prsí ib. 90, na prsech ib. 306 aj., ku prsem Rozbor 192, prsmi Alx. Výb. 1, 1120, svými prsmi Štít. Rozbor 145, prsma Tkadl. atd. [33]) bez mal Š i H; k vůli verši dlužno čísti v rkp. našem buď: bez mál až, buď: bez mála‿až- (srovn. pozn. 16). [34]) ſkonczyenye = skončěnie inf. skončěti pt. skončal; Š a H mají ſkonczenye = skončenie inf. skončiti pt. skončil. [35]) by Š. [36]) zawrzyechut gy Š, zawrzyechu gy H. Ve Star. Sklád. vynechána jsou nedopatřením slova následující katowe až wzalarzy (v. 55 a 56); v rkp. H jsou. [37]) gſuczy H. [38]) ztryznena Š, H; t. j. ztrýzňena.

*K*dyz gy przyed ſudcy wedyechu
yakzto zarzye zchodyechu
pyeknoſty twarzye [39]) gegye
te ſtkwucye [40]) rozye.
*S*patrzyw to ſudcye nemyly
welycye [41]) sye podywy
dyewczyemu zdrawy.

VII.

*P*oczyet [42]) ſny ſladcye mluwyty
lſtywye chtye gy przyelſtyty
byt ſye modlam modlyla [43])
ywnye vwyerzyla. [44])
*O*tpowyedye czna dorota
wyerzym ya wgyezucryſta [45])
aſnym [46]) ſye budu kochaty
na wyeczne wyeky. [47])
*Z*arzwat [48]) pohan welmy lyty
kazal twarz gegy zbyty [49])
yhlawu ſtyety. [50])

VIII.

*K*dyz dyewka naſmrt kraczyeſſe
theofylus zaſmyew ſye
zemſky pyſarz knye [*list 179*[a]] weczye
kam to gyty chczeſſ. [51])
*O*tpowyedye gemu [52]) do zahrady rozkoſſne [53])
wnyez owoce rozlyczne
yablka kwyetye yrozy [54])
budu czeſaty. [55])
*R*adugycz [56]) ſye ſchotem [57]) ſwym
yezucryſtem [58]) nebeſkym [59])
po nemz [60]) wzdy tuzym.

---

[39]) twarzy H. [40]) pyekne Š, H. [41]) vyelyczyet Š. [42]) poczyet = počě-*t*, aor. slovesa *počieti* s enklit. *t*. [43]) by ſye modlam klanyela Š, H. [44]) vyerzyla Š, wyerzyla H. V rkp. našem má tento verš šest slabik místo pěti; míra jeho může se napraviti buď tím, že se dvě slabiky stáhnou v jednu: i v ně͡uvěřila (srov. pozn. 16), buď tím, že se čte věřila m. uvěřila. [45]) yat vyerzym místo věřím já Š; wgyezukryſta t. j. Jězu- jest chybně napsáno m. Jezu-; srov. verš 87 a 123: yezu-. [46]) ſnym (bez a) Š, H. [47]) vyeky vyekoma Š, na wſſyeczkny wyeky H. [48]) zarzwna Š, Zarzwaw H. Zarzwat = zařva-*t*, aor. s enklit. *t*. Sloveso toto má ve staré češtině dvoje formy, na př. lev velmi řijě počě ocasem v zemi bíti Pass. mus. 533 a lev počě řeva sěm i tam běhati ib. 532, ščenci lvové řujúc Žalt. Klem. a ščenci lvoví řevúc Žalt. Kapit. Rozbor 130, imperf. velmi řujéch Žalt. Wittb. a velmi řeviech Žalt. Klim. Šafař.

Když ji před súdci vediechu,
jakžto zářě zchodiechu
pěkností tvářě jejie,
té stkvúcie róžě.
Spatřiv to súdcě nemilý,
velicě sě podivi
dievčiemu zdraví.

VII.

Počěl s ní sladcě mluviti
lstivě chtě ji přělstiti,
by sě modlám modlila
i v ně uvěřila.
Otpovědě cná Dorota:
„Věřím já v Jezukrista,
s ním sě budu kochati
na věčné věky.“
Zařval pohan velmi lítý,
kázal tvář její zbíti
i hlavu stieti.

VIII.

Když dievka na smrt kráčieše,
Theofilus zasmiev sě
zemský písař k nie vecě:
‚Kam to jíti chceš?‘.....
„Do zahrady *do* rozkošné,
v niež ovoce rozličné,
jablka, kvietie i *róžě*
budu česati,
radujíc*i* sě s chotem svým
Jezukristem nebeským,
po ňemž vždy túžím.“

Poč. 104, praes. potočkové řevú Pass. mus. 87, kola řevú Smil. přísl. Výb. 1. 842, atd. Praesens *řevu*, part. *řeva* ap. shodují se se vzorem V. 3. a podlé vzoru tohoto utvořeny jsou pak také tvary jiné: inf. kdež by měl skot řváti Smil přísl. 842, imperf. řváše RKrál., aor. řvach. Analogie k tomu mnohé, na př. *rúti* a *rváti*, rujtaž sě a rvásta sě Podkoní Výb. 1. 956. [49]) kazat gegy twarz zbyty Š, kazal twarz gyegy byty H. [50]) ſtyetye Š. [51]) chczeſſ H, ale Star. Skl. chce. [52]) Otpowyedye gemu jest v rkp. našem nemístný přídavek; v Š a H ho není. [53]) Do zahradky do rozkoſne Š, H. [54]) rozye Š; ruozye y kwyetye H. [55]) trhaty H. [56]) Radugyczy Š, kochagyczy H. [57]) ſ mylym H; s *chotem* v. pozn. 9. [58]) ſgezukryſtem Š, H. [59]) ſzmylelym H. [60]) po nyem H. Psané ponemz = *po ňemž* stb. *nemь* (nikoli *nem* ani *něm*); taktéž knemu = k ňemu v. 118.

IX.

*T*eofilus pylnye [61]) wecye
poſſlyz nam toho [62]) owocye
geſſto [63]) roſte wzahradcye
vtweho [64]) panycye.
*S*lybywſſy gemu [65]) poſlaty
poczyet ſnaznye [66]) proſyty
boha za ty ktoz gegye
pommnye vmuczenye. [67])
*B*yt nebyly otluczeny
ot nebeſke radoſty [68])
ktoz [69]) ſluzye gye.

X.

*V*ſlyſſye wtom [70]) hlas nebeſky
poydyz ke mnye choty ma [71])
wewſſem ſy vſlyſſana
czoz ſy zadala [72])
*K*dyz pod mecz hlawy nachyly [73])
zgyewyt ſye gye [74]) wtu [75]) chwyly
dyetatko welmy pyeklne [76])
nachem odyene
*N*eſa wkoſſyczku owoce
trzy yablka a trzy rozye
vnora [77]) myeſyecye. [78])

XI.

*G*ehozto pylnye [79]) poproſy
rzkucz nes to teofilowy [80])
gemuzto [81]) bez meſſkanye
zdye [82]) to poſelſtwye
*K*dyz dyetye do syeny kroczy [83])
wnyez teofyl [84]) pſal lyſty
neſa wrucye [85]) owoce
tak knemu wecye

[61]) ſpylnye Š, ſpyle H. Rukopis náš má *pilně*, ale to se nehodí; Theofilus mluvil ku sv. Dorotě s úsměškem (sr. v. 79). Proto opravuji *spilně* dle Š; ſpyle v H je bezpochyby = z spile; stč. *spile* = žert, *spileti* = žertovati, posmívati se, *spilný* = žertovný (doklady v. u Jungm.), ze střhněm. *spil* = Scherz, Vergnügung, *spiln* = Scherz treiben, sich vergnügen (Wackernagel). [62]) poſlyz nam ſyem Š, poſſly my ſyem H. [63]) kterezt Š, yeſſtot H. [64]) tweho H. [65]) mu H. [66]) zawſye Š; počět v. v. 67. [67]) Čti: pomnie⁀umučenie (srov. pozn. 16).

IX.

Theofilus spilně vecě:
‚Pošliž nám *sěm* ovocě,
ješto roste v zahrádcě
tvého panicě.‘
Slíbivši jemu poslati
počěť snažně prositi
boha za ty, ktož jejie
pomnie umučenie,
byť nebyli otlúčeni
ot nebeské radosti,
ti ktož slúžie jie.

X.

Uslyšě v tom hlas nebeský:
„‚Pojdiž ke mně, choti má,
ve všem si uslyšána,
což si žádala.‘“
Když pod meč hlavy nachýli,
zjěvit sě jie v tu chvíli
děťátko velmi pěkné
nachem oděné,
nesa v košíčku ovoce,
tři jablka a tři róžě
února měsiecě.

XI.

Jehožto pilně poprosi
řkúc: „Nes to Theofilovi,
jemužto bez meškánie,
zděj to poselstvie.“
Když dietě do sieni vkroči,
v niež Theofil psal listy,
nesa v rucě ovoce
tak k ňemu vecě:

---

68) te nebeſke korony Š, te nebeſke radoſty H. 69) ty ktoz Š, H. 70) Vſlyſan geſt Š, H. 71) podyz Š, H místo *pojdiž;* ma choty Š. 72) proſſyla Š. 73) Kdyz hlawu pod mecz naklony H. 74) Š nemá. 75) tu Š, H. 76) pyekne H; dyetatko kaderzawe Š. 77) wunor H. 78) meſſyeczye Š, t. j. mesiecě, bezpochyby dialekticky místo měsiecě. 79) ſnaznye Š. 80) čti Theofilovi (srov. pozn. 16). 81) knemuzto Š, t. j. k ňemužto, v. pozn. při v. 88. 82) zdyey Š, zdyeyg H. 83) kroczy do ſyeny H. 84) teophilus Š. 85) wkoſyku Š.

*T*ot dorotha[86]) ſeſtra ma
owoce to[87]) poſlala
yakzt geſt[88]) ſlybyla.

XII.

*V*zrzyew to teofyl ykrzycze[89])
wyerzym wtye yezucryſte
ze gſy ty ſyn zyweho
boha wyerneho.[90])
*P*ro kohozto czna dorotha[91])
newynnye geſt dnes ſtata
proſym dyewko ya hrzyeſſny
welmy twe myloſty[92])
*R*acz my myloſt vproſyty
abych[93]) ya mohl k twemu[94]) choty
ſtobu dogyty. *Amen.*

„„Toť Dorota, sestra má,
ovoce to poslala,
jakž jest slíbila.““

XII.

Uzřěv to Theofil i křiče:
‚Věřím v tě, Jezukriste,
že jsi ty syn živého
boha věrného,
pro kohožto cná Dorota
nevinně jest dnes sťata!
Prosím, dievko, já hřiešný
velmi tvé *přiezni*,
rač mi milost uprositi,
bych já mohl k tvému choti
s tobú dojíti!‘

[86]) dorata Š. Verši schází jedna slabika; možná čísti To ťe m. Toť. [87]) owoczet geſt Š, owocze tye H. [88]) geſto geſt Š, yakztye H. [89]) teophilus krzycze Š, theophylus krzycze H. Čti: Theofil (srov. pozn. 16). Aor. křiče od křiknúti, naproti tomu křičě = aor. k inf. křičěti. [90]) praweho Š, wyeczneho H. [91]) dorata Š. [92]) twe wyerne przyezny Š, wyernye twe przyezny H; Star. Skl. velmi m. věrně. [93]) bych Š, H. [94]) k twomu H

O předložkách v, nad, pod, před.

Napsal Fr. Bartoš.

O předložce v.

(Dokončení.)

5. Prostředek a nástroj děje slovesného.

a) Ve spojení se slovesy: hráti, housti, troubiti, zvoniti, slyšeti:

S pánem v karty nehraj (Mudr. 325.). — Páni v kostky jhrajéchu (Dal. 102. 2.). — Hráti v kuželky, v šachy (Us.). — Nikdy neviděli, by Prokop več hrál (Výb. I. 183.). — Hudci u varhany a v rozličná řemesla vzhudiechu (Pass. 1004.). — V trubicu zatrúbil (Dal. 13. 36.). — Ve zvony zvonie (Pass. 379.). — Azda toho nevieš, že jsem já to v svoji uši slyšel (Pass. 1000.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *na* s akkusativem.

b) Ve spojení se slovesy odíti, obléci, obouti:

Jeden blázen oděl v drahé oděnie svój kóň (Výb. I. 240.). — Tu v oděnie oblačte sě (Dal. 72. 40.). — V duchovnie oděnie svatých skutkuov sě oblekli (Pass. 826.). — V krásu jsi sě oblekl (Výb. I. 61.). — Bieše obut v škorně (Arth. I. 94.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem.

6. Způsob stavu jakostného a děje slovesného:

Ten list byl v tato slova psán (Pass. 165.). — List jest v táž slova (Tov. 11.). — Šnek vysoký byl a v kolo (Lab. 90.). — Hýbal se a v kolo točil (Lab. 14.). — V ješut by chrabrosť (Anth. I. 24.). — Milý příteli, vděk mi jest to velmi (Anth. I. 166.). — Mistři to tak svědčie v nelesť (Kat. 1328.). — Natalia v znak ležieše (Pass. 795.). — V znak ležel (Pass. 995.). — V div sě mnozí vzradovachu (Výb. I. 197.). — Oheň v skok studených kachlův neproráží (Anth. II. 352.). — V div sě dievky proměnichu (Dal. 10. 5.). — V obyčej v radě seděchu (Dal. 79. 15.). — V hod jsi nám to učinil (Us.). — V jedno seděti, státi, býti (Zpěv. I. 174. 176. 178.). — Ve jmě božie jáz tě mažu (Výb. I. 78.).

7. Míru obsahovou:

Krčmář krade, nedávaje v pravú mieru svého pitie (Výb. I. 257.). — Kupoval konev novou asi v pět žejdlíkův. — A počítal sobě toho všeho v osm kop (Zkmd. str. 256.). — Vezmi niť ve dvé, ve tré, ve čtvero (Us.). — Mlátili v paternici, v šesternici (Us.). — Strom silný víc než vuobjetí (Pref. 29.).

8. Vztah přísudku a přívlastku:

V hnáty byl velmi silný (Výb. I. 206.). — Jakž lvový štěnec, jenž ještě netvrd v nohy (Anth. I. 33.). — Mnozí ctie sv. Štěpána, aby v koně šťastni byli (Štít. 109.). — V almužny

byl štědr (Štít. Nauč. 339.). — Jinoch v zbožie dosti bohatý (Výb. I. 242.). — Až budu mdlejí v život, tehdy rozdám zbožie i skot (Výb. I. 250.). — Hotovi vsici nohú v krok i rukú v braň (Výb. I. 15.). — Hostivít v ruku levú byl raněn (Háj. 56.).

9. Čas, ve který děj nastupuje:

Dřevo ovoce své dá v čas svuoj (Výb. I. 507). — Mistře, ve-t čas tebe hledachu lidé (Anth. I. 79.). — V ten čas sťata budeš (Výb. I. 299.). — V ty časy sv. Petr do města Jerusalemě jide (Výb. I. 274.). — V jeden čas přihodilo sě (Anth. I. 167.). — Zpěváci evangelium v jistý čas zpívají (Har. I. 16.). — Rytieři jej ve zlý čas potkachu (Anth. I. 45.). — V svaté časy hrají (Výb. I. 235.). — V ta doby kněz veče pánóm (Anth. I. 28.). — V tu dobu král z Macedoně probodl bieše svého koně (Výb. I. 161.). — Christus bude v věky (Výb. I. 7.). — Potři v zemiech našich nepřátely, shlaď je u věk (Výb. I. 50.). — V tu chvíli pán domuov přišel (Anth. I. 167.). — V tu hodinu ukázachu sě anděli u velikej světlosti (Výb. I. 281.). — Ciesař inhed v ty hodiny sezva všecky (Kat. 208.). — V hodinu první po poledni dostali jsme se do zahrady (Har. II. 82.). — Zdě mi sě v noční hodinu (Výb. I. 141.). — Ciesař Sigmund umřel ve Znojmě ve čtyři hodiny v noci (Let. 105.). — Poručeno pánům, aby zejtra v osm hodin dali se najíti (Žer. Záp. II. 61.). — V pondělí hnuli jsme se všickni společně (Pref. 501.). — V úterý bylo ticho (Pref. 501.). — Ve středu vezli jsme se špatným větrem (Pref. 502.). — Ve čtvrtek zůstali jsme v portu (Pref. 503.). — To bylo u pátek (Anth. I. 79.). — V sobotu dobrý vítr byl (Pref. 503.). — V neděli jsme na místě stáli (Pref. 500.). — Všichni z mrtvých vstanú v den súdný (Anth. I. 48.). — V samý soumrak do města jsme vešli (Har. II. 84.). — V suché dni (Let. 131.). — Na velikou noc oheň vyšel na Poříčí v obědy (Let. 260.).

Pozn. Zřídka předložka *v* určuje čas, jehož průběhem děj se opětuje: Asa jednú v rok má každý sě zpoviedati (Štít. Nauč. 336.). — Srvn. *za* s akk.

II. S lokalem předložka *v* určuje téměř všecky ty poměry ve spojení se slovesy klidného tkvění, jež označuje s akkusativem ve spojení se slovesy ruchu, pokud svým logickým významem dají se přeložiti z ruchu v klid.

Určujeme tedy předložkou *v* s lokalem

1. Místo děje slovesného, v jehož nitru co jest nebo se děje.

a) Činem hmotným:

Král těla sv. apoštolů v svém městě pochoval (Pass. 926.). — Dva syny u Praze běsta (Dal. 56. 49.). — Kda sě sněchu lesi i vladyky v Vyšegradě (Anth. I. 2.). — Tiberius ciesař v Římě kralováše (Anth. I. 162.). — V Troji vymyšleny jsú rozličné hry (Anth. I. 118.). — Umřel jest u věži na hradě Pražském (Let. 66.). — Pan Puška umřel brzo u vězení (Let. 66.).

— Liška v lesích, myš v důpěti a ryba u vodě ráda bývá (Anth. I. 106.). — Krt v dobrých lukách rád ryje (Anth. I. 32.). — U veliké vodě veliké ryby bývají (Mudr. 165.). — Nejednomu mysl na koně a paty u popele (Anth. I. 154.). — Lepší vrabec v rukou nežli orel v povětří (Mudr. 255.). —

Pozn. 1. Touto vazbou spravují se též jména osob a jména národův: I byl veliký pláč v lidech (Let. 167.). — Mezi mužmi toho mnoho, avšak *v* ženách viece toho (Výb. I. 238.). — V Němciech, u Moravě, v Čechách u Polás (Anth. I. 92.). — V židech, v křesťanech a p.

Pozn. 2. Některá slovesa řeč starší pojí s lokalem, kdež my je nyní vážeme na otázku kam? Ta žádosť jemu v srdci jest padla (Pass. 746.). — Prvé ty sám umři, než bychom my v tvém bludě všichni uvaleni byli (Pass. 768.). — V pomoci pána boha všicku naději jsme položili (Výb. I. 432.). — Holubice biskupem u vodě pohřížena (Pass. 892.). — Pan Jindřich u Praze veliký dvór svolal (Anth. I. 892.). — Večer zavírala drůbež ve chlévku (K. Poh. 364.).

b) Činem pomyslným:

Chodí ve tmách (Výb. I. 7.). — Množstvie Polan bě rozvaleno ve sně (Anth. I. 21.). — Dlúho vlasti naše v mieře biechu (Anth. I. 22.). — Sv. Prokop po tom boji viec tu osta u pokoji (Výb. I. 194.). — Již země v porobě stáše (Anth. I. 33.). — Jmám svět v svej poruce (Výb. I. 145.). — Potom musí býti v hoři (Výb. I. 221.). — Pro zlato budú v hoři (Anth. I. 44.). — Vši u vieře sobě stojte (Anth. I. 42.). — Věhlasnosť bieše v tom mínění (Anth. I. 90.). — V strachu jsme byli, že nás vítr opustil (Pref. 547.). — To povědě v svej truchlosti (Výb. I. 191.). — Budu plakati v tesklivosti veliké (Výb. II. 492.). — Já jsem za tě prosil, aby nepochybil u vieře (Pass. 288.). — Mimochodník veškeṇ hoří v zlatě (Star. Skl. V. 2.). — Vzdy v mém kázaní stój (Výb. I. 231.). — Zdálo se, že je celý dvůr v jasně (K. Poh. 624.). — V očích se mu ztratila (K. Poh. 704.).

V tomto významě předložky *v* s lokalem užívá se v těchto zvláštních případech:

α) Ve spojení se slovesy doufati, radovati se, těšiti se, kochati se, chváliti:

Synové israelští nedoufají v kopích ani v střelách (Bible Jud. 7. 8.). — Měl daremnú naději v těch přáteliech (Anth. I. 166.). — Proto jsem přišel, maje dúfánie v tobě (Anth. I. 166.). — Vzraduje sě hospodin ve všech skutciech svých (Výb. I. 63.). — V lepých rúšiech se kochá (Pass. 726.). — Velmi sa v tomto svojom jedináčkovi těšil (Pov. 165.). — Teď jest syn mój, v němžto mi sě dobře slíbilo (Výb. II. 526.). — Buď v tom hospodin pochválen (Výb. I. 193.).

β) Ve spojení se slovesy *býti* a *míti* na označenou stavu passivného, v němž co tkví:

Kněz ot pánóv u potupě bieše (Dal. 103. 1.). — Ode vší čeledi v veliké potupě bieše (Pass. 178.). — Neví člověk, jestli v milosti boží nebo v nenávisti (Ctib. Hád. 7.). — Byli v ruoznici mezi sebú a v kyselosti (Let. 75.). — Úřad byl u velikém zlehčení (Let. 375.). — Nejedněm jsme posud v pohrdání a v útržce byli (Did. XIX.). — Konsulové jsou u Turkův u vážnosti (Har. II. 29.). — Janičáři v tureckém panství u veliké vzácnosti jsou (Mitr. 8.). — Kati u Turků v žádné ošklivosti nejsou (Mitr. 86.). — Pohané hrob ve cti měli (Pass. 734.). — Tu jeho svaté jmě u veliké chvále jmají (Pass. 858.). — Mnozí zákon boží již v lehkosti měli (Bart. 39.). — Ten mnich měl jest v nenávisti svět (Bart. 71.). — Mají mne v domnění (Let. 309.). — Václav všecko v podezření maje obrátil se do kostela (Prot. 8.). — Svět má v nenávisti pravdu (Prot. 323.). — Porfyr u veliké vzácnosti podnes všude mají (Har. I. 60.). — Turci ten kostel u veliké vážnosti mají (Har. I. 190.).

Pozn. Starší jazyk v této příčině tytýž i akkusativu užívá: Ať pro tě nebude v potupu křesťanóm (Pass. 895.). — Vše, což je dobré, má v potupu (Štít. Nauč. 159.). — Úřad jeho vždy v česť měl (Štít. Nauč. 330.). — Jmějte otce a matku v česť (Výb. I. 237.).

γ) Na označenou oděvu a ozdoby:

Stúpi kněžna v bělestvúcí rize (Anth. I. 3.). — Vsicci biechu u předrahém rúše (Anth. I. 41.). — Králi, choď vždy v krásném rúše (Anth. I. 150.). — Onano paní v koruně toť jest matka božie, a onenno v huni jest sv. Jan křtitel, ale tento v biskupovém rúše jest sv. Petr (Pass. 960.).

δ) Na označenou věku ve spojení s číslovkami základními:

Jan syna svého Václava, když v sedmi letech byl, dal do franské země (Výb. I. 488.). — Panna v osmnácti letech téhož práva má požívati (Výb. I. 624.) — Král tu posta, až povedú syna pohanského krále, v sedmi let dietě malé (Výb. I. 1077.). — Král Jindřich syna svého Jana, jenž ve čtrnácti letech v stáří bieše, za ni jest oddal (Anth. I. 100.). — Ta panna byla v osmināncti letech (Kat. 118.). — Umřel jest Thales, když byl v sedmdesáti letech a v osmi (Anth. I. 112.). — Abel bieše ve stu letech a v padesáti (Výb. II. 488.). — Idomeneus byl jinoch ve čtyřmecítma letech (Troj. 484.). — Chlapec byl ve dvanácti letech (K. Poh. II. 182.). — Chlapec v pěti letech již začal chodit do školy (K. Poh. II. 204.).

ε) Na označenou průvodu vojenského ve spojení s číslovkami základními a neurčitými:

Král uherský vyjel s svými lidmi dobře ve třech stech koních (Let. 243.). — O suchých dnech přijel Kopidlanský na Hradčany ve mnoha koních (Let. 285.). — Proti králům Pražané vyjeli ve stu koních (Let. 298.). — Kníže Míšenský přijel do Prahy v sedmi stech koních (Let. 323.). — Objížděje ve stu

koních své houfy hrdiny své napomínal (Anth. II. 363.). — Přeplavil sě v mále do města Kremonského (Anth. I. 102.). — Miešenský po zemi u mále jezdieše (Dal. 103. 6.).

2. Účel děje slovesného:

Otec zastavil dva tisíce v rukojemství (Půh. I. 185.). — Přemysl Margrétu, poje u věně Rakúsy obje (Dal. 89. 65.). — Některé země u věně dány jsú mně (Výb. I. 439.). — Anebo zaplať anebo svú paní v základě ostav (Pass. 932.).

3. Způsob stavu jakostného a děje slovesného:

Oběť tvoje pověje v sloupech dýmu (Anth. I. 19.). — Vlasy zlatostkvúcí vějú u prstenciech skadeřeny (Výb. I. 38.). — Každý jako v slúpě oči postaviv hledieše (Kat. 2137.). — Měl jest dva syny u veliké cti i v rozkoši vzchované (Pass. 927.). — Všecko's v múdrosti učinil (Výb. I. 62.). — Duch zlý u brzkém spěchu vzletě na kostelní střechu (Výb. I. 193.). — Tito divy činie ve mnoze (Výb. I. 178.). — Ve jménu tvém potupiemy vstávajúcí na ny (Výb. I. 59.). — Město Betlem chatrné jest, domy v zříceninách po různu (Har. I. 200.). — Turci v prudkém běhu proti nám hnali (Har. II. 50.). — Křesťané z zemí západních u velikém počtu do Jerusalema táhli (Har. 1. 248.). — U velmi malém počtu se sjeli (Žer. L. I. 6.).

Pozn. Sem náležejí vazby příslovečné: Teď v nově si toho vyžádal (Žer. Záp. II. 169.). — Co se to stalo v nově (Suš. Pís. 572.). — V náhle jej mrtvice porazila (Žal. 71.). — Sta sě potom velmi v skoře (Výb. I. 184.). — Jmajú smyslu u mále (Anth. I. 32.). — V čile vstal (Kat. 1049.). — Líce ktviechu u biele a v červenosti (Kat. 2308.). — S velikým hněvem v náhlosti na apoštoly sě řitiechu (Pass. 926.). — V dobrém svój život skonal (Anth. I. 167.).

4. Vztah přívlastku a přísudku

a) Ve spojení s adjektivy:

Svatý Prokop byl v rúše, v krmiech i v pití přeskrovný (Pass. 479.). — Pelagia byla v bohatství movita, v tělesné kráse slovutna a ve všech svých mraviech ješitna (Pass. 891.). — Jsem v svém životě zdráv (Výb. I. 250.). — Nemocných v nohách mnoho bieše (Dal. 79. 24.). — Ježíš byl prorok mocný v řeči i v skutciech (Anth. I. 80.). — Jan Hus byl v životě a v mravích šlechetný (Žal. 110.). — Skrovní v řečech, hojní v skutcích (Lab. 135.). — Jsem těla těžkého, v letech i na zdraví sešlý (Žer. L. I. 23.). — Kvapný v řeči, kvapný ve všem (Mudr. 76.). — Neznal jsem, by v čem velmi vinen byl (Arch. I. 78.). — Oba dva byli jednací v obličeji i v osobě (K. Poh. 405.). — Byla krásna v tváři (K. Poh. 702.). — Achilles byl štědrý v dařích (Troj. 149.): — Král byl v budúcích věcech umný (Výb. I. 176.). — U práviech učený (Výb. II. 504.). — Neoptolemus byl v řeči zajíkavý, v právích umělý (Troj. 150.). — Epistorus byl v sedmeru umění dospělý (Troj. 213.). — Království

Sicilské jest ve všem obilí, vínu i oleji hojné (Troj. 201.). — Lidé v práviech cizích učení (Všeh. XXVII.).

b) Ve spojení se substantivy:

Drahota povstalá v obilé i v masu (Let. 267.). — Bylo draho veliké v chlebu (Let. 355.). — Škodu učini Řiešskému v ludiech i v koniech (Dal. 100. 11.). — Vezmú v duši škodu (Výb. I. 233.). — Neměl dostatku v penězích a lidu (Žal. 57.). — Doktor v písmě (Žal. 33.).

c) Ve spojení se slovesy:

Ciesař zmrtvě v těle, zbledě v líci (Kat. 1391.). — Otec náš svým lidem v penězích i v stravě hynuli (Anth. I. 102.). — Kateřina prospěla u mistrovství ve všelikém (Kat. 111.). — Prokop ve cti i v kázni prospěl (Anth. I. 54.). — Řím v umění i v múdrosti vítězsky předčí nade všecken svět (Pass. 823.). — Jemu se žádný nepřirovnal v pouhosti přízně a víry (Troj. 150.). — Oni se v tom tajiti nemohú (Star. Skl. 14. 128.). — Dřieve u vieře sě tajieše (Výb. I. 298.). — Známe se v našich hřiešiech (Pass. 253.). — Filip se jemu v tom nezná (Půh. I. 211.). — U velikém sě mistrovstvie znáš (Výb. I. 70.). — Věřímy, že nás v tom uposlechnete (Arch. I. 7.). — V tom dvorně i múdře činie (Dal. předml. 2.).

5. Čas,

a) ve který děj slovesný nastupuje:

Potom v čase nevelikém Kortus snide (Kat. 112.). — Paměť člověčie jest u prodlení časa k zapomnění hotova (Anth. I. 76.). — Někteří pro tělesný užitek i ve dne i v noci pracují (Anth. I. 76.). — Kto ve dne bude choditi, nepotkne sě, kto bude v noci choditi, potkne sě (Anth. I. 79.). — Mířené přátelství jak v březnu led (Mudr. 236.). — Zdieše se jemu v tej hodině (Výb. I. 138.). — Čemu vy sě zelenáte v zimě v letě rovno? (Anth. I. 30.). — V puostě jel do Rakús (Let. 114.). — Snieše mi se ve sně (Anth. I. 30.). — V míře válku múdro ždáti (Anth. I. 28.). — V horku vez plášť s sebou, v dešti ráno pojede (Mudr. 253.). — Tu masť tlukú žáci na školném praze, leč bude v teple leč v mraze (Výb. I. 73.). — V tom přijel komorník (Žer. Sn. 5.).

b) Čas, jehož průběhem děj slovesný se dovršuje:

Napomenul jej opět, aby se s ním smieřil v šesti nedělích (Výb. I. 620.). — Ve čtyřech dnech chce jemu na pomoc přijieti (Anth. I. 104.). — Obilí ze sýpky na sýpku v osmi nedělích.

Pozn. Střídnou předložkou bývá tu *do* s genitivem a *za* s akkusativem.

O předložce nad.

Předložka *nad* (opp. *pod*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem předložka *nad* určuje:

1. Místo, nad jehož povrch směrem vzhůru pohyb se děje.

Sekyra nad vodu zplula (Pass. 808.). — Slunce nad horu vynide (Pass. 873.). — Vstanú kyje nad kyje, kopie nad kopie (Výb. I. 37.). — Pověsil obraz nad postel (Us.). — Postavím stolicu svú nad paprslky nebeské (Výb. II. 481.).

2. *Míru*, již děj nebo stav slovesný převyšuje:

To je člověk nad míru dobrý (Us). — Na těch náměstích nachází se nad pomyšlení množství všelijakých potrav (Har. II. 145.). — Nad právo jměj smilovánie (Anth. I. 154.). — Nad vrch já povědě, co vědě (Anth. I. 93.). — Na panské robotě uloženou práci ještě nad úkol vykonal (K. Poh. 610.). — Nad povahu pohlaví ženského v tom jiné převyšovala (Bart. 253.). — Nad to výše uvoluji se (Žer. Záp. II. 29.). — Co nad to žádati můžeš (Lab. 81.). — Již přirození všech živočichův nutí, že utíkají před mocí a násilím nebezpečným, nad to pak lidé (Bart. 191.). — Žádný by za života svého jich pře čísti nad to pak v paměti podržeti mohl (Anth. I. 164.).

3. Předmět, nad nějž předmět jiný větší měrou stejné vlastnosti předčí

a) Ve spojení se slovesy býti, sahati, předčiti, prospěti a p.:

To jest mast nade vše masti (Výb. I. 73.). — Čest nad bohatství (Mudr. 104.). — Ó radosti nad radosť (Štít. Nauč. 109.). — Není nad domov (Mudr. 225.). — Zbožím i učením sahá nad tě (Kat. 511.). — On všel smyslem nad vše ľudi (Anth. I. 32.). — Nad tě ve všem dobrém předčí (Pass. 151.). — Kateřina v učení prospěla nade vše žáky (Kat. 109.). — Nad jiné děti v uměnie prospěl (Pass. 351.).

b) Ve spojení s positivem adjektiv na označenou smyslu komparativného:

Kostus bieše mocen nade vše krále (Kat. 31.). — Bůh jest mocen nade vše (Kat. 1248.). — Vědě jednoho krále múdrého nad vše múdrosti, krásného nad vše jasnosti (Kat. 480.). — Věhlasnosť chtěla přijíti před stvořitele mocného, krále nad krále svatého (Anth. I. 90.). — Byla jsem bohatá žena a v tom kraji nade vše čsná (Výb. I. 245.). — Slova jeho hořká jsú nad pelyněk (Výb. II. 514.). — Sýr nám nad marcipán (= lépe než) chutnal (Mitr. 128.). —

c) Ve spojení s komparativem a superlativem adjektiv:

Co nad vlky dravějšího, co ukrutnějšího? (Žal. 116.). — K vyrozumívání všem věcem nade všecky jiné byl jemnější a schopnější. (Žal. 111.). — Nad člověka neumělého a doma válevého nic nemůže býti horšího (Pref. IV.). — Velicí páni tito nad sedláky bídnější jsou (Lab. 70.). — Člověk jest sám nad vše zlato dráží (Anth. I. 38.). — Ten muž jest nad ves svět najbohatější, nad vše múdré najmúdřejší (Kat. 352.). —

3. Způsob děje slovesného toliko ve rčení nad hlas (nynf = na hlas): Všem nad hlas pověděl (Star. Skl. II. 62.). — Sudí káže zemskému písaři nad hlas čísti dsky (Anth. II. 31.)

II. S instrumentalem předložka *nad* určuje

1. Místo, výše něhož co tkví nebo se děje:

Chorúhvú výš nad hlavú točí (Anth. I. 25.). — Zarachoce nad niem túlec s lukem (Anth. I. 28.) — Orlice bě nad vozem pověšena (Anth. I. 41.). — Anděli nad sv. se Václavem vznášiechu (Anth. I. 86.). — Robenec nad branú stoje ten list četl (Pass. 916). — Nad Hostýnskú horú vychází sluněčko (Suš. Pís. 63.). — Kdo nad sebou seká, třísky mu do očí letí (Mudr. 324.). — Ta jeskyně od Kúřima města za dvě malé míle nad řekú Sázavú bieše (Pass. 478.). — Ústí nad Labem (Žal. 71.). —

2. Předmět, nad nějž předmět jiný svou mocí vyniká, nad nímž svou převahu účinně projevuje.

Jeden buoh nade všemi námi (Pass. 1007.). — Já jsem král nad králi (Výb. I. 145.). — Král jest nade všemi králi (Kat. 491.). — Julius nad tú vojskú starostú bieše (Pass. 915.). — Český člověk nad námi jest (Výb. I. 194.). — Mamertinus tehdy starostú nad Římem bieše (Výb. I. 285.). — Pán nad pány, král nad králi (Štít. Nauč. 108.). — Ciesař Valentin sv. Ambroži úřady nad rozličnými vlastmi poručil (Pass. 329.). — S dobrotú kraloval jsem nad svými lidmi (Pass. 3.) — Plato dvoje přikázanie vydal těm, jenž vládnú nad jinými (Anth. 78.). — Ktož sě s krotkostiú obchodí, nad nepřátely vévodí (Anth. I. 43.) — Ukáza nad nimi svou moc (Výb. I. 209.) — Nad čím nás která móže, toho tobě vždy pomóže (Výb. I. 138.). — Pastýři nad svým dobytkem na poli bdiec sediechu (Pass. 62.). — Uslyšal jsem o tvých divuov mocech, ježto nad rozličnými strastnými nemocnými ukazuješ (Pass. 916.). — Zejtra nad svými nepřátely zvítězíš (Pass. 922.). — Naši kroci chvátajú vícezit nad Vláslavem (Anth. I. 18.). — Dobré nad zlým vítězí (Mudr. 28.). — Holedbáše sě Vláslav kněz vícestviem nad Neklanem (Anth. I. 16.). — Knieže ukáže nad vámi svůj hněv (Výb. I. 202.). — Pro křesťany sě ty zlé příhody nad městem dějí (Pass. 905.). — Všechno pověděchu, co sě nad nimi dálo (Výb. I. 210.) — Nikda sě nad ním pomstiti nežádal (Pass. 731.). — Aby nad námi mstěno nebylo, jako nad nevěrnými lidmi (Bart. 149.). — Hleděl se nad nimi pomstiti z škody své (Anth. II. 361.). — Učiňte nade mnú co chcete (Pass. 770.). — Želeli toho, co jsú nad těmi svatými učinili (Pass. 597.). — Ona nad vámi což jí libo páše (Pass. 835.). — Co pášeš sám nad sebú i nade mnú, chudú ženú? (Výb. I. 80.). — Sami vražbu nad sebú spáchámy (Anth. I. 27.). — Rozličně nad ní starosta tryzniešе (Pass. 812.). — Anděle boží, proč nade mnú hýříš totiž křivdíš? (Pass. 963.). — Nade všemi's zradil (Lct. 448.). — Nepřietel nad vámi odolati

nemůž (Pass. 865.). — Nalezl, ano nad ním popraveno (Pass. 901.). — Má nad nimi popraveno býti (Tov. 27.). — Buď nad jeho životem popraveno (Arch. I. 211.).

Pozn. Přechod z významu hmotného u význam pomyslný objasňují nám tyto příklady: Vetchými slovesy nad sím vzpěchu (Výb. I. 45.). — Dionyzius nad slepým ta slova prořekl (Pass. 900.). — Potom kázal apoštol všecky nemocné sezvati a bohu sě nad nimi pomodlil (Pass. 53.). — Vstane jedno slunce po všem nebi, vstane Jarmír nad všiú zemiú opět (Anth. I. 22.). — Měj diek, věrný sluho, byl's nad málem věren (Štít. Nauč. 238.).

3. Příčinu pocitů libých i nelibých:

Jest jistě lítostivá věc, nad níž slušně úpěti a naříkati můžeme (Žer. L. I. 29.). — Popeluška se nad tím velice starala (Poh. II. 191.). — Podivili jsme se nad takovou tupostí (Žer. Záp. II. 57.). — Smiluj se nade mnú (Výb. I. 195.). — Nad svú hřiešnú duší sě slitovavši na púšť bežela (Pass. 322.). — Vzteklý povyk učinili nade vším studem a bázní i nade vším dobrým řádem se zapomenuvše (Bart. 63.). — I nevím, jak jste se nad tím zapomněli (Anth. II. 127.). — Nad duší, synem i manželkou se zapomněl (Mitr. 101.). — Nalezl jsem mnoho nedostatkův, nad kterými by se stavové nemálo uraziti mohli (Žer. Sn. 79.). — Sám ty věci spatřil a nemálo se nad nimi pohnul (Žer. Sn. 79.). — Velmi se nad tím pozastavil (Us.). — Byl jsem nad tím velmi teskliv (Žer. Sn. 55.). — Nad odkladem tímto žádné nelibosti nésti neračte (Žer. Záp. II. 165.). — Nad tím se raduji, nad tím se rmoutím (Žer. L. I. 146.). — Velice jsem nad tím potěšen (Žer. L. I. 85.). — Nad tím jsme všickni potěšeni byli (Žer. Záp. II. 134.).

Pozn. I v těchto a těm podobných případech původní význam předložky nad místný, hmotný jest: Nad hrobem divně sobě hořekují a kvílí (Har. I. 283.). Srovn. s tím: Hořekuje a kvílí nad smrtí otcovou, nad svými hříchy a p.

O předložce pod.

Předložka *pod* (opp. *nad*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem užívá se předložky *pod*

1. Místně, o místě, pod jehož povrch pohyb se děje:

Pode vše drva vložie oběti bohóm (Anth. I. 16.). — Sluncu sě uda pod zemju sníti (Anth. I. 48.). — Smrť má velmi ostrá zraky, vidí jima pod oblaky (Anth. I. 92.). — Andělé pod nebesa sě vznášejíc tvú svatú milosť chváléchu (Pass. 305.). — Jeden po druhém pod meč šiji skytieše (Pass. 825.). — Pojděm pod tuto horu (Dal. 2. 22.). — Pod hlavu kámeň kladiechu (Dal. 37. 10.). — Odenie pod sukně vzechu (Dal, 72. 44.). — Ohněm to pálila pod nohy (K. Poh. II. 94.). — Dáš zemáků pod po-

lévku (K. Poh. 306.). — Je tam voda pod kotníky, pod kolena, pod paže, pod krk (Us.).

2. Přeneseně

a) o poddanosti a podřízenosti, v níž co přichází:

Římané zemi pod moc svou přivedli (Har. I. 220.). — Ciesař všecky ty vlasti pod svú moc podbil (Pass. 801.). — Nepřátelé pod tvú sě moc poddadie (Pass. 922.). — Podbiemy pod sě ty bradaté kozly (Dal. 8. 14.). — Chtějí pod správu mou se dáti (Žer. L. I. 8.). — Sraziti nám drbí Luděk voje pod jednu ránu (Výb. I. 15.). — Jedni chtěli slušeti pod biskupa Filipa a druzí pod Pavla administratora (Let. 277.). — Ti pod jiné soudy náležejí (Žer. Sn. 74.). — Jednáno, aby obě městě byly pod jednoho purkmistra (Let. 421.).

b) O míře, které co nedosahá:

Což pod kopu níže jest, od toho nemá více vzíti než groš. — Pod tisíc koní bylo tu. — Pod dvě leta váš dům nebude vystaven (Zikm. str. 263.). — Císař spatřil ty věci, kteréž u cizích národů nad pověsť byly lepší, pod vychvalování pak a domnění domácích ne menší (Anth. II. 175.).

2. Časově, o čase, k němuž děj slovesný se schyluje:

Chodívá k nám podvečer (Us.). — Srncovi podzimu rohy spadují (Jung. Slov.). — Hýřil za mladu a pod starosť umírá z hladu (Mudr. 58. — podle ruského).

Vazba tato v češtině, vyjma „podvečer", velmi řídka jest; v ostatních jazycích slovanských hojněji se jí užívá: pod jeseň, pod léto, pod noc, pod poledne, pod čas sněmu (Mikl. IV. str. 437.).

II. S instrumentalem

1. Místně, o místě, níže něhož co tkví nebo se děje:

Nociu pod lunú za nimi liuto, dnem pod sluncem za nimi liuto (Anth. I. 14.). — Drva vysokorostlá v hustotě pod skalú (Anth. I. 17.). — Jaroslav jak orel letě, tvrdú ocel na mohuciech pleciech, pod oceliú chrabrosť, pod helmiciú velebystr věhlas (Anth. I. 28.). — Jako osel stojím pod břemenem (Anth. I. 107.). — U Vltavy pod Petřínem tesař činí prah (Dal. 7. 21.). — A jest pod samým tím oknem oltář (Har. I. 156.). — Jsou ještě jiné tři věže pod zámkem (Pref. 291.). — Všickni my pod nebem chodíme (Mudr. 5.). — Poslední do chrámu bývá, kdo pod zvonicí přebývá (Mudr. 9.). — Pod nízkým stropem vysoko neskákej (Mudr. 433.). — Pod jaborečkem posedal (Suš. Pís. 269.). — Seděla děvečka pod hájem (Suš. Pís. 584.). — Jel pod nachem (Anth. I. 50.).

2. Přeneseně

a) O oděvu a ozdobě jmenovitě hlavy:

Za nimi šli čtyři mládenci pod klobouky černými (Let. 398.). — Pod korunú prostřed chrámu v pychu stáše (Kat. 1170.). — Vladislav jide pod korunú v Prahu (Dal. 66. 17.). — Půjdu

domů pod péréčkem (Sus. Pís. 720.). — Seděl tam pěkný mládenec v modrém klobouku pod kohoutím pérem (K. Poh. II. 225.). — Pod kordem a bosky (Us.).

b) O poddanosti a podřízenosti, v níž co jest:

Veš svět byl pod jeho mocí (Anth. I. 149.). — Mnohé děti městské jsú také pod mú stráží (Anth. I. 95.). — Jáz bydlím v tom pokoji pod zákonem sv. Benedikta (Výb. I. 188.). — Pod tiem ciesařem jeden král sedieše v jednom ostrově (Kat. 19.). — Sv. Kateřiny v chýši chovachu pod stráží silnú (Kat. 1548.). — Vše pod jeho mocí jest (Kat. 1774.). — Ten jest měl pod sebú třiceti rytieřuov (Pass. 983.). — V lásce a v jednotě přebývali v koruně české pod králem, pánem svým (Let. 240.). — Jezdci ti tehdáž pode mnú byli (Žer. L. I. 14.). — Zle nohoum pod nemoudrou hlavou (Mudr. 319.). — Popeluška v samé nouzi rostla pod macechou (K. Poh. II. 191.).

c) O podmínce, výstraze a hrozbě, kterými kdo k činnosti jest vázán:

Peníze vzal pod takovú úmluvú (Tov. 104.). — Půjčím ti ty peníze pod tou výminkou (K. Poh. 680.). — Každému pod přísahú slibuji (Star. Skl. IV. 207.). — Svědčili pod přísahú (Dsky I. 129.). — Úředníci pod přísahami svými oznámili (Žer. Sn. 31.). — Do města žádný pod velikou pokutou nesmí (Har. II. 17.). — Spisovatelův pohanských nečtou pod pokutou klatby (Har. I. 275.). — Jednota smluvena byla pod pokutami nemalými (Bart. 14.). — Pompejus Antipatrovi správu vší země pod jistým a ročním platem poručil (Har. I. 221.). — Od krále přikázanie mám pod vysokými závazky (Let. 111.). — Přede všemi námi pod zpovědí vyznal (Let. 506.). — Pode ctí a pod věrú slíbil (Tov. 109.). — Slíbil pode ctí a pod věrú býti s Pražany (Let. 27.). — Zavázal ho pode ctí a pod věrú, aby nikam nevcházel (Let. 72.). — Pod věrú veliké přísahy jeho namluvil (Pass. 840.). — Zapověděli pod poctivostí (Prot. 23.). — Přikazuji jemu pod poslušenstvím (Pass. 814.). — Svědkové ať před námi stojie pod kletbú (Výb. II. 522.), — Prosí jich i kazuje p o d hrozú i p ř i milosti (Kat. 1452.). — Panno, praviť pod tajemstvím (Kat. 466.). — Jedno pověđě pod tajemstvím svej milosti (Kat. 475.). — Svýma dvěma učedlníkoma pod tajemstvím to pověděl jest (Pass. 991.). — Žádali, aby pověděl pravdu pod svým svědomím (Let. 415.). — Zigmund pod svou mocí a ctí královskou jemu sliboval (Žal. 58.). — Upomínaji vy pod milostí (Výb. I. 209.). — Toť tobě přikazuji pod milostí (Star. Skl. I. 208.). — Oznámeno, aby žádný nejel na sněm pod milostí královskou (Let. 381.). — V tom psaní přikázal pod nemilostí, aby jináče nečinili (Let. 368.). — Protož vám přísně a pod nemilostí naší přikazovati ráčíme, abyste týmiž osobami z města nikam nehýbali (Bart. 211.). — Utkavše Šimona pod bezděčím jemu kázachu kříž nésti (Pass. 300.). — Aby zachovali pokoj pod hrdlem přikazovali (Let. 402.).

— Zapověděli pod hrdlem, aby žádný k mieru s nepřátely neradil (Anth. II. 104.). — Žádný se k tomu zástupu přimísiti nesmí pod hrdlem (Har. II. 252.). — Konšel tajnosť rady chovej pod ztracením hrdla (Anth. II. 166.). — V tej žalobě přisahá a za sebú dva očistníky má míti pod ztraceniem pře (Výb. I. 985.). — Pod ztracením cti i viery naší slibujem (Arch. I. 200.). — Pod přísahú a pod utětím palce u ruky pravé sobě slíbili (Let. 11.). — Prostým lidem myslivosť na některých místech pod vyloupením očí a na některých pod stětím hlavy jest zapovědína (Anth. II. 168.). — Ižádný v pátek masa jiesti nesměl pod vyhnáním z města a z obce vyvržením (Arch. I. 205.). — Slíbil pod věrú pode ctí a pod vězeniem (Arch. I. 191.).

d) O způsobě děje slovesného a stavu jakostného:

Právo toto slavné zlehčuje pod zástěrou služby (Žer. Záp. II. 92.). — Změnilo se pod zástěrou žádosti páně kardinálovy (Žer. Sn. 2.). — Pod lestivou barvou jedni druhé stínati dali (Bart. 9.). — Mnohé pevnosti Turek lstivě a pod přátelstvím opanoval (Har. II. 142.). — Maximilian Bělohradu dobyl pod úkladem a lstí (Let. 248.). — Vězte, že sta tato dva bohy, ježto sě pod člověčí tváří tajíta (Pass. 923.). — Mnozí pod spůsobem poutníkův do země přicházejí (Žer. Sn. 37.). — Páni čeští list pod svými pečetmi k otcům toho sněmu poslali (Žal. 110.). — Král položil sněm, na kterýž se sjelo mnoho kněžstva pod obojí i pod jednou spůsobou (Bart. 128.). — Večeře páně má pod obojí spůsobou přijímána býti (Žal. 90.). — Pod sladkým medem tráví lidé lidi jedem (Mudr. 42.).

e) V příčině zevnější:

Ves most otřásá sě pod jich davem (Výb. I. 29.). — Paní snad bude míti takou masť, co se mi pod ní ruka zahojí (K. Poh. 257.). — Pod takovými těžkostmi života někteří znestatečněli (Blah. 36.). — Na podhoří hradba pralesů pod váním se větrův ukláněla (Kbk. I. 101.). — Pod paprskem noci světla ještě růže nevykvetla, pod měsícem ještě málo čackých plodů pouzrálo (Jabl. 86.).

f) Míru, jíž děj slovesný nedosahuje:

Sv. Prokop pod měrú napíjal sě vody (Výb. I. 186.).

3. Časově, v čase, během kterého se co děje: Stalo sě jest to svěcenie pod ciesařem Jindřicha druhého (sic) (Výb. I. 189.). — Trpěl pod Pontským Pilátem. — Ti všichni času otevřené války nebo pod příměřím zajati jsou (Anth. II. 201.).

O předložce před.

Předložka *před* (opp. *za*) pojí se s akkusativem a instrumentalem.

I. S akkusativem předložka *před* určuje místný cíl děje slovesného, jenž položen jest s této strany předmětu označeného předložkou *před*, tohoto nedotýkaje. Předmět tento jest:

a) Věcný:

Tajně sě před Prahu brachu (Dal. 36. 2.). — Před hory bez strachu jide, odtud před Prahu přijide (Dal. 103. 9.). — Přišed před rajská vráta prosich hospodina (Pass. 317.). — Všickni přišli před stuol krále nebeského (Pass. 959.).

b) Osobný:

Těch hlas před bóh jdieše (Dal. 92. 41.). — Mudrci před král šli (Pass. 924.). — Vzemše posli listy nesú je před krále svého (Výb. I. 145.). — Jidú na hrad před královú (Kat. 217.). — Vede jej před kněze, před knieni i před Ludišu (Výb. I. 42.). — Pojdvě předeň (Výb. I. 150.).

Pozn. Sem náleží *před se* ve rčeních: před se jíti, jeti, běžeti, vzíti, pustiti. Návěští dává, předse-li jíti čili se zpátkem navrátiti mají (Anth. II. 216.). — Prve by sě musilo mnoho zlého státi, než to, což páni jsú nalezli, by před se nešlo (Anth. I. 110.). — Předse dále cestou svou k Tachovu jeli (Anth. II. 372.). — Královna z Sáby dalekou cestu do Jerusaléma před sebe vzala (Har. I. XXVII.). — Právo předse pustiti. — Člověk před sebe vzitý (= pyšný, us. mor.).

II. S instrumentalem předložka *před* určuje

1. Místo položené s této strany předmětu označeného předložkou *před*, na němž co tkví nebo se děje. Předmět tento jest:

a) Věcný:

Kněz sě položil před hradem (Dal. 22. 15.). — Král před městem sě položi (Anth. I. 36.). — Ciesař sě před Medulanem položi (Dal. 47. 9.). — Tataři před Olomúcem sě stavichu (Dal. 82. 31.). — Před Prahou smlouva se stala (Žer. Sn. 48.).

Pozn. Sem náleží rčení před rukama (= na snadě): Plnomocenství před rukama jest (Žer. Sn. 5.). — Otázka učiněna, má-li to psaní před rukama (Žer. Záp. II. 25.). — Půhončí před rukama jest (Žer. Záp. II. 167.).

b) Osobný, a to:

α) Předmět osoby trpné, v jejíž přítomnosti děj slovesný před se jde:

Před králem všichni stáli (Anth. I. 149.). — Král jich stáše přede mnú (Anth. I. 42.). — Nesmiechu sě bíti v čelo před bohy (Anth. I. 11.). — Modlil jsem sě před bohem pad na zemi (Výb. II. 490.). — Naleznuť milosť před králem (Anth. I. 166.). — Kuoň sě před mužem zastaví (Anth. II. 60.). — Pilát umyl ruce přede všemi lidmi (Pass. 298.). — Toho bůh nemiluje, ktož sě před lidmi velbuje (Výb. I. 195.). — Chlubili sě před lidmi (Výb. I. 199.). — To všecko před sudím do knih se zapíše (Mitr. 82.). — Vuoli všech přede všemi oznámil (Výb. II. 485.). — Neroď toho před námi tajiti (Výb. II. 492.). — Netajíme před vámi (Žer. Záp. II. 163.). — Nebožátka bídná, proč vy se v hrdlo nestydíte před pánem bohem i přede všemi lidmi (Bart. 165.).

Pozn. Slovesa postaviti, položiti a p. při otázce *kde?* starší jazyk s instrumentalem pojí: Pohané Julitu před Alexandrem starostú postavili (Pass. 406.). — Ďábel sě před Cyprianem postavil (Pass. 835.). — Chci jej postaviti před panem hejtmanem (Arch. I. 125.). — Malchus chléb před nimi položil (Pass. 581.). — Položíš před knězem ty své dary (Štít. Nauč. 295.).

β) Předmět osoby činné, jež účinně v děj působí, jsouc jeho původem a příčinou:

Do domu před hostem z domu za hostem (Mudr. 288.). — Před zástupem první bývaj (Anth. I. 34.). — Slal před sebú veliké poklady do onoho ostrova (Anth. I. 166.). — Pastýř před vlkem sršı́ (Anth. I. 34.). — Sedláci přede mnú sršie (Anth. I. 96.). — Jelen před ním nedaleko tečieše, nevelmi před ním chvátaje (Výb. I. 187.). — Řekové před ním utíkají (Troj. 234.). — Črtie před sv. Prokopem běžiece své smutky sobě pravichu (Výb. I. 194.). — Kdo před deštěm běží snadno v louži leží (Mudr. 155.). — Před právem ubíhal (Žer. Záp. II. 120.). — Před morem nelze utéci ani se schovati a skrýti (Anth. II. 153.). — Skryl jsi sv. písma dóstojenstvie před mudrci (Anth. I. 76.). — Jiezvený nemóž zbýti svých ran, když sě bude krýti před lékařem (Výb. I. 243.). — Mocný móž také vzácnú almužnu učiniti, bráně před násilím lidí upřiemých (Štít. 251.). — Královna své nepřátely má, před nimiž se hájiti musí (Lab. 93.). — Naše terče dobře nás před šipkami hájily (Pref. 441.). — Andělé zbožným lidem rádi slouží, před ďáblem a zlými lidmi střehou, od úrazu hájí (Lab. 127.). — Před těmi nic neostane (Výb. I. 248.). — Jakož jej rychle potka, neimě před ním živótka (Anth. I. 44.). — Před Tatary bezpečni jsme byli (Mitr. 187.). — Maje sobě pokoj před nepřátely na to se oddal (Anth. II. 163.).

Pozn. 1. Vazba tato jen potud správna jest, pokud původní místní význam jí označen býti má; sice užíváme jiných vazeb přesnějších, správnějších a lepějších: genitivu odluky prostého nebo spojeného s předložkou od, anebo dativu.

Pozn. 2. Předložka před určuje též osobu, k níž děj se vztahuje, po jejímž soudě výrok plastnosť má (= dativu vztahovému): Nemají škoditi cizí řeči těm, ješto před bohem nevinni jsú (Pass. 776.). — Drahá jest před hospodinem smrť svatých jednoho (Pass. 953.). — V tom, ješto mě viníte, před bohem jsem práv (Pass. 1002.). — Prosby jeho veliké jsú před bohem (Výb. II. 482.).

2. Předmět, s nímž jiný předmět srovnán jsa, větší měrou stejné vlastnosti předčí:

Jsem před ním tako malý, jakž přede lvem zvěř ustalý, před sluncem voščená sviečka neb před mořem mělká řiečka (Anth. I. 32.). — Sv. Jan před všemi svatými svatostí předčí (Pass. 415.). — Přede všemi cti a chvály došel (Mitr. 52.). —

Děti jeho před tím dalekým strejcem lepší právo mají (Žer. Záp. II. 20.). — Očím před ušima víra (Mudr. 351.).

3. Čas, dříve něhož děj slovesný se koná (opp. *po*):

Sv. Prokop svú smrť před dvěma dnoma věděl (Výb. I. 202.). — Vladislav umřel v Budíně ve čtvrtek před květnou nedělí (Bart. 13.). — Sv. Simeon před svú smrtí svýma očima syna božieho jměl viděti (Anth. I. 77.). — Téhož léta vyhořal Most v noci před matkú boží na nebesa vzetí (Let. 164.). — Před neduhem přijímaj lékarstvie (Ctib. Hád. 23.). — A již několik let před námi matka naše byla umřela (Anth. I. 102.). — Přede mnú nenie buoh stvořen a po mně nebude (Výb. II. 519.) — Bodej byl ten rozum před soudem, který bývá po soudě (Mudr. 193.).

O staročeském dvojím *ř*, jasném a temném.

Napsal dr. J. Gebauer.

Každá souhláska temná má proti sobě svou jasnou (na př. *t-d*, *s-z*, . . .) a liší se vespolek proudem, za něhož se článkují: při temných je proud prudký, při jasných mírný. Naproti obojima pak jsou hlásky jiné, při kterých síla proudu nečiní rozdílu žádného; a to jsou souhlásky plynné a samohlásky, jež u příčině této nazývati můžeme indifferentními.

Novočeské *ř* je souhláska plynná a indifferentní, neboť neznamenáme, že by byl rozdíl, když ji vyslovíme za proudu mírného a za proudu prudkého. Ale jinak bylo ve výslovnosti staročeské; v té někdy rozeznávalo se jasné *ř* (= *rź*) a temné *ř* (= *rś*). Tomu nasvědčuje theorie a to potvrzuje praxis některých starých rukopisův.

Theoreticky žádáme, aby bylo *ř* jasné i temné, poněvadž je smíšeninou plynného *r* se sykavkou a poněvadž sykavky všecky se různí na jasné a temné; a žádáme dále, aby *ř* v sousedství souhlásky jasné znělo jasně (na př. pohřben, *ř* jasné = *rź*, poněvadž sousední souhlásky *h* a *b* jsou jasné) a v sousedství souhlásky temné temně (na př. pokřtěn, *ř* temné = *rś*, poněvadž *k* a *ť* jsou souhlásky temné).

Prakticky pak potvrzuje se ona theorie těmi rukopisy starými, které souhlasně s ní píší žádané temné *ř* spřežkou *rs* (*rſ*) a žádané jasné *ř* spřežkou *rz*. Jsou to zejména, pokud mi povědomo, Zlomky Táborské (vytištěné od A. Vrťátka v Čas. Č. Mus. 1874, 116—120) a Žaltář Klementinský (rkp. knihovny univers. Pražské sign. 17 A. 12).

Úkolem následujících řádků jest, ukázati zevrubným přehledem dokladů z kodexu posledně jmenovaného, že rozdíl mezi

psaným *rz* a *rſ* zakládá se na rozdílném znění staročeského *ř* a že ve staročeské výslovnosti rozdíl mezi jasným *rź* a temným *rś* druhdy byl rázný a zřetelný, ješto i písaři někteří v písmě jej znamenali.*)

a) Všimněme si nejprve příkladů, kde *ř* stýká se s hláskami indifferentními. Především

1. kde jest *ř* mezi dvěma samohláskama. Doklady, které sem patří až na nepatrné výjimky mají *rz;* zejména: nerzekli 24^b a j., nenarziekali 62^a, zlorziecziechu 45^a, zlorzieczil 127^a, zlorzeczenye 6^a, zlorzeczenſtwie 7^b, 91^b — materze 51^a, 53^a, materzie 14^a, 37^b, 91^b, materzi 94^b — dcerze 33^b, 56^a — zwierzie 120^a, zwierzata 37^a, 49^a, 50^a, 83^a, zwierzatom 57^a, zwierziecie 129^b — kurzata 66^b — rozmierziu 90^b, zmierzil 126^b, zmierzitedlny 28^b — berzes 37^a — rozſirzil 99^a, rozſſirzili 24^b, rozſſirzena 124^b — wierziu 18^a, newierzi 60^b, wierzie 95^a, wierziucim 133^a, newierziece 49^b, wierzil 96^a, 100^b newierzil 59^b, wierzili 86^b, newierzili 60^b — uderzil 60^a, 127^a — otworzil 103^b, otworzuge 27^b — morze 47^b, 52^b, 54^a, 57^a, 60^a a j., namorziu 71^a, 87^a, na morzi 47^a, u morziu 59^a, umorzyu 111^a, vmorzyu 125^b — ſtworzil 57^a, 70^b, 106^a a j., ſtworzile 101^a, ſtworzen 80^b, neſtworzeny 134^b, ſtworzena 84^a, 122^a, ſtworzenye 140^b, ſtworzitele 129^a, potworzen 10^b, ztwarzenie 40^a, twarzi 33^a — oltarzi 66^b, oltarzie 97^b, k oltarziu 31^b — burzi 6^b (3. sg.), burzi 61^b (dat.), u burzi 61^b, burzie 10^a, 50^b, 51^b, 122^a a j., burziu 89^b — horze 24^b, 30^a — na horzie 5^a, 8^a, 49^b, 58^a, 66^b, 80^b a j. — zorzie 57^a — ſtarzi 122^a, kterziz 23^b, 25^b, kterzis 21^b, 41^b, 77^b, nyekterzi 24^b — ſporzil

*) Theoreticky ukázáno k tomuto rozdílu fonetickému v mém Hláskosloví na str. 20 a 21, 98 a 99; rozprava tuto následující přináší k tomu i doklady skutečné, o kterých jsem do nedávna nevěděl, ačkoli k nim již bylo poukazováno. Rozdílu dotčeného v Žaltaři Klimentinském všimnul si nejprve Dobrovský a praví o něm (Gesch. d. böhm. Spr. u. Lit. 1818, 119): „Die Orthographie betreffend, wird rz von rſ unterschieden. Ersteres findet ſtatt nach einem Vocal: korzecz; letzteres nach härteren Consonanten, weil es in diesem Falle auch härter ausgesprochen wird: krſidlo, trſiepina.“ Pak ukazuje se k tomu poznámkou J. Jirečkovou v Č. Č. Mus. 1875, 322, kdež se praví: „Zde nebude nevhod doložiti zvláštnost pravopisnou ve Zlomcích Táborských, která posud zůstala nepovšimnuta, že totiž *ř* píše se vůbec dvojím způsobem, po souhláskách co *rs* (prsied, prsielaz, sestrsiczko), v násloví a po samohláskách co *rz* (rziecz, rzkúc, rzech, wierzys, swarzye). Zvláštnost tato jmenovitě proto je zajímava, že důsledně provedena i v Žalt. Klim. (trsiesla, prsied, oltarz, morze).“ — Pokládá tedy Dobrovský rozdíl mezi *rz* a *rſ* nejen za pravopisný, ale za fonetický, a ten výklad potvrzuje se rozpravou zde následující. Doklady její vypsány jsou z věrné kopie p. Ad. Patery; ty, které se vyskytují v kodexu jenom několikráte, jakož i ty, které se odchylují od pravidla vůbec zachovaného, uvedeny jsou zevrubně, kdežto při dokladech pravidelných a častěji se opakujících jenom na některá místa jejich se ukazuje. Zlomky Táborské ukazují v této příčině pravidlo totéž, co Žalt. Klim.; ale pomíjejí se zde, poněvadž příkladů s *ř* mají velmi málo.

85ᵃ, prsiſparzie 45ᵇ — wirzehuge 12ᵃ (eructat), wirzehlo 33ᵃ — poſirzil (jako sýr posyřils mě) 143ᵇ — murzinstwo 50ᵇ a j., murzinowym 57ᵃ — korzen 38ᵇ, korzenye 64ᵃ — korzec 22ᵃ — dwerzie 116ᵇ — perzie 49ᵇ — pazderzie 125ᵇ — lekarzi 69ᵇ — puklerze 34ᵇ — wkorze (in choro) 122ᵇ — wſekirzie 56ᵇ — wdarziech 33ᵇ — wrozborzenyu 87ᵃ. —

Výjimek s *rſ*, které sem patří, nalezl jsem jenom těchto pět: zerſiewie (oheň plápolal žeřěvě) 10ᵃ, porſidie (ordinant) 36ᵇ, otworſila 87ᵃ, nahorſie 35ᵃ a wſaltarſiu 21ᵇ.

2. Příklady, kde *ř* jest mezi souhláskou plynnou a samohláskou, znám v ŽK. jenom tyto tři: umrze 30ᵇ, mrzeme 33ᵇ, zemrzete 65ᵇ; mají vesměs *rz*.

Příkladů pak, kde by *ř* bylo mezi samohláskou a plynnou souhláskou anebo mezi dvěma souhláskama plynnýma, v ŽK. není.

b) V sousedství souhlásek jasných psáno *ř* v ŽK. většinou spřežkou *rz*, ale dosti často také *rſ*. Z příkladů ŽK., které sem patří, mají *rz:*

dobrzie 7ᵇ, 25ᵃ, 45ᵃ, 36ᵇ, 74ᵇ, 96ᵃ, 102ᵇ a j., dobrze 7ᵇ, 42ᵃ, zebrziete 91ᵇ, brziucho 33ᵃ, brzicho 9ᵇ, brziucha 14ᵃ, 53ᵃ, 108ᵇ, 145ᵇ, brziemen 64ᵇ, brziezie (ovcě) 119ᵃ, od brziucich 62ᵇ, oſtrſiebrziene 49ᵇ;

— drziewo 127ᵇ, drziewie 85ᵇ, drzewe (adv.) 29ᵃ, 42ᵇ, 72ᵇ a j., drziemala 99ᵃ, drziemali 58ᵃ drziemanye 109ᵇ, widrzieti 130ᵇ (vydřieti), rozdrziel 19ᵇ, mudrzie 34ᵇ, 42ᵇ, u wiedrzie 60ᵃ, roznyedrzili (irritaverunt) 89ᵃ,

— pohrzeb 139ᵃ, pohrzebeno 33ᵃ, hrzimoti 59ᵃ, neuhrzazl 51ᵇ, uhrzazla 50ᵃ, pohrziuſſen 50ᵇ,

— ſezrze (devorabit) 130ᵇ,

— wiwrziela 116ᵇ, otewrzeſſ 120ᵃ, otewrziete 97ᵇ, otewrziel 60ᵇ.

Odchylky s *rſ* jsou:

dobrſie 21ᵇ, brſiucha 110ᵃ, brſie (sic pro břiemě) 27ᵃ, zabrſiezdienie 59ᵃ, zabrſiezdyeni 118ᵇ, nazabrſiezdienyu 34ᵃ

— pozrſe 13ᵇ, pozrſiela 87ᵃ,

— otewrſiel 4ᵃ, otewrſieli 14ᵃ, otewrſiena 22ᵃ, 91ᵃ, otewrſiete 15ᵇ a snad také ve zrſieze 109ᵃ a zrſidyuge 48ᵃ, máme-li tu totiž před sebou skupeniny *zř* a ne *sř*. Obzvláště pozoru hodny jsou počtem svým odchylky při slovích *hřiech* a *zřieti* a jejich odvozeninách. Slova tato v Žaltáři velmi často se vyskytují a mají tu *rz*, tu *rſ*, častěji pak *rſ*; na př. hrſiech 6ᵃ, hrſieſník 5ᵇ, hrſieſſiti 2ᵃ atd. a hrziechom 63ᵃ, hrzieſnyki 87ᵃ, hrzieſſiti 60ᵃ atd., pak uzrſiu 2ᵇ, wzezrſi 7ᵃ, wzezrſiel 80ᵇ, uzrſien 66ᵇ, wobezrſienyu 5ᵃ atd. a obezrziu 123ᵇ, wzezrzi 13ᵇ, ſezrziel 22ᵃ, wobezrzienyu 100ᵃ atd.

c) V sousedství souhlásek temných psáno *ř* v ŽK. pravidelně spřežkou *rſ*; příkladův jest velmi mnoho a výjimky s *rz* jsou počtem poměrně nepatrné. Pravidelné *rſ* máme zejména

v předložkách *při, před, přěs* a velmi četných složeninách se *při-, přě-, před-, přěs-*, na př. prſiczinyl 4^{a}, prſikazany 4^{a}, neprſilozil 6^{b}, prſiweden 8^{a}, prſiſaha 8^{a} atd.; prſieydy 6^{b}, neprſielstil 13^{a}, prſiemohl 38^{b}, prſiemnoſtwo 54^{a} atd.; prſied oczima 7^{b}, prſiedſel 13^{a}, neprſiedlozili 39^{b} atd.; prſieſden 7^{a}, prſies mye 31^{a}; — dále ve prſietel, neprſietele, ot neprſatel, mezi neprſateli 3^{b} a tak vůbec velmi často v těchto slovích, ana v žalmech zhusta a takořka několikráte na každé stránce se vyskytují; uprſieli 9^{b}, neuprſikrſil 85^{b}; — potrſiebach 5^{a}, potrſiebno 134^{a}, wpotrſiebnem 21^{b}, nepotrſiebuges 8^{b}, potrſiebuge 21^{a}, nepotrſiebowal 29^{b} a j., — opatrſiu 129^{a}, opatrſil 20^{b}, opatrſenye 38^{b}, wopatrſenyu 28^{a}, — otrſiekanie 22^{a}, — zetrſe 19^{a}, 23^{b}, 26^{a}, 34^{b}, 42^{b} a j., zetrſiel 57^{a}, 58^{a}, 85^{a} a j., zetrſen 143^{a}, zetrſieno 107^{b}, — trſiepina 14^{a} (testa), — trſie (tres) 134^{b} a j., — ſie trſieſti 17^{b}, ſtrſieſſie (conquassabit) 93^{a}, trſieſiechu ſie 8^{a}, 39^{a}, trſaſla ſie 58^{a}, ſtrſaſla ſie 10^{a}, wztrſaſla 59^{a}, trſaſlo 105^{a}, wztrſaſla ſta ſie rti ma 127^{b}, trſas 35^{a}, 40^{a}, 126^{a}, — trſieſla ma 17^{a}, — bratrſi mey 14^{b}, bratrſiu 107^{a}, — powietrſi 10^{a}, powietrſie 60^{b}, 89^{b}, — trſiewa 130^{b}, trſiewi moi 90^{b}, trſieſku 142^{b}, — giutrſnie 19^{b}, giutrſnye 47^{a}, wgiutrſniech 46^{a} (in matutinis); — ſtrſieli 4^{a}, 6^{b}, 27^{a}, 33^{b} a j., zaſtrſiele (3. pl.) 46^{b}, zaſtrſielili 46^{b}, — oſtrſiezes 7^{a}, ſtrſieze 106^{b}, 23^{a}, ſtrſiez (impt.) 9^{a}, oſtrſiez 16^{b}, oſtrſiezme 116^{b}, ſtrſieziechu 53^{a}, ſtrſiehli 59^{a}, oſtrſiehaty 28^{a}, oſtrſieha 78^{a}, oſtrſiehai 67^{b}, oſtrſiehage 96^{a}, neoſtrſiehale 142^{b} atd., — biſtrſiny 25^{a}, 93^{a}, biſtrſinu 107^{b}, na biſtrſinye 66^{a}, — uproſtrſiedcie 14^{a}, 49^{b}, 29^{b} a j.; — ſtrſiebro 7^{a}, 95^{a}, ſtrſiebra 48^{a}, 101^{a}, ſtrſiebrem 50^{a}, oſtrſiebrziene 49^{b}, atd., — zaſtrſiel 67^{a}, proſtrſiel 144^{b}, zproſtrſiel 11^{a}, 40^{b}, rozproſtrſiel 85^{b}, prſieſtrſiela 87^{a}, nerozproſtrſielo 59^{b}, zproſtrſieli 32^{b}, oboſtrſyu (acuero) 130^{b}, oboſtrſili 46^{a}, oſtrſili 115^{b}, oſtrſi (meči ostří) 122^{b}, — ſtrſieſne (sěno střěšné, foenum tectorum) 109^{a}; — neuprſikrſil 85^{b}, wzkrſies mye (impt.) 30^{b}, wzkrſieſſenie 139^{a}, zkrſanuli (obriguerunt) 126^{a}, krſehtati 25^{b}, zkrſehce 94^{a}, ſkrſehtali ſu 24^{a}, — krſeſt 139^{a}, krſieſtanſka 134^{a}, — krſiwdu 38^{b}, 120^{b}, wkrſiwdie 38^{b}, nakrſiwili 42^{a}, nakrſiweny 52^{a}, 126^{b}, — krſidle 40^{a}, krſidlu 9^{a}, 25^{a}, 41^{b} a j., — morſke 4^{b}, 22^{a} a j., — wchrſebtie 48^{a} (vedlé chrſbetem 11^{b}), — blato czrſiedne (lutum plataearum) 11^{b}.

Odchylky s *rz* jsou počtem nepatrné a následují zde všecky: przikladi 59^{b}, prziwedl 62^{a}, przielis 93^{b}, prziedbiehle ſta 58^{b}, przied gich otci 60^{a}; — neprzateli 70^{b}, 110^{b} (a také neprateli 61^{a}), neprzatelſkich 130^{b}, — iako przinу (sicut stipula) 66^{a}, — potrzieb 88^{b}, — zetr^{z}es (sic) 35^{a}, — trzeti 136^{a}, — wztrzaſſu ſie 82^{b}, trzaſſiuciu 84^{a}, trzieſienye 87^{b}, — bratrzy mey 51^{a}, — otrziezan 123^{b} — zproſtrzes 67^{a}, oſtrziez (impt.) 115^{b}, biſtrziny 57^{a}, — biſtrzini 60^{a}, — uprostr^{z}ied 15^{b}, uproſrziedcie (sic) 40^{a}, — wgiutrzny 36^{a}, wgiutrznie 79^{b}, wgiutrzniech 55^{b}, — ot wnyutrzſla (sic, ab intus) 33^{b}, — krziz 139^{a}, — horzkoſt 124^{a}, horz-

kosti 6ª, 7ᵇ, 57ᵇ, horzku 46ᵇ, — wladarzstwie 68ᵇ, — chrziepi 95ª. Při chrzbet 64ᵇ, 109ª, chrzbeta 49ᵇ, chrzbetowe 52ª možno mysliti na vliv jasného *b* a na výslovnost novočeskou *hřbet* atd.

Ve příkladech dosud uvedených jest *ř* vždycky v prostředku slova; dlužno však všimnouti si ještě *ř* na začátku a na konci slov.

Na začátku slov vyskytuje se *ř* a psáno je spřežkou *rz* v četných a často opakovaných tvarech slovesa *řéci* na př. rzeci 68ᵇ, rzechu 60ª, rzekl 6ª, dále ve rziekach (impf.) 55ᵇ, rziekagiuci 26ª, rziecz 41ᵇ, 43ᵇ, 46ᵇ, rzieczi 85ᵇ, 98ᵇ, 12ª, rziecziemi 91ª, rzieki 34ª, 54ª a j., na rziekach 15ª, rzad 145ᵇ, rzetiez 144ᵇ, rzewuci 14ª. Zde shoduje se *rz* s pravidlem obecně zachovaným, a taktéž *rs* ve rsku (řkú) 31ª.

Odchylky naskytují se tyto: wrsieczich 37ᵇ, i rsieki a wrsiekach 127ª; také rzku (1. sg. a 3. pl.) 12ª, 17ᵇ, 24ᵇ a j. a rzkuce 53ª jsou odchylky a omlouváme je tím, že blízké příbuzné tvary (rzekl, rzeci atp.) svád ěly písaře, aby místo fonetického *rs* psal etymologické *rz*.

Na konci slov psáno *rz* v oltarz twoi 17ª, otworz a ... 38ª, otworz usta 65ª, otworz twogi 143ª, stworz we mnye 38ª, sberz ny 88ª, wnyutrz strach 129ᵇ, wnyutrz mne 81ª a weprz z lessu 64ª; — *rs* pak v oltars twoi 38ᵇ, twars nad syny 33ª, twars iakob 34ᵇ, twars krasi 36ᵇ, zwiers ztrawil 64ª a opatrss tie 12ᵇ. Pravidelnosti v příkladech těchto ovšem viděti není. —

Ze všeho toho činí se mi pravdě podobným,

ad *a)* že hláska *ř* v sousedství hlásek indifferentních písaři Žaltáře Kl. zněla jasně, = *rź;*

ad *b)* totéž jasné znění že měla pak přirozeně také v sousedství souhlásek jasných; ale

ad *c)* v sousedství souhlásek temných že zněla temně, = *rś*.

Tomu odporují ovšem některé příklady, které jsou uvedeny jako výjimky a odchylky. Tu však dlužno uvážiti, že příkladů, které pravidlo naše potvrzují, jest většina převeliká a že odchylky mnohé mají příčinu svou ve blízké analogii (na př. *rzku* místo *rsku* — dle anal. *rzekl*), jiné pak že snad zavinil pozdější opisovatel, jemuž fonetický rozdíl mezi *rź* a *rś* již nebyl dosti jasný.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

(Pokračování.)

Podávají Konst. Jireček a J. Gebauer.

XIII.*) „*Král*" v Záboji.

J. Grimm ve svých Rechtsalterthümer píše (str. 282): „Der Eigenname Carl hat sich durch die Erhebung der fränkischen

*) V. Listy filol. 1877, 86 sl.

Hausmeier auf den Thron über ganz Europa verbreitet, und wie Caesar bei uns zu Kaiser, ist er bei den Slaven und Litauern in der Form kral, krol, korol Benennung des Königs geworden."

Žeby český král původ měl od Karla Velikého, tvrdili i Dobrovský, Šafařík a Miklošič.

Mínění toho se při obraně Rukopisu Kralodvorského šířeji zastali skladatelé spisu „Die Echtheit der Königinhofer Handschrift" (Prag 1862, str. 7).

V Časopise českého musea 1863, 221 od Jos. Jirečka poukázáno k jednomu životopisu apoštolův slovanských, kde se císař Karel Hrubý zpomíná co Kralь.

Matzenauer v „Cizích slovech ve slovanských řečech" (Brno 1870) str. 50 žádá, aby se k úplnějšímu zjištění provedlo diplomaticky, že se v té neb oné písemnosti slovanské užívá vlastního jména Karla Velikého ve formě král co appellativa, i odkazuje k lit. karálius, které by prý pocházeti mohlo od lit. kára (válka). *)

Na to se proti výkladu od jména Karla Vel. vyslovil i N. Nekrasov (Краледворская рукопись. Petrohrad 1872). Tomu se opřel Budilovič v kritice spisu Nekrasovova (Журналъ министерства просвѣщения 1872 duben), načež o celé věci znovu obšírně promluvil Jos. Jireček v kritice téhož spisu (Č. Č. M. 1873, 90—100).

Důležitá místa k podpoře staršího náhledu uvedl prof. Ign. B. Mašek v časopise tomto (III 1876, 157): jméno Kral co Carolus v listinách 1187 a 1247 a dvakráte v kronice Pulkavově.

Nový doklad takový nalezl jsem letos v královské knihovně Stockholmské v jednom rukopisu papírovém z XV. věku, jenž obsahuje Pulkavu, životopis Karla IV od něho samého sepsaný a krátké letopisy, vše česky (srov. popis Dudíkův, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Brünn 1852, 166 a 389 sld.). Překlad života Karla IV je samostatný a od překladu, uveřejněného ve „Výboru z literatury české" úplně odchylný. Na str. 836 rukopisu Stockholmského naleză se toto místo: „A měl jest dřéve řečený král dvě sestře vdaně. Jednu vdal jest za krále uherského Krale prvnieho, a ta bez dětí umřela jest. A druhú vdal královi Krali franskému, jenž kraloval v franské zemi." Na obou místech tužkou opraveno jest nad řádkou Karla, Karlovi, ovšem rukou pozdější.

*) Alexander Brückner, Litu-Slavische Studien. I. Theil. Die slavischen fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877, 90 uvádí Karalius či kralius mezi cizoslovy; první tvar pochází z mrus. король, druhý z pol. król. Srov. tamže str. 47. Podobně se proměnil mrus. korołyk (střizlík, Zaunkönig) v lit. karalikas, karalukas, karalelis, a mrus. korołyk, pol. królik (králík) v lit. karalikas, karalikis, kralikas.

Ve Výboru I 5086 místo to se čte dle perg. rukopisu Vídenského takto: „I měl jest dříve řečený král dvě sestře vdaně: jednu byl dal uherskému králi Karlovi prvniemu, a ta jest umřela bez dětí; druhú byl dal Karlovi franskému králi, jenž tehdy kralováše ve Francii.“ V papírovém rukopise biskupské knihovny Litoměřické z XV věku znění toho místa úplně se shoduje s textem, podaným ve Výboru. *)

Dr. *Konst. Jireček.*

XIV. *Kytice.*

Dívka přiběhne ku potoku a nabírá vody v kovaná vědra; po vodě k děvě kytice plyje, kytice vonná z viol a růží; dívka jme se kytici loviti, při tom nešťastnou náhodou upadne do vody, ale kytici přece uloví a zpomínajíc, kdo asi byl ten, jenž kytici vypěstoval, uvil a po vodě pustil, vyznává, tomu že by dala prstének zlatý, jehlici z vlasův a vínek svůj z hlavy.

Ten jest obsah písně o Kytici a ku hlavním momentům jejím chci zde uvésti některé parallely.

a) Někdo pustil kytici po vodě a dívka ji uloví. Pouštěti kytice a věnce po vodě je zvyk známý ve světě slovanském; dílem milenci tímto způsobem posýlají sobě kytice a věnce (obyčejně s nějakým vzkazem), dílem mládež zkoumá z osudu věnce po vodě puštěného, kdo za koho se dostane.

K výkladu prvému ukazuje píseň bulharská, kde dívka pustíc věnec po Dunaji přikazuje mu, aby plynul ku bílým dvorům junákovým a nedal se chytiti ani otci ani matce milencově,

vyjdeli však můj kochánek,
tomu dej se polapiti,
vyřiď mu, že touhou nyju (Holeček II. 198),

a píseň srbská, kde Mara ze tří věnců pouští jeden po chladné vodě a praví:

„Nosi, vodo, mog zelenog vjenca,
„donesi ga u Mletke bijele,
„a na ruku milu dragu mome“ (Vuk. 1. 233);

v jiné písni srbské poslán je věnec i vzkaz milencově matce, ale obé týká se vlastně přece jen milého sama:

(Smil-Smiljana) izvila je tri zelena venca,
jednoga je sebi ostavila,
drugi svojoj drugarici dala,
a tretji je niz vodu pustila,
pa je njemu tijo besedila:
„Plovi, plovi, moj zeleni venče,
„te doplovi do Djurdjeva dvora,
„pa zapitaj Djurdjevu majčicu:

---

*) Také u Dalimila slovo *Král* znamená Karla (Velikého), kap. 50: jakož se čte o Rolantovi, když sě stala škoda ot pohan Královi (dle rkp. Z), když sě v lidech sta škoda Královi (rkp. L; vyd. Jirečk. str. 102). *Gb.*

„Oćeš, majko, oženiti Djurdjo?
„neženi ga mladom udovicom,
„već ga ženi lepotom djevojkom“ (Vuk. 1. 232).

K výkladu pak druhému poukazují jednak zvyky národní známé v rozličných krajinách slovanských, kde dívky o jistých dnech (před sv. Janem, o sv. Duchu) pouštějí věnce po vodě a podlé toho, zda věnec plyne nebo stane nebo utone, pak kterou stranou plyne a zda jej kdo vyloví nebo nevyloví atp., předpovídají sobě, zdali se ten rok vdají nebo nevdají, na kterou stranu, za koho atd. [1]), — jednak píseň česká, kde naopak mládenec vyzkoumati chce, která bude jeho nejmilejší, a zpívá o sobě:

Pořezal jsem všecky pruty rozmariny zelené,
pustil jsem je po vodičce, po vodičce studené.
Která panna lovit bude rozmarinu zelenou,
ta mou nejmilejší bude za vodičkou studenou.
Šly panenky ráno k řece do věder nabíraly . . .
(Erben č. 328);

rozmarinu plovoucí uloví mlynářovic Anička a ta pak dále v písni nazývána jeho „milou“ a „nevěstou.“

Kytici v RKral. máme rozuměti trvám ve smyslu výkladu druhého: dívka má za to, že neznámý druh pustil kytici po vodě, aby vyzkoumal, která družka mu jest usouzena; dívka rozumí tomuto národnímu způsobu zkoumání, ví, kdo čí kytici uloví, že si jsou souzeni, a uloví kytici; byla by tedy usouzenou družkou toho, kdo kytici po vodě pustil, a vyznává, že by chtěla usouzenému dáti prsten, jehlici, vínek, jen „kdyby“ věděla, kdo to jest. —

b) Dívka, když se jala kytici lovit, „spade, ach! spade v chladnú vodicu.“ Podobně v písni české nahoře dotčené, na jejíž podobu s kyticí již Erben (Písně str. 176) poukázal:

Šly panenky ráno k řece, do věder nabíraly,
v tom ty pruty z rozmaríny k samé lávce plavaly.
Ta mlynářovic Anička po prutech se nahnula,
a nešťastná holubička do vodičky spadnula . . .

Ale rozdíl je při tom veliký: v RKral. dívka ovšem se zmáchá, ale jinak bez úrazu vyvázne, v písni novočeské naproti tomu dívka utone. Známo, že Goethe v překladě svém i Kytici tak proměnil, že dal dívce na konci písně utonouti; ale proměna tato sotva bude uznána za vhodnou (srov. Svoboda, Kral. rkp. 1829, 66; Nebeský ČČMus. 1853, 161—162; a zvl. Hanuš, Schriftwesen 106).

c) V Kytici dívka vyznává, že by souzenému milenci dala prstének zlatý — jehlici z vlasóv — vienek svój s hlavy. Podobné gradace vyskytují se v písních národních častěji. Na př. v písni maloruské [2]) dívka nasbírá pavího peří, uvije si vínek,

[1]) Více o tom vypravuje Pr. Sobotka: Rostlinstvo a jeho význam v nár. písních, č. I.
[2]) Żegota Pauli, Pieśni ludu rusk. I. 3.

dá jej do vlasů a když jde pro vodu, strhne se vítr a zanese jí věnec na Dunaj; věnec plyne po řece, dívka běží po břehu a přijdouc ke třem rybářům táže se jich, zda neulovili vínek; rybáři odpovědí, že ano, a ptají se, co dostanou; načež dívka slibuje jednomu zlatý prsten, druhému hedvábný šátek, třetímu sebe samu. V písni litevské [1]) jde dívka podél zátoky mořské a vítr odnese jí věnec do moře; dívka potká pak tři bratry, táže se, neviděliii její věnec, a slibuje jednomu hedvábný pás, druhému stužku na klobouk a třetímu svůj zlatý prsten s prstu. V jiné variantě litevské [2]) potká dívka tři synky hospodského a slibuje prvému hedvábný pás, druhému zlatý prsten a třetímu sebe samu. —

d) Jiný charakteristický moment Kytice záleží ve formě, jakou vyjádřeno jest vyznání dívčino: „kdabych já věděla . . .“ Táž forma opakuje se v písni moravské, kde dívka nalezne pérečka a zpívá:

— Dybych já věděla, či sú to pérečka,
já bych je schovala do svého šátečka;
— dybych já věděla, že sú bratra mého,
já bych je schovala do šátka bílého;
— dybych já věděla, že sú to Janíčka,
já bych je schovala do svého srdečka
(Sušil 255), —

a v písni slovenské [3]), kde dívka má pozorovati suchý topol, až prý se rozvije, že milý bude její:

Preneščastný topol, kedy sa rozviješ!
Keby som veděla, že se máš rozvíti,
išla by drahého oleja kúpiti;
keby som veděla, v kterú hodiněčku,
pomazala by som každú haluzečku;
keby som veděla, v který mesiac i deň,
pomazala by som i celý jeho peň.

e) Charakteristickým je pro Kytici konečně také verš, jehož rhytmus střídáním stop daktylických a trochejských vzniká a většinou adonský jest. Téhož rhythmu jest také nahoře dotčená píseň maloruská, k níž Žegota Pauli ve sbírce své i Kytici vytiskl poukazuje ku zjevným podobám obou básní, — a píseň srbská:

Usadih lozu sred vinograda,
navedoh vodu sa tri hladenca,
da mi je loza vazda zelena,
naša nevěsta vazda vesela (Vuk. 1. 86).

J. Gebauer.

XV. *Jaroslav* v. 59 sl.: *aby zvěstovali uhodnúce* atd. Kublaj dává si od „svých“ čarodějů, hadačů, hvězdářův a kou-

---

[1]) Nesselmann, Litt. Volkslieder č. 86.
[2]) Tamtéž č. 88.
[3]) Jirečk. anthol. I² 30, III³ 271.

zelníkův hádati, kteraký by konec boj měl vzíeti; podobně v Millionu I. kap. 53 Čingischan dává si hádati, kdo zvítězí v bitvě nastávající, a sice dle jedné recense hádají Čingischanovi nejprve „astrologové saracenští“ a po nich, když uhodnouti nemohou, „astrologové křesťanští,“ dle druhé pak recense káže Čingischan hádati „svým“ astrologům a kouzelníkům. [1])

Příběh podobný a zvláště na prvou recensi Millionu upomínající vypravuje se také v legendě o sv. Šimonu a Judě.

Dle Passionalu českého [2]) přijdou sv. Šimon a Juda do království Persarum a naleznou zde dva slovútné čarodějníky Zaroes a Arfaxat, jež sv. Matěj (v Leg. aurea Matthaeus) z múřenínské země vyhnal; „za toho času vojna volána bieše a v tej vojscě jeden królóv Babylonského podkonie jménem Baradach měl starostú býti“ a ten táže se před bitvou svatých apoštolů Šimona a Judy: „Proši vás, zjěvte mi to, kak náš boj projde!“ Hádají pak nejprve čarodějníci pohanští a zvěstují, že boj bude nešťastný; po nich hádají oba apoštolové a zvěstují, že zítra přijdou poslové od nepřítele prosíce o mír. A tak se také stalo.

Poněkud jinak vypravuje se táž věc v Legenda aurea [3]) a ve smyslu podobném — ač s odchylkami některými — také v kancionale Šimona Lomnického [4]), a sice v tomto následovně: Svatí apoštolové Šimon a Juda přijdou do království Perského. „V tom byla vojna volána,“ i měl býti za hejtmana „Baradach řečený jménem kurfiršt babylonský jeden“ (Leg. aur.: Tunc Baradach, dux regis Babyloniae, contra Indos ad proelium profecturus...); Peršané žádají rady bohův, ale ti jim neodpovídají; jdou tedy do města sousedního a táží se zde jiného boha, proč nedostávají odpovědi od bohů svých, a zde dovídají se, že bohové bojí se dvou apoštolů Kristových, kteří přišli do jejich města; tehdy vejvoda Baradach dá apoštoly vypátrati a k sobě povolati a táže se jich, „kterak ten boj bude státi, kdo v bitvě obdrží pole“ (Leg. aur.: finem belli nobis praedicite); apoštolové žádají, aby nejprve pohanští bohové žádané proroctví vydali, a bohové prorokují, „že boj převeliký bude, z obau stran málo jich ujde“ (Leg. aur.: Tunc phantastici grande bellum dixerunt esse futurum...); tomu smějí se apoštolové a praví, že tu ani nebude rozbroje, ale že zítra v třetí hodinu přijdou indianští posli a pod moc Baradachovu se poddají; kněží pohanští varují Baradacha, aby tomu nevěřil, že apoštolové chtějí lichou řečí jej ubezpečiti atp.; Baradach dá obě strany, apoštoly i pohanské kněze ostříhati, aby potrestal těch, o kterých se ukáže, že mu mluvili nepravdu, a když druhý den nepřátelští poslové skutečně přišli, chce zbíti pohanské kněží, ale apoštolové brání tomu. —

---

[1]) Listy filol. 1875, 107—110.
[2]) Pass. mus. nejstarší 561.
[3]) ed. Graesse, str. 708.
[4]) Písně historické, v Praze 1595, str. 419—422.

Jinde nalézají se také některé jiné podoby k jednotlivým momentům tohoto hádání v Millionu a Jaroslavu.

K jedné, v kap. 2. proroctví Danielova, poukazuje se v Kořínkovu vydání RK.: král Nabuchodonosor měl sen, a zapomněl ho; žádá, aby mu byl přiveden na paměť a vyložen, a pokoušejí se o to vykladači dvojí, mudrcové babylonští a pak Daniel; oni nedovedou ničeho, tento pak i sen uhodne i výklad jeho podá.

V Bidpajově kn. 10 [1]) vykládají brahmanové králi sen nějaký v ten smysl, že má dáti povražditi všecky své milé, krev jejich pustiti do cisterny a do cisterny pak sám si má sednouti, oni že potom shromáždí se ze všech čtyř konců světa, rozstoupí kolo okolo něho, vzpějí své čarodějné průpovědi a tím očistí jej i vysvobodí od záhuby, která mu jinak podlé snu hrozí.

Konečně ce se tkne hádání třtinami, ukázali H. Yule [2]) a dílem již Marsden) k následujícím zmínkám a zprávám o podobných zvyklostech národů jiných.

Ze spisovatelů staroklassických připomínají hádání z prutů Herodot o Skytech,[4]) Ammianus Marcellinus o Alanech [5]) a Tacitus o Germanech.[6])

U proroka Ozeáše psáno 4, 12: „Lid můj dřeva svého se dotazuje a hůl jeho oznamuje jemu,“ a Theophylakt podává k tomu výklad, že hádači zastrkovali dva pruty, aby stály, říkali nad nimi své zaklínání, pruty pak působením ďáblův padaly na sebe, a jak tu padaly a padly, dle toho hádáno.[7])

Skoro týž způsob mongolský, jako Marco Polo, popisuje Rubruquis (Ruisbroek), brabantský minorita a cestovatel století XIII. (1253). Navštívil nemocnou manželku Mangu-Kaana, která byla křesťankou, a tu viděl, jak kněži nestorianští hádali z prutů,

---

[1]) Calila und Dimna, přel. Wolff 1837, 2. 58.

[2]) The Book of Ser Marco Polo, Lond. 1875, 1. 238—239.

[3]) The Travels of Marco Polo, Lond. 1818, 197.

[4]) „Hadačů jest u Skythů mnoho, jižto hádají z četných třtin vrbových takto: Přinesše veliké otýpky třtin kladou je na zem a rozhrnují je; pak pokládajíce třtinu po třtině odříkávají kouzelná slova; pak zase něco odříkávajíce třtiny svazují, opět po jedné je skládajíce.“ Herodotovy Dějiny, přel. Kvíčala (1863) IV. 67.

[5]) (Halani) futura miro præsagiunt modo, nam rectiores virgas uimineas colligentes easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, aperte quid portendatur norunt. Ammianus Marcellinus 31. 2. (ed. Eyssenhardt 1871).

[6]) Auspicia sortesque ut qui maxime observant: sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferæ arboris decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere et fortuito spargunt. Mox, si publice consuletur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ, precatus Deos coelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. (Taciti Germ. 10., ed. Baumstark Lpz. 1876.)

[7]) Yule, l. c. 238.

odříkávajíce nad nimi nějaké verše, prý kus nějakého žalmu, jak sami pravili.[1])

Jaeschke, člen moravsko-bratrské missie v Tibetu, píše v listě z Lahulu, že hádání popsané Marco-Polem dosud je známo a užíváno u Lamaitů, s tím jen rozdílem, že místo třtiny rozštípené berou k tomu dva šípy, pročež tento způsob hádání *da-mo* se nazývá, t. j. hádání ze šípův, a cestovatel Vigne vypravuje, že r. 1833 v Lodianě v Indii týmže způsobem pátráno po nějakém zloději.[2])

Jean de Thévenot, franc. cestovatel stol. XVII. vypravuje o Turcích, že při každém důležitém počínání obracejí se dříve k hadačům. Tito pak, majíli předpověděti výsledek bitvy, vezmou čtyři šípy, dají dvěma jméno Turkův a dvěma jméno nepřátel, čtou nějakou kapitolu z koranu, šípy utkají se a dle výsledku pozná se, která strana zvítězí.[3]) Týž způsob hádání poznal P. della Valle u mohamedanů v Aleppě[4]) a týmž způsobem, jak svědčí de la Croix, mahomedanští námořní loupežníci před každým útokem výsledku se doptávají.[5]) *J. Gebauer.*

---

[1]) Cestop. jeho vytištěn v Recueil de Voyages et de Mémoires 1839, IV.

[2]) Yule, l. c. 238 a 239.

[3]) „Unter den Türken seyn nicht wenig Personen, die sich unterstehn, zu wahrsagen und treffen darinne sehr wohl ein. Man siehet diese Leute in allen Winkeln der Gassen auf der Erde auf einem kleinen Teppiche sitzen und umb dieselbe herumb eine grosse Menge Bücher liegen. Solch ihr Wahrsagen geschicht aber uff dreyerley Manier, und zwar erstlich ingemein wegen dess Krieges, jedoch auch andere Dinge wegen . . . Sie nehmen 4 Pfeilen, richten dieselben mit den Spitzen gegen einander und lassen sie von zweyen Leuten halten, legen nachmals einen blossen Degen uf ein Küssen vor sich nnd lesen ein gewisz Capitel ausz dem Alcoran, da sich dann unter wehrender Zeit diese Pfeile miteinander schlagen und endlich die 2 davon die andern überwältigen; wann zum Exempel die sieghafften seynd die Christen genennet worden (dann sie nennen allezeit 2 von den Pfeilen die Türken und geben zweyen den Namen ihrer Feinde), so ist es ein Zeichen, dass die Christen obsiegen werden, andern Falls bedeutet es das Gegentheil. Sie ziehen niemahlen in den Krieg, dass sie nicht zuvor diesen Versuch gethan hätten, welches sie heiszen das Buchmachen“ . . . [Způsob druhý: nasypou bobů, spočítají je a podlé čísla šťastného neb nešťastného hádají. Způsob třetí: vezmou dřevo podoby kostkové, jehož čtyři strany mají vryté litery, vrhají jím a z liter, které se ukáží, sestavují odpověď.] (Desz Herrn Thevenots Reysen, překl. z franc., Frankf. a. M. 1693, I. 26.)

[4]) Eben dieser Mahometaner liess auch zwo Personen auf einem Teppich auff die Erde, eine gegen die andere über, nidersitzen, und gab ihnen vier Pfeile in die Hand, welche sie mit der Spitz gegen die Erde kehreten. Nachdem man nun die Frage wegen des Geschäftes, das man zu wissen begehrte, gethan, murmelte er hierauf heimlich seine Segensprecherey und machte, dass die Pfeile von sich selbst, ohne einige Bewegung der jenigen Person, so sie in der Hand hielte, mit den Spitzen in der mitten sich zusammenfügeten, und nach dem glücklichen oder unglücklichen Auszgang dessen, der die Frage gethan, die rechte Seite sich über die linke, oder die linke über die rechte legte (Petri della Valle Reiszbeschreibung, překl. vyd. v Ženevě 1674, IV. 194).

[5]) Yule, l. c. 238, Marsden l. c.

Drobnosti grammatické.

Podává dr. J. Gebauer.

I. Skloněnî zájmena *náš, našě, naše.* Nejde mi zde o všecky pády tohoto zájmena, nýbrž jen o některé a zejména o ty, strany kterých ve staročeských mluvnicích a transskripcích panuje nejistota a nestejnost. Na př. novočeské *naše* jest = nostrum, nostra, nostros, nostrae, nostras; ale v češtině staré bylo nostrum = naše jako stb. naše, nostra = našě stb. naša, nostros, nostrae a nostras = našě stb. našę; atp.

Tyto a podobné věci ve skloněnî zájmena *náš* nebyly dosud vytknuty. Aby pak k nim a ku pravidlu jejich nebylo nedůvěry, uvádím na důkaz všecky příslušné doklady ze dvou v naší příčině velmi přesných a vzorných rukopisů staročeských, totiž z nejstaršího českého Passionalu (v knihovně Česk. Musea 3. F. 16, stran 275—436 a 451—490 z doby okolo r. 1300; ostatek je z pozdějších let stol. XIVtého) a ze staročeských Modliteb (v pražské knih. veřejné 17. F. 30, ze XIV. stol.), a připomínám, že pravidelnost jejich jeví se také ve valné části jiných rukopisů stol. XIVtého a dílem i XVtého, ale ovšem dlužno je správně čísti, jejich formu psanou správně interpretovati.

Sing, Nom. Akk. neutr. *naše* stb. *naše.*

V Pass.: waſſe přirozenie 291; naſſe kniežě 315, 402; waſſe bydliščě 315 (3krát); waſſe krátké poslúženie 315; naſſe zbožie 337; pro waſſe dobré 371; tělesenstvie waſſe 451. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſe spasenie 6^a, 31^b, 36^a, 110^b, 112^b, 157^a, za naſſe spasenie 177^b (tu bylo napsáno naſſye, ale opraveno dvěma tečkama pod a nad y), spasenie naſſe 58^b, 70^b, hubenstvie naſſe 96^b (2), naſſe člověčstvie 22^a; srdce naſſe 48^a; naſſe zdravie 56^a; vykúpenie naſſe 58^b; naſſe vykúpenie 110^b; naſſe přirozenie 92^a; naſſe veselé 110^b; wyproſczenye naſſe 137^a, chtěnie waſſe 148^a; waſſe nechtěnie 148^a; naſſe svědomie 151^b; 162^b; naſſe pokánie 152^b, 163^a; naſſe zatracenie 170^a, naſſe hřěšenie 176^b. Odchylka žádná.

Sing. Nom. Voc. fem. *našě* stb. *naša.*

V Pass.: naſſye matka = našě 290, 452; naſſie mnohá bratřie 306; panna naſſye 347; naſſie wiera 405; naſſye nadějě 472. Odchylka žádná.

V Modl.: ty jsi nadějě naſſye 5^b, nadějě naſſye 58^b, 163^a, naſſye nadějě 72^b, 110^b, 132^b, 143^a, 143^b; křehkost naſſye 9^a; naſſye neſlechetnost 9^a; naſſye žádost 9^a; výplata naſſye 108^a; naſſye radost 110^b; řěčnice (Vok.) naſſye 143^a; naſſye psota 151^b, 162^b; naſſye vina 151^b, 162^b; naſſye smrt 152^a; naſſye viera 152^b, 163^a; naſſye milost 162^b, 163^a; naſſye modlitva 152^b, 163^a;

zdráva naſſye přímluvnice (Vok.) 171ª; buď naſſye řěčnicě 172ᵇ. Odchylka žádná.

Sing. Gen. (Akk.) masc. neutr. *našeho* stb. *našego*.

V Pass.: naſſeho spasitele 302, 323; našeho Jezukrista 298, 307; waſſeho mistra 304; naſſeho boha 346; naſſeho pohřebu 400; naſſeho pochovánie 400; waſſeho boha 478, hospodina naſſeho 486. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſeho srdcě 1ᵇ, 63ª, 102ᵇ, 152ᵇ; naſſeho Jezukrista 2ª (2), 64ª, 102ᵇ, 157ª; pána naſſeho 8ª, 18ª (2), 18ᵇ, 41ª, 49ᵇ, 70ᵇ, 73ª, 77ª, 79ᵇ, 85ᵇ, naſſeho pána 26ᵇ, 27ᵇ, 52ᵇ, a j.; naſſeho (opraveno z naſſyeho) xpa 12ª; naſſeho spasitele 15ª; naſſeho spasenie 20ᵇ, 32ª (2), 64ª, 152ª; naſſeho vykúpenie 31ᵇ, 36ª, 58ᵇ, 83ᵇ, 137ᵇ; naſſeho života 41ª; naſſeho tvórcě 53ª, 163ª; naſſeho stvořenie 58ᵇ; naſſeho putovánie 58ᵇ; naſſeho vzkřiešenie 58ᵇ, hospodina naſſeho 62ª, 87ᵇ; naſſeho člověčstvie 67ª; otcě naſſeho 80ᵇ; naſſeho těla 102ᵇ, těla naſſeho 141ᵇ; naſſeho krále 128ª; naſſeho světa 157ª; naſſeho svědomie 173ª. Odchylka žádná.

Sing. Gen. fem. *našie* stb. *našę*, *našeję*.

V Pass.: od waſſye nemoci = vašie 458. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſye slepoty 1ª; naſſye matky Marie 2ª; pozdvihuje naſſye nadějě 9ᵇ; pro množstvie naſſye zlosti 65ª, vczyſczenye naſſye zlosti 150ᵇ; přěde dnem smrti naſſye 69ª, v hodinu smrti naſſye 137ᵇ, 170ᵇ; z naſſye čeledi 102ᵇ; v času núzě naſſye 127ᵇ, ze všie naſſye núzě 162ᵇ, z núzě naſſye 173ª; s naſſye mysli 138ª. Odchylka žádná.

Sing. Dat. masc. neutr. *našemu* stb. *našemu*.

V Pass.: k naſſemu mistru 291. Odchylka žádná.

V Modl.: k waſſemu bydlu 30ᵇ; k naſſemu otci 63ª; k naſſemu bohu 63ᵇ; pánu naſſemu 97ª; waſſemu skončení 149ª. Odchylka žádná.

Sing. Lok. masc. neutr. *našem* stb. *našemь*.

V Pass.: v naſſem stavě 451; na naſſem loži 130, o naſſem tovařistvu 498. Odchylka žádná.

V Modl.: v naſſem svědomí 1ª; v naſſem skončění 37ᵇ, na naſſem skončění 64ᵇ; v tělesenství naſſem 100ª. Odchylka žádná.

Sing. Dat. Lok. fem. *našiej* není tvar identický se stb. *našej*. Vedlé *našiej* jest i *našie* (vynecháním koncového *j*) a naſſy, což bezpochyby = *naší* (zoužením z naš*ie*).

V Pass.: k naſſyey vieřě 362, k naſſiei vieřě 489 a k naſſy vieřě 43; o naſſiey sirobě 304, po naſſiey vieřě 383 a po naſſy vieřě 620.

V Modl.: k naſſyey stráži 36ᵇ; ku pomoci naſſye 170ᵇ, po smrti naſſye 125ª; v naſſye truchlosti 171ª.

Plur. Nom. Akk. neutr. *našě* stb. *naša*.

V Pass.: těla naſſye = našě 375, 399, naſſye těla 399, naſſie těla 400; naſſye zaslúženie jim jsú protivna 412. Odchylka žádná.

V Modl.: aby ráčil naſſye ſrdczye zamútiti 1b (proti sing. ſrdcze naſſe 48a), naſſye srdcě 2a, v naſſye srdcě 2a, 34b, rač nám osladiti naſſye srdcě 34a, dal jsi nám v naſſye srdcě 36b, aby ráčil naſſye srdcě po sobě táhnúti 64b, aby srdcě naſſye navščievil 148b, aťby obměkčil naſſye srdcě 166b; pro naſſye zaslúženie 36b. Odchylka žádná.

Plur. Nom. Akk. fem. *našě* stb. *naše̜*.

V Pass.: naſſye sluhy tobě veliké překořizni činili = našě 326; ty ruožě jsú naſſie kosti 400; sú naſſye rukojmě 412; naſſye muky 478. Odchylka žádná. Ku příkladu prvnímu a třetímu dlužno připomenouti, že masculina vzorů vladyka, panošě a sudí v češtině staré mívají při sobě přívlastky taktéž po žensku zakončené; na př. v tom městě snide česk*á* hrdina (totiž Břetislav) Dal. kap. 45.

V Modl.: aby naſſye dušě plodny učinil 2a, k komu sě utekú duše naſſye 5b, nevědie toho dušě naſſye 5b, aby naſſye dušě miloval 32b, abychom napojili naſſye dušě 32b, navščievil jsi naſſye dušě 36b, uzdraviti naſſye dušě 37a, naſſye dušě sytíš 51a, v naſſye dušě 66b, dušě naſſye 137b, když budú dušě naſſye 170b; v naſſye rány 6b; naſſye matky 34a; naſſye výmluvy 68b; otpusť naſſye zlosti 96b; otpusť naſſye viny 141a. Odchylka žádná.

Plur. Akk. masc. *našě* stb. *naše̜*.

V Pass.: naſſye bohy = našě 320, bohy naſſye 347, waſſye bohy 363, bohy naſſie 373; aby naſſye hroby otevřěl 399; na waſſye dary 455. Odchylka žádná.

V Modl.: naſſye hřiechy 5b (2), 8b (2), 37b, 63b, 66a, 114a, 140b, hřiechy naſſye 69a, 101a, 137a; naſſye nedostatky 37a, 48a; naſſye mládencě 66b; dluhy naſſye 85b; skutky naſſye 87a; hlasy naſſye 96a, naſſye hlasy 96b. Odchylka: naſſe hřiechy 160b. — —

II. V zájmenném sklonění vzoru (nestaženého) *mój, mojě, moje* a *dvój, dvojě, dvoje* ukazují Pass. a Modl. touž pravidelnost, jako při vzoru *náš;* pro některé pády však, o které by zde šlo, není dokladův.

Sing. Nom. Akk. neutr. *moje*, *dvoje* stb. moj*e*. V Pass. dwoge přispořenie 308, dwoge svěcenie 384, 421, troge svěcenie 422; — v Modl. veselé moge 177a, srdce moge 134b, nenie dwoge tělo božie ani troge 134b, spasenie dwoge 146b, skrzě troge pomodlenie 157b; — odchylka žádná.

Sing. Nom. Vok. fem. *mojě*, *dvojě* stb. moj*a*. V Pass. dwogye podstať 295, dwogie podstať ib.; — v Modl. srdečko sě raduje chtě býti sluha twogye 164b, pane, sladkosti mogye 177a, o božská radosti mogye ib., o pane kráso mogye ib., o Ježíši útěcho mogye ib., o hospodine koruno mogye ib., o bože pravdo mogye ib., o Kriste slávo mogye ib., o Ježíši čěsto mogye 177b, o spasiteli otplato mogye ib., jednota trogye 60b, trogye jednoto ib.; — odchylka žádná.

Sing. Gen. (Akk.) m. n. *mojeho, dvojeho* stb. mojego: kteréhož jednoho v trojici a trogeho v jednotě vyznávámy. Modl. 84ª; — odchylka žádná.

Sing. Gen. fem. *mojie, dvojie* stb. moję vedlé moieję: z dwogie věci Pass. 196; odchylka žádná. — Z jiných památek uvádím: kto nenávidí dufę zuoię E. Jan., činem trogie čsti leg. o apošt. (Dobr.), podlé této trogye cěsty Albert (Raj duše, veř. knih. 17. A. 19) 96.

Plur. Akk. m. f. *mojě, dvojě* stb. moję: skrzě trogye jeho slzy Modl. 157ᵇ; odchylka žádná. Srov. též: milováše zuoię. E. Jan. — —

Mechanismus a studium vůbec a v nauce o konjunktivu latinském zvláště.*)

Od Karla Neudörfla.

I.

Každé vyučování má za účel obohatiti vědění žákovo novými představami. Stává-li se toto obohacování tak, že nové představy uvádějí se do vědomí buď současně, ve skupinách, nebo posloupně, v řadách, aniž se prohlédá ku spojitosti vnitřní (obsahové) těchto představ, nazýváme takové učení mechanickým. Představy přišly tu na mysl více méně nahodile, jak právě psychický mechanismus maně je sdružil a jsou v souvislosti svazkem pouhé současnosti nebo posloupnosti. — Kde pak zevrubně přihlíží se k obsahu představ a představy pojí se k sobě, jak dle své podstaty k sobě patří, tu má platnost učení rozumové či soudné nebo studium. I mechanismus i studium mají v životě duševním jistou oprávněnost, kterou nám poznati třeba, mámeli meze jejich v učbě stanoviti; mnozí paedagogové u žáků na nižších stupních dospělosti duševní jsoucích na učbě pouze mechanické přestávají učbu soudnou zralejšímu věku přikazujíce (čirý mechanismus), kdežto jiní jen, kde se v průběhu nějaké disciplíny naskytují věci žáku nepřístupné, učbu mechanickou volí, aby celistvosti nerušili, spoléhajíce, že vědění takto získané v době pozdější poznáním rozumovým se prodchne (částečný mechanismus). Naproti těmto jsou paedagogové, kteří učbu mechanickou bez učby soudné za pobloudení a sebeklam vyhlašujíce učbu soudnou za jediné platnou a správnou pokládají.

Abychom rozhodnouti mohli, který z těchto tří náhledů schváliti a za pravý uznati dlužno, třeba v úvahu vzíti podstatu

*) Úvaha tato konána co do prvé části na základě psychologie Dastichovy, Volkmannovy, dílem i Durdíkovy a v příčině appercepce dle článku Steinthalova v Ztschr. f. Philos. Bd. 32.

učení, jeho psychické podmínky či subjekt účící se vzhledem ku ujímání, utkvění a spracování představ.

Prvotní úkony psychické, z nichž obsah duševní vzniká a roste, jsou pocity; jsou to stavy duševní popudem mechanismu psychického mimovolně a nutně vznikající, které se pak v duši i bez popudu vnějšího co představy udržují a k odvozování stavů duševních či představ jiných slouží. Utvoří-li se v mysli představa, vchází v poměr s představami předchozími, současnými a následnými; v jaký poměr představa tato vejde, to řídí se činností duševní. Nejnižší činnost jeví duše, když všecko, cokoliv a jakkoli mechanismus psychický vytvořuje, prostě přijímá (pouhá associace představ), sdružujíc dojmy současné ve skupiny a dojmy posloupné v řady. Jest to mechanismus nejnižšího stupně, mechanismus čirý, ježto celý obsah duševní pouze činností mechanismu psychického vznikl. Nespokojí-li se duše s průběhem představ pouze mechanickým, ale ohledá-li každou o sobě, rozloží-li ji, možnáli, v části, proskoumá-li tyto opět, sloučí-li, co v jich obsahu shodného, a rozloučí-li, co sporného: tu pravíme, že duše myslí. V tomto stadium činnosti duševní musí každá představa, která chce ve vědomí práva domovského nabyti a ne jako poutník přijíti a odejíti nebo toliko příslušníkem jeho se státi, či která chce osvojena (appercipována) býti, podniknouti zápas s usedlými předchůdci svými; zápasu toho nepodnikne vždy s první představou, s kterou se u vchodu na stráži střetne, nýbrž jen tehdy, nemá-li v celém obsahu duševním představy sourodé aneb nemá-li síly, aby si odtud představu sourodou vybavila. Nalézá-li však ve vědomí představu sobě rovnou nebo podobnou aneb aspoň svazkem současnosti neb posloupnosti spojenou, vybaví si tuto k zápasu řečenému. Nejsnáze a nejrychleji stává se osvojení splynutím představ, shledá-li představa v představě rovného druha svého; je-li však jedna představa slabší druhé, odevzdá představa slabší představě silnější k jejímu sesílení ty části, jimiž se k ní srovnalou jeví a zanikne ve všech kusech k oné představě nesrovnalých, tak jako žaludek z potravy mu podávané přijímá jen to, co se k obživě těla t. j. ku rozmnožení látek tělo skládajících hodí, ostatní pak vyvrhuje. Mocnější a tudy osvojující představou bývá z pravidla představa starší, ježto tím, že jest starší, hojnější měla příležitost jiné představy obsahu svému vtěliti či je appercipovati; a proto bývá při osvojování nikoli jediná představa, nýbrž skupina představ činna. Čím má skupina tato hojnější a čím oddanější představy v družině své, čím jest obsah její jasnější a spořádanější, čím sama je utuženější a ustálenější opětovaným představováním a tedy snáze a úplněji se vybavuje: tím větší jest její moc osvojovací, tím snáze, pevněji a rychleji appercipuje soka svého, tím užší pak jest jejich spojení. Panuje-li však rozvolněnost, neurčitost a mlhavost ve skupinách osvojo-

vacích, tu děje se osvojování leda bylo, částečně, jednostranně a vůbec nedokonale, ježto představy nové nedocházejí souhlasu, pozornosti, přípravy, očekávání, porozumění atd. Tak děje se při skupinách mechanicky nabytých, ježto nejsou ani poznáním proniknuty ani mezi sebou osvojeny; jednotlivě tvoří skupiny osvojovací příliš slabé, a všechny-li se k osvojení nabízejí, snadno skupinu, která osvojena býti má, z vědomí vytlačí. Nacházíme při takových skupinách sice snadně tertium osvojovací, bývá však buď nahodilé a proto nespolehlivé nebo nemívá dosti síly, aby provedlo osvojení důkladné. Tím rozeznává se „hluboké a mělké věci pojímání.“ Nehodí se tedy obsah duševný mechanicky získaný, byť i mysli v jakési spořádanosti podáván byl, nejsa sám v sobě osvojen, za skupiny osvojovací.

Učba má tedy o osvojování přední péči míti a o porozumění všemožně usilovati; neboť jen tím, mají-li žáci náležitý podklad pro další vyučování, mají-li dostatečnou zásobu skupin osvojovacích, mohou dalšímu učivu porozuměti a si je osvojiti. Ovšem nesmí se na pouhém porozumění přestati, nýbrž nutno jest osvojování s týmiž činiteli vícekráte opakovati, tak aby se důkladně objasnily části i celek i spojení částí v celek a aby představami složenými tak snadno vládnouti lze bylo jako jednoduchými (srovnej zhuštění myšlenek*)). Appercepce ubírá se v tomto případě cestou již předepsanou, ježto výsledek její již napřed, již na počátku osvojování znám jest, a tím přechází řada přemýšlením získaná v řadu takořka mechanickou; není však tento oprávněný mechanismus, ku kterému se náležitým cvikem od porozumění dospěti má, prius, nýbrž posterius činnosti duševní.

Jak důležito jest míti dostatek skupin osvojovacích, ukazuje nám též úvaha o pozornosti, která s osvojováním nejúžeji souvisí. Pozorni jsme, dokud jistou představu přes všechen nával představ jiných samu o sobě výhradně a co nejjasněji si představujeme a na vědomí udržujeme. Děje-li se toto výhradné představování tím, že dráždění smyslů nepřetržitě trvá, nazýváme je pozorností smyslnou, trpnou či mechanickou. Pozornost ta má za účel toliko percepci či přijetí dojmů do vědomí a není majetkem pouze člověka; při ní není samovolné činnosti, nýbrž představa musí sama na sebe „upozorniti“ a pozornost si takořka vynutiti. Rozum-li spí, spravuje ona dům.

Vyšší pozornosti dostává se té představě, která ve vědomí příslušnou skupinu osvojovací má a vybaviti si ji dovede; tu nastává pozornost osvojovací, kteráž též rozumovou či intellektuelnou slove. Jakmile představa tato vcházejíc skupinu osvojovací si vybavila, přichází jí mysl

*) Verdichtung des Denkens, o kterém viz Steinthal „zur Sprachphilosophie“ Ztschr. f. Philos. Bd. 32.

sama vstříc, vybavuje a přičiňuje všemožné posily pro ni a odpuzuje vše, co by jasnému představování jejímu na úkor bylo, až se uskuteční příslušná appercepce. Představu, jež má u vědomí skupiny osvojovací, nazýváme poutavou, a poutavosti jest všude potřebí, nemá-li náležitá pozornost rozumová scházeti; představa, jež nemá žádných příbuzných, osvojovacích skupin u vědomí, nedovede vzbuditi si pozornost neb účastenství, nemá do sebe zajímavosti a za krátko podléhá převaze srostlin vládnoucích.

Z toho jde, že věci zcela nové nepoutají, a čím appercepce újmu trpí, to že i pozornost oslabuje. Proto jest velmi obtížno, počátkům nové discipliny zjednati u žáků pravou pozornost, která se v průběhu vyučování sama dostavuje; i zúmyslná pozornost musí se utéci ke skupinám často dosti odlehlým (ctižádosti, zištnosti a p.), aby o ně opřela ty prvky, které spojivše se dále budí si samy účastenství vlastní. Proto novější paedagogika řídí se heslem: vyučuj tak, aby se pro předmět živé účastenství vzbudilo, jež by pak v životě trvale působilo.*) — Čím známějšími se věci stávají, tím méně poutají, tím více klesá pozornost, až zmalátní konečně docela, podávají-li se jí věci veskrze známé; osvojení vykoná se tu mechanicky, beze zvláštního ohlasu u vědomí.

Pozornost mechanická, jejíž bezcennost pro vyučování z toho, co posud řečeno, dostatečně vysvítá, velice se blíží protivě vší pozornosti, nepozornosti a roztržitosti. Nepozornost má místo, když žádná představa z nedostatku síly nebo poutavosti tak se před jinými k platnosti přivésti nemůže, aby si pozornosť zjednala; což se stává, jsouli představy v mysl vcházející zcela všední a obvyklé, aneb zcela nové a nepochopené. Od nepozornosti liší se roztržitost t. j. nepozornost v jednom žádaném směru; vliv představ, které do mysli vniknouti se snaží, zůstává tu bez účinku, ježto představy, které mysl právě k sobě poutají, jim jsou na závadu. Jsme nepozorni v jednom směru, protože jsme v jiném tím pozornější. I nepozornost i roztržitost sluší jako pozornost mechanická v obor passivnosti vůle.

Dle dosavadního výkladu rozeznává se mechanismus a studium tím, že při prvém představa vcházejíc do vědomí s první nahodilou se sdružuje, při čemž obsah jejich lhostejným zůstává, kdežto při studium představa z úkrytu vědomí představu obsahem příbuznou si vyvolí, tím si pozornost zjedná a osvojením ve vědomí se ustálí. Process tento jest jen tehdy možný, jsouli podmínky jeho platny, že totiž představa představu sobě sourodou ve vědomí najde a vybaví, a že představa tato vyzvání jejího ve všech svých částech uposlechne. Tato věc vede nás k úvaze o paměti.

Představy nemohou vymizeti z duševního obsahu, ve kterém jednou byly, ale mohou ovšem ve vědomí představami jinými býti

*) Srovn. Volkmann II, § 114.

utlumeny či „upadnouti v zapomenutí", jak obyčejně říkáme. Avšak jakmile vybavením představ tlumících tlak ustoupí aneb představa potlačená od představ na vědomí jsoucích tolik posily dostane, že onen tlak překonati dovede, objevuje se opět na vědomí či vybavuje se. Tento úkon představ, že se opět nějakým způsobem na vědomí objevují a jiné vybavují, jmenujeme paměti, a příčinu jeho hledati dlužno ve vzájemné souvislosti představ, kterou se tedy i druh paměti spravuje. Zakládá-li se paměť na jasnosti a souvislosti obsahové představ, nazývá se (dle Kanta) rozumovou, soudnou či judiciosnou; paměť tato má nejúplněji vlastnosti řádné paměti, aby vybavovala totiž věrně a rychle skupiny i sebe obsáhlejší i po době dlouhé. Méně dokonalá jest paměť, nesouvisí-li představy vybavující a vybavená bezprostředně, ale tvoří-li souvislost jejich třetí mezi ně vložená, jež z pola s tou z pola s onou obsahem svým sdružena jest a tak činnost této na onu přenáší. To dává paměť vtipovou či ingeniosní, též známkovou (semiotickou) zvanou. — Nesouvisí-li představy obsahem svým nijak, ani prostředně ani bezprostředně, ale zakládá-li se souvislost jejich pouze na tom, že současně neb posloupně ve vědomí se nacházely, obdržíme paměť mechanickou, která má nejmenší cenu a jest nejobtížnější, ježto beze zřetele k obsahu nahodilým a vnějším toliko pásmem současnosti nebo posloupnosti souvisí. To jest t. zv. učení „z paměti". Skupina pamětí mechanickou vybavená nemá obsahu ryzího jako při paměti soudné, ale jak právě náhoda dojmy sourodé a různorodé maně byla sdružila, jest mnohdy páté přes deváté spojeno; neboť ať jest povaha představ soudobých neb sousledných sebe různější ba i sebe spornější, pokud jsou v skutku soudobé neb sousledné, musí sdružiti se.*) Že skupina taková není schopna náležité appercepce, již svrchu jsme vyložili. Jeli tedy hlavním úkolem vyučování, aby si stále upravovalo cestu pojmy již známými k pojmům neznámým a proto za podklad pro další učbu nashromáždilo a důkladně v paměť vštípilo skupiny k osvojování způsobilé, tedy v sobě náležitě osvojené, koná mu paměť mechanická služby nevalné a jen potud platné, že mu látku k spracování hromadí; ale pro zdárný postup nedává podkladu přiměřeného a jest mu tedy na závadu.

Čím vyšší je činnost duševní, v odporu tím příkřejším jest k ní pouhý mechanismus; vrcholem pak dokonalosti duševní jest rozum, k němuž veškero vyučování výhradně směřovati a proto co nejvíce možná od mechanismu oddalovati se má. Rozum zakládá se na myšlení; ježto pak člověk jediné a pouze tím myslí, že představy dle jich obsahu či dle jich vnitřní jakosti spojuje a rozlučuje, nemůže zde pouhá mechanická associace pražádného

*) Jak takové řady vypadají na př. při mechanickém memorování latinských významů, pěkně vykládá Perthes: „Zur Reform des lat. Unterrichtes" Z. f. d. GW. Jhrg. 28.

míti místa leda, že poskytuje látky k přemýšlení. Kde tedy nerozhoduje při spojování a rozpojování představ jejich obsah, ale nahodilá jejich současnost nebo posloupnost, tam nelze mluviti o rozumu; čím však dokonalejší jest myšlení, tím výše vyvinut jest i rozum, a naopak. Dokonalost myšlení zračí se v jasnosti pojmů, pravdivosti soudův a správnosti i hloubce úsudků. Naproti tomu jest pouze mechanické vědění znakem duševní nedospělosti i třebas při dospělosti fysické.*) Čím kdo má rozum méně vyvinutý, čím „obmezenější hlava“ jest, tím více vázán je na mechanickou řadu znovu a znovu opětujících se představ a tím méně ví si rady a pomoci, přeruší-li se krom obyčeje řada ta; nemoha pak mechanickým věděním úsudky tvořiti odkazuje se k úsudkům od jiných utvořeným a opírá se o ně co slabá třtina nedospívaje k myšlení samostatnému.**) Tím zkázu bere i v příčině mravní; neboť nejpřednější všech mravních ideí jest idea vnitřní svobody, která nám káže jednati dle svého přesvědčení. To však nemůže ten, kdo vůbec žádného vlastního přesvědčení nemá. Neslouží tedy mechanismus k mravnímu zdokonalení, ale k nedůstojnému člověka zotročování, a učitelé i žáci, kteří jej pěstují, daleko se chybují s cílem svým.

Známo jest, jak velice se kloní mládí k pohodlnému mechanismu a jak přeochotně mu přednost dává před nepohodlnou učbou rozumovou a to tím více, čím žák méně nadán nebo vůbec k přemýšlení líný jest; tu pak nastává učiteli nalehavá povinnost, aby žáka k rozumovému učení donutil, a bedlivě pozor měl, zdali žák, třebas týchž užíval slov, kterými jasný výklad podán byl, slovům těm též rozuměl, zdali myšlénku jimi pronesenou skutečně pojal a zdali nepodobá se Hamletu, který čte „slova — slova.“ Praví se arci, že „slovo jest tělem pojmů,“ ale jen tělem; sebeklam pak jest, že kde tělo, tam jest i duch.

Mechanismus jest sice otcem obsahu duševního, ale ne jeho matkou; on jest dodavatelem staviva, ale ne stavitelem, kterýž by dovedl stavivo příhodné vybrati, a ve stavbu pevnou a náležitě rozdělenou sloučiti. Jako pak mechanismus sám o sobě nemůže povznésti člověka nad meze ostatním živočichům vytčené (ba v té příčině i částečně níže stojí), tak nemůže se vyšší život duševní bez něho obejíti nemaje, kdo by činnost jeho budil a látky k spracování poskytoval. Běží jen o to, abychom stanovili vzájemný poměr, v kterém činnost duše rozumová a mechanická býti má.

Na počátku úvahy této vytkli jsme takové poměry tři, z nichž prvý jest ten, kdy má mechanismus převahu úplnou a činnost duše rozumová k platnosti nepřichází. Methoda tato

*) Viz Dastich ps. § 93.
**) Dastich ps. § 93.

pouhou svou definicí se odsuzuje a bezcennost její z předešlé úvahy zřejmě vysvítá. Tu ještě není proč jmenovati člověka v přírodopise „homo sapiens“. Tato methoda má přívržence už jen spíše bezděčné než úmyslné, kteří z nedopatření aneb z nevědomosti ji pěstují.

Přívržence z přesvědčení má však methoda druhá, která mechanismus a studium spojovati se snaží a sice buď posloupně, že pro nižší stupně vývoje duševního učbu mechanickou a teprve pro vyšší stupně studium ukládá, aneb současně, že snadnější věci rozumově, těžší pak mechanicky vštěpovati chce. Methoda tato o tolik jest lepší předešlé, že vadu svou po čase napraviti hodlá; avšak prvním anebo částečným studiem svým rovná se úplně methodě prvé i se všemi vadami jejími. Co se druhého momentu týká, že se má totiž vědění mechanické později poznáním rozumovým prodchnouti a oživiti, dlužno uvážiti následující:

Činnost rozumová má jako každá jiná vývoje zapotřebí; nebyl-li rozum záhy vzděláván a zvykl-li žák činnosti pouze mechanické, tu pak těžko, ba přetěžko činnost rozumovou k platnosti přivésti, a zvláště nesnadno jest překonati a ztroskotati ono *ἀντίστροφον* rozumové činnosti, které z mechanismu nejbujněji vzrůstá, a proti němuž již Sokrates ze všech sil bojoval, domnělé vědění totiž, jež hlavně ze dvou příčin rozumu ustoupiti se zpěčuje: Předně ten, komu je vědění mechanické samoúčelem, domnívá se, když byl úlohu, kterou vykonati měl, mechanicky vykonal, že již došel cíle vytčeného, a neshledává tedy pohnutky k činnosti opětné; za druhé jsou, jak víme z předešlého, ve skupinách mechanismem sestrojených věci různorodé sdruženy a stejnorodé cizími živly protkány; činnost rozumová musí pak toto spojení roztrhnouti a nové utvořiti, což jest tím obtížnější, čím ustálenější bylo. Neníli nové spojení pevnější aneb aspoň stejně pevné, nedovede zabrániti, aby skupiny ve spojení dřívější se navrátily, zvláště že staré spojení je smyslné, nové abstraktní. A právě pro tuto nepřekonatelnost svou jest mechanismus nejúhlavnějším nepřítelem rozumu; proto naučiti se něčemu mechanicky jest tolik jako zatarasiti si aspoň na polovic cestu ku porozumění.*) Takovéto mechanicko-rozumové učení při nejmenším si práci zdvojnásobňuje, jindy s úplným nezdarem se potkává; jestliže — abychom užili porovnání svrchu naznačeného — dodavatel stavivo nakupí ledabylo, jak právě náhodou se dováží, tu velmi jest obtížno staviteli hmoty k sobě přiměřené a potřebné ze směsu toho vybrati, a nemenší práce třeba k odstranění nepotřebného jako k sestavení potřebného, jemuž ono jest jen na závadu. Jak snadno a bezpečně a oč rychleji pracuje naproti tomu stavitel, který material již při percepci náležitě rozdělil a, co kam patří, urovnal! —

---

*) Nesrovnáváme se s tímto tvrzením. *Pozn. red.*

Z toho spolu vidíme, kolik pravdy je na tom, když se mechanismus tím ospravedlňuje, že „cvičí paměť“. Ku cvičení paměti zbývá ve všech téměř oborech na středních školách pěstovaných přehojně látky takové, kterou skoro nelze než si prostě pamatovati a která ani nějakého hlubšího rozumování nedopouští; ta postačí ku cvičení paměti, a i tu dlužno představy co možná objasniti a oživiti.*) Ale užiti mechanismu při látce, která, neprodchneli se poznáním, nic není, to nedá se ospravedlniti cvičením paměti; neníli cvik ten spolu cvičením rozumu, za nic nestojí. A tak dospíváme k hlavnímu pravidlu: „Dbejme v učbě vždy o porozumění a neučme žáky nikdy**) tomu, čemu nerozumějí aneb porozuměti nemohou.“ Při tom nesmíme ovšem zapomínati, že jsou stupně porozumění rozličné a že stupně tyto dle stupně duševní dospělosti žákovy spravovati se musejí, tak že úplné definice teprve snad na stupni nejvyšším domáhati se můžeme. Avšak ponenáhlu k rozumové činnosti žáka již od malička nabádati nutno; pokud který předmět takového nenáhlého pojímání rozumem nedopouští, potud nemá býti předmětem vyučovacím.***)

A toto jest třetí methoda, ta, která se nám jediné pravou býti zdá, jež dbá o náležitou appercepci představ mechanismem percipovaných, nechť se již appercepce k zručnosti mechanické dovede či nikoliv. Pravda jest, že vyučování dle této methody spořádané nedovede v stejném čase spracovati tolik látky, jako učení prostě aneb částečně mechanické; avšak zde neplatí „kolik,“ nýbrž „jak,“ a co do trvalého užitku dlužno pamatovati, že „vědění náležitě spořádané a rozumem důkladně pojaté, byť i dosti úzké bylo, lepší jest než vědění sebe obsáhlejší, které těchto vlastností do sebe nemá.“ To jest druhé hlavní pravidlo, které s pravidlem svrchu vytčeným: „Učme žáky **jen** tomu, čemu rozumějí“ hlavní zásady veškerého vyučování tvořiti má.

Abychom poznali, jak zásady tyto prakticky uskutečniti lze, obraťme zřetel svůj k disciplině na gymnasiích nejobsáhleji pěstované, jazyku latinskému a sice ku nejsubtilnější jeho části, k nauce o konjunktivu.

II.

Konjunktiv počíná se cvičiti v I. třídě spolu s ostatními tvary slovesa. Učebný plán ukládá v té příčině: „Konjunktiv u některých spojek příčinných, účelných, účinkových

*) o čemž viz Perther s. n.

**) Nikdy? A přece musí se již žák desítiletý uče se latině učiti nesčíslným tvarům, jimž nerozumí a rozuměti nemůže! či má mu učitel při tom podávati jazykozpytný výklad? *Pozn. red.*

***) Nesrovnáváme se s tímto a priori položeným apodiktickým tvrzením. *Pozn. red.*

a podmiňovacích.“ Požadavek ten jest závadný z více důvodův a sice především z důvodu vnějšího, ježto se žádá toho, co z jazyka mateřského žáku ještě známo není: neboť tam ukládá plan učebný ze skladby jen „nauku o větě jednoduché,“ nikde pak se nepraví: o souvětí. Když vada ta spozorována, hledělo se jí na některých gymnasiích odpomoci tím, že doplnila se úloha jazyku českému vytčená v roce šk. 1877: „přehled tvarů větních všeho druhu, zvláštní vytčení těch vět pobočných, které se naskytují v II. půlletí při cvičení v pravidlech*) konjunktivu latinského.“ Avšak tento požadavek neoprávněn jest spolu s požadavkem předešlým z důvodu vnitřního.

Každé vyučování má vycházeti od poznatků nejjednodušších a od těch k složitějším se bráti, zvláště jedná-li se o studium, a ne pouze o jistou zásobu vědomostí k praktickému užívání sloužících. Kdežto na př. v jazyku francouzském, kterému vyučujeme hlavně ku potřebě praktické, methoda analytická vhodné služby koná, dlužno v jazyku latinském přednost dáti methodě synthetické, o jejíž výsledky pak methoda analytická snadno opírati se může. Máli býti jazyk latinský gymnastikou duševní, praktickou školou logiky a psychologie a není-li pro praktický život přímo určen: má studium jeho tím pečlivěji býti spořádáno, poznatek má se ku poznatku ponenáhlu a pevně připojovati, bez mezer a beze skoků tak, aby se solidně sestrojilo nejprve vnitřní zdivo či kostra, ku které pak se vnější přiodění a okrasy připojí. Čím subtilnější však jsou zde pojmy syntaktické, čím přesnějšího a podrobnějšího přemýšlení vyžadují od žáka, který si je osvojiti má, a naproti tomu čím méně připouštějí pomoci názorem nebo grafickým znázorněním jako přírodopis, mathematika a j. vědy, tím bedlivěji upraviti nutno cestu, aby žák se stejnou bedlivostí dále bráti se uvykl a aby před rozumem nenakupila se ona hráz vědění domnělého, přes kterou nesnadno překročiti. Chyba proto jest, vnucují-li se již žáku I. tř. souvětí svrchu uvedená, ježto příčinu konjunktivu v nich buď jen velmi těžce chápe aneb dokonce nijak jí nepoznává; pročež učitelé buď utíkají se k mechanickým lživýkladům aneb pomíjejíce výklad naprosto kategoricky přikazují, po které spojce musí se klásti konjunktiv. Tím svádí se žák k domnění, že příčina konjunktivu spočívá ve spojce a nikoli ve větě,**) že „spojky pojí se s konjunktivem,“ konjunktiv pak že vůbec vnitřního důvodu do sebe

*) snad „v tvarech?“

**) Kde obdobný případ skutečně jest platen, jako při zájmenech a příslovcích zdvojených a s -cunque složených, tu ironií osudu opět se na to zapomíná a nevyloží se žáku, že slova tato proto pojí se s indikativem, poněvadž již v nich naznačeno jest to, co by se konjunktivem naznačiti mělo, a že konjunktiv, když se po nich naskytuje, jako u Livia, jest zbytečný a tautologický.

nemá; tím uvyká žák spokojovati se s čirým mechanismem a o porozumění ani se nepokusiti. Pro žáka nadaného poutavost předmětu se tím umrtvuje, on učí se jen, že musí, a to, čím intelligentnějším sám jest, tím tíže a s větší nechutí. Na prvních stupních není ještě ovšem škoda z toho plynoucí tak patrna, ježto v mládí více vládne percepce než rozum, ale horší je z toho následek ten, že se pravidelně z mechanismu už ani nevybředá, ježto vědění, kterého se učitel do žáka a žák do sebe domýšlí, tvoří hradbu téměř nepřekročitelnou; neboť učitel snadno se dá takovými výstřelky mechanismu v klam uvésti, že žák věc již ví, a proto ji snadno buď jako známou přejde anebo jako opakování jen zlomkovitě a příležitostně vykládá. Pokusí-li se však znovu o výklad zevrubný, tu těžko upoutá a k nové práci pohne žáka, který buď starých, ustálených spojenin představ vůbec i při dobré vůli zbaviti se nemůže aneb rovněž vědění do sebe se domýšleje spojeniny tyto rušiti a nové tvořiti nechce. Ať pak z jakékoli příčiny zůstalo vědění žákovo pouze mechanickým, jisto jest, že dříve nebo později za nedostatečné je uzná a pak nemoha proniknouti k pojmům jen poněkud jasným, poněvadž příležitostné a úryvkovité výklady nedostačují, aby jej k tomu dovedly, a knihy učebné samy vadou naznačenou stíženy bývají*), vždy znovu a znovu před nerozřešeným problemem stojí. Když pak to, co by mělo tvořiti skupiny osvojovací, samo osvojeno není, to, co by největší světlost v myšlénky uvésti mělo, samo ve tmě tone, tu právem předmět, který nejvydatnější ze všech disciplin na gymnasii pěstovaných má míti vliv na duševní vzdělání mládeže, platí mnohým za nechutný, duchamorný a bezúčelný, a odtud má původ svůj podceňování filologie vůbec a odtud nabývá oprávněnosti snaha obmeziti ji počtem hodin co nejvíce.

Vyučování konjunktivu latinskému musí tedy býti tak uspořádáno, aby základní pravidla žákovi v krev a tuk přešla, aby měl pevný podklad, na kterém by stupeň od stupně, jak kdy je dospělý a způsobilý k všestrannému a důkladnému porozumění, bezpečně a skálopevně budovati mohl nauku jeho rozumem prodchnutou a věděním ovládanou, a to tím pevněji, čím obtížněji mnohým jeho částem porozuměti se dá. Nebezpečno tedy jíti cestou, kterou předpisuje plán učebný,**) poněvadž je jisto, že žák I. tř. konjunktivu ve větách zde udaných, výsledkových, příčinných a j. nijak porozuměti nemůže. První základ má tvořiti platnost konjunktivu ve větách hlavních, ty ať jsou hlavním úkolem třídy prvé. Ze souvětí stěží dá se připustiti kromě indikativných které jiné leč na nejvýš ta, v nichž jsou jazyky v úplné shodě, tedy na př. věty účelné, podmínečné irrealné a pod.; na-

*) jako i záslužná jinak mluvnice Kořínkova.

**) a které se drží i p. řed. Novotný ve svých cvičebných knihách i p. K. Koblížek ve svém článku „O změně učiva atd.“ ve List. filol. a paedag. roč. IV. str. 105.

prosto však připustiti nelze věty konsekutivné, časové a příčinné a pod.*) Avšak ani ve větách hlavních nesmí se jednotlivé případy konjunktivu bráti „per saturam," jako činí p. řed. Novotný v cvič. kn. pro I. tř. §. 36, (2. vyd.), nýbrž jeden jednotlivý případ budiž předmětem delší cvičby, aby žák hojné měl příležitosti jasný obraz si o něm utvořiti, a aby jedna platnost druhé na překážku nebyla; neboť jisto jest, že dáme-li žáku najednou pravidla o konjunktivě optativném, jussivném, prohibitivném, concessivném, o záporném imperativu „ut" ve větách účelných a následných a o prohibitivném „ne," jako činí p. řed. Novotný a to vše sotva při dvou cvičeních, nemůže žák míti v mysli než směs, která nemluvě o nějakém jasném obraze jen k jakémus takému mechanismu vésti může. Víme, že p. řed. Novotný dal se vésti org. návrhem, než to, že není vada originalní, ničeho neomlouvá.**) — Spolu chraňme se theoretickými výklady předkem pravidla dávati; heslo, jež p. řed. Novotný svým cvičebným knihám nadepsal „Longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla," budiž i nám vodící zásadou, a proto teprv tehdy, když jsme byli jednu platnost důkladně a všestranně procvičili, učiňme o ní úvahu a odvoďme si pravidlo z cvičiva náležitě k tomu sestaveného.

Přední úlohou bude postihnouti nejširší a nejpřístupnější platnost konjunktivu, konjunktiv žádací, který značí vůbec nějakou žádost, vůli, přání a p., kdežto druhou základnou platnosť jeho konjunktiv úsudkový (potentialný) při vyjádření skromném, povšechném, neurčitém na dobu pozdější ponechati radno. Tím spolu rozhodnut je spor, máli býti cvičen konjunktiv po konjugacích či po časech; v prvém případě probírají se všecky tvary konjunktivné jedné konjugace bezprostředně po sobě, v druhém stejnorodé tvary všech konjugací najednou. Wilhelm (Prakt. Paedagogik) považuje otázku tu za zcela lhostejnou; uvážíme-li však, že konjunktivy jednotlivých časů mají různou platnost, tu by bylo žáku rychle za sebou zažiti mnoho pravidel, tak že právem jest se obávati, že by v ně vnikl neúplně. Je sice pravda, že by se všechna tato pravidla při každé konjugaci opakovala, ale zde neplatí „repetitio est mater studiorum," ježto „mater" není nic platna, když „pater" schází. Lépe jednou studovati, t. j. k důkladnému poznání se propracovati než mnohokráte „se učiti" t. j. bez pronikání k jádru věci, bez činnosti

*) Že by věty temporalné a konsekutivné co do konjunktivu skutečné „ku snadnějším druhům vět vedlejších" patřily a „nejpohodlnější a zároveň nejúčinnější u variací konjunktivných byly," na tom snad p. Koblížek po bedlivějším věci uvážení nesetrvá.

**) Proč se pouze proti panu řediteli Novotnému obracíme, ač více méně všechny cvičebné knihy řečeným nedostatkem trpí, má svou příčinu v tom, že knihy jeho v novější době nejpřednějšího došly uznání.

rozumové pravidla hotová paměti mechanicky vštěpovati. A že tím hůře daří se osvojování, čím větší množství představ zároveň neb rychle po sobě do mysli vchází, jest z výkladu svrchu podaného známo. Probíráme-li stejnorodé tvary všech konjugací po sobě, mohou žáci tím déle cvičiti se v jedněch toliko pravidlech, a ku jich důkladnému osvojení můžeme tím účinněji působiti.

Jednotlivé platnosti konjunktivu seřaďují se nám podlé tvarů následovně:

Tvar konjunktivu praesentis zahrnuje v sobě platnosti konjunktivu: I. konjunktiv značící vůli nebo chtěcí se záporkou ne, jenž se jeví přáním vyplnitelným, rozkazem, zabraňováním, vybízením a připustkou; II. konjunktiv úsudkový se záporkou **non** k naznačení skromnosti a zdvořilosti, možnosti, povšechnosti a neurčitosti a konečně pochybování a rozvažování. Menší obor připadá **tvaru konjunktivu imperfecti:** I. konj. chtěcí na označenou přání v přítomnosti nevyplnitelného se záporkou ne, II. konj. úsudkový na označenou možnosti minulé, irrealnosti, rozvažování se záporkou non. **Tvaru konj. perfecti** dá se nám jen v několika platnostech užiti: I. konjunktiv přací, zabraňovací k určité osobě řízený, II. potentialis k naznačení výroku skromného aneb povšechného; **tvar konj. plqpfcti** jest jen I. přací a II. irrealis.

O konjunktivě praesentis bude tedy nejvíce cvičiva žádoucno. Cvičivo pak dlužno tak sestaviti, aby žák ze souvislosti platnost konjunktivu lehce usouditi mohl. Nesprávný je příklad, jeli neúplný a tím nejasný, jako čteme v cvičebných knihách: „Kdybys tomu věřil, mýlil bys se“ a p., kde žák neví, co z věty udělati má. Jeli však cvičivo upraveno jako věty: „Otec dnes neb zítra vrátí se z města; kéž by se vrátil dnes! — Caesar nám zemřel; kéž by dnes žil a viděl tyto věci! — Kdybys byl pilným, obdržel bys odměnu; ale nepilnost tvá nemůže ti dobrého ovoce přinésti,“ tu žák lehko pozná, že v prvním případě je přání vyplnitelné, v druhém nevyplnitelné a v třetím irrealnost, a v pozdějších letech rád zpět sáhne ke sbírce takto sestavené.

Abychom ještě šířeji vykládali, jaké methody se pro I. tř. dožadujeme, nezdá se býti místným, ježto laskavý čtenář z vyloženého zajisté seznal, který jest náhled náš; zbývá ukázati, zdali methoda tato lepší basis podává dalšímu vyučování než methoda, které dosud se užívá. K tomu konci nebude třeba výsledky methody dosud užívané znovu vylíčiti a kritice podrobiti; jednak postačí, co jsme svrchu pověděli, jednak je věc s dostatek známa. Obraťme zřetel svůj ihned k výsledkům methody naší.

Kdo seznal platnosti konjunktivu svrchu uvedené ve větách hlavních, tomu nebude nesnadno již na stupni nejbližším (v II. třídě) pojati platnosti jeho ve větách vedlejších; a překonáli to, pak trvám s lepší uzpůsobilostí rozumovou bude moci přistoupiti

k lektuře ve třídě třetí, než mohl dosud s věděním na cele mechanickým.

Jak pojí se stupeň druhý ke stupni prvému, vidíme z následujícího výkladu školského:

Máme-li vyložiti věty účelné, napíšeme na tabuli větu: „Cicero prosí přítele svého, aby co nejdříve k němu do Říma přišel.“ Výklad: Proč prosí Cicero přítele svého, co jest příčinou prosby Ciceronovy? — Příchod přítelův. Účelná věta udává tedy, proč se to, co je hlavní větou vyjádřeno, děje, či příčinu věty hlavní (*a*). — Mohl by Cic. takto prositi, kdyby to, oč prosí, bylo již skutkem, kdyby přítel u něho byl? — Nikoliv. Je tedy příčina prosby Ciceronovy (příchod přítelův) již skutkem hotovým? — Nikoliv. Účelná věta udává tedy příčinu ještě neuskutečněnou (*b*), jejíž uskutečnění teprve státi se má, tedy budoucí (*d*) jest. Věty něco neskutečného znamenající vyjadřujeme v latině konjunktivem. A jakým konjunktivem? Jak si to myslí Cicero u sebe? — „Kéž (utinam — ut) by přítel co nejdříve ke mně do Ř. přišel!“ — Můželi to Cic. příteli osobně říci, jak mu to praví? — „Přijdi co nejdříve ke mně do Ř.!“ — Vyjadřují tedy věty účelné vůli, žádosť (*c*) k něčemu, co se státi má, tedy k něčemu budoucímu (*d*) se táhnoucí, a mají v sobě tedy konjunktiv žádací. Z rozboru toho vidíme, že věty účelné udávají příčinu (*a*) pouze myšlenou či neuskutečněnou (*b*) vůle neb žádosti (*c*) nějaké, uskutečněním svým do budoucnosti se nesoucí (*d*). Vůle bývá někdy dvojnásob naznačena, jednak významem slovesa ve větě hlavní jednak tvarem slovesa věty vedlejší; atd. Rozložímeli tedy nahodilý výklad tento dle odpovědí žákových ve větší neb menší počet otázek a dovedemeli tím, aby žák jednotlivé vlastnosti vět účelných sám usoudil (aneb, co jest účel, sám stanovil), není pochyby, že žák II. třídy celku dobře porozumí a náležitě si vše pamatuje.*) Již mnohem snadněji sledovati bude příklad druhý a ještě snadněji příklad třetí.

Mnohému z. pp. kollegů bude se zdáti cesta tato příliš dlouhá, ale vede ku skutečnému a bezpečnému vědění; a povážímeli, že žák, rozumíli případu tomuto, dovede již tím velmi snadno pochopiti a posouditi dobrou polovinu případů konjunktivu ve větách vedlejších vůbec, tu, trvám, odporučuje se mnohem více methoda tato než methoda dosavadní.

Konjunktiv úsudkový (potentialný) nelze dosti poručena učiniti rozvaze učitelově, majíli žáci i v této nesnadné partii k jasnému vědění proniknouti. Abych jej však tak, jako konjunktiv žádací, široce vykládal, bylo by snad po výkladě předchozím nemístno.

---

*) Pro žáka I. třídy zdá se mi to přece ještě nesnadným.

Úvahy a zprávy.

* * *

Pan Fr. Velišský dotkl se ve své „Obraně Života Řekův a Římanův" svým způsobem také redakce Listů fil. a paed., zvláště jednoho z redaktorův, a sice proto, že v 1. 2. sešitě čtvrtého ročníku tohoto časopisu uveřejněna jest úvaha od p. J. Krále sepsaná o knize „Život Řekův a Římanův."

Ačkoli redakce ví, že tímto nepřiměřeným počínáním pozornost poněkud se odvrátila od vlastní věci, nemůže přece s p. Velišským v polemiku se dáti, nýbrž přestává na pouhém odmítnutí jeho výroků, redakce se týkajících, kterýchž nedokázal a dokázati nemůže. Soudíme, že urážka, kteráž se komu při vykonávání povinnosti děje, není k hanbě tomu, komu se děje. S p. Velišským tedy nemáme dále činiti, ale čtenářům tohoto časopisu podáváme toto vysvětlení.

Po vydání „Života Ř. a Ř." (v květnu r. 1876) rozšířila se, a to nejen v Praze, pověst o poměru této knihy k podobné práci od zvěčnělého professora Niederle podniknuté a v rukopise zůstavené. Tato pověst došla také redakce těchto Listů. Později sděleno redakci jisté přání, kteréž prof. Niederle, když četl první sešit Ž. Ř. a Ř., rodině své vyslovil. Redakce přesvědčivši se sama o tom, jakým způsobem a jakou měrou p. Velišský práce Niederlovy užil aniž o tom se zmínil v předmluvě (kteráž spolu s posledním sešitem po smrti Niederlově vydána), soudila hned, že se tato věc má obecenstvu zřejmě vyložiti. Ale po delší dobu domnívala se redakce, že p. Velišský sám vše náležitě obecenstvu vyloží. P. Velišský pak po jakémsi vyjednávání zaslal redakci v lednu r. 1877 „vysvětlení" (otištěné na obálce Listů fil. ročn. III. seš. 4), v kterémž dává obecenstvu na vědomost, že „z rukopisu Niederlova užil látky rozsahem za 40—44 stránek." Toto vysvětlení redakce pokládala sice jen za částečné, ale mínila, že zatím aspoň něčeho dosaženo k objasnění věci a že snad p. Velišský později vyjádření své o počtu stránek doplní ještě výkladem o vnitřní souvislosti značné části své knihy s rukopisem Niederlovým. Stalo se jinak. Nedlouho po tom p. Velišský uveřejnil v příloze k 7. číslu Světozoru r. 1877 vyjádření, s kte-

rýmž se redakce nesrovnávala. I vyzvali jsme konečně (ale teprv v dubnu r. 1877) p. prof. J. Krále, jehož neohrožená objektivnost nám byla známa, aby podal obšírnou úvahu o „Životě Ř. a Ř." a aby při tom zvláště také poměr této knihy k práci Niederlově jasně vyložil. Pan Král této žádosti vyhověl. Tolik o původě té recense. Vše, co se v rozličných „Hovornách" a v „Obraně Ž. Ř. a Ř." s tímto vyjádřením naším neshoduje a zejmena vše, co p. Vel. o „nastrčeném kritikáři" praví, odmítáme jakožto domněnky nesrovnávající se se skutečností. Redakce neučinila ničeho jiného než co každá redakce listu vědeckého činí. Každá redakce sama vyzývá k recensím toho spolupracovníka, kteréhož pokládá za zvláště způsobilého k složení příslušné recense.

K tomu dokládáme (ale máme také při tom na zřeteli ne pana Velišského, nýbrž obecenstvo), že jsme teprv po dlouhém uvažování a čekání se odhodlali požádati p. Krále za sepsání té úvahy. Ale umlčeti celou (ovšem velmi nemilou) věc nemohli jsme, ačkoli někteří mužové, jichž mínění si jinak vážíme, mlčení za lepší pokládali. Nechť uváží obecenstvo nepředpojatě přání, kteréž zvěčnělý professor Niederle čta první sešit Ž. Ř. a Ř. takřka na smrtelném loži před rodinou svou vyslovil, kteréhož přání se rodina Niederlova ve svém vyjádření (na str. 60 p. Králova spisu „Suum cuique") dotýká. O splnění tohoto přání měla rodina Niederlova požádati také professory J. Kvíčalu a J. Gebauera, oba redaktory těchto Listů. Tito pak zvěděvše o tom byli přesvědčeni, že jsou povinni, vyplniti přání svého milého a věrného přítele a bývalého spoluredaktora. A zdaž by nebyl musil v podobné příčině podobně jednati každý i z těch, kteříž pravili, že se měla věc umlčeti?

Konečně ještě tato poznamenání!

1. O nabídnutí, kteréž učinil rodině Niederlově p. Velišský prostřednictvím p. prof. Hylmara dne 26. června r. 1877 a v listě svědčícím p. p. J. Beranovi dne 30. června r. 1877, dověděla se redakce, když 1. 2. sešit čtvrtého ročníku Listů fil. a paed. byl téměř zcela k vydání hotov. Dvojitý sešit tento vydán na začátku m. července r. 1877.

2. Z vyjádření rodiny Niederlovy (v Suum cuique str. 63) dovídá se redakce, že p. Velišský listem ze dne 14. července

1877 slíbil rodině Niederlově 150 zl. z vydání českého, až odpověď jeho na kritiku v Listech filol. a paed. úplně a beze změny uveřejněna bude. Redakce na str. 126 IV. ročníku Listů fil. a paed. položila poznamenání, z kteréhož p. Velišský mohl vyrozuměti, že by popřála místa slušné odpovědi, kterouž by věc se objasnila. Ovšem nějakou odpověď takového rázu, jakého jest „Obrana Života Řekův a Římanův", byla by redakce zamítla.

Redakce Listů filol. a paedag.

* * *

Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache von Dr. Raphael Kühner. I. sv. V Hannoveru 1877. Str. XX. a 747 v. 8°.

Z četných latinských mluvnic, které za posledních desítiletí vydány jsou, (sr. E. Hübner, Grundriss zu Vorlesungen über die lat. Grammatik, Berlin 1876, p. 13 násl.) jedny sepsány byvše se stanoviska zhola praktického, aby potřebám školním vyhověly, nejen výsledků badání novějších nedbají,*) nýbrž i každou látku byť i jen málo odlehlou vylučují, jiné pak grammatiky „obšírnými" či „vědeckými" nazývané úkol školy sice přesahují, nicméně však též nevšímají si výsledků v oboru latinského jazykozpytu právě za poslední doby hojnou měrou nabytých. Pročež jakkoliv veliký jest počet latinských grammatik, nebylo ani jediné, kteráž by s novějšími vědeckými požadavky se srovnávala. I není pochybnosti, že třeba s nelíčenou radostí vítati svrchu uvedené nejnovější dílo proslulého spisovatele obšírné grammatiky řecké. Kmet tento ctihodný (nyní šestasedmdesátiletý) netoliko neustal v činnosti své vědecké, nýbrž užívá čestné prázdně své (r. 1863 opustil úřad svůj učitelský a ředitelský na lyceum hannoverském, na kterémž ústavě od r. 1825 působil) s obdivuhodnou horlivostí a neunaveností k obohacování grammatické literatury. R. 1869 vydal v druhém převelice rozšířeném vydání první svazek své obšírné grammatiky řeckého jazyka, r. 1870 pak druhý svazek téhož díla (o skladbě řecké), nyní pak zase první svazek díla právě tak rozsáhlého jako záslužného, t. latinské grammatiky. Kéž mu popřáno, aby také druhou část tohoto díla (o skladbě latinského jazyka) brzo vydal!

*) Čestnou činí výjimku v této příčině mezi jinými „Elementar- und Formenlehre der lat. Spr. für Schulen v. Dr. Heinr. Schweizer-Sidler, Halle 1869" pak „Elementar-Grammatik der lat. Spr. v. Alois Vaníček Leipzig 1873" a práce F. Bauera taktéž pro školu určené, Die Elemente der lat. Formenlehre etc. Nördlingen 1865 a Sprachwissenschaftliche Einleitung in d. Griech. u. Lat. für obere Gymnasialklassen, Tübingen 1874.

Spisovatel předeslav stručný přehled literatury římské (p. 1—34) vykládá ve svazku prvém, který máme před sebou, ve dvou částech I. nauku elementární (§§. 1—54) II. nauku o slově (§§. 55—228); po těch následují čtyři přídavky: římské počítání peněz, označování zlomků, kalendář římský a seznam skrácenin, jež u starých se vyskytují (§§. 229—232).

I. Část prvá rozdělena jest ve dvě oddělení *A)* zvukosloví a nauku o písmenech (§§. 1—45) a sice kap. I. o hláskách a písmenech §. 1—8, kap. II nauka o podstatě hlásek a jich proměnách, a o libozvuku, kdež pojednává se o podstatě a proměně

a) samohlásek,
b) souhlásek (§§. 9—45).
B) o slabikách (§§. 46—54).

II. N a u k a o s l o v ě rozdělena jest ve dvě veliká oddělení:

A) Tvarosloví (§§. 55—213). Kap. I o jméně podstatném a přídavném (— §. 117), kap. II o jméně přídavném a zvláště o příčestí (— §. 125), kap. III o zájmeně (— §. 145), kap. IV o číslovkách (— §. 151), kap. V o časoslově (— §. 208), kap. VI o nesklonných částech řeči: o příslovcích, předložkách a spojkách (— §. 213).

B) Nauka o tvoření slov. Po výkladě o kořenech, slovech kořenných a odvozených (§. 214), pojednává se o tvoření *a)* časoslova (§. 215—217), *b)* jména (§. 218—228).

Potom v §. 229—232 následují přídavky dříve uvedené.

Referent H. vytkl v časopise Leipziger litterarisches Centralblatt č. 12 t. r. p. 1414 plným právem, že úvod obsahující stručný přehled literatury římské beze škody by mohl býti vynechán, neboť jednak prý takový „stručný přehled,“ jenž ovšem nic téměř jiného nemůže podati než jména, čísla a názvy spisů, poskytuje prospěchu jen nepatrného, jednak lze předpokládati, že čtenářové díla tak obšírného, sepsaného se stanoviska přísně vědeckého, tolik vědomostí literárně-historických mají, že jim netřeba takového a podobného „stručného přehledu.“ Byloť by zajisté více žádoucno, kdyby spisovatel na místě toho podal stručný obsah historie latinské grammatiky.

Z týchž důvodů mám aspoň za zbytečné §§. 229—232 přídavkem připojené a jednající o římském počítání peněz, kalendáři atd. Vždyť material takový a podobný přísluší spisům v obor realií patřícím. V grammatikách školních bylo by lze omluviti přijetí věcí těch z příčin praktických, poněvadž slušno předpokládati, že nejsou žáku díla, jež o realiích jednají, snadno přístupna, a může se žák o předmětech, jež při čtení klassiků každou chvíli se naskytují, z grammatiky své nejrychleji a nejjednodušeji

poučiti; než v obšírném grammatickém díle vědeckém, kteréhož jen filologové a jazykozpytci užívati budou, jsou podobné výklady nemístné.

Stanovisko, s kteréhož spisovatel práci svou skládal, vykládá v předmluvě v ten rozum, že mu především na tom záleželo, aby výsledky, které za doby novější v oboru lat. jazykozpytu v hojných spisech na jevo vyneseny byly, zužitkoval, zvláště pak nejvíce čerpal ze zdařilých a velikolepých spisů Corssenových „Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lat. Sprache“ (2. vyd. v Lipsku 1869), „Kritische Beiträge“ a „kritische Nachträge zur lat. Formenlehre“ (v Lipsku 1863 a 1866). Příkladův poskytuje mu mimo jmenovaná díla Corssenova ještě Neue-ův spis rozsáhlý „Formenlehre der lat. Sprache.“ Mimo to přihlížel však spisovatel také k četným jiným spisům souborným i k monografiím tak, že právem říci lze, že dílo jeho zakládá se na rozsáhlejší znalosti příslušné literatury filologické i jazykozpytné, než kterákoliv jiná grammatika jazyka latinského. Ze spisů souborných uvádějí se na př. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie; L. Meyer, vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache; Bopp, vergleichende Grammatik; Reisig, Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft, herausg. mit Anmerkungen von Fr. Haase a j. Z monografií na př. Fr. Bücheler, Grundriss der lat. Declination (v Lipsku 1866), Curtius, Bildung der Tempora und Modi im Griech. u. Lat. 1846; Foerstemann, de compar. et superl. Halis 1854; Hartung, über die Casus Erlangen 1831; Kvíčala, Untersuchungen auf dem Gebiete der Pronomina (ve Vídni 1870); Lange, über die Bildung des lat. Inf. praes. pass. (ve Vídni 1859); L. Meyer, Vergleichung der griech. u. lat. Declin. (v Berlíně 1862); M. Schmidt, commentatio de pron. gr. et lat. Halis 1832; Weissenborn, de gerundio et gerundivo lat. linguae. Isenaci 1844 a j.

Na základě takovéto rozsáhlé znalosti literatury odborné podařilo se R. Kühnerovi vydati na světlo dílo na stanovisku nynější vědy stojící, jež bez rozpakův pokládati můžeme za nejvýtečnější v oboru latinské grammatiky speciální.

Tím však referent nikterak nemínil říci, že dílo to ve všem všude jest dokonalé. Jednotlivé nesprávnosti a nedokonalosti (které zvláště odtud pocházejí, že výsledky po Corssenovi nabyté ne vždy náležitého povšimnutí docházejí) ovšem se vyskytují. Abychom se jen něčeho dotkli, není dílo to prosto několika nedůsledností. Tak praví K. pag. 120 mluvě o spodobování souhlásek „aus *lj* wird *ll* wie im Griech. z. B. *φύλλον* aus **φυλjον* vrgl. *folium*, *fal-lo*, *per-*, *ex-*. *ante-*, *cel-lo* etc.“, kdežto p. 475 *c)* spodobení takové naskrze popírá a kmeny praesentní jako *pel-l*, *cel-l* atd. zdvojením souhlásek vysvětluje; „ganz verschieden“, dí, „davon sind die griech. Verben auf —*λλω* wie

σφάλλω, in denen das zweite *λ* aus einem ursprünglichen *j* entstanden ist, während das Latein eine solche Ausgleichung nicht kennt; im Lat. kann daher nur eine Konsonantenverdoppelung angenommen werden.“ Na str. 51. §. 11, 1 vysvětluje se *e* v nom. sing. u subst. zakončených na —*eps*, —*ex*, gen. —*ĭp-is*, —*ic-is*, —*ĭg-is* (princ*ep*s, ind*e*x atd.) stupňováním z kmenového *i*, kdežto p. 61, 2, *α*) v tvarech jako prin-ceps, carni-fex, super-st*e*(t)s *e* bezprostředně za seslabení hlásky *a* se pokládá (c*a*p-ere, f*a*c-ere, st*a*-re). Na str. 51 vysvětluje se *o* ve vorto, voster atd. stupňováním *e*; ale třeba naopak ve formách s *o* starší tvar shledávati a *e* vysvětlovati seslabením závažnější samohlásky *o*. — Na též str. vysvětluje se fīdus oproti fĭdere stupňováním samohlásky, při němž kořenné *ĭ* v *ī* se přeměnilo, a přece nevzniklo fīd- ve fidus jednoduchým stupňováním samohláskovým z f*ĭ*d- nýbrž teprve prostřednictvím feīd-, jež zachováno jesti v di-feidens (Corp. Insc. l. I. n. 1175 v. 1). — Na str. 133 uvádí se mezi jinými příklady metathese též miscere m. mic-scere, a přece nelze nám to pokládati za nic jiného než za vysutí kořenného *c* před *sc*, jako u disco m. dic-sco. — Na str. 132, §. 44, 3 vysvětluje se *t* v nic-t-o vedle nic-o epenthesí jako v pec-t-o (vedlé *πέκειν*), plec-t-o (*πλέκειν*); ale nesluší nicto řaditi v touž kategorii s pecto, flecto, plecto atd., nýbrž nicto jest opětovací tvar později zastaralého nico, jako dicto od dico. — Rovněž tak nesluší na str. 131 pozn. serescunt Lucr. I, 306 vysutím slabiky -ne- ze serenescunt vykládati, nýbrž ser-e-sco jest bezprostředně z $\sqrt{}$ser (= pův. svar zářiti, svítiti) utvořeno, a serenesco dále teprv ze ser-enu-s (= ser-ene-sco). — Septeni, noveni nevzniklo bezprostředně vysutím *m* před *n* (p. 230), nýbrž z kořene sept-, nov- a přípony eno tedy sept-eni, nov-eni (sr. Vaníček, Etym. Wörterb. der lat. Spr. p. 274 a 82); aniž vzniklo prelum bezprostředně pouhým vysutím *m* před *l* z prem-lum, nýbrž *m* spodobilo se následujícímu *l* v *ll*, a pak zmizela, jakož často bývá, jedna souhláska. Sr. *merced-narius, *mercennarius, mercenarius, *aud-tus, *aus-tus, *aus-sus ausus atd. Na str. 227 „nemo aus ne-homo“ kdežto spíše z ne-hemo atd.

Dále na újmu jest dílu jinak výbornému, že základem rozborův bývají někdy etymologie smělé a nejisté. Na této kluzké půdě důvěřuje K. příliš Corssenovi. Tak staví na př. K. na str. 111, aby objasnil sesouvání náslovné hrdelnice, mezi jinými příklady také raudus ku crudus, zajisté nesprávně, poněvadž onomu slovu na jisto základem jest kořen rudh (sr. skt. rudh-i-ras, ř. *ἐ-ρυθ-ρός*, lit. raud-a, slov. rъd, něm. roth; rufus, ruber, robigo, Curtius, Grundz. d. gr. Etym. 4. vyd. p. 251), tomuto však kru (sr. Curtius, op. cit. p. 156, Vaníček,

op. cit. p. 44). Ani lanx proti planca není příhodným příkladem k objasnění sesutí náslovné retnice *p*, ježto la-n-x dle vší pravděpodobnosti ku √lak přísluší a s řeck. *λεκάνη* srovnati se má. — Popina, popinari nelze klásti za latinský tvar vedlejší ku coquus, coquina, coquere (p. 102), nýbrž jest spíše oskického původu. (Sr. A. Schleicher, Comp. §. 151, n. 4, 2. vyd. a G. J. Ascoli, Vorlesungen über die vergleichende Lautlehre des Sanskrit, des Griech. u. Lat. deutsch v. J. Bazzigher u. Schweizer-Sidler, Halle 1872 p. 66, Curtius op. cit. p. 459). Srovnávání slov libum a *κριβάνη* (p. 111), iacere a *διάκονος*, *διάκτωρ*, *διώκω* (p. 112), ruere a *δι-δρά-σκειν* (p. 112) jest aspoň velmi problematické a odvážné, jakož i nejista hypothesa Corssenova, že Roma, Romulus atd. pochází od √sru = téci (Roma = die Stromstadt). (Sr. Curtius op. cit. p. 355, L. Lange röm. Alterth. I. Bnd. p. 82, 2. vyd.) atd. atd. Takové nejisté domněnky (jichž počet by bylo lze značně rozmnožiti) zajisté nehodí se k tomu, aby se jimi dokázaly neb objasnily zákony zvukoslovné; mohou sice býti předmětem vědecké kontroverse, dlužno však je z grammatik i „vědeckých“ nebo „obšírných“ buď úplně vyloučiti, aneb klásti je tam aspoň jako domněnky, nikoli však beze všeho jako jisté, nade vši pochybu povznesené výsledky.

V Záhřebě, v měsíci listopadu 1877.

Dr. *Fr. Maixner.*

Orakula a jich působení v život Řeků. Od prof. Karla Duchka. Devátá výroční zpráva o obecním gymnasiu realním (městské střední škole) v Praze. 1876.

P. spisovatel předeslav stručný výklad o knězích a věštcích řeckých a promluviv o původu orakul obrací se k výkladu o působení jich (hlavně nejdůležitější z nich, věštírny delfské) v život Řeků v příčině náboženské, mravní a politické. Látka, již si p. spisovatel obral, důkladně jest spracována, ovšem spíše v souborných dílech o řeckých dějinách a starožitnostech, než v jednotlivých pojednáních; proneseny pak o působnosti věštíren názory tak různé, že ten, kdož by vykládaje o této otázce podati chtěl něco samostatného, záslužnou práci by podnikl, kdyby zkoumaje oboje mínění, i těch, kdož působení věštíren pokládají za příliš značné, i těch, kdož příliš je podceňují, uvedl na pravou míru úsudek. P. spis. však takového účelu neměl a přestal hlavně na užívání, ale ovšem rozsáhlém a pohodlném užívání dvou spisů, totiž Göttova „das delphische Orakel“ *) a Curtiova díla dějepisného; **) Hermannových Starožitností, které p. spisovatel uvádí, skrovnou měrou použito. Při užívání těchto „pramenů“ nepod-

---

*) Bernhardy, znalec na slovo vzatý, nazývá tento spis dilettantským (Hist. lit. řecké I[4] str. 243 pozn. 3).

**) Curtius dle našeho mínění působnost orakul přeceňuje.

nikl p. spisovatel ani té práce, aby podal rozpravu jednotnou. V pojednání jeho na celých řadách myšlének i na jednotlivých rčeních dobře poznati lze, odkud která část vzata jest. I většina historických dokladů z dějin středověkých a zprávy o věšteckém umění u národů jiných vyňaty jsou ze spisu Göttova. A tak jest ovšem podobno celé pojednání toto pestré mosaice.

Nad to neužil p. spisovatel „pramenů" svých ani dosti svědomitě; z celého pojednání patrno, že p. spisovatel „pramenům" svým (hlavně nespolehlivému Göttovi) slepě věřil a nepokládal za potřebné přesvědčiti se, zdali nejsou prameny jeho kalné; ba p. Duchek dopustil se i svou vlastní vinou leckterých poklesků, a to počtem hojných.

Prve než v úvahu o jednotlivostech se dáme, chceme vytknouti, jaké p. spisovatel v otázce této má stanovisko. Dle mínění našeho p. spisovatel přeceňuje i působení orientu ve vzdělanost řeckou vůbec a v zařízení věštíren zvláště, i působení věštíren v život Řeků.*) — Jako dříve bylo zvykem pokládati vzdělanost hellenskou za zcela samorostlou a za jediný pramen vší vzdělanosti novověké, tak novější badatelé ubíhají v druhou krajnost, upírajíce Řekům skorem všecku originálnost a přičítajíce ji národům asiatským.**)

Nelze ovšem upírati, že první začátky stavitelství i rozličných věd (mathematiky, astronomie a p.) opírají se o výzkumy národů východních, kteří byli již na značném stupni vzdělanosti, kdy v Hellenech první jiskry kulturního života jeviti se počaly; nelze popírati, že i v mythologii řecké mnoho jest živlů cizích a to netoliko pozdějších, (sr. báje a kult Dionysův, Kybelin, Isidin, Adonidův a j.) nýbrž i prastarých (ku př. v kultu Afrodity). Že by však Řekové všude skorem byli jenom dále stavěli na základech od východních národů položených, to dle našeho mínění bylo by těžko přesně dokázati. P. spisovatel však, jak se zdá, příliš těmto názorům oddán jest; Herodotovi na př., jehož pokládá jinak, jak shledáme, za svědka nepříliš spolehlivého, na slovo věří (str. 8.), že věštírna dodonská a mysteria Demetřina jsou původu čistě aigyptského, ba vyhlašuje i leckteré bohy hellenské za aigyptské. Avšak nehledíme-li ani k tomu, že Herodot sám po zvyku svých krajanů zajisté přeceňuje působnost aigyptského kultu v řecký, a že leckde i vychloubavými Aigypťany k názorům svým sveden byl***), můžeme přece směle tvrditi, ač podstata

*) Ovšem p. Duchek shledal to ve svých „pramenech", z nichž čerpal, t. j. jež vytrvale opisoval.

**) Hlasatelem tohoto mínění hlavně jest Hellwald: Geschichte der Cultur in ihrer natürlichen Entwicklung (vydání z r. 1876), kdež i prameny, z nichž toto své přesvědčení váží, vytčeny jsou.

***) Střízlivě o tomto působení vzdělanosti aigyptské zvláště a cizí vůbec soudí Zeller, Philosophie der Griechen I³ díl str. 21 (pozn.) Hermann: Alterthümer der Griechen, díl II. str. 11. násl. a Schömann: Alterth. II. str. 128.

mythologie aigyptské ve všech částech svých dosud dosti objasněna není, že aigyptský kultus na prvotní náboženství řecké i přese všecky povšechné podobnosti názorů obou národů ani tak nepůsobil, jako náboženství národů asijských. Zapomínajíť novější badatelé často, že národové různí mohli dospěti samostatně k týmž výsledkům a že podobnost jich názorů a zvyků lze vysvětliti často lépe prvotní jich příbuzností, než sebe větším působením poměrů vnějších. Či jest ku př. samo o sobě dostatečným důkazem, že Afrodité neb Herakles jsou bohy čistě semitskými, protože národové foiničtí ctili podobnou bohyni Astartu a podobného boha Melkarta? Což nemohli Hellenové buď samostatně zobraziti si bohyni plodistvé síly přírodní, anebo přinésti ji již ze sídel se sídly oněch národů se stýkajících, a pak teprve tuto svou bohyni připodobniti působením kultu foinického k Astartě?

Nechtějíce nijak upírati působení orientu, uvádíme toto jen za důkaz, že kluzká jest půda takých názorů a že třeba dokázati důvody spolehlivějšími každé takové tvrzení, má-li nabyti jakési platnosti. Z těch příčin nemůžeme přisvědčiti p. spisovateli, že mantika od národů asiatských k evropským se dostala. Svědectví za tím účelem uvedená*) dokazují pouze, že umění věštecké u všech národů v prvopočátcích jich kvetlo. Mantika má původ svůj, jak p. spis. na str. 6. sám praví, v přirozenosti lidské, jež příštích věcí jsouc chtiva, hledí jakýmkoli způsobem je vypátrati. Proč by tedy Řekové nebyli dospěli k ní samostatně jako ostatní národové? A tak ovšem nikterak nelze na jisto dokázati, že věštírny jsou původu foinického neb aigyptského. Tedy i o delfském orakulu nemůžeme tvrditi s jistotou, že jest původu kretsko-foinického, ačkoli nějaké působení krétské, jak z Homerova hymnu na Apollona patrno, upříti nelze. My bychom spíše přidrželi se Schömanna, jenž pokládá orakulum delfské za zřízení Dorů ze severu Thessalie přišlých, u nichž věští bůh Apollo nejvíce ctěn byl (Alterth. II. str. 43 a 48). Ovšem bylo by pak třeba značně obmeziti působení kněží Apollonových, o nichž Curtius soudí, že šířili pokročilejší vzdělanost východní mezi Řeky, pocházejíce, jako celé zařízení věštíren, z východu.

Než nechtějíce vytýkati p. spisovateli za chybu, v čem následoval jiných, nepokládáme ani za značnou vadu, že nešetřil pravé míry vykládaje působení orakul řeckých v oněch třech směrech výše vytčených. Následoval v tom jednak spisu Göttova, jednak zajisté Curtia, o němž Bernhardy (Lit. I[4] str. 406 a 407 pozn. 3.) právem soudí, že přeceňuje působnost ora-

*) Že zmítání Pythie podobno jest křečovitému pohybu těla orientálních šamanů, jest podobnost pouze vnější; příčiny obého daleko jsou rozdílny.

kul, pokládaje je takořka za pramen všeho vzdělání starohellenského. My ovšem nemůžeme souditi ukvapeně o působnosti jich, jež jevivši se nejvíce v dobách předhistorických, zahalena jest ve značné temno, nechceme-li se oddávati svůdným hypothesím. Proto lépe by bylo souditi o ní na základě zaručených zpráv, jak činí Schömann, třeba bychom připustili, že v dobách dřívějších, kdy národní vědomí Hellenů se teprve budilo, byla mnohem větší. Prvá cesta zdá se mi býti převrácenou. Tak ku př. bylo působení Delf v ohledu náboženském zajisté velmi značné. Nicméně přirovnáme-li je, jako p. spisovatel, se stolicí papežskou, tvrdíce, že bránily rozpadnutí polytheismu a že bděly nad neporušeností kultu hellenského, nesmíme zapomínati na důležitý rozdíl, jaký jest mezi pohanským oním věštištěm a katolickým Římem. Orakulum delfské mohlo obyčejně jen tehdá působiti v život Řekův i ve věcech náboženských, bylo-li bráno na radu. Přímo rozkazovati nemohlo, nýbrž nanejvýše jen dáti pokynutí té neb oné obci, aby přenechala rozhodnutí bohu samému. Vycházela tedy initiativa od Řeků samých a z toho ovšem snadno vysvětliti lze pozdější úpadek věštíren.*) Figalijským ku př. nerozkázala přímo věštírna, aby obnovili kult Demetřin, jak by se zdálo z výroku p. Duchkova (str. 13. zdola ke zprávě z Paus. 8. 42.), nýbrž teprve tenkráte, když Figalijští na příčinu neúrody se ptali. — I orakulum Trofoniovo nebylo založeno přímo z rozkazu delfského. Z Pausania (9. 40, 1—2) vychází na jevo, že Boiotové ptajíce se v Delfech po příčině sucha, obdrželi za odpověď, že jen Trofonios v Lebadeii může jim pomoci. Když však v Lebadeii nemohli najíti věštírnu Trofoniovu, jeden z nich Saon sleduje prý roj včel, jeskyni Trofoniovu odkryl a tam, od Trofonia jsa poučen, věštiště založil. Musíme tedy působnost věštíren i v příčině náboženské, ve které zajisté byla nejznačnější, uvésti na pravou míru; neumělyť i při také moci své zabrániti ani rozmanitosti a nesrovnalosti kultu v jednotlivých obcích. (Srv. Schömann II. str. 134 a násl.). Že by byly Delfy tak příliš staraly se o utvrzení nauky o nesmrtelnosti duše, z uvedených příkladů (str. 14) dostatečně nevysvítá. Víra v jakýsi život po smrti rozšířena byla mezi Řeky, jak patrno z Homera, od pradávna, víra však v nesmrtelnost duše a spojenou s ní odplatu nebo trest po smrti počala vnikati mezi lid spíše mysteriemi a badáním filosofickým. (Srv. Zeller I³ 54.).

Proč p. spisovatel, následuje Götta, nevěří zprávám, že v prvotních dobách nabádalo orakulum i k obětem lidským a proč pokládá je za výtvor bujné fantasie řecké, „která původ jich na-

*) Dokud sebevědomí Hellenův nevyzulo se z pout zděděného náboženství, dokud za zbožnost nenastoupila chladnost náboženská, dokud orakulum samo nedávalo příčiny k stížnostem, kvetla jeho moc; po válkách perských týmiž příčinami u většiny Hellenův klesla.

lezla v rozkazu delfického boha, aby pověstem těm většího důrazu a nehynoucí pamětihodnosti dodala," (str. 17.) toho dostatečných důvodů neshledávám. Oběti lidské, ač byly zbytkem bývalé nevzdělanosti, přece vyskytají se po různu i v historických dobách (ku př. za dob Pausaniových na hoře Lykaiu). Že pak v starších dobách zhusta jich užíváno, toho máme neklamné důkazy. Jest tudy pravdě podobno, že ani orakulum delfské neodchylovalo se od zděděného zvyku, ba že k takým obětěm v prvotních předhistorických dobách i radilo. Jestliže toto mínění za pravé přijmeme, ovšem pak přiznati musíme, že i ušlechtilejší zásady mravní u delfských kněží teprve ponenáhlu počaly se zakořeňovati a že tedy i snaha jich zapuditi surové ty zvyky zaváděním mírných novot, padá v doby poněkud pozdější.

Zdařilejší jest výklad o působení orakula v politický život Řeků; o tom máme dosti bezpečných zpráv, tak že by bylo lze příklady p. spisovatelem uvedené značně rozmnožiti. Pěkného příkladu poskytuje ku př. ještě i Herodot 6, 52 (o rozdělení moci královské mezi spartskými Herakleovci působením Pythie, a j. v.). Nesmíme se však domnívati, že pythiové spartští nebo theorové v jiných státech dorských, jež všecky k delfskému orakulu nejvíce lnuly, byly jakous tajnou policií kněží delfských, podávajíce o všech důležitých věcech v obci zběhlých zprávy do Delf (str. 18). Byliť zajisté jen muži, kteří v pochybných případech do Delf od králů vysýláni byli a snad i leckdy slovem svým k tomu působili, aby obec u boha rady hledala. Že by byly obce dorské tak příliš samy se činily od Delf závislými, nezdá se mi pravdě podobno, ač ovšem přiznati jest, že kněží, o politiku se starajíce, znali dobře stav Řecka za každé doby. K tomu však nebylo potřebí zařízení jakýchsi vyzvědačů; nebylo věcí nesnadnou znáti záměry jsdnotlivých obcí při svobodném zřízení řeckém, kde důležitější události neosnovaly se v uzavřených síních, nýbrž pod širým nebem.

Co však hlavně p. spisovateli za vinu klademe, jsou rozličné nemilé poklesky, jichž snadno mohl se vystříci. P. spisovatel cituje Herodota, Pausania, Plutarcha, Aischyla, Cicerona a j., avšak pochybujeme, že se podíval na které z citovaných míst; spíše vypisoval citáty odjinud, nevěda ani kolikráte, jaký jest smysl uvedených míst. Někdy citát přičiněný ku dvěma nebo více různým zprávám vztahuje se pouze k jedné z nich, někdy zúplna se nehodí; kde přeložen jest, přeložen jest z **němčiny** (tak ku př. Aischylův verš z Choef. 902 na str. 14. z Curtia) a to někdy i převráceně a chybně. Leckde i citát schází, kde bychom si ho právě přáli, poněvadž jest řeč často o věcech většině čtenářů dosti odlehlých. Tak k. př. na str. 13., čteme pověsť o Kychreovi vypravovanou od Paus. I. 36, bez udání citátu; podobně i na str. 15. ku zmínce o chování Kleisthenovu ke kultu Adrestovu přičiněn mohl býti citát: Her. 5. 67.

Dosvědčíme toto tvrzení své četnými příklady. Na str. 6. praví p. spisovatel: „Bůh Memnon (Amenophis) měl prý své věštiště v Susách (Diodor 2. 22, Her. 5. 53. 54)". Nehledíme-li ani k tomu, že jest nanejvýše nekritické, směšovati aigyptského krále Amenofia po způsobě pozdních Řeků s mythickým Memnonem, není na obou uvedených místech o nějakém věštišti Memnonově ani zmínky. Diodor, mluvě o výpravě Memnonově do Troje, a Herodot, vypravuje o mapě Aristagorově, již v Spartě ukazoval, zmiňuje se pouze o paláci v Susách, řečeném *Μεμνόνιον*. Zpráva ta vzata z Götta (str. 11.) jenže (jako i na jiných místech), co Götte uvádí jen jako domněnku, tuto vyhlášeno za jistou a neomylnou pravdu.

Na str. 15. p. spisovatel překládá (dle Götta) věštbu danou Glaukovi (Her. 6. 86) tak volně, že původního znění z překladu ani nepoznáváme, odpověď pak Pythiinu danou Kleisthenovi (Her. 5. 67. *ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρᾷ φᾶσα Ἄδρηστον μὲν εἶναι Σικυωνίων βασιλέα, ἐκεῖνον δὲ λευστῆρα*) zcela chybně dle Götta str. 267: „Adrestos jest pravým králem v Sikyoně, ty ale zasluhuješ ukamenován býti" místo, „ty však jsi jejich vrahem."

Dvě různé věštby dané o Kypselovi (Her. 5, 92) p. Duchek smísil na str. 19. v jednu. Na str. 14. cituje jistý výrok Plutarchův takto: Plat. (chyba tisku za Plut.) de Ser. num. Vind. VIII p. 219. což má znamenati: de sera numinum vindicta. Proč p. spisovatel slova „sera" a „vindicta" velikým písmenem psal, nemohu se dopátrati; nejspíše však ani neví, co cituje. Citát sám vzat jest z Götta str. 259 pozn. 1., jen že není správně opsán. Tam totiž stojí: Plut. de sera num. vindicta vol. VIII. p. 219. ed. Reiske (bez udání vydání marně bychom dle paginy hledali).

Na str. 20. vztahuje se citát Her. VII. 148 jen ku zprávě o neutralitě Argejských; o neutralitě Kreťanů ve válkách perských mluví Her. v knize VII 169 a násl.

Na str. 9. ve slovech: „Ve Figalii byla Eurynome rybím chvostem, Demeter kobylí hlavou vyobrazena (lépe *s* rybím chvostem a *s* kobylí hlavou) vztahuje se citát Paus. VIII. 41. 6. (ne 4) jen k prvému; o Demetře mluví Paus. v knize VIII. 42. 3 a 4. Totéž platí o dvou citátech bezprostředně předchozích. Podobně i v Paus. 1. 14. 1. (str. 8) nikde není řeči o tom, že Pelasgové byli národ usedlý; ale ovšem v následující stati zmínka se děje o Pelasgu, jenž prý Demetru pohostinně přijal.

Špatně jest citováno na těchto místech: *str. 3.* Paus. 7. 24. 2. (za 4); 9. 22. 2. (za 1), *str. 4.* Paus. 7. 25. 8. (za 13), *str. 5.* Her. 7. 220 (za 221) *str. 13.* Plato de leg. p. 129—130*)

*) Citát ten vypsán z Götta str. 254 pozn. 1, kde jest rovněž chybný; bůh suď, odkud se vzala čísla 129—130.

(za V. 738. B), *str. 14.* Plut. Sympos. I. 40 (místo Sympos. I. 10, 3, 3), kdež ostatně chybně psáno jest „nymphae Spharagitides“ za Sphragitides (o těchto nymfách, jež měly na Kithaironu svatyni jmenem Sphragidion, zmiňuje se i Paus. 9. 3. 9.), *str. 15.* Paus. VI., II. snad chybou tisku za VI. 11. 2—9; *str. 16.* Paus. VII. 18. za 7. 19. 2.; *str. 17.* Paus. IV. 12 za IV. 9. 5—7; *str. 18.* Paus. VII, 251 za VII. 2. 1.; *str. 20.* Her. VI. 112 za VII 140. 141. — Jiné ještě citáty jsou neúplné.

Ku konci vytknouti chci některé vady semo tamo po spise roztroušené, při čemž ovšem leckde vlastně podám posouzení mínění Götta a Curtia, jež p. spisovatel nekriticky opisoval.

Na str. 5. uvádí p. spisovatel mezi rodinami k věštění v Athénách způsobilými Pythiasty a Deliasty drže se při tom Curtia (I, str. 459). Ale Pythiasté a Deliasté sluli vyslanci do Delf a Delu ku slavnostem vysýlaní a ovšem snad z určitých rodin volení; jméno rodiny to však není.

Str. 6. „Takovým způsobem stala se mantika závislou na knežích, kteří ji co umění pěstovali a Euangelovci se nazývali.“ Že by všickni věstci Euangelovci byli sluli, doklad tvrzení toho marně bychom kde hledali. O Euangelovcích mluví v celé nám známé literatuře řecké pouze Konon ve svém spise *διηγήσεις* (zachovaném ve výtahu Fotiově vyprav. 44.) pravě, že prý kdys v Miletu Fitres a Laodamas o vládu se svářili. Tu občané, chtíce sporu učiniti konec, usoudili, že ten vládu obdrží, kdo větší dobrodiní městu prokáže. Laodamos prý přemohl Karystské a daroval mimo jinou kořist chrámu v Didymech i ženu jednu s hochem dosud neodkojeným. Když hoch podivuhodně v krátké době vzrostl, *ποιεῖται αὐτὸν*, dí Konon, *Βράγχος καὶ ἄγγελον τῶν μαντευμάτων Εὐάγγελον ὀνομάσας· οὗτος ἡβήσας τὸ Βράγχου μαντεῖον ἐξεδέξατο καὶ ἀρχὴ γένους Εὐαγγελιδῶν παρὰ Μιλησίοις ἐγένετο.* Ze zprávy té dosti odlehlé vysvítá tedy pouze tolik, že v Miletu věštecký rod jmena toho byl.

Podobně chybný výrok jest i na str. 8. zdola: „Eupatrovci v Athénách měli důstojnost kněžskou a hájili právo.“ Eupatridai sluly staré rody šlechtické na rozdíl od geomorů (rolníků) a demiurgů (řemeslníků). Že by všickni Eupatrovci zároveň kněžími byli bývali, není pravda. A co znamená nejasný přídavek: „a hájili práva?“ Jakého? I toto tvrzení pochází ze spisu Göttova, jenž opírá se o zprávu v Plut. Thes. 25 a v Etym. M. s. v. *Εὐπατρίδαι*; avšak z míst těch tak povšechné tvrzení odvoditi nelze.

Na str. 9. — kde, mimochodem řečeno, za stopy zvěroslužby (u Götta fešitismu) pokládají se i obrazy bohů v podobě neotesaných kamenů — p. spisovatel praví, že věštby některé v díle Herodotově za vlastní jeho smýšlenky pokládati jest. Možná,

že Herodotos leckteré věštby v dílo své přijal, které chybně Pythii byly přičítány; avšak že by **sám** byl po způsobě Onomakritově svoje falsifikaty v dílo své vkládal, příčí se zhola duchu celého jeho díla i náboženské jeho horlivosti. Na str. 12. p. spisovatel vysvětluje plural *Δελφοί* z toho, že prý Delfy původně ze dvou částí, Lykoreie a Pythoe, se skládaly; ale *Δελφοί*, jako jiná podobná jména vlastní, řecká i latinská (ku př. Veii, Parisii), značí původně obyvatelstvo a pak teprve metonymicky obec samu.

Na str. 18. čísti jest místo: „chrám bohyně Atheny Assesie v Miletu“, „chrám Atheny v Assesu u Mileta“ aneb aspoň „Assesijské“, (srv. Her. I. 19.). I to jest vlastně z části chyba Göttova (str. 209). Rovněž tak na omylu jest p. spisovatel s Göttem, soudí-li na str. 19, že orakulum delfské Korinťanům pravé dobrodiní prokázalo, podporujíc Kypselovo panství v Korintě. Z celé řeči Sosikleovy (Her 5. 92.), z níž zpráva o tom vyňata jest, právě opak toho vysvítá. Také na str. 15. chybně praví p. spisovatel, že Kleisthenes kultu Adrastova neodstranil. Her. (5. 67) právě opak toho tvrdí.

Konečně pak na str. 20. zmiňuje se p. spisovatel, mluvě o neutralitě Kreťanů a Argejských ve válkách perských i o jakýchsi **Kridanech**, dokládaje se při tom Herodota. Já o občanech toho jména ani v Herodotu ani jinde nikde dočísti jsem se nemohl. Či jest to pouhé přepsání jako na str. 7. čteme za O*ro*bie „O*ri*bie“? Chybně užito dvakrát, tvaru Asklepiado*s* za Asklepios, jednou Aischyl*es* za Aischylos; Aegion (*Αἴγιον*) skláněno Aegiona atd., jména Didyma užito brzy v jednočtu, brzy v mnohočtu. Většina cizích jmén vlastních vůbec ani neskláněna. Na několika místech vyslovil se p. spisovatel poněkud nejasně.*) Sloh páně Duchkův páchne někdy **němčinou**; hlavně opakováno často v závětí zájmeno třetí osoby **on** po způsobě **německém**.**) Někdy skalen jest sloh jeho nepěknými chybami českými (ku př. „příchozí“, užito jako gen. plur. a j. v.) a hrubými pravopisnými nebo tiskovými poklesky (k. př. m*i*sterie, O*l*impia a j.).

Na konci této úvahy dovoluji si podotknouti, že není mně dosti na jevě, proč p. Duchek pocítil potřebu, vydati tiskem **takové** pojednání. O kéž by se byl již nyní pan Duchek odhodlal, si parva licet componere magnis, následovati příkladu

*) Nejasnost ta někdy mohla by vésti k nedorozumění, jako na str. 3 ve větě: „Tak staly se u Řeků úřady kněžské dědičnými v jednotlivých rodinách buď právem prvorozenství, buď losem,“ místo: „úřady kněžské byly v některých rodinách dědičné; o posloupnosti rozhodovalo mezi jednotlivými členy rodiny buď prvorozenství, buď los.“ Chybný jest i výraz věštec na str. 7 ve větě: „thymbraické orakulum, k němuž přináležel věštěc (?!) Kassandra.“

) Srv. na př. str. 4: „Nejsouce kněží z veřejného života vůbec vyloučeni, mohli **oni každý politický i vojenský úřad v Římě zastávati“; a mimo to, str. 7 odstavec 3 a j. v.

Vergiliova. Pochybujeme, že by se byl i jemu naskytl nějaký Varius a Tucca.

Homerova Batrachomyomachie čili Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na česko převedl prof. Hynek Mejsnar. V Táboře 1877.

Překlad tento řadí se přesným šetřením pravidel metrických k nejlepším překladům metrickým v literatuře české; škoda, že nelze totéž říci i o jazykové stránce jeho. P. překladateli nepodařilo se podržeti všude parodický ráz básně řecké, také nedostihl všude lahody originálu prostého všeliké strojenosti.

Batrachomyomachie jest parodie Iliady, t. j. vykládá látku směšnou ve vážné formě básně epické. Z toho přichází překladateli povinnost, aby tuto vážnou formu zachovával, která právě kontrastem svým se směšným obsahem působí účinný dojem komický. Není tedy správno voliti v překladě slova všední aneb humoristická, poněvadž ruší kontrast mezi formou a látkou a tím odnímá se básni ráz parodický. Takové výrazy však shledávají se nezřídka v překladě p. prof. Mejsnara. Na př. v. 120 *ἀλλ' ἄγεθ' ὁπλισόμεσθα καὶ ἐξέλθωμεν ἐπ' αὐτούς* přeložen: „Ajta **herež!** se zbrojmež a **hrr** na ně branně vytáhněm.“ Zdali pak líbil by se nám takový verš v ústech Achilleových nebo Hektorových? Zajisté nikoliv; a tak i v básni parodické jest nevhodný, právě proto, že má ráz humoristický. Podobný jest i v. 207 „padnuv bouchl sebou a na něm zbraň chrastnula třaskem“ (*δούπησεν δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ*). Takového rázu jsou i slova prál (v. 65), naďáli (v. 128), proto jsem dopálena velmi (slova Athenina v. 185), lermo tropíce (*θορυβοῦντες* v. 191), hupkojechem peloval (v. 226), naň mejknul bahna přehršlí (v. 238), klidil se ze řad (*χάζετο* v. 249), bohatýr hrozitánský (*ὄβριμος* v. 283), v pal se udal (v. 303). Nevhodná jsou slova synáček (v. 27), tatínek (v. 28), častější jářku a j. v.

Ve verši 107 (*μέσσῳ δ' ἐπενήχετο πόντῳ*) silný výraz *πόντος* přeložen příliš slabým „vlna;“ chtěl-li p. překladatel vystihnouti komický dojem, který působí slovo to položeno jsouc o *λίμνη*, měl je přeložiti doslovně.

Nelze upříti, že p. překladatel vládne jazykem přehojnou měrou; ale této znalosti jazyka užívá často způsobem ne zcela vhodným. V jeho překladě vyskytují se bez potřeby slova zastaralá, podivná, ba někdy i nesrozumitelná, dodávajíce často překladu rázu přílišné strojenosti. Jak nepodoben jest taký překlad originálu právě půvabem neobyčejné prostoty vynikajícímu!

P. překladatel podobá se v té příčině stoupencům školy Frontonovy, kteříž nedbajíce zlatého pravidla Caesarova „ut tamquam scopulum sic fugias inusitatum atque insolens verbum,“ vyhledávali výrazy staré a podivné.. Či jest snad na př. pěkno překládati *σκηπτοῦχος βασιλεύς* (v. 22): král-pán žezlodržák, jako by nepostačilo uhlazenější slovo žezlovládný? Jiné ta-

kové příklady jsou: chrabrobojovník (*μαχητής* v. 22), létadlům-povětrníkům (*οὐρανίοις πετεηνοῖς* v. 26), světa křížem krážem (*πᾶσαν ἐπ' αἶαν* v. 48), vltba (*κύματα* v. 69), držebněji (v. 71), nejpaditější (v. 91), všípútka (*παγκράτιον* v. 96), uhajný (v. 94), mestnopokárný (*ἔκδικος* v. 97), ty zas odpyčeš a. p r a neujdeš (*οὐδ' ὑπαλύξεις* v. 98), oupravnořemeslný (*δαιδάλεος* v. 121), bojce silácké (*κρατεροὺς τε μαχητάς* v. 169), Athénka místo Athéna (v. 173 a jinde), veltrouby (*μεγάλας σάλπιγγας* v. 201), stál průčelným pořadím (*ἑστάοτ' ἐν προμάχοις* v. 205), kosa (*ἐθεῖραι* v. 206), strkoláč (*χερμάδιον* v. 229), břitkobodec (*ὀξύσχοινος* v. 246), rejholec (*τάφρος* v. 250), rasí (v. 273), co nejskůř (274), přemohoucen (v. 276). Třas-Hroznoděj (*ὀβριμόεγρος* v. 281) a ve verši 298. dokonce „od záhrudníku vokáči" (*ἀπὸ στέρνων ἐσορῶντες* nehezky za „hledící"), ve verši 68. russismus „n o kdy teprv již" za české „n e ž" a j. v.

Některé verše a výrazy nejsou dosti věrně přeloženy; na př. v. 36 placka nijakž širokou pomazankou vůně lahodné (*οὐ πλακόεις τανύπεπλος ἔχων πολὺ σησαμότυρον*); ve verši 54. slova *οὐδὲ σελίνοις* přeložena dvakráte týmž slovem „apichem ni miříkem" neboť miřík a apich (apium, Eppich) jest totéž. Verš 55. *ταῦτα γὰρ ὑμέτερ' ἐστὶν ἐδέσματα τῶν κατὰ λίμνην* přeložen bez příčiny „toť jsou jídla pro vás od Loužova pány Blatáky;" v. 121 *σώματα κοσμήσαντες ἐν ἔντεσι δαιδαλέοισι* „vykrášlíce si háv oružím atd.; v. 138 *εἶπέ τε τοῖα* (dle jiného čtení *μῦθον*) a mluvil oustně, v. 145 *ἀγερώχων* „hrdopyšků," v. 217 *δουρὶ φαεινῷ* kopím lehkým, v. 223 střívkem a žírotukou slabinou se vzpíraje vrchmo (*χορδῇσι λιπαρῇσί τε πειρόμενος λαγόνεσσιν*, bodán jsa ve slabině, do slabiny) v. 229 zřídloma nozder *ἐκ ῥινῶν*, v. 247 rukou jadrnou *χειρὶ παχείῃ*, v. 251 v krajní nohu *ἐς πόδα ἄκρον*, v. 258 *τετράχυτρος* čtvermochocholný, v. 280 *ἢ τὸ σὸν ὅπλον κινείσθω μέγα Τιτανοκτόνον ὀβριμόεργον*: „neb ten orel tvůj pohni sebou velikán, Třas-Hroznoděj, Obropohubce," ač *ὅπλον* znamená „blesk", v. 303 *ἐδύσετο δ' ἥλιος ἤδη* „v Okeán již veplulo slunce."

Někdy, aby vyplněn byl verš, překládáno bývá jedno slovo dvěma nebo slovem složeným; leckdy lze takové počínání omluviti, někdy však jest zbytečné a působí i tautologii. Na př. v. 10 *ἐν λίμνῃ* do louže močidla; v. 16 *Φυσίγναθος* Roztahubák Žabovic a podobně ve v. 142 Roztahubák král pán Žabovic, ve v. 98. *μυῶν στρατῷ* vojskem bratskomyším, v. 104 *ἀγορῇ* sněm sboren, ve v. 180. *λύχνους* světlošky kahance, ve v. 188. *βατράχοισιν* Žabám-Skokanům; ve v. 302 *μύες* všemyši.

Pěkně a vhodně převedena jsou signifikantní řecká jména žab a myší na jazyk český; v tom osvědčil p. překladatel velikou zručnost a ve většině příkladů neminul se s rozhodným úspěchem. Ale ne zcela správně přeloženo v. 227 *Φιλτραῖον* (čtení jest na tom místě ovšem nejisté) „Rosnický," ve v. 29 *Λειχο-*

μύλη „Laskomoliska“; ve verši 211. přeloženo řecké jméno *Εμβασίχυτρος* „Karhanolízoň,“ ve v. 227. bez příčiny a nejasně „Poličanský,“ ve v. 28. *Τρωξάρτης* „Hryzochleb,“ ve v. 251. Žitomor a j. v.

Při leckterých jmenech jest ovšem čtení rukopisné nejisté; p. překladatel však, jak nám se zdá, nevolil vždy čtení nejvíce zaručené. Vůbec při překládání bylo snad třeba poněkud více přihlížeti i ku správnosti textu řeckého, bohužel velmi porušeného a nejistého: v té příčině bylo záhodno dbáti hojnější měrou kritického vydání Baumeistrova.

Verš, jakož jsem výše už pravil, jest plynný a přesný. Málo kde setkáváme se s nějakou metrickou nedokonalostí. Tak na př. diaeresi po třetí stopě, kterou verš ve dvě půle se rozpadá, shledáváme ve verši 85. „on takového nechal druha || zkáze pojímat u náruč,*) v. 119. Roztahubák utopil jej || do prohlubně zatáhnuv, v. 153 vykrášlíce brní tělo || rozpostavme se vesměs, v. 222 šarlatovou a podél břehu || sám se natáhl do šíra. Nehezký jest i konec verše 121. „oupravnořemeslným,“ poněvadž poslední slovo zajímajíc půltřetí stopy, činí verš příliš pádným, a verše 126. (zohlodali j s o u), 178. (utiskovaným j á) proto, že zakončeny jsou bezvýznamným slovem jednoslabičným, verš pak 30.: na svět v boudě přišel j s e m a krměmi byl vychován j s e m proto, že obě půle jeho končí týmže planým slovem. Konečně připomínám, že by ve verši 2. místo m é h o správně bylo psáti „svého“ a že dle mého mínění nelze užívati tvaru *úši* místo „uši.“

Časomíra česká a metrický překlad 6. zpěvu Homérovy Iliady od A n t o n í n a Š k o d y. Program realného a vyššího gymnasia v Domažlicích. 1877.

Pan překladatel, podav již před dvěma roky překlad prvého zpěvu Iliady, pokusil se letos a to s rozhodným úspěchem o překlad zpěvu šestého. Překlad tento v dvojí příčině vyniká: jest věrný a plynný. P. překladatel patrně pokračuje na dráze, na kterou nastoupil zvěčnělý prof. Niederle svým překladem Homera bohužel nedokončeným, jímž ukázal způsob jedině správný, kterým překládati třeba, abychom vystihli prostotu i lahodu originálu a tak domohli se převedení rovnajícího se vznešenému vzoru.

Poznamenání, jež tuto kladu, týkají se z větší části věcí méně závažných. Někdy překlad mohl státi se malou změnou ještě věrnějším. Tak na př. ve v. 31. přeloženo *δῖος* v o j v o d a, ač jinde správně překládáno bývá „j a s n ý“ (někde, jako ku př. 515 přeloženo to slovo i slovem čacký bez potřeby; totéž slovo sluší pokud možno překládati týmže slovem); ve v. 112. *θούριδος ἀλκῆς* „pomyslete statně na útok,“ místo „na obranu bouřnou, statnou;“

*) Caesury po slově „nechal“ býti nemůže, protože při čtení spojiti jest dle smyslu akkus. „druha“ se slovesem „nechal;“ neboť caesura řídí se i logickou souvislostí.

v. 131 s bohy neskonalými (*θεοῖσιν ἐπουρανίοισιν*), v. 199 *χαλκοκορυστής* chrabrý (místo kovozbrojný); ve v. 205. *χρυσήνιος* zlatolesklý; ve v. 277. n. *Τυδέος υἱὸν* mládce Tydeva, což ani nemůže znamenati Diomeda, syna Tydeova, nýbrž pouze Tydea sama; ve v. 326. *δαιμόνιε* nešťastný místo „bloude" (ve v. 486. a 521. přeloženo opět „roztomilý"); v. 394 *ἄλοχος πολύδωρος* manželka veleštědrá, místo mnohověnná, což jedině správné jest a do verše právě tak se hodí; ve v. 461. *Τρώων ἱπποδάμων* Trojánů bujarých místo koněkrotných (ne zcela přesně přeloženo *ἱππόδαμος* i v. 299. jarojezdec); ve v. 524. slovo *αἴσχεα* přeloženo příliš silně „nadávky."

V příčině metrické jest překlad dosti přesný. Nemily jsou jen dva poklesky; v. 43 jest pětistopý (do prachu padna na tvář svou; v tom k němu přistál) v. 105. sedmistopý (kráčel a k bitvě pobádal a rozněcoval všudy seč v lidu hroznou).

V měření vlastních jmen vede si p. překladatel poněkud libovolněji než třeba, ač ovšem uznati sluší, že tu naskytují se překladateli obtíže často nepřekonatelné. Tak na př. ve v. 33 akk. Elata (⏑⏑⏑) nelze vpraviti nikterak v daktyly bez nějaké licence. P. překladatel pomohl si tím, že slabiku druhou zdloužil; lépe by snad bylo vpraviti slovo takové o třech krátkých slabikách v první stopu hexametru, kde silný iktus nejsnáze nahrazuje krátkost prvé slabiky (srv. v. 210 „V Efyře" v prvé stopě); z téže příčiny voliti snad se mohl ve v. 184 místo tvaru Solyman (*Σόλυμος*) tvar Solymský. Zbytečné však byly metrické licence ve v. 132. Diōnўsos místo Dīōnўsos nebo Dīŏnўsos, ve v. 207. a jinde Trŏjă místo Trōja, ve v. 428. Artēmis místo Artĕmis. Ve v. 62. užito tvaru Menel*aus*, ač i řeckého Menel*aos* nebylo nesnadno užiti. I jinde užito bez příčiny tvarů latinských (Aeneas, Chimaera) za tvary řecké.

Některé verše mají diairesi po třetí stopě, což jest v příčině metrické nelibé. Srv. 276. „nad městem Trojanův měla || choťmi a dětmi robátky" a verše 134, 456; aneb diairesi po stopě druhé jako verš 500. Konec v. 76 „nejproslavenější" z příčiny již v předcházející recensi uvedené jest nelahodný.

I ve mluvě jinak správné vhodno by bylo učiniti několik změn. Tak na př. ve verši 8. užito slovo rodec (místo syn), ve v. 15. čteme obývaje sídlo (místo v sídle), v. 125. a 127. jest částice ale položena na druhé místo, ve v. 270. užito transgr. minulého času „svolavši" o ději budoucím místo „svolajíc." Ve verši 42. místo vykulil se lépe by bylo psáti vykotil se; ve v. 113. řecké slovo „gerontům" nahraditi jest slovem českým, v. 175. epitheton růže*no*prstá tvarem „růžovoprstá."

Nezávadné plynnosti překladu na újmu jsou i leckteré tvrdosti na př. ve v. 60. bez stopy, v. 165 a 408 *s m*nou, v. 172. *k* Xantha řečišti (tak zajisté jest čísti místo pouhého Xantha povstalého chybou tiskovou), ve v. 510 *v s*vé a j.

Metrické zásady, kterými p. překladatel se řídí a které v úvodě ku překladu tomu stručně vyložil, jsou i dle mého mínění jediné, jež s duchem jazyka našeho se snášejí. Jsou to zcela ty, které Sušil ustanovil a Niederle v překladě lahodou svou nad všecky jiné podobné pokusy vynikajícím přesně provedl. Jest věru svrchovaná již toho potřeba, aby se v prosodii české stala nějaká shoda; dosud jedni z těch, kdož prosodie časoměrné užívají, drží se směru Sušilova, druzí směru staršího. A ani zásady těchto neshodují se ve všem, nýbrž každý překladatel řídí se pravidly v podrobnostech dle svého mínění zařízenými.

Rozdíl mezi oběma směry jest podstatně dvojí: Sušilova prosodie nepřipouští předně slabik obojetných a uchyluje se v tom od prosodie latinské i řecké, za druhé pak pokládá konečnou slabiku otevřenou vždycky za krátkou, ať slovo následující začíná dvěma nebo více samohláskami. Dle staršího směru slabiky takové pokládány bývají buď za dlouhé, buď za obojetné. Zásada Sušilova zajisté snáší se s povahou jazyka našeho. Považme jen, že převeliká část našich slov začíná skupinami hlásek a že koncovky naše většinou jsou krátké. Kolik dlouhých slabik by tu vzniklo, kdybychom se přesně držeti chtěli zásad hexametru řeckého.*)

Držíce se směru Sušilova, zabráníme i tomu, aby na planou koncovku nepadl iktus, což jest tím nelibější, čím hojněji se to vyskytuje (na př. ohledal*i* *j*sou a pod.). Jest jistě i to jednou z příčin plynnosti hexametrů Sušilových a Niederlových, že iktus spadává jen na některou slabiku kmenovou, nikdy na planou krátkou koncovku, leda u jmen vlastních, kde není vyhnutí.

Ovšem nastává otázka, lze-li pokládati otevřenou slabiku za krátkou, následují-li po ní více než dvě samohlásky, poněvadž tu třeba zajisté delší doby, než se jazyk k vyslovení složitější skupiny hlásek nastrojí a tím předchozí samohláska sama sebou dlouhou se stává. (Srv. na př. ă v sňatek v. 192. tohoto překladu.) Tu dle mého mínění bylo by dobře, takovou slabiku otevřenou buď pokládati za dlouhou, buď vyhýbati se setkání slov takovou posici působících po způsobu básníků latinských. Ovšem, jak i p. překladatel v úvodě vhodně podotkl, bylo by žádoucno, aby se v té věci stalo konečně nějaké dohodnutí.

---

*) Obyčejně se tvrdí, že směr Sušilův zakládá se na prosodii latinské, jež slabiky takové za krátké pokládala. O této věci, pokud vím, žádný metrik latinský dosud jasně nevyložil. Já sám přečetl jsem jen za tímto účelem značný počet hexametrů latinských, i shledal jsem, že se básníci latinští takovým posicím mezistopným vyhýbají, připouštějíce je jen tam, kde slovo následující začíná spřežkou hlásky němé s plynnou. Příkladů proti tomu svědčících jest u básníků doby Augustovy tak skrovný počet, že je pokládati lze za výjimky.

S větším odporem potkalo by se snad nepřipouštění slabik obojetných. Že naše hlásky, jež dosud obojetnost působívají, n, ň, m, a dokonce ř nejsou způsobilé k tomu, aby hlásku předešlou nečinily dlouhou, jest tuším jasno; proč však Sušil ani hláskám *l* a *r* v jazyku našem tak plynným moc tuto odňal, nechápu; v tom případě by mohla obojetnost slabik obstáti. Z příčin tuto vyložených soudím, že p. překladatel právem zřekl se směru staršího v prosodii české i pokládám tedy pravidla na str. 7. ustanovená v podstatě za správná. Jen pravidlo 6. a 7. potřebuje jakéhosi doplňku. P. překladatel soudí, že ve čtyřslabičných slovech, v nichž první tři slabiky jsou krátky, možno pokládati prvou slabiku za dlouhou; mělo by však přidáno býti, aby se libovůle omezila, „hlavně v prvé stopě“ (kde iktus jest nejsilnější) „a tam, kde není vyhnutí.“ Totéž platiti by mělo i o slovech trojslabičných. Měřiti slova trojslabičná daktylicky i jinde než v prvé stopě (jako na př. v tomto překladě ve v. 22. „zrodila“ ve čtvrté stopě) jest plynnosti verše velice na závadu; dokonce však připustiti je nelze dle mého domnění na konci hexametru, kde iktus jest poměrně nejslabší.

Konečně připomínám, že p. překladatel jednal proti vlastním svým zásadám, pokládal-li v prvé stopě i jednoslabičná slova krátká za slabiky dlouhé mocí dvihu (ku př. v. 139 ā zraku, 430 ī bratr); neboť následující spřežka hlásek dle jeho zásady posice nečiní.

Chyb tiskových jest v překladě několik. Na př. ve verši 19. čísti třeba místo „ve své zem *po*jala lůno“ pouze „jala;“ ve v. 103. místo s oružím k zemi sesko*čil* leským „sesko*če*“, v. 120 „do prostřed sjeli vojsek obou“ snad „vojsk se obou,“ ve v. 357. jimž uložil Kronovu zlou sudbu „Krono*vec*“; v. 527, „popřeje v dík na poctu“ „*a* na poctu“ a j. v. *Josef Král.*

Hláskosloví jazyka českého. (V Praze, nákl. Th. Mourka, 1877; 8°, 156).

Tato práce moje jest ve druhém díle Archivu für slav. Philologie předmětem úvahy V. Jagićovy (str. 691—694) a „poznámek“ páně Prusíkových (694—711); „poznámky“ tyto pak jsou zase příčinou řádkův následujících.

P. Prusík pokládá za přednost knihy mé, že si hledí nářečí, chronologie a fysiologie proměn hláskoslovných, přízvuku a kvantity; jinak prý mimo některé výklady poskytuje málo nového. Forma prý je celkem jasná.

Po tomto úsudku obecném následují „poznámky“ k věcem jednotlivým. Jsou druhu dvojího: dílem přinášejí k výkladu mému doplňky (zejména také nové doklady dialektické z Čech západních), dílem mají za účel vytýkati mi a opravovati chyby formalní i věcné.

Co se tkne formy mnohých z těchto „poznámek“, uznal sám redaktor Archivu za potřebí, vytknouti to výslovně (na

str. 691), že p. Prusík v nich vystupuje *„mit einem gewissen Ungestüm.“* Úmysl jeho při tom jest asi dvojí: 1. chce snad „hurtovným“ tonem nahraditi důkazy, o které se pokouší jen málo kdy; a 2. chce tímto „hurtovným“ tonem dodati odvahy a smělosti sobě, když tvrdí věci naprosto chybné, když pro nedostatek vědomostí positivních ztrácí půdu pod nohama a zabřídá do kombinací zrovna směšných, na př. když tvrdí a vykládá (str. 702—703), že *to-*či*-ž (= totiž) souvisí se stč. *či*-te a toto staročeské *čite* že „nemůže nic jiného znamenati,“ nežli „nämlich,“. — a ono *čite* je zatím staročeský aorist a znamená = numeravit! (Jiné podobné příklady takového kombinování smělého a chybného zároveň ukázány budou doleji). Avšak forma sebe „hurtovnější“ nikdy nebude uznána za náležitý důkaz a já nevezmu za náhradu takovou ani nejsmělejší z výrazů páně Prusíkových, nýbrž každou poznámku jeho, která se neopírá o důkazy a jenom „z hurta“ něco tvrdí, pokládám a pokládati budu za pouhé prázné „hurtování“. Takového druhu je valná část „poznámek“, v nichž p. Prusík mému Hláskosloví něco vytýká*) a o kterých již redaktor Archivu se vyjádřil, že mezi nimi takových, které by vytýkaly chybu jistou, jest nemnoho, jiné pak že si v Archivu vycházejí s novým výkladem jako na zkušenou (Arch. 2. 691 a 694.)

Po této zmínce o formě přistoupím k obsahu „poznámek“ p. Prusíkových a budu při tom míti na zřeteli více výklad věci, nežli hádku s nápady p. Prusíkovými.

I. Na str. 17 pravím, že české *e* jest několikeré, druhdy že je také střídnicí za stb. *ê*, na př. v dat. lok. *ženě*. P. Prusík mi proto vytýká (Arch. 2. 699), že matu české *ě* a *e*. Ale toho já nikde nečiním, naopak p. Prusík mate si slabiky *ňe* a *ňě*. Psané *ženě* vyslovujeme nejinak nežli *žeňe*, a poněvadž Hláskosloví mluví o hláskách, jak se vyslovují a slyší, a ne jak se jen píší, tedy skutečně novočeský tvar *žeňe* žádné jiné samostatné hlásky nemá za stb. *ê* v *ženê*, nežli *e*. Změkčení, které tu způsobeno bylo na souhlásce předcházející, nenáleží ku slyšenému *ě*. — Totéž platí o poznámce p. Prusíkově ad „24. 25. 26. 28“ (l. c. 699), že prý v pleťte, beřte, pecte proti stb. pletête atd. není „eine Ausstossung schlechtweg.“

---

*) Takového druhu je také poznámka v jeho Přísp. k nauce o tvoření kmenů na str. 10, kde mi vytýká, že v Nové Radě v. 1331 neměl jsem položiti „v skalí,“ nýbrž „v skáli“ (dial., m. v skále). Avšak forma skal*ie*, skal*é*, skal*í* je v češtině dobře a hojně dosvědčena (v. Jungm.) a rukopisy NR mají Wſkaly (A) a Wſkalich (B); není tedy pranic proti formě skal*í*, — jenom domínka p. Prusíkova, že by to snad mohlo býti dialektické *v-skáli*, staví se tomu na odpor! Já při transskripci textu Nové Rady jsem si obzvláště dal záležeti na tom, abych dialektické zvláštnosti zachoval; zde však žádné jsem neshledával a na p. Prusíkovi jest, aby z jazyka NR dokázal, co tvrdí. — V pol*í* m. pol*i* v tomtéž verši NR je patrná chyba tisku.

II. Dialekticky (v Čechách severovýchodních a místy na Moravě i na Slovensku) vyslovuje se *v* jako *u* v kauka místo kavka, kreu m. krev atp. (Hláskosl. 15, 94). To nazývá p. Prusík (l. c. 699) „falsche Ansicht“ a tvrdí, že se tu *v* vyslovuje jako anglické *w*. Při tom odkazuje do víd. Sitzungsb. (83, 414), kde v poznámce praví: „Übrigens ist der Übergang des *v* am Ende einer Silbe in *u* im Slovakischen nicht gar selten: leu, šeu, dieuča, diouča, šeucouský u. ähnl.. Im böhm. findet sich dialektisch (um Jitčín herum) etwas ähnliches, da wird jedoch das *v* nicht bloss am Ende, sondern auch zu Anfang einer Silbe wie das englische *w*, und keineswegs als reines *u*, wie man gewöhnlich angibt, ausgesprochen: krew, mrkew, kawka, děwka, wejce, wrata statt krev u. s. w.“

K tomu připomínám:

1. *v* vyslovuje se způsobem několikerým: ve *v*aliti, sta*v*iti, *v*las a p. (vůbec vedlé samohlásek a vedlé souhlásek plynných) má zajisté znění své vlastní (*v* spirans); ve pra*v*da, sta*v*ba (a vůbec před souhláskami jasnými) slyší se dílem totéž *v* (spirans), dílem ostřejší jasné *v*; v ka*v*ka, sto*v*ka (a vůbec před souhláskami temnými) bývá *v* spodobeno ve svou střídnici temnou a slyší se ka*f*ka, sto*f*ka; ale vedlé pra*v*da a ka*f*ka atp. vyslovuje se také pra*u*da, ka*u*ka atd.

2. Tuto dialektickou výslovnost (pra*u*da, ka*u*ka ...) potvrzují všichni praktičtí znatelé jazyka, kteří o tom psali. Já jsem žil v Jičíně osm let a také dosvědčuji, že se tam tak mluví, že na př. *ov* ve st*ov*ka právě tak zní, jako *ou* v l*ou*ka: st*ou*ka (vedlé *stojka*). Naproti tomu rozhodně popírám, co p. Prusík tvrdí, že by se v Jičínsku vyslovovalo jednostejně *v* na konci a *v* na začátku slabiky, *v* ve slově *v*ejce jako *v* ve slově ka*v*ka atd.; popírám to jednak na základě své zkušenosti a jednak se stanoviska fysiologického: *v* ve *v*ejce má znění své vlastní, v ka*v*ka pak zní buď ka*f*ka buď ka*u*ka a jinak v proudu řeči ani zníti nemůže.

3. O zvláštnostech a šiboletech výslovnosti dialektické a cizojazyčné ponechává se soud těm, kdo nějak prakticky srostlí jsou s dialektem nebo s jazykem, o který právě běží. Pan Prusík mluví o výslovnosti jičínské (ka*v*ka — ka*u*ka) s určitostí rozhodnou a s určitostí rozhodnou tvrdí, že se tu slyší anglické double-u (nejen ve *w*ejce, ale i v ka*w*ka a p.). Tu pak zajisté oprávněni jsme, otázati se, je-li p. Prusík kompetentní, souditi o věcech těchto? Zná-li dialekt jičínský tak, aby mohl posuzovati jeho nuance ve výslovnosti? Pochybuji o tom; nikde se tím sám neprojevuje a příklady dialektické jenom z Pražska a Čech západních přivádí; mluvě o zvláštností dialektu jičínského tvrdí o něm něco nepravdivého; pravopisná marotta — „Ji*tč*ín“ místo obvyklého Jičína — svědčí o důmyslu etymologickém rázu

všedního, ale nikoli o znalosti jičínského dialektu. Zkrátka a slovem, pochybuji o tom, že by p. Prusík dialekt jičínský tak znal, aby s určitostí rozhodnou popírati mohl jeho zvláštnost, kterou pozorovatelé jiní uznávají. — A dále: zná-li p. Prusík jazyk anglický tak, aby mohl bráti na výpomoc zvláštnosti jeho tam, kde se jedná zase o zvláštnost jinou, českou? Také o tom pochybuji; p. Prusík mluví o znění anglického *w*, ale neví, jaké jest. Vysvitne to ze řádků následujících. Mám při ruce praktické vydání „The Vicar of Wakefield, . . . mit der Aussprache nach J. Walker, Stephen Jones u. William Perry bearbeitet von Chr. H. Plessner“ (Braunschw. 1852) a tam stojí na str. XIX.: „*w* tönt vor einem Vokal nicht wie ein deutsches *w*, sondern wie ein schnelles *u*: *was* (uas)“ etc.; dle Winkelmanna (System. Anweisg zur richtigen Aussprache engl. Wörter, Berlin 1821 str. 253) zní angl. *w* před samohláskou jako německé rychlé *uw;* John Walker (v Principles of English Pronunciation, v úvodu k svému slovníku r. 1826) přepisuje anglické *W*est a no*w* pro Francouze *Ou*est (t. j. v přepise českém *u*est) a nâ*ou* (t. j. na*u*) a praví výslovně, že *w* na konci slabiky je samohláskou („That *w* final is a vowel, is not disputed“ l. c. str. 15 a pravidlo 189); Glöckner (v Umfassende Lehre der engl. Aussprache Wien 1837, str. 97) naznačuje při *how* výslovost h$\overset{3}{o}\overset{3}{u}$, a strany znění naznačeného znakem $\overset{3}{u}$ a přislušícího k anglickému *w* praví výslovně, že je zrovna takové jako ve slově českém holo*u*bek; příručný slovník (v Lipsku 1864 vyšlý) naznačuje v *now, town, tower, towze* atd. znění *w* taktéž $\overset{3}{u}$ a rozumí tím „das kurze, dumpfe *u*, z. B. in N*u*ll;“ konečně učí všichni fonologové, že v náslovném *wr-* se *w* nevyslovuje.

Vraťme se nyní k výkladu p. Prusíkovu, že se jičínské *v* vyslovuje jako anglické *w;* substituujme do něho, co theoretičtí i praktičtí fonologové o znění anglického *w* učí; a dojdeme k následujícím podivuhodným výsledkům zkoumání páně Prusíkova:

α) Jičínské *v*ejce atd. zní prý jako *w*ejce s anglickým *w;* tedy jako *ŭ*ejce (dle Walkera a Plessnera) nebo jako *ŭw*ejce (dle Winkelmanna). — Ale to není pravda!

β) Jičínské *v*rata zní prý jako *w*rata s anglickým *w*. Tedy jako *'rata*? — To zase by nebylo pravda!

γ) Jičínské ka*v*ka, kre*v* prý nezní jako ka*u*ka, kre*u*, nýbrž jako ka*w*ka, kre*w* s angl. *w*; ale ka*w*ka, kre*w* s angl. *w* zní*) právě (dle všech popisovatelů výslovnosti anglické) jako ka*u*ka, kre*u*. Kdo tvrdí, že jičínské ka*v*ka, kre*v* se nevyslovuje ka*u*ka, kre*u*, nýbrž že se vyslovuje ka*u*ka, kre*u*, ten tvrdí něco nesmysl-

*) Jde tu jen o to, aby se v těchto slovích vyslovilo po anglicku jenom *w* (nikoli celá slabika *—aw—*, *—ew—*), ostatek pak mimo *w* aby se vyslovil po česku.

ného; a to činí p. Prusík, když soudí o věci, které nezná, a při tom béře si na pomoc věc jinou, které také nezná.

Odmítám tedy výrok páně Prusíkův pod záhlavím „15.94“ položený („falsche Ansicht“!) a táži se jen, proč připouští znění *šeucouský* atp. ve slovenštině a proč nevytýká „falešné náhledy“ také těm, kdo slovenštině toto vyslovování vindikují? Je to nekonsekvence! —

III. Pravím na str. 29, že čeština za stb. jery na konci slova mívá velmi zřídka samohlásku plnou, a mezi příklady uvádím také sg. Nom. host*i*, smrt*i*, noc*i*; a na str. 86., že jest *i* odsuto v Nom. jedn. vzoru *hosť* a *kosť* až na některé vzácné výjimky: host*i*, chot*i*, smrt*i*, sanut*i*. K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 697): „Dass in hosti, smrti, noci (wir fügen noch sanuti bei Sušil und das entlehnte lati MV., falls es nicht Pl. ist, hinzu) das ursprüngliche *i* für das slavische *ь* erhalten wäre, ist ein *Irrthum.*“ Vzniklo prý *choti* přechodem k ākmenům: chotь-*ā*, z toho chotь-*ĕ*, z toho chotь-*i* a z toho chot*i*.

K tomu připomínám, že nebylo potřebí, aby p. Prusík *sanuti* ze svého přidával, když tentýž příklad ve knize mé jest uveden. Výkladu pak chot*i* z chotь-*ā* nevěřím, poněvadž nevystačuje. Koncové *i* zachováno nejen v jedn. nominativě, ale i v *akkusativě*. Na př. protož tu řeč*i* ukráci (Alx., Výb. 1.1109 a častěji v téže frási), ješto v ciziem oku vidie drast*i* malú (Ráj duše, rkp. XIV. stol. v knihovně univers., l. 90[a]), hubiece čtveru věc*i*: suchotu, křivotu, vóli, ješitenstvie (tamt. 104[b]), svatý Juři vyvez sanut*i* z městečka (Sušil 40), povedémy my tu sanut*i* k městečku (tamt.) atd.

Kdo vykládá jedn. nominativ chot*i* z chotь-*ā*, musí důsledně i jedn. akkusativ chot*i* vykládati z chotь-*ām*; toto dalo by české nepřehlasované chot*u*; ale tomu není tak, jak viděti v písni moravské, kde sv. Ju*ř*i (bez přehlásky!) vyvez sanut*i* z městečka; proto spatřuji v akkus. chot*i* správný *i*kmen a vysvětluji si jej z původního chot*i*-*m*; jestliže však v akkusativě *choti* dlužno pokládati *i* za kmenové (z *chot*i*-*m*), tedy to platí zajisté také o nominativě *choti* (z *chot*i*-*s*).

Zůstanu tedy při výkladě svém, třeba jej p. Prusík vydával za mylný. Také Miklosich pokládá ono *i* za původní (III² 36: im sing. nom. findet sich einigemal das auslautende *i bewahrt*; taktéž III.² 355; srov. také I. 73.).

Jsou také *mužské* akkusativy jedn. na *i*; na př. hospodář svého host*i* móž staviti (Kniha Rosenb. vyd. Palack. 478), hospodář když staví na stravu host*i* (ib.), host*i* na hrad upustila (Dal. vyd. Jireček. kap. 39), choť svého choti miluje (Hus, Jungm. Sl.), za chot*i* laskavého (Troj. Jg.). Tu možno vykládati věc také tak, že je to genitiv vzatý za akkusativ, jako se stalo u mužských *a*kmenův. Ale v rodě ženském čeština výkladu podobného nedopouští. —

IV. Na str. 29. pravím, že plná střídnice za stbulh. jery bývá v prostředku slova, a to nejčastěji krátké *e*, někdy také dlouhé *é* a zoužené z něho *ý* a *í*, dosti často *o* (zvláště ve slovenštině) a *u* (zvl. po *l*) . . ., a uvádím mezi příklady nobrž a nébrž i nýbrž proti stbulharskému nъ (= sed, vero Mikl. Lex.); a na str. 78. uvádím mezi příklady na seslabené *o*—*e* také nobrž, zdloužené v nóbrž, seslabené v nébrž a zoužené v nýbrž. Proti tomu namítá p. Prusík (l. c. 699): nébrž, nýbrž sind aus keinem nobrž, nóbrž, worin no gleich wäre asl. nъ, entstanden, denn im Böhm. kommt nobrž gar selten, nach Jung. nur als Us. vor, und da steht es g e w i s s für anobrž (brž ist Comp. ja eher), da ein no im Böhm. (ausser als Nachahmung des russischen no) nicht gebräuchlich ist (ne = než advers. ist natürlich davon zu trennen). Die Form nýbrž, welche im Mittelböhm. auftaucht, zeigt am besten auf den Ursprung des ersten Theiles, der n i c h t s a n d e r e s ist, als superlativisches naj, umgelautet in nej und zusammengezogen nach Art der Adjectiva (svatay, svatey, svatý) in ný, daher nýbrž = najbrž „am ehesten“ (cf. prý aus prej, praj); aus nejbrž konnte auch das j ausgestossen werden, worauf das *e* lang wurde: nébrž; auf eine Verengung dieses *é* in *ý*, wodurch nýbrž auf doppeltem Wege entstanden wäre, ist in Rücksicht auf die Zeit dieser Ercheinung kaum zu denken.“

Já však zůstávám při výkladě svém a nepokládám *nýbrž* za nic jiného než za z o u ž e n i n u z nébrž. První částka tohoto složení má délku jen fonetickou a původem svým jest identická s adversativním *no* a *nъ*; celé pak *no-brž*, *né-brž*, *ný-brž* (jako stb. *nъ pače*) není superlativ, nýbrž komparativ se spojkou adversativní *no-*, *né-*, *ný-* v jedno splynulý, a neznamená „am ehesten,“ nýbrž „imo,“ „sondern vielmehr,“ „ja noch mehr“ (anebo v překladě doslovném „sondern eher“).

Obě analogie, kterých se p. Prusík pro svůj „superlativ“ *naj*brž — *ný*brž dovolává, jsou venkoncem chybné.

P. Prusík tvrdí nejprve, že se *naj-* přehlásilo v *nej-* a toto že se stáhlo v *ný-* „dle způsobu adjektiv (svatay — svatey — svatý);“ což pak povstalo svat*ý* nějakým stažením ze svat*ej* a svat*aj*? Pan P. chtěl říci snad něco jiného, ale nevyjádřil se dobře.

Dále chce pan P., abychom si vysvětlili proměnu „superlativu“ *najbrž* — *nejbrž* — *nýbrž* tak, jako se vysvětluje *praj* — *prej* — *prý*. I to je výklad naprosto chybný. S *prý* má se věc docela jinak, a sice následovně: sloveso *praví*, vkládané do kontextu vět jiných, skleslo v povědomosti syntaktické na význam příslovečný (srov. něm. *hör'-ich*), proměnilo se pak v *praj* (na poč. stol. XVI.) a *prej*, a k tomuto *prej* udělali spisovatelé tvar spisovný *prý*, svedeni analogií ovšem chybnou, že proti obecnému *praj* a *prej* musí býti forma spisovná *prý*, jako na př. proti ob. p*aj*cha a-p*ej*cha bylo a jest správné spisovné p*ý*cha. Tedy

změna p*raj* — pr*ej* — pr*ý* není nikterak analogií pro páně Prusíkův „superlativ“ n*aj*brž — n*ej*brž — n*ý*brž: poněvadž 1. *praj* a *prej* jsou tvary *skutečné* a naproti tomu parallely jejich **najbrž* a **nejbrž* (ve smyslu *nýbrž*) jsou holý výmysl páně Prusíkův; a poněvadž 2. *prý* je tvar uměle přidělaný a žijící jenom v jazyce knižném a naproti tomu parallelní *nýbrž* i *nébrž* jsou tvary historické a skutečné.

Konečně i význam dokazuje, že je výklad p. P. špatný. Vezměme si kteroukoli větu s *nýbrž* a zkusme přeložiti ji; na př. u Jungmanna: Řeč a písmo jsou poslové, *nébrž* zrádce; kterýž umřel za ně, *nýbrž* i z mrtvých vstal; císař nechtěl v zámku bydleti, *nýbrž* polem ležel. Překládejme *nýbrž* dle Dobrovského a Jungmanna = imo, sondern vielmehr, ja noch mehr, a dostaneme vždycky smysl dobrý; a zkusme pak překlad s p. Prusíkovým „am ehesten“ a vpravíme do věty násilný nesmysl.

Že by výklad n*ý*brž z n*é*brž se neshodoval s chronologií („auf eine Verengung dieses *é* in *ý* ist in Rücksicht auf die Zeit dieser Erscheinung kaum zu denken“ praví pan Prusík ib.), to jest historická nepravda.

Chce-li p. Prusík přece dokázati, že *nýbrž* je superlativ **najbrž*, musí to učiniti cestou jinou; musí

1. historicky dokázati, že v XVI stol. superlativní *naj-*, *nej-* se měnilo v *ný-*, a musí

2. dokázati, že ve větách skutečných *nýbrž* nemá v sobě význam komparativní („imo,“ „sondern vielmehr,“ „ja noch mehr“ a v překl. doslovném „sondern eher“), nýbrž superlativní („am ehesten“), na př. ve větě „Umřel za ně, *nýbrž* i z mrtvých vstal“ že *nýbrž* není = „imo,“ „ja noch mehr“ . . . ., ale že jest = „am ehesten.“ —

V. Na str. 30 pravím, jako české střídnice za stb. tvrdé *ъ* jsou tvrdé, tak že i střídnice měkkého *ь* jsou neb aspoň byly původně měkky. Příklad ko*ně*m jest ovšem nepravý a kladu na jeho místo sta*ř*ec a stč. vě*c*em, vě*c*ech. Ostatek je věc hypothetická a poznámka p. Prusíkova (l. c. 697) mi nedokázala nic. Že se palatalisace teprve časem zmohla, je věc známá; ale známo je také to, že jí v češtině historické ubývá. Přijde tedy na to, jaké míry v češtině staré byla dostoupila, prve než nastalo zase tvrdnutí. Vzorné rukopisy staročeské píší kme*t*em, kme*t*ech atp., ale není dosud známo, jak tu psané *t* vyslovováno, zda *ť* čili *t*. Připomenu zde věc panu Prusíkovi dosud nepovědomou, že dobří písaři staročeští nemátli slabiky etymologicky rozdílné *ňe* a *ně*, *ťe* a *tě* atp. a že slabiky *ňe*, *ťe* . . . píší *ne*, *te*.

VI. Na str. 35 pravím, že v kam*y* (MV) jest *y* střídnice za ę proti gen. kam*en*e a proti obdobnému stb. korę. P. Prusík namítá (l. c. 698): „kam*y* lautet doch nicht kamę im Asl.“ Toho já také nikde netvrdím, nýbrž rozumím tu střídnici za ę theoreticky žádané, a žádám toto ę proti gen. kam*en*-e a proti

obdobnému stb. korę. Taktéž jen o žádaném ą mluvím na str. 37: „Často mívá stará bulharština y za žádané ą . . . a čeština má v těchto případech také y: ty, hady, ryby; a toto y je tedy střídnicí starobulharského y, ale zároveň střídnicí žádaného ą.“ Při tom, že je tu *ą theoreticky oprávněno, opírám se o známý výklad Miklosichův (Formenl. in Paradigmen str. XVI s přídavkem na str. 83 a 84; Über den Ursprung einiger Casus der pronom. Decl., v Sitzungsberichte víd. akad., filos.-hist., 78 str. 145; Vergl. gramm. II. str. 202 a III² str. 4 a zvl. str. 95—96), podlé něhož starobulharské tvary raby, ryby a tedy i české hady, ryby předpokládají tvary starší s -ą místo y. Výklad tento pak má zajisté více pravdivosti v sobě, nežli vše to, co p. Prusík (v Arch. l. c. 698) na opak píše. P. Prusík na př. popírá, že by bylo part. praes. peką (m. peky); Miklosich pak takového žádá („idy aus idą“) a takové i dokládá: gręđą, grędą-j, są-j, pasą-j (ovšem že s reservou, poněvadž se mu nevyskytuje v pramenech, které pokládá za rozhodující).

VII. Na str. 34 a 35 pravím, že střídnice za starobulh. ę vyskytuje se také v genitivech českých: stč. jejia nebo jejá, přehlas. jejie nebo jejé, zouženě její (proti stb. jeję). K tomu poznamenal p. Prusík ledacos a zejména i toto (l. c. 699):

1. „*její* ist kein Genitiv = jeję, sondern ein von diesem gebildetes Possessivum.“ P. Prusík má ve zvyku, kde jen možno citovati všecky své článečky a poznámky, a to nejen minulé nýbrž i budoucí; proč pak se zde necitoval? Vždyť on to jest, jenž praví (Sitzungsber. 83. 410): „dass der Genitiv eines attributiven Pronomens zur bessern Handhabung oft wie ein Adj. mit gleicher Endung declinirt wird; so der böhm. sg. fem. její (ejus), jejího, jejímu etc.“ Když letos tvrdí opak toho, neměl upustiti od způsobu svého a citovati i to, co loni napsal a letos zavrhuje. Mimochodem připomínám, že jsem já totéž napsal již před p. Prusíkem (v Listech filol. 1874, 48) i s tím příkladem, který ve Štít. Nauč. kř. jest jediný (u otce jejieho, ve vyd. Vrť. 43, 29) a jejž p. Prusík v Archivu cituje.*) Rozdíl mezi námi jest ten, že já dosud pokládám *její, jejího* . . . za genitiv utvořený zoužením ze staršího jejie a pak i flektovaný, kdežto p. Prusík od téhož výkladu upustil. Ale bohdá vrátí se k němu zase, nebude-li mu proti mysli, podrobiti se svědkům positivním, totiž rukopisům staročeským. P. Prusík tvrdí, že staročeský genitiv jedn. zájmena *ja* jest *jeje*, z toho prý odsutím vzniklo *jej* a z toho zase *jé* a *jí*. Naproti tomu tvrdím já, že tyto tvary ve staré češtině nezněly tak, nýbrž jejie, jie a jiej, a tvrdím tak ne že jsem si to jen usmyslil, ale že to shledávám v rukopisech, ovšem v rukopisech, které si dávají záležeti na pravidelném roz-

*) Co při té příležitosti p. Prusík v poznámce praví o výkladu její = *je* + jí, netýká se mne.

dílu mezi *e* a *ie*. U věci této nerozhoduje na př. Rkp. Králodvorský pranic, poněvadž onoho rozdílu vůbec nečiní; u věci té nerozhoduje také na př. rkp. Nové Rady, poněvadž pochází z doby pozdější; ale u věci té rozhoduje mnoho, přemnoho rukopisů staročeských, které šetří rozdílu mezi *e* a *ě* neb *ie* ve slabikách měkkých pilně a mnohdy s důsledností netušenou a podivuhodnou, jako na př. rukopisy nejstaršího českého Passionalu (v museum), modliteb (v knih. univers. praž. 17. A. 30), Dalimila Cambridgeského, rukopis tak zvaný Hradecký atd. atd. Ne na zdař bůh a abych za chvíli zase obrátil, jako p. Prusík, ale na základě takovýchto forem rukopisných tvrdím, že celá „poznámka" jeho jest nepravdivá. Genitiv, o kterém je zde řeč, nezní v češtině staré jej*e*, nýbrž jej*ie*; nezní *jej*, nýbrž *jiej*; nezní *jé*, nýbrž *jie*; a neměnilo se *jeje* v *jej* a toto dále v *jé*, nýbrž *jejie* a *jie* jsou tvary stejného řádu jako stb. *ję* a *ję* (km. jeja- a ja-), kdežto *jiej* je tvar podružný, který později se vyvinul ze tvaru *jie*, snad vplyvem dativu a lokalu *jiej*, jako stb. *ej* i. e. ję-j. To jsou ovšem věci nové, o kterých p. Prusík neví pranic; nevědomost ta dodává mu smělosti a proto „hurtuje" !

2. „es (totiž *jejie, její*) wird nie anders als possessiv angewandt; als Objekt gelten bloss jej, jé, jie; cf. L. Kat. 122—128: *jejie* matka *jej* vždy střežieše snažně" etc. *Jejie* vyskytuje se ovšem velmi zřídka ve funkci objektu, ale že by nikdy nemělo významu jiného než possessivního a předmětem že bývá jen *jej, jé, je,* to není pravda. Viz Ev. J.: nehai ieię, at shova . . . (= sine illam, ut servet; Aelt. Denkm. 107), a také v předml. k Dal. — verš 21: Neb to za jisté pověděˇ, žeť nikdėž cělé kroniky nevědě; nebť jejie vši písaři nevelmi sú snažni byli — *jejie* spíše za genitiv předmětu (snažen býti něčeho, viz Jungmann sub snažný) pokládati sluší, než za genitiv possessivní.

3. Na doklad cituje p. P. z leg. o sv. Kateř. str. 9: jejie matka *jej* vždy střežieše. Ale to je nesprávně citováno a p. Prusík dává tím na jevo, buď že neumí staročeský text čísti, buď že nedbá o čtení přesné. Text původní má zde *gyey* a to není = *jej*, nýbrž *jiej*. Pan Prusík dvakráte za vlasy si přitáhl příležitost, aby pověděl, že Erben nesprávně transskribuje (v rozpravě o *moj* atd. a v Přísp. k nauce o tvoř. km.); zde pak sám uvádí jenom chybnou transskribci a na základě této chyby své vytýká chybu mně! —

VIII. O slabikách pravím (str. 40 sl.), že jsou to rhythmické vlny, jež znamenáme v proudu věty proslovené, a že v každé samohlásce a dvojhlásce jedna vlna se vrcholí. „Kde se jednotlivá vlna v řeči plynné začíná a kde se končí, o tom nelze jednati, neboť tu žádných konců a začátků není, rovněž tak jako při vlnité čáře nebo při vlnách skutečných; mluvíme-li přece o začátku a konci vlny, tedy není ten začátek a konec ve vlně,

nýbrž my jej tam v mysli vkládáme." Když pak v písmě dělíme slovo na slabiky, činíme to podlé těchto domnělých začátkův a koncův vlnových a máme pro to jistá pravidla. Ale pravidla ta (poněvadž se zakládají na něčem, co do proudu vkládáme a co v něm není, totiž na začátcích a koncích vln jednotlivých) dílem si odporují, dílem se příčí povědomosti naší grammatické; na př. *oblek* není mi vhod děliti ani *o-blek* ani *ob-lek*. V takových případech pravím, že jest lépe neděliti. „Wie denn aber, wenn man theilen will oder muss?" volá proti tomu p. Prusík (Arch. 2. 696). Já myslím, že tu nikdy není mušení nějaké; týkáť se to mechanického psaní. A jestli že p. Prusík mermomocí děliti chce anebo „zhurta" děliti poroučí, ať si dělí jak se líbí, *o-běsiti* nebo *ob-ěsiti*; oboje jest libovolné a oboje uráží naše povědomí grammatické. Což kdyby si p. Prusík také „zhurta" usmyslil, že chce nebo musí rozděliti slovo *mstám*? Slovo to je delší, než na př. *oběd*, a snadno může se osudnou náhodou přihoditi, že zbude místa jen asi na půl jeho! —

IX. Na str. 58 pravím: „Příponou *-(j)an* a *-ěnín* (m. *janín*, stb. *jan-inъ*) tvoří se jména rodová a místní, na př. *Říman* a *Říměnín* stb. *Rimljaninъ, měšťan, zeman, Lužany, Brozany* atp. Tu pak byla pravidlem vždy přehláska *e* (*ě*, zeměnín), když následovala hláska měkká, buď ve druhé příponě odvozovací *-ín* aneb i ve příponě odvozovací jiné, buď ve příponě ohýbací. Tedy v jedn. čísle veskrze zeměnín gen. zeměnína atd., když se dle staršího způsobu přípona druhá *-ín* podržuje, ale zem*a*n gen. zem*a*na, když se později druhá přípona *-ín* odsula. V čísle pak množném nebývá přípony *ín* a přehlasování závisí na koncovce ohýbací: nom. vok. zem*ě*nie nebo zem*ě*né, gen. zem*a*n, dat. zem*a*nóm, akk. zem*a*ny, lok. zem*ě*niech n. zem*ě*nech, instr. zem*a*ny. A tak bývalo i jméno přídavné zem*ě*n(ь)ský a podstatné zem*ě*n(ь)stvo."

Proti tomu má p. Prusík námitek několik a tvrdí zejména (l. c. str. 700):

1. že stbulh. přípona není *jan-inъ*, nýbrž *ên-inъ* a dovolává se Mikl. II 129. Ale tam praví Miklosich, že se přípona *-inъ* připíná na příponu jinou *ênъ, janъ*; vznikají tedy přípony složené stbulharské dvě: *ên-inъ* a *jan-inъ*. Co do významu jsou ovšem stejny, ale se stránky hláskové (a o tu jde v rozborech hláskoslovných!) jsou to přípony dvě: ve *krit-êninъ* (*Κρής*) prvá a v *krištaninъ* m. *krit-janinъ* druhá. Výslovně praví to Miklosich na místě jiném (I. 96); uváděje egyp*têninъ* vedlé ejup*štaninъ* atp. dokládá: aus den angeführten beispielen geht hervor, dass das suffix *janinъ* und *êninъ* gelautet hat. P. Prusík pomáhá si tím, že vykládá stb. kriš*ta*ninъ z kri*tê*ninъ, ale to je výklad chybný. Starobulh. kriš*ta*ninъ předpokládá kri*t-j*aninъ, a rovněž tak české tvary Mycené, Rokycany, Ohnišťany, Brozany atd. příponu *-jan-*ín předpokládají.

2. „Wird der wahre (i. e. dle Prusíka) Charakter von janinъ anerkannt, so braucht man mit dem Verfasser in zemané, zemani, zemanech, zemanský, zemanstvo, slovanský und hinwiederum in zeměny von keiner Ausnahme sprechen: je nachdem nämlich der vorhergehende Consonant erweicht wurde oder nicht, sagte man zeměnín oder zemanín . . .“ P. Prusík myslí, že ve staré češtině tvary s ě (zeměné, zeměny) a (j)a (zemané, zemany) rovnoprávně vedle sebe žily, že se libovolně a stejným právem říkalo tu zeměné tu zemané a že konečně tvary s a se staly pravidlem; ale tu jest ve zjevném odporu s dokumentovanou češtinou starou a dává na jevo, že mu nic není povědomo o tom, s jakou pravidelností staré památky české v této věci se chovají. Chce-li p. Prusík, aby jeho poznámka obstála, musí dokázati, že v češtině staré skutečně tak bylo, jak praví, že bylo stejně oprávněno zemanín a zeměnín, že proti gen. Rokycan a Brozan akk. Rokycany a Brozany atd. byl nom. Rokytěné a Broděné a lok. Rokytěnech a Broděnech atd. Až to dokáže, bude jeho výklad pravdě podobný; a neučiní-li tak, tedy se tím přizná, že celá jeho poznámka je nepravá a založená na nevědomosti.

X. Na str. 67 spojuji *září* a *říjen* se slovesem *říti* (stb. *rjuti* = řváti) a se subst. *říje* (= Brunstzeit). Tuto etymologii podává již Dobrovský, pak také Miklosich (Lex. rjujnъ, Gramm. II. 5) a Daničić (Osnove 174 a Korijeni 181); p. Prusík pokládá ji však (l. c. 701) za nemístnou a ukazuje k výkladu Erbenovu (ČČM 1849), dle něhož *říjen* jméno své má od zarudlé barvy listí podzimního (jako srbchorv. rujno vino a malorus. Zovteň č. Žolteň = žlutý měsíc). Ale výklad ten neobstojí, neboť jihoslovanské *ruj* je původu cizího (z ř. ῥοῦς, lat. rhus coriaria = Sumachholz, Gelbholz; odtud dále srbchorv. *rujevina* sln. *rujevina* i *rojevina* = lignum rhois coriariæ, a adjektiva *rujan, rujav* = žlutý, hnědý. Viz Matzenauer, Cizí slova 298; Daničić, Osnove 64), a změkčená jeho forma **rjuj* není dosvědčena. —

XI. Na str. 73 jmenuji *domů* a *dolů* adverbiemi a taktéž *prý* na str. 112. P. Prusík (Arch. 2. 695) nazývá to pojmenování nepřesným (ungenau), poněvadž *domů* a *dolů* jsou dativy a *prý* je skomolené sloveso. Podlé původu tvaroslovného jsou *domů* a *dolů* ovšem dativy a *prý* sloveso; o *domů* a *dolů* pravím to výslovně na str. 72 („ve příslovcích *domů, dolů,* ježto jsou vlastně dativy jedn.: dom*ovi* . . . dol*ovi* . . .“) a *prý* kladu několikráte za stejné se slovesem *praví* (str. 75, 112, 127). Ale o tom, jakého druhu syntaktického (čili jakou „částkou řeči“) které slovo jest, nerozhoduje původ jeho tvaroslovný, nýbrž jen pojetí syntaktické, a toto časem se mění. Prvotně tvary *domovi* a *dolovi* byly zajisté dativy nejen tvaroslovně, ale platnost dativu (a sice dativu cílového) rozuměla se při nich také syntakticky; během času však zapomnělo se při nich na význam

tento a „cílové dativy“ sklesly na význam pouhých adverbií. Podlé tohoto pojetí syntaktického nazývají se pak vůbec „adverbiemi“ (ve slovnících a mluvnicích, viz na př. Jungm. s. v., Mikl. IV. 163, atd.), a zajisté vším právem; neboť nesmím-li říci, že *domů* a *dolů* jsou adverbia, tedy nesmím ani *málo, tuze, dobře, velmi*... adverbiemi nazývati a směl bych toho názvu užiti na nejvýše o těch výrazech adverbialních, jejichžto původ tvaroslovný jest neznám. — Totéž platí o *prý*.

XII. Proměny samohláskové dělím dle toho, jaký jest jejich výsledek; pravím to výslovně na str. 51. Dle toho rozdělení pak setkávají se mi ovšem proměny podobné v paragrafech společných; na př. *raz*—*roz* a dialektické *mám*—*mom*, *těch*—*jich* a *přece*—*přeci*. Ale při tom přece tak je od sebe odděluji, aby bylo zřejmo, že to nejsou proměny stejné váhy, třeba byly stejny co do výsledku. K *raz*—*roz* atp. připopuji *mám*—*mom* jakožto proměnu dialektickou v odstavci zvláštním (str. 78) a proměnu *těch*—*jich* atd. dělím od ostatních slovy: „Nejdůležitější je tato změna ve skloňování“ atd. Není tedy pravda, co mi p. Prusík (l. c. 701) vytýká, že prý mám oboje ty proměny za stejnovážné a parallelní. Proč p. Prusík výtku svou vztahuje také k mé str. 68, nerozumím; tam pravím: „Všecky tyto změny způsobené délkou samohlásek zjevují se více méně v jazyce spisovném, ale obzvláště v nářečích obecných. Nad to pak v nářečích místy měněno i *á* (čehož v jazyce spisovném nebývá), totiž v *o*, na př. mom m. *mám*, trova m. *tráva*, zpivo m. zpívá atp. Kde to zde kladu na stejný stupeň s *raz*—*roz*? —

XIII. Na str. 81. pokládám imperativ lej za sesílený místo *lij*. Výklad ten je chybný, ale chybné jest i to, co k tomu p. Prusík poznamenal (Arch. 702). Praví, že prý imperativ nikdy není *lij* („kein lij!“), a přece jsou toho doklady, na př. krev prolijte (Pass. mus. 101., jiné v. u Jungm.); pak posuzuje sloveso *líti*, jakoby náleželo jen do třídy V. vzoru 4, a tomu odporují přece tvary *lil*, *lit*, krve *prolité* (Pass. 93.), krve *prolitie* (ib. 73. a j.), krev proliv (ib. 458.), krev prolili (ib. 285.), do hrdla lijí (Památky 3., 150) atd. Věc má se zajisté takto: vedlé tvarů leji, lej dle V. 4. jsou i v dobrých památkách starých tvary dle I. 7.: *lijí*, *lij*, *lil*, *lit* a sloveso *líti* kolísá se tedy mezi formami I. 7. a V. 4. —

XIV. Na str. 81. pravím, že *i* sesiluje se v *u* ve staročeském to*cuž* místo to*ciž* (totiž). K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 702., 703.): Dass tocuž für tociž stünde, ist ein Irrthum; soll man das Wort richtig auffassen, so muss man von *to-čuž* ausgehen, woraus *točiž* durch Umlaut entstanden ist. Der zweite Bestandtheil des Wortes besteht nämlich meiner Ansicht nach aus dem auch im Asl. vorkommenden *ču* und dem enklitischen že, ž (γε)...; das *ču* hat wohl die Bedeutung „grade, eben“...;

hieraus entwickelte sich besonders in Verbindung mit dem neutr. Pron. to (to-čuž, das eben, mit Umlaut točiž, totiž) die Bedeutung „nämlich." Das einfache *ču* ohne *ž* kommt wohl in Alex. 148, 9 (Výb. I.) in der Form či-te vor, die dem Contexte nach nichts anderes als „nämlich" bedeuten kann; darin ist der Plur. nach Analogie von na-te angedeutet.

Netvrdím, že by dosavadní výklad *tociž* — *tocuž* byl jistojistý, a mám za to, že se nalezne jiný podobnější; ale p. Prusíkovi se to nepodařilo a při tom nezdařeném pokusu přihodilo se mu opět něco lidského: bera na pomoc věci, kterým nerozumí, dopustil se kombinace chybné a výkladu zajisté směšného. Dotčený totiž tvar *čite* v Alexandreidě, který dle p. Prusíka je plural podobný k *na-te* a který prý dle kontextu nic jiného nemůže znamenati nežli „nämlich," dotčený tvar není plural, nýbrž singular, a neznamená „nämlich," — nýbrž je to aorist, 3. os. slovesa *čtu* stb. *čьtą*, *čisti* = numerare, legere a znamená tedy = numeravit. Poněvadž pak p. Prusík tvrdí, že slovo to v kontextu nic jiného znamenati nemůže, nežli „nämlich," kladu celé to místo sem:

V tu dobu Darius stáše,
kdež svých lidí moc sbieráše;
a když již sebra voje,
chtě zvěděti lida co je,
spudi vše v jednu ohradu,
jakžto pastýř činí stádu;
čite zajtra až do noci,
však nevědě všie své moci.
Tak některá domovnice
z jitra *přečte* své ovčice,
aby pastýř též přihnal
ovčice, jež v stádu vyhnal... (Výb. 1. 148.)

Darius tedy *počítal* své vojsko, jako se ovce počítaly a počítají, a *čite*, které pan Prusík překládá = „nämlich", jest = „numeravit." —

Jiné dva příklady tohoto aoristu, o němž p. Prusík nic neví, uvádím z rkp. Passionalu musejního staršího: jakž Valerianus *przieczyte* (i. e. přěčite), tak jeho ten kmet otázal (str. 597.); v tu hodinu kázala (sv. Marta) před sobú pašiji o božiem umučení čísti, a když toho slova *doczytu* (i. e. dočitu, 3. pl.), „Otče v tvoji rucě porúčěji duch mój," tak inhed sv. Martha duši pustila (str. 381.).

Výklad staročeského aoristu *čite* (numeravit) za „nämlich" je zajisté grammatické monstrum; ale není tu samo, ihned následuje druhé.

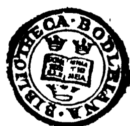
P. Prusík totiž praví, že v *či-te* je plural naznačen jako v *na-te*. Slovce *na!* znamená tolik, jako „tu máš a vezmi!"

Drží v sobě tedy význam slovesný a zejména imperativní. Se stanoviska tvaroslovného není imperativem; ale syntakticky pojímá se přece za imperativ, a to pro svůj význam imperativní. Na tom pak, že se slovce *na!* za imperativ pojímá a že se mu jako imperativu („tu máš a vezmi!“) rozumí, — na tomto imperativním pojetí zakládá se další krok jazyka, když k singularovému *na!* přičiněno také pluralové *nate!* (s významem: „tu máte a vezměte!“), když *na!* — na*te!* je flektováno podlé analogie imperativů vůbec: *nes* — nes*te! pij* — pij*te! jdi* — jdě*te!* atd. Vezměme příklad jiný. *Otče náš!* je složený výraz vokativní; ale syntakticky pojímá se za pouhé substantivum v nominativě a na základě takového pojetí se pak i skloňuje: gen. otčenáše, dat. otčenáši atd. *Zdrávas'* je celá věta; ale syntakticky pojme se za nominativ a skloňuje se: zdrávas, gen. zdrávasu atd. Ruská věta *daj volju!* skládá se z imperativu *daj* a akk. *volju;* přeložena do pluralu zněla by daj*te* volju! avšak lid ruský pojímá *daj-volju!* za výraz nesložený, za imperativ prostý (a nikoli za imperativní větu) a veden tímto syntaktickým pojetím tvoří k singularu *daj-volju* plural: dajvolju*te!* (Tvar tento vyskýtá se častěji u Barsova, ve sbírce severoruských žalozpěvů). Jiné analogie uvádí Miklosich (IV. 156.): sln. *na*, dual na*ta*, pl. na*te; nuj* (dle Janežiče = greif zu!) — nuj*ta* — nuj*te*; *bali* (= komm' her) — bali*ta* — bali*te; nikar* (dle Janežiče vlastně = ne, pak i = nečiň toho! nedělej!) — nikar*ta* — nikar*te;* srb. *na*, na*te*, ovamo*te;* maloruské *nu* — nu*mo* (numo budovati = *δεῦτε οἰκοδομήσωμεν*); lit. *neš* (= dej sem!) — neš*te* a j.

Všecky tyto a podobné příklady dokazují, že flexe, nenáležitá se stanoviska tvaroslovného, usazuje se tam, kde syntaktické pojetí k tomu vede. Když tedy p. Prusík o tom osudném *či-te* tvrdí, že význam jeho jest „nämlich“ a že je v něm příponou *te* naznačen *plural*, tedy tvrdí, že pojem „nämlich“ je schopen pluralu; — a to je grammatické monstrum druhé blíženec předešlého: ono je tvaroslovné, toto syntaktické.

Chyby takové, když jsou vytištěny, jsou věci velmi mrzuté a čím dále mrzutější. I nepochybuji o tom, že p. Prusík uznaným způsobem svým (Arch. 2. 691.) také na sebe „zahurtuje,“ že je to výklad „velice nevědecký“ (ib. 707.) a že jest „nepochopitelno, jak možno tvrditi něco takového“ (ib. 710.) atd.

XV. Na Moravě vynechávají samohlásku *u* z koncovky *-mu*, zejména v dat. sklonění zájmenného a složeného; na př. *do dom*, místo *do domu* (Sušil 196.: navrać se do dom), *tom'* m. tom*u*, *jednom'* m. jednom*u*, *kom'* m. kom*u*, *jem* m. jem*u*, k živém' bohu, praví jeden druhém', bratr bratrovi svém', k mynarovém' dvoru (Suš. 713. 144, 509) a p. Podobné odsutí shledávám (Hláskosl. str. 84) také v moravském *dom* místo dom*u*, jež pokládám za skomolený *dativ* cílový, jako české *domů*. Tomu odporuje p. Prusík

(l. c. 703) a odkazuje do svých studií o dativě §. 6., kde moravské *dom* vydává za *akkusativ* cíle. Věc má se takto:

1. Slovanština z pravidla, t. j. velikou většinou vyjadřuje pojem „domum" (nach Hause) dativem cíle; stb. priide *domovi*, pridetъ *domu*; slovinsky pojte *domov*, gredoča *domu*, pak domo*u*, domo*;* malorus. pusť mja *domôv;* rus. *domovъ* a *domoj*, dial. domo*u;* česky *domóv, domuov, domů* a *domu;* slc. dom*óv* a domo*u;* luž.-srb. *domoj* (Mikl. IV. 163 a 579—581; Archiv 2. 711). Všecky tyto tvary zakládají se na původním tvaru dativním *domovi, domu*, a rozdíly, které se v nich spatřují (do*movi* — domo*j* — domo*vъ* — domo*v* — domo*u* — domo ... — dom*óv* — dom*uov* — dom*ů* — dom*u*) patrně základ svůj mají jenom ve změnách hláskoslovných.

2. Na Moravě však neříkají dom*u*, nýbrž jen *dom* (n. prodlouž. *dům*), a tu možný jest výklad dvojí:

α) buď je moravské *dom* ne dativ, nýbrž akkusativ cíle a tedy výjimkou z pravidla obecného, — to je výklad p. Prusíkův;

β) nebo je mor. *dom* = *dom'* = dom*u* = dativ cíle — a ten výklad pokládám za správný, hledě k tomu, co jsem právě vyložil: jako z pravidla vůbec ve slovanštině a jako zvláště i v Čechách a na Slovensku pojem „domum" vyjadřuje se dativem a ne akkusativem, tak očekávám i v nářečích moravských: když pak se mi zde vyskytuje *dom'* za žádané dom*u* a když moravština vůbec ráda odsouvá *u* od koncovky *-mu*, spatřuji odsuvku takovou také v *dom* proti žádanému dom*u*.

Také slovinština a obě nářečí lužická mají tvary podobné: sln. *dam*, luž. *dom;* i to byly by dle p. Prusíka akkusativy, ale Miklosich (IV. 580, 581) pokládá je za dativy. Já setrvávám při výkladu *β*) a výklad p. Prusíkův pokládám za chybný, dílem poněvadž se odchyluje od pravidelnosti obecné (klada cílový akkus. na místo cílového dat.), dílem že nedbá fonetické proměny koncového *mu* v *m'*, která na Moravě jest obyčejem a která má právo, aby k ní bylo hleděno především.*)

XVI. Mezi dialektickými proměnami hlásek retných uvádím (na str. 94) také doudlebské *f*áb místo *p*áv (dle Kotsmícha, Sborník věd. 1. 18). K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 704), že to není změna *p—f*, ale že se mu tu zdá býti přesmyknutí:

---

*) Hodí se sem dobře, co Miklosich praví při příležitosti jiné: „Hier wollen wir jedoch das Gebiet des altslovenischen nicht verlassen, da man die erscheinungen einer sprache vor allem aus ihr selbst zu erklären versuchen soll" (Gramm. I. 73). A jinde: „Es geht demnach nicht an, nach den gesetzen einer sprache die andern zu regeln; jede einzelne muss in ihrem sonderleben erforscht werden und erst aus den resultaten dieser einzelbetrachtung ergeben sich die alle beherrschenden gesetze." (Altsl. formenl. in paradigmen, XIX.). K těmto pravidlům methodickým měl bych ve sporu s p. Prusíkem ukazovati každou chvíli, a proto kladu je sem takořka jednou pro vždy!

páv (vysloveno *páf*) přesmyk. *fáb* (vysl. *fáp*). Tu však nerozhoduje to, co se p. Prusíkovi zdá, nýbrž co skutečně jest; skutečné pak jsou, jak mi pan řed. V. Kotsmích laskavě potvrdil, gen. fá*b*a, dat. fá*b*u, adj. fá*b*í peří atp., nikoli fá*p*a, fá*p*u atd., a zdání p. Prusíkovo je tedy zdání mylné, je planý výmysl, který před svědectvím positivním v niveč se rozpadá, jako přemnohé jiné výmysly jeho. —

XVII. Na str. 100 ukazuji, že staročeské hlásky *ź, ś, c* (= *tś*) se změnily v češtině nové větším dílem ve tvrdé *z, s, c* (= *ts*), dílem pak i ve měkké *ž, š, č*, a uvádím také příklady, kde v témže slově se dosud vidí změna obojí, jako na př. ve stč. *veś* proti nč. *ves*-mír a *veš*-kerý. Mezi příklady těmito mám také imperativ slovesa *stříci:* stč. střeź a z toho nč. dílem střez a dílem střež, a pravím, že k imperativu *střež* je pak přiděláno chybně *střežiti, střežím* atd. místo *stříci, střehu.* K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 705): „Dass střežiti für stříci nicht gar so falsch und auffallend sei, habe ich in Příspěvky k nauce o tvoření kmene pg. 34 gezeigt;“ a na místě ukázaném praví: „V příčině pogrebitelь, sъpasitelь, čes. střežitel sluší uznati, že slovesa, která jsou základem těchto subst., přeskočila do IV. třídy, což na př. v češt. u pohřbiti, spasiti... zcela platí, takže prvých tří se... už nikdy dle I. tř. neužívá (mimo pt. spasen, nikoli spašen, a pohřben); není tudíž proč zuby nehty se vzpírati proti *střežiti,* jež zastupuje obsoletní střehu, stříci, nijak ostatně do útvaru se nelišíc od předešlých.“

K tomu poznamenávám zase já:

1. Všecka slovesa IV. třídy jsou denominativa („ausnahmslos denominativ,“ Miklosich II. 435). Jako *toči-ti, bíli-ti* atd. předpokládají kmeny jmenné *tokъ-, bêlъ-*, tak žádám i pro „*střežiti*“ kmene jmenného; toho však není a sloveso „*střežiti*“ jest tedy bez základu a bez oprávnění.

2. Není pravda, že by substantivum „*střežitel*“ (dejme tomu, že jest!) vyžadovalo slovesa „*střežiti.*“ P. Prusík tak soudí dle analogie stbulharských *pogrebitelь, sъpasitelь.* Tyto tvary v češtině dobře by se daly spojiti se slovesy IV. třídy: *pohřebi*-ti a *spasi*-ti a dle toho žádali bychom k nim i stb. pogrebi-ti a sъpasi-ti; ale těchto sloves stbulharština neměla („sъpasili“ pokládá Mikl. lex. za tvar chybný) a proto dlužno v substantivech *pogrebitelь, sъpasitel* spatřovati příponu *-itelь* (místo *-telь*), oblíbenou ovšem dle analogie chybné: bei der grossen zahl der bildungen auf *itelь* wie gon*i-telь* wird es nicht befremden, dass *itelь* als suffix eintritt: čьtitelь sacerdos (čьt-), pogrebitelь funerator (pogreb-) (Mikl. II. 175). Tímto pak způsobem (t. j. příponou *-itel* od slovesného kmene třídy I.: *střah-*, stříci) odvodil bych také subst. „*střežitel*“, — je-li to slovo skutečné a ne pouhý výmysl páně Prusíkův. Nenalézám ho ani u Jungmanna ani u Čelakovského a panu Prusíkovi bez dokumentu sotva kdo bude věřiti.

3. Třetí svědectví proti slovesu *„střežiti“* je historické. Historická čeština totiž slovesa „střežiti“ neměla, sloveso to je původu nového a utvořeno jest, jak za to mám, chybnou analogií: za stč. imperativ *střěź* ujalo se *střež* a *střežte* a bylo part. *střežen* atd.; jako pak k imperativům *věř*, *věřte*, *polož*, *položte* a participiím *věřen*, *položen* atd. patří inf. *věřiti*, *položiti* a praes. *věřím*, *položím* atd., tak přičiněn také ku *střež*, *střežte*, *střežen*, *střežení*... infinitiv *střežiti*, praes. *střežím* atd.

Jest tedy *„střežiti“* útvar chybný se stanoviska theoretického — poněvadž se nezakládá na kmenu nominálním a poněvadž ani ve smyšleném substantivu *„střežitel“* opory míti nemůže — i se stanoviska historického, poněvadž ho čeština do nedávna neměla. Že si jej novější spisovatelé někteří (a s nimi také p. Prusík) oblíbili, proto nepřestává býti chybným se stanoviska tvaroslovného. Kdo schvaluje *„střežiti,“* musí schváliti také *peku* — *„pečiti“* (impt. *peč* m, *pec* pt. *pečen*), *tluku* — *„tlučiti“* (impt. *tluč* pt. *tlučen*), *mohu* — *„možiti“* (impt. *pomož* pt. *pomožen*) atp.! —

XVIII. Za etymologický tvar *s-čestí* a *s-častný* (stb. *sъ-čęst-*) máme tvary dvoje: *ščestí* — *ščastný* s *šč*, a *štěstí* — *šťastný* s *šť*. O prvých pravím (na str. 103), že vznikly spodobou *sč* — *šč*, druhé pak (na str. 104) vykládám si způsobem od Leskiena (Archiv I. 58; Listy filol. 2, 317) ukázaným: když ze dvou skupených sykavek druhá je sykavka smíšená zubná (*c* = tś, *č* = tš, *dz*, *dž*), měnívá se ve svou měkkou zubnici, na př. *sčastný* spodobou *ščastný* a dále *šťastný*. K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 705), že jsem měl i proměnu *sč* — *šč* vyložiti asi na způsob Leskienův (an der Hand der Erklärung Leskiens), totiž takto: *sč* = *stš* (sťš), z toho štš (šťš) = *šč*, a z toho konečně *šť*. To jest: *sč* — *šť* vykládá p. Prusík dle Leskiena jako já postupem *sč* — *šč* — *šť*; ale v *sč* — *šč* spatřuje něco jiného, nežli v *sč* (= stš) — štš (= *šč*), a přece je to výklad jednostejný, neboť tím se nemění výslovnost, když se napíší litery *tš* místo hlásky a litery *č*! Poznámka páně Prusíkova je tedy zcela od místa.

Z toho, co tamtéž dále praví, týká se mne jen připomenutí, že *pokřtěn* nevzniklo z *pokřcen*, „sondern hier wurde das *t* einfach nicht dissimilirt, um das Zusammentreffen der beiden Zischlaute *ř* und *c* zu vermeiden.“ Připomenutí to pak, ač vyslovené s resolutností podivuhodnou, přece jest nepravdivé a jen na neznalosti věci se zakládá; neshháněl jsem dosud dokladův ad hoc, ale přece mám při ruce některé z Pass. mus.: krzſczenye 229, pokrſczen 282, krſczen 471. —

XIX. V adjektivech jehněcí, pak jehenčí a jehněčí (všecka jsou u Jungm. doložena) shledávám ten rozdíl (na str. 106), že jehněcí odvozeno od jehněte, ale jehenčí a jehněčí od jehence; jehněčí opírá se o subst. *jehněc*, které Jungm. dle Dobrovského

uvádí. P. Prusík však tvrdí (l. c. 706) proti Jungmannovi a Dobrovskému, že nom. *jehněc* není, a jeli tomu tak, tedy patří ovšem i jehněčí ku km. jehnět. —

XX. V Ma*ch*ek, Du*ch*ek dle p. Prusíka (l. c. 707) proto prý je *ch* (proti *š* v Dušek, Mašek), že jsou slova ta utvořena příponou -ъkъ a nikoli -ьkъ. Kdyby to byly tvary staré všeobecně oblíbené, vykládal bych si je také tak; ale poněvadž jsou to jen neobyčejné a velmi řídké odchylky od pravidelných tvarů Dušek, Mašek, proto kladu je na roveň s dialektickými odchylkami, jako jsou divo*k*ejší, su*ch*ejší a p. Komparativ *sladší* je původem stejný se starším komp. *slazší;* rozdíl, že je tu *d* místo *z*, nepřipisuji tomu, že by byla přípona jiná, ale tomu, že byl na blízku positiv *sladký* a ten svým *d* sváděl, aby se také v kompar. vyslovovalo *d* místo *z*, sla*d*ší m. slazší. Tak vykládám si také odchylné divo*k*ejší a su*ch*ejší (pro blízkost *k* a *ch* v divo*k*ý, su*ch*ý), a tak také pokládám Ma*ch*ek a Du*ch*ek za pouhou odchylku m. Mašek a Dušek, způsobenou vlivem *ch*, které bylo na blízku v Ma*ch* a du*ch*. Kdo tvrdí, že odchylný a pozdní tvar Ma*ch*ek, který vedlé obyčejného Mašek se vyskytuje jenom jako zvláštnost, má příčinu své odchylnosti ve zvláštní kmenotvorné příponě, ten musí uznati podobný výklad také při odchylných komparativech su*ch*ejší a p., ano musí pro ně vymysliti příponu komparativní z brusu novou! —

XXI. Na str. 111 pravím, že skupeniny *kt, gt* se mění v češtině v *c*. P. Prusík (l. c. 707) připomíná k tomu, že čeština měla snad také skupeninu *cht*, totiž prý ve *vrchti — vrci (mlátiti). Slovo to jest holý výmysl páně Prusíkův a ničím neoprávněno; z *viršiti* (Mat. Verb., i kdyby to byla glossa pravá) nelze souditi, že bylo také sloveso třídy prvé *vrchu — vrci!* —

XXII. Souhláska *p* — podobně jako jiné retné a retozubné — často se odsouvá, když by měla s *n* činiti skupení *pn*; na př. ka*n*outi místo ka*pn*outi (vedlé ka*p*ati), ky*n*outi m. ky*pn*outi (těsto ky*n*e, ky*p*í), osl*n*outi (v. osle*pn*outi), to*n*outi (v. to*p*iti se), se*n* a us*n*outi (místo *se*pn* lit. sa*pn*as ř. *ὕπνος* a vedlé s*p*áti) atd. Týmže způsobem vykládám (na str. 111) také tr*n*outi (vedlé tr*p*ěti). P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 707) „trnouti ist von keinem trp-ěti abzuleiten, sondern einfach vom Stamme *tr* (tře-ti, tří-ti, tru), wovon o-tr-lý; cf. už ti o-tr-nulo."

K tomu pak zase já

1. připomínám, že neodvozuji *trnouti* od *trp-ěti*, nýbrž od **trp-nouti;* celý kontext onoho odstavce (§. 111, a) 1.) zřejmě to ukazuje; sloveso tr*p*ěti, položené v závorkách vedlé *trnouti*, má týž úkol, jako v obdobných příkladech předešlých, totiž ukázati, že tu jest *p*, které by s příponou sloves druhé třídy dalo žádané skupení *pn* (tedy *tr*pn*outi), za něž pak máme jenom *n* (tr*n*outi) a tedy odsuté *p*. Dále

2. pokládám p. Prusíkovo odvození od *tr* (tříti) za chybné.

Jsouť ovšem ve *tříti* a *trpěti* kořeny příbuzné (*tar* a rozšířený z něho koř. *tarp*, v Daničić, Korijeni); ale vzhledem k významu a vzhledem k tomu, že ze slovesných kmenů třídy I. 6. netvoří se slovesa třídy II., dlužno spojovati *trnouti* s koř. *trp* (*tarp*) a pokládati je za obměnu z *trpnouti. Tak vykládá toto slovo také Miklosich (jako denominativum utvořené ze kmene jmenného *trъpъ-, II. 428; srov. též Lex. *trъp-*). —

XXIII. České *vzácný* jest zajisté tak utvořeno, jako stb. *izęštьnъ* = eximius, a kmenová jeho samohláska *á* je zajisté střídnicí kořenného stb. *ę* místo *ьm*, kteréž jest ve slovese stb. *jęti* — *imą*, česk. *jíti* — *jmu* (v. Mikl. Lex. *izęštьnъ*). Miklosich (l. c.) odvozuje *izęštьnъ* „ab *izęšta, quod natum est ex *izьm* et suff. *šta*.“ Takový je také smysl poznámky mé položené v závorkách na str. 112: „*vz-á-cný* má předložku *vz-* a příponu *-cný*“ atd. O to, je-li *-cný* přípona jednoduchá, či tu více prvků příponových se setkalo, o to mi zde nešlo (toť do hláskosloví také nepatří), nýbrž jen to jsem říci chtěl a řekl, že ve *vz-á-cný* jest *vz-* předložka, *á* že je identické s kořenem slovesa *jíti-jmu* a ostatek že je původu příponového. P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 707), že je to „gänzlich verfehlt“ a že se *vzácný* musí odvozovati od *vz-ať, z čehož prý adj. stb. *vъz-ętь-nъ česk. *vz-atь-ný a dále („durch Übergang des *tь* in *c*“) *vz-á-cný*. Avšak tento výklad, jejž nám p. Prusík zrovna vnucuje („muss so aufgefasst werden“), sám se poráží hrubou chybou, že pokládá české *c* za stb. *tь*: český tvar *vzácný* nesouvisí s vymyšleným Prusíkovým **vъzętьnъ*, poněvadž české *c* žádá stb. *št*, nikoli *tь*, nýbrž souvisí (mimo předložku) se stb. *izęštьnъ* a tedy ovšem také se slovesem *jmu-jíti* stb. *jęti*. —

XXIV. Hattala spatřuje ve slovenských tvarech hrobľa (hrobka) a hrable (hrábě) příklady „vsouvání hlásky *l* do skupenin *bj*, *pj*, *vj* a *mj* východním nářečím slovanským vlastního“ (Srovn. mluvn. 147, Mluvn. jaz. slov. 49). Podobně Geitler v *plíti* stb. *pljuti* proti lit. *spiáuti* (Fonol. 89). A podobně já na str. 120, kde pravím doslovně toto: „*l* je přisuto … několikráte mezi souhláskou retnou a samohláskou měkkou, na př. Litov*l*e (lat. Lutovia), Třebov*l*e, Počáp*l*e …;“ a při tom v poznámce: „Vsouvati *l* (ľ) mezi retnici a samohlásku jotovanou je pravidlem ve slovanštině jihovýchodní, na př. stč. *zemja (země)* stb. *zemlja* atd. Slovanština západní v té příčině od východní se liší a jen porůznu naskytují se některá slova jako nahoře uvedené příklady české se vsutým *l*.“

P. Prusík k tomu poznamenal (l. c. 708): Der Verf. bemüht sich vergebens, Litovle etc. als eine solche Erscheinung darzustellen, die geeignet wäre, uns davon zu überzeugen, dass auch im Westslav. hie u. da dasselbe Gesetz Geltung fand, welches im asl. *zemlja* etc. thätig ist. Doch hiedurch wird den oben erwähnten Wörtern eine Wichtigkeit zugeschrieben, die

sie ganz u. gar nicht haben, indem es nur dialektische, sporadisch auftretende Formen sind, die in gar keinem inneren Zusammenhang mit der Erscheinung im Süd-Ostslavischen stehen .... Mehr (nežli proměna *j-l* jako v *jen-len*) ist darin nichts zu suchen, geschweige denn eine Consequenz von solcher Tragweite, wie es der Verf. thut."

Důrazněji a „hurtovněji" sotva mohl p. Prusík promluviti, než promluvil zde. S kolika stran interpretoval libovolně mou poznámku, aby několikráte mohl říci, že to, co libovolná interpretace jeho praví, není a není pravda! Ale v tom nezáleží síla poznámky kritické; tu nepřijde na hurtovnost, ale na důkazy, a o dokazování nepokusil se p. Prusík ani slovíčkem. Proto já přese všechno jeho prázdné hurtování zůstanu při svém. Jihovýchodoslovanské tak zvané vkladné *l* vyvinulo se z příčiny fysiologické, jest původu pozdního a nestalo se pravidlem všeobecným, nýbrž byly a jsou výjimky staré a hojné (na př. v kodexu supraselském a v bulharštině nové, pak dialekticky ve slovinštině a ruštině; o všem tom viz Mikl. I. 178, 251, 288, 359, 394; Geitler, fonol. 89 sl.). Proměna, která za příčinou fysiologickou časem se vykonala ve slovanštině jihovýchodní, proměna taková mohla se za stejnou příčinou vyskytnouti také ve slovanštině západní; abychom pochybovali o této možnosti, k tomu důvodu nevidím pražádného. Okolnost pak, že vkladné *l* ve slovanštině východní vystupuje s jakousi pravidelností a ve slovenštině západní jenom po různu v příkladech jednotlivých, okolnost ta není žádným důvodem proti kvalitativní stejnosti řečeného zjevu tu a tam. —

XXV. Ve tvarech jako Ja*n* — Ja*nd*a (str. 120) spatřuji přisuté *d*. Křticí jména mužská přijímají formu domáckou s koncovkou *a*, na př. Ot*a*, Jír*a*, Joz*a*, Váš*a*, Jár*a* atp. Dle toho čekal bych Ja*n* — *Ja*n*a, ale místo *Ja*n*a jest Ja*nd*a, tedy *d* přisuto. Taktéž *To*n*a — To*nd*a, Ve*n*a — Ve*nd*a, Be*n*a — Be*nd*a a j. P. Prusík naproti tomu tvrdí (l. c. 709), že je tu příponou celé *-da* nebo celé *-nda*; ale jeho vlastní příklady ukazují, že koncovka *-nd*a jen tam se ukazuje, kde *n* patří ku kmenu (na př. Anto*n* — To*nd*a, Be*n*eš — Be*nd*a, Mo*n*ika — Mo*nd*a a j.), tedy jen tam, kde tvary domácké na *-na* skutečně jsou anebo předpokládati se mohou, kde koncovky *-na* a *-nda* stejně jsou oprávněny. Proto zůstávám při výkladě svém a na př. v Ja*nd*a proti *Ja*n*a, Be*nd*a proti Be*n*a spatřuji přisuté *d*. — Při tom p. Prusík také vykládá, že příponou *-nda* utvořeno jest jméno Ma*nd*a z Ma-rie a prý ještě jiná jména. Škoda, že neuvedl těch jmen jiných s příponou *-nda*, neboť *Manda* není Ma-*nda*, nýbrž je to skrácené stč. *Manda*-lena i. e. Magdalena. To ví každý, kdo se ve stč. spisích jen trochu více ohlédl, nežli p. Prusík.

XXVI. K *z* a *ž* bývá přisouváno *d*, a *zź* i *žź* měnívá se ve slovanštině v *zď* a *žď*. Na př. kozelec — ko*zd*elec, dlažiti —

dlážditi; možděnice místo mozženice, miždíti m. mizžiti (vedlé mízha), roždí m. rozží (v. rozha); a stb. dat. lok. *dręzzê.— dręzdê, bez-želêza — beždelêza. Takovým způsobem vykládám si také české rozděv (dle Jungm. = rozevření huby, das Aufsperren, Aufreissen des Rachens, des Maules), rozděviti i rozdívati (Jungm.: rozevříti, rozevříti hubu, das Maul aufsperren); a dále žďár, známé i jako appellativum i jako nomen loci (*Žďár,* něm. *Saar* a *Saara*). Pravím na str. 121:

V rozděv místo rozzev, rozdívati m. rozzívati je buď přisuto *ď* anebo spíše že tu máme před sebou proměnu *zž* v *zď.* Týmže dvojím způsobem lze odvoditi také *žďár* ze *žžár* (místo *zžár*, a toto místo *s-žár*). Hojné obdoby pro výklad druhý má zejména stará bulh., na př. iždeną m. izženą, beždelêza m. bezželêza, dręzga dat. a lok. dręzdê m. dręzzê (a Drážďany). K tomu p. Prusík poznamenal: Es gibt (při rozděv, rozdívati) jedoch nichts natürlicheres, als in dem děv, dívati das Wort dêti (ponere, facere) zu sehen und zev, zívati zum Stamme zê-ją, zijati zu ziehen. Auch žďár bedarf einer besseren Erklärung (l. c. 709).

Co se týká slov *rozděv* a *rozdívati*, tu poukazuji

1. k jejich významu (*rozděv* = rozevření huby, *rozděviti* a *rozdívati* = rozevříti hubu). Tu zajisté není základem pojem tak všeobecný a vybledlý, jako jest dějati (= ponere, facere); myslím naopak, že při „rozvírání huby" není „nic přirozenějšího" („nichts natürlicheres" praví p. Prusík), nežli připadnouti na pojem konkretního zání a zívání (stb. zijati, zêją, č. zeji, = hiare, gähnen, klaffen). Dále poukazuji

2. k tomu, že tvary s původním *zž* místo obměněného *zď* skutečně se vyskytují a že obojích se užívá ve významu identickém. Viz u Jungm.: rozzívený = otevřihuba (sub *rozdívati,* Usus, Vorlík); rozzíva = Gaffer (Us. Příbram.); rozzívati = rozděviti, den Mund öffnen (Dobrovského excerpta); polské ve slovníku Lindovu: rozziew i rozdziew = das Aufsperren, Aufreissen des Rachens; rozziewić (a rus. razzêvatь) i rozdziewić = den Rachen, das Maul aufsperren, aufreissen; stbulh. *razijati* i. e. raz-zijati hiare, atd. I průpovědi mnohé svědčí, že tvary se *zž* a se *zď* jsou tvary původem identické a obměnami jenom hláskoslovnými se lišící, tvary, které se vyvinuly buď jeden ze druhého, buď oba z nějakého stejného třetího; na př. polské: gębę rozziewić i gębę rozdziewić, a j.

Popírali tedy pan Prusík, že rozděv vzniklo z rozzev atd., a tvrdili, že není „nic přirozenějšího", nežli spatřovati v rozděvu kořen *dê* (= ponere, facere), tedy by byl měl také dokázati,

1. že při názvu pro „rozevření huby" nemá se mysliti na pojem konkretního hiscere, nýbrž na všeobecný a vybledlý pojem ponere-facere; a byl by měl ukázati,

2. kterak souvisí rozzev a rozděv, rozziewić a rozdziewić atd., a jakým způsobem se tu vyvinulo *zď* a *zć*.

Nepokusíli se o to, aby dokázal a ukázal prvé i druhé, budu pokládati jeho poznámku (i s tím pomposním „nichts natürlicheres“!) za prázdné hurtování.

Tolik o *rozděvu* a *rozdívati*; nyní přejděme ku *žďáru*.

Žďár je jméno několika míst českých a původ jeho vykládám si ze *z-žár*, kde *-žár* totéž znamená co v podobné složenině *po-žár*, a *z-* je předložka buď *z* buď *s*. Co do významu je tedy *zžár* asi tolik, jako výpal. Aby pak výklad jména místního *Žďár* z obecného *zžár* byl učiněn pravděpodobným, jest potřebí, ukázati pravděpodobnost

a) se stránky hláskové a

b) se stránky významové.

a) Se stránky hláskové dlužno ukázati, že všecky známé obměny jména místního *Žďár* dobře se srovnávají s původním *zžár*. Takovéto známé obměny jsou následující.

1. V jedné listině staré (z r. 1252, v Erbenových Reg.) čteme *Zschar*, a to je = samo *z-žár*.

2. U Protivína je vesnice *Žďár*; ale lid tamější jmenuje ji jenom *Žár* (sdělení pana kust. J. Truhláře). Také Palacký uvádí *Žár* (v ČČM. 1834, 418). Forma *Žár* vysvětluje se ze *zžár* známými proměnami hlásek: buď se tu *z* prostě zanedbalo (odsulo), buď se vyslovovalo *žž* místo *zž*.

3. V německé transformaci jmenují se naše Žďáry: *Saar*, *Saara* a p. Hláska *s* bývá ve starých jménech českoněmeckých často za české *ž*, na př. *S*aaz — *Ž*atec, *S*eelau — *Ž*elivo, *S*eltsch — *Ž*eleč, *S*erowitz — *Ž*irovnice atd. Svědčí tedy německé *S*aar pro starší české *Ž*ár a toto dle 2. pro etymologické *zž*ár.

4. V téže krajině u Protivína, o níž byla prve (2) řeč, mluví se (dle téhož sdělení) *dojžáru*, *zejžáru* a *vejžáře* (místo *do Žďáru* atd.). Také tyto tvary shodují se s etymologií *z-žár*, ano přímo k ní ukazují a jí žádají. Jesť totiž hláskoslovné pravidlo, podlé kterého, když dvě sykavky se setkají, prvá se měnívá v *j*. Na př. póžčiti (místo požičiti = ku požitku dáti) proměnilo se v pó*j*čiti novočesky pů*j*čiti; za*žh*u part. zažžen a stčesky také za*j*žen; komparativ stč. slazší i sla*j*ší, mlazší i mla*j*ší; místo přes-zimu říká se doudlebsky pře*j*zimu, místo bo*žs*ký říkají v Podkrkonoší bo*j*ský, a podobně na Moravě mati*j*ce m. mati*č*ce, polsky o*j*czyzna m. o*ć*czyzna, chorv. mogu*j*stvo m. mogu*ć*stvo atd. (Hláskosl. str. 103 a 104). Tato zvláštnost je pravidlem také v oné krajině u Protivína a mluví se také tam pře*j*zimu atd.; když pak se tam také slyší do*jž*áru, ze*jž*áru a ve*jž*áře, tedy je to zajisté místo do-*zž*áru atd. a je nepopíratelné svědectví pro etymologii *z-žár*.

5. Nejčastější a spisovná forma tohoto jména má *žď* místo etymologického *zž*, *Žď*ár m. *zž*ár. Také to dobře se srovnává. V češtině a i jinde ve slovanštině mění se totiž *zž* v *žď*; na př.

jako no*h*a — podnoží, tak utvořeno také roz*h*a — *rozží, ale *rozží proměnilo se dále v rož*d*í; a taktéž je mlž*d*iti místo mlzžiti (vedle mlz*h*a), mož*d*ěnice místo mozženice (moz*h*, mozek), Dráž*ď*any místo Drázžany (stb. dręz*g*a = les, stč. dřiez*h*a tříska), stč. zabřěž*d*ěnie m. zabřězženie (svítání, stb. brêz*g*ъ diluculum) a stb. bež*d*elêza m. bez-želêza, iž*d*eną m. iz-żeną atd. Takovým způsobem proměnilo se také etymologické *zžár* u pozdější *Žďár*.

b) Se stránky významové dlužno se přesvědčiti, jeli pravděpodobno, aby appellativní význam *zžáru* vzal na sebe úkol jména vlastního místního, a nepamatujeli se onen význam appellativní ještě také ve jméně vlastním. Také s této stránky mohu etymologii *zžár* potvrditi.

1. Letopisec kláštera žďárského mluví také o jméně *Žďár* (*Sar*) a praví, že je to jméno slovanské a že znamená = plantatio recens (Fontes rerum boh. 2. 531). Překladu tomu je rozuměti zajisté tak, jako „pasece." Paseka je vlastně les posekaný; když pak na místě lesa posekaného zdvihne se porostlina nová, zůstává staré jméno také jí a „pasekou" jmenuje se mladý les. Podělání lesa je práce nesnadná a není-li škoda dříví, snáze se vykoná pomocí ohně. Taková praxe drží se dosud; na př. na Skandinavii a v Americe, kde je dříví hojnost, vypalují zkrátka celé kusy lesův, aby získali půdy pro louky a pole (Meyer, Convers.-Lex. sub Waldbrand), a na bavorské straně Šumavy hospodáři podnes vypalují pařezy a kořeny a tím jednak těžké práce se zbavují a jednak zemi popelem mrví (viděl to a sdělil mi laskavě p. prof. K. Tieftrunk). Taková praxe byla známa ve středověku v Němcích a Förstemann (Die deutschen Ortsnamen, str. 79 a 80) vykládá z ní německá jména místní se *-schwende* a *-schwand, -brand* a *-brunst, -seng* a *-sang*, na př. Hilkenschwende, Finkenschwand, Neuenbrand, Adolvesbrunst, Altenseng, Absang atd. Že se podobně dělo také ve středověku v Čechách, to dá se mysliti samo sebou a na to máme také svědectví výslovné; Kosmas (k r. 1092) chválí knížete Břetislava, že pohanské háje „exstirpavit et igne cremavit." Při takové pak praxi měli Čechové ovšem *s-žáry* nebo *z-žáry**) místo „pasek." Jakož pak i nyní „pasekou" se jmenuje i to, co na místě posekaného lesa znovu se vysází a pěstí, tak znamenal i *zžár* = plantatio recens; a když na takovém místě vznikla osada, zůstalo jí appellativum *zžár* a stalo se jejím jménem vlastním (srov. nomina loci Paseka, Mýto, něm. Reut a Rode, Wernige-rode, Friedrichsrode etc.).

2. V nářečí slovenském znamená „*žára* = aurora, ranňá žára = Morgenröthe, polnočňá žára = Nordlicht, Nordschein" (Ber-

---

*) Také *úhor* má jméno své od praxe podobné: Die Aecker, Felder werden gebrannt, durch Verbrennung des Rasens, des Stoppels. usw. gedüngt (Sanders Wtb. 1. 211ᵃ). Jinak Jungm.

nolák: Slovár Slovenskí 1825); základem tomuto pojmenování je názor známý také u nás, když se říká, že východ hoří (Jungm. sub Východ). Tamtéž jedna vesnice (ve stolici Spišské) jmenuje se *Žďár* (Jungm. sub Žďár); její název německý jest *Morgenröthe* a svědčí zajisté zřejmě, že také ve vlastním jméně slovenského *Žďáru* se cítil takový význam appellativní, jaký jest ve slc. *žáře* a v etym. *zžáru*.

To jsou mé důvody, pro které odvozuji *žďár**) od *s-žár*, *z-žár*. Když pak pan Prusík praví, „žďár bedarf einer besseren Erklärung als die des Verf. ist, der es aus zžár f. sžár entstehen lässt," tedy by měl ten „lepší" výklad také podati; nepokusíli se o to, tedy není poznámka jeho poznámka kritická, nýbrž opět jen prázdné „hurtování." —

XXVII. Na Moravě říkají *esli*, *lesi* a *lesti* místo *jestli*. Já si vykládám (str. 124) *esli* za skomolené *jestli* a z něho přesmyknutím *lesi*, a podobně *lesti* z *estli*. P. Prusík naproti tomu (l. c. 710) tvrdí, že to není přesmyknutí, nýbrž proměna *j* — *l*. Možná; ale bylo by k tomu záhodno, aby doložil potřebné tvary *j*esti a *j*esi (m. jestli).

XXVIII. Na str. 137 pravím v poznámce, že nestejnost fonetických proměn ohledně kvantity vidí se srovnáním tvarů spisovných s dialektickými. Na př. spisovné več*e*r a dialektické več*í*r, včer*a* — včer*á*, k večer*u* — k večer*ou*, slyš*e*l — slyš*í*l, drž*e*la — drž*í*la, ob*a* dv*a* — ob*á* dv*á* atd. Pan Prusík k tomu poznamenal (l. c. 711): „Dass das in alten böhm. Schriften so oft vorkommende k večerou nur durch blosse willkürliche Verlängerung des Endvocals *u* aus k večer*u* entstanden wäre, kann man nur bei oberflächlicher Betrachtung der Sache behaupten. Ich schreibe der durchaus nicht dialektischen Form eine weit grössere als blos phonetische Bedeutung zu"; pak odkazuje do Sitzungsber. víd. akad. (83, 414), kdež praví: „Auf Grund eines *-avi* (jež se vyskytuje v některých lokalech při *u*kmenech ve vēdštině) entstand im Slavischen oví, ovь, das nach Abfall des ь zu *ou* wurde; hieher gehört das böhm. k večer*ou*, k víčer*ou*" atd.

K tomu připomínám:

1. P. Prusík spojuje české k večer*ou* s pratvarem jakýmsi *večer-*avi*, sestrojeným dle některých analogií vēdského lokalu (sūn*avi*); ale tím není dokázáno pranic, neboť když p. Prusík někdy něco poví, není to ještě dokázáno. P. Prusík chtěli,

*) Na též etymologii zakládají se ovšem také jiná jména příbuzná: Žďárek (v Boleslavsku a Kr.-Hradecku), Žďárec (v Chrud.), Žděřec (v Bolesl.), Žděrec a Ždírec (v Časl., Jič., Plz.), Ždírnice (Jič.), pak Žarovice, Žerovice a p. Jiní myslili při výkladu *Žarovice* a p. na pohanské žaroviště = rogus, in quo mortui comburuntur; ale proti tomu jest mimo jiné také to, že glossa tato v Mater Verborum dle shledání p. Paterova je nepravá.

abychom mu věřili, měl ukázati nějakou kontinuitu mezi védskou koncovkou lokalovou *-avi* (sūn*avi*, *u*kmen) a českým dativem k večer*ou* (*a*kmen), sice zůstává jeho kombinace bez základu a nemá platnosti nic více než holý výmysl.

2. P. Prusík tvrdí, že tvar *k-večerou* často se vyskytuje ve spisech českých starých („das in alten böhm. Schriften so oft vorkommende k večerou"). Tu mi však nestačí jeho tvrzení, žádám dokladův a důkazův. Mně nenaskytlo se v památkách „starých" (do konce XIV. stol.) *k-večerou* nikdy; doklady Jungmannovy mají k-večer*au* teprv od doby bratrské; proto nebudu p. Prusíkovi věřiti, dokud mi „starými" doklady nedokáže, že mluví pravdu.

Naproti tomu některé okolnosti svědčí přímo proti výmyslu páně Prusíkovu:

α) Tvar k-večer*au* a k-večer*ou* nalézáme pokud vím jenom tam, kde se může pokládati za obměnu staršího k-večer*ú*, t. j. jenom v češtině a nikde jinde ve slovanštině, a to jen v češtině novější (od XVI. stol.) a nikoli též v češtině staré. I jest v tom zajisté příčina dostatečná, abychom kombinaci p. Prusíkově nedůvěřovali, když totéž k-večer*au* a k-večer*ou*, které on s védským sūn*avi* spojuje, právě tam a jenom tam se vyskytuje, kde může býti i pouhou hláskoslovnou obměnou obyčejného dativu k-večer*u*. Chceli se p. Prusík uhájiti podezření tomuto, musí nám doložiti tvar k-večer*ou* z češtiny staré (před sklonkem XIV. stol.) a z jazyků slovanských jiných; vůbec musí nám doložiti tvar k-večer*ou* z pramene takového, při kterém na proměnu pouze fonetickou (*ú* — *au* — *ou*) mysliti nelze.

β) Kvantita v češtině historické není věc tak ukovaná, aby se nemohla hnouti a měniti. Na př. v Passionale musejním starším psáno nejen v Nom. b*uo*h, ale také GA. b*uo*ha 6, D. b*uo*hu 2, 3, V. b*uo*že 13, L. u b*uo*zě 25, I. b*uo*hem 13, plural N. b*uo*hové 21, G. b*uo*hóv 12, D. b*uo*hom 23 atd., tedy vesměs jinak, než je pravidlem v češtině nové. A nejen uvnitř slova ve slabikách kmenových, také v koncovkách vyskytují a usazují se proměny kvantitativní; psaní vyslovujeme psan*i*, boží vysl. bóž*i*, za tří a čtyří máme tř*i* a čtyř*i* atd., a naopak več*e*r zdlouženo ve več*í*r, na-jedn*u* a po-jedn*u* (v. Listy filol. 1875, 303 a srov. Mikl. IV. 430) v najedn*ou* a pojedn*ou*, ničeh*o* v ničeh*úž*ť (Jel., Jg. sub *nic*), ničem*u* v ničem*auž* (Bechyňka, Rozbor lit. stč. 185), do-pol*u* v do-pol*ou* (Mikl. IV. 164) atp. Na-jedn*ou*, po-jedn*ou*, k-ničem*auž*, do-pol*ou* a podobné tvary nedopouštějí výkladu jiného, nežli že se zde *u* foneticky prodloužilo v *ú* a proměnilo dále v *au* a *ou*: najedn*u* — najedn*ú* — najedn*au* — najedn*ou* atd.; výklad pak, který zde ukazuje se býti jedině možným, výklad ten je zajisté také docela oprávněn při tvarech k-večer*ou* a k-posled*ou*: Jsou to dativy a náleží jim *u* krátké, ale sklesají na význam adverbialní, povědomost dativu při nich mizí, *u* se zdlouží v *ú* a toto podléhá dále všem proměnám,

které se s dlouhým *ú* vůbec dějí: k-večer*u* — k-večer*ú* — k-večer*au* — k-večer*ou*.

Zůstávám tedy při tom, co jsem o tvaru k-večer*ou* v Hláskosl. svém napsal. Upustím od něho, až p. Prusík dokáže, že se výraz k-večer*ou* vyskytuje také jinde nežli v češtině novější, zejména v češtině staré (před skl. XIV. stol.) a v nářečích slovanských jiných, a že tedy nelze při něm mysliti na hláskoslovnou proměnu specificky českou (*ú-au-ou*). Jestli se mu to nepodaří, pokládati budu jeho poznámku k této věci se táhnoucí za výrok nepravdivý a neznalecký, a jeho výklad, že by český dat. k-večer*ou* souvisel s védským lok. sūn*avi*, bude míti tolik pravdivosti, jako že Celetná ulice souvisí s Celty.

XXIX. Na str. 136 pravím: „Mnohdy totéž slovo dvojí kvantitu mívá, na př. str*ů*ha — str*ou*ha, sova — s*ů*va . . . Jazyk pak někdy takovéto duplikaty slov na to obrací, aby jimi vyjadřoval pojmy příbuzné ale přece trochu rozdílné, na př. d*ě*vka a d*í*vka, b*a*ba a b*á*ba, sl*u*ha — sl*ou*ha, m*ě*sto — m*í*sto“ atd. Mezi příklady dalšími uvádím také *ř*epa — *ř*ípa a pravím, že také hr*ů*zný (= strašlivý) se u j í m á pro rozdíl od hr*o*zný (= náramný). Rozdíl u významech řepa a řípa prý není panu Prusíkovi pochopitelný a upírá jej (l. c. 711); u nás (u Nové Paky) *řípou* jmenují vodnici (Wasserrübe) a *řepou* rozumějí cukrovku. Rozdíl pak, o němž pravím, že se ujímá mezi hr*o*zný (= náramný) a hr*ů*zný (= strašlivý), je prý jen fingovaný. Tuto výčitku odmítám. Pan Prusík vymýšlí si tvary jako večer-*avi*, *střežitel*, *zemanín*, *čite* = nämlich, superlativ *nýbrž* a p., a když já pravím, že se „ujímá“ hrůzný ve významu = strašlivý, to nazývá fikcí; jsem zajisté i já atom jazyka českého přítomného a mohu i já něco spozorovati, co jinému ujde. Na základě pozorování svého pak tvrdím, že čin nějaký strašlivý nazýván bývá hrozným a druhdy i hr*ů*zným, ale náramnou a hroznou radost nepojmenuje nikdy nikdo radostí hr*ů*znou. Doklad: „Přelíčení podalo hr*ů*zný obraz mravní spustlosti pražského proletariatu.“ (Národní Listy 1877 č. 334 str. 4). —

XXX. Na str. 138 pravím, že některé původně dlouhé slabiky během času se zkrátily, na př. stč. tř*ie*, čtyř*ie* zouž. tř*í*, čtyř*í*, nč. tř*i*, čtyř*i*. Ale to prý dle p. Prusíka (l. c. 711) není pouhé skrácení, nýbrž je to prý snad skrácení, způsobené vlivem fem. tř*i* a nom. had*i*. Dejme tomu, ač toho potřeba není žádná, ježto se *í* vůbec často krátí (bóž*i* m. bož*í*, stář*i* m. stář*í*), a ač toho dokázati nelze; jen když p. Prusík uznal, že to je přece skrácení! —

Toto, co jsem dosud připomínal k poznámkám páně Prusíkovým, není všecko, co bych vůbec připomenouti měl a v čem se vůbec nesrovnávám s obsahem jejich. Kdybych měl vyvrátiti všechny jeho negace a pochybnosti, které pokládám za neoprávněné, musil bych se ještě mnoho a dlouho rozpisovati;

vždyť je známo, že jednomu tázajícímu nepostačí ani deset odpovídajících, obzvláště když onen „zhurta“ se otazuje. Ukrátím si tu práci a povím, co v poznámkách a výkladech jeho pokládám za jisté neb aspoň za podobnější, nežli jsou výklady dosavadní nebo nežli je výklad můj. Jsou to věci následující. Adv. *zvláště* (str. 81) nevzniklo z výrazu *z-vlasti* změnou *šť* v *šť* a *i* v *e*, nýbrž příponou *jъ:* vla*st-je,* vla*šće,* vla*šče,* z-vlá*ště*. Participium *plačúce* (ve vazbách jako na př. slyšal ženu plačúce, str. 81) jest absolutivum a nikoli skloněno (místo plačúc*i*). *Zálší* jest spíše za-olší (str. 85), než za-lesí. Stčeské *žerav* a *jeřáb* nesouvisí obměnami jen hláskovými (str. 93, 97, 101), nýbrž = stb. *žeravь* a *jarębь*. V part. *jel* (jedu) není *d* odsuto (str. 115), nýbrž tvar ten zakládá se na kmenu infinitivním *je-*. Taktéž *ikto, ijeden* a *ižádný* (str. 117) nemají *n* odsuto, nýbrž rozdíl mezi stč. *i-žádný* a nč. *ni-žádný* je syntaktický. V *šidlo* (str. 121) je *d* po právu a náleží ku příponě (-tram). Ve *stř* m. *čř* (str. 121, 115) není *t* přisuto, nýbrž spíše je tu proměna podobná, jako v §. 108, 10 *ξ* (*ščít* = *šťšít*, *štít*; pokřcen — pokřtěn): *čř* = *tšř* změnilo se v *tř* a z toho přisutím *stř*. Akkusativ *jej* zakládá se na kmenu *jejъ-*, jako *její, jejich* atp. (str. 122). *Jen* možná odvoditi od *jedno* (str. 116) i od *jin* stbulh. *inъ* (alius, unus; cf. *inokъ* = monachus, *inorogъ* = monoceros, *inočędъ* = unigenitus, *inoselьnikъ* = eodem loco habitans, *inotęžь* = continuo a j.; české *jinochod* a stč. *jenoten,* bezpochyby = samoten). Proti českému *nítiti* (str. 122) je stb. *gnêtiti* a tedy žádané české *h*nítiti; se *hnětu* (stb. *gnesti, gnêtati*) sloveso to nesouvisí. Místo **řěkch* (117) a *pohřiebstí* (119) má býti *řekch a pohřébsti. Při hanáckém ryby — rebe (str. 79) má býti připomenuto, že toto *e* zní temně!

To je asi všecko, v čem p. Prusíkovi dávám za pravdu anebo v čem výklad jeho pokládám za pravdivější. P. Prusík mezi tisíci mých příkladův a dokladů nalezl skutečně těchto několik chybných a pochybných.

Byl bych tím s odpovědí svou u konce, ale musím ještě k jedné věci poukázati: p. Prusík několikráte slova má libovolně změnil a na základě smyslu s k r o u c e n é h o vytýká mi pak chyby, kterých jsem se nedopustil. Toho zde dva příklady.

„75. wird folgende orthographische Regel aufgestellt: es wird *ý* geschrieben, wo man in der gemeinen Aussprache statt dessen *ej* ausspricht ... Aber nicht für jedes gehörte *ej* darf *ý*, sondern nur für dasjenige, welches aus *ý* enstanden ist. Welchen Werth hat eine Regel, die sich in einem solchen circulus vitiosus herumbewegt?“ (l. c. 695). Hned dále, kde p. Prusík citovati přestal, dodávám pro *ej — ý* kriterium druhé („což mnohdy poznává se po tom, že proti němu bývá ve slovích příbuzných krátké *y*“). Píše se p*ý*cha, poněvadž 1. se vyslovuje p*ej*cha, a poněvadž 2. v příbuzném p*yšný* jest *y*. Není tu tedy žádný

circulus vitiosus, ale v kritice p. Prusíkově je pravidlo mé sfalšováno tím, že jest uvedeno necelé.

Na str. 135 pravím: „Mnohá dvojslabičná jména vzoru *žena* — *duše* mají první slabiku dlouhou a krátí ji v instr. jedn. a v gen., dat., lok. a instr. množ.; zvláště jména významu konkretního ráda tím pravidlem se řídí. Na př. br*á*na — br*a*nou — br*a*n — br*a*nám — br*a*nách — br*a*nami, sk*á*la..., síla, víra..., míra..., strouha...“ Mluvím tedy v pravidle o dvojslabičných jménech vůbec a vytýkám mezi nimi konkreta obzvláště; příklady (jakož ukazuje interpunkce) patří k pravidlu celému a obsahují tedy abstrakta i konkreta. — K tomu poznamenal p. Prusík (l. c. 695): „135. werden irrig unter den Concreten, welche die erste Silbe verkürzen, auch síla, víra, míra angeführt.“ Kdo si přečte jen poznámku Prusíkovu v Archivu, bude mi ovšem vytýkati, že pokládám za konkreta také sílu, víru a míru; ale kdo srovná poznámku Prusíkovu s textem mým, pozná, že pan Prusík mluví nepravdu; zdali tak činí z neporozumění anebo z úmyslu a z jakého úmyslu, to ví jen on sám!

J. Gebauer.

Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Sastavio Stojan Novaković. U Beogradu 1877. 8° str. XXVII a 593. Dílo toto, jak už nápis praví, podává příklady literatury a jazyka staroslovanského čili starobulharského a srbskoslovanského a jest zajímavým i poučným obrazem písemnictví onoho. Dělí se na dvě části. Část prvá (str. 1—72) obsahuje příklady vybrané z nejstarších památek starobulharských, zejména z evangelia zografského, z glagolity Clozova, z evangelia vatikanského čili Assemanova, ze Saviny knigy, z rukopisu supraselského, ze žaltáře sluckého a z evangelia Ostromirova. V části druhé (str. 73—560) podávají se kusy vybrané z písemnictví srbskoslovanského a seřazeny jsou v pěti oddílech takto: nejprve podány jsou příklady písemnictví církevního, pak historického, dále právního, potom poučného a belletristického a naposled ukázky z písemných památek hlaholských církve západní. Texty vybral Novaković dílem z četných tiskových vydání památek jihoslovanských a dílem z rukopisův. Před každou ukázkou položil v úvodě zprávy literárně historické a tím jakož i výkladem slov zastaralých (str. 561—593) nabylo velezáslužné dílo jeho zvláštní ceny praktické. Ku slovníku str. 578 připomínáme, že пасијанъ = bažant (φασιανός, phasianus) a z předmluvy opakujeme zde poznámku Novakovićovu o hlaholici okrouhlé a hranaté. Do nedávna myslilo se, že hlaholice okrouhlá je bulharská, hranatá pak že je chorvatská. Ale v posledních letech nalezly se památky chorvatské psané hlaholicí oblou a z toho soudí Novaković, že rozdíl mezi obojím tímto písmem takto třeba vykládati: v nejstarší době (snad až do XII. stol.) byla hlaholice vesměs okrouhlá; z ní vyvinula se později také hranatá; tato naskýtá se z pravidla

jen u hlaholašů chorvatských, poněvadž jen u nich hlaholice vůbec se udržela, kdežto jinde ustoupiti musila cyrilici a latince.

J. Gebauer.

Der Ackermann aus Böhmen. Herausgegeben und mit dem tschechischen Gegenstück **Tkadleček** verglichen von Johann Knieschek (Prag, 1877, 8⁰ 140). Obsahem této skladby je hádka mezi smrtí a „rolníkem," jemužto smrt odňala ženu a který tu vystupuje jako žalobník a zároveň jako skladatel. Žalobník naříká si na smrt a na ztrátu manželky, smrt pak vyvrací jeho nářky a výčitky a ukazuje na nepříjemné stránky stavu manželského a vůbec na bídu lidskou; jeden druhému nechce ustoupiti a vznášejí tedy rozhodnutí na soud boží; tu pak musí žalobce upustiti od své žaloby a smrt zase upomenuta, že moc, kterou se chlubila, jest jí jenom propůjčena a nikoli její vlastní; žalobník končí modlitbou za zemřelou manželku.

Text rozdělen jest na 34 kapitoly a vyplňuje i s variantami 58 stránek; varianty zabírají bez mála polovici tohoto místa. Vydání Knieschkovo pořízeno je hlavně dle rukopisu štuttgartského (z pol. XV. stol.); mimo to použito při něm ještě jiných tří rukopisů (chovaných v Heidelberku, Stuttgartě a Wolfenbüttlu, vesměs z pol. XV. stol.) a dvou starých vydání tiskových.

Skladatelem je sám žalobník a projevuje o sobě, že se jmenuje Johann (akrostichem v kap. 34), že jest „rolníkem" v Čechách („ein ackerman," „ich· wone in Beheimer lande," kap. 3) a sice v Žatci (kap. 4), že manželka jeho Margaretha mu umřela roku 6599 po stvoření světa (= r. 1399 dle počítání Eusebiova, kap. 14 a 34) zanechavši mu několik sirotkův (kap. 9, 17, 19, 21, 22). Skladba jeho vznikla brzo po smrti manželčině (vysvítá to z narážky „nur neulich" v kap. 4) a dává na jevo značné umění a školní vzdělání původcovo. Jak za takových okolností tomu rozuměti, že tento se jmenuje rolníkem („ein ackerman"), není jasno. Dokládá při tom: „von vogelwait ist mein pflug" (kap. 3), ale význam těchto slov není dosti zřetelný; vydavatel podává k nim výklad prof. Martina: „mein Erwerb kommt von der Vogelweide, d. h. von der Feder" (vogelwaide = jednak místo, kde se ptáci chytali, jednak kde se chovali).

Tento německý „Ackerman" má některé zřejmé podoby s českým Tkadlečkem. Ty pak mohly vzniknouti způsobem vůbec trojím: buď čerpal skladatel německý z českého, nebo český z německého, anebo čerpali oba z nějakého pramene společného.

Způsobem prvým vyhlásil Dobrovský skladbu německou za překlad českého Tkadlečka (v listu ku J. Grimmovi dd. Prag 24. April 1811, v. Archiv für slav. Philologie I. 624, pak v Gesch. der böhm. Spr. u. Lit. 1818 str. 158) a za to byla tradicionalně pokládána doposud.

Nyní pak J. Knieschek dokazuje naopak způsobem **druhým**, že český Tkadleček čerpal z německého Ackermana, a má mezi důvody svými tyto nejdůležitější:

1. Německý Ackerman sepsán jest r. 1399 a český Tkadleček teprve r. 1407 (t. brzo po rozdělení milencův Tkadlečka a Adličky, což se stalo roku od stvoření světa 5167; v. Listy filol. 1875 str. 115; tento letopočet, vezme-li se dle počítání židovského, dává vročení 1407 *), neboť první rok aery křesťanské jest r. 3760 dle počtu židovského).

2. Některé věci, které v českém Tkadlečku se nehodí k celku, mají dobrý smysl na svém místě v německém Ackermanu. Na př. v Ackermanu (kap. 8) praví Smrt, kdyby jí nebylo, že by bylo na zemi již více lidí a jiných živočichů, nežli by země obsáhnouti a uživiti mohla, — a v českém Tkadlečku (I. 39) praví totéž o sobě Neštěstí, zajisté že ne tak vhodně a ne tím právem jako Smrt. V Ackermanu (kap. 9) jmenuje žalobník manželku svou slepicí a dítky kuřaty, ve Tkadlečku pak (I. 49) milovník jmenuje milenku svoji slepicí a sebe jedinkým plodem jejím, který prý v zárodku zastydl. Ve Tkadlečku (II. 50, 61, 62) jsou narážky, jakoby Neštěstí kosou sekalo a vládu svou vykonávalo, kosa pak jest attributem Smrti, jež vystupuje v Ackermanu.

Mezi ostatními důvody Knieschkovými je také jeden, který zajisté neplatí. Čte se totiž v Tkadl. II. 24: „Protož netuž, nepyč toho, což jest minulo, nemni by dobře učinil, že přestati nechceš, neufaj sobě, by co proti nám obdržal, nezavozuj se sám svým doufániem, jakož činil mudřec onen *Avicenna*, o němž pravie *Aristoteles a Komentator* v třetiech knihách, jenž píše o nebi a o světě i pravie". atd. K tomu praví Knieschek na str. 125: „Auch im Deutschen findet sich jener Avicenna erwähnt: in C. XXX, und hier steht er unmittelbar hinter Aristoteles **). Aus diesem späten Anhänger der aristotelischen Lehren (totiž z Avicenny, jenžto žil v X. a XI. stol.) macht nun der tschechische Verfasser *eine in den Werken des Aristoteles auftretende Persönlichkeit*, von der er offenbar gar nichts wusste, denn das hier angeführte Citat lässt sich in Aristoteles nicht

*) Ve Tkadl. je také zmínka o Karlu IV. a sice jakožto o králi českém tehdáž panujícím [I. 24: „Čím ty pak chceš šťastnější býti, abychom tě více ctili, nežli ciesaře Julia neb krále Aleksandra (aneb dobrého vieru dobrého Karla ciesaře, v ty časy krále českého), jižto jsúce mocni" atd.]. Dle této zmínky položen Tkadleček v rozpravě mé v Listech filol. 1875 str. 115 do časů Karlových. Knieschek pokládá tuto zmínku za interpolaci a snad již Hanka totéž chtěl naznačiti, když ji položil do závorek. O Tkadlečkovi čte se také, že žil v Hradci ve službě dvorské. Ta okolnost neodporuje roku 1407, neboť pobývala tou dobou v Hradci královna Žofie, jak to zejména dosvědčeno na r. 1405. (Knieschek str. 114 a 115).

**) Ona zmínka v kap. XXX. zní takto: Aristotelem und Avicennam clagen noch heut vil leute, dannoch sein wir ungemut darumb.

nachweisen, es ist eine blosse Fiction. Die Absicht ist klar: er wollte möglichst grosse Gelehrsamkeit entwickeln und zu diesem Zwecke suchte er auch die gelehrten Anspielungen im deutschen Werke so viel als möglich auszunützen. Um sich nun den Schein von Selbstständigkeit zu geben, änderte er die betreffenden deutschen Stellen, ohne jedoch darauf zu achten, ob die vorgenommene Aenderung Wahrscheinlichkeit besitze."*) Ale tomu není tak a celá věc zakládá se na čtení chybném. Ve vydání Hankovu jest ovšem „Aristoteles *a* Komentator" a možná že tak jest i v rkp.; ale zajisté tu má býti *„Aristotelesa komentator"* t. j. komentator Aristotelův, jak tomu text další nasvědčuje. Při takové opravě odpadá i celý důvod, i všecko to, co Knieschek při té příležitosti na úkor skladatele českého pověděl.

Dlužno uznati, že důvody, jimiž se dokazuje vplyv německého Ackermana na českého Tkadlečka, mají váhu velikou; ale toho nedokazují přece, že podoby mezi skladbou českou a německou mohly povstati jenom tím, že skladatel český čerpal přímo ze skladby německé. A proto musí býti připuštěna aspoň možnost výkladu třetího: že obě skladby opírají se o nějaký pramen společný a tím že shody mezi nimi se vysvětlují.

Naproti podobám mezi českým Tkadlečkem a německým Ackermanem je také velmi a velmi mnoho věcí rozdílných. V Ackermanu naříká vdovec na Smrt, že mu odňala manželku, ve Tkadlečku naříká milovník na Neštěstí, že ho rozloučilo s milenkou. V Ackermanu sporné strany vznášejí rozhodnutí na soud boží, bůh vynáší rozsudek a tím celá pře se ukončuje; ve Tkadlečku není zakončení podobného a vůbec žádného, dílo se končí takořka uprostřed hádky, aniž by bylo viděti, že by i hádka byla dohádána. Nejnápadnější je však rozdíl kvantitativní: Tkadleček shoduje se v obsahu jenom s prvou polovicí německého Ackermana (totiž dle shledání Knieschkova s kap. 1—10 a pak 14—17; konec ve Tkadl. [od II. str. 72] je samostatný; v. pozn. Knieschkovu na str. 117); tato část Ackermana (odečteme-li různočtení) má i s nápisy 369 řádků; parallelní část českého Tkadlečka vyplňuje však 169 stránek čili 5070 řádků, a ježto zajisté český řádek německému se vyrovnává, tedy jest rozsah Tkadlečka bez mála čtrnáctekrát tak veliký, jako parallelní část německého Ackermana. V takovémto pak kvantum textu českého činí všecky podoby a stejnosti s Ackermanem přece jen částku skrovnou a většina daleko větší nemá v Ackermanu nic sobě podobného.

Celkem vychází z práce Knieschkovy tento výsledek pro českého Tkadlečka: Německý Ackerman není překlad ani napo-

*) Podobná výtka je v pozn. na str. 119: „Das Streben des tschechischen Verfassers, sich möglichst gelehrten Anstrich zu geben, zeigt sich deutlich II. 24 (s. darüber unten S. 125)" atd.

dobení českého Tkadlečka; spíše naopak skladatel český znal skladbu německou a dle ní že se řídil ano místy že z ní překládal; avšak i to jest možné, že skladatel český skladby německé neužil a že podoby tu i tam se vyskytující tím vznikly, ani skladatelé oba se řídili nějakým vzorem společným, dosud ovšem neznámým; složení Tkadlečka spadá do r. 1407. — Dle toho dlužno opraviti také data literarně historická o staročeském spisovateli Ludvíku Tkadlečkovi, sestavená v Listech filol. 1875 (str. 114—120). *J. Gebauer.*

Archiv für slavische Philologie*), dílu druhého svazek třetí (str. 409—764). W. Nehring pokračuje v rozpravě své *„Über den Einfluss der altčechischen Sprache u. Literatur“* (409—436; o první části této rozpravy v Arch. 1. 60 sl. viz Listy filol. 1875 str. 317 sl.) a ukazuje na stopy českého vplyvu ve staropolském žaltáři svatoflorianském (č. sv. Małgorzaty, ze XIV. stol.), jež nalézá dílem v pravopise, dílem ve tvarosloví a dílem i na stránce lexikalní. — Rozprava Jagićova *„Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung“* (437—481) je zajímavý příspěvek k výkladům pověstí prostonárodních. U Jihoslovanův, zvl. u Chorvatů, je celý okres pověstí o čarodějnících grabanciaších, kteří dovedou mimo jiné i draka skrotiti. Název grabancijašův utvořen z ital. *gramanzia* (místo *negromanzia*). Umění svého dosahují grabancijašové „ve třinácté škole“ a „na vrzinu kolu“ nebo „na verzilově kolu“; třináctou školou rozumí se škola, která je přes míru obyčejných studií theologických, a kolo „verzilovo“ i „vrzino“ souvisí se středověkým čarodějem Virgiliem. Pověsti o grabanciaších jsou z doby křesťanské, za grabancijaše bývají pokládáni mladí kněží. — *„Beiträge zur Declination in den pannonisch-slovenischen Denkmälern des Altkirchenslavischen“* od R. Šolvina (482—569). Původce tohoto článku obral si za úkol, probrati co nejzevrubněji deklinaci všech památek starobulharských třídy pannonské. Na těchto památkách, jak známo, zakládá se také Miklosichova Formenlehre in paradigmen; Šolvin hledí si zvláště těch pádů, kde panuje nějaká nestejnost, a v některých věcech odchyluje se od Miklosiche. — *„Stanak, stanicum, nach dem Rechtsstatute der Republik Ragusa vom J. 1272“* od V. Bogišiće (570—593). Dubrovčané vyřizovali spory s obcemi a zeměmi sousedními anebo s příslušníky těchto obcí a zemí ve zvláštních schůzích, které se dály na určitých místech pohraničných (a neutralních) a za určitých formalit. Schůze ty nazývány stanky (stanak, v transformaci lat. stanicum, v lat. listinách parlamentum; Vuk, Miklosich a Daničić překládají = conventio, conventus, congressus) a byly dvoje: velký stanak pro vyřízení sporů politických, a malý stanak pro spory

*) V. Listy filol. 1877, 152 sl.

stran soukromých. Na Černé Hoře drželo se totéž zřízení až do předposledního knížete Danila, v Hercegovině pak a v Albanii drží se dosud. — *„La belle Mélusine et la reine Vanda"* od J. Karlowicze (str. 594—609) s dodatkem *„Über Krak und Vanda, nach K. Römer"* od V. Jagiće (str. 609—613). Karlowicz klade pověst polskou o Vandě, podobnou k pověsti české o Libuši, do stejné třídy s pověstí o Melusině a mnohými jejími variantami. Základní myšlénka těchto pověstí melusinských jest: bytost nějaká nadpřirozená přilne láskou k bytosti pozemské druhého pohlaví, tato však poruší jistý slib a spojení obou se tím končí. V pověstech skutečných bývá bytost pozemská obyčejně muž, bytost nadpřirozená nějaká bohyně vodní; v jiných variantách bytost nadpřirozená vystupuje „zakleta" v podobě zvířecí, spojení trvá, dokud bytost druhá (lidská) proviněním nějakým ho neporuší, a když pak přerušení nastalo, bytost lidská buď zoufá a umírá, buď po těžké zkoušce znovu se pojí s nadpřirozeným předmětem touhy své; konečně jsou ještě jiné varianty, kde bytost lidská se pojí s bytostí vodní druhu nižšího než lidského. Do okresu těchto pověstí patří pověst haličská o Mořském Oku [pan Mořský, dle Karlowicze = mořský pán, má dceru, o tu se uchází uherský kníže; otec brání, kníže unesl dceru za nepřítomnosti otcovy, otec je prokleje, kletba se vyplní, zeť jeho promění se ve skálu, dcera pláče, ze slz jejích povstane sedm rybníků, v nich utone sedm jejích dítek, ona pak i oči si vypláče a utopí se; jezero, kde se utopila, je černé od černého šatu jejího, a jiné jezero, kde oko její plove, jmenuje se Mořské Oko, t. j. oko dcery mořské]; pověst pak o Vandě jest jen jiná varianta téhož okresu: jako mořské panny tak také Vandy žádá za manželku kníže cizí, ženich této i oné zahyne a mořská panna i Vanda nalézají pak smrt ve vlnách. Karlowicz nepochybuje, že Vanda v pověsti staropolské a Mořská panna v pověsti haličské jsou bytosti stejné, a rozdíl mezi oběma pověstmi shledává ten, že pověst o Mořské panně je celá a podrobně provedena, kdežto z pověsti o Vandě tradice zachovala jenom něco. — Další obsah tohoto svazku Archivu jsou *báchorky jihoslovanské* u výtahu V. Jagićovu a s porovnávacími poznámkami od R. Köhlera (str. 614—641); potom zprávy a úvahy (Žiteckij: o Slovu o polku Igorevě vyd. od Ogonovského, 1876; Brückner: o litevské mluvnici Kurschatově, 1876; Zimmer: o Vsev. Millerových náčrtech asijské mythologie, 1876; Jagić: o Grotových Filologických zkoumáních, 1876, o Kottovu slovníku, o Novakovićově sbírce srbských hádanek, 1877, o kronice ruské sestavené dle jiných dosud vydaných textův od Lejboviče, 1876, o Pavlovićových Domácích pramenech dějepisu srbského, 1877, a o mém Uvedení do mluvnice české, 1876; Jagić a Prusík: o mém Hláskosloví jazyka českého 1877; Hankiewicz: o Toruńského rozpravě o národním bá-

snictví maloruském zvl. se stránky prosodie); pak drobnosti (mezi nimi zajímavé dopisy Vuka St. Karadžiće k Jak. Grimmovi a dva texty staročeské, Dies nefasti a Confessio, sděleny dr. Al. Müllerem z rkp. knihovny Olomoucké z XV. stol.); na konci pak seznamy k dílu celému. *J. Gebauer.*

Zprávy osobní.

I. Z gymnasií českých.

Na gymnasium v **Benešově** povolán za suppl. učitele klas. fil. p. Fr. Čižínský; na gymnasium v **Budějovicích** p. Ant. Bezpalec za suppl. učitele dějepisu, p. Kar. Thir za suppl. učitele klass. fil. a p. P. V. Voneš, ředitel bisk. chlapeckého semináře, za výpomocného učitele náboženství; na gymnasium v **Jičíně** p. Fr. Pavlásek za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium v **Jindř. Hradci** p. Vojt. Černý za suppl. učitele klas. filologie; na gymnasium v **Král. Hradci** za suppl. učit. klas. fil. pp. Fr. Krsek a Jan Pažout; na gymnasium v **Klatovech** p. Fr. Velek za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium v **Litomyšli** pp. Jan Koc, Fr. Rebec a Gust. Zába za suppl. učitele klas. fil.; p. Fr. Vyskočil za suppl. učitele dějepisu; na gymnasium v **Ml. Boleslavi** pp. Jan Konůpek a Karel Nebuška za suppl. učitele klas. fil.; na gymnasium akademické v **Praze** p. Jos. Třesohlavý za suppl. učitele klas. fil. a pp. Fr. Bílek a Jos. Tesař za suppl. učitele přírodopisu; na gymnasium v **Rychnově n. Kn.** dán byl na odpočinek p. ředitel P. Dominik Půlkrábek; prov. ředitelem stal se prof. Kar. Lier, p. Jan Vrtal stal se skut. učitelem dějepisu a p. Jos. Vycpálek skut. učitelem klas. filologie. Pan P. Leop. Val. Guggenberger povolán za katechetu, pp. Bedř. Klenot a Jos. Štefek za suppl. učitele klas. fil. a p. Kar. Kopecký za suppl. učitele přírodopisu; na gymnasium ve **Slaném** p. Fr. Vávra za skut. učitele dějepisu.

II. Z realných gymnasií českých.

P. dr. Ed. Kastner, professor klass. fil. na I. real. gymnasium v Praze jmenován členem zkušební kommisse gymnasialní (českého oddělení. Na real. gymnasium v **Domažlicích** stali se skutečnými učiteli klas. fil. pp. Ferd. Liška a Vojt. Viravský; p. Ant. Votruba povolán za suppl. učitele klas. fil. Na real. gymnasium v **Chrudimi** ustanoveni jsou definitivně pp. Dr. Jos. Bernart, Kar. Neudörfel, Jan Matějček, Arn. Skřivan a Dr. Rich. Stránský; p. prof. Fr. Sobek povolán z Rakovníka na dějepis, p. Jan Ctibor z hosp. školy táborské za suppl. učitele deskriptivy a p. Jos. Kovář z Rokycan za suppl. učitele klas. fil.; na real. gymnasium v **Kolíně** p. prof. Adam Fleischmann za prov. ředitele; p. Jos. Čížek stal se skut. učitelem; p. Jan Heitmann povolán z měšt. škol v Král. Hradci za skut. učitele přírodopisu, p. Dr. Jar. Vlach za skut. učitele dějepisu; p. Jan Němec za suppl. učitele klas. fil. a p. P. Fr. Syllaba za prozat. katechetu. Na real. gymn. v **Plzni** jmenován p. Vojt. Filipovský skutečným učitelem pro math. a fysiku; p. Bayer povolán za suppl. učitele franc., p. Jak. Plzák za suppl. učitele math. a fys., pp. Fr. Bartovský a Tom. Zatloukal za suppl. učitele klas. fil. — Na prvním real. gymn. v **Praze** potvrzen p. Frt. Rosický definitivně pro přírodopis, p. Jan Mařík ustanoven skut. učitelem pro klas. fil. a češtinu, p. P. Jindř. Sekera povolán z II. real. gymn. za kate-

chetu a ustanoven definitivně, p. Jan Placek za suppl. učitele klas. filologie. Na II. real. gymn. p. P. Jos. Kysela z čes. ústavu učitelek za katechetu, p. Jar. Červenka za suppl. učitele deskriptivy, p. Ant. Kodet za výp. učitele pro franct. a p. Jos. Vaněček za suppl. učitele klas. filologie; na malostranské real. gymn. prof. Jan Kosina z real. škol jičínských na franct., Ph. Dr. Jos. Kalousek docent universitní za výp. učitele dějepisu; za suppl. učitele klas. fil. pp Pav. Krippner a Edv. Stolovský; na real. gymn. v Příbrami za suppl. učit. klas. fil. pp. Prok. Lang, Václ. Piskáček a Ferd. Zahrádka; p. Vikt. Bráf za suppl. učitele pro měřictví a franct.; na real. gymn. v **Rokycanech** p. Tom. Plánský za suppl. učitele klas. fil. z Chrudimi; na real. gymn. v **Roudnici** p prof. Frt. Prusík za prov. ředitele z Příbrami, p. Fr. Ptačník za skut. učit. přírodopisu a p. P. K. Tippmann za proz. katechetu; — na real. gymn. v **Táboře** prof. Jos. Ferber z Litomyšle za učitele kreslení; p. Frt. Domorázek potvrzen definitivně pro klas. fil., p. Jos. Skalický povolán za suppl. učitele na češt. a němč. a p. Jos. Uličný za suppl. učitele na přírodopis.

III. Z realných škol českých.

Na realních školách v **Jičíně** definitivně potvrzeni jsou pp. Jos. Kryšpín pro kreslení a P. Nedvídek pro náboženství; p. Jul. Paulus povolán za suppl. učitele na franct.; na realní školy v **Karlíně** p. P. Václ. Brabec za skut. učitele náboženství a p. Fr. Šubert za učitele frančiny, na real. školy v **Král. Hradci** p. Ant. Hansgirg za skut učitele přírodopisu; na realní školy v **Kutné Hoře** p. Fr. Chum z Chrudimi za suppl. učitele něm. a češt.; na realní školy v **Litomyšli** p. Jos. Hula za prov. učitele kreslení, p. Al. Jirásek za skut. učitele dějepisu, p. Ant. Libický za suppl. učitele descriptivy a p. Fr. Trojan za suppl. učitele dějepisu; na realných školách v **Pardubicích** potvrzeni definitivně pp. P. Militký pro náboženství a Fr. Bělohlávek pro přírodopis; p. Čeněk Ibl povolán za skut. učitele francť., p. Jos. Mrňávek za suppl. učitele descriptivy a p. Bedř. Mach za suppl. učitele něm. a češt.; — na real. školách v **Praze** definitivně potvrzen p. Vác. Sobek; p. prof. Dr. Jan Mašek z Tábora dočasně přikázán ústavu, povoláni p. Fr. Bílý za suppl. učitele něm. a češt., p. Jar. Janoušek za suppl. učitele descriptivy, p. Fr. Makovec z paed. kutnohorského za suppl. učitele dějepisu a p. Vojt. Paulus za suppl. učitele francť.; na realné školy v **Rakovníku** za skutečné učitele p. Dom. Čipera pro dějepis, p. Aug. Hlaváček pro descriptivu, p. Jan Kušta pro přírodopis, p. Vác. Plánský pro češt. a něm. a p. Jos. Šmaha pro frančtinu.

Některé opravy chyb v 1. a 2. sešitu „Listů fil. a paed." roč. IV.

Na str. 113 místo *Momsena* čísti jest *Mommsena*.
„ „ 116 ř. 33 místo *milo* čísti jest *nido*.
„ „ „ ř. 34 „ *Cultum* „ „ *cultum*.
„ „ „ ř. 34 „ *denaris* „ „ *Denaris*.
„ „ „ ř. 11 „ *v obyčeji* „ „ *zapovězeny*.
„ „ „ ř. 14 „ *IV, p. 775* čísti jest *VI p. 775*.
„ „ 121 ř. 4 zdola místo *Priv.* „ „ *gottesd. Alterth.*

K pozvání, kteréž vyšlo od c. k. zemského školního inspektora p. Jana Kosiny, sešli se dne 17. února t. r. učitelé pražských českých ústavů středních, aby se uradili o tom, kterak by bylo lze docíliti na středních školách českých většího úspěchu při vyučování jazyku německému. Z usnesení, kteráž při poradě té se stala, vyjímáme tato důležitější:

1. Porady plenární konati se budou každou první středu v měsíci (od dubna počínajíc) ve sborovně c. k. akad. gymnasia staroměstského o 5 hod. odp.; jich účastniti se mohou všickni učitelé středních škol v Čechách, kteří o věc tu se interessují.

2. Předměty, o kterých rokováno býti má v poradách plenárních, budou se bráti na přetřes od zástupců jazyka německého jednotlivých středních škol českých. Ti scházeti se a o věci té rokovati mohou, kolikráte se jim uvidí a zvolí si ze svého prostředku jednoho člena, který to, na čem se usnesou, sepíše a v poradě plenární přednese, načež o těchto usneseních se rozpřede rokování.

Předmět porady dubnové jest tento: *Vystopovány buďtež vady methody, kterouž se vyučuje němčině v nejnižších dvou třídách gymnasií i realek.*

Prof. **Včelák**,
zapisovatel.

Seznam P. T. pp. odběratelův
Listův filologických a paedagogických
za rok 1877.

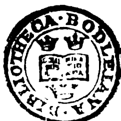
Čechy.

Aš: Al. Čtvrtečka, přednosta c. k. pošty.
Benešov: Norb. Diviš, ředitel.
Blatná: Jos. Kuška, učitel.
Boleslav Mladá: „Komenský“, spolek učitelský, J. Brouček, prof., Fr. Burian, prof., Rud. Germář, prof., Ant. Hobl, prof., Ferd. Stocký, prof., Jan Weger, prof., Fr. Wiedemann, prof., K. Havránek, studující.
Brandýs n. L.: K. Hradil, prof.
Brod Něm.: Eug. Ambrož, učitel, Jind. Kracík, prof., H. Kratochvíl, prof., Ant. Vašák, prof., Jan Čermák, kand. fil., knihovna gymnasia.
Broumov: Jos. Vondráček, prof.
Budějovice: Ředitelství č. gym., Al. Fischer, prof., Ig. Mikenda, prof., V. E. Mourek, prof., Tom. Novák, prof., Fr. Placek, prof., G. A. Vostrý, prof.
Budohostice: B. Janda, statkář.
Bydžov Nový: Al. Gromann, prof., Theod. Novák, prof., V. O. Slavík, řed., ředitelství gymnasia.
Domažlice: A. Škoda, řed., Al. Feist, prof., Ferd. Liška, prof., Jan Slavík, prof.
Hora Kutná: Ředitelství realky, ředitelství paedagogia.
Hradec Jindř.: Al. Vaníček, řed., Jos. Čapek, prof., V. Český, prof., Fr. Gotthard, prof., J. Holejšovský, prof., J. Kořínek, prof., Ig. Mašek, prof., dr. J. Novák, prof., Jan Orth, prof., V. Škaloud, prof., K. Löffler, stud., Václ. Hrnčíř, stud., Al. Saturník, stud., knihovna gymnasia.
Hradec Král.: Jan Klumpar, ředitel, Jos. Černý, prof., Jan Červenka, prof., Arn. Čuda, prof., Jos. Končinský, prof., Jan Pažout, prof., Bedř. Spiess, prof., Fr. Staněk, prof., Jos. Třasák, prof., Čeň. Uzel, prof., Jan Vondráček, prof., Jos. Votruba, prof., knihovna gymnasia, ústav učitelský.
Cheb: Fr. Friš, prof.
Chomútov: Čeň. Paul, prof.
Chrudim: Mat. Trapl, ředitel, Rob. Beer, prof., Jan Barták, prof., Fr. Havlík, prof., Ant. Hošek, prof., Jan Matějček, prof., K. Neudörfl, prof., O. Šťovíček, c. k. škol. insp.
Jičín: Ant. Flandera, prof., Ant. Jelínek, prof., Frt. Lepař, řed., Jan Nepustil, prof., J. Pechánek, prof., Jos. Riss, prof., Ant. Krecar, prof., Ant. Truhlář, prof., Jos. Vlček, prof., K. Křídlo, stud., knihovna gymnasia.
Jilemnice: Knihovna okresní.
Kadaň: Jak. Krupka, prof.
Klatovy: Jos. Kacerovský, prof., V. Markalous, prof., Jos. Ošťádal, prof., Bl. Prusík, prof., Jos. Sládek, prof., Jan Zelený, prof.
Kněževes: Knihovna občanská.
Kolín: Ad. Fleischmann, řed., Jan Šafránek, prof., školy realné.
Kostelec Červený: J. Krušina, učitel.
Kostelec n. O.: Fr. Poličanský, vychovatel.
Králíky: P. Jos. Vyhnánek, kaplan.
Lípa Česká: A. J. Tonder, prof.
Litoměřice: F. Šífalda, stud.
Litomyšle: Dr. Ant. Tille, řed., Cyril Bernát, prof., Dam. Čihák, prof., Fr. Dvořák, prof., Fr. Grešl, prof., Jan Majer, prof., dr. J. Novák, prof., realka česká.
Nepomuk: Ředitelství obč. škol.
Nové Město n. M.: J. K. Hraše, c. k. škol. insp.
Pardubice: F. Čančík, kněhkupec, Jan Konečný, měšťan.
Pavlíkov: Frt. Hůlka, učitel.
Pelhřimov: Václ. Petrů, ředitel.
Písek: V. Jandečka, řed., Fr. Červinka, prof., Ant. Madiera, prof., Jan Suda, prof., J. Šindelář, prof., Jan Vačlena, prof., J. Zahradník, prof., knihovna gymnasia.
Plzeň: Ant. Bajlony, prof., Fr. Bartovský, prof., P. V. Desolda, prof., Jul. Koráb, prof., K. Kunz, prof., V. Steffel, prof., K. Zahradník,

prof., J. Havránek, stud., knihovna gymnasia.
Počátky: Jak. Jindra, učitel.
Praha: Dr. J. Gebauer, univ. prof., M. Hattala, univ. prof., Jan Kosina, c. k. zemský škol. insp., J. Kvíčala, univ. prof., V. Svoboda, c. k. zemský škol. insp., J. Weber, c. k. zemský škol. insp. — Dr. M. Kavka, řed. akad. gymn., Fr. Kott, prof. akad. gym., P. Vojt. Neumann, prof. ak. gym., R. Novák, prof. ak. gym., J. Podhajský, prof. ak. gym., Dr. F. Šohaj, prof. ak. gym., Fr. Velišský, prof. ak. gym., knihovna akad. gymnasia. — J. Herzer, prof. I. stát. r. g., dr. Ed. Kastner, prof. I. stát. real. gym., Jos. Král, prof. I. st. r. g., F. Patočka, prof. I. st. r. g., J. Šebesta, prof. I. st. r. g. — K. Doucha, prof. II. st. real. gym., Ond. Franta, prof. II. stát. real. gym., dr. Kovář, prof. II. st. r. g., V. Marek, prof. II. st. r. g., A. Mikenda, prof. II. st. r. g., knihovna II. stát. real. gym., K. Bílek, gymn. řed., dr. P. Durdík, prof. obec. real. gym., K. Himer, prof. ob. r. g., V. Hylmar, prof. r. g., dr. B. Jedlička, prof. ob. r. g., Jan Kosina, prof. ob. r. g., dr. J. Městecký, prof. ob. r. g., Fr. Polák, prof. ob. r. g., J. V. Včelák, prof. ob. r. g., V. Žabka, prof. ob. r. g. — V. Appelt, prof. č. realky, Čen. Ibl, prof. č. r., J. Loužecký, kat. č. r., Jul. Roth, prof. č. r., V. Sobek, prof. č. r., J. Šťastný, řed. č. r., Jan Štěpánek, prof. č. r. — J. Lepař, řed. paedagogia, K. Vorovka, prof. paed. — V. Faltys, prof. něm. realky, J. Houžvička, prof. něm. real., K. Tieftrunk, prof. něm. real. — Jos. Masařík, prof. něm. gymn. n. Malé Straně. — Dr. K. Jireček, Fr. Bílý, prof. na č. real., J. Řeřábek, kand. fil., pp. Dula, Hrozek, Jursa, J. Malý, J. Loukotka, A. Lansfeld, Trnka, (akademikové), 120 činných členův „Jednoty českých filologů,“ Akad. čten. spolek, knih. jedn. česk. filologův, knih. univ., Matice česká. — Redakce: „Besedy Učitelské,“ „Národních Listů,“ „Pokroku,“ „Politiky,“ „Posla z Budče,“ „Školy a Života,“ „Ženských Listů.“ — Knĕhkupectví: Calve, Dominicus, Grégr a Dattel, Kober, Mourek, Petřík, Řivnáč, Urbánek.
Přelouč: B. Kostka, učitel obč. škol.
Příbram: Čeň. Vyhnis, ředitel, J. Adamec, učit. obč. škol, Fr. Prusík, prof., Jan Říha, prof., Fr. Wenig, prof., Fr. Soukup, stud., knihovna gymnasia, knihovna paedagogia.
Rakovník: „Budeč,“ jednota učitelská.
Rokycany: Tom. Plánský, prof., Fr. Wajs, prof.
Rychnov: D. Půlkrábek, ředitel, V. Hospodka, prof., Jos. Grim, prof., Kar. Jakubec, prof., dr. K. Kouřil, prof., J. Steflíček, prof., A. Vorlíček, prof., J. Vrtal, prof., J. Vycpálek, prof., Ant. Žák, prof. J. Guth, stud., Tobiášek, stud., Vostřebal, stud., Zentner Kar., stud.
Slané: Benignus Volek, řed., Jos. Kučerka, prof., knihovna gymnasia.
Sluštice: Felix Kolešovský, učitel.
Smíchov: Frt. Zoubek, řed. dívčích škol, Em. Markmüller, prof. r. g.
Strakonice: Jos. Sedláček, ředitel obč. škol.
Tábor: V. Křížek, ředitel, Fr. Domorázek, prof., V. Knotek, prof, dr. J. Mašek, prof., F. R. Matoušek, prof., Hynek Mejsnar, prof., V. Roudný, prof., Vil. Steinmann, prof., Ant. Šetelík prof., Jos. Škrdlík, prof., Vil. Vočadlo, prof., knihovna gymnasia.
Teplice: Em. Hochreiter, ředitel real. gym.
Třeboň: Fr. Čapek, prof., Al. Dastich, prof., ředitelství gymnasia.
Týn n. Vltavou: Ed. Procházka, prof.
Vorlík: Karel kníže Švarcenberk, dr. Novák, vychovatel.

Morava:

Brno: K. Altmann, prof., Fr. Bartoš, prof., M. Blažek, prof., Jos. Bruj, prof., Ferd. Gregar, prof., Fr. Kovář, prof., J. Šramar, prof., Ant. Vašek, prof., K. Veselík, prof., Fr. Višňák, prof., Jan Kaňka, stud., Tom. Král, stud., J. Křenek, stud., Slovanské gymnasium, K. Winiker, knĕhkupec, „Listy učitelské,“ „Matice Moravská.“

Brušperk: J. Štalmach, prof.
Jihlava: Fr. Servít, prof., J. Wagner, prof.
Koryčany: F. Pataníček, naddučitel.
Kroměříž: Jan Láska, prof., J. Rozsypálek, prof., Jan Šebestík, prof. chlapeck. semin.
Meziříč Valašská: Ředitelství gymnasia, Jan Malý, prof., Fr. Píbl, prof., J. Vodička, prof.
Meziříč Velká: Dr. Sig. Vašátko, advokát.
Mikulov: Jos. Wagner, prof.
Olomúc: Fr. Batek, prof., L. Doležal, prof., Fr. Hradil, prof., dr. E. Kadeřávek, A. Kraus, prof., J. Lukeš, prof., V. Navrátil, prof., V. Prasek, prof., J. Šindler, prof., J. Veselý, prof., Fr. Vlk, prof.. J. Vyhlídal, prof., knihovna gymnasia, pp. Baďura, Bartocha, Cetkovský, Červínek, Daněk, Dokoupil, Doležel (1.), Doležel (2.), Dosoudil, Dvořák, Ficek, Hambálek, Havránek, Hoch, Chytil, Jiřík, Joklík, Kalivoda, Karger, Kašlík, Keller, Klein, Klvaňa, Kolář, Krampl, Kristek, Kroutílek, Künstler, Lisický, Martinák, Nesvadlák, Nevěřil, Novotný, Odrážka, Pastrnák, Pernica, Pluskal, Pokorný, Pospíšil, Poštulka, Ručka, Šmehlík, Šulák, Tichý, Vyhnánek (stud.), „Komenského" redakce.
Přerov: Jos. Bartoš, prof., Fr. Coufal, prof., Tom. Chytil, prof., N. Jahn, prof., Jos. Kašpar, prof., dr. O. Kramář, prof., Ant. Krondl, prof., Jak. Škoda, prof., knihovna gymnasia, p. Hrabal, studující.
Příbor: Ant. Budinský, prof., Jos. Kuška, prof. paed.
Prostějov: K. Bedroš, kat. čes. real., „Matice školská."
Strážnice: Alb. Kotsmích, ředitel.
Telč: Školy realné.
Třebíč: J. Churý, prof., K. Kadlec, prof.
Unčov: Fr. O. Novotný, ředitel, Jan Zelina, prof.

Slezsko.

Těšín: Dr. Jos. Fischer, prof.
Opava: „Schlesisches Schulblatt," redakce.

Rakousy.

Nové Město nad Vídní: Ferd. Čenský, c. k. setník, prof. vojenské akademie.
Vídeň: Petr Bílka, maj. vych. úst., Al. Šembera, prof. univ., J. Vepřek, akademik, Jak. Všetečka, akademik, Akademický čtenářský spolek, c. k. dvorní knihovna.

Halič.

Lvov: „Przegląd archeologiczny" (redakce).

Bukovina.

Černovice: „Bukovinaer paedag. Blätter."
Sučava: Jan Kříž, prof.

Uhry.

Budín: P. Tomášek, c. k. škol. rada.

Chorvatsko.

Záhřeb: Dr. Lad. Geitler, prof. univ., Franjo Maixner, prof. univ., J. Rački, předseda jihosl. akad., knihovna universitní, „Chorvatský dům", „Hrvatski učitelj."

Tiroly.

Jinomostí: P. Žemlička, řed. gymn.

Štyrsko.

Hradec Štyrský: Greg. Krek, prof. univ.
Ponikla: Martin Terstenjak, farář.

Rusko.

Ananěv: Feodor Polák, prof.
Charkov: Jan Netušil, prof.
Jaroslav: Kar. Šífalda, prof.
Kamensko: Jos. Kabele, prof.
Kyjev: Věkosl. Pospíšil, prof., Václ. Petr, prof.
Petrohrad: P. Hercl, prof., J. Krsek, prof, N. Rakušan, prof., Jos. Šebor, prof.
Rjazaň: J. Januška, prof., H. Majer, prof., V. Rajner, prof.
Smolensk: Tom. Marek, prof., Jos. Šádek, prof.
Tambov: Jos. Vlašimský, prof.
Tveř: Jos. Krupař, prof.
Varšava: Księgarnia Komisowa.
Vladimíř: Jos. Sedlák, prof.
Volsko: Fil. Celar, prof.
Voroněž: Redakce „Filolog. zápis."

Francie.

Paříž: Louis Leger, prof. univ., redakce „Revue bibliographique universelle."

Německo.

Berlín: V. Jagić, prof. univ., J. Kačer, prof.
Lipsko: p. Nízký, akademik, p. Sedlatý, akademik.

Na **„Listy filologické a paedagogické“** vycházející do roka ve **čtyrech** sešitech **pětiarchových** předplácejí se ročně: údové zakládající a přispívající „Jednoty českých filologů v Praze“ **třemi** zl. r. č., neúdové 3 zl. 50 kr. r. č., akademikové a studující 2 zl. r. č. —

Jakmile vyjde některé číslo „Listů filologických a paedagogických“, oznámí se to ihned v novinách. Kdo z pp. předplatitelův neobdrží v krátké době číslo právě vyšlé, račiž reklamovati listem nepečetěným a nefrankovaným.

Prosíce, aby pp. předplatitelé neobtěžovali si zaslati nám co nejdříve předplatné a nedoplatky za předešlé ročníky, žádáme snažně, aby nám všechny peníze a dopisy posýlány byly do místnosti „Jednoty českých filologů v Praze“ (Karlova ul. č. 180—I.); otevřena jest též denně od 2—3 hod. odp. mimo neděle a svátky.

Přijetí peněz potvrdíme vždy korrespondenčním lístkem; nestane-li se tak během 14 dní, račtež si pp. zasýlatelé peníze zaslané reklamovati.

Inseráty ohlašující spisy vědecké přijímáme do „Listů filologických a paedagogických“ počítajíce stránku našeho tisku po čtyrech zlatých r. č.

Administrace
„Listů filologických a paedagogických.“

Knihy redakcí zaslané:

A Dictionary of the English and Bohemian Languages. By Prof. V. E. Mourek. First Part. English-Bohemian. — Slovník jazyka anglického i českého. Složil V. E. Mourek, professor při c. k. českém gymn. v Budějovicích. Díl anglicko-český. Sešit 4. a 5. V Praze. Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober. 1878. (Cena seš. 80 kr.)

Mluvnické nauky jazyka německého pro prvou třídu škol středních. Sepsal Julius Roth, professor na pražských c. k. vyšších realních školách českých. V Praze 1877. Nákladem F. Tempského.

Cvičebná kniha jazyka německého pro prvou třídu škol středních. Sepsal Julius Roth, professor na pražských c. k. vyšších realních školách českých. V Praze 1877. Nákladem F. Tempského.

Obraz novějšího básnictví českého. Pokus o karakteristiku umění básnického za posledního čtvrt století. Podává E. Krásnohorská. Výňatek z časopisu Musea království českého roč. LI., svazku I. a II. V Praze. Nákladem Ženského výrobního spolku českého 1877. (Mimořádná příloha „Ženských Listů.“) Cena 20 kr.

Bibliotéka paedagogická, svazek XLI. Spůsobové básnictví a jejich literatura. Jakožto úvod do dějin literatury sestavil M. Blažek. V Praze 1878. Nakl. Fr. A. Urbánek.

Bibliotéka klassiků řeckých a římských. (Seš. 70.) Vydávána redakcí: Jana Kvíčaly, dr. Frant. Šohaje, Vácsl. Vojáčka, dr. E. Kastnera. Q. Horatia Flakka ód kniha I. a II. od Edv. Stolovského. V Praze. Tiskem a nákladem knihtiskárny dr. Ed. Grégra 1877. V komisí knihkupectví dra. Grégra a Ferd. Dattla v Praze.

Suum cuique. Odpověď na Obranu „Života Řekův a Římanův“ od Josefa Krále.

LISTY

filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK ČTVRTÝ.

SEŠIT III—IV.

V PRAZE.

Tiskem dra. Edvarda Grégra.

1877.

Obsah sešitu III.—IV.

Pojednání.

Úvahy a zprávy.

Na **„Listy filologické a paedagogické“** vycházející do roka ve **čtyrech** sešitech **pětiarchových** předplácejí se ročně: údové zakládající a přispívající „Jednoty českých filologů v Praze“ **třemi** zl. r. č., neúdové 3 zl. 50 kr. r. č., akademikové a studující 2 zl. r. č.

Jakmile vyjde některé číslo „Listů filologických a paedagogických“, oznámí se to ihned v novinách. Kdo z pp. předplatitelů neobdrží v krátké době číslo právě vyšlé, račiž reklamovati listem nepečetěným a nefrankovaným. Kdo nemíní časopis náš odebírati, nechť nám laskavě vrátí zaslaný sešit do čtrnácti dní.

Prosíce, aby pp. předplatitelé neobtěžovali si zaslati nám co nejdříve nedoplatky za předešlé ročníky, žádáme snažně, aby nám, pokud možno, všechny peníze posýlány byly **přímo poštou,** poněvadž nemůžeme ručiti za peníze dodané cestou soukromou.

Inseráty ohlašující spisy vědecké, přijímáme do „Listů filologických a paedagogických“ počítajíce stránku našeho tisku po **čtyrech** zlatých r. č.

Vznášíme zároveň uctivou prosbu na slavná ředitelství ústavů středních, aby laskavě zasýlali knihovně „Jednoty českých filologů“ **výroční zprávy** svých ústavů.

Místnosti „Jednoty českých filologů“ i **administrace „Listů filologických a paedagogických“** nachází se od 7. července t. r. **ve Velké Karlově ulici č. 180—I,** kamž prosíme, aby adressovány byly veškeré dopisy administraci nebo „Jednotě českých filologů“ svědčící.

Knihy redakci zaslané:

Homérova Batrachomyomachie čili Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na česko převedl prof. Hynek Mejsnar. (Zvláštní otisk z letošního programu c. k. vyššího real. gymnasia.) V Táboře 1877. Tiskem Jana K. Franka. Nákladem překladatelovým.

Pohádka o větru. Dítkám vypravuje Eliška Krásnohorská. Se sedmi původními obrázky (dle nákresů Nejmenované), jež ryly žákyně odboru dřevorytického škol Ženského výrobního spolku českého v Praze. Tiskem Dra J. B. Pichla a spol. Praha 1877. Nákladem Ženského výrobního spolku českého v Praze. Cena 60 kr.

Cvičebná kniha jazyka německého pro prvou třídu nižších ústavů středních. Sestavil Karel Koblížek, professor při c. k. slov. gymnasii v Olomouci. V Praze. Nakladatel Fr. A. Urbánek, kněhkupec pro paedag. literaturu a učebné pomůcky 1878. Filialka v Kolíně n. L. Cena sešité 60 kr., váz. 74 kr.

